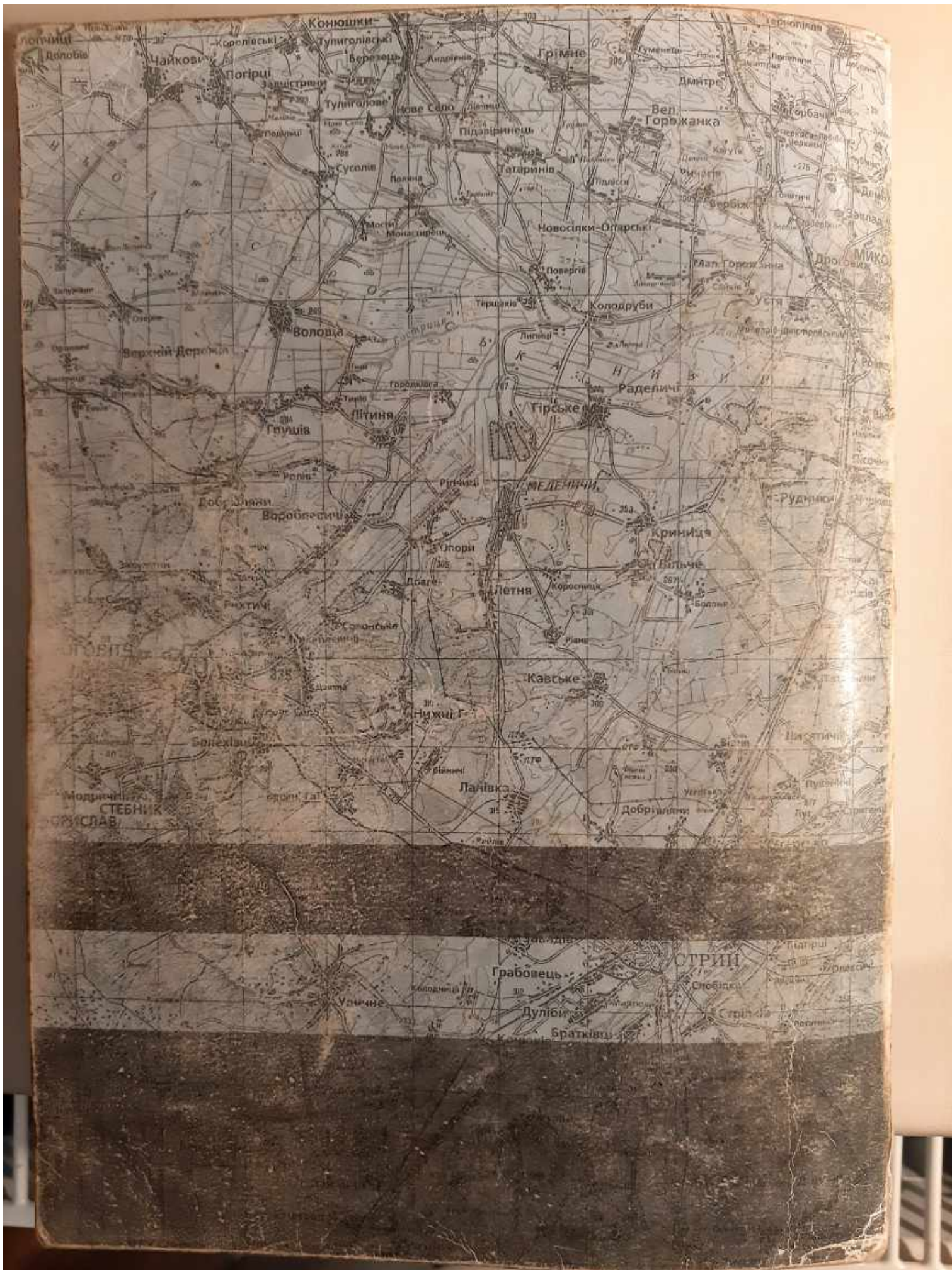

Михайло Мандрик

ПОВСТАНСЬКА

ХОДОРІВЩИНА

Михайло МАНДРИК

ПОВСТАНСЬКА ХОДОРІВЩИНА

Стрий, 2006 р.

ББК 63.5 (4 укр.)
М-23

Ця книга — про боротьбу ОУН-УПА на теренах нашого краю. Автор показує причини збройної боротьби українців на основі стосунків їх з Польщею, фашистською Німеччиною та московським комуністичним «Союзом», розкриває витoki українського патріотизму. Центральні розділи (III, IV) розповідають про життя і боротьбу відомих членів ОУН з Ходорівщини, про збройні дії УПА на цих теренах, подаються списки повстанців, що полягли за волю України та вшанування їхньої пам'яті.

Книга буде потрібною для істориків, студентів та учнів, для тих, хто цікавиться, як проходила збройна боротьба у конкретних регіонах. Багато поміщених фотографій та документів роблять книгу цікавою і для широкого загалу.

В авторській редакції

ISBN 966-7378-51-9

© М. Мандрик, 2006 р.
© В-во «Щедрик», м. Стрий

Присвячую моїм країнам з
Ходорівщини, щоб пам'ятали
нащадки, що їх предки також
клали гарячу цеглину у побудову
Української Самостійної Держави.

В ДОБРУ ПУТЬ!

Українська історія вельми трагічна. Хтось з великих сказав: «Її не можна читати без валідолу». Але помимо цього, вона є не менш героїчна. Україна не втомлялася родити нові і нові покоління борців за волю і незалежність держави. Кожна епоха мала своїх героїв, що уславлювали наш народ, нашу історію

своєю працею для України, самозреченою боротьбою за Незалежну Українську Державу. Ще свіжою у пам'яті людей є змаг ОУН-УПА з окупантами різного кольору, змаг, що народив тисячі героїчних повстанців.

В історії боротьби за Самостійну Україну Ходорівщина також написала свою героїчну сторінку. З її середовища вийшло багато видатних людей, що посвятили себе українській культурі, освіті, розвитку господарства, громадсько-політичній діяльності, боротьбі в УПА за волю українського народу і тим прославили себе і нашу рідну Ходорівщину.

Жаль, що учасників боротьби ОУН-УПА, тих, що пам'ятають цю відчайдушну — до самозречення боротьбу, стає все менше і менше.

Непоправна, але неминуча втрата!

Тому добре, що наш край має людей, які розуміють цю нищівну втрату і намагаються залишити у пам'яті імена тих, що не пожаліли себе в ім'я перемоги високої національної ідеї. Маємо вже відомі книги про Ходорів і Ходорівщину Дмитра Гулея та Любомира Калинця. А тепер готується до друку книга «Повстанська Ходорівщина». Її автором є наш земляк Михайло Мандрик. Він робить спробу показати героїчний чин вояків УПА, що діяли на території Ходорівщини, висвітлити незвичайні біографії провідних людей нашого краю цього часу, зібрати імена всіх, хто поліг і постраждав у вирі боротьби, а також показати, як нащадки вшановують пам'ять своїх героїв.

Якщо автор має такий патріотичний намір щодо нашої історії, то ми, ходорівчани, бажаємо творчого успіху, і хай Бог помагає йому у цьому!

Олег КОЦОВСЬКИЙ,
міський голова Ходорова
2003 рік

Благословенна земле ходорівська,
Благословен наш люд віками —
Ми перейшли, ми пережили люті драми...
Непонищений Духу, непонищенна Земле!
Прийми з віків й понині
Гарячих серць і душ вітання!
І не забудь Героїв Слави,
І не забудь про їх змагання, —
Могил вінчання, скорбот вінчання...

*Олесь Дудин,
поет з Ходорова.*

Карта Ходорівщини

ЗАМІСТЬ ПРОЛОГУ або Сіль на українські рани

Інтегральний націоналізм закривав свою діяльність після поразки в національно-визвольних змаганнях у другому десятилітті ХХ століття. Не зумівши захистити себе від більшовицької агітації і провокацій, Українська Народна Республіка (УНР) програла війну на своїх східних теренах. Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) програла війну у 1919 р. з Польщею. Чому і як прогнали боротьбу за свої держави одна і друга республіки — це інша велика тема. У цьому вступному розділі книги ми хочемо показати причини, чому українці знову взялися за зброю, щоб вибороти Самостійну Державу.

Жаль великий маємо, що демократичний Захід не зрозумів законного нашого прагнення — мати свою державу. Виходить, не демократією керувався західний світ, а якимись іншими підходами. Сіль на українські рани насипали західноєвропейські амбасадори, винісши рішення ще Версальським договором від 1919 року про ліквідацію ЗУНР як самостійної держави і передачу її земель Польщі, формально зобов'язавши Польщу забезпечити українцям широку культурну автономію. Це підтвердив і Ризький договір від березня 1921 р., враховуючи етнічний склад населення Західної України: 64% українців, 25% поляків, 10% євреїв, 1% інших національностей. За Ризьким договором українська Галичина і Волинь мали отримати статус автономії. Але Польща не збиралась виконувати рішення договору, а західні держави і не збирались перевіряти виконання свого рішення.

Рада амбасадорів 1923 року, навпаки закріпила польський суверенітет у Галичині і Волині. Східна Україна взагалі була кинута західними державами на поталу більшовизму. Отака західна «демократія». Українці і далі залишилися наодинці зі своїми державотворчими проблемами.

— Почекайте, — скажуть нам. — Ви хочете чужими руками збудувати свою державу? Ні, не хочемо. Україна розпочала була законну боротьбу за відновлення колись втраченої української держави. А всяка початкуюча справа потребує справедливої підтримки. І її чекали українці по обидва боки Збруча.

Але греш з нею — з допомогою. Можна було б обійтися без неї, коли б сусіди мали якусь повагу до народу, який також має право на свою хату — свою державу. На жаль, такого розуміння довгий час не було (слава Богу, що минуло) і це приводило до відповідних дій українців.

Постараймось бути об'єктивними і розгляньмо це питання хоч би з трьох сторін.

Стосунки з Польщею. Хто ж, як не вона сама виховувала з українців своїх ворогів? Чи, може, українці прийшли під Варшаву чи Краків будувати

свою державу? Будьте, панове поляки, шляхетними не тільки зовнішньо, не тільки гоноровими, але й справедливими до історії.

Як появилися наші конфлікти?

Порахунки між українцями і поляками тягнуться ще з часів, коли під ударами татаро-монголів розпалася наша держава-праматір — Київська Русь-Україна (1240 р.). Залишилося більш вільним Галицько-Волинське князівство, яке як держава мало взаємини з поляками. Наші і польські князі родичалися, товаришували, часто були союзниками. Але на поляків на заході стали тиснути німці, виганяти їх з власної території. Та замість рішуче боротися, вони почали шукати легшого варіанту виживання. Втрачаючи землі на заході, вони хотіли «придбати» їх на сході. Такий момент трапився.

Сталося так, що Галицько-Волинське князівство втратило свого останнього законного престолонаслідника з роду Романовичів. Князь Лев Юрійович поліг у битві з монголами у 1323 році. Тому на Галицько-Волинський престол бояри запросили з Польщі Болеслава Тройдановича, що був двоюрідним братом покійного князя Лева Юрійовича. Він став князем цього ж таки 1323 року. Очевидно, польська верхівка раділа такій ситуації, сподіваючись взяти під свій вплив Галичину і Волинь.

Та розрахунки поляків не здійснились. Болеслав хоч був по батьковій лінії поляком, але молоко матері-українки, мабуть, було сильнішим. Він прийняв православ'я, змінив ім'я Болеслав на Юрій і став князем Галицько-Волинської землі, дбаючи про неї, а не про Мазовію, звідки прийшов. Він вбив у землю свій меч і сказав: «Галичина і Волинь — моя земля!» Він відвойовував землі, раніше захоплені Польщею, відновив союз з тевтонцями для боротьби з поляками і литовцями, які прагнули захопити Галичину і Волинь. Це викликало незадоволення поляків і проти нього почали снувати інтриги. А вираз «меч Болеслава», нібито вбитий у Волинську землю, на користь Польщі — це вже придумали після його смерті польські історики і політики.

Бачачи, що князь Болеслав-Юрій не виправдав надій поляків, король польський Казимир укладає таємний договір з Карлом-Робертом Угорським (1339 р.) про захоплення Галицько-Волинського князівства. Для цього вони використали непокірних і завжди бунтівних галицьких бояр, намовивши вбити Юрія. У 1340 р. бояри отруїли його. У цьому ж році (1340 р.) король Казимир нападає на обезглавлену Україну, щоб, начебто, помститися за отруєння родича.

Так підступно Польща влізла на українську землю. Тоді й появився термін «меч Болеслава», який нібито показав, поки польська територія. Залишившись без володаря, Галицько-Волинське князівство незабаром було повністю загарбане. Тривалий час Польща витрачала багато сил, щоб завоювати всю Україну. Територію загарбала, але народу не підкорила, поки врешті сама не згинула (1795 р.).

Однак і за часів панування у Галичині Австро-Угорщини, поляки тут мали якісь привілеї і далі знущалися над нашим народом.

Українське національне відродження розпочалось у середині XIX століття. Зростала національна свідомість, появилася і виросла нова українська еліта в

Галичині і Волині. А коли вибухла перша світова війна у 1914 році, то українці і поляки створили свої військові частини. 1-го листопада 1918 року українці Західної України створили свою державу — ЗУНР. Проти цього відразу виступили поляки і розпочалася польсько-українська війна.

Польські дипломати на Заході зуміли переконати Антанту, що ЗУНР — це авангард більшовизму. Тому західні держави надали Польщі суттєву військову допомогу у вигляді 60-тисячної добре озброєної і обмундированої армії генерала Галлера. ЗУНР війну програла. Українська Галицька Армія перейшла за Збруч на Східну Україну. Поляки окупували Підляшшя, Галичину, Волинь, Полісся.

Населення зустріло окупантів вороже. Появились окремі партизанські загони, що нападали на станиці польської поліції, зводили бої з дрібними підрозділами польського війська. Деякі, захоплені в полон партизани (Крупа, Луцейко, Шеремета та ін.) були розстріляні, але бунтарський дух не припинявся, опираючись шовіністичній політиці нової окупаційної влади.

З 1919 року українці Західної України перебували у режимі репресій. Сто тисяч чоловік (з 1919 по 1922 р.) було арештовано і посаджено до тюрем або таборів, приблизно 27 тис. там померло через голод або хвороби. Українцям не дозволялось називати себе «українцями», а тільки «русинами» або «православними» (хоч такими вони не були). З 1920 року Галичині було дано офіційну назву «Східна Малопольща».

Уряд проводив парцеляцію великих земельних маєтків, але українці не мали права купити землі, на якій працювали споконвіку. В Галичину і Волинь все більше спроваджували поляків з-за Сяну, розпродуючи їм з великими пільгами українську землю. Українці душилися від малоземелля. Так влада намагалася збільшити польський елемент на теренах, де поляки становили незначну меншість.

Засновник УВО
та провідник ОУН
(до 1938 р.)
Євген Коновалець

На противагу цьому патріотично настроєні офіцери УНР та ЗУНР у листопаді 1920 року створили підпільну елітарну організацію тоталітарного характеру для продовження боротьби — Українську Військову Організацію (УВО). Її натхненником і організатором був полковник Є. Коновалець. Вона організовувала замаху на представників польської влади: на маршала Й. Пілсудського у 1921 р., на міністра освіти О. Грабського у 1922 р., на президента польської республіки С. Войцеховського у 1924 р. та ін.

Українське населення бойкотувало польські державні заходи та акції, наприклад, перепис населення, вибори до сейму. Ще на початку 20-х років ХХ ст. польський міністр-географ Ромер доводив, що через 15 років у Галичині і Волині не буде українців, якщо проводити політику змішаних шлюбів. А міністр освіти Станіслав Грабський

бундючно доводив, що в Польщі не стане українців, якщо знищити українські

школи. Він стверджував, що українських дітей не стільки треба вчити, як виховувати, щоб були поляками.

Так почався наступ на українську школу. Якщо у рік окупації в Галичині було 3662 народні українські школи, то вже через рік їх стало тільки 774. На місці ліквідованих шкіл створювали польські з учителями-поляками, а вчителів-українців звільняли або переводили у Польщу. Молодь, що вже закінчила середню освіту, не допускали до вищих шкіл. «Досить вже тих русинських попів, адвокатів та професорів!» — говорили в урядових колах. Із Львівського університету були звільнені професори і доценти української національності.

Не дивлячись на це, українці боролись за свою школу. До 1925 р. діяв підпільний український університет у Львові (з 1921 р.), Вища технічна школа. Українці почали створювати приватні українські школи через товариство «Рідна школа». Членами товариства у 30-рр. було понад 30 тисяч чоловік, що об'єднувалися у 724 гуртках. Вони утримували 45 дитячих садків, 17 захоронок, 79 початкових шкіл, 4 вчительські семінарії, 10 гімназій і 6 фахових шкіл. «Рідну школу» добре підтримували українські меценати.

Успішно стали діяти молодіжні спортивні, протипожежні і напівмілітарні організації: «Сокол», «Луг», «Пласт». Інтелігенція сиділа без роботи, але «на польське» не переходила. Вона займалася просвітянською діяльністю, створювала народні кооперативи, маслосоюзи, господарські добровільні школи. Греко-католики не переходили на римо-католицьке віросповідання.

З 1929 року почала діяти ОУН. Виявити підпілля було дуже важко для польської поліції. Що робити? — думали у Польщі. Провести «пацифікацію»! Знищити фізично все надбання українців, самих українців! Внаслідок таких міркувань у 1930—1931 рр. була проведена жорстока «пацифікація». Що ж це таке? Це — погром майна і катування людей. Військо, поліція, воєнізовані відділи «Стшельца» нападали несподівано на українське село і розбивали читальні, нищили бібліотеки, затоптували у болото книжки і портрети українських письменників, князів і гетьманів України, руйнували сільські кооперативні крамниці, нищили товари, ламали столи, шафи, полиці, у молочарнях ламали центрофуги і сепаратори — все, що можна було розбити і знівечити. У той же час арештовували і били всіх активістів села, били без милосердя, до крові, до втрати пам'яті, а нерідко до каліцтва і втрати життя. Такий погром відбувався по всіх селах, а також у самому Львові. Тисячі людей опинилися за ґратами, особливо молодь, студенти.

За час пацифікації 1930 р. було заарештовано 1739 осіб найбільш свідомих українців, між ними навіть 30 депутатів, 220 студентів, 360 учнів-гімназистів.

Однак «пацифікація» викликала серед українців ще більший спротив, піднесення національного духу, свідомості. З 1932 р. почалися відомі акції ОУН, смерть бойовиків ОУН — Біласа і Данилишина викликала велике обурення. Молодь іде у підпілля ОУН, симпатії народу рішуче повернули в сторону націоналістів. У травні 1933 р. у Львові пройшло масове величне свято релігійної молоді «Українська молодь Христові». 200 тис. українських хлопців і дівчат безконечним походом марширували вулицями Львова з релігійними піснями,

але справляли враження потужної дисциплінованої армії. На чолі відділу кожної парафії крокували, як офіцери, молоді греко-католицькі священники.

Польський Львів завмер у тривозі: як, вони ще живуть? Новим штрихом у національно-визвольній боротьбі став атентат М. Лемика у 1933 р., а згодом замах на міністра П'єрацького, який був відповідальним за «пацифікацію». Суд у 1934 р. над групою Бандери посилив авторитет ОУН.

Степан Бандера у молоді роки

І тоді «гостинно» відкрила двері Береза Картузька — концтабір, де мордували українців-патріотів. Але і це не злякало народу, українських патріотів. ОУН далі активно діє. Розширюється її підпільна сітка.

Стали традиційними походи на Зелені Свята до могил УСС — це вже суто патріотичне націоналістичне дійство. Воно проводилось у кожному селі, містечку і місті Галичини і Волині. Традиційними стали відзначення Днів Т. Шевченка (весною), М. Шашкевича (восени) і Дня Листопадового зриву — 1 листопада.

Польська влада все зробила, щоб задушити українство, але була безсила. Не допомагали масові суди над націоналістами до самого

розвалу Польщі у вересні 1939 р.

У нас, на Ходорівщині, політичні судові процеси проходили у 1932, 1934, 1937, 1939 рр. Судили молодь, головним чином, за участь у створенні сітки ОУН, за бойкот державних заходів, за членство в ОУН, за перехід кордону на допомогу Карпатській Україні.

Але репресії польського режиму не стримали діяльності ОУН, вплив її на різні верстви народу, особливо молодь, з кожним роком зростав. Вона веде боротьбу легальними і нелегальними способами. Легально ведеться робота через політичні дозволені організації, товариства, партії, в першу чергу через УНДО (Українське Національно-Демократичне Об'єднання). Воно взяло під свій вплив і контроль різні культурні та економічні інституції («Просвіта», «Ревізійний Союз Кооператив», Центросоюз, Центробанк, «Рідна школа»). Партія УНДО мала щоденну газету «Діло», тижневики «Свобода», «Неділя». Через ці легальні організації та друковані органи ОУН здійснювала свій вплив на українське населення, особливо на студентську молодь.

Зі свого боку Польща, поборюючи саму ідею створення української держави, домагалася від Гітлера (1938 р.) передати Угорщині Закарпаття, яке було під Чехословаччиною і мало українську автономію, а з березня 1939 р. була проголошена Карпатська Україна (президент — Августин Волошин). Польща мотивувала свою позицію тим, що існування Самостійної Карпатської України є загрозою для спокою у Галичині. Отже, Польща була противником створення

будь-якої і на будь-якій території української держави. Вона стала допомагати угорцям здійснювати окупацію Карпатської України — блокувала кордони Закарпаттям, щоб не допустити добровольців з Галичини на допомогу Карпатській Січі. Так, 18 — 19 березня 1939 р. поляки розстріляли біля Верешького перевалу 500 галицьких добровольців, а біля Дуклянського — 90. А як пояснити поведінку польських військ у вересні 1939 р., коли Польща сама зазнала нападу Німеччини і Радянського Союзу? Війська Пограничного корпусу, замість боронити «матку-ойчизну», тікаючи у Румунію, громили українські читальні, палили книжки, кооперативи, вбивали українських патріотів, підпалювали плебанії свідомих греко-католицьких священників.

Ненависть поляків до українців була така велика, що навіть у час, коли самі стали жертвою Гітлера-Сталіна, їх війська провели погроми «Просвіти» і ОУН.

Ось як описує агонію польської армії у ці дні Ірина Пеленська, дочка директора школи у Нежухові Дмитра Винницького: «У перших днях вересня 1939 р. з'явилися ранком вози та авта, повні війська. В одну мить село було підпалене з чотирьох сторін. З хат виволікали чоловіків-калік і хворих (здорові повтікали), покололи багнетами і живими ще кинули до придорожнього рову. Ніхто не смів до них наблизитись. Оклики і зойки мучеників лунали безперервно і далеко. Горіла читальня «Просвіти», у якій наша родина разом з мешканцями Нежухова проводила просвітню працю. Вони підпалили будинок, веліли винести всі книжки і папери, полили нафтою і запалили окремо. Так згоріла бібліотека, зложена з цінних книжок, які придбав мій батько. Д. Винницький упродовж років праці у читальні. Згоріла там і написана ним історична хроніка просвітнього і економічного життя цього дорогого йому села. Тривав цей жах три дні. Три дні вибухали пожежі. Поляки били, нищили все, що під руки потрапляло. Вони шукали Корінця, члена ОУН, схованого... у нашому домі. Ціла родина була під загрозою смерті, коли бандити бігали по кімнатах, стриху, коморі, городі. Корінця не знайшли. Він загинув пізніше. У такому самому часі такі ж бандити нищили сусіднє село Завадів. Отець Богдан Охримович сховався, але цього дня загинули по дорозі до Стрия його син Зенон і маляр Олександр Харків. Велике приходство, оселю священницьких родів Нажанківських і Охримовичів, спалили до тіла».

Такі ж погроми були у Дулібах, Конюхові, Семигинові, Лукавиці та інших селах Стрийщини, Жидачівщини, Ходорівщини, Долинщини — по всій Галичині.

Навіть коли вже Польща була під німецько-фашистським чоботом, вона свій гнів спрямовувала більше на українців, ніж на завойовників. Багато поляків, особливо «фольсдойчів» співпрацювали у німецьких урядах різних рівнів і видавали українських патріотів гестапо. Так, вже в 1941 — 1942 рр., коли ще керівництва українського підпілля. Тільки на Грубешівщині за 14 місяців було спалено 15 українських сіл, заарештовано і страчено 1385 осіб. Польські Полісся, Волині.

Тоді українці почали створювати дружини самооборони. А восени 1942 р. — УПА.

Широко використовувалась польська поліція німцями для боротьби з українцями. Польські «пляцуфки» співпрацювали навіть з червоними партизанами в боротьбі з українством. А 27-а польська дивізія АК проводила чистки на Волині.

Польща і Україна були окуповані обидві і стали жертвами фашистів, а потім більшовиків, які підливали масла в огонь українсько-польського конфлікту. Опорою АК були польські колонії на Волині, звідки робили вилазки проти українців у селах. Тому селяни чинили відплатні акції. Але ОУН і УПА тут ні при чому.

Восени (у жовтні) 1943 р. ОУН видала Комунікат українських націоналістів-самостійників, де закликала АК до співпраці з УПА. Цим самим ОУН відмежовувалась від стихійних взаємних виступів з боку польських і українських селян на Волині і Підляшші.

Про кількість жертв з обох сторін тяжко говорити точно. У 1943 — 1944 рр. було замордовано 4 тис. українців.

Польська сторона спирається на документи нападу українців на поляків, починаючи від 16 липня 1943 р. Але є документи нападу поляків на українців від 9 і 13 липня 1943 р.

А ще були акції проти українців на Замостянщині (села Стрільці, Моложів) на Грубешівщині, Томашівщині, де жертвами стали українські села Сагрань, Ластів, Шеховичі. Під час цих операцій АК загинуло до 2000 українців цивільних.

Зрештою обидві сторони (польська і українська) були настільки засліплені взаємопоборюванням, що не звернули увагу на хитрощі гітлерівців, які підкидали дров до полум'я ненависті двох сусідніх народів. Через якихось два місяці після вторгнення на Україну, німці перевели сюди польські поліційні частини, готували такі ж українські частини для дії у Польщі. Але до цього не дійшло. Плани німців зірвала ОУН. Та задум гітлерівців частково удався: у 1943 р. добра частина українського гніву була направлена проти польського елемента у Галичині і Волині, а польський гнів спрямувала проти українців.

З літа 1943 року надії поляків покладаються на Радянський Союз. З колись полонених поляків створено першу дивізію польської «армії людовей» (АЛ). Польське керівництво надіється, що Сталін відновить польську державу, не розуміючи, що це буде дуже залежна сателітна держава. Можливо, що це краще розуміли «миколайчики» з «армії крайовей» (АК). Але в поборюванні українства і АК, і АЛ діяли спільно.

Окремі польські загони, співпрацюючи з радянськими партизанами, провокативно діяли проти УПА.

З цього приводу читача може зацікавити і такий факт злочинної діяльності польських боївок тут, у нас, на Дрогобиччині.

Червоні партизани ще з 1943 р. почали використовувати на Волині провокативні методи боротьби з УПА та активістами сіл: вони перевдягались

під українських повстанців і входили у довір'я населення, чинили всякі розправи від імені УПА.

Таких провокаторів притягнув на Львівщину і Дрогобиччину Сабуров, який видав такими загонами. Активними учасниками цих «спецотрядов» були і польські боївкарі з АК і АЛ, які співпрацювали з червоними партизаними ще на Волині. Вони добре знали села Галичини, говірку населення, манеру одягатися, говорити, вітатися, навіть лаятися, тому легко «купляли» людей.

Одним із таких загонів був той, яким командував тоді підпоручник Куніцкі — «Муха». У 1939 році підофіцер польської армії Куніцкі потрапив у полон до росіян. У 1942 році більшовики почали перепідготовляти поляків з Волині (і Куніцкого у тому числі) в енкаведистській школі у Куйбишеві. Після її закінчення їх перекинули літаками у волинські ліси із завданням поборювати не німців, а УПА і громити села, що підтримують українських повстанців. Там загони Куніцкого, Собесяка, «Сатановського» (псевдо) вкрили себе кривавою славою. На їх совісті сотні провокацій.

У кінці 1944 року загін Куніцкого — вже на Дрогобиччині, де Сабуров очолив обласне управління НКГБ. Спочатку при допомозі засланого провокатора, осетина під псевдом «Кацо», Сабуров добився знищення старшин Старшинської школи «Олені». Коли школа перебазувалася у село Лукавиця Стрийського району, був задіяний до розгрому школи загін «Мухи» — Куніцкого.

Втративши досвідчених своїх старшин, курсанти школи були занадто довірливими, тому їм не здивувалися, коли до села прибув чисельний український повстанський загін. Вишиванки, тризубці на шапках, синьо-жовті значки або стрічки на грудях, широкі усмішки — все говорило: свої. А ще коли почулися радісні вигуки: «Най тебе ясна холера візьме — нарешті натрапили на своїх! Слава Україні!»

Тішилися люди, тішилися повстанці-курсанти, що свого полку прибуло, знайомилися, ходили по селу в гості одні до одних...

А на ранок при допомозі енкаведистів, що оточили село, — погром українського загону. Мухівці вчинили погром і селу, щоб залякати людей.

Цю провокацію та злочин перед людьми села Лукавиця та іншими селами на Дрогобиччині Куніцкі описав пізніше у своїй книзі, що вийшла у Варшаві у 1959 році під назвою «Паментнік Мухі». Автор злорадісно розповідає, який «героїзм» чинили його «орлента», фактично хизується злочином, який чинили над жінками, дітьми, старими. Правда, у подальших перевиданнях цієї книги вже не згадуються «геройства» на Дрогобиччині, але злочин був вчинений, і його не зітреш з пам'яті народу.

Та за «подвиги» польська влада не пожурила свого «героя», він дожив до пенсії, заробивши генеральський чин і спокійно згадував, як спалював у хатах чи стодолах українських жінок і дітей. Чи це не терор, панов'є? Ах, призабули-сьте! То пошукайте у своїх бібліотеках перше видання «Паментніка Мухі». Це ж ваш автор і за язика його ніхто не тягнув.

Зрозумівши у 1945 році, що Західної України їй вже не повернути до «земі польскей», комуністична сателітна Польща стала готуватись до активних

державних дій проти українців, що залишилися хоч і на своїй етнічній землі, але по ту сторону кордону, що визначили московські комуністи. Вона стала готуватись до «чистки» «східних кресів», яку остаточно провела у 1947 р. під кодовою назвою «Вісла». Це може бути новою темою розгляду української трагедії.

Якщо повернутися до подій сьогодення, то щонайменше є дивним, що Польська Республіка сьогодні так наполегливо вимагає відзначити 60-річчя трагедії 1943 року на Волині, з акцентом про односторонній злочин зі сторони українців. Громадськість України обурилася таким трактуванням подій і намаганням кучмівської влади підігравати Польщі. Але «Святкування» не відбулося за польським сценарієм.

Другою «колючкою» україно-польських відносин є намагання польської сторони увіковічити своїх жовнів, що полягли у польсько-українській війні 1918—1919 рр. і зробити на Личаківському цвинтарі, де поховані «арлента», напис: «Орлятам, що полягли за визволення Львова». А чого вони прийшли вмирати «за Львів»? Хіба наше стрілецьтво ходило гинути за Україну під Варшаву? Ах, прийшли під Львів відвойовувати «свою» землю! Але ж на цій землі споконвіків і до самого 1939 року українське населення становило 70—75%, хоч як намагалися цей відсоток змінити. То ж — чия це земля?

Напис, який хоче польська сторона зробити на Львівському цвинтарі — це посягання на наші споконвічні землі. Чи не хоче Польща цим вбити «другий меч Болеслава»? На майбутнє, на всяк випадок... Щоб колись сказати: самі визнали, що Львів є польським.

А тепер ще хочуть вибачення. За що? Що українці боронили свободу і гідність? Вони боронили свою землю, а не завойовували чужої як поляки, німці чи москалі. Якби не проводили шовіністичної політики у 20 — 30 роки на Західній Україні, то не було б антиакцій.

Причиною конфлікту було намагання польської влади будувати Польщу на українських землях.

Те, що зараз робить Польща (при потуранні президента Л. Кучми) щодо вшанування жертв 1943 р. у 60-у, а не 50-річницю, свідчить про те, що робиться все, щоб мати змогу засвідчити польську присутність на Україні. І робиться це на перспективу. Щоб колись, при певних умовах, сказати: ми тут були і маємо бути. Адже польські екстремісти і досі вважають Львів своїм.

Який вихід? Справедливий. Не ставити ніяких пам'ятників окупантам, які проти нас воювали. Тільки тому, що й досі ОУН-УПА не визнані воюючою стороною, борцями за волю України, дозволяє полякам говорити про жертви «українського бандитизму».

У Польщі всі формації, які воювали — АК, АЛ, формації хлопські — зрівняні у правах. Це консолідує націю. А наша влада не має гідної державної постави, щоб стати в рівень з Польщею. Вона проводить пропольську політику, яка веде до загострення стосунків між двома народами, не сприяє стабілізації українського сучасного суспільства.

Не менш, ніж польська, солила українські рани німецька політика,

зокрема фашистської Німеччини.

Тішили себе українці надіями на відновлення Української Держави у процесі вибуху війни між Німеччиною і Радянським Союзом. Взагалі, українці були налаштовані прозахідно з давніх часів, зрозумівши, що з близькими сусідами годі буде знайти порозуміння у питанні визнання незалежної Української Держави. Це зрозумів вже під кінець свого життя гетьман Б. Хмельницький, намагаючись створити коаліцію держав (Хмельницький, Ракоці, Карл X) проти Польщі і Московії. Терпеливо виношував ці плани гетьман І. Мазепа, потім П. Орлик.

Наша інтелігенція залюбки вчилася у німецьких чи австрійських вищих школах, робітнича і селянська молодь з охотою виїжджала на заробітки у Німеччину (а раніше казали: до Прусії), бо там був порядок і довір'я до людини. Доброму ставленню до німців сприяло, мабуть, те, що частина України довгий час входила до складу Австро-Угорської імперії, яка була союзницею Німеччини. Гімназійна молодь тих часів легко освоювала німецьку мову, студентство було добре ознайомлене з німецькою філософією, технікою і мистецтвом.

Були підстави думати, що німці також поставляться з розумінням до української державотворчої ідеї. Можливо, у перші десятиріччя ХХ століття так і було, але на кінець 30-х років цього трагічного віку фашистська Німеччина почала «крутити хвостом», як кажуть наші селяни. Вона починає загравати то з поляками, то з українцями, то з «совітами», маніпулюючи українською картою, але таємно маючи намір проковтнути всі народи поза своїм східним кордоном.

Перед нападом на Польщу вона задовольнила Варшаву (і тим приспала її пильність), погодившись на передачу Карпатської України від Чехословаччини до Угорщини (березень 1939 р.), бо цього хотіла польська влада, побоюючись автономії Закарпаття, яку воно мало під Чехословаччиною. Існування Карпатської України як самостійної, гадали у Варшаві, буде небажаним прикладом для Галичини і Волині, де і так націоналістичний рух був дуже активним. І Німеччина задовільнила прохання поляків, які, поборюючи українство, забули про Дамоклів меч над своєю головою.

Така ситуація глибоко обурила українську політичну думку, ОУН і весь народ. Націоналістична газета «Українське слово» (Париж, 1939 р.) написала, не залишаючи ніяких ілюзій на довір'я до гітлерівської Німеччини: «...Те, що сталося з Карпатською Україною дещо кидає світло на німецьку гру. Німці набивають її ціну, щоб дорожче продати. Ця спекулятивна німецька політика і торги стосовно пригнобленого українського народу базуються на цинізмі, віроломстві, ницості, брехні й зловживанні довір'ям інших...». Німеччина продовжувала грати долями українців. Перед нападом на СРСР у вересні 1939 року вона «помастила» Москву Західною Україною за участь у поділі Польщі. Продовжуємо цитувати «Українське слово» (за 24 вересня 1939 р.).

«...Існує ще один згубний аспект злочинної політики Німеччини. Якщо доля Карпатської України могла викликати певні сумніви щодо мотивів Німеччини, то продаж західноукраїнських земель, які вважаються Українським П'ємонтом

я центром сп
Німеччини І
І далі Нім
й залізо, пр
колонію, на
народ «пані
державу, ш

Секретни

З пр
й Союз
ставни
розмов
Європі
1.
належ
ва), пі
Німец
2
належ
буду
(...)

V /

С
наді
дия
пре

зба
збу

па

в

п

д

й центром сподівань українців на незалежність, показали диявольський план Німеччини. Що це за план? Це — «Дранг нах Остен...».

І далі Німеччина думала про українську територію, про українське вугілля й залізо, про український хліб, вона думала про Україну, як про німецьку колонію, населену підданими, народом прислужників, який має працювати на народ «панів» (за висловом Гітлера), а не як про незалежну національну державу, що має свій керуючий клас, свої власні культурні кола і свій уряд.

**Секретний додатковий протокол німецько-радянського пакту про
ненапад від 23 серпня 1939 року**

Москва, 23 серпня 1939 р.

З приводу підписання пакту про ненапад між Німецьким Райхом й Союзом Радянських Соціалістичних Республік, повноважні представники обох сторін обговорили в ході строго конфіденційної розмови питання взаємного розмежування зон впливу в Східній Європі. Ця розмова завершилася такими результатами:

1. У випадку територіяльно-політичних змін на територіях, що належать до балтійських держав (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва), північний кордон Литви буде одночасно кордоном сфер інтересів Німеччини й СРСР. (...)

2. У випадку територіяльно-політичних змін на територіях, що належать Польській державі, сфери інтересів Німеччини й СРСР будуть розмежовані приблизно по лінії рік Нарви, Вісли й Сяну. (...)

За уряд Німецького Райху: фон Ріббентроп
З доручення уряду СРСР: В. Молотов

V / с. 90-91. *(Переклад з російської).*

Уривок із секретного договору між Німеччиною і ССРСР (Пакт Ріббентроп—Молотов)

Однак хоча цей мерзенний злочин коштуватиме Україні море крові і сліз, надії Німеччини ніколи не будуть виправдані. Українська нація житиме всупереч диявольським планам Гітлера і Сталіна... Бо танки й гармати нічого не зроблять проти могутньої ідеї, яка не може бути вбита ні Гітлером, ні Сталіним».

Навіть перед самою війною з комуністичною Росією у 1941 р. німці хочуть збаламутити український народ, то натякаючи на допомогу українцям — збудувати свою державу, то заперечуючи, то знову обіцяючи «щось» і «колись»...

Звернімося до німецьких джерел того часу. З листа Шікенданца (нацистська партія) до Гайдріха (СД) 18 вересня 1940 р:

«...Після окупації Галичини Радянським Союзом ця група (ОУН) втратила все своє політичне значення. У кожному разі буде невчасно й нерозумно приділяти їй увагу й штучно підтримуючи її при житті, тим більше, що її діяльність, як це вже виявилось, загрожувати безпеці держави. Цілком

виправданий був би розпуск тої групи як політичної організації...» (I/№2/S/43/43, і 201).

З протоколу засідання Гітлера з керівниками Райху
Головний штаб фюрера,
16 липня 1941 р.

Секретна справа Райху!

«За розпорядженням фюрера, сьогодні о 15 годині відбулося засідання з участю райхсляйтера Розенберга, райхсміністра Ламмерса, маршала Кейтеля, райхсмаршала Герінга і мене... (протокол писав, мабуть, Борман — М. М.). У вступній заяві фюрер підкреслив (...)

Але ми не хочемо передчасно й даремно наживати собі ворогів. Ми діємо лише так, наче ми хочемо виконати мандат. Але має бути ясно, що ми ніколи не покинемо цих територій (...)

Крим повинен бути звільнений від усіх іноземців і заселений німцями. Також староавстрійська Галичина стане територією Райху (...)

Райхсляйтер Розенберг підкреслив... на Україні нам треба буде дозволити певне культурне піклування, ми повинні би підняти історичну свідомість українців, відкрити у Києві університет і т. д. (...)

Розенберг продовжує: також на Україні треба було б розвинути деякий потяг до незалежності(...)

Фюрер підкреслив, що ... Крим разом з тилом (територія на північ від Криму) повинен стати територією Райху (...) Фюрер підкреслив, що найважливіша територія в найближчі роки — це, без сумніву, Україна. Ось тому Кох найбільше потрібен там...». (як жорстокий виконавець наказів — М. М.).

Ще 22 липня 1940 р. Гітлер так сформував політичну мету війни (із записів генерала Гальдера — М. М.): «Українська держава, федерація Балтійських держав, Білорусія, Фінляндія...». Але вже через дев'ять днів мету він сформулював інакше: «Після цього Україна, Білорусія, Прибалтійські держави будуть нашими». Він мав на увазі анексію земель і перетворення їх в Райхскомісаріати.

У директиві № 21 від 13 березня 1941 р. Гітлер вказував, що окуповані райони «повинні бути перетворені у держави з власними урядами». А за два дні до нападу на СРСР А. Розенберг у вузькому колі осіб, що займалися питанням Східної Європи, інструктував, що для того, щоб звільнити Німеччину від тиску зі Сходу, потрібно роздробити Росію у ході війни на 4 частини: Велика Фінляндія, Балтійські країни, Україна і Кавказ. Що стосується України, на думку Розенберга, то мета Німеччини повинна узгоджуватись з прагненням українського народу до свободи, але було б передчасно говорити, коли і як буде створена Українська держава...»

Розуміючи таку облудну політику Німеччини щодо України, ОУН, її Провід робить все, щоб використати Німеччину для підготовки початкуючих збройних сил для майбутньої Української Держави. Так було майже тридцять років тому, коли українські політики створили при австрійській армії легіон УСС.

що став збройною основою створення Західно-Української Народної Республіки. А тепер вишколено два батальйони під кодовою назвою «Нахтігаль» і «Ролянд». Вони й стали збройною основою проголошення Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 року у Львові.

Акт відновлення Української Держави Львів, 30 червня 1941р.

1. Волею Українського Народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взивав весь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська Держава запевнить Українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України — Києві з волі Українського Народу. (...)

Слава Україні! Героям слава!

Ярослав Стецько, в. р.
Голова Національних Зборів.

Хоч в п. 3 говорилось про співпрацю з Великонімеччиною у боротьбі за визволення з-під московської окупації, але керівники Райху не підтримали створення сильної Української Держави, вони боялись цього, маючи вже готові плани щодо України.

Ще в Меморандумі до Райху, написаному в середині червня 1941 р., ОУН Бандери попереджала: «III. Навіть якщо при вході в Україну німецькі війська будуть, зрозуміло, зустрічати як визволителів, таке ставлення може швидко змінитися, якщо Німеччина увійде на Україну без наміру відновлення Української Держави і використання відповідних гасел»(...)

Так, Німеччина увійшла «без наміру», вірніше, з наміром у зародку знищити початки державності. Що ж, на коварство є також відповідь, є засіб...

Тому Акт відновлення УД було проголошено без згоди Райху. ОУН це зробила, спираючись на волю народу, не чекаючи дозволу чи заборони з боку Німеччини. На запитання німецьких властей, чому ОУН це зробила без дозволу фюрера, провідник ОУН Степан Бандера відповів на допиті: «...Даючи розпорядження, я не спирався на жодний наказ, ні на жодну згоду німецьких чинників, а тільки на мандат, який я отримав від українців. Будівництво і організація українського життя можуть бути зреалізовані в першу чергу лише українцями на замешканій ними території і це може само собою статися тільки тоді, коли до нього будуть залучені українські фактори. Я є тої думки, що тимчасово це можливе в порозумінні з німцями».

Кундт: Тільки сам Адольф Гітлер рішає, що там буде відбуватися» (уривок з

допиту) 1/ № 25 25/1198, с. 1, 2, 4, 7, 9, 10, 12, 14. Краків, 3 липня 1941 р.

Але Німеччина не хотіла діяти «в порозумінні» з українцями для спільної боротьби з московськими більшовіками. Вона стала на шлях заборони, бо (незалежна) Українська Держава насправді не входила у плани Гітлера.

Вже на третій день після проголошення Акту відновлення УД у Берліні полетіли депеші начальника поліції безпеки і СД такого типу:

Перша. «Берлін, 2 липня 1941 року. Таємна справа райху! IV А1-Б № 1 В/41 д. R5

1. Політичний огляд.

(...)б) У Генеральному Губернаторстві (...)

Елементи з групи Бандери під проводом Стецька і Равлика організували (у Львові) міліцію і муніципальне управління. Айнзацгрупа створила у протидію групі Бандери незалежне управління міста (отже, двовладдя — М.М.).

Готуються подальші заходи проти групи Бандери і особливо проти самого Бандери. Вони будуть якнайскорше переведені (...) («переведені» — це «здійснені» — М.М.)

1/ R 58/214 і. 513, 54.

Друга. «Берлін, 3 липня 1941 р.

Секретна справа райху!

1. Політичний огляд (...)

б) У Генеральному Губернаторстві.

Айнзацгрупа 5 доповіла 2 і 3 липня про спроби національних українців, які стоять під проводом Бандери, проголошення української Республіки і створення міліції поставити німецькі чинники перед законним фактом.

Та, зрештою, група Бандери розгорнула останнім часом широку активність стосовно поширювання листівок і т. ін.

В одній з цих листівок говориться, між іншим, що український визвольний рух, колись придушений польською поліцією, тепер зазнає цього від німецької поліції (...).

2 липня 1941 р. були прийняті наступні заходи:

1) Різних політичних керівників української еміграції... саджається під домашній арешт, між ними також Степана Бандеру. (...)

1/ R 58/214 і. 58, 59, 60.

Четвертого липня — нова депеша начальника поліції безпеки. А ще через день він посилає таке повідомлення:

«Берлін, 6 липня 1941 р.

Секретна справа райху!

1. Політичний огляд.

б) У Генеральному Губернаторстві.

Як повідомлялось раніше, керівники українських націоналістів знаходяться під домашнім арештом.

Бандеру доставлено у Берлін. Проводиться його допит. (...)

1/ R 58/214 і. 75.

Після 6 липня пішли постійні арешти членів Тимчасового правління (уряду

Я. Стецька) і провідних діячів ОУН.

Наказ СД про страту членів ОУН від 25 листопада 1941 р. остаточно зриває маску з німецької «лояльності до українців» і фальсифікації московської пропаганди про співпрацю бандерівської ОУН з німцями. Ось цей документ. «Місце постою. 25 листопада 1941 р.

Секретна справа райху!

Айнзацкоманда Ц/5 Поліції Безпеки і СД п. н. в щоденнику Команди: 12432/41.

До Зовнішніх постів: Київ, Дніпропетровськ, Миколаїв, Рівне, Житомир, Вінниця.

Справа: ОУН (Рух Бандери)

Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхскомісаріаті (Україна), мета якого — створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і, після ґрунтового допиту, таємно знищені як грабіжники.

Протоколи документів мають бути переслані айнзацкоманді Ц/5.

Цей лист має бути знищений командофюрером негайно після прочитання.

Підпис (нечіткий) СС-Оберштурмбаннфюрер

XI/014 — USSR(№ 7) XXXIX, стор. 269-270

Цей показ говорить також про широку і активну діяльність Похідних груп ОУН (Б) по всій Україні.

А потім, як кажуть, чим далі в ліс, тим більше дров. І насильний вивіз на каторжні роботи у Німеччину, і жорстокий контингент с/г продукції, масові арешти оунівців, провокаційні листівки в Галичині про те, що бандерівці — це

Десять українців, приречених нацистами на страту (від ліва): Гаврило Жентичка, (?), Михайло Петрів, Степан Копач (лісничий), Гриць Макар (зв'язковий), (?), Василь Якимів (стрілець УНС з відділу імени Кривоноса), Михайло Дмитришин (стрілець УНС з відділу імени Кривоноса), (?), Іван Хом'як-«Лис» (повітовий провідник боївки ОУН) — взятий у полон, разом із Якимовим і Дмитришином, у бою під Недільною (30.IX.1943), під час якого забито підстаршину Лявфмана (Laufmann, працівник Гестапа в Дрогобичі); незідентифіковані — Василь Цимбаляк, Осип Фім'як, Дмитро Брик (див. «Оголошення»), 2.XII.1943.

агентура більшовиків і керується з Москви, і розстріли, розстріли... Списки жертв вивішувались по селах і містах протягом 1943 і половини 1944 року. Пам'ятаю, як жахнувся, коли прочитав у списку розстріляних «Мандрик Іван», але це, на щастя, був не мій стрий, а однофамілець.

Але найбільшої руйни української нації завдали **давні московити з московським більшовизмом** на завершення. Власне, московські більшовики зуміли розагітувати український народ, що не мав ще твердої державницької основи і підступно зруйнувати шойно утворену українську державу — УНР. Не будемо повертатися до тих трагічних часів, спричинених московськими комісарами та жидами-чекістами. Най їх шляк трафить! Нагадаю тільки, що нищення нації робилося різними методами — від вивезення з України талановитих людей різних професій, підкупу, фізичного знищення (через масові повішення у Батурині за часів «скаженого Петра» і масові розстріли Шуровим у Полтаві та Муравйовим у Києві), нарешті, організації голодоморів українського населення не тільки в Україні, а й місцях масового проживання українців (Білгородщина, Курщина, Нижнє Поволжжя, Кубань).

Чого тільки не придумувала московська влада на наші голови, аби винищити цвіт української нації! От хоч би «українізація» у 20-х роках ХХ століття. Подумати тільки: винищуючи все українське руками різних муравйових, щурових, котовських, косіорів, — після розгрому УНР розпочати рух за українізацію! Для чого — питається! Щоб відновити український дух, який нищили кілька століть? І в таку «липу» повірили добрячки-малороси та деякі галицькі ідеалісти, що тішили себе мрією про Велику Україну (у даний час з дозволу більшовиків).

Однак наївних знайшлося немало. Навіть з Галичини виїхали за Збруч тисячі патріотів, що слабо розуміли психологію та ідеологічну підступність більшовизму.

І чим це все закінчилося? Великим нищенням нації.

Для чого потрібна була «українізація»? Щоб виявити дорешти всіх симпатиків української ідеї і, приписавши їм «український буржуазний націоналізм», мати підставу для їх знищення. Так загинули тисячі довірливих галичан, що поїхали туди помагати комуністам «будувати Україну», а знайшли собі тільки могилу у невідомому місці — хто на дні Білого моря, хто в Сибірі, а хто просто за мурами Луб'янки. Так закінчили свій шлях родини Крушельницьких, Коссаків, Курбасів, сотні старшин УСС, вижили у круговерті I світової війни та «чотирикутнику смерті» і тепер самі себе дали в руки кровожерливим більшовикам. Навіть всесвітньо відомий професор М. Грушевський купився на цю комуністичну «утку», якому помогли покинути передчасно цей світ московські чекісти. Невже всі ці люди вірили, що Муравйов розстрілював у Києві всіх, хто носив вишиванку, говорив по-українськи і розбомбив будинок Грушевського, щоб будувати Україну? Яка наївна сліпота!

10 липня 1934 року генеральний консул Німеччини у Харкові (тоді столиця УРСР) повідомляє Берлін, що найбільше занепокоєння радянського режиму «полягає в страху перед відокремленням України з ініціативи з-за кордону,

зокрема Німеччини». Тому було знищено мільйони людей, часто абсолютно невинних перед «Радянською Батьківщиною». Щоб підірвати генетичний корінь українського народу, штучно було організовано голод українців по всій комуністичній імперії (в Україні, на Кубані, на Слобожанщині, Поволжі і Північному Казахстані), який забрав в середньому 8 млн життів.

Жертвами стали навіть комуністи, колишні прислужники режиму: Скрипник, Зятонський, Хвиля, Гринько, Любченко, Хвильовий, Кошюбинський Юрій, Примаков (Приймак) та ряд інших.

Останніх патріотів добили у червні-липні 1941 року, коли відступала Червона армія під тиском фашистів (К. Подільський, Вінниця, Умань, Київ, Полтава — та й чи тільки там?). А що робилося у 1939—1941 рр. у Західній Україні? Нема потреби все розказувати — факти вже давно відомі, скажу тільки, що західні українці думали собі, що радянська влада буде краща, ніж польська. Адаже так гарно говорили по-українськи, співали «Розпрягайте, хлопці, коні»!.. Тому зустрічали їх з квітами, але дуже скоро переконалися, що то не так. При Польщі хоч «Просвіта» легально існувала, а при советах просвітяни стали «буржуазними націоналістами» і опинилися за ґратами, а звіди з муками — на тому світі.

Друга фаза більшовицького злочину проти українців розпочалася у 1944 році. Формально тон задав наказ Жукова і Берії у червні 1944 року. Подаємо в ориґіналі

«СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО»

22 июня 1944 г.

Приказ 0078/42

По Народному Комиссариату внутренних дел Союза ССР и Народному Комиссариату Оборони Союза ССР.

Содержание: О ликвидации саботажа на Украине и о контроле за командирами и красноармейцами, мобилизованными из освобожденных областей Украины.

Параграф 1

Агентурной разведкой установлено:

За последнее время на Украине, особенно в Киевской, Полтавской, Винницкой, Ровенской и других областях, наблюдается явно враждебное настроение украинского населения против Красной Армии и местных органов Советской власти. В отдельных регионах и областях украинское население враждебно сопротивляется выполнять мероприятия партии и правительства по восстановлению колхозов и сдаче хлеба для нужд Красной Армии. Оно для того, чтобы сорвать колхозное строительство, хищнически убивает скот. Чтобы сорвать снабжение продовольствием Красной Армии, хлеб закапывает в ямы. Во многих регионах враждебные украинские элементы, преимущественно из лиц, укрывающихся от мобилизации в Красную Армию, организовали в лесах «зеленые банды», которые не только взрывают воинские эшелоны, но нападают на небольшие воинские части, а также убивают местных представителей власти.

Отдельные красноармейцы и командиры, мобилизованные из освобожденных

областей Украины, попав под влияние полуфашистского украинского населения, стали разлагаться и переходить на сторону врага. Из вышеизложенного видно, что украинское население стало на путь явного саботажа Красной Армии и Советской власти и стремится к возврату немецких оккупантов. Поэтому, в целях ликвидации и контроля над мобилизованными красноармейцами и командирами освобожденных областей Украины.

Приказываю:

1. Выслать в отдельные края Союза ССР всех украинцев, проживающих под властью немецких оккупантов.
2. Выселение производить:
  - а) в первую очередь украинцев, которые работали и служили у немцев;
  - б) во вторую очередь, выслать всех остальных украинцев, которые знакомы с жизнью во время немецкой оккупации;
  - в) выселение начать после того, как будет собран урожай и сдан государству для нужд Красной Армии;
  - г) выселение производить только ночью и внезапно, чтобы не дать спрятаться другим и не дать знать членам его семьи, которые находятся в Красной Армии.
3. Над красноармейцами и командирами из оккупированных областей установить следующий контроль:
  - а) завести в особых отделах специальные дела на каждого;
  - б) все письма проверять не через цензуру, а через особый отдел;
  - в) прикрепить одного секретного сотрудника на 5 человек командиров и красноармейцев.

4. Для борьбы с антисоветскими бандитами перебросить 12 и 25 карательные дивизии НКВД.

Приказ объявить до командира полка включительно.

Народный Комиссар Внутренних дел Союза ССР

Берия

Зам. Народного Комиссара Обороны Союза ССР, Жуков,

Верно: начальник 4-го отделения полковник Федоров.

(ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 70, стр. 997, арк. 91).

У цьому документі маємо підтвердження перших осіб держави, що збройна боротьба «зелених банд» — це була всенародна справа, показано розмах боротьби, вплив ідеї ОУН-УПА навіть на командирів Червоної Армії і т. д.

Тепер дехто з ортодоксів намагається доводити, що такого наказу не було. А звідки він взявся в архіві? А чому Хрущов на ХХ з'їзді КПРС на весь світ заявив, що Сталін був би всю Україну виселив у Сибір, але не ставало стільки вагонів? Ні! Це була споконвічна мрія Росії знищити Україну, а Жуков і Берія тільки відкрито сказали про це у своєму наказі, бо вважали, що вже мають журавля в руках (йшло до закінчення війни) і тепер з Україною можна так зробити, як з кримськими татарами.

Фактично, у наказі 0078/42 від 22 червня 1944 року є справжній геноцид українського народу: тут і насильне виселення з України етнічного народу (п. 1 наказу), і грабування народу (п. 2 в), і підступність діяльності влади (п. 2 г),

і таємний нагляд за людьми (п.3 а, б), і «розмноження» сексотів (п. 3в), і, нарешті, збройне винищення УПА (п. 4).

То ще бракує якоїсь «солі на українські рани»?

Загалом боротьба з українством тягнеться і до сьогодні навіть у незалежній Україні (?). Це і побудова пам'ятників діячам російської імперії (наприклад, цьому ж самому Жукову у Харкові, спроба спорудити пам'ятник «голодній вовчиці» Катерині II — щоб ще раз плюнути в душу українцям, які, не дивлячись на все, вижили і живуть); це і сотні московсько-більшовицьких ідолів, що стоять донині по всій Україні (за винятком Західної України), це і назви з їх іменем заводів, господарств, вулиць, які мають «капати» на мізки українців, щоб пам'ятати про окупацію і яка це тепер «незалежність»; це і завалення українського ринку російськими книгами всякого сумнівного змісту, але з гарними обкладинками та низькими цінами (українська книга на таку ж тему у 2—3 рази дорожча — то яку візьме нині до краю бідний читач?); це і масове розповсюдження російської преси, що «дихає» антиукраїнським духом; це і безкінечні турне по Україні російських поп-артистів не найвищого класу, щоб витиснути з життя українську пісню та які вивозять з України валюту (кажуть, що й без податків). А з якою метою приїздить проводити українські КВК (КВН) Масляков чи для передачі «Поле чудес біля Діканьки»? Та прозора, як скло — щоб не припинилась русифікація! А програмна мета «українських» комуністів, що прагнуть до відновлення якогось «союзу», насправді — імперії?

А що робиться у сфері економіки, орендної плати за використання української землі, моря? А розпоясаність російських шовіністів?

Зрештою, це вже на совісті кучмівської влади, яка боїться, щоб Україна не була занадто українською і незалежною.

Отже, можемо поставити крапку на питанні про «сіль на рани» українського народу. Якщо українці знали, що поляки не погодяться на існування незалежної держави на теренах Західної України; якщо ми знали, що Москва не допустить самостійної української держави на Великій Україні (на схід від Збруча), то тут не було несподіванки: ці сусіди ділили і поборювали Україну здавну. Але що німці не зрозуміли наших національних ідей і не стали нашими союзниками у державотворенні — це було особливе розчарування.

От ми і підійшли, шановний читачу, до стисло розкриття причини, чому розпочалася активна боротьба за свободу і незалежність України з усіма окупантами. Всі називали наш вільнолюбивий народ, кращих його синів лайливими словами: «разбойники», «воры», «изменники», «zdrajcy», «grabusi», і навіть німці туди ж — розстріляти як «die Raubeg» (як грабіжників). Та ж чи ми колись ходили на їхні землі «грабувати»? Та завжди грабували нас!

То ж хіба не переповниться чаша болю, терпіння і обурення?

То ж чи можна було далі мовчати?

То ж чи можна було не взятись за зброю?

Мусили!!

Так, боротьба починалась нерівносною, завідомо програшною, навіть, здавалось, безперспективною. Хоч ОУН бачила цю перспективу навіть після

програшу. Ціною жертв, ціною життя тисяч героїв-борців Україна мала засвідчити всьому світові: нація українська є, нація бореться за свою Незалежність. Європа не має права обходитись без Суверенної Української Держави.

Такої перспективи не скривали зверхники перед своїми підлеглими. Кожен повстанець знав, що його чекає — «Здобудеш Українську Державу або загинеш у боротьбі за неї». Кожен повстанець знав і розумів, що його смерть стане взірцем для інших поколінь, стане покликом до продовження боротьби, можливо іншими засобами, в інших умовах. До цілковитої перемоги!

Трагедію свою усвідомлювали, але не помилились!
Держава Українська є! З Божої ласки на всі віки! І твердим підмурівком їй стали білі кості українського народу, розкидані по своїй землі і чужинах, та молода пролита кров. А тепер ще треба вдихнути у молоду державу незборимий український дух!

БУНТАРСЬКА ЮНІСТЬ

...«український націоналізм є найбільш ідеалістичним, найбільш моральним духовним рухом у нашому суспільстві. Головним поштовхом людського змагання є підсвідомі, понадрозумові стихійні сили, що їх називаємо «воля до сили».

Олекса Гасин — «Лицар».

Юні націоналісти зі своєю вчителькою с. Підгірці.
Фото зберегла Марія Серединка (II зліва)

У Декалозі українського націоналіста говориться про «Дух одвічної стихії». який проймає українську націю споконвіків. Як це правильно! Цей дух бунтарства живе з того часу, як Україна втратила свою державність. Що не робили окупанти, щоб викоринити цю «одвічну стихію» — все було безсиле перед волею народу, перед прагненням бути вільним. Так, неволя продовжувалась, але прагнення здобути волю жила, прагнення чинити опір окупантам ніколи не припинялося. Здається, цього ніхто нікого не вчив, народ з цим Духом народжувався і вмирав. Це стало нашою ментальністю, інстинктом. Як каченя: вилупиться з яйця — і відразу пливе.

У цьому розділі я підібрав деякі події з життя дітей та юнацтва, що підтверджують безперервність боротьби з наїзниками, яка врешті-решт переросла у масову збройну звитягу. І так склалося історично, що останнім окупантом була комуністична Росія під назвою «СРСР». Ця боротьба була тривалою і жорстокою, бо комуністичний Союз не мислив себе без України. Є всі підстави вважати, що й сьогодні наш північно-східний сусід не бажає випустити з рук України: намагається підім'яти під себе українську економіку, вмищується у внутрішню політику ще не зміцнілої української влади, безцеремонно впливає на свідомість українців через засоби масової інформації, російську книгу, пресу, навіть «допомагають» писати нашу історію, щоб, не дай Бог, Україна не мала довшого літочислення, ніж Росія. У цій ситуації найстрашнішим є те, що в Україні є люди, які вважають, що писати українську історію потрібно саме так. І ці люди — на високих щаблях української влади.

Але колесо історії зупинити не можливо, тим більше — повернути назад. Дух одвічної стихії неодмінно буде наступати на п'яти тим, хто хоче зупинитися на півдорозі, хто хоче змиритися з поневоленням.

1. «ШТУБА» ПРОТЕСТУЄ

Пригадується з раннього дитинства така подія із життя моїх підгорецьких ровесників. В цей час нам було по 5 — 6 років. Збиралися ми бавитись на кутках села. Моїми товаришами були однолітки Озарко Василь, Боднар Михайло, Мандрик Василь, Слабий Степан. Найчастіше ми збирались у Степана: там було просторо, кругом сади, за городом — відразу гора, на верху якої спочивали наші пращури. На горі був цвинтар, а до 1883 року стояла там і давня дерев'яна церква. Вийдемо на гору — здається, цілий світ видно. І почувашся вільним птахом... Можливо, в такий час і прокидався у нас цей «Дух одвічної стихії»...

Так чи інше, але одного гарного червневого дня Степан Слабий (Бриків) запропонував:

— Ходімо на позички (порічки — М. М.) до Каська.

Касько, справжнє прізвище — Гуга Ясько, був найбагатшим серед дев'яти

польських родин, що жили у Підгірцях. У нього був великий сад, де росли величезні горіхи, різні сорти черешень, морви та інші фруктові дерева. Він мав справжню велику пасіку, по краях саду росли куші смородини, порічок. Сад був майже по сусідству із садом Слабих.

Отже, ініціатива появилася: йдемо на порічки. Може читач думає, що порічки були для нас лакомкою? Ні. У кожному господарстві було чимало своїх. Але у цій пропозиції було щось інше, ніж поласувати порічками.

— Та позички ще зовсім зелені, — спробував заперечити я.

— То й що, що зелені? Їсти можна — наполягав Степан.

— Та животи будуть боліти, — підтримував мене хтось із хлопців.

— Та най болять, але най він знає, мазур, — не здавався Степан. Це був переконливий аргумент для нас — мазур! Тому й погодились, як тепер говорять, одногolosно. Що, власне, мав знати Касько? Очевидно, що він — поляк, тут чужий, не «наш». Але ніхто конкретно із нас цього не усвідомлював, все проходило на якомусь підсвідомому інстинкті. І ми готові були пожертвувати своїми животами, щоб тільки «провчити мазура». І кожен героїчно з'їв по дві-три жмені цілком зелених порічок. Протест був чесним. Можна було, наприклад, зірвати порічки, щоб нанести Каськові збитки, розізлити, а потім викинути, і не було б випробування нашим шлунком. Але ні! Рішення було — з'їсти, то й з'їли. Отже, чесно виконали свій патріотичний (обов'язок) вчинок. Чи хтось нас вчив такого «патріотизму»? Сохрани, Боже! Та якби знали батьки наші про такий «героїзм», то гуляв би ремінь по м'якому місці! Але ми це знали самі, від самого народження: польське — то чуже, вороже, треба щось чинити...

Ще більш відомий вчинок-протест зробили школярі. Якось вчителька-полька сказала, що у класі портрету Шевченка «не потшебно» і зняла його. Це обурило моїх малих земляків (я тоді ще до школи не ходив) і вони помстилися вчительці теж по-своєму. Щоб знала, як «не потшебно». Вибравши момент, коли Середзянка вийшла зі школи і пішла вулицею попри нашу річку Вишнівку, у якій купалися завжди діти, хлопчики вимастилися чорним болотом від пальців ніг до верха голови, вискочили на вулицю, оточили вчительку і стали «витанцьовувати» навколо неї. Чи злякалася вчителька «чортиків»? Мабуть, ні, адже вона знала, що це її учні, але впізнати від несподіванки не змогла і це її дуже сконфузило, тим більше, що всі «танцюристи» були зовсім голими. Не знати, скільки продовжувався б танець племені «тапу-тапу», коли б не над'їхав кіньми Лівий Дмитро, старший брат одного з «танцюристів», та не розігнав батоном «юних месників». Свого брата-«танцюриста» Василя він впізнав вже пізніше вдома, коли видні були сліди батога на плечах.

Про інший подібний «патріотичний» вчинок дітей почув я через 40 років після розказаного вище. Переїхав я на постійне проживання до Стрия. Вийшло так, що у місті не було у мене ні одного знайомого, крім Влодка Касюрака, з яким я вчився в університеті. Але одного разу йду містом, коли дивлюся — він, Василь Баран — мій однокласник по Ходоріській середній школі з Молодинчого. Три роки ми з ним вчилися в одному класі. З цього часу пройшло 25 років. Тепер він, виявляється, працював у Стрию директором однієї

сільськогосподарської установи.

Після перших привітань та запитань: де, що, як, коли? — ми сіли за столик у «пивній», взяли по гальбі пива і поринули у спогади.

І почалось: а пам'ятаєш?.. а чи бачив когось?.. і т. д. Якось непомітно перейшли на раннє школярство, які «збитки» робили у школі і таке і інше. Між іншим, я розказав йому про підгорецьких «чортиків», що витанцьовували перед вчителькою. А він каже:

— Знаєш, це всюди було — цей дитячий протест. У нас, в Молодничому був такий випадок. Пам'ятаєш Михайла Олійника, Дмитра Ворону з нашого класу? Ми ходили з Михайлом разом і в перший клас. Вчила нас також вчителька-полька.

Передаю цю розповідь Василя в дещо художній формі.

Шкільний дзвінок малиновим голосом скликав дівчорозум з переви на урок, щоб пізнавати мудрості науки. Але вчителька чомусь почала не з мудрості. Під пахою руки вона тримала білий сувій паперу. Ми з цікавістю поглядали на загадковий звиток. Тепер він нехомо лежав «на столі пані». А вона стала розповідати, «що наше щенсьліве дзешньство» подарував нам «дзедушек Пілсудскі» — маршалек польскі, велькі жолнеж, ктуре Кіюв завойовал». На жаль, каже наша пані «научіцелька», що три роки, як він «змарвл, але Польска єще дісь плаче». Тепер «пані» взяла зі стола папір і розгорнула його. На нас глянув дід з закрученими вусами і булькатими очима. Хтось з учнів пирснув тихим сміхом, але «пані» гнівно запитала:

— Що такогo?!

Клас знову притих. А вчителька повідомила, що це є «наша свентечна газета клясова» і буде висіти у «коритажу», щоб, мовляв, всі бачили і читали...

Наступної перерви, коли вчителька вже почепила кнопками газету у коридорі, підійшов до мене Михайло Олійник. Його тато працював «на колії», до хати виписували газети, тому Михайло був політично грамотним, не те що я, хоч всі ми ходили літом в український садок. Він таємниче шепнув:

— Сьогодні повиколоємо очі:

— А за що? — розгублено запитав я, навіть не спитавши кому.

— Він Київ завоював. Ти що не чув?

— Та же чув. Але «вона» каже, що вже вмер...

— Та ні! Виколимо в газеті...

— А-а! — здогадався я.

Коли діти після уроків розійшлися по хатах, ми з Михайлом ще трохи покрутилися на шкільному подвір'ї, а потім зайшли в коридор. Нема нікого. Ми дістали з кишень патички, що знайшли на подвір'ї і кожен провертів на зіницях портрета дірку. Але, коли ми ще приглядалися, чи не замалі, надійшла сторожиха (так називали тоді прибиральницю — М. М.).

— Ви що там робите, шибеники?

Ми відскочили від газети. Вона пройшла біля нас, але нічого не завважила. Та на всякий випадок сказала:

— Почекайте, я скажу пані!

Вибігши на подвір'я, ми постояли трохи, щоб переконатися, чи піде сторожика до вчительки? Не пішла, і ми спокійно пішли додому, надіючись, що все минеться. Не минулося. Під вечір, коли Олійників Федь прийшов з роботи, його покликала сторожика до школи. Мого батька вдома не було — ще не був вернувся з лісу, а мама не пішла. Зате Михайлові дісталось! Розлючений тато, вернувшись зі школи, паском «різав» задницю синові і промовляв:

— Та ти що собі, шмаркачу, дозволяєш? Та ти що, дідьку рогатий, придумав?! І ременем-ременем! Мій товариш був твердий до бійки. Він не «ревів», тільки за кожним ударом вигинався, щоб не так приставав ремінь. Але Федь також був міцний на руку, тому після езекуції Михайло тільки сичав.

— Сину, та ти хочеш, щоб мене з роботи вигнали? Нас, українців, і так з колії без причини звільняють. Та я ледве впросив вчительку, щоб не жалілась нікому...

Василь продовжував:

— Думаєш, друже (слово «друже» було властиве всім моїм однокласникам з Молодничого, видно так було прийнято звертатися здавна — М. М.), що на цьому наші «штучки» закінчились? Зовсім ні. У нас, в селі, завжди щось відбувалося. Недаром кілька наших чоловік ще за Польщі сиділо у криміналі «за Україну».

На цьому обриваю свої спогади-розмову з Василем Бараном, бо пригадується ще один епізод зі школярства, на цей раз з Берездівець. Діти і підлітки завжди знаходять своєрідні способи дошкулити чужій владі, режимові або тим, хто їм ревно служив.

У Берездівцях при Польщі була одна польська школа (семикласна), але її відвідували й українці і не тільки з цього села, а й навколишніх сіл (Гранки-кути, Підгірці, Руда, Станківці).

Серед польських вчителів був такий собі «пан Казімеж», що при нагоді дуже кепкував собі з українських учнів (переважно хлопчиків), завжди знаходив якесь образливе слово, придумував прізвиська. Цим він заохочував і своїх учнів поступати так же. Якщо це вчителеві до якогось часу «сходимо з рук», то між учнями порахунки проводились відразу — бійка! Кожного разу на великій перерві, коли дозволяла погода, хлопці «копали бальон». А команди і уболівальники були поляри — поляки і українці. І незалежно, який вислід був гри, закінчувалась розвага бійкою. Копаний м'яч був тільки причиною, щоб побитись. І це також було оте «вловлення серцем» дітей того міжнаціонального стосунку, що був тоді у суспільстві.

Так от про пана Казімежа. Школа складалася з двох корпусів, а між ними, позаду, біля саду, стояли туалети — учнівський та вчительський і дровітня. Одного разу, безжурно посвистуючи, пан Казімеж легкою ходою людини, у якої все в порядку, подався в «оному» напрямку. Через певний час, виходячи з «виходку» (перепрошую!), він був вражений: двері із зовнішньої сторони були защеПЛені на гачок, «Що за холера ясна?!» Такого з ніким не бувало. Скільки там сидів «пан професор» — не відомо, але врятував його учень, що

попросився з уроку «на сторону». Новина вразу розійшлася по школі: «пан Казімеж сидів під арештом». Але що найцікавіше — на другий день (а може, тільки так говорили, що на другий) випадок повторився. Після цього пан Казімеж робив засади: він йшов, вибачте, в туалет, а хтось з його учнів підстерігав, чи не буде хтось заціпати двері. І ніхто не ввіймався! Мусли «сторож» (двірник) відірвати на вимогу «пана професора» зовнішній гачок від дверей, вибачте, панського виходку.

З цього часу, кажуть, пан Казімеж притих і втратив безжурний спокій. Про подію знали в селі. І не одному! Він посмутнів, відводив очі, коли зустрівся з односельцями, бо в їх очах «скакали бісики». Втратив гонор! Отак виникла неелегантна справа як реакція на зневагу національної гідності. І хто ще міг робити? Залишилось загадкою. Але, як говорить російська приказка, «голь на видумки хитра». Отак і діти — здібні на вигадки.

Що там казати про ставлення до «чужих» вчителів, тобто поляків, коли малеча любила покепкувати навіть зі «своїх». Така наша ментальність — любимо посміятися, навіть самі з себе. Так от, 1935 року прийшла в школу нова вчителька, яка змінила ту, що робила доноси на українців у «повят». Тому у Підгірцях втішилися новою вчителькою: Стася Середзянка була зі Львова, вона виростала в мішаному середовищі, розмовляла поза школою з селянами по-українськи, знала українські пісні і, можливо, навіть любила їх — бо як їх не любити?! Але співати їх у школі було заборонено. Та Середзянка була майже «своя», тому на «віщечках» (прогуляках) дозволяла дещо співати, особливо похідну пісню про Сагайдачного («Ой, на горі там жінці жнуть»). Поляки терпимо ставились до Кошового, бо був героїчним союзником поляків у війнах з турками. Так що пісню про славного гетьмана ми знали «назубок».

Коли, нарешті, прийшов у школу «наш» вчитель — українець — пан Михась — то з тою піснею ми, четвертокласники, «зіграли вар'ята». На уроці співів вчитель каже:

— Будемо вчити пісню на історичну тему. Пісню про Сагайдачного знаєте?

— Ні, не знаємо, — дружно вигукнув клас, ніби змовився. Ми з цікавістю з перших днів приглядалися до нового вчителя, бо був для нас трохи незвичним, він носив окуляри, на нашу думку, був «смільним» — в той час у Підгірцях ніхто окулярів не носив. На наше дружне «ні» вчитель здивовано здвигнув плечима, підняв вгору брови.

— Хм! Не знаєте? То будемо вчити. Добре слухайте, запам'ятовуйте мелодію, а слова потім запишемо, — добродушно сказав він. Ставши у позу співака, пан Михась заспівав... Але що це? Він співав зовсім іншу мелодію. Може в нього слуху нема? Ми притихли. І коли він заспівав, якимось граціозно, майже пританцювуючи і похитуючись, рядки «А попід горою, долем-долиною козаки йдуть», то бухнув наш щирий сміх.

— Що таке? — спантеличино спитав вчитель. Ми й самі не знали, чого сміялися. Було дуже незвично, як не сміятись, коли замість розлогої маршової пісні вчитель співає якусь коломийку ще й похитується в такт пісні. І приспіву в нього нема — «Гей, долиною, гей...»

— Чого смієтесь? — перепитав вчитель.
— Та нічого. Гарно, — лицемірно кажемо. — Співайте ще.
— Добре, — заспокоївся вчитель. — Слухайте другу строфу і
запам'ятовуйте...

Пан Михась так натхненно співав, а нам смішно до неможливого. Де нам.
Азарт до співу наростав, хотілось показати «йому», як треба співати. Вчитель,
закінчивши другий куплет про Дорошенка, сказав:

— Тепер співаємо разом другий куплет.

Він став у позу диригента, підняв руки, змахнув правицею:

— І-і!...

Ми дружно гримнули третій куплет:

А-а по за-а-анім Сагайда-ачний.

Що проміняв жі-інку за тютюн та лю-у-льку —
Необачний!

Для вчителя це так було несподівано (адже тих слів він нам ще не співав),
що він опустив руки і перестав диригувати, але ми азартно продовжували:

Ге-ей! Долиною, ге-ей!

Широко-о-ою Необа-чний.

Нарешті, коли Сагайдачний нас переконав, що у поході краще мати люльку,
ніж жінку, ми зупинилися, переможно зиркаючи на вчителя.

— То ви так з мене лиха дерли? — ображено спитав пан Михась, що аж
нам стало жаль його.

— Та ні, пане вчителю. Ми не хотіли Перепрошуємо...

— Добре, — великодушно він вибачив нам нашу витівку. — Ви цю пісню
знаєте, то будемо вчити іншу. А ця пісня про Сагайдачного має аж чотири
варіанти. У різних місцевостях України її по-різному співають. Два з них ви
вже знаєте. Колись заспіваємо ще один.

На цьому непорозуміння закінчилися.

Отже, дітям пальця в рот не клади — можуть вкусити, як кажуть люди.

2. «ПІЛСУДСЬКИЙ ЗАКАШЛЯВСЯ»

З першого підрозділу ми бачили, як реагували найменші діти на події. У
міру того, як підростали, вони «удосконалювали» свої вчинки, тобто робили їх
розумнішими, навіть організованими.

Працюючи над книжкою «Родина Барабашів зі Стрийщини», я почув з
цього приводу цікаву історію з життя молодших гімназистів Стрийської гімназії.
Її розповів мені учасник цих подій — тепер поважний пан Мирон Барабаш,
який через репресії його родини більшовиками ще у 1940 році, вимушений
жити на еміграції в Канаді. Це відомий громадський і політичний діяч, що був
зв'язаний з ОУН ще у половині 30-х років минулого століття.

Познайомився я з ним раннього літа на початку 90-х, коли він через багато
десятиріч приїхав відвідати рідний край. В першу чергу зайшов у Стрийську
«Просвіту» (я тоді був головою цього товариства), до якої належав колись ще

гімназистом. З цього часу ми стали добрими друзями, а родина пана Мирона ще й меценатом добрих справ в Україні.

Так от, пан Барабаш розповів, яку вони «штуку втяли», коли був у четвертому класі гімназії. Тоді він вже належав до Українського Юнацтва. Гімназія носила ім'я Юзефа Пілсудського і була утраквістичною, тобто мала паралельні українські класи зі своїми українськими вчителями. На день народження Пілсудського гімназія завжди робила концерт. З окремою програмою мусіли виступати і українські класи, але вважали для себе принизливою таку участь в урочистостях, присвячених тому, хто окупував Галичину. Намагалися якось зірвати концерт або хоч позаважати таким виступам.

На цей раз секретну акцію мали виконати п'ять хлопців з четвертого, серед яких був і Миронко Барабаш з Конюхова. Хлопці одержали по ампулі якогось хімікату, сіли у різних місцях зали (це був будинок польського «Сокола») і, коли вийде на сцену український хор, мали непомітно розлити по підлозі, натиснувши ногою на флакончик.

Ще не встигла добре відкритися завіса, як хлопці виконали завдання. Реакція відбулася миттєво. Зал почав відразу кашляти, ніхто не розумів, що сталося. Настала паніка — всі кинулись надвір. Концерт був зірваний. Жандарми, що завжди були у вестибюлі під час таких імпрез, не могли нічого вдіяти, бо всі гімназисти, професори і співаки вискочили на подвір'я. Пізніше виявили флакончики, але визначити, хто їх заніс, було неможливо. Потім довго жандарми «нюхали» в гімназії, щоб знайти виконавців, але марно — не знайшли ні зрадника, щоб видав, ні юних підпільників. Та й не могли знайти: адже українські вчителі покривали своїх учнів. Хоч вони також не знали — хто? Конспірація!

З того часу казали, коли робились якісь видовища у «Соколі»: дивіться, щоб Пілсудський не закашлявся. А жандарми свою безпорадність пояснили, що це було батьрство, а не політична акція.

3. ТЮРМА І МУЗИКА

Дуже хочеться мені розповісти про поступок ще одної юної особи зі Стрия, яка своєрідно виразила своє відношення до польського режиму. Героїнею цієї розповіді є 14-літня Марта Кравців. Так-так! Молодша донька того самого аграрного інженера, відомого українського революціонера 20 — 30 років — Михайла Кравціва, що був спочатку членом УВО (Українська Військова Організація), потім — ОУН, далі (1941 р.) членом уряду Ярослава Стецька у Львові.

Родина Кравцівих мешкала на вулиці Трибунальській (тепер Є. Олесницького), якраз навпроти Стрийської тюрми. Помешкання розміщувалось на другому поверсі, так що з вікон було добре видно подвір'я в'язниці і корпус з тюремними камерами, що був майже проти вікон Кравцівих.

Після уроків та студій з музики в інституті ім. М. Лисенка (у Стрию була філія) Мартуся приходила додому і після відпочинку, під вечір, відчинивши вікна, щоб звук «не душився» у кімнаті, сідала до фортепіано. Через вікна

лилась музика Моцарта, Шопена, Бетховена, Ліста, Лисенка, Косенка, українські народні мелодії. Дівчина вже досить добре володіла інструментом, як говорила її наставниця Галя Левицька, Мартуся була дуже наполеглива у вправах і тому у неї перспективне музичне майбутнє.

Якогось квітневого дня на вулиці біля свого дому пан Кравців зустрівся з начальником тюрми. Може, випадково, а може і ні. Зрештою, це не було дивним, бо вони — «сусіди». На цей раз пан Валдзішек зупинився і майже невинним голосом промовив, видавлюючи з себе квасну, як сік з лимону, усмішку:

— Пане Кравців, ваша доня так гарно грає на фортепіані, що мої веньзьні (в'язні — М. М.) голови тримають у вікнах.

Він говорив лагідно, м'яко, майже, солодко, але пан Михайло бачив ледве приховану злість. А вони добре себе знали, бо вже двічі Кравців був під «опікою» пана Валдзішека. Знаючи, що і далі перебуває під наглядом, інженер не хотів зайвий раз створювати собі проблему. Тому розвів руками, усміхнувся, що могло означати: музика не забороняється владою, а може: добре, я поговорю з дочкою.

Прийшовши до хати, він промовив до дочки:

— Начальник тюрми каже, що коли ти граєш, то всі в'язні слухають твою музику.

— А це добре, чи погано, що в'язні слухають музику? — спитала Мартуся, бо ніколи над цим не думала.

— Та добре, коли слухають, але...

— А хто є в'язнями? — запитала знову.

— Всякі. Є батяри, злодії, але є багато і наших добрих хлопців. Пам'ятаєш, до нас не раз приходив пан Олекса Гасин? Так тепер він також там.

— Жаль, — каже Марта. — А чому він там?

— То непорозуміння. Думаю, його скоро випустять. Але, може, ти так голосно не грай... Або хоч зачини вікна.

— Добре, таточку, — відповіла дочка.

На цю тему розмова закінчилася. Юна музикантка не довго сушила собі голову чи може її музика зашкодити батькові або допомогти в'язням? Бо головне — музика! А що ж ще?

Безжурно пройшов ще з тиждень. Але одного разу, десь перед п'ятою годиною забігає до Кравцівих веселий Олекса Гасин. Пані Меланія сплеснула руками:

— Слава Богу, слава Богу, пане Олексо!

— Так, мене випустили за браком доказів. Але я на цей раз до панни Марти. Вона вдома?

— Мартусю, іди-но сюди! — кликнула пані Меланія. Мартуся стала на порозі. Її очі широко розкрилися:

— Ви?.. Вас вже випустили?

— Еге! Я прийшов передати вам, панно Марто, вітання від наших хлопців звідти, — він кивнув головою на вікно. — Вони дякують вам за гарну музику.

Вона є єдиною розрадою у цьому сумному будинку. Особливо, за Великодній концерт...*

Марта зашарілася і лиш усміхалася...

Минали дні. Мартині вправи продовжувались, але тепер вона часто вставала від фортепіано і здалеку дивилась у вікно. На загратовані вікна навпроти, що були недаліше, як 25 метрів від неї. Потім знову сідала за інструмент. І лунали чарівні європейські і українські мелодії.

...Було польське національне свято — «Тшецеґо мая». Травень цього року вступив у повну силу: цвіли акації, прикрасились своїми «свічками» каштани, лагідно світило сонечко. Був вихідний день. Поляки spacerували тротуарами, лунали їхні сміхи. Не було занять у навчальних закладах міста.

У Марти також був вихідний. Мала можливість більше віддатися улюбленій справі — музиці. Час від часу вона сідала за рояль і грала, поглядаючи на вікна тюрми. Коли побачила у загратованих вікнах голови в'язнів, несподівано гучно заграла мелодію пісні «Ми гайдамаки». Бадьора пісня вирвалася з вікна на вулицю, полетіла через тюремний мур на в'язничне подвір'я і голубкою забилася до віконних ґрат. Раптом повітря сколихнулося від могутніх голосів за ґратами:

Ми гайдамаки,
Ми всі однакі—
Ми ненавидим
Ворожеє ярмо.
Йшли діди на муки,
Підуть і правнуки —
Ми за народ
Життя своє дамо!

А юна піаністка, радіючи, що її пісня знайшла таку підтримку, азартно акомпанувала, весело поглядаючи у вікно.

Що тут зчинилося! Заметушилась, забігала обслуга тюрми, охоронці побігли до головного корпусу зупинити співаків. Через якусь хвилину прибіг до Кравців схвильований поручник Кондзьолка і безцеремонно відсторонивши пані Меланію, що відчиняла йому двері, з порога вітальні вигукнув.

— Негайно припинити! Негайно!!

Був розгублений, бо за роялем сидів не якийсь революціонер, а юна, неповнолітня дівчина...

Ця подія стала причиною вже третього арешту інженера Михайла Кравціва. Тепер був засуджений на три місяці ув'язнення за неповнолітню дочку. Влада скористалася нагодою ще раз ізолювати неспокійного інженера, хоч ніколи не мала належних доказів його підпільної діяльності. Тепер йому «пощастило» бути одним із перших політичних в'язнів сумнозвісної пізніше Берези Картузької, яка на днях «гостинно» відкрила двері для українських націоналістів. Кравців був відправлений туди першим транспортом.

...З острахом чекала Марта звільнення батька. Рахувала дні. Чи простить їй таточко? Нарешті прийшла телеграма: «Буду середу раннім поїздом». На

Стрийські
Меланія,
потиснув
ніжно-зап
Тільки
Юна Мар
Цей в
поступку
ки були з
(пізніше,
що був т
бунтарів
випадков
Кравців
дусі вони
межами
мову та
Хіба
*При
з подя
«Студен

Йшл
Приход
совіти»
бунтар
Фро
підлітк
але бе
між ні
повста
«штаф
мали
Піддні
Молот
перша
рівнин
і за Д
комен
того я
Тег
(стріл
артил

Стрийському залізничному дворці (вокзалі) його зустрічала вся сім'я: дружина Меланія, дочки Дарка і Марта. Поцілувавши дружину і Дарку, тато, як дорослий, потиснув руку Мартусі, широко усміхнувся і тоді міцно поцілував її личко та ніжно-заплакані очі своєї улюбленої доні.

Тільки тоді дівчина переконалася, що батько не осуджує, а схвалює її вчинок. Юна Марта була «на сьомому небі»!

Цей вчинок Марти є прикладом національно свідомого хоч і стихійного поступку. Обидва випадки (вчинок гімназистів і дівчини) свідчать, що підлітки були здатні на рішучі дії, підготовлялись до сміливих у майбутньому вчинків (пізніше, навчаючись у Відні, Марта була зв'язковою між Олексою Гасиним, що був там за завданням Є. Коновальця, і Крайовом Проводом ОУН). Юних бунтарів споріднювали чесність, сміливість і національна свідомість. Не випадково, думаю, колишній гімназист Мирон Барабаш і піаністка Марта Кравців згодом створили міцну українську сім'ю. У такому ж патріотичному дусі вони виховали і своїх дітей — Ларису, Андрія і Марію, що народились за межами України, але щиро люблять її і не шкодують праці для неї, знають її мову та історію. Патріотами виховані і внуки: Данило, Христя, Тамара і Уляна.

Хіба це не є щастя української родини?!

*Примітка. За Мартині концерти з тюрми передали дві «грипси» (записки) з подякою за чудову музику. Пізніше ці грипси були опубліковані у «Студентському віснику».

4. «МІННЯЮ НАГАН НА РАКЕТНИЦЮ».

Йшли літа. Змінювались політичні обставини, підростали інші діти. Приходили на українську землю все нові окупанти. Поляків змінили «перші совіти», потім прийшли німці, далі — знову москалі, змінювався час. Тільки бунтарський дух не мінявся. Він охоплював нові покоління дітей і юнацтва.

Фронт, що просувався знову Україною, але вже із сходу на захід, став для підлітків справжньою школою національної свідомості. Разом з дорослими, але без їх відома, вони збирали зброю і патрони, що залишились після боїв між німцями і «шміраками» (таку назву мали радянські солдати) і здавали їх повстанцям; вони виконували обов'язки зв'язкових, переносячи таємничі «штафети» (естафета, підпільна пошта). Багато роботи з постачанням зброї мали хлопчаки наддністрянських сіл: Підгірці, Тужанівці, Станківці, Піддністриани, Чорторії (Кам'яне), Заліски, Жирова, Бородчиці, Демидів, Молотів, Буковина, Молодинче, Боритники, Новосільці. Через ці села проходила перша і друга лінії фронту. Майже 5 днів точилися бої за Дністер. Задністровські рівнини були незручним плацдармом для радянських військ і тому на Дністрі і за Дністром впало багато солдатів, яких не встигали підбирати санітари чи комендантські роти. Немало загиблих лежали зі зброєю навіть два тижні після того як фронт просунувся далі під Карпати.

Теперішньому молодому читачеві тяжко уявити собі, скільки зброї (стрілецької), боєприпасів валялось тоді всюди. А пороху для патронів і артилерійських снарядів?! Сірий, як мак, дрібненький — для набоїв для крісів

і автоматів, жовтий, як віск, різної довжини — від трьох до тридцяти сантиметрів — для снарядів. Видно, похідні зброєві майстерні не жаліли їх, не берегли — «родина дає, скільки надо» — вони лежали цілими купами, залишені ніби навмисне для повстанців. А гранат скільки, протипіхотних і протитанкових мін?!

Залишали зброю і німці: патрони до своїх кулеметів та автоматів, «гандгранати» — ручні гранати з довгими ручками, «фауст-патрони» — для боротьби з танками, станкові кулемети і маленькі «шмайсери»...

Все це потрапило у партизанські арсенали при допомозі дорослих і хлопців-підлітків також. Адже ОУН—УПА звернулася до українців ще майже рік тому із закликом збирати зброю для повстанців. Для Ходорівщини час «збирання урожаю» настав під час боїв на Дністрі.

У Підгірцях між хлопцями-підлітками майже змагання були — хто більше всякої амуніції здасть повстанцям. Але зрівнятися з Бриковим Степаном (прізвище — Слабий) годі було. Він мав все потрібне для озброєння повстанця: патрони різних калібрів, гранати «кукурудза» (ф-1), німецькі ручні гранати, міни різних систем, різне стріляюче залізниччя. Найбільш популярними у повстанців була коротка зброя,

Михайло Олійник
вчить стріляти юного друга

зручна для носіння: автомати з залізними відкидними прикладами або рукоятками, різні пістолети чи нагана, радянські гранати. Німецьких гранат з довгими дерев'яними ручками ніхто не носив — незручно. Брали хіба на засідки.

Власне тоді, захочений похвалами повстанців за здану зброю, одного вересневого надвечір'я Степан вирвався перед повстанцями: «Міняю наган на ракетницю». Ракетниця була нашою мрією ще з часу фронту, коли різного кольору ракети освітлювали позиції. Тепер, коли фронт був вже десь у горах чи й за горами, ми уявляли собі, як з гори над школою було б шикарно пустити ракету над селом. Ото було б!

Майже кожного вечора ми випитували у повстанців, чи мають ракетницю. Бо навіщо партизану ракетниця: це не фронт — так ми розуміли. Нарешті таки знайшли одного, який сказав, що може дістати ракетницю. Це був молодий хлопець, десь років на 4 — 5 старший від нас, з веселими голубими очима. Але наган, мовляв, потрібно вже дати, щоб обміняти на ракетницю. Ми завагались. Він наполягав:

— Як тебе знайти, — питає Степана.

— Степан.

— Ти до склепу ходиш?

— Ходжу.

— То в склепі як? Дають товар без грошей? Ні. Ти даєш гроші, тобі дають

товар. Так
Переконав.
нагана. Вий
Але нічого
виявився ш

Мабуть,
хлопці з ін
(Підністрія)
Йосип Дави

Що хара
вогні мін, а

Був пра
артилерійс
дорослі, ні
школи. Іва
кажуть: від
пожартува
зверху, як

— Віді

Хлопці
боєголовці
не можна
позбирати
поранило
Істинн

Був І
(УПА). В
піснями

У Жи
провідни
команди
окремо і
але най
юнаки з
бачив, п

Моле
руках с
дерев'я
Біля тих
«гвери»
Завжди
Андрій.

товар. Так і тут: ти даєш мені наган, я приношу тобі ракетницю. Переконав. Степан приніс зброю, ще й півшапки набоїв, правда не всі для нагана. Вийшло так, як в Остапа Бендера: стільці сьогодні, гроші — завтра. Але нічого у нас не вийшло. Хоч повстанець був русявий і голубоокий, а виявився циганом...

Мабуть, подібні історії були у кожному селі, бо про це розповідали мені хлопці з інших сіл (мої однокласники): Степан Тітко (с. Станківці), Пашко (Підністрияни), Михайло Олійник (Молодиче), Зенон Кадюк (Новосільці), Йосип Давидів (з Жирова) та ін.

Що характерно: скільки не «гандлювали» всякою амуніцією, не підривали у вогні мін, але ніхто не постраждав.

Був правда один випадок під Станківцями. Біля дороги лежав великий артилерійський снаряд. Лежав від часу фронту. І ніхто його не чіпав — ні дорослі, ні малі. Але одного разу восени, йдучи з хлопцями з Берездівець, зі школи, Іван Пастернак, мудрий хлопець, що вчився на «дуже добре» (тепер кажуть: відмінник), на цей раз не обійшов своєї долі. Йому раптом захотілось пожартувати. Він підійшов до цього блискучого смертоносного залізачця, сів зверху, як на коня, і каже товаришам, сміючись:

— Відійдіть далі, бо я лечу на кулі, як барон Мюнхаузен!

Хлопці відійшли. Що він там зробив — ніхто не бачив. Невже вдарив по боеголовці? Адже ми всі знали, що цього місця у снарядах, мінах торкатися не можна. Життя Івана завершилось великим вибухом. Кажуть, батьки потім позбирали тільки кусочки сина. Ще одного хлопця при цьому осколками поранило в руку.

Істинно: долю свою конем не об'їдеш.

5. ЮНИЙ ЗВ'ЯЗКІВЕЦЬ

Був 1943 рік, коли активно створювалась Українська Повстанська Армія (УПА). Всі села Ходорівщини сповнювались вечорами стрілецькими маршовими піснями та бойовими кличами.

У Жирові також щовечора збирались хлопці коло читальні і чекали свого провідника — Андрія Балацького. Він керував Юнацькою ОУН у селі, був їх командиром, навчав найнеобхідніших військових вправ. Старші збиралися окремо і у приміщенні велись якісь таємні розмови. З ними працював і Андрій, але найбільше Грицько Щербатий, що здав гімназійну матуру. Та молодші юнаки знали, що старші хлопці вивчають пістолет і кріс. Хтось з них нібито бачив, що ці речі лежали на столі, а навколо — хлопці.

Молодші не могли дочекатися, коли підростуть і зможуть також тримати у руках справжню зброю. А поки що вони теплими вечорами марширували з дерев'яними рушницями, співали стрілецьких пісень і «виробляли крок». Біля тих менших завжди крутилися хлопчаки і заздрісно поглядали на дерев'яні «гвери». Серед них завжди був білявий хлопчина Йосифцьо з роду Давидівих. Завжди був серйозний і зосереджений. Його знав провідник Юн ОУН друг Андрій, бо часто бачив його у Йосифкового діда — Дмитра Давидіва.

Часто гостинцем через село проїжджали мотоциклетами та автами німці — тоді ніяких збірок не було. Взагалі вони могли схопити будь-кого і відправити у далеку і чужу Німеччину. У 1943 році вони особливо лютували. Хлопці і дівчата уникали зустрічі з ними.

Йосип Давидів — колишній юний зв'язківець

для України.

— А завтра, що робиш? — ніби дорослого спитав Андрій.

— Та нічого.

— То прийди до бібліотеки в читальню. Добре? Але не мусиш про це розказувати всім. Розумієш?

О, Та як не розуміти? Видно, друг Андрій має мені щось таємне сказати. А таємне — то як говорити? Певно і мамі з татом не треба. Стрепенувшись від хвилюючих думок, Йосифко запитав:

— А коли?

— Як будеш йти зі школи то заходь.

— Добре.

На другий день Йосифко ледве сидів на уроках. Ніяк не міг дочекатися кінця навчання... Відірвавшись від інших хлопців, побіг до читальні. Андрій вже був.

— Друже, чи міг би ти виконати одне доручення, — розпочав розмову Балацький.

— Можу! — з готовністю відповів Йосифко, навіть не думаючи.

— А сам піти до Чорторіїв?

— Піду навіть зараз, бо я не голоден.

— Тоді слухай. Ось на тобі оту маленьку тутку, заховай її добре десь в рукав, може є дірка. Але не згуби. Прийдеш до першої хати коло цвинтара. Знаєш? Як вийде чоловік, то питаєш: «Ви продаєте голубів?..».

— Але я маю голубів, мені не треба, — вихопився Йосифко.

— Я знаю, що маєш, але так треба. Ти запитав, а він скаже: «Продаю, але тільки сиві». Тоді ти йому віддаєш штафетку.

— Що віддаю? — не зрозумів хлопеш.

— Ну, оту трубочку. Якщо він не скаже: «Продаю, але тільки сиві» або щось інше, то не даєш йому штафетки і скажеш: «То, видно, мене хлопці обдурили» і підеш назад додому та віддаєш мені тутку, але щоб ніхто не бачив. Зрозумів? Ще раз запам'ятай, ти питаєш: «Ви продаєте голубів?». Він має сказати: «Продаю, але тільки сиві». І нічого іншого. Тоді він «наш», його не бійся. На тобі на дорогу яблуко — і гайда. Я чекаю тебе тут.

Отак вперше малий Йосиф Давидів включився до підпільного зв'язку.

Звичайно, це було вимушеним рішенням, коли потрібно було у назначений день переслати «штафету» Надрайонному провіднику «Дніпровому» (Василь Костик), який у той час переховувався в сім'ї Матвія Сидора у Чорторіях. Посилати дорослого було небезпечно, бо гостинцем часто проїжджали німці. Дітей вони не чіпали.

Малий Йосифко ще кілька разів виконував доручення Андрія Балацького, але у липні 1944 р. він загинув, випадково підірвавшись на власній гранаті у stodолі вдома.

З приходом «других совітів» батько Йосифа, рятуючись від облавників, багато годин пролежав у болоті і після цього втратив здатність ходити. Лежав вдома. Але хата і далі була «зв'язковою». Коли приходили зв'язківці, то проводити їх до відповідного місця мусив Йосиф, бо батько не міг. Як це відбувалося? Хата Степана Давидіва стояла на трасі Тернопіль — Стрий на краю села. На подвір'ї була криниця і гонятко пити воду. Зв'язкові приходили ніби-то пити воду. Йосифко виходив з хати до людей. Якщо це був зв'язковий чи зв'язкова, то мали сказати: «Принеси, малий горнятко, але щоб не смерділо зіпсутим молоком». Йосиф мав відповісти: «П'ємо з цього і в ньому молока не тримаємо». Тоді зв'язкові вступали в контакт з татом малого.

У завдання Йосифа входило також класти «штафету» у дупло верби. Для цього він сідав на коня і їхав до верб, пас його там, а коли переконався, що нікого поблизу нема, клав свою «штафетку» у дупло, а звідти брав ту, що там була (якщо була) і передавав татові, а тато вручав її зв'язковому. Після того, як Йосиф надав допомогу пораненому повстанцю з рідного села Михайлові Сохану (затягнув до хати, промив і перев'язав рану, підкріпив його самогоном і хлібом), йому стали доручати й інші відповідальні завдання. Коли почав ходити до школи у Ходорові, йому доручали клеїти листівки у відповідних місцях, вивішувати синьо-жовті прапори, підкидати за паркан «гарнізону» відозви до совіцьких солдатів, звертаючись до їх совісті і свідомості. Кажуть, командир «гарнізону» обурювався, що, мовляв, «нам листовки підбрасывають прямо под входную дверь». Йосип, звичайно, не мав можливості підкладати листівки під двері, можливо, це заносив його листівки вітер або сторожові собаки, що бігали за парканом.

Так діти і підлітки поступово перетворювались у справжніх зв'язкових-

підпільників. Таке було життя. Цікаве, корисне для української справи, небезпечне і героїчне. І слава Богу, що таких паростків молодшого покоління повстанської боротьби, було немало і всюди.

Довідка. Йосип Давидів, син Степана упевнено закінчив Ходорівську школу, здобув вищу освіту («Україні будуть потрібні освічені люди»), самостійно захистив кандидатську дисертацію, працював над докторською, але членом компартії не був і тому знайшлися причини звільнити його з роботи. У період боротьби за незалежність України був активістом руху, членом УРП (Української Республіканської Партії), тепер є членом Братства ОУН-УПА, живе в Оброшині.

6. ПЕНЗЕЛЬ ТАКОЖ МОЖЕ БУТИ ЗБРОЄЮ

Настав час і для нас, тих, що увійшли у війну десятилітніми. За час війни ми трохи виростили, визбирали всю залишену битвами зброю, завершили навчання у своїх семилітках. 1947 року у вересні зустрілись у Ходорівській СШ № 1. Школа була переповнена, бо практично вчилась у ній молодь з трьох районів. Учні були різні не тільки за знаннями, достатками, ростом, але й за віком. У 8-й клас приходили учні, що мали від 14 до 17 років. Дівчата переважно завершували семирічку у 14 років, бо вони вчились регулярно, навіть під час війни. Хлопці — по-різному. Мало хто — вчасно, а в основному — у 15 — 16 років, якась частина — навіть під 17.

Зеновій Кадюк — редактор стінгазети

Отож, багато моїх ровесників (не в прямому розумінні) зустрілися в стінах колишньої Ходорівської гімназії, а тепер, при «других совітах», у Ходорівській середній школі № 1. Кожен клас мав, за совітським трафаретом, своє «начальство»: староста класу, комсорг (якщо було хоч троє комсомольців) і редколегія стіннівки, яка також була у трьох лицах (редактор, член, що вмів акуратно писати, і хто мав художні здібності, тобто художник).

Поскілки у цьому невеличкому розділі має йти мова про малярство, то будемо говорити про редакцію стіннівки, де міг проявити себе художник. Як виглядала типова учнівська газета тих часів (зрештою і сьогодні, хоч без радянської ідейності)? Значну частину займала передовиця, присвячена якійсь події, потім якийсь вірш на ту тему, а далі матеріал з життя класу.

У нашому класі редакцію представляли Зеновій Кадюк (редактор), Оля Гулей (як поетка) і Михайло Олійник (художник). В один час (а коли?) і я був причетний до нашої газети. Потрібно сказати, що наша стіннівка не скомпрометувала себе якимись «політичними» темами, якось ухитрялася вона не порушувати релігійних поглядів учнів (що дуже тоді мусувалось) — вона

вкладалася у трафарет. Але одного разу шило вилізло з мішка. Через художника. Газету звинуватили, що вона афішує націоналістичні символи.

Михайло Олійник з Молодинчого вже тоді гарно малював. Навіть я, поборюючи ревності, в душі визнавав, що він талант і любувався його роботами. Можливо, на сьогодні він був би знаменитим професійним художником, але репутацію йому зіпсувала проста шкільна стіннівка.

А було так. Випускаючи якусь чергову газету, Михайло зробив заголовок синім і жовтим кольорами. Рамка на ватмані була трьох кольорів: синій, жовтий і зелений. Ці лінії у кожному куті утворювали вензель, що нагадував трилисник. Коли газета повисіла вже день чи два, хтось «бдільний» побачив у ній крамолу. Не думаю, що така пильність проявилася у класного керівника Григорія Безкровного. Наш «Грицько» не вникав в політику. Може, наші комсомольці «їх було трьоє») винесли на широку публіку? А може Владімір Ілліч... Жіляков — вчитель російської літератури, що був парторгом школи?

Тепер вістря атаки було направлене на художника газети. Тоді всі аргументи були добрі, які направлялись проти «ворогів народу». Навіть абсурдні. Добре пам'ятаємо, як було, з віршем «Любіть Україну» В. Сосюри, якого ніхто не читав, але говорили, який він «ворожий». Так і тут. Зробили великі очі здивування. Ти дивись — та він (Олійник) по кутах газети тризуби намалював! А заголовок якого кольору? А рамка яка?! Синьо-жовті лінії — це націоналістичний прапор, а зелений — це не що інше, як натяк на ліс, де бандерівці скриваються!

Одним словом, над хлопцем нависла загроза виключення зі школи (це в кращому випадку, якщо врахувати, що весною 1947 р. в школі була викрита підпільна організація «Юні месники». Врятував ситуацію Зеновій Кадюк, який мав велику прихильність з боку вчителя української літератури Шкіля Феодосія Олександровича. У них відублася «чоловіча» розмова і Шкіль притамував азарт «бдільних» й справа утихла. Але перспективу стати професійним художником Михайло втратив.

Життя порозкидало нас після школи пол всій Галичині. Ще поки вчилися у вузах, трохи бачились і зустрічались. А після закінчення — «текучка заела», як говорилося за комуністичного режиму. Тому, коли через 50 років після закінчення школи ми зібрались у рідній школі, я запитав Михайла, чому він так намалював, то він сказав: «Мені здається, що я не малював свідомо, як вони говорили. Так підказувало мені серце, мій естетичний смак». Питаю

Михайло Олійник у 1946 р.

Зеновія Кадюка: «Як редактор ти не бачив «крамолі» художника?». Зеновій: «А що було не так? Було природне, наше, гарне». Я: «Але ж ви могли поплатитись за це?». Зеновій: «Напевне, коли тепер роздумуємо. Але тоді? Хіба можна звинувачувати людину, що вона дихає повітрям? Ми дихали «своїм» повітрям». А третій член редколегії Оля Гулей сяє очима навіть через 50 років: «Мені взагалі все подобалось, що малював Михайло».

Отак. Національне естетичне відчуття було нашим природним середовищем. Це була наша душа. Ми вірили Пророкові України, який утверджував, що ворог «не скує душі живої і слова живого». Жорстока комуністична дійсність скоро навчила нас розуміти, що можна, а чого — ні. Та бунтарський «дух одвічної стихії» говорив нам: не можна, але треба. І бунтувались — наскільки дозволяли умови, переборюючи страх.

Пригадую, як переживав я за свої «художества», але почуття каяття не було.

М. Олійник. Різдвяний вертеп 1946 року

...Йшов 1948 рік. Москалі насильно і нагло заганяли людей у колгоспи. Це була їхня економічна боротьба проти підпільного повстанчого руху. Колгоспник-жебрак, раб, мало чим зможе допомогти повстанцям — комуністичні ідеологи розуміли це. Щоб залякати село, у 1947 році відбулася третя хвиля масового вавозу у Сибір. В першу чергу вивозили заможних селян, т. зв. куркулів, хоч дехто і не був зв'язаний з партизанським рухом, але без їх господарських

приміщень, без їхньої худоби, як можна було починати колгосп? УПА ще до зав'язки колгоспів вела аतिकолгоспну агітацію. Всім було ясно: колгосп — це новітнє рабство, бідність і безправ'я. Колгоспники не мали паспортів, не мали права без дозволу виїхати із села, молодь без згоди і довідки не могла поїхати на навчання. Повстанці іноді розгромлювали новоутворені колгоспи, але не масово, як трубила про це комуністична пропаганда, бо розуміли, що це б'є по своїх же людях. Тому вели агітацію, щоб люди просто не вступали в колгоспи.

Одного разу пізньої осені 1947 р. (а може це вже була рання весна 48-го?) я приїхав в суботу за продуктами додому. Вечером зайшли до нас повстанці нашого села — Микола Озарко («Снігур») та Василь Пундор («Хмара»). «Снігур» виконував тоді обов'язки референта пропаганди куща. Вони знали, що я трохи малюю і запропонували мені намалювати до «Бюлетеня повстанця» карикатуру на колгосп. Але я ще сам не знав, як виглядає колгосп, який може, бути його символ, бо ніколи не бачив «живого» колгоспу. Кажуть: нічого, подумай, за тиждень зроби ескіз і на другу суботу, як приїдеш, покажеш.

Які творчі муки я переніс — один Бог знає! Але через тиждень я приїхав, і прийшов «Снігур» дивитись. Бачу незадоволення на його лиці. А потім каже: «В тебе той колгосп якось на труну схожий». Я в душі образився. Вже хотів сказати, що я краще не вмію, але він раптом просіяв і говорить: — Знаєш, в цьому є щось символічне, адже колгосп для селян — справжня труна». Він поплескав мене по плечі. Рисунок мав бути зроблений чорною тушшю для відбиття на ротаторі чи принтері. Колгосп у мене був довгим низьким будинком, з потрісканими стінами, підпертий колом. На дірявому даху сидить ворона і крикає. При вході напис: колгосп.

«Снігур» каже: «Зроби будівлю ще більше схожу на труну, а все інше хай так буде». Ще тиждень я «творив». Так мені хотілося порадитися з Михайлом Олійником, але, правду сказати, боявся. Ми ще так добре не зналися. Тепер мій колгосп так виглядав: на будівлі-труні на патику висіла таблиця «Колгосп «Смерть селянству», через криве віконце виглядає корова і мукає: «Хочу їсти», а на даху сидить ворона і крикає «К-расива тр-руна». Рисунок прийняли.

Коли через якийсь час Микола приніс бюлетень з відбитками моєї карикатури, то мені стало неспокійно на душі: здавалось, що тепер всі знають, хто зробив малюнок, хоч там, зрозуміло, ніякого підпису не було. До тепер я ніби не усвідомлював, як це небезпечно, що НКВД може цікавитись, зірвавши зі стін повстанський бюлетень, хто автор малюнка. Побачивши бюлетень, готовий «до дії», я просто був злякався. «Снігур», видно, щось зауважив по мені (невже я був поблід?), бо сказав: «Шкода, що ніхто не буде знати, що ти зробив карикатуру». Це мене заспокоїло і «відлягло від душі».

Михайло Мандрик
шкільного часу

Якщо тепер по-справедливості цінити значимість малюнків, згаданих вище, то, зрозуміло, що карикатура носила гостріший характер. Але якщо взяти Олійника був більше політично усвідомлений, самостійний, тоді як я виконував лиш замовлення і таємно.

Так чи інакше, але пензлик і перо також були зброєю і виражали бунт нашої молоді душі проти окупації.

7. «ЮНІ МЕСНИКИ» ХОДОРІВСЬКОЇ ШКОЛИ.

Закінчилась війна з Німеччиною у 1945 році! Але далі боролась УПА з російським окупантом. Боротьба нерівна, важка, та така потрібна! Світ мусів знати, що є український народ, є Україна, що бореться за свою волю.

Ми, молодші, яким ще не був час братися за зброю, сіли за шкільні парти, хоч знали, що школа буде нас вчити не тільки загальнолюдської мудрості, але буде напихати у наші голови і багато чужого для нас. Ми, що пам'ятали минуле і бачили сьогодні, мусили навчитись відсівати «зерно від половини», хоч за «полову» мусили одержувати оцінки. Бо без оцінки — який учень? Працювала вже Ходорівська середня школа, що була колись гімназією. У старших класах тут вчилися юнаки і юначки не тільки з Ходорова і району,

але й з сусідніх районів — Рогатинського, Новострілищанського. Серед учнів було багато й тих, що у своїх місцевостях належали до юнацтва ОУН. Звичайно, цим ніхто відкрито не міг похвалитись, але якась частина з них знали один одних.

Серед таких учнів був і юнак з села Городище (Королівське) — Гулей Микола Йосипович, що ще 1942 року (восени) став членом Юнацтва і мав псевдо «Степовий» (його біографію буде подано у розділі «Незвичайні біографії»). З цього часу він мав стосунки (не завжди офіційні) з багатьма провідниками, зверхниками українського підпілля — членом Крайового Проводу ОУН «Дніпровим» (Василь Костик), що деякий час жив нелегально у хаті батька; кушовим Юнацтва «Бережним» (Михайло Завадовський); районним Юн. ОУН «Дубом»; він бачив референта Служби Безпеки Крайового Проводу «Степана»

(Богдан Проклопів), який колись був (з 1941 р.) провідником Ходорівського бюро ОУН; він зустрічав у батьківській хаті члена Надрайонового проводу ОУН «Буй-тура» (Микола Карачевський); Районового референта СБ «Зеника»

Микола Гулей — гімназист

(Микола Гулей):
Найчас
Вес
масово
зі школ
беручи
поверт
Край
націона
Штаб І
підстар
Пер
війни
припин
Але
намір
братів
Ходор
провід
недоці
легаль
робот
З
була
(верес
(1929
(псев
«Степ
(псев
з Нов
приед
Воло
Ч
орган
військ
устан
комс
осіб т
розп
більш
А
стар
Обер

(Микола Рак); контактував з кушовим командиром боївки «Ворона» (Гриць Гулей), з кушовим провідником ОУН «Чорнотою» (Волод. Щербатий) та ін. Найчастіше Микола виконував завдання «Буй-тура» і «Ворона».

Весною 1944 року на заклик Проводу середньошкільна та студентська молодь масово почала вступати у повстанські відділи. Навіть 15-річні юнаки, просто зі школи, без повернення додому, втікали до повстанців. Коли призовні комісії, беручи до уваги молодий вік, відсилали юнака додому, він з плачем знову повертався до відділу.

Крайовий Провід Юнацтва ОУН став ініціатором створення окремих національних відділів із завданням вишколювати майбутніх командирів УПА. Штаб Повстанської Армії прийняв ініціативу Юнацтва та створив у Карпатах підстаршинську і старшинську школи «Олені» і школу кадрів.

Перші вишколи відбулися. Але ситуація змінялася. Хід російсько-німецької війни вносив тактичні зміни у діях УПА. Спеціальні вишколи юнаків припинилися.

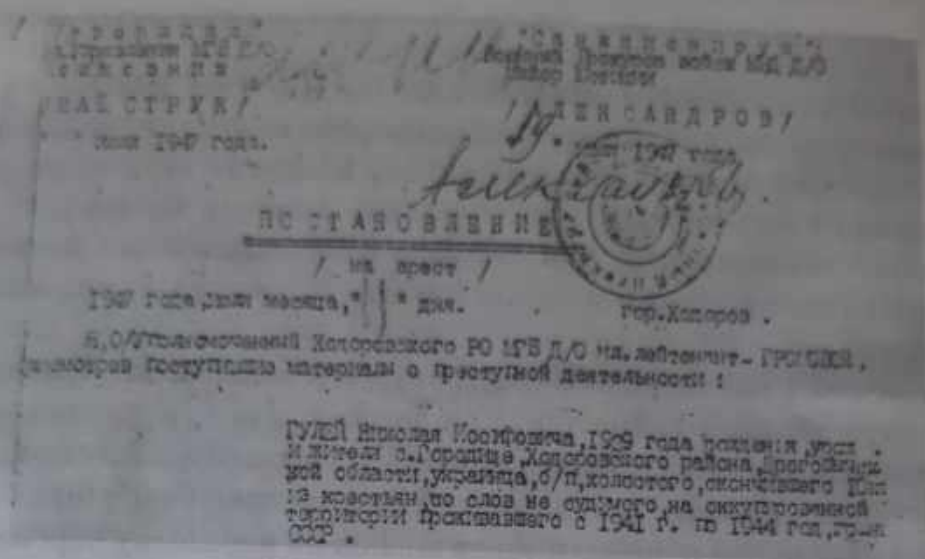
Але ще зимою 1945 по інерції серед патріотичної молоді Ходорівщини був намір створити збройну спецбоївку, де командиром був визначений один із братів Головенків (в підпіллі були і брати, і їх батько) — Роман Головенко (з Ходорова). Коли закінчилась війна з Німеччиною (травень 1945 р.), та провідники розуміли, що наражати тепер юнаків на небезпеку збройної боротьби недоцільно і тому доручали їм інші важливі завдання — перебуваючи на легальному становищі, вести розвідувальну, пропагандивну та постачальну роботу.

З цією метою з колишніх членів Юнацтва у Ходорівській середній школі була створена за завданням «Буй-тура» підпільна організація «Юні месники» (вересень 1945 р.). Провідником організації було призначено Миколу Гулея (1929 року народження), псевдо «Месник», заступником — Дем'яна Масича (псевдо «Орлик»), за пропаганду відповідав Семен Гурський (псевдо «Степовик»). Крім них, до організації ввійшли Роман Яворський з Городища (псевдо «Голуб»), Зенон Дудин з Ходорова (псевдо «Сич»), Дем'ян Романович з Новоселець («Яструб»), Володимир Старух, Орест Ілечко. Згодом до організації приєдналися Іван Копій, Зеновій Калинець, Богдан Феник, Мирон Цвик, Володимир Охендушко, Володимир Патроник — майже всі з Ходорова.

Чим займалися «Юні месники»? Розповідає Микола Гулей: «Завдання організації полягало у збиранні різної інформації, яка стосувалася розташування військових більшовицьких частин, гарнізонів, розміщення «стрибків», державних установ, облік та місце проживання працівників МВД та МГБ, комуністів і комсомольців. Нашою метою було також слідкувати за поведінкою підозрілих осіб та учнів школи, вишукувати і діставати зброю та військово спорядження, розповсюджувати листівки, бефони, повідомляти про підозрілі скупчення більшовиків-облавників та інше».

А ось рядки із «Постановлення (о предьявлении обвинения)», складене старшим слідчим слідчого відділу УМГБ по Дрогобицькій області лейтенантом Обертишевим у Стрию, керівнику організації Миколі Гулею:

«Будучи руководителем молодежной националистической организации «Юнаки» проводил работу среди ее членов, направленную на срыв мероприятий партии и Советского правительства. Воспитывал своих членов в антисоветском, националистическом духе и подготавливал их к участию в вооруженной борьбе против Советского Союза.

Постанова про арешт Гулея

Как руководитель с целью приобретения оружия для молодежной организации «Юнаки» давал задания ее членам распространять среди населения города оуновские «бифоны» (облигации) с целью изыскания средств для приобретения оружия... Систематически оказывал материальную помощь оуновскому подполью. Так, в начале 1947 года дал денег в сумме 200 рублей «Орлику», из вырученных от реализации оуновских «Бифонов»...

Примітка: 1) У постанові звинувачення організацію названо «Юнаки», поскільки так назвав її чомусь зрадник організації.

2) Стель і оргфографія оригіналу зберігається.

Очевидно підпільники школи мали зв'язки із іншими такими ж організаціями, бо мені говорив провідник учнівської підпільної організації у Стрийській СШ № 5 Володимир Злупко, що іноді везли літературу до Жидачева і Ходорова. Стрийська організація також була розгромлена у 1947 році, всі учасники теж були засуджені (про Стрийську учнівську організацію читай у книзі М. Мандрика «Стрийщина: шлях до волі», стор. 49 — 50).

Деякі хлопці з «Юних месників», закінчивши навчання у 1946 році, пішли у збройні боївки (Романович). Юні підпільники досить суворо дотримувались конспірації, бо проїснували під носом НКВД (спочатку НКВД знаходилось проти школи через вулицю) цілих два роки і розкриття організації прийшло зовсім з несподіваного боку.

Навесні 1947 року до рук МГБ потрапив поранений учасник боївки «Рогача» — «Яструб», який був у 1945 році членом «Юних месників». Не витримавши тортур, він видав і колишню свою організацію, але чомусь назвав її не «Юні

месники», а «Юнаки». Чи забув, а може думав, що в такий спосіб врятує організацію «Юні месники». Наївно. Всі інші підсудні не спростовували цієї назви і вона, у протоколах з такою назвою залишилася. У червні почались арешти членів організації.

Тих, що прийшли в організацію пізніше, «Яструб» не знав, і першими були заарештовані «старі» члени: З. Дудин, Д. Масич, С. Гурський, 16 липня — М. Гулей, Р. Яворський зумів вчасно перейти на нелегальне становище і став боївкарем, потім вже загинув таки у рідному селі. Були заарештовані всі члени організації.

Можливо, що поранений боївкар «Яструб» згадав про шкільну організацію після поставленого йому трафаретного питання: «В какой националистической организации состоял», яке ставили кожному заарештованому? Це питання поставив слідчий Громовой і Миколі Гулею, але дещо змінене під впливом алкоголю і тому відбулася така розмова:

Громовой: С какого времени стал нацио... националистом?

Гулей: Не знаю. Я себе таким запам'ятав...

Громовой: Сволочь бандеровская! Отвечай на вопрос!

Гулей: Та я відповів, як ви питали.

Громовой: Ты что морда, не понимаешь, о чем я спрашиваю? С какого времени состоял в националистической организации «Юнаки»?!

Гулей: З 1945 року...

Практично до зізнань «Яструба» ніхто нічого не додав, хоч кожен знав значно більше.

Так, за «бефони» члени організації зібрали не 200, а 1200 рублів. Очевидно, слідчий перший раз помилився, а далі вже механічно повторював — 200. Всі хлопці розуміли, що менша сума — менша кара, тому ніхто не уточняв. Члени «Юних месників» зібрали для УПА (через симпатиків) понад 20 зимових шапок, стільки ж рукавиць та шарфів, кулемет «МГ». Члени «Юних месників» та їх симпатики розклеювали у селах листівки ОУН, що закликали не вступати до колгоспів. Але ці та інші дії, на щастя, не увійшли до протоколів енкаведистів. Це була або відсутність досвіду в «оперуповноваженого молодшого лейтенанта Громового», або поспішність, з якою хотіли засудити арештованих, а тих даних вже було досить, щоб «припаять» їм традиційну норму — 10+5 (це десять років ув'язнення в таборах плюс п'ять років виселки). Таке покарання одержали члени організації «Юні месники», тільки Семен Гурський, який був втік під час слідства в НКВД і через деякий час знову арештований у Львові, був засуджений на 25 років. Більшість відбувала покарання у Воркуті, але були і в Мордовії і Забайкаллі.

...Закінчила своє існування молодіжна підпільна націоналістична організація «Юні месники». Але найголовніше значення цього школярського підпілля не в тому, що вони зробили, а в тому, що воно засвідчувало бажання і готовність навіть наймолодшого покоління служити Українській Справі і боротись за волю України. Слава юним героям!

Колишній провідник «Юних месників», слава Богові, живе у рідному селі і

продовжує громадсько-політичну роботу, бо, як писав Великий Кобзар України.
Раз добром нагріте серце —
Вік не прохолоне.

8. ШКІЛЬНІ «ВИБРИКИ» І НЕ БЕЗ ПОЛІТИКИ

Не дивлячись на зовсім недавній розгром учнівської підпільної ОУН (кінець червня — початок липня 1947 р.), виарештування всіх її членів і вироки, «трійок» — 10+5, старшокласники Ходорівської школи не дуже налякались і не сиділи тихо, як миша під мітлою. Напевно тому, що арешти почались після випускних екзаменів, тобто поза школою, а по-друге тому, що ми були вже звиклі до всяких арештів, вивозів і вбивання на облавах. Так чи інакше, але якщо нагадаю собі, як поводити себе, наприклад, Оля Гулей, брат якої як керівник цієї підпільної організації цілком недавно був заарештований і засуджений, то тепер диву даюся — з якою впевненістю вона вела себе в

Ольга Гулей з подругами (в центрі)

шкільній! Ніби й не було домашньої трагедії! Ні, не було покори, приниження себе, почуття вини перед «радянською владою». Жила гордо і оптимістично, з вірою у майбутнє. Оце характер!

Коли наші друзі по класу були вивезені перед самими державними екзаменами у Сибір, Оля встановлює з одним з них (Гулей Іван — не родич Ольги) письмовий контакт і пише до Івана оптимістичні листи, намагаючись підтримати хлопця, вселити в нього віру у краще майбутнє. Читаю листа прибитого горем, вирваного з корінням з рідної землі юнака і закинутого у сибірську глухомань. Іван переповнений зневірою, майже розпачем. Ось початок його одного листа:

«Привіт дорогий друже!

Дістав я сьогодні Твого «утішаючого» листа. Спасибі Тобі, що не забуваєш.

Дивуєшся, як я міг так низько опуститися, як міг втратити віру в краще майбутнє і т.д.? Ох, друже, в моєму положенні рідко найшов би ся чоловік, щоб все це не так гірко переживав би та вірив у якісь щасливі та нездійсненні мрії...»

І те, що Іван називає свою колишню однокласницю «дорогий друже» — по чоловічому, свідчить, що і він усвідомлював впевнений характер Олі. Знаю, що всі мужньо переносили своє особисте горе, зберігаючи одночасно народні, національні, релігійні традиції і звичаї. Дуже мало було таких, щоб їх рідні, родичі не були пов'язані з повстанською боротьбою, щоб не мали втрат серед близьких людей. Особливо це стосувалось нас, виходців з села. Тепер школа у Ходорові зібрала всіх до купи, «щоб добру навчатись» (Т. Шевченко).

Не
Розміш
Відраз
висиха
зимою
З др
реорга
Україн
комуні
у шко
таку к
поведі
класах
Ніхто
всі хо
симвла
Під ча
«спаци
закла
дівчат
всі бу
хто де
—
Ще
відпо
«зак
Ті,
лука
корид
В
До ді
«зонд
смак
став
говор
Н
чи к
власі
впівн
ше у
внук
замо
тепе
деся

Не можу втриматись, щоб не розказати про свою рідну школу хоч трохи. Розміщена вона у східній частині міста, недалеко від ринку при головній вулиці. Відразу за шкільним подвір'ям величезною підковою (затокою) розлігся висихаючий став, що вже почав заростати тростиною, яка шуміла і літом, і зимою свою сумну пісню. Подвір'я отінювали високі липи і тополі.

З другою більшовицькою окупацією у 1944 році Ходорівську гімназію було реорганізовано у середню школу. Сюди спровадили багатьох вчителів зі східної України, бо більшість наших педагогів виїхали на Захід, побоюючись комуністичних репресій, що вже робились у 1940 — 1941 роках. Таким чином, у школі працювало десь 70 — 80% приїжджих вчителів. Не дивлячись на таку кадрову зміну, у школі панував дух старої гімназії, своєрідної культури поведінки. За традицією хлопці і дівчата старших класів вчилися в окремих класах. Вони поміщались на третьому поверсі. Учні почувались гімназистами. Ніхто не бігав коридорами, не вигукував, не чулося голосних крикливих розмов, всі ходили поважно. Ще б пак! Щоб тебе вважали якимось дикуном он ті симпатичні панянки, що кидають веселі погляди на хлопчачі групи? Під час перерви, особливо великої, дівчата, побравшись під руки, по дві-три «спацерували» по коридору з одного кінця в другий і назад. А за ними хлопці, заклавши руки назад чи схрестивши їх на грудях, поважно крокували за дівчатами, до яких мали якісь симпатії, чи бажали познайомитись. Адже ми всі були спочатку незнайомими. Десь пізніше, коли ми вже знали, що до чого, хто до кого має сердечні справи чи симпатії, то жартома підколювали:

— Е, е, Юрку! Знаєм, знаєм...»

Що ми там знали? Але Юрко, щасливий, почервонілий, посміхався у відповідь, бо був закоханий «по вуха», а ще як була надія на взаємність! Бути «закоханим» було модним і це зобов'язувало, робило більш відповідальним.

Ті, що не воліли «спацерувати», ставали збоку, щось стиха розмовляли, лукаво поглядаючи на пари дівчат, що проходили мимо. А он за поворотом коридору чується тиха народна пісня, що співав гурт інших хлопців.

В таку атмосферу ми ввійшли восени 1947 року і продовжували ці традиції. До дівчат зверталися тільки на «ви», хіба добре знайомі «тикали» собі. Хлопці «зондували» стосунки між собою, намагаючись проникнути у світ поглядів, смаків. Час був складний, і дружбу визначали за ставленням до тих подій, за ставленням до партизанського руху, хоч про це на початках ніхто голосно не говорив.

Не пам'ятаю, чи була якась урочиста лінійка (як тепер) першого вересня чи коли там, але як вийшли на першу велику перерву у коридор, то побачив, власне, таку картину, як описав вище. Серед «спацеруючих» дев'ятикласників впізнав моїх давніх знайомих — Юрія Костура і Романа Чіха, з якими колись, ще у 30-і роки, одне літо ходив в український садок у Берездівцях. Юрій був внуком дуже авторитетного священика о. Миколи Гапія, а Роман — син заможного свідомого селянина. Потім вони вчилися у Львівській гімназії, а тепер переїхали до Ходорова і стали навчатися у середній школі. Пройшло десять років, але я їх відразу впізнав. Чи вони мене — не знаю. Вони були на

рік старші від мене та ще й «панські» сини, то можливо, що й не впізнали. Тепер вони поважно проходили коридором, знайомились з новим набором учнів, вірніше — учениць, і мені виглядали зовсім дорослими хлопцями. А я що? — сільський парубійко! Тому й не підходив відновлювати знайомство.

Ще був один мій знайомий серед дев'ятикласників — син вчителя із Тужановця (сусіднє село) Володя Новосадський («східняк»). Він мав гучний, самовпевнений голос і цим відрізнявся від інших, явно не вписуючись у цю шкільну атмосферу. Для нього всі були знайомі, з усіма на «ти», переходив від одного гурту до другого. Високий, гарний, він ходив по школі таким собі панібратом. Був вже комсомольцем. Такий не міг не бути у якомусь «бюро», чи «комітеті». Тяжів, звичайно, до приїжджих зі сходу, але, здається, зляканим не був. Таким залишився на все життя. Я знав його після школи та інституту багато років. Отже, коли заходив у школу, то всі вже знали і говорили: «О, вже іде Новосадський». Таким голосним він був ціле життя.

Ще однією характерною рисою нашої школи була традиція «вписуватись» дівчатам до альбому. Це теж з минулої гімназії. Кожна гімназистка колись мала альбом «на пам'ять». До нього хлопці записували свої почуття до власниці альбому. І якщо між ними й не було «чогось такого», то принаймні мало бути написане щось симпатичне для дівчини. Цього вимагала романтика юного життя. Потрібно було не тільки щось написати, але й відповідно оформити написане, намалювати щось: пейзаж, натюрморт, якийсь візерунок, вензель т. ін. Одним словом, мало бути щось гарне. Такі альбоми зберігали гімназистки ціле життя, а той передавали своїм дітям. Цього дотримувались і наші панянки-учениці вже совітської школи. Вписувались у такі альбоми не всі хлопці підряд, а тільки «свої» по духу, культурі, етиці. І звертались ми до цих дівчат також традиційно: панно Любо, панно Нелю, панно Марто, панно Олю і т. д. До «чужих» таке звернення не пасувало. Пам'ятаю, прийшла до нашого класу (9-го вже) дівчина Тамара(?) — симпатична чорнявка зі східних областей, мабуть, жидівочка, але щоб комусь з нас прийшло в голову назвати її «панною»? Вона була просто Тамара.

Вчителі знали про такі альбоми дівчат. Наші місцеві не звертали уваги, для них це було звичним здавну, вони самі це колись робили і, може, тримали їх до сьогодні. Вони не вбачали в цьому нічого поганого, вірили що «вписування» робило хлопців більш культурними, шляхетнішими. Вчителі-«східняки» (не всі, правда) вважали такі альбоми «пережитком минулого», говорили про них з іронією, особливо директор Міняйло, Зінченко, Жіляков, як мали поганий настрій. А я думаю, що краще вписуватись в альбом, ніж писати сумнівні слова на парканах. Той, хто малював в альбомі, не здатний був малювати по стінах в туалеті.

Хто з хлопців вмів малювати, то був під увагою дівчат, особливо, якщо він був ще й «свій». Оформляли альбоми у нашій паралелі в основному Михайло Олійник, Михайло Мандрик, Левко Кудлик. Вписувались в альбом і дівчата одна одній, а малювали щось ми, хлопці, хоч якісь екзотичні квіти, рожі, троянди малювали й самі дівчата.

Кілька слів тепер про вчителів.

Приймав мене до школи **директор Дмитро Макогін**, батько Ірини Вільде. Він був трохи відомим письменником, викладав українську літературу, але не в нашому класі. Та й директором він вже довго не був, може навіть не до кінця навчального року. Німецьку мову нас вчили всі три роки його дружина, внучка якогось німецького колоніста, з якою у свій час одружився в Коломиї пан Дмитро. Тому вона була «справжня німкеня». Можна сказати, що не пам'ятаю, як її звати, бо ніхто не звав її по імені і по батькові, а — «прошу вчительки», можна було звернутись до неї і «прошу пані», коли не було близько якогось совіцького елемента. Мабуть, таке звертання було миле її серцю, до якого звикли протягом свого життя. Вона була худенька, із лицем у зморшках, але симпатичним, може, була пенсійного віку. Поза очі ми її любовно називали «наша бабця». Носила окуляри для читання, але в них не могла добре бачити на віддалі, як також і без них. Тому іноді зловживали цим.

Пригадується такий випадок. Всі учні класу були закріплені за певним місцем у парті. Всі вчителі знали, що N сидить за другою партою середнього ряду, NN — на четвертій парті першого ряду й т. д. А були у нашому класі два рідні брати-однолітки — Гулей Іван та Олег. Іван був стараннішим, хапкішим до уроків, Олег — трохи батяркуватим, вчився гірше. Одного разу Олег просить брата:

Іван Гулей

Олег Гулей

— Сядь на моє місце на уроці німецької мови, бо я сьогодні не готовий відповідати, а здається, що «наша бабця» буде мене питати.

Іван трохи пом'явся, бо був порядний хлопець (вони — сини священика, що не перейшов на православ'я після Львівського лжесобору), але треба виручати брата. Щось незадоволено промимрив Олегові, але сів на його місце, а Олег на Іванове.

Прийшла вчителька, розгорнула свій «нотесбух» — записну книжку і знайшла боржника.

— Гулей Олег! — розкрий книжку на сторінці 17 і перекладай текст, — і дивиться на місце, де мав би сидіти Олег. Встав Іван, прочитав успішно текст, переклав на українську мову. «Наша бабця» аж просіяла:

— Бачиш Олег! Я завжди казала, що як ти хочеш, то можеш добре вивчити. Сьогодні ти заслужено заробив, «дуже добре» (тобто «5» — М. М.). А ми всі аж душилися від сміху. А вчителька сприйняла це по-своєму, довірливо:

— Правда, і вам всім приємно, що Олег так добре підготувався?

А потім... всім стало якось незручно. Іван погрозив Олегові кулаком і більше у такий спосіб не помагав братові.

Після Макогона директором став С. С. Міняйло. Був людиною суворою і їжакуватою. Враження було таке, ніби він скриває якусь внутрішню образу.

Посміхався дуже рідко. Казали, що він десь на Сході України був ніби-то добрим викладачем в інституті, але через якусь провину був звільнений і чи то присланий, чи добровільно приїхав, у Західну Україну. Мав двох хлопців, старший йшов на рік швидше нас, а менший Сашко був нашим однокласником — тихий і послухний хлопець, як і тато маломовний. Зараз професор Львівської політехніки.

Директор Міняйло вчив нас математику. Був добрим вчителем, але, здається, дуже ревниво ставився до учнів, які відмінно знали математику. Похоже, що він їх не любив. Особливо Ромка Папірковського — надзвичайно обдарованого до математичних наук хлопця. Він був сиротою, жив у сім'ї маминого брата, лікаря за професією. Вони приїхали із Закарпаття. Крім цього, Роман був добрим спортсменом (біг на 100 м. та стрибки вгору).

Отже, не було такої задачі, щоб Папірковський легко її не розв'язав. Іноді сам Міняйло при розв'язанні задач заходив у глухий кут. Тоді він говорив:

— «Професоре» Папірковський, ідіть до дошки, і розкажіть, як будете розв'язувати цю задачу, а я подивлюся, — іронія аж бриніла в його голосі.

При цьому він іронічно посміхався, особливо, коли вимовляв прізвище «Папірковський», очевидно натякаючи на польське походження прізвища. А Романові — нічого. Добре, що була можливість «копатися» в задачі. Йому їсти не давай, а давай задачу! Вмить підставляє одну формулу, потім другу, а далі на основі теореми такої-то записуємо... І пішло, як возом з гори. Ми навіть краще розуміли Папірковського.

Міняйло не любив нас, місцевих. Чому? Щоб був таким дуже радянським патріотом — не скажеш. Навіть не партійний був. Казали, був виключеним колись. Коли був злий, то обурено крізь зуби говорив: — А що ви знаєте? Тільки: ніц-тутка-тамка-стація! Турки! — і блискав очима, як вовк. А ще він у злості ображав і дівчат. Особливо не любив Люби Процків, Нелі Головацької...

Може, за їх веселий характер? Бо є люди, які хочуть, щоб всі були подібні на них.

Іншого характеру був **вчитель російської мови і літератури Владімір Ільїч... Жіляков**. Дивно, але його уроків мови я зовсім не пам'ятаю. Може їх у мови я зовсім не пам'ятаю. Може їх у література — за трафаретом. Перекличка,

Роман Папірковський
і Неля Головацька

старших класах вже не було? А література — за трафаретом. Перекличка, потім:

— Образ П'єра Безухова охарактеризує, — і називав учня. Завжди питав трьох і ні більше, ні менше. Мовчки ставив оцінку, і по руці ми вгадували що. Потім: розкрийте зошити і запишіть... І диктував інші образи «Войны и мира».

І так протягом всіх років навчання: розказати за його конспектом і записати свободною темою». І ще була в нього особливість — давав писати «сочинення на того совіцького мотлоху, за пару копійок купляв відповідну брошуру, переписував її майже на цілий зошит і здавав Владіміру Іллічу. І він ніколи не намагався «натаскати» нас. Що ж — парторг школи!

Протилежністю йому був наш улюбленець, учитель української літератури **Феодосій Олександрович Шкіль**. Це була творча натура. Розповідаючи на уроці про твір письменника, він завжди щось на дошці малював, якісь вибудовував графіки, схеми. Пригадую, як він розповідав про сюжет і композицію роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні». Ту схему, яку він тоді вибудував на уроці, я використовував у своїй педагогічній практиці протягом усієї праці в школі. А як говорив! Моя двоюрідна сестра Славка Кучменда, що вчилася у паралельному класі, захоплено казала: «Він говорить, як місіонер». Хто таке порівняння придумав — не знаю, чи Славка, чи хтось з подруг, але дівчата говорили: «Йдемо сідати, бо он іде вже наш місіонер». Вони всі були по-школярськи закохані в нього.

Характерним було й те, що він не був партійним, не «протягував» радянських ідеологічних поглядів, не торкався наших релігійних і націоналістичних переконань — так наче не було в наших місцях такої гострої боротьби з комуністичним режимом. Не пам'ятаю, чи він був у якомусь класі класним керівником, чи ні. Може, не довіряли «виховувати молоде покоління»? Могло бути і таке, бо говорили, що він прийшов «на гражданку» зі штрафного батальйону. А за що він міг потрапити туди? За якусь «зраду Батьківщини» — за що ж більше? Але тоді ніхто нічого не знав певно. Про те, щоб він сам щось розказав, не могло тоді бути й мови, хоч з деякими хлопцями (Зеновій Кадюк, Степан Олійник) він міг у певних обставинах трохи «розв'язати» язик. Але навіть за тих умов ми відчували, що він «свій», хоч був «східняк».

Пізніше, вже за Горбачовської «перестройки» завісу таємничості Шкіля відкрив Зеновій Кадюк, який вже тоді був кандидатом економічних наук і зустрічався з нашим улюбленцем, який і далі ще працював у тій же школі.

Три роки вчила нас «історію СРСР» молода **вчителька М. Зінченко**. Симпатична білявка, вона гарно розповідала, але була трохи відчуженою, бо забагато «мудрувала» — могла вмішуватись у наші внутрішні справи. Було щось в неї у ставленні до галичан від нашого директора Міняйла.

Ще інший тип вчителя представляв наш класний керівник **Григорій Юхимович Безкровний**. Між іншим, він один дожив до нашої зустрічі — 50-и років закінчення школи. Про це буде пізніше. Г. Ю. Безкровний був фізиком, завідував також фізичним кабінетом і тому мало приділяв нам уваги. Поза уроками він був маломовний, від хвилювання у мові «затинався», він не вмів говорити з учнями як наставник, зовсім не вмів сваритися, не знаходив для цього слів. Коли треба було добре висварити учня за його «крутість» (ми це самі усвідомлювали), то «наш Гриць» спромогався тільки на таке:

Учениця: Григорію Юхимовичу, я не сміялася, я добре слухала і все знала бігме (і так могли собі дозволити — М. М.) і мені ніхто не підказував...

Безкровний: Що «бігме»?.. От... вона мені... Що ти мені?... Понімаєш паровоза, і все.

Час від часу збирав класні збори, бо, очевидно, план мусів бути, але то був для нього (ми розуміли це) тяжкий момент — він не знав, що з нами, мудрагелями, робити. Ну, відкрив класний журнал, де були всі наші «подвиги», познаходив, в кого були «двійки», підняв у парті винування і...

Безкровний: Гієжик, чому... двійка?..

Гієжик: Не може бути, з чого?

Безкровний: Та що ти мені... понімаєш! Он він мені... Сідай!

Особливо зловживали його добротою дівчата. Він був старим холостяком і дівчата трохи загравали з ним (вдавали, звичайно), а це його ще більше бентежило. Особливо любили «дерти лаха» Люба Процків і її подруга Неля Головацька, у матері якої «наш Гриць» винаймав квартиру. Охоче підключалися до таких сцен Оля Гулей, Владзя Борисовська, Люба Рейнарівич, Стефа Камінська...

Треба сказати, що особа нашого керівника була під увагою нашої класної поетеси Ольги Гулей, і він ставав об'єктом її творчої фантазії. Оля, видно, була поеткою від народження, але виразила себе у восьмому класі нашої школи. У вірші «Горе от ума» (першому у її творчості) вона пише:

Раз сиджу я на уроці —
Раптом, наче колька в боці,
Шепче щось: пиши вірші
та не гайся і мерщій...
То я довго не думала
І на Гриця вірша склала...

З цього і почалися її шкільні пародії, які легко вивчалися «сокласниками» і

декламувались у «своїх групах». Поетеса торкалася методів різних уроків, поведінки учнів і вчителів. А згодом появились нотки сатири, коли йшлося, наприклад, про застосування російської мови. Так, в одному з віршів вона зазначає:

Про це знає увесь клас,
Що як Гриць свариться з нами,
То лиш рускими словами
Називає тоді нас.
Що ж, русское слово «крепкое», силу і значення його розуміють по всьому світі. Власне, такі нотатки і спричинилися до того, що одного разу (видно,

Група учнів нашої школи, серед них (зліва направо): Р. Чіх, М. Костюк, Ю. Костур, Л. Процків, Ю. Трач, Л. Рейнарівич та ін.

комсомольчики видали за прикладом Павлика Морозова) прямо з уроку забрали нашу поетесу і в кабінеті директора вели допит. Зрештою, який допит, коли мали переписані вірші. Тут, як казала Оля, не відмажешся. Виключили зі школи на два тижні і, як колись Пушкіна, відправили «в ссылку» у рідне село. А платити за навчання все одно потрібно було, не давали скидки на відсутність у школі. Добром не пахло і вдома, Оля розуміла, що по голові не поглядять. З цього приводу вона відгукнулася чотирма рядками вірша:

Ох, заплакала б я радо —
Погана ж прикмета!

А тим більш, що не пасує
До лиця поета.

Ще інший своєрідний характер вчителя представляв пан **Шанковський**. Це був старий гімназійний вчитель-географ. І мав свої методи викладання. Щоб пожвавити інтерес учнів до матеріалу, він затівав веселі бесіди. Коли характеризував якийсь економічний район, то вів, наприклад, таку розмову.

— У цьому районі країни сіяли, завдяки природним умовам, і вирощували багатий урожай пшениці. А для чого потрібна пшениця? — запитував.

— Молоти муку, пекти хліб, булки, — хором відповідають учні. — І тістечка, — підказують дівчата, облизуючи губки.

— Так. Але булку Цвик любить, — і дивиться на одного нашого хлопця з Ходорова, — з маслом. Правда?

Цвик зарум'янився від загальної до нього уваги. Всі глянули на Романа Цвика, ніби якесь відкриття зробили, і розцвіли усмішками. Можливо, відчули смак булочки з маслом, бо вже був п'ятий чи шостий урок. А вчитель продовжував:

— А масло звідки береться?

— З молока... зі сметани!

— А молоко — звідки?

— Від корів! — вступали у гру учні. А хтось стиха додає: — Від бика...

Клас засміявся, але «пан професор», здається, не почув. Хоч хто його знає — він також сміється і робить висновок:

— Отже, тут практикують не тільки зернове господарство, але і тваринництво, бо потрібне не тільки масло, але й добрива для поля, які не треба завозити здалека.

На його уроках ми не втомлялися: шла ніби гра. А ще пан професор застосовував такий засіб вивчення карти. Говоримо, наприклад, про міста Америки. Біля карти — Дмитро Ворона. Вчитель:

— Ви кажете, Ворона, що в Америці найбільшими містами є Нью-Йорк, Чикаго, Детройт, Філадельфія, Сан-Франциско? От перед вами карта Америки,

— він обвів рукою границі США, — то покажіть мені оте Сан-Франциско.

А може воно й не в Америці?

Обвівши рукою контур країни, він затримав її на краю карти, ніби запрошує: от Америка, дивись. Дмитро взяв указку в руку і водить по карті. Що за лихо, от місто є, те є, а Сан-Франциска нема. Може, справді помилився, що воно у

США? Нема — і все! А вчитель посміхається:

— Що, нема? Слабо знаєте карту. Ворона. Може, хтось покаже?

Юрко Трач —
друг всього класу

Підняв руку Юрко Трач. Маленький, рухливий і завжди веселий Юрко (син священника) підходить до карти, бере в руку від Дмитра указку і каже:

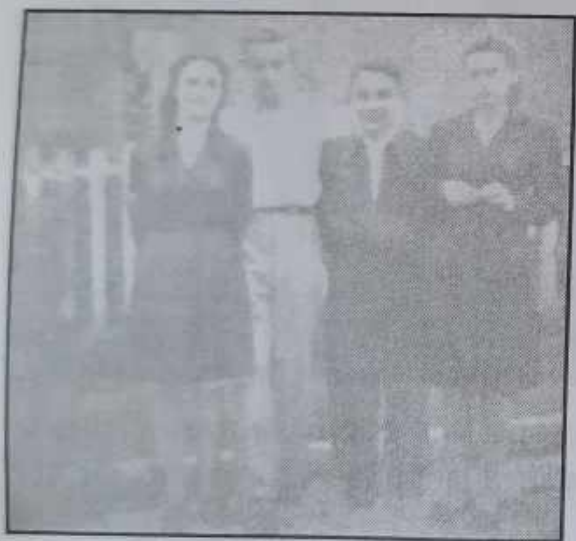
— Прошу пана професора забрати руку з карти, — і показав на кружечок, що був під рукою вчителя. Клас і вчитель радісно засміявся.

Отаким був пан професор від географії.

Про інших вчителів чогось цікавого не пригадую, хоч взагалі були різні стосунки між вчителями та учнями. Але нехай це буде іншим разом.

Отже, не перелякались ми тоді жорстоких репресій московсько-комуністичного режиму, але багато чого зрозуміли, навчилися, як вести себе з окупаційною владою. Ми стали жити за способом бочки з подвійним дном: зверху було для «них», а під першим дном — для себе. Оце «для себе» під першим дном, оце духовне підпілля зберегло наш дух протягом всієї 45-річної окупації, дало нам силу піднятися у свій час і проголосити Незалежність України.

Коли ми йшли на навчання, то зверхники ОУН і УПА різних рівнів говорили нам: ідіть навчайтеся, здобуйте освіту, лиш не зрадьте себе, своїх батьків,

Роман Папірковський
з однокласниками (2-й зліва)

духу нації. Нам треба було жити так, щоб втриматись на поверхні «радянської дійсності», але щоб зайди розуміли, що ми не скорилися, не відреклись від свого. І коли нас вважали окупанти чужими, не вірили нам, то ми не ображались, навіть гордились в душі.

Пригадую своє армійське життя у Приморському краю. Служив у танковій дивізії. І екіпаж мого танка був виключно українським, всі ми були з Дрогобиччини. Служили добре, мабуть, ще жила у нас любов до зброї, любили порядок, не терпіли різної халтури. Скоро нас зауважили, стали нагороджувати, мій танковий водій Іван Ніч з Самбора за 18 місяців подолав три ступені класності і здобув звання «Майстер водіння танка». Навідник Іван Микицей стріляв з гармати і кулемета краще за всіх. Радист — заряджаючий Михайло Жовнір став класним радистом. Мій екіпаж в частині, ніби жартома, стали називати «бандеровський». Як нам було приємно, що нас, бандерівців, тут мають за кращих, як гарних воїнів, на яких можна поклас-
тися.

Коли після успішних змагань з танкового багатоборства у гарнізоні (три

полки) і в танковій дивізії нас треба посилати на армійські змагання, то в казарму прийшов сам «бать» — командир полку і сказав:

— Глашкін! (це командир роти — М. М.) Собирай сюда свій бандеровський екіпаж! Говорили про підготовку до змагань. Ми займалися за окремим планом. В день відправки нас на армійський полігон в Роздольському «бать» ще раз зустрівся з нами. Йому дуже важливо було, щоб про його полк були доброї думки, бо «бать» збиралися вже списати з армії, поскільки не мав військової освіти для командира полку, і просто був «вискочкою» на фронті, а йшов за Хрушова процес скорочення армії. У присутності нашого комбата, ротного і заступника по технічній частині (зампотех) він майже розчулено сказав: — Ребята, милые мои бандеровцы (ніби жартома — М. М.), не подкачайте. Приедете — сразу в отпуск все на 10 дней да еще на 10 выхлопочу у комдива. Двадцать дней будете гулять по своих Карпатах. Красивые горы. Во время войны я там проходил со своим полком. Жду вас победителями.

Через певний час ми повернулися із армійських змагань з дипломом 2-го класу (друге місце на все Примор'я!) і чекали, що скаже нам «бать». Мали чотири дні вихідних, начистили до блиску чоботи, зсунули «гармошкою» халяви, з новими погонями, франтами ходили по «городку». Хлопці поглядали на нас з доброю завистю.

Бать, правда, дотримав слова. Вісімнадцять днів були вдома без дороги. Але не у цьому справа. Річ у тому, що сама назва «бандеровський екіпаж» окриляла нас, ми гордилися, що не осоромили слова «бандерівець», яке тут, на краю Союзу, вимовлялося військовими без злоби.

Але це було значно пізніше. А тепер ми, старшокласники кінця 40-х років, бунтувалися проти комуністичних порядків наївним, школярським способом: не йшли на комуністичні суботники під час Великодніх свят, не ходили на Травневі «паради», знаходячи для цього завжди якісь поважні причини; уперто не поступали в комсомол (і «дотягли» аж до випуску), відмовлялися співати у хорі по п'ятницях у Великий піст, мотивуючи, що нам зручніше збиратися в суботу і всякі такі інші «вибрики». І хоч це не були якісь голосні акції, але керівництво школи (і не тільки школи) розуміло, що це — протест, спротив совіцьким порядкам. Я не кажу вже, що по селах з'являлося багато різних листівок, спрямованих проти режиму, то тут то там раптом появлявся синьо-жовтий прапор, а в Молодинчому — навіть проти «гарнізону» через вулицю. І зробив цей сміливий чин наш товариш по класу зі своїм братом. І це не було просто якоюсь хлопчачою витівкою, а чином, що викликав великий резонанс. Як?! Перед носом «гарнізону» — і націоналістичний прапор? Обнаглили ці бандерівці! Але винного таки не знайшли, бо не думали, що на таке здатна ще не повнолітня молодь. Це був виклик режимові — ви нас не злякали, ми далі боремося. Знай наших!

Тут вже не діяла якась підпільна організація як така, швидше цьому сприяли традиції школи, яка була колись, як вже згадувалось, гімназією. Тут говорив бунт душі.

Пригадується ще такий випадок. Вже ми вчилися у десятому, випускному

класі, а в комсомол ніяк нас не загітують. Та це ж зрив плану вступу! Неподобство! Не вміють прашувати з молоддю, — вирішили в обласному комітеті комсомолу і вислали до нас свого працівника.

Зайченко був молодим, симпатичним, зі спортивною статурою. Він закінчив інститут фізкультури (так хвалився) і видав спортом. Після уроків він бесідує, що таке комсомол, які кадри виховує, яке завдання і таке інше. Про релігію вже не згадували. Наголос — які комсомольці молодці. Щоб переконати нас, що він належить до тих «молодців», то запросив всіх до спортзалу. В гардеробній роздяглися з верхньої одежі, і він став показувати різні вправи на спортивних снарядах. Дещо трохи міг показати. Деякі хлопці також наділи спортивні штани і майки, щоб показати, що і ми не ликом шиті.

Під час тих вправ, справді, напруження трохи спало з нас, і він мав якусь підставу думати, що пройшло зближення. Обіцяв, що завтра знову прийде після уроків. Напевне, думав, що тепер в комсомол табуном підуть.

Але прийшов до школи на другий день не на 6-й урок, як говорив, а вже зранку прибіг до класу розгублений і знервований. Виявилось, що десь вчора загубився його комсомольський квиток. Розпитує бідака, може хтось бачив, може хтось пожартував, бо він впевнений, що коли йшов у спортзал, то квиток був у піджаку. До розпитувань підключилась дирекція школи. Викликали на бесіду і групами і поодинці — ніхто нічого не може сказати. Але це не жарти, в представника області зник у школі комсомольський квиток! Вже і погрожу-вали: за крадіжку документа буде клас відповідати перед відповідними органами. Нічого не допомогло. Клас мовчав, як партизан. Потерпілий сам спростовував крадіжку, мовляв, якби хтось заліз з метою крадіжки, то взяв би гроші, а гроші всі є і інші папери. Вже і сам, бідний, підходив до окремих хлопців. Мовляв, пожартували — та й досить. А його за це можуть з комсомолу виключити. Він же нам нічого поганого не зробив — і жалісливо кривився. Видно, таки йому багато залежало від того квитка. Так нічого і не в'яснилося. З нічим поїхав до Дрогобича.

Ця історія мала своє продовження. Через 50 років після закінчення школи, тобто у 2000 році, ми вирішили зробити зустріч. Ініціаторами зустрічі стали Люба Процків, Люба Рейнарович. Відразу підключилися Зеновій Кадюк, Ольга Гулей і Мандрик Михайло. Яюсь так вийшло, що не зустрічалися ні на 10-річчя, ні на 25-річчя. Правда, занадто пізно згадали. Вже багатьох і на світі нема. Але понад 20 із 44 колишніх учнів приїхало у Ходорів на другу неділю червня.

Не можна розказати, які почуття нас охоплювали, коли біля церкви стали збиратись. Адже багато хто не бачився вже 50 років. І впізнати годі. Так і чути тільки було:

- Почекай, почекай... То ти?..
- А це здається, панна... вибачте, пані...
- Та яка я тобі пані? Я — Люба Рейнарович!
- А ти, мабуть,... Володя Пундор? і т. е. , і т. п.

Коли заново перезнаймились, як колись у восьмому класі 1947 року, знову

стали тими давніми, ніби спало з нас тих довгих 50 років. У трьох місцях ми були: у церкві, школі і Народнім домі. У церкві замовили собі Службу Божу, у школі — зустріч у своєму класі з теперішніми випускниками, у Народнім домі «Просвіти» вели бесіду, як кажуть, за чашкою кави.

Зустрілася «достойна громада» (вираз З. Кадюка) через 50 років.

Скільки спогадів було! Скільки пісень переспівали! Вірші читала завжди молода, хоч і сивенька, Оля Гулей-Тимах. Навіть скромні анекдоти розказували. І спогади, спогади...

Коли вже відпровадили нашого класного керівника Г. Ю. Безкровного (йому вже на той день було понад 85 років, але всіх пам'ятав, навіть хто-звідки), Михайло Олійник сказав:

— Увага, друзі! Тут ми згадували різні випадки з нашого шкільного життя.

А чи пам'ятаєте, як приїжджав агітувати в комсомол інструктор обкому комсомолу?

— Пам'ятаємо! — загукали радісно, бо згадали, як дружньо вистояли перед агітаторами.

— Ще Зайченко, тоді дуже «ікру метав», бо десь дівся його комсомольський квиток. Пам'ятаєте, як нас допитували? — докинув Йосип Давидів.

— Пам'ятаємо! Пам'ятаємо!

Всім було цікаво, для чого то Олійник згадав. А він стояв, грубий, броватий, і весело, як і колись, світив очима.

— Та кажи вже щось, — хтось не витримав.

Михайло сягнув рукою у внутрішню кишеню і дістав щось завернуте в

папір. Повагом розгорнув, витримав паузу і коротко сказав:

— Ось, дивіться, — і підняв руку з червоною книжечкою.

— І-ї! Квиток?!

— Неймовірно!

По руках квиток пішов до головуючого нашої зустрічі — Зеновія Калужа, кандидат економічних наук, Львівського аграрного університету у Дублянах. Зеновій голосно прочитав: «Комсомольський квиток члена ВЛКСМ Зайченка Вадима Сергійовича. Рік вступу 1945».

Посніпались питання: як, звідки?

— Сорок років він лежав за латою в хаті мого тата. І добре зберігся...

— Навіщо ти це зробив? — наперебій питали. — Як він опинився в тебе?

— Я роздягався біля вішалки. Дивлюся — піджак лежить під ногами. Я підняв і повісив. Коли зашнуровував тапочки — аж на підлозі комсомольський квиток. Я взяв і сховав до у кишеню. Потім, коли ви всі дивились, як він виконує вправи, я незаметно вийшов на подвір'я і сховав під камінь. А вже потім...

— Питаєте, нащо я це зробив? Не знаю. Просто заговорив якийсь протест — Ти приїхав в комсомол нас тягнути, от тобі за це... Ніби щось шепнуло мені, зроби то....

Навіть через п'ятдесят літ нам виглядало це подвигом. Все наше життя тоді було протестом. Тепер вже старі, сімдесятилітні, ми гордились собою, молодими.

Прийшов час розповісти і про дівчачі «вibriки» у школі. Я вже згадував, що спочатку дівчата і хлопці вчилися у класах окремо. Так було ще у старій школі і радянська система народної освіти продовжувала ці традиції. Вважалося, що етично це оправдано. Та й справді! Одне діло, коли «милять шию» учневі чи учениці (а без цього не обходилося) в одностатевому оточенні, а інше — коли таку «ганьбу» бачать різностатеві учні.

Це наштовхнуло педагогічну думку на те, що потрібно виклористати цю «стидливість» для користі навчальному процесові. Тому запровадили змішане навчання у класах. Пам'ятаю, що це справді подіяло спочатку на всю поведінку учнів. Як? При дівчатах тобі будуть казати, що ти... Дівчата, до яких звертався на «ви», тепер мають бути свідком твоєї ганьби? Нізащо? Хлопці і дівчата взяли себе в руки і уникали гострих моментів непорозумінь з вчителями. Але тут справу зіпсували самі вчителі. Якби вони «не зривалися» (бо школа є школа, тут все можливе) і не провокували учнів на нестатутну поведінку, то змішані класи довго могли б бути доброю підмогою у навчальному процесі. А так -що! Поступово ми почали звикати до вчитування моралі, поступово стали звертатись одні до одних на «ти», все рідше вживалось слово «панно». Зовнішньо поступово ставали «радянськими школярами», хоч внутрішньо ще багато зберігали добрих рис.

Коли змішували класи, то до нас перевели в основному ходорівських дівчат. Розумієте, що то було? Ми, за невеликим числом, сільські хлопці, а тут переводять до нас міських дівчат-панянок! Мусіло бути нам скрушно спочатку

Цікаво, а

З дівч

Люба Пр

Рейнаро

На сьогодні

профес

педагог

Франк

заслуж

— упол

Дівч

дружн

Вони з

трьох

були!

Пр

Прий

дівчат

Голов

начал

реліг

«Шт

—

Г

—

—

комі

друг

Д

вич

зabr

опіс

ком

вст

зі п

пер

пл

ко

Цікаво, а як дівчата себе почували?

З дівчат у нашому класі були: Оля Гулей, Марта і Марія Костюки (сестри), Люба Проків, Неля Головацька, Люба Малинович, Владзя Борисовська, Люба Рейнарович, Стефа Камінська. На сьогодні тільки Камінська професор у Дрогобицькому педагогічному університеті ім. Франка, всі інші вже на заслуженому відпочинку, а Неля — упокоїлась у Бозі.

Дівчата наші були згуртовані, дружні, бо знали себе раніше. Вони задавали тон дівчатам всіх трьох паралельних класів. Готові були! І на різні «вибрики» вдатні.

Пригадуються такі випадки. Прийшли Великодні свята. Наші дівчата зуміли організувати гаївки під церквою. А церква ж поруч із школою! Головна вулиця міста. Хто не йде — все видно. Ходять і вчителі і комсомольське начальство району! ЧП! А на другий день — «розборка». Як, учні школи і релігійні пережитки? Ви не вчите біології? Історії не знаєте? І т. д. і т. п. «Штрафники» скромно опустили голови і мовчать.

— Чого мовчите? Кажіть, що розкаялись... Чи завтра знову підете?

І тут тихеньким голосом обізвалась Оля Гулей:

— Та Великодні свята будуть аж на другий рік...

— Здуріти можна! — вигукнув закріплений за школою член райкому компартії. — Їх питають одне, а вона говорить, що підуть, але вже аж на другий рік! Та ми вас на другий рік...

Але що буде на другий рік, не сказав, стримався! Довго всіх «маринували», вичитували і, наговорившись, з почуттям виконаного бов'язку начальство забралось. Обійшлося лиш по шкільній догані кожній. Та як поміг цей випадок опісля! Через скількись там часу надходить кампанія по залученню до комсомолу. Працюють і з нашим класом. Але тепер головний мотив відмови у вступі — «я ходжу до церкви». Всі вже знали, що за «релігійність» не виключать зі школи, бо треба «перевиховувати». А перевиховання — процес довгий. Але перевірка була крута:

— Ходиш ще до церкви?

— Трохи.

— Плюнути можеш на ікону?

— Ні!

— Ну й темнота! Іди!

Потім комсомольські агітатори змінили тактику. Не питали, чи можеш плюнути або розламати хрестик, а релігійність мав «викурити» з нас сам комсомол, а він буде виховувати своїх членів.

Марта Костюк

Владзя Борисовська

Так ми й закінчили школу, не пізнавши, як буде нас виховувати комсомол. Бо ми були всі, «свої», нас тримало почуття гурту, згуртованості. Інша справа, як ми розпорозилися після школи по різних інститутах. «Ти пройшов через вузівське сито, допався до вищої школи і тепер через якийсь там вс... комсомол маєш позбутися своєї мрії? Чорт з вами — вступаю», — подумав рішив новоспечений студент. І до дня комсомолу став його формальним членом. Але не в душі! Комсомол, з його Павками Корчагінами, що боролись з першими паростками української державності, з українською великою Ідеєю, — завжди був чужий для тих, хто з дитинства знав Малу Історію України, хто завжди з болем у серці на понівечені трупи повстанців під будинком НКВД, хто дивився як енкаведистські садисти вішали мужнього Гесса біля парку у Ходорівці. Можливо, комусь з нас приходилось пізніше бути і комсомольцем, і партійцем, але комуністом по духу він ніколи не був. Звичайно, не кожен був та «заряджений» бунтарським духом. Та й хто тоді запродався і пішов на службу до чужинців та нищпорив за патріотами, до сьогодні тихцем смердить неприємною вистією до всього українського та згадує, як то було колись добре під чоботом окупанта, сіючи сумніви у нестійких душах тепер.

Пригадую ще один «вибрик» наших дівчат. На цей раз організували «екскурсію» до Львова, щоб не йти на «суботник» під час Великодніх свят. Зібралась чимала компанія: Процків, Головацько, Борисовська, Рейнарович, Камінська, сестри Костюки, Малиновська, у Городищі підсіли до поїзда у вагон Ольга Гулей, ще кілька дівчат з інших класів. Їдуть... Сміхи, голосні розмови, згадки у бесіді своїх вчителів. Молодість — голосна, вона не вмить стримувати своїх емоцій. Де там було звертати увагу, що якась жінка дослухається до їх розмов, жартів. Але коли дійшло до співу народних пісень про повстанців («Там під Львівським замком» та інші), жінка зірвалась з місця і підійшла до веселої групи з сумною піснею:

— Замовкніть! Ви не знаєте інших пісень?

— Та не слухайте, як не подобається, — котрась відповіла.

— Ти дивись — не слухай! Ви ж деретесь на цілий вагон.

— То йдіть до іншого, — знову хтось у відповідь.

— Я завуч Бортнинської школи. Завтра дирекція вашої сеша один (СШ № 1 — М. М.) буде знати, як ви себе ведете і чому ви не на уроках. Таке представлення себе трохи охолодило наших «екскурсанток», але не надовго. Десь за Вибранівкою вони все-таки перейшли у другий вагон і без пригод вже доїхали до Львова. Походили по місту, з'їли морозиво, сходили в «класне» кіно, а потім хтось надоумив сходити в музей. Вибрали природознавчий. Трохи втомлені, повернулися додому, де їх на другий день чекала «обробка». Виправдовувались екскурсією до музею, всі дружно демонстрували квитки.

Пригодилися таки! Ніби на тім і мало б було закінчитись, але погрозу своєю заучка з Бортник таки виконала. «Бунтівниць» збирають знов і тепер оголошують всім по догані за «нетактовне поводження». Але вже йшло до випуску, і школа не хотіла роздувати скандалу. На цьому інцидент вичерпався.

Та не надовго. 1950 року у травні радянська влада, «усмирючи» галичан, робить останній масовий вивіз людей до Сибіру. З нашого класу забрали з Гулеїв. Залишалось тільки здати екзамени. Не дали. Ми були засмучені цією бідой, тим більше, що ніхто не знав, чи не чекає ця кара і інших.

Дівчата виразили свій бунт по-своєму. Наступного дня після вивезення мала бути репетиція хору. Вони домовились в знак жалоби за друзями не

співати цього дня. На репетицію прийшли. Директор, як завжди, стояв біля дверей і дивився, як проходить репетиція. Але на цей раз репетиція не відбулася. Всі дівчата раптом «захворіли», горло болить. Відмовились співати. Диригент і директор нервують — що таке, в чому річ? Так одночасно всі захворіли? Все ж репетицію директор Міняйло відмінив. Видно, щось причував. І як не дивно, на другий день, прийшовши на урок, навіть нічого не згадав про зірвану репетицію. Напевно, вдома дізнався від свого Сашка, який з нами вчився, що це був протест проти вивезення друзів. Мабуть, цей випадок примусив і нашого суворого директора по-іншому подивитись на своїх учнів. Може, вперше поставився з повагою до своїх «тутка-тамка-стація»?

Шкільний хор, 1948 рік

Це був останній «вибрик» нашого класу.

А втім — ні, не останній. Але це не простий «вибрик», це вже свідомий і рішучий чин.

9. РІШУЧИЙ ЧИН

Коли мова доходить про «рішучий чин», поступок, крок у житті, то маються на увазі обставини незвичайності, коли умови вимагають якоїсь розважливості у поступках, якоїсь логічної мотивації. І раптом, на противагу всьому — несподіваний крок, якого не сподівалося оточення. І тоді мова вже йтиме про Геройство, про Чин.

Такий чин ми, учні Ходорівської середньої школи, мали можливість спостерігати під час свого навчання. Мусимо повернутись до 1947 — 1948 років. Повстанська боротьба народу стікала невинною благородною кров'ю, гинули кращі сини України, все важче було діяти підпільним боївкам, зустрічатися підпільникам через порвані зв'язки, на цей час дуже зрідли ряди

повстанців.

Вже проглядався сумний кінець нерівної боротьби за свободу, здавалось, що нема кому вже активно боротись, нема перспективи на дальшу боротьбу. Але знаходимо ще немало відчайдухів серед молоді, що покидали спокійне життя і йшли до повстанців продовжувати боротьбу. Були такі і серед нас. Про такий випадок буде йти мова нижче.

Ото ж, восени 1947 року злетілась юнь до Ходорівської школи, щоб продовжувати освіту у середній школі. Набралось аж три паралельних восьмих класів, бо прибула молодь не тільки із сіл Ходорівського району, але й Новострілищанського та Рогатинського. Це була єдина середня школа на всій околиці, що прилягала до Ходорова. Класи також були великими (по кількості учнів) — до 45 на один клас.

У нашому «в» класі навчалися учні виключно із Ходорівського району (із семи сіл та м. Ходорів). Найбільш чисельно були представлені ходорівчани, села Городище, Новосільці, Молодинче. З інших сіл — по одному-два учні з Городища (Королівського) вчилось у нас четверо хлопців і одна дівчина: Юзьків, Гамкало, Стахів, Заборський і Оля Гулей, з якою ми вже знайомі з попередньої розповіді.

Мирон Стахів в українському садку

Микола Заборський — дев'ятикласник

Із хлопців впадав в очі Стахів Мирон — високого зросту, добре фізичнозбудований, красивий, енергійний в руках. Такий мусів подобатись дівчатам. Перший рік, особливо перше півріччя, ми вивчали одні одних, старалися зрозуміти, хто є хто. Ми розуміли, які то були часи, тому обережно ставились одні до одних, тим більше, що тільки на початку літа була викрита шкільна підпільна організація. Ніхто з нас (хіба городищанські

учні), не знав, що керівником цієї організації був брат нашої Олі Гулей — Микола. На цей час вже сидів у Ходорівській і Стрийській тюрмах. І як це директор Дмитро Макогін прийняв до необов'язкової школи Олю? Не може бути, щоб він цього не знав? Недаром кажуть: свій як не заплаче, то хоч скривиться.

Я особисто тоді найбільше зблизився з хлопцями із Новосілець, Підлісок, Молодинчого: Зеновій Кадюк, Степан Олійник, Михайло Сохан, Іван Кіт, Михайло Олійник, Рак Михайло. Вони відразу стали «своїми», викликали якесь довір'я до себе. Всі три роки ми були друзями.

Щодо хлопців з Городища, то з ними були добрі учнівські стосунки, але якихось особливих контактів не було. Мені не раз здавалося, що Мирон Стахів має ніби якусь симпатію до мене, ніби хоче зі мною поговорити. Але все якось

ніби не було часу, тим більше, що тоді я не дуже був комунікабельним, це в другій половині життя я розговорився. А тоді, з Мироном перекинулися кількома словами, щось про школярські справи — та й все. Аж одного разу, десь в кінці навчального року, ніби ненароком, він сказав:

— А я знаю декого з Підгорець...

— Кого? — коротко спитав я. Але щось нам перешкодило продовжувати розмову, а поскільки я не дуже «колегував» з ним, то й не повертався до цієї розмови. Знаєш когось — то добре. Закінчився навчальний рік, і ми розійшлися по домах.

Коли ми зібралися на навчання вже у дев'ятому класі восени 1948 року, то Стахіва не було. На організаційному уроці класний керівник Григорій Юхимович Безкровний робить переключку. Той є, того нема, є нові учні, а коли по алфавіту дійшло «Стахів», Юзьків, його земляк, відповів: «Він не буде ходити». Навчання не було обов'язковим та ще й платним, то це нікого не здивувало — мало чому не хоче ходити, то його справа. Почалось навчання...

По суботах, як і минулого року, їду додому «по харчі». Трохи скучаю за товаришами з села, з якими дружив з дитинства. Став мало тепер бачитись з двоюрідним братом Василем Мандриком, який перейшов з Ходорівської школи у Роздільську (Миколаївського району), тому по суботах та неділях збирались вечорами на селі, за традицією співали, як колись. У Підгірцях була така співоча традиція: всі співали «другим голосом» (альтами, баритонами, басами — хто який голос мав), а хтось один «тягнув шпіца», тобто співав тенором. Піснею тоді по селах любувалися, співали для душі, а не щоб «виладувати» енергію. Село знало, що вечорами має чути пісню. Якщо не було чути пісні, то село насторожувалось:

— Цікаво, чому сьогодні не співають?

Навіть під час збройної національно-визвольної боротьби у 40-х роках ця традиція не переривалася. Але тепер здебільшого співали ті, що ще не були «заанжовані» до УПА по молодості, деякі «легальні» хлопці. Правда, у повстанському середовищі не однаково ставились до цих традицій. Дехто готовий був заборонити не тільки традиційну пісню, але й вертепи, колядування під хатами, бо не до веселощів, мовляв, тепер на Україні. Але загальна лінія ОУН—УПА — продовжувати традиції. Дурні веселощі — справді не потрібні були, як і тепер.

Покоління останніх співаків у Підгірцях. Після нас вже ніхто на селі не співав. Радянська система «з'їла» українську традицію.

На фото: Микола Коник, Степан Шепний; сидять: Петро Гуга, Олекса Макогін, Йосип Іваницький; стоять (зліва): Василь Мандрик, Влодко Гуга, Славко Мазепа, Степан Слабий, Михайло Мандрик, сфотографував Михайло Боднар — мій друг дитинства і юності.

Наші підгорешькі повстанці також мали різну думку, але «Байда» (Слабкий Павло) зі Служби безпеки не забороняв. Одного разу відбулася така розмова з цього приводу. Приїхавши додому з Ходорова, підчивав дещо з уроків і як почало темніти, йду «на село». Ще у своїй вуличці раптом почув:

— Стой! Кто идет!

По голосу відразу впізнав «Хмару», Стахового Василя (прізвище Пундор), тому також відповідаю жартома:

— Свої!

— Ідеш співати? — питає Василь.

— Йду трохи...

— Ніяк не наспіваєтесь? — з ноткою роздратування питає «Хмара» —

Нема вам кому по задницях дати!

Але тут обізвався «Снігур» (Озарко Микола):

— Почекай, Кубік двадцять! (Василя «Хмару» так ще до підпілля називали жартома за малий ріст — М. М.) — Що для України важливіше — співати чи плакати?

— Не плакати, але й не співати.

— А хіба ми не співаємо час від часу? — обізвався третій повстанець «Вітер». Василь не здавався:

— То інша справа.

— А наші пропагандивні сотні — що робили? І співали, і танцювали, і навіть анекдоти розказували, щоб люди сміялися, бо як забудуть сміятися, то вже біда.

— Це друге, — заперечує «Хмара», — але ми маємо повсякчас показувати, що скорбитиме Україна...

— А хіба у наших піснях мало скорботи? — аргументував «Снігур». — Ти справді сьогодні похмурий, як хмара. Будьмо відкриті. Якщо з нас хтось гине, то через те народ має забути свої традиції, звичаї? А хіба ми не боремось, щоб жили ці традиції? Так було завжди у нашому народі: одні гинули, інші співами, щоб не втрачати духу, одні сміялися, інші плакали. Що кому. А скільки пісень створили Січові Стрільці, не дивлячись на трагізм долі? Так що ти, «Хмаро», пусти трохи сонця на землю. Йди, Михайле (це до мене — М. М.), своєю дорогою, а ми мусимо своєю, але ці дороги мають нас привести до Вільної України.

По цій розмові йду-таки «на село», хоч відчуваю якусь правоту «Хмари».

Мене завжди дивувало, як Микола «Снігур» мудро роздумував. Звідки він того навчився? А закінчив лиш сім «польських» класів. Пам'ятаю, така мудра розмова велася, коли він доводив, що молодше від них покоління має вчитися, а вмерти мусять вони. Інакше, каже, вільної України не збудуємо, як окрім того, що хтось має за неї боротися збройно і гинути, а хтось має жити і працювати на неї. Дивовижне усвідомлення самопожертви! Що то означає — книжки. Все це у нього — від них. З дитинства він був книгоманом.

А ось пригадалось мені ще одне відношення до пісні. Таки в ці ж часи, а може, вже у 1949 році трапився такий випадок після співу на селі. Михайло

Павлюсь жив на початку села, його хата під горою. Коли доходив до хати, від гори відділилось кілька фігур. Совіти — зрозумів Місько. «Стой! Кто такой? Бандюра?!» — котрийсь грізно запитав.

— Ви смішні, який я Бандера? — відповів Михайло. У Підгірцях вираз «ви смішні» означав «ви жартуете». Москаль зрозумів по-своєму. «Смешной» — це клоун, дурачок. Він визвірився на хлопця.

— Ах, я еще смешной?! Бандера, мать твою... — І як зашдить спантеличеного хлопця в лице!

— Что делал ночью на селе?

— Співали, — каже Михайло.

— Вишь! Они співали! Чтобы я больше не слышал, как вы ночью дерете глотки!

Видно, наша присутність на селі заважала облавцям чинити засідки на повстанців. На другий день Місько розповів про свою пригоду, але ми й далі «дерли глотку», раз це їм недошмиги.

Отже, десь у кінці вересня, але ще 1948 року, приїхав я на суботу додому. Зробив се-те, почистив до блиску черевики, збираюся йти «на село». Бо ж і вечір гарний замовляється. З-за «Високого дуба» виповз на небо круглий як таріль, місяць, тихо кругом. Місячні тіні малюють загадкові силуети. Гарно!

Коли в хату заходить мій двоюрідний брат — той же «Снігур». Привітались, перекинулись кількома словами і він каже мені:

— Вийди на подвір'я, тебе там хтось чекає.

Виходжу. Місяць майже повний, видно, як удень. Бачу: на дровах сидить повстанець. Він встав і направився до мене.

Я відразу звернув увагу, який він по-військовому красивий: стрункий, підтягнутий, чіткий крок. Щось знайоме було в ньому, але хто?

— Що, не впізнаєш? — запитав він, не дійшовши 7—8 метрів.

Він стояв і усміхався, радіючи, що зробив на мене таке враження.

— Мирон — ти-и?

— А хто ж? — відповів підійшовши і міцно потиснувши мою руку. На голові мазепника, галіфе, чоботи, на плечі «шмайсер». Він був цілком дорослим. Тепер я згадав, як він казав, що знає когось у Підгірцях. Очевидно, був знайомий з Миколою «Снігурем» ще коли вчився зі мною в одному класі. А Микола, напевне, йому сказав, що в Ходорові вчиться його брат Михайло, мовляв, подивися як він там? Очевидно, тому Мирон спостерігав за мною, що я і зауважив, ніби Стахів щось хоче мені сказати чи поговорити. Ці думки пролетіли в голові, мов вітер.

Перші хвилини — хаотичні питання: що чувати, як там, що, де, як? Такі ж хаотичні мої відповіді.

— Я чув, що Мартинюк, Гіежик залучаються до охорони здирати позику по селах? Радельський також?

— Так, недавно хвалились, що були у Новосільцях.

— Можеш сказати їм, що колись зустрінуся з ними, — сказав трохи само-впевнено, хоч знав, що не скажу, а потім додав: — Скільки тепер у класі є

вас, комсомольців?

В його голосі бриніла іронія. Видно, він знав все про клас від своїх односельців по класу. Але я цілком серйозно відповів:

— Поки що як було — три, ті самі, що їх знаєш.

— А ти не вступаєш?

— Не вступаю.

— То, може, підеш з нами? — запитав з якоюсь нотною виклику. Цю фразу вже почув «Снігур», що вийшов з хати і виручив мене від несподіваного запитання.

— «Верлик», не збивай мені хлопця з пантелику, — вмішався в нашу розмову. — Він знає, що має робити. Досить, що ти викинув коника.

Я зрозумів, що Мирон мав також завдання вчитися і, мабуть, самочинно покинув школу, бо відразу притих, ніби винуватий. Хвилину ще постояли, перекидаючись якимись незначними фразами. Потім «Снігур» кевкнув якоюсь нічною птахою, і з саду вийшов ще один повстанець, що був, очевидно, на сторожі. Попрощавшись, всі троє вийшли на вулицю, що вела до центру села. Більше Мирона я не бачив.

Через якийсь час «Снігур» сказав, що Мирон «Верлик» тепер в охороні районного проводу. А через рік загинув — провід охороняв, а себе не оберіг. Сказано: від своєї долі не втечеш.

Ще один рішучий крок зробили молоді хлопці села Жирова у 1948 р. Це були Петро Завадюк та Йосип Сохан і їм було по 19 — 20 літ. Напевно, не були вони членами ОУН, не входили у склад якоїсь боївки. Просто були месниками за кривди народу. Щоб припинити знущання над односельцями з боку московсько-більшовицького поплічника Дігтяренка, районного уповноваженого, вони вирішили помститися окупаційному насильнику.

Використавши момент, коли московський зайда тероризував людей на полі, зганяючи їх зі своїх полів у більшовицький колгосп, вони несподівано вийшли із засідки і роззброїли оторопілого представника району. Діяли оперативно. Зачитали йому вирок революційного суду: «За пограбування і наругу над людьми, за зневагу наших традицій і моралі, за плач наших матерів та дітей — смерть окупанту! Вирок виконати негайно».

Поки читався цей короткий засуд, руки і щелепи совіцького «героя» тряслися, мов у 30-градусний мороз. І все-таки збагнув, що врятувати його може тільки втеча від цих недосвідчених месників. Він вдарив по конях — і вони зірвалися з місця. Але справедлива куля догнала московського поплічника. Поклавши на візок картку з написом «Смерть окупантам!», хлопці підохотили коней батоном, і вони поволокли покараного московського вислужника в село.

Окупант мав знати, що своїм «визволенням» він не ошчасливив український народ і люди не підуть добровільно у більшовицький колгосп. Про це свідчить вирок юних месників і їхні кулі.

На цьому можна було б закінчити про нашу бунтарську юність. Але є потреба ще дещо додати, щоб не злориділи скептики: «Ага спіймався? При чому тут діти до повстанського руху? Чи не забагато про своє покоління?»

Відповідаю.

Таких «протестних акцій» дітей і підлітків у районі було безліч. Нема сумніву, що такі чи подібні «історії» були у кожному селі. Тут згадалося тільки те, що лежало, як кажуть на поверхні, під рукою автора — що сам знав, бачив чи чув від інших людей. І ці вчинки показують, на якому ґрунті формувалась і виросла збройна боротьба. Вони показують, якого «накалу» набрало національне питання, яка температура національної проблеми, коли навіть діти і підлітки так реагують. То ж чи могло обійтися без збройної боротьби?

Тепер щодо мого покоління. «Натяжку» під партизанку я не роблю. Так, зброї ми не носили, не ходили в бої, але ми були живими свідками цієї героїчної боротьби. Покоління, що народилося у 40-х роках, не пам'ятає цих подій, не бачили убитого старшого брата, не пам'ятають облав, обшуків, арештів, вивозу у Сибір, хіба ті, що самі їхали з батьками у далекий холодний край.

Покоління 30-х років народження було у такому віці, що найемоційніше сприймає життя. І ми все це бачили і пережили. До сьогодні ми чуємо плач і розпач наших матерів над вбитими синами, ми бачили, як розкопують облавники криївки, у яких підривалися гранатами, щоб не взяли їх живими, наші старші брати і друзі. Ми бачили закривавлені сорочки дівчат-зв'язкових, що передавали з тюрем, на наших очах за півгодини зникала, розграбована, колись добротна господарка... Ми все це бачили і пам'ятаємо.

Бо хіба можна забути... Вже був 1949 рік. На вечір вчитель Шкіль назначив репетицію п'єси «Макар Діброва» у приміщенні міського Будинку культури. Коли я йшов мимо будинку КГБ, ще здалеку почув незвичайну «музику». Наблизившись до будинку, виразно почув, як у підвалі хтось голосно «репизив» на гармошці, натиснувши на клавіші і розтягав її міхи туди-сюда. А між тими дикими звуками гармошки час від часу проривався жахливий крик людини...

Я був настільки збентежений, що не міг зібратися з думками на репетиції. У вухах весь час чулися передсмертні крики невідомого... «Ти сьогодні не у формі, Михайле, йди додому, — каже вчитель. Я вийшов з МБК. Назустріч два солдати пхають тачку, чимось навантажену і прикриту брезентом. Ідуть у напрямку парку, що біля лікарні. Коли порівнялися зі мною — бачу на тачці виразні контури людини, що лежала боком. Це її передсмертні викрики чув я тоді і чую до сьогодні.

Власне, оте живе свідчення, бачення цих героїчних подій дало змогу моему поколінню впродовж довгої окупації не втрачати національного духу, гордості за свій народ, за його героїв, за національні ідеали. В умовах тотального нищення нації ми хапалися за всяку національну подію, як за рятівну соломинку, щоб хоч трохи втримати національну ідею на поверхні московсько-більшовицької каламуті. На цій основі появилися «шістдесятники» з їх новими методами боротьби за українство. Саме це покоління зробило, скажімо, росіянку Аллу Горську українською націоналісткою, яку не зміг витерпіти вже тоді банкрутуючий московський режим. І знищив її. Згадується 1964 рік. Я тоді мешкав у Новому Роздолі, місті, що мало тільки десятилітню історію. Це був рік 150-ліття від дня народження Тараса Шевченка, який стояв (і стоїть!)

московщині впоперек горла. Це його національна свідомість мучила і мучить окупантів та їх манкуртних прислужників, в особі всяких плюгавих бузин, каверіних та... грабовичів.

Розуміючи, що важить Шевченко для українців, ми, молодше покоління, якого окупанти вже це зуміли вигубити, як наших попередників-повстанців, підтримували всяку подію, пов'язану з нашим пророком, якого намагався принизити окупаційний режим, зробити його «шароварним» московським виучнем. Тільки через Шевченка можна було офіційно підтримувати національну ідею.

У цьому році (1964) скульптор із села Волиця Гніздичівська Жидачівського району виготовив для своїх односельчан бюст Т. Шевченка. Відкриття мало відбутися у якусь там неділю — вже не пам'ятаю числа. І як ця звістка поширювалась серед людей? Передавали з вуст в уста: «Ви чули? Будуть відкривати пам'ятник Шевченку у В. Гніздичівській. Ви підете?» Передавалась новина тільки «своїм». Бо ану ж дізнається влада та придумає щось, щоб зірвати народний захід?!

Після обіду зібралось нас чоловік двадцять на трасі Ходорів-Миколаїв. Серед моїх нових знайомих (Надія і Петро Брилі, Надія Стельмах, бухгалтерка вечірньої Новороздільської СШ — забув прізвище — з чоловіком Миколою, Надія і Омелян Баранецькі, Влодко Деркач з дружиною Галиною, яку я знав по Дрогобицькому інституту, Біла Марія, Іванна та Орест Чанижі, Орач Данило з дружиною) були і мої колишні однокласники по Ходорівській школі: Михайло Степанович Олійник, якого ми називали у школі «сином» Олійника Степана, який також вчився у нашому класі — отже, у класі були «тато» і «син» Олійники, — Люба Процків, що вже вийшла заміж за Михайла Шперуна, який був директором школи, отже, Люба тепер була «директоровою», Катерина Мандрик (Костко), що в цей рік тільки переїхала з Сугрова, Йосип Іваницький, мій земляк і однокласник по Берездівській школі, і, звичайно, сам «тато» Степан Олійник, що в цей час працював у Новому Роздолі, а потім переїхав до Тернополя.

«Таксієм» (вантажівкою з брезентовою будою, у якій душилися від пороху) добрались до траси Рогатин — Стрий (18 — 20 км). Тут, біля Іванівців, зійшли з машини і далі — пішки: Іванівці — Туради — Вільхівці — Волиця Гніздичівська — ще 10 км. Йшли тихо, як на відпуст, неголосно перемовляючись, тримаючи добрий крок, щоб не спізнитись. Свято вже було почалось. Ще на підході, здалеку, впізнали голос Марії Байко, яка пташкою співала Шевченкову пісню...

По закінченні свята — знову пішки тим же шляхом до Нового Роздолу. Не хочу сказати, що це якийсь героїзм, але з другого боку, чи знайшлося би зараз багато людей, що пішли б пішки 25—30 кілометрів на відкриття пам'ятника? Ми ж вважали, що маємо бути причетні до цієї події, яка не культивувалась чужою державою, і ніхто не думав, чи то далеко, чи близько — треба, то йшли, а потрібно було б ріку перепливати, то були б пливли.

Отакими ми вийшли з повстанського часу — часу збройної боротьби. Ми

не «машингверували крізь зелене листя московську чуму» (Б. Стельмах), але ми добре пам'ятали, за що боролись наші повстанці. Тому не дивуйся, шановний читачу, що заносу своє покоління до продовжувачів боротьби за незалежну Україну. Зрештою, хіба не наше покоління було тою основною масою, що криком «ганьба» розвалювала московську імперію в кінці 80-х — початку 90-х років?

Горджуся і тим, що я і мої друзі-ровесники були серед тих перших організаторів часу відродження, що організовували, створювали, очолювали малі і більші справи, гурти, товариства, організації на місцях, серед народу, що були серед тих, хто відкрив ті перші квартирки, через які входило свіже повітря свободи і пам'яті у національну хату — громадське життя.

Здобувши освіту у заідеологізованих радянських вузах, ми, однак, зуміли відсіяти зерно від полови і використати свої знання для української справи, хоч, власне, це найбільше хотіла викоринити московська комуністична імперія. Ми таємно хрестили своїх дітей, відзначали релігійні свята, в іншій місцевості відвідували (хай і не часто) церкву, ризикуючи роботою, приходили у свята у святковій одежі або хоч з якимось елементом святковості. Дехто з моїх однокласників були, звичайно, членами комуністичної партії, куди вступали не з переконання, а з потреби життя, але партійний квиток не зробив їх черствими, байдужими до української справи. І коли прийшов час, звільнили себе від цих ідеологічних пут, вийшли з комуністичного членства і цим прискорили розвал не тільки цієї партії, але всієї імперії.

Так моє покоління «врослося» у повоєнну радянську систему, але не «зрослося» з нею. Ми працювали у різних галузях господарства, мали різну професію (вчителі, агорони, лікарі, інженери, науковці, музиканти, викладачі вузів, диригенти, артисти, навіть футболісти — як Левко Кудлик, футбольна гордість Ходорова свого часу), але кожен на своєму місці не тільки заробляв на прожиток, а й пам'ятав минуле, про українську ідею, вмів знаходити спосіб, щоб люди розуміли і підтексти твоїх думок і розмов.

Не можу не навести хоч кілька прикладів, що характеризують покоління 30-х років, особливо першої половини цього десятиріччя.

До сьогодні Юрій Костур залишився для мене взірцевим представником порядних і відомих українських родів Гапіїв-Крушельницьких — Костурів. Без цих родин не можна собі уявити просві-

Марта і Юрій Костури, що закохались ще у школі, а потім створили сім'ю

тницької діяльності у Берездівцях у 20-х—30-х роках, їх участі у громадсько-політичному житті тоді і пізніше у селі, Ходорові та Львові. А пан Юрій —

гідний продовжувач свого славетного роду; активний до громадських справ, обдарований, працьовитий, мудрий і скромний, не галасливий, як наповнена добірним зерном діжа.

Ще у школі він викликав повагу учнів і педагогів за солідну поведінку, серйозне ставлення до науки і життя. Його дружба з нашою однокласницею Мартою Костюк протягом трьох років навчання, що переросла у світле кохання, викликала у нас пошану і добре подивування, білу заздрість: він був однолюб, як Юрій Брянський з роману Олесея Гончара. Тому не дивно, що ще в інституті вони створили гарну українську родину, в якій росли і виховували дітей (Дарусю і Влодка), а потім внуків (Ярину, Соломію і Роксоляну).

Любов пана Юрія до співу (родинні гени!) залишились на все життя. Міг би собі spacerувати по Львову (де тепер мешкає), але він має велике задоволення від співу у відомих хорах «Благовіст» і «Беркут», де виступає і солістом.

На іншу характерну сторону життя хочу звернути увагу, розповідаючи про Зеновія Кадюка. Ще зі школи відзначався працелюбністю, порядністю, користувався довір'ям однокласників та вчителів. Пригадується такий факт.

Директор школи Міняйло Семен Степанович, що викладав у нас математику у 9 — 10 класах (середня школа тоді була 10-річною) і, здається, не дуже любив нас, місцевих учнів (а може, лиш вдавав, для «органів», бо вони йому не довіряли), за день перед випускним екзаменом з математики покликав до себе Зеновія і Степана Олійника і каже: «Візьміть оці задачі, розв'яжіть їх, роздайте розв'язки своїм друзям, бо мені здається, що такий тип задач буде на екзамені. Але нашої розмови вони не повинні знати. Розумієте, що це означає?». На екзамен ми йшли спокійні і впевнені.

А ще про працьовитість Зеновія, пошану до селянської праці та простих людей. Педагогічну працю я починав у Ходорові, у своїй школі, квартирував у Сохана Ілька, що ще недавно жив у Новосільцях, звідки родом Кадюк. Якось розговорились ми з моїм господарем про працю, про людей, про інтелігенцію (Ілько казав: вчених), про ставлення до батьків, родини, до села і таке інше. Було це весною. Кажу до Ілька: «Стрийку (так я звертався до нього), сьогодні я їду до сестри у Гранки. У суботу я не маю уроків, то поїду помагати садити картоплю». Він каже: «Поважаю людей, що не цураються простої праці. От я знав у моєму селі хлопця твоїх літ, що десь вчився у вищих школах, але літом завжди приїжджав додому і помагав татові косити чи щось по господарству. Нераз їду зраненьку до Ходорова — ще сонце тільки має сходити, — а він, підкотивши штани, вже косою махає на сіножаті. Відповідальний хлопець».

Казали, що у клубі якусь виставу вчить, напевно, пізніми вечорами, бо день літом великий, а ніч мала, але, видиш, не спить, а до схід сонця вже на сінокосі. Раз не втримався та й при нагоді кажу до його тата: «Файного сина маєш, Стефане». А він ніби жартома: «А хто виховував?».

«Отакі вчені, — продовжував господар, — мені подобаються. Може, ти його знаєш — Кадюк Зеньо називається. Вдаю варята і заперечую: «Ні, не чув». А Ілько продовжує: «Цікавий молодий чоловік. Я раз навіть говорив з ним. Дуже критично ставиться до того всього (Ілько провів рукою півкруга».

що мало означати наше тодішнє оточення) і не боїться говорити про минуле...».

Хоч ми сиділи в хаті тільки вдвох, але господар оглянувся, ніби нас міг хтось почути, і стишеним голосом проказав: «Його стричиний брат був відомим підпільником і партизаном, працював колись заступником директора підпільної друкарні у Ходорові». А потім вже нормальним голосом додав: «От якби якось вдалося познайомити вас — ви знайшли б спільну мову».

Тут я вже не втримався і розсміявся: «Стрийку, та ми з Зеником три роки в одному класі вчилися!». Пан Ілько витріщив очі на мене: «Ти правду кажеш,

Михасю?». «Суцю правду, стрийку, — відповідаю. — Вчилися разом і з іншими хлопцями з Новоселець: Степаном Олійником, Іваном Котом, Ярославом Вишняком...» «Диви-диви! — дивується Ілько. — Я дивлюся, що ви ніби чимось подібні. То ви всі там такі були... (господар зам'явся, шукаючи відповідне слово) ідейні?». «Всі не всі, але багато», — відповідаю зі сміхом. З того часу мій господар ще більше симпатизував мені, і наші розмови стали більш довірливими.

На завершення про Зеновія Кадюка: став викладачем Аграрного Львівського університету у Дублянах, захистив кандидатську дисертацію, здобув пошану і авторитет серед студентства і колег. Коли почалась боротьба за відродження України, став активним членом «Просвіти» (1989 р.), читав лекції, ставив вистави, організовував вечори, працював в осередку Руху ще до проголошення Незалежності України.

А Роман Папірковський, наш «професор» математики у школі?! З яким захопленням він розв'язував складні математичні задачі! Я завжди дивувався, як він міг пам'ятати стільки формул, теорем, правил, підставляючи їх при розв'язанні задач.

І так все просто було, коли він їх застосовував, не підглядаючи у підручники. Світла голова!

Але не про це я хотів говорити, шановний читачу. Сьогодні мене цікавить не математичні здібності Романа, а його політичні погляди. Він мав своє коло близьких друзів, а я своє. А об'єднувало нас всіх прагнення здобути освіту, небажання поступати у комсомол, дотримуватися наших українських традицій

Зеновій Кадюк біля Могили Героїв у рідному селі

і звичаїв. Але нас до повста радянської вла обговорювалис у класі знади.

Але, щоб а тільки тому рік (1950 р.) я поли наш сучасник і навчатися у Ль Сибірі.

Якось при ре класу був Роман Я не кажу вже, проводжав мене від різних хлопч Романа. Ідучи до тому числі про у Зараз Українська бути. Тому б'ють олівцем почав ма найголовніший у парламент, а спра людей, а міністри

Я слухав його, розумію, що це бул Він все це чув напе

Так, Остап Лиж до Львова. А ми, Мигоцький був поп членом ОУН, тому був вивезений у С мав здавати перши дня ми, учні 10-в не Гулея івана і Гул неісходимую».

Зустрівшись з Ро був вражений, що Р слово наш головуюч промовляє наш оди комуністична систем Україна, втратила, я

Наше покоління протестним — чи то

ритерієм нашої єдності було прихильне ставлення і боротьби та ставлення до нової окупаційної теми ніколи в широких учнівських кругах не лих, «своїх» групах. Не зважаючи на це, ми всі о партій і «чим дихає».

Папірковський цікавився «політикою», дівався дий зустрічі з нагоди 50-ліття закінчення школи том із Загірочка Остапом Лижником. Він майже ле життєві обставини примусили його перейти «сти сліди» і не опинитися разом з батьком у

ав, що найближчим другом його до восьмого й. «Що то за хлопець був! — згадує Остап. — «красно, але який вірний друг був! Не раз він (це гора біля Загірочка — М. М.), захищаючи інок. Я був, каже Остап, молодший на рік від м до Загірочка, ми розмовляли про всячину, в жаву, за яку борються українські повстанці. публіка, каже Роман, не така держава, як має ізани. Роман дістав з кишені листок паперу і вивсь, каже, зверху має бути президент — він колись гетьман. А нижче від нього зліва — і. Парламент виробляє закони для держави і ми і всім-всім у державі...

ніби він був років на 10 старший. Тепер я ці наївні погляди, але я був у захопленні тоді о вуйка, лікаря, у якого жив, бо був сиротою, сього про Романа, що ми, бо незабаром виїхав ки Папірковського, знали, що його вуйко рем у Ходорові і шановним українцем, мабуть, ласки» радянської влади. Весною 1950 р. він ю, а з ними і Роман, який через кілька днів атестат зрілості. Не дали! Цього травневого трьох наших друзів: Папірковського Романа, м першим прийшлося «изведать Сибирь

ні 2003 р., через 52 роки, то я дуже приємно ився, він вистояв духом. І коли йому надав чах Зенон Кадюк, то ми всі зрозуміли, що часний політик і патріот. Жаль тільки, що реалізуватись його непересічному таланту. зидатного вченого-математика.

ього свого життя лишилося бунтівливим, чи у малому. Пригадується таке. Через 13

років після школи у Новому Роздолі зустрівся з Любою Процків-Шперун. Вони мали гарну квартиру на першому поверсі у центрі. Новорічну ялинку Люба ніколи не розбирала після Нового року, як цього вимагали ідеологічні керівники, щоб ялинка не прикрашала наших Різдвяних свят. У неї вона стояла при вікні всі свята аж до Стрітєннє. Десь 4 січня лукаво запитую:

«Не розбираєш ялинки? А відділ народної освіти що скаже?» Вона сверлить мене очима: «А ти розібрав?» «Я — ні, бо ще не маю квартири, а мій господар ще й не ставив». «От бачиш: то ти на свята будеш з ялинкою, а я без ялинки? Я буду тримати її аж до Стрітєннє. На зло. Якщо спитають, то скажу, що це — символ зими». І коли через рік я отримав квартиру, то також вже зберігав ялинку до Стрітєннє.

Твердими до відзначення релігійних свят залишились назавжди Ольга Гулей-Тимах з чоловіком Григорієм, Люба Рейнарович (яку і нині називаємо «непримирєнна»), Михайло Олійник, Стефа Камінська (по-шкільному — Цяпа), Владзя Борисовська, Люба Малинович, Володя Пундор, сестри Костюки — Марта і Марія, Юрій Трач — словом, більшість.

Говорячи про покоління 30-х років народження, не можна обминути таких відомих осіб з Ходорівщини, як Михайло Горинь, Богдан Горинь, Ігор Калинець. Своєю політичною діяльністю вони муєли стати бунтівливими «шістдесятниками» і тим самим стали продовжувачами справи українських повстанців.

З середини 60-х років комуністична влада з ними знову почала репресивну боротьбу, що продовжувалась ще понад двадцять років. Їх імена відомі по всій Україні і за її межами, про них написано так багато, що не думаю, ніби зможу щось нове додати. Обмежуся констатацією факту: без них історія повста-

«Достойна громада» зустрілась вдруге у Дублянах, але у значно меншій кількості. Зате появились нові персоналії — Роман Папірковський і Юрій Трач. На фото: сидить М. Мандрик, у першому ряду: Кароля Кунда, Марта Костур (Костюк), Владзя Борисовська, Люба Рейнарович і М. Олійник. У другому ряду: Р. Папірковський, Люба Процків, Ю. Трач, З. Кадюк та Й. Давидів.

Подружжя Ольга (Гулей)
і Григорій Тимах

ства, боротьба за Україну не була б повною. Ходорівщина має ким гордитися.

Ровесником Богдана Гориня та Ігоря Калинця є наш земляк з Городища Іван Гамкало. Він тепер широко відомий у мистецькому світі (Народний артист України, головний диригент столичної опери), але мало кому відоме його студентське життя, сповнене боротьбою за українське мистецтво в умовах, коли круто кричали про його соціалістичний зміст, деформуючи його національну суть.

У Львівському музично-педагогічному училищі він вчився разом з Тарасом Микиткою зі Стрия, Турчаком, Бабичем, Кушніренком, Марією Процев'ят, які стали славою українського музичного мистецтва. Разом з Марією вони організували групу студентів, які відповідали за проведення мистецьких вечорів. Молодим студентам

хотілося, щоб ці вечори не були просто «шароварними», а мали національний зміст. А це було небезпечно, за цим пильно стежили «компетентні органи».

У 1957 році їм дозволили (на все треба було мати дозвіл!) провести Шевченківський вечір. Як виявилось — з провокативною метою. КГБ, очевидно, мало сигнал: в музучилищі «щось є». За учасниками пильно стежили, вивчали, який зміст вечора, що декламують, співають? А молодь — є молодь. Вона не терпить шаблонів. Як можна було обійтися, наприклад, без «Розритої могили»? Була причина для переслідування. Першим був заарештований студент Гусак як член молодіжної ОУН. Який рік! А казали: ОУН розгромлена!

Музично-педагогічне училище намагалися, як і інші навчальні заклади, зрусифікувати. Навмисне влаштовували на роботу викладачів, які не володіли українською мовою або вдавали, що не знають нашої мови. Закономірно, що це обурювало студентів. Викладач предмету «Українська музична література» навмисне переводила назви творів, імена героїв на російську мову, що звучало, як пародія. Коли вона сказала одного разу, що головними героями опери Івана Котляревського є «Пйотр і Наталія», то цим «дістала» слухачів. Як? Українська дівчина Наталка вже стала баринею «Натальей»? Вони написали листа до дирекції, щоб їм замінили викладача. Це була група, у якій вчився Іван.

Реакція дирекції була імперська: 36 студентів було виключено, як українських буржуазних націоналістів. Студенти не здавалися, вони створили делегацію, яку очолив Іван Гамкало. За порадою вони звернулися до Ростислава Братуня. Він радив (свій якщо не заплаче, то хоч скривиться) поїхати до Наталії Ужвій у Київ (вона тоді була депутатом Верховної Ради). Делегацію намагалися залякати, збити з пантелику, але вона таки прорвалася до Києва. Ужвій —

честь їй і хвала — помогла. Куди вона зверталася, не відомо, але незабаром всіх виключених поновили студентами.

Про ці події я дізнався від Тараса Микитки, Народного артиста України, головного диригента Донецького оперного театру. Він не забуває рідного дому і часто приїжджає у Стрий. Навіть цього літа (2003 р.) ми зустрічалися, каже пан Тарас, з Іваном у Ходорові, нас гостинно прийняв міський голова пан Коцовський Олег, навіть на рибалку з'їздили на Дністер.

Отаким було і є моє покоління — покоління свідків звитяжної боротьби за Українську Державу, що стало продовжувачем боротьби за українство у нових умовах. І не наша вина, що ми не зуміли взяти владу на початку 90-х років, а її взяли у свої руки ті, що були при владі або біля влади до цього. Це були виучні комуно-московського режиму. Колись вождь російського люмпу Улянов про таку ситуацію сказав: «Пролетаріат бореться, а буржуазія крадеться до влади». В Україні 12 літ тому його замасковані послідовники поступили значно підліше, ніж буржуазія: вони просто вкрали владу у народу, який боровся. Найхарактернішим прикладом цього були парламентські вибори в Україні у 2002 р., коли «Наша Україна» набрала найбільше голосів, а при владі — ті, що мали найменше довір'я народу. І це тепер! А як було взяти владу у 1991 році?

У цьому розділі ми розглянули наше національне підгрунття, яке проявляється найприродніше у поведінці дітей і підлітків. Вони найбільш безпосередньо виражають цю ментальність, яка з їх подорослішанням стає свідомим переконанням.

М. Олійник. Різдвяна ніч 1946 року

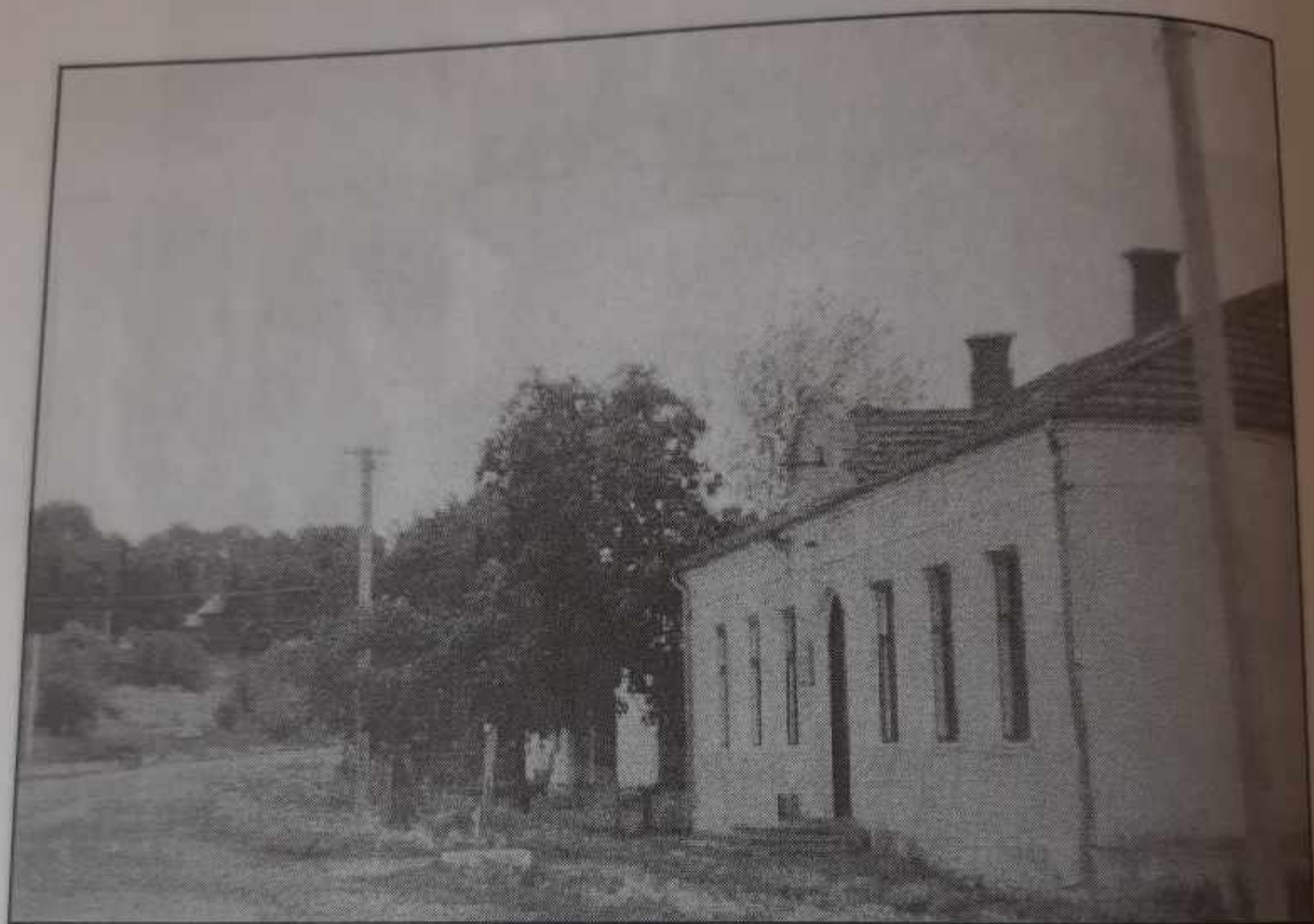

Колишні «бунтарі» збираються на свою зустріч.
У I ряду зліва направо: Л. Рейнарівч, К. Кунда, Й. Костиук, NN.
У II ряду зліва направо: Й. Давидів, Р. Папірковський,
В. Борисовська, З. Кадюк, Л. Процків, Ю. Трач, М. Олійник

**УКРАЇНСЬКИЙ
ЖИТТЕПИС ХОДОРІВЩИНИ**

Сільський хор 30-х років XX ст.

Читальня «Просвіти» у с. Дроховичі

УКРАЇНСЬКИЙ ЖИТТЕПИС ХОДОРІВЩИНИ

В історії боротьби за Самостійну Україну Ходорів займає не останнє місце. З його середовища вийшло багато видатних людей, що посвятили себе українській культурі, освіті, громадсько-політичній діяльності, боротьбі за волю українського народу і тим прославили себе і Ходорівщину.

Насамперед підкреслимо, що Ходорівщина до 1939 року щонайменше півстоліття належала до Бібрського повіту. В 1940 році «перші совіти» (які були кращі від других, бо довго не були — говорить народний жарт) сформували Ходорівський район. Його габарити не були добре продумані, бо села, які економічно, освітньо і культурно тяжіли до Ходорова (Отиневичі, Дуліби, Долиняни, Памунята, Воскресінці, Васючин, Григорів, Чорний Острів) були віднесені до інших районів і навіть областей, хоч деякі з них були розташовані за 5—8 км від районного центру Ходорова.

При німецькій окупації Ходорів іменувався повітом, але терени його були майже в межах 1940 р. У другу московську окупацію Ходорів знову став районним центром з територією 1940 року і відносився до Дрогобицької області, яку совіти визначили у 1940 році.

Взагалі треба сказати, що совіцька влада у Західній Україні створила масу маленьких районів, центрами яких були населені пункти, де тяжко було розмістити навіть цивільні служби району. Це потрібно було для того, щоб обґрунтувати «розкуркулення», вивіз окремих заможних сімей, переселення людей та ін. За рахунок такого грабунку вдалося розмістити всі районні служби. Таким чином, районними центрами стали Нові Стрілища, Журавно, Славськ, Бориня, Стрілків, Хирів, Доброміль, Рудки, Нижанковичі, Крукеничі, Мединичі та ін.

По-друге, така кількість районів потрібна була, щоб розмістити у них в першу чергу репресивні органи: міліцію, МВД, МГБ, військовий гарнізон, прокуратуру, суди та ін. Власне, ці органи мали не дати свobodно дихнути повстанцям УПА, мали полегшити боротьбу з підпіллям, підпорядковувати собі народ. І навіть не дивлячись на таку жахливу репресивну машину, повстанський рух проіснував у нас десять років (не рахуючи окремих груп, що діяли до 1955—1956 рр. Чому? Яким чином? Бо мав щире підтримку свого народу. І хай не брешуть комуністичні ідеологи, що «народ боровся проти націоналістичних банд». Боролись юди, зрадники, а нарід якраз боровся проти них.

Тепер Ходорівщина входить до Жидачівського району Львівської області (Дрогобицька ліквідована у 1960 році і її терени приєднані до Львівської, одночасно ліквідувавши всі дрібні її райони, що перечислені у четвертому абзаці). Жидачівщина — це великий регіон, що охоплював колишні

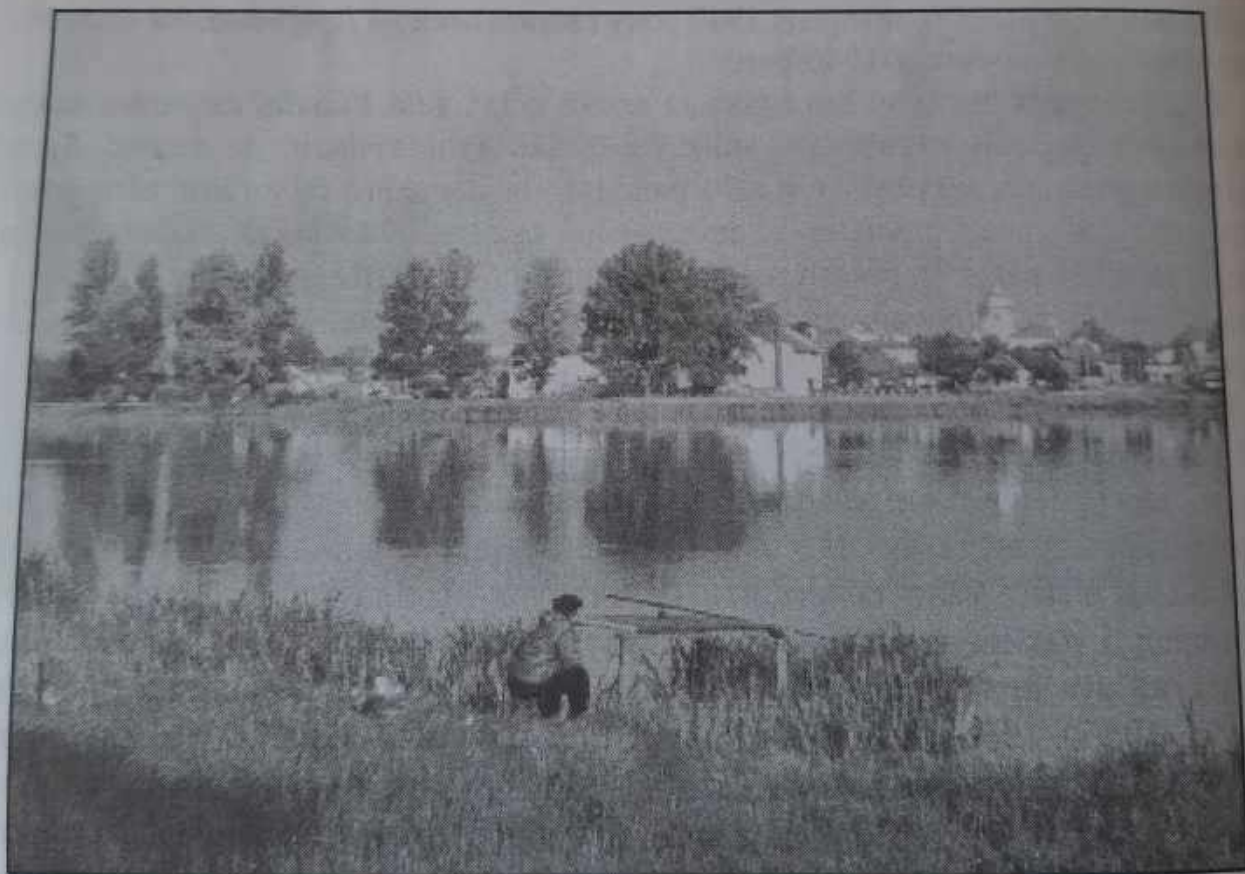
Новострілищанський, Ходорівський, Жидачівський та Журавенський райони. У 1940-х рр. на теренах цього регіону проходила гостра і складна боротьба за волю України між українським народом та окупаційним німецьким і совітським режимами. Кожна з цих частин теперішньої Жидачівщини вартує окремої книги про цю боротьбу. А зараз поки що про Ходорівщину.

Отже, **Ходорівщина**. Що вона представляла собою з найдавнішого часу до часів, про які будемо говорити у цій книжці? Який потенціал українського життя був на цих теренах? Власне, українського, бо тут за всю історію мало місце проживання й інших народів. Про загальний стан розвитку Ходорівщини, зокрема Ходорова є вже написані книжки, хоч би гарна книга Л. Калиниці «Місто над ставом».

Але в даному випадку ми зосередимо увагу виключно на український елемент, вірніше, на українську основу нашого краю, тим більше, коли буде йти мова на тему, визначену заголовком книги — «Повстанська Ходорівщина».

Автор «Слова о полку Ігоревім», починаючи писати цей перший український художній твір, сказав: «Почнем же, браття, повість оцю од старого Володимира до нинішнього Ігоря»...

Ми ж, перефразовуючи ці гарні слова, скажемо: почнемо, браття, нашу розповідь від старого Ходорова до нинішнього Ходорова. Не ставлю собі за

Ходорів зі сторони ставу

мету розповідати про всю давню історію нашого краю. Давній історичний матеріал про Ходорів мені потрібний для зв'язку подій, щоб простежити, як розвивалось українське життя нашої маленької батьківщини, що спонукало

українців ходорівщини взятися за зброю і включитися у загальний процес боротьби.

ХОДОРІВ

Як відомо, перша згадка про Ходорів стосується кінця 14 ст., бо 5 листопада 1394 року лідичу з Ходорова Дмитру Волчковичу прийшла щаслива думка написати дарчу грамоту для Львівського монастиря про передачу йому села Ганачева. У цій по-латинськи написаній грамоті Ходорів вже називається «districtus», тобто повітом. Та цілком зрозуміло, що це — не початок заснування міста, бо від заснування до повіту — довгий шлях. То вже можемо сміливо накинати ще 200—300 років в глибину століть. Початки нашого міста — в княжих часах.

Взагалі, кидається в очі, що перші писемні згадки про поселення в Галичині і Волині датують, як правило, кінцем 14 — початком 15 століть.

Річ у тому, що з 1340 року йде поступова окупація спочатку волинських, а потім галицьких земель України. Це тривало до 1440-х років. Польща провадила, так би мовити, інвентаризацію земель, майна. Польські вельможі, відбираючи майнові права від українських дідичів та й грабуючи одні одних, затівали безконечні суди за майно. Так появилися перші судові протоколи, у яких згадуються ті чи інші імена власників та назви населених пунктів. Власне, ці записи і є т. зв. першими згадками про наші поселення, але це не є дати їх заснування.

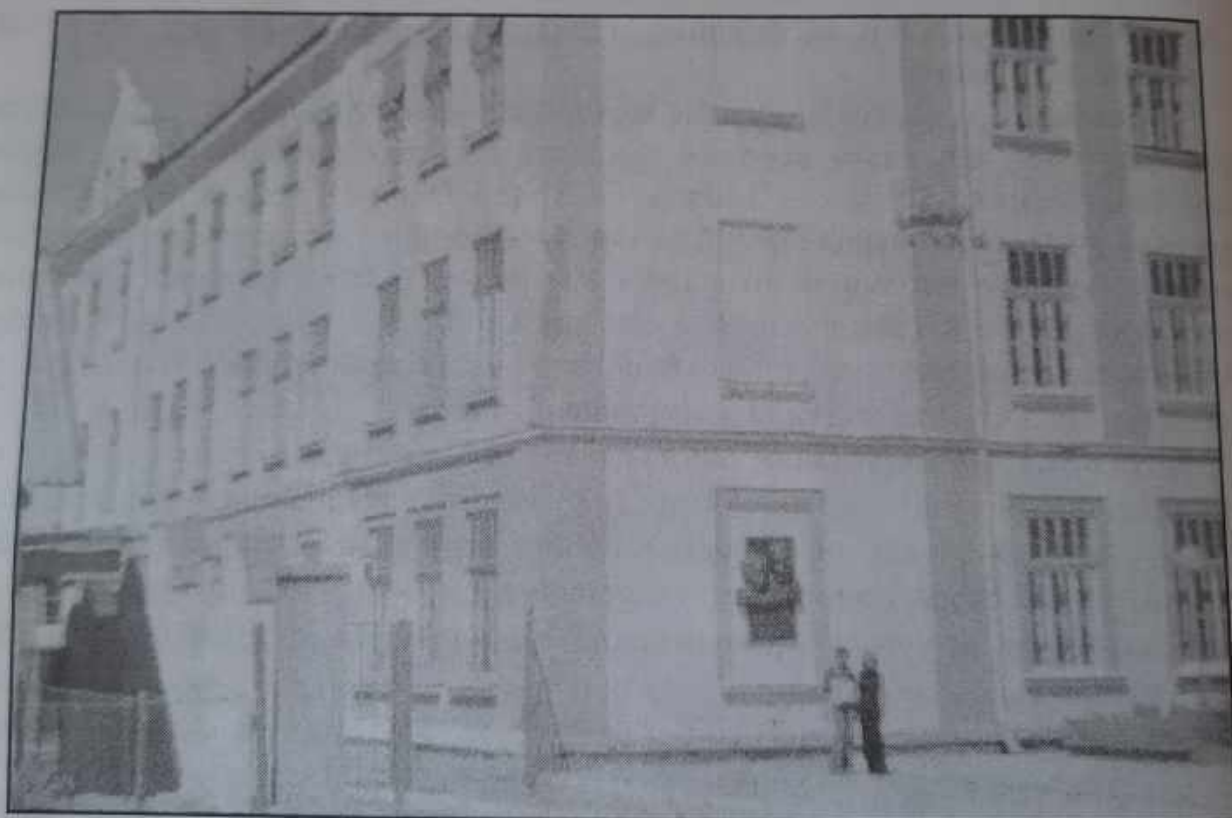
Серед багатьох версій, чому саме місто називається Ходорів, мусимо віддати перевагу тій, що назва все-таки походить від дещо деформованого часом чоловічого імені Федір — Теодор — Тодор-Ходор. Грецьке ім'я Теодор зукраїнізувалося по-народному. Адже імена «Теодор» і «Ходор» зустрічаються по всій Україні в історичній літературі. Угорське походження слова «Ходорів» не приймаю, бо звідки взялися в Угорщині брати Васько, Ванко і Ходор? Адже ці імена не угорського походження. А якщо вони й прийшли звідти, то спочатку мусіли туди зайти, а тоді вже вернутись.

Щодо назви «Ходорівстав», що довго зберігається у документах, то тут ще прозоріше. Чий став? Ходорів (Федорів). Воно є підтвердженням українського способу творення слів чи сполучень. Якби тоді у наших краях домінували поляки, то за своїм принципом творення сполучень (на першому місці — іменник, а на другому прикметник) назва мала б була мати форму «Ставходорівські». Але українці назвали поселення, так, як говорили (спочатку прикметник, потім — іменник) — Ходорівстав. Потім друга частина слова з часом втрачається (або й відкидається задля практичної вимоги) і залишається тільки перша половина назви. Таких способів творення назв українська топоніміка знає чимало. Візьмемо сучасні назви сіл Вербове (зрозуміло, що було село), Шпильчина (Шпильчина гора, що є біля Бібрки), Стільсько (Стільське село), Долина (місто в Долині) і т. д. Народ відкидає все, що ускладнює вимову, потім дещо міняє (Стільське-Стільсько, Шпильчина-Шпильчина), тобто підганяє під загальні правила. Навіть на терені Ходорівщини є такі зміни назв — були, наприклад, Горішні Ляшки — тепер є Горішне.

Вже за польської окупації, у 1436 році, Ходорівстав одержав від короля Владислава III Магдебурзьке право. З цього часу, між іншим, було визначено ярмарковий день — четвер, який зберігається донині. Протягом віків власниками Ходорова були пани, які до імені додавали прізвище, яке вказувало на походження (Берездівці Берездовецький, Вербиця — Вербовський, Ходорів — Ходорівський). Цей рід (Ходорівських) був руського (тобто українського) походження, але згодом монахами був навернений до римо-католицького обряду.

Ходорівські володіли землями близьких і далеких околиць. Їм належали села Вовчатичі, Сугрів, Загірочко, Демидів, Молотів, Букавина, Молодинче, Боритники, Городище, Отиневичі, Чорторії (тепер Кам'яне), Берездівці і навіть Розділ (Старий). Останнім з роду Ходорівських був Олександр, який помер у 1694 році. Далі власниками Ходорова були поляки і це негативно впливало на розвиток українства у місті. Набагато збільшився з цього часу польський елемент у Ходорові. Але тут і далі було багато «твердих» українців, що знали собі ціну.

Шкільництво у Ходорові сягає початку XVIII століття. Школа спочатку була при церкві Косми і Дам'яна, що збудована була у 1713 році — парафіяльна школа. Перша громадська (тривіальна) школа була заснована 1867 року. Першим вчителем був Антін Лопушанський. Потім школа у місті була

Нова школа, збудована 1925 р. (сучасне фото)

«реформована»: з однорічної у 1873 р. була перетворена у дворічну. Крім директора А. Лопушанського, вчителями стали Ед. Чайковський та Іржи Михайлечко. З 1884 року школа стала чотирирічною, а через два роки — п'ятирічною. Нова реформа освіти в Австрії знову зробила Ходорівську школу трирічною (1892 р.), а з 1901 року — знову п'ятирічною. З 1904 року школа

була поділена — для хлопчиків і для дівчат. Так було до 1914 року і протягом Першої світової війни.

З польською окупацією у 1920 р. школа (польська) у Ходорові поступово перетворюється на семикласну. Українські діти вимушені були вчитися у польській школі. З 1925 року ця школа перейшла у нове приміщення (тепер СШ № 1). Українці Ходорова і сіл у 1925 р. розпочали організовану боротьбу за українські школи і українську мову викладання. Переважно у селах мало проживало поляків, польських дітей було зовсім мало, а школа — з польською мовою. Не помагали різні звернення та поїздки до Львова і Варшави. Окупаційна влада була налаштована до таких вимог українців вороже.

Правда, з надзвичайно важкими зусиллями Українського Педагогічного Товариства ім. Т. Шевченка (створене ще у 1914 р.) вдалося відкрити українські курси підготовки до гімназії для дітей, яким сповнилося 9 років. Курси не мали приміщень і тільки 1925 року перейшли до відремontованого Народного дому, зруйнованого війною.

Боротьба за українську школу не припиняється і таки у 1928 р. українці добилися відкриття у Ходорові поки що початкової приватної школи. Вона дістала назву, як і по всій Галичині — «Рідна школа». 2 жовтня 1928 р., після Богослужіння у церкві на честь «Рідної школи», розпочався навчальний рік. Це сталося завдяки таким членам УПТ, як К. Троян, о. Я. Долгий (Ходорів), о. Т. Прийма (Дуліби), П. Гошовський, Г. Макітра, Р. Чучкевич та ін., які приклали до цієї важливої справи величезні зусилля.

Учнів зовсім мало (11 дітей), але це й не дивно: школа приватна і коштувала немало, то не кожен міг собі дозволити посилати дитину до такої школи. Першою вчителькою стала Антоніна Яницька.

Організатори «Рідної школи» спочатку розраховували на 4-класову народну школу, яка б підготовляла учнів до навчання у гімназії або у торгових чи промислових школах. Але мрії не покидали і на більше. На перекір реакційному закону про школу, що видала польська влада у 1932 р., ходорівчани домоглися у цьому ж році відкрити 5-й клас. Запросили на посаду директора Романа Чучкевича, але Кураторська рада шкіл воєводства у Львові не погодилася і через рік на його місце прийшов талановитий інший педагог — Гриць Макітра. Та й він не пробув довго — всього три роки. У 1935 році приступив до праці на посаді директора Пилип Гошовський і був, поки не закрили «Рідної школи» більшовики у 1939 р. Життя його обірвалося десь у тюрмі на Лонцького у 1941 році. При його керівництві школа стала 7-класною.

Отакий розвиток українського шкільництва у Ходорові.

Першою українською громадською організацією Ходорова було Братство воздержаності (тверезості), що було ініційоване митрополитом Йосифом Сембратовичем. Причиною було споювання поляками і жидами українського населення, щоб загнати його на дешеву працю на панських ланах. Це була трагедія для українського села. Зарадити лихові не могла і «Просвіта», що вже почала була працювати, бо натрапляла на великий спротив польської влади і корчмарів, надаючи цьому питанню політичного характеру для

поборювання українства. Тому митрополит надав антиалкогольній боротьбі суто релігійного характеру. Цього не могли заборонити.

У 1869 році Братство тверезості було організоване і в Ходорові. З перемінним успіхом Братство проіснувало до 1939 року, залучивши до нього тисячі селян і міщан. Це сприяло розвитку національної свідомості, економічній незалежності українців.

Трошки пізніше на Ходорівщині буда заснована друга організація українців — Товариство «Просвіта» (1875 р.). Спочатку вона була створена у с. Бортники. Першими членами управи стали вчителі та священники. Головою було обрано о. Колодницького із Загірочка.

Шлях до відкриття «Просвіти» у Ходорові йшов через товариство «Сокол», що було утворене 1907 р. «Сокол» потребував допомоги у своїй роботі ще якогось товариства, бо йому дуже шкодили не стільки поляки, як «скацапщині» українці, яких гуртував москвофіл о. Семеон Заяць, парох греко-католицької церкви Косми і Дам'яна. Парадокс!

Найсвідоміші члени «Сокола» посприяли, щоб товариство стало юридичним

Народний дім у Ходорові — центр українського громадського життя

членом «Просвіти», а потім подали просьбу до Львівської управи про створення у Ходорові цього товариства. Документи були подані у 1908 році, а підписані аж у 1910 р. Установчі збори були проведені 2 квітня 1911 року. Це стало подією для Ходорова!

Першим головою «Просвіти» був обраний Теодор Коцовський, через рік — Іван Кабарівський, залізничний службовець. При ньому «Просвіта» швидко розвивалася, ставала щораз більше авторитетною, що викликало злобу

москвофі
та його с
своім діт
та фести
число че
створен
ставав с
війни Н
Теклі В
Післ
він зно
громад
Стронц
(1931 р
р.), Ол
Із знач
десяти
членів
3 19
— «С
Перше
(страх
Райфа
3
торго
Нагір
Осип
Соха
конк
до с
укра
прох
відб
(обо
Ход
ліче
Фид
На
бат
Ал
боі

москвофілів та поляків. Більш відкрито виступали москвофіли. «Атець» Заяць та його сотрудинок щонеділі з амвона намовляли вірних, щоб вони забороняли своїм дітям вступати у «Сокіл» та «Просвіту», не ходити на їх лекції, вистави та фестини. Люди кивали головами та робили своє. «Просвіта», «Сокіл» росли, число членів та їх симпатиків збільшувалося. Велику патріотичну справу робили створені при цих товариствах драматичний театр та духовий оркестр, що ставав окрасою всяких урочистостей та фестин. Коли під час Першої світової війни Народний дім зазнав руйнації, то «Просвіта» знаходилася у домі п. Теклі Вербовської.

Після війни хodorівчани взялися до відбудови Народного дому і 1925 року він знову прийняв своїх гостей. У цей час головами «Просвіти» були видатні громадські діячі Хodorівщини: Филімон Пеленський (1928 р.), Андрій Стронціцький — дуже впливовий адвокат (1929 р.), Пилип Семигінівський (1931 р.), о. Теофіль Прийма — перевірений борець за українство з Дуліб (1932 р.), Олександр Білінський, авторитетний лікар у Хodorові (1934 р.) та ін. Із значними досягненнями Хodorівська «Просвіта» пройшла своє останнє десятиріччя, поки у 1939 р. більшовики не розпустили її, а найбільш активних членів репресували.

З 1911 року у Хodorові працювало ще одне потужне українське товариство — «Сільський Господар» (філія). Головою став о. Теофіль Прийма. Перед Першою світовою війною вже працювали у місті філія забезпечень «Дністер» (страхування), Кредитове товариство «Український Народний дім», каса Райфайзена (кредитівка для села), «Спілка для збуту худоби».

З квітня 1918 року у Хodorові почала працювати кооператива «Наша торгівля» як член загальногалицької «Народної торгівлі», яку організував Василь Нагірний зі Стрийщини ще у 1883 році. Співголовами нової кооперації були Осип Копитко, Осип Чорний та Олекса Кашинський, а заступниками — Антін Сохан та Олекса Салаяк. Двадцять один рік кооператива вела успішну конкуренцію з польською та жидівською торгівлями, здійснюючи гасло «Свій до свого — по своє».

Коли розпадалися дві воюючі імперії — Російська і Австро-Угорська, українці зробили рішучу спробу відновити свою державність. Цей процес проходив і на підросійській Україні, і під австрійській. 1 листопада 1918 року відбувся Листопадовий зрив: було проголошено ЗУНР. Настали для України (обох частин) героїчні і разом з тим трагічні часи. У цих подіях брав участь і Хodorів.

1 листопада 1918 р. у місті також було проголошено Українську владу. За лічені дні були створені місцеві органи влади. Головою міської управи став Филімон Пеленський, який був, поки була українська влада (до травня 1919 р.). Найголовнішою подією в цей час була спроба роззброїти три польські батальйони, що їхали (мали їхати) на Польшу зі східного фронту, що розпався. Але була підозра, що вони можуть з Хodorова повернути на Львів, де йшли бої між українцями й поляками.

Хodorів знав про приїзд польських ешелонів з повідомлень Тернополя, але

не встигли організувати достатню збройну силу, щоб роззброїти польські батальйони, які мали повне фронтове забезпечення. Проти них було послано сотню стрільців, які мали тільки три кулемети та по 40 набоїв до них. У бою загинуло 20 українців, 21 поляк та 50 чол. поранено. Але не роззброїли поляків і не стримали. Пограбувавши місто, поляки опівдні виїхали все-таки на Стрий, а не на Львів, забравши заложників, в тому числі і коменданта міліції.

Потім, у лютому 1919 року, у Ходорові стояла Начальна Команда (штаб) УГА (Української Галицької Армії). Тут відбувалися переговори України з Антатою (лютий 1919 р.) та галичан з поляками (березень). 27 лютого у Ходорові перебував Головний Отаман УНР Симон Петлюра. Переговори не дали бажаного результату, бо галицьке командування не хотіло погодитись на поділ Галичини навпіл, а поляки також не хотіли цього, а лиш прагнули виграти час на прибуття з Польщі допомоги. У травні польська армія окупувала Ходорівщину, на цей раз до 1939 р.

В УГА з Ходорова служили Степан Климкович, Дмитро Татомир, Олександр Дудин, Андрій Кудлик, Теодор Калинець, Федір Коцовський, Гриць Ціхівський, Пилип (Філіпко) Саяк. Ще раніше до УСС вступили Дмитро Лотоцький, Никифор Гаврилюк, Федір Артим та ін.

Закінчилася війна. У Ходорові вона залишила також свої сліди — могили українських та польських вояків на трьох цвинтарях.

Опинившись під Польщею, Ходорів не думав здаватися на ласку переможців. Він намагався бойкотувати польські акції (зокрема перепис населення 1921 року), діяти наперекір польській окупаційній владі.

Знаменною віхою стало будівництво нової греко-католицької церкви (1922—1937 р.р.), де парохом був щирий український патріот о. Яків Долгий.

Відновили свою роботу товариства «Сокіл», «Просвіта», «Союз українок», «Сільський Господар»; активізується культурне життя, розцвітає самодіяльне мистецтво (хори, вишивка, оркестри).

В кінці 1936 року в Ходорові стала до дії новозбудована молочарня. До цього підрайоні молочарні працювали у Берездівцях та Журові. Вона була філією загальноукраїнського «Маслосоюзу», заснованого колись у Стрию о. Остапом

Паспорт о. Якова Долгого (1918 р.),
духовного провідника українців Ходорова

молочарні працювали у Берездівцях та Журові. Вона була філією загальноукраїнського «Маслосоюзу», заснованого колись у Стрию о. Остапом

Нижанківським.

Влітку 1937 року у Ходорові була заснована філія «Союз українських купців і промисловців». На цей час українці мали у місті: споживчих крамниць — 7, овочевих магазинів — 1, крамниць вудженини — 5, пекарень — 1, ресторанів — 3, конфекційних крамниць — 2, мануфактурних — 3, шкіри — 1, взуття — 1, галантерейних — 1, шевських майстерень — 2, кравецьких — 2, жіночих капелюхів — 1, слюсарних верстатів — 3, столярних — 1. Крім них, було виробництво шток, бетонів, оліярня, крамниця пива, будівельно-деревне підприємство «Мета». У 28 селах було 42 українські крамниці. Це дані з часопису «Новий час» за 1937 рік.

Всі вищезгадані товариства і організації сприяли національному вихованню населення Ходорівщини, допомагали йому по-новому господарювати, боротися з лихварством та монополією, поступово виборювати економічну незалежність від поляків та жидів. І це їм досить добре вдавалося. Якби Польща проіснувала ще десять років (не вибухнула б Друга світова війна), то українці в Галичині і Волині здобули б економічну рівноцінність. Здобутки 30-х років говорять про потенційні можливості українців у Польщі. І це не дивлячись на шалений тиск на українців з боку держави, намагання якнайшвидше ополячити Галичину і Волинь.

Внаслідок шовіністичної політики Польщі українці Ходорівщини відкрили для себе у середині 30-х років загрозливу демографію: якщо до Першої світової війни та навіть ще у 20-х роках українці серед міського населення становили 75%, то в 1936 році — тільки 39. І цей процес збільшення польського елемента продовжувався. Як і по всій Західній Україні. А тепер, бач, Польща хоче нав'язати українцям Волині, що вони почали «різню» поляків у 1943 р. По-перше не треба було так інтенсивно полонізувати наш край, по-друге, досить дискусійне питання, хто почав — АК чи УПА?

Дізнавшись про таку демографічну ситуацію, ходорівські українці сполошилися не на жарт. Настала потреба гуртувати українських міщан. Тому 9 травня 1936 року за ініціативою молодого міщанина Михайла Салаяка були скликані сходи українських міщан Ходорова. Реферат про потребу українського згуртування, згуртування міщанства виголосив редактор Зенон Пеленський. Сходи обрали ініціативний комітет для налагодження всіх організаційних питань: складання статуту, реєстрація його у відповідних органах влади, складання плану для подальшої роботи, скликання загальних зборів тощо.

Українці Ходорова піднялися ще на один шабель національної свідомості, українського духу. Наслідки не забарилися. У червні 1937 року спромоглися на організацію одного з наймасовіших заходів — походу до Стрілецьких могил у Ходорові. Такі походи проводилися кожноріч, але цей відзначався велелюдністю та величністю. Тисячі людей, більшість у вишиванках, з піснями стрілецького часу прийшли до могили, де лежали невідомі герої — борці за волю України. Панахиду відправляло чи не все духовенство Ходорівщини, поминальну промову виголосив о. Тарнавський. Завершилися поминання

полеглих тисячолітнім співом стрілецьких пісень — як дань пам'яті, шани українцями своїх героїв.

Через місяць Ходорів вшанували своїм візитом численні гості зі Львова, Кракова, Станіславова, Стрия, Золочева, Підлисся, представники «Просвіти», «Рідної школи», «Союзу українок» та ін. Гостей зустрічали тисячі людей з Ходорівщини, Бібрського повіту. Тут, на майдані біля Народного дому, відзначалась знаменна подія — століття виходу першого українського альманаху «Русалка Дністрова», який вийшов під орудою Маркіяна Шашкевича. Співав відомий хор Степана Прокоп'яка з Підністрия. Вірші Шашкевича читав відомий у Галичині майстер слова Генрик Березовський. Біля церкви встановлювали пам'ятну плиту, у якій замурували землю з батьківщини Маркіяна — Підлисся.

У серпні 1937 р. знову відбулося величне свято — відзначався 25-річний ювілей заснування «Просвіти» у Ходорові. Головою філії був тоді о. Т. Прийма. Звучали доповіді, промови, привітання численних гостей, виступали хори з Ходорівщини, а завершилось свято звучанням зведеного хору, яким керував відомий диригент Степан Прокоп'як.

В успішному розвитку українства у Ходорові та його околицях велика заслуга таких діячів, як **Корнило Троян** — неперевершений адвокат, посол до сейму у Варшаві, член президії партії УНДО (Українська Національно-Демократичне Об'єднання); **Андрій Стронцицький** — авторитетний адвокат у Галичині, меценат українських справ; **о. Яків Долгий**, **о. Теофіль Прийма** (з Дуліб), **о. Іван Винницький** — священики, що вдало поєднували пасторську і громадську діяльність; **Олександр Білинський** — лікар, що перший на Ходорівщині запровадив у практиці рентгенівський апарат; **Пилип Гошовський** — педагог-патріот і письменник; **Зенон Пеленський** — журналіст, один із засновників ОУН, редактор українських націоналістичних часописів, член президії УГВР; **Северина Кабарівська** та **Стефанія Крвавич** (з Отиневич) — вчительки, провідниці жіночого руху; **Степан Прокоп'як** — диригент, що гуртував українців піснею та ін. Завдяки їх зусиль зростає національна свідомість українців регіону.

На самому початку 30-х років у Ходорові та околицях вже діє **Організація Українських Націоналістів (ОУН)**, але про її діяльність буде сказано в кінці цього розділу, після національної характеристики сіл Ходорівщини.

Який же український життєпис сіл району? Наперед потрібно зауважити, що села Ходорівщини різні за національним складом, соціальним, культурним і політичним рівнем розвитку. Звідси і різна їх участь у громадсько-політичному житті. Ходорівщина включає в себе щонайменше 33 села. Ось характеристики українського життя у селах. Подаємо деякі з них.

БЕРЕЗДІВЦІ — велике село, що розкинулось на тракті Миколаїв — Ходорів на 22-му кілометрі від Миколаєва та 17 км від Ходорова. Найближча залізнична станція у Бориничах — за 8 км. Перша згадка про нього у документах — 1410 року, але це фіксація подій, а не заснування села, бо в цих околицях

існували поселення ще за князя Лева Юрійовича (внука Данила Галицького), який загинув у 1323 році. Якщо вже тоді існувало маленьке село Підгірці, то не може бути, щоб у цей час не було Берездівцець, адже вони розташовані по сусідству.

У 1457 р. власником Берездівцець був Іван Ходорівський, а з 1502 р. Берездівці вже рахувались містечком, бо мали право проводити два ярмарки в рік. У 1649 році український елемент у Берездівцях був сильний, бо українці містечка Лопушанський зібрав 224 підписи під петицію до австрійського уряду з пропозицією про поділ Галичини (Галичина простягається аж до Кракова) на українську і польську, тобто, вимагали, по суті, автономії Східної Галичини. Коли у Львові відкрився український театр (1864 р.), то українці Берездовець збрали кошти на його підтримку.

З 1869 р. у містечку діє поштова станція. У 1911 р. в Берездівцях йшла гостра боротьба за місце в австрійському парламенті. Українці розгромили у селі віче, яке організували о. Сенишин (москвофіл) та поляки і зніщували своє, де, замість міністра Зеленського, висунули свого кандидата — директора школи Івана Лопушанського.

Село велике, але не чисто українське, чужий елемент був дуже відчутний, а українці становили тільки третю частину. Дочка священника Миколи Гапія, палка просвітянка і культурний діяч 20 — 30 рр., у своїх «Споминах про Берездівці» (1913 — 1939 рр.) писала: «У Берездівцях проживало 1000 українців, 1000 поляків і майже тисяча жидів. До першої світової війни тут існувала зрусифікована читальня ім. Качковського. Її драматичний гурток ставив три п'єси: «За сиротою — Бог з калитою», «Цигани» і «Орендар». Кожної неділі сходились москвофіли села (цікаво — хто запровадив тут москвофільство? — М. М.), і на все село гримів спів «Боже, царя храни», а потім пісня «Солдатушкі-ребятушкі». Коли вибухла війна між Росією і Австрією, керівник цієї читальні Іван Филипів був заарештований і вивезений до табору Талергоф. Читальня москвофілів перестали існувати(...).

Ярослава Гапій (справа)
з частиною своїх аматорів
с. Берездівці

Село пишалося своєю греко-католицькою церквою, при якій був чудовий мішаний хор. Організаторами цього хору були два сини тодішнього пароха о. Сенишина — Юліан і Володимир та вчитель школи Іван Минко(...) Коли мій батько о. Микола у 1913 році обняв парохію у Берездівцях, то диригента І. Минка вже не було, а заступав його в диригуванні Дмитро Костур. Мій батько ще в гімназії був керівником гімназійного хору, тому тепер

багато часу затрачував, щоб хор став ще кращим. Одного дня зі Львова він привіз стоси нот — твори Дмитра Бортнянського. При допомозі моїх сестер Олени і Ольги ми розписали ноти для окремих голосів. Таки у нашому помешканню при приходстві почалися невтомні репетиції 60-ох хористів. Тут вчив тенори і басы, а мамуся — сопрани і альти, де співали її чотири дочки.

Літом 1925 року у нашому домі гостював львівський студент Осип Стецура (баритон, улюбленець Львова). Він разом з місцевими гімназійними товаришами Олексієм Ратичем, Володимиром Костуром і моїм братом Осипом зібрали у селі 12 підписів, яких польський уряд вимагав до затвердження статуту на відкриття читальні «Просвіта». Приміщення для читальні відпустив у своєму домі поляк, бо українці боялися... Через три роки збирали ми гроші виставами, концертами та пожертвами на будову Дому «Просвіти». На свято Матері Божої 28 серпня 1928 р. його було відкрито. Цей день став національним святом нашого села».

Ще 1912 р. у Берездівцях роблять спробу організувати «Просвіту», але дозвіл одержали аж 26 вересня 1915 р. Війна не сприяла її роботі. Вдруге вона відкрилася при новій польській окупації — у жовтні 1926 року. Записалось до неї 56 членів, згодом була заснована бібліотека, а далі, як згадує Ярослав Гапій, у 1928 р. було відкрито Народний дім.

З цього часу у селі велася цілеспрямована культурно-просвітянська робота, до якої була задіяна вся велика родина о. Гапія. Добрими помічниками їм були свідомі українські сім'ї, зокрема родини Михайла Костура, син якого Дмитро був диригентом хору, а другий син Володимир, закінчивши гімназію, був ведучим актором театру при «Просвіті», вів культурницьку патріотичну роботу. Можна було опертися Гапійам на допомогу родин Ратичів (Андрій Ратич, Олекса Ратич — гімназійний товариш В. Костура), родин Прокопів, Убогого та ін. Активними помічницями були Марія Костур, Розалія Убога, Катерина Ратич.

Першими виставами, які поставлені у «Просвіті» Берездівець, були: «Ой не ходи, Грицю», «Сватання на Гончарівці», «Безталанна», «Степовий гість».

Берездівська «Просвіта» готувала собі добру зміну — вона залучала до нової роботи дітей, з яких потім виростали свідомі українці. Кращими юними аматорами були: Марія Михайлишин, Дарія Убога, Марія Убога, Іван Костур, Анастасія Верес, Розалія Горін, Іван Горін, Юрій Дидак, Іван Шпак, Софія Корецька, Роман Чіх. З 4-х років виходив на сцену син Володимира Костура — Юрій, поки не виїхав до Львова вчитися у гімназії. Він був найкращим юним декламатором і улюбленцем берездівської публіки, який зі сцени Народного дому доносив до людей палке і віще слово Кобзаря.

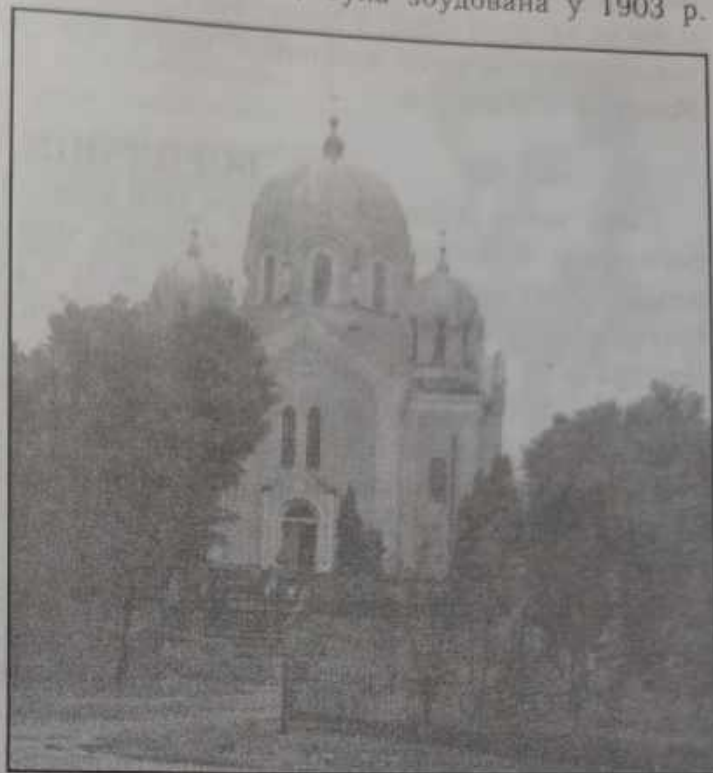
Школа була заснована у 1824 р. Діти вчилися у парафіяльному будинку, бо приміщення школа ще не мала. Вчилися українською мовою. Всіх учнів було 7: Василь та Степан Лисятинські, Василь Совин, Настя Ратич, Юрко Пилипів, Юрко Забавчук та Анна Убога. У 1899 р. у селі була вже 5-класна школа. У 1910 р. директором школи був Іван Лопушанський, хоч римо-католик, але свідомий українець. З 1925 р. ведеться боротьба за викладання українською

мовою. Та марно. Польська держава вела шовіністичну політику. З цього року школа стала 7-класною.

Нова церква (греко-католицька, за яку тепер так довго борються з православною церквою) була збудована у 1903 р. Першим власником її був о. Сенишин, а з 1913 р. — о. Микола Гапій, який завоював великий авторитет праведника.

А ще у селі була пошта, «постерунок» — жандармерія і костел, що мав чверть органу. Органістом був поляк Корділь. Шовіністичні польські настрої були дуже розвинені. Поляки не терпіли українських пісень, вишиванок (бо це душа українська), наших вистав, декламацій. Автор цих рядків (з сусіднього села Підгірці) пам'ятає, як з боями приходили на вистави у Підгірці хлопці з Малехова, що за

Греко-католицька церква у Берездівцях, збудована 1903 р.

Берездівцями. У вишиванках, мазепинках, коричневих або темно-синіх «помпах» (тип шароварів) вони уперто йшли через Берездівці, де місцеві поляки завжди затівали з ними бійки. Наступного разу вони знову йшли через Берездівці, хоч могли б і обминути при бажанні. Так було до кінця 1939 р. Малехівські хлопці були патріотами, сміливими і наполегливими.

Говорячи про поляків, Ярослава Гапій у своїх «Спогадах» дуже точно і стисло сказала про Берездівці:

«У цілій Польщі не було такої завзято ворожої Польщі, як у нас, в Берездівцях».

У 1929 році берездівські селяни підтримали страйк працівників з польського фільварку. Страйк як страйк. Але він не був організований комуністами, як це рекламували радянські ідеологи, а швидше національний, бо фільварок був польський, а всі працівники і сезонники були українцями. Знаю добре про що подію, бо мати розказувала, як ходила з подругами «дивитися на страйк» і що вона там бачила. Поліція була — це так, бо захищала польського пана — власника фільварку.

У 30-х роках у Берездівцях діяла добре законспірована група ОУН.

Коли відійшли «перші совіти», ОУН стала діяти у напрямі поліпшення свого

матеріального становища. Готуючись до збройної боротьби, потрібно було мати кошти для придбання зброї, медикаментів, одягу. У Берездівцях цій меті служив експропрійований млин, де управляючим був член ОУН (нелегальний), поки млин не забрали німці, а також був організований склеп (крамниця) змішаних товарів, формальним власником якого був член ОУН з 1937 року Степан Мандрик з Підгорець.

БОРОДЧИЦІ

Сама назва села говорить про часи заснування та характер засновників-поселенців. Село над Дністром засноване, очевидно, у далекі княжі часи. Бо, власне, у цю добу поселенням давали назву від людей, що осідали тут чи там (ратаї, вої, ковачі, зброярі, бортники, борочичі). Мужні люди осіли на березі Дністра у ті давні часи і стало поселення заслоном до древнього Удачева (Жидачева). Одним словом, це були борці, борочичі, як тоді казали. І тепер люди називають село Борочичі.

Мужнє, волелюбне насіння прашурів передається і до наших часів, їх тяга до волі, свободи, непримиренність до гніту. В усі часи жили тут свідомі, вільнолюбні люди, борці за правду і волю.

Коли Польща, провівши «пацифікацію» у 1930—1931 рр., хотіла задушити український дух у Галичині, Бородчиці, як і інші села Ходорівщини, стали на захист своєї культури, мови, звичаїв, церкви, історії. Десь у середині 30-х рр. вже була створена у селі підпільна ОУН. Можливо, тільки перше звено (трійка), але коли навесні 1939 року відбувся суд над 28 українцями Ходорівщини, то бородчицьких хлопців там було найбільше: Степан Николин, Антон Николин (4 роки ув'язнення), Олекса Шальвіра (2 роки), Петро Дубовський (2 роки), Грицько Пухаль (2 роки), Дмитро Кучер (2 роки), Михайло Николин (2 роки).

Про Бородчиці я почув ще у дитинстві. Коли хлопець Лівий Грицько женився, то знайшов собі наречену Маринку з цього села. Люди у нас говорили: «О, Борочичі — то українське село, культурне». І коли Грицько ще «ходив» до Маринки, то за цей час зміцнів його український дух, бо незабаром у Підгірцях його обирають головою читальні «Просвіта». А коли приїхали на весілля Маринчині гості — рідня, друзи, дружби, то співали таких українських пісень, що аж дух захоплювало. Та ж міг почути жандарм!

Отакі були довоєнні Бородчиці.

Війна і боротьба з новими окупантами породила нових героїв серед бородчичан. Михайло Николин (1911 р. н.), член ОУН з 1936 року, у складі УПА воює на Волині з 1943 р. у відділах полковника «Енея» (Петро Олійник з Молодинча). Антон Николин (1910 р. н.), член ОУН з 1935 року, після вишколу у Романівських лісах стає кушовим відомої боївки, псевдо «Скала». Псевдо підібрали йому друзі дуже вдале — їхній командир справді мав характер твердий, як скала. Кушовий «Скала» діє відважно й ефективно: визволяє людей, яких вивозили в Сибір (наприклад, у 1945 р.), громить окремі загони облавників (1944 і 1945 р.), розгромлює організовані радгоспи на теренах Ходорівщини, Жидачівщини, Журавенщини, Переправляє провідників через терени

ВОНИ ЗАГИНУЛИ ЯК ГЕРОЇ

Багато наших краян у 30-50-і роки, незважаючи на свою молодість, недосвідченість у підпільній і партизанській боротьбі, не жаліли свого життя, робили все можливе, щоб звільнити українські землі від окупантів різних мастей, як коричневих, так і червоних. Вони загинули, залишивши нам приклад любові до Батьківщини. Тож не забудьмо їхні імена.

Зліва (згори вниз):

Микола Дудишин (с. Демидів),

Микола Лашко (с. Бородчиці),

Семен Лашко (с. Бородчиці),

Іван Підгірний (с. Демидів),

Григорій Кучер (с. Бородчиці).

Справа (згори вниз):

Микола Кіт (с. Демидів),

Іван Дубовський (с. Бородчиці),

Василь Долинський (с. Бородчиці),

Григорій Миколин (с. Бородчиці),

Василь Сірачинський (с. Демидів).

Текст і рисунок
С. КРЕГЕМБЛЯ,
с. Бортники.

Ходорівщини і Журавенщини в Карпати і з Карпат.

Така діяльність дуже стривожила МГБ ще у 1944 році. Полковник Ніколаєв з Дрогобича посилав секретне розпорядження для гв. майора Бутка В. І. у Ходорів, датоване 12 жовтня 1944 року № 112/46. Ось його видержки:

«У вашому районі, с. Залесці, знаходиться банда Скали, яка добре діє проти радянської влади... добре орудує проти частин Червоної армії. Приказую у короткий час зловити керівника банди, а банду знищити... завербувати з місцевих мешканців агентів...»

Але куш «Скали» діяв до травня 1946 р. Непритомного «Скалу» полонили енкаведисти, мучили у катівнях в Ходорові, Стрию і Дрогобичі. Антін нікого не видав. Тоді вороги хотіли скомпрометувати його: возили по селах і говорили, що то він видає повстанців. Коли і це не зламало патріота, засудили його на 20 років суворого режиму, де помер у 1948 році при загадкових обставинах.

Добрим словом треба згадати родину Григорія та Марії Шальвірів, батьків п'яťох дітей. У 1930 році польські «нацифікатори» скатували батька так, що він помер. Причина — був стрілецьцем УГА і у 1918—1919 рр. воював за волю краю, за ЗУНР. Три сини Григорія (Олекса, Іван, Степан) були членами ОУН, а пізніше — повстанцями, сестра Стефанія — станичною Бородчиць. У 1938 р. був заарештований найстарший син Олекса і засуджений у Бережанах, а у 1946 р. загинув у бою з енкаведистами, як і його брат Іван у 1947 році.

22 жовтня 1947 р. після бойового завдання Степан, що став воїном УПА ще при німецькій окупації, зайшов до рідної хати хоч трохи відпочити біля матері і сестер. Навіть не ївши, сидячи, твердо заснув... тут, сплячого, його схопили облавники, що наскочили на село вивозити людей. Так з мамою і сестрами потрапляє до Сибіру, де прожив ціле життя, але не забули вивезені своєї мови, звичаїв, традицій, історії боротьби за волю, передають свою пам'ять дітям і внукам.

Після розпаду СРСР приїжджає Степан Шальвіра кожного року до рідного села з далекого Омська, збирає на Ходорівщині матеріали про живих і загиблих учасників боїв за волю України, ініціює та організовує спорудження пам'ятних обелісків на скрижалах яких викарбувані імена загиблих повстанців. Степан Шальвіра, якому наближалось 80 років, в Омську є активним учасником відродження української діаспори у Сибіру, є учасником національних та релігійних святкувань. Зараз діаспора Омська направляє зусилля на спорудження пам'ятника Т. Шевченкові і першої української школи у сибірському місті.

Є того нашого цвіту по всьому світу і такий він запашний та нев'янучий! Бо вихований добрими батьками, церквою і ОУН.

БОРТНИКИ — село, що розкинулося під лісом за 10 км на південь від Ходорова на березі річки Луг — лівій притоці Дністра. Через село проходить залізниця Ходорів — Станіславів (Івано-Франківськ), є залізнична станція. Назва села походить від древньої спеціалізації його жителів, що займалися бортництвом, тобто лісовим бджільництвом, збиранням меду від диких бджіл.

Назва села говорить і про час його заснування — давні княжі часи, а дата 1428 рік — це перший письмовий запис у правничих документах того часу, де свідком виступав «пан Грицько з Бортник». Отже, в той час село було вже добре відоме, як і пан Грицько, якого взяли за свідка у конфлікті двох дідичів — між Дмитром Даниловичем та Миколою Дідушицьким.

Самі Бортники часто переходили під владу різних дідичів, а потім спольщених дідичів і, нарешті, польських феодалів. На час війни 1648 р. село належало полякові Мартину Калиновському, який залишив його орендареві Яну Язвінському. Цього ж року селяни Бортник та навколишніх сіл розгромили панський маєток і забрали 130 кіп жита, 30 — пшениці (зі скарги Я. Язвінського) і навіть вбили Томаша Язвінського.

Разом з тим, Бортники зазнали самі нападу і пограбування села. Пожежа знищила майже все село. Але воно відбудувалось.

Люди у Бортниках були завжди дружні, вони боролись за свої права, за землю, ліси і пасовища, які, і після знесення панщини, позахоплював польський поміщик з фільварку. Селяни розуміли, яку роль важливу у громаді має відіграти освіта і у 1863 р. відкрили парафіяльну школу. Ініціатором її створення був місцевий парох о. Антін Кульчицький та його колега по духовній семінарії о. Микита Слюзар, який приїхав у Бортники зі Стрийщини та став першим директором цієї школи. Через певний час школа стала чотирикласною державною з 6-річним навчанням. Директором став І. Гелер.

Через три роки школа була перетворена на тривіальну, тобто громадську (державну). Вона була однокласною, а з 1904 р. — двокласною.

Бортниківчани були свідомими українцями, розуміли, що однокласна школа, не може дати належних знань, тим більше — національного виховання. У 1874 році, 2 лютого, у селі була заснована філія «Просвіти» — найперша на Ходорівщині, бо тільки через років 20 почали виникати читальні в інших селах.

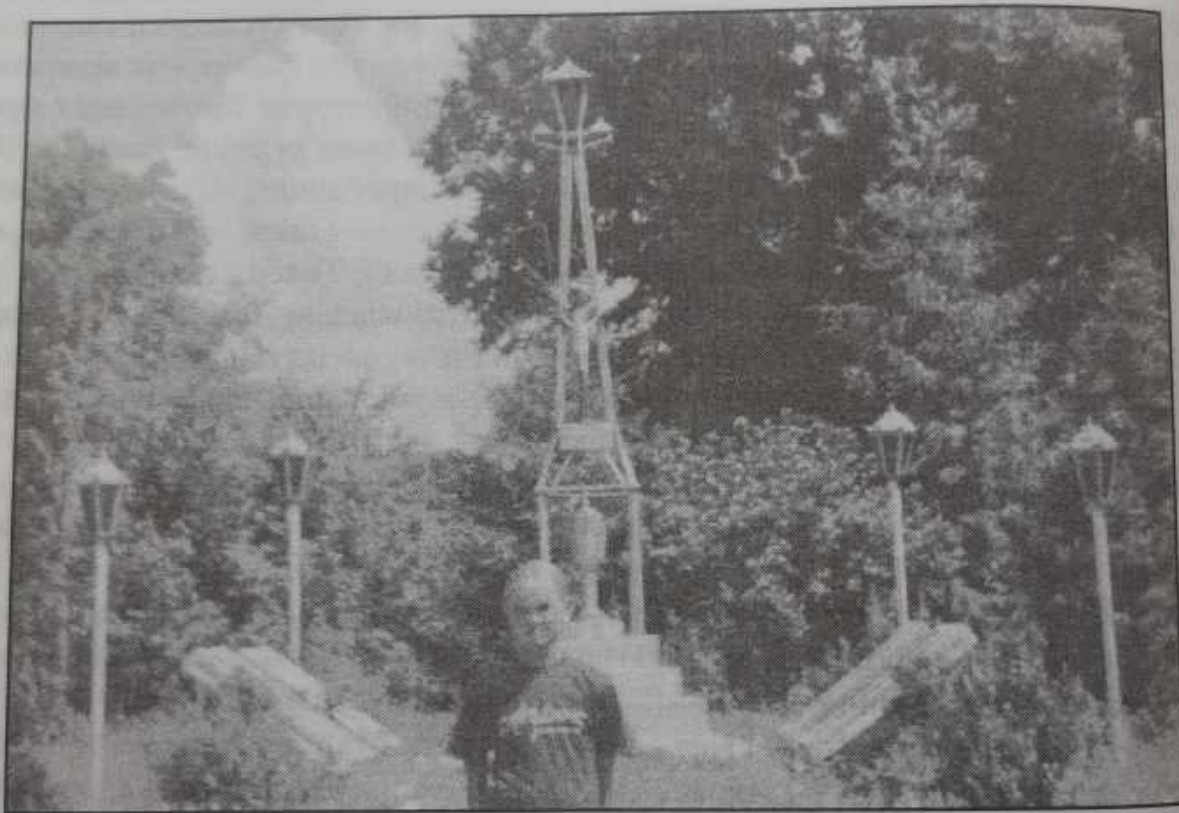
Ініціатором «Просвіти» також був о. Антін Кульчицький та директор школи Іван Гелер, бо розуміли, що початкова школа не може дати належного національного виховання. Першими членами стали о. Антін Кульчицький, Іван Гелер, Микита Слюзар (дяк) і вїйт села Роман Пахтінгер та кілька заможніших селян, а саме: Онуфрій Бартковський, Іван Борщик, Андрій Дзендровський, Василь Білий та Корнелій Івасик. На відкриття філії приїхав перший голова «Просвіти» матірної — Анатоль Вахнянин, проф. Омелян Партицький, доктор В. Ганкевич та Маркіян Желехівський, який «пробивав» бортницьку філію у Головному відділі (управі) «Просвіти» у Львові.

Незабаром спорудили хату-читальню. Львівська «Просвіта» подарувала 60 книг, свої книжки віддали священник Кульчицький та директор школи. Так була створена перша читальня на терені Ходорівщини. Тут, у читальні, вчилися читати і писати дорослі, що до цього були безграмотними, проводились різні бесіди (про ведення господарки, про культуру і пияцтво). Велику виховну роботу проводив пізніше (з 1895 р.) священник Роман Левицький. Люди стали вимогливішими до себе, дбали про навчання дітей. Багато людей повернулося

до церкви. У церкві стало мало місця для відвідувачів, тому з 1895 р. стали перебудовувати церкву, матеріали на яку дала поміщиця Корнелія Новіцька. «Просвіта» взяла на себе організаційну роботу. Характерно, що український патріотизм проявили поміщиця-полячка Новіцька, австрієць війт села Роман Пахтінгер, угорець лісник Якуб Януш.

Освітній рівень селян зріс, підвищилась культура. Про це говорить факт, що 1905 р. чотири вихідці села одержали офіцерські звання в австро-угорській армії, а для цього треба було бути грамотним, знати три мови (німецьку, польську і українську) і мати військову поставу. Всього цього досягли хлопці у рідному селі. Першими офіцерами села стали Йосип Баковський, Федір Сенів, Костянтин Баторик і Павло Хоменко.

В час першої світової війни Бортники активно підтримали ідею створення української збройної сили — Українських Січових Стрільців (УСС). Вони

Сквер пам'яті у Бортниках. Автор проекту — С. Крегембільд

вислали понад 20 добровольців, але прийняли до Легіону тільки 12 чол. В ході боїв у 1918—1920 роках впали на полі бою 6 усусусів: Семен Приймак, Семен Русіник, Павло Хомусяк, Роман Хомусяк, Петро Дзендровський і Павло Хоменко.

Коли Галичину окупували поляки, вони почали проводити шалену шовіністичну політику, яка викликала протест українців. Вони бойкотували державні польські заходи, перепис населення, вибори до сейму. У Бортниках перепис провели тільки тоді, коли прибуло військо. «Просвіта» була заборонена. Тільки 1927 року зусиллями віта Ю. Проця, священника Р. Красицького,

директора школи А. Кобилянського вона була відновлена. Головою став залізничник Григорій Білий.

З 1925 р. почалася у Бортниках боротьба за українську школу. Не дивлячись, що у селі було тільки 5 дітей-поляків та 6 юдеїв, а українців-школярів аж 205, навчання перевели на польську мову. Боротьба тягнулась 10 років. З 1930/31 н. року школа була 4-класна з семилітнім терміном навчання. Працювало три вчителі. Це був обман світової громадськості — висока грамотність, бо вчилися аж сім років (у Європі сім років — сім класів), але галичани одержували тільки початкову освіту за сім років.

У Бортниках почали стягатися на будівництво нового Народного дому, бо українці активізували свою роботу, хоч польська «пацифікація» мала мету розгромити всі українські організації.

Священик Р. Красицький допоміг підготувати диригента для хору «Просвіти» Євгена Баковського, режисером драмгуртка став Данило Кухарський, Меланія Баторик організувала «Союз Українок», запрацювали різні гуртки, виручка йшла на будівництво Народного дому, який почав діяти у 1939 р., ще до війни.

Активно діяли товариства «Пласт», який організував Дмитро Слюзар, та «Сокіл» під керівництвом Михайла Кисіля. У 1937 р. Д. Слюзар організовує футбольну команду, що стала кращою у Біберецькому повіті. Весною 1939 р. вона обіграла у Журавно професійну польську команду «Легіонери». Добре працювали у селі просвітянська читальня, кооперативна крамниця, молочарня, що також сприяли росту національної свідомості.

Кожного року на Зелені Свята бортниківчани вирушали святковими процесіями до могили січового стрільця Іллі Чопика, як дань шани полеглим за волю України. Так було до 1939 року. З приходом більшовиків все змінилося. «Просвіта» припинила свою роботу, члени «Пласту» і «Сокола» включилися у боротьбу з двома найстрашнішими окупантами — московським більшовизмом та німецьким фашизмом. З 1939 по 1951 рік у цій боротьбі полягло понад 200 чоловік з Бортник.

ВОВЧАТИЧІ

Як тільки вийдеш за Ходорів у східному напрямку на водну станцію, відразу побачиш будівлі цегельні, що на північному схилі гори. За ними — горб з майже розваленою могилою. Властиво, їх там аж дві. На вищій люди завжди відновлювали низький широкий хрест. Справа від них на південному косогорі, вздовж яру тягнеться село. Це Вовчатичі. Найближче село від Ходорова — від водної станції всього якихось 400—500 м.

Як і інші села Ходорівського ключа, воно згадується в літературі у XV столітті, належало роду Ходорівських. Не раз Вовчатичі піддавалися нападам татарських орд, які нещадно грабували його і палили. Але воно відроджувалось кожного разу. Назва села походить, скоріше всього, від імені першого власника чи засновника — Вовчака, бо такі прізвиська побутували у далекі докняжі і княжі часи: Вовк, Вовчак, Хорт, Лис, Їжак, Борсук та ін. А може, колись на місці теперішнього села знаходились ліси (залишок — невеличкий лісок Гайки),

де водились вовки? Перша версія правдоподібніша.

Українську приналежність Вовчатич можемо рахувати з того часу, коли селяни масово втікали на козацьку Україну, бунтувалися проти польських панів, громили їх маєтки. Активізували свою діяльність мешканці Вовчатич у часи походів Б. Хмельницького.

В подальші століття на характер села впливала близькість міста — воно поступово втрачало своє українське обличчя, чим раз більше з'являлося польських родин або тих, що сплячувались. Мешканці таких близьких до міст сіл дуже хочуть належати до міщан, майже ображаються, що їх вважають селянами, хоч в основному вони займаються сільським господарством. Вони справді переймали від міщан багато звичок і традицій.

Антін Юревич — організатор національного життя у Вовчатичах

Відродження українського духу у Вовчатичах почалось у першому десятилітті ХХ ст., перед першою світовою війною. Кілька хлопців стало січовими стрільцями, було кілька вояків УГА. Біля села була могила, де спочивали сотники Галицької армії Косович і Чопик. Могили доглядали мешканці села, відправляли панахиди. Пізніше полегли герої були перезахоронені на Ходорівському цвинтарі.

Парафіяльно село належало до Ходорівської церкви Косьми і Дам'яна. Мешканці Вовчатич антивно помагали у будівництві церкви. Особливо прислужилися громадяни Петро Ковалишин, родина Ганушаків (Михайло, Онуфрій, Микола, Кіндрат), брати Микола і Петро Саляки, Андрій Герман, родина Москалів, Теодор Ціхівський, Антін Юревич, Омелян Мушкевич.

Школа у селі також появилася на початку ХХ ст. Спочатку це була — однокласова, потім двокласова і тільки з 1940 р. — повна початкова школа. Національне відродження Вовчатич фактично розпочалося з поверненням із російського полону Антона Юревича, який привіз з Казахстану (де він був у полоні) молоду дружину Марію, дочку професора Грекова. Росіянка за національністю, вона з головою поринула в українську просвітницьку роботу, досконало вивчила мову. Спочатку вони беруть участь у роботі «Просвіти» у Ходорові, працюють у драматичному гуртку. Тоді організували у селі кооперативу, яку назвали «Визволення». Членських внесків було замало (було всього спочатку 20 членів), щоб розпочати добру роботу кооперації. Помагав драматичний гурток, який був організований Юревичами трохи пізніше. Кошти, що збирав драмгурток на своїх виставах у Ходорові та інших селах, розширяв стартовий капітал, і нарешті кооператива запрацювала. У 1926 р. у Вовчатичах було відкрито свою читальню «Просвіти», де серед 72 членів, що записалися до читальні, Юревичі були першими.

Активна робота Антона Юревича серед свого народу викликала ненависть польської влади. Його кілька разів звільняють з роботи (працював на залізниці), накінець загнали у тюрму. У 1939 році політичну судимість (за створення сітки ОУН) мав Микола Ганушак, Антін на цей час був у тюрмі. З 1938 року у селі вже працює підпільна ОУН, де основу становили брати Ганушаки (Мирон, Петро, Іван, Микола), Саяк Петро, Ганушак Стефанія, Москаль Іван, Юревич Антон.

Хор села Вовчатичі

Вовчатицькі просвітяни (члени ОУН також легально були просвітянами) потім збудували читальню «Просвіти» і кооперативу, що полегшило роботу з мешканцями села.

Коли прийшли «перші совіти», то першою жертвою більшовиків став Антон Юревич, він був заарештований у грудні 1940 року. Деякі члени ОУН перейшли на нелегальне становище.

З середини 1941 року Ганушак Петро, Саяк Петро багато працюють з молоддю села, вони готують її до збройної боротьби з окупантами. Микола Ганушак входив до проводу ОУН у Ходорові (очолював провід Богдан Прокопів).

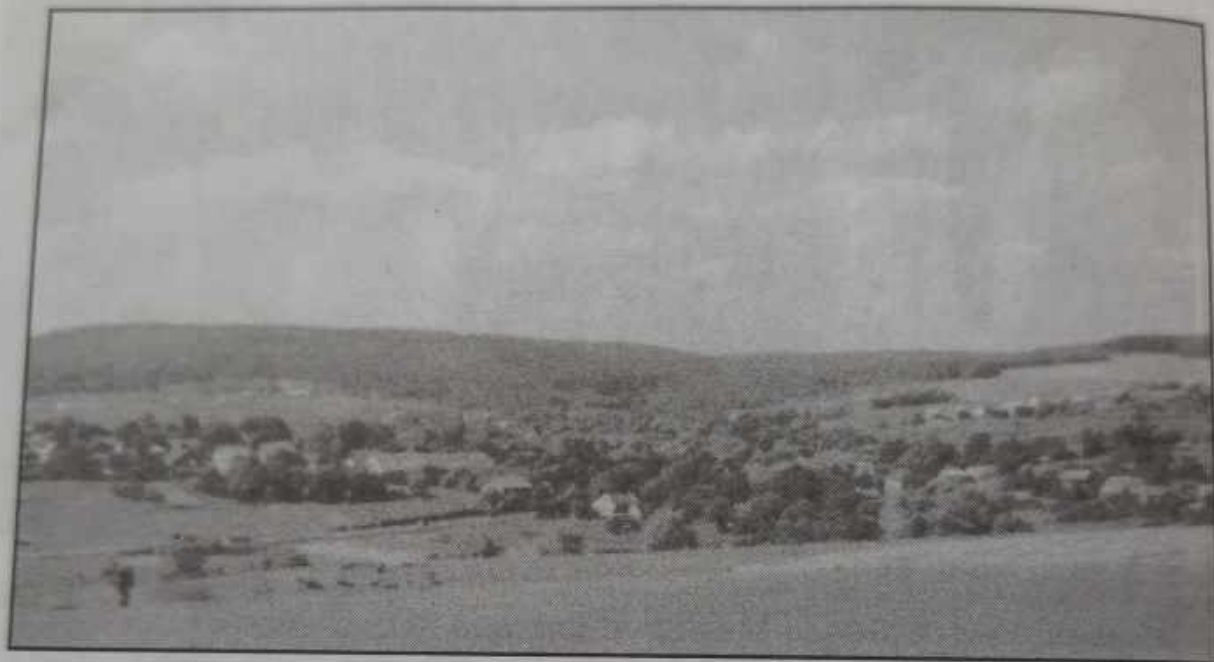
Така коротка біографія Вовчатич.

ГРАНКИ-КУТИ

Гранки-Кути — село, що складається з двох частин — Гранки і Кути. У деяких старих документах навіть подається, як два села. А так — одне село з двома кінцями: від лісу, де колись добували камінь (граніт) називається Гранки, а протилежний кінець, де закінчується долина (кут долини), назвали Кути. Тай Кути значно менші, не мають підстав бути окремим селом.

Ліс «Вишнівесь», від якого починається село, дав назву річці, що витікає з нього, тече спокійно через всі Гранки долиною, потім круто повертає на Берездівці і впадає за Підгірцями у Дністер. Ще за мого дитинства на ній було п'ять млинів: у Гранках — два мололи на крупу, третій — під Вівчарнею, четвертий — на Оболоню в Берездівцях та п'ятий перед Підгірцями. Три останніх мололи муку.

Через село проходить давня дорога, що йде з Берездовець до Боринич і далі до колишнього повіту Бірки. До найближчої залізничної станції у Бориничах — 7 км., до Ходорова — 18 км.

Панорама с. Гранки-Кути, у глибині — ліс «Вишнівесь». Десь там витікає річка Вишнівка, яка протікає через три села — Гранки-Кути, Берездівці і Підгірці і на якій стояло аж 5 млинів

Село, видно має давню історію, бо на його території (Хатки) стоїть до сьогодні фігура (хрест) на якому є дата 1410 рік. Тут поряд стояла колись церква на горбі. Здається вона мала якісь підземні тунелі чи виходи, бо на них натикались мешканці села, коли будувалися поблизу. Можливо ця церква (чи костел) мали оборонний характер, бо відповідна місцевість. Але це треба було б досліджувати археологам, а їм чомусь ніколи не доходили руки до того, хоч були різні держави і влади. А там можуть бути цікаві відкриття.

Має село ще одну загадку. На горі (найвища точка села), зліва від дороги на Бориничі, знаходиться невеличке озерце, діаметром 15-18 метрів. Такі загадкові озерця у навколишніх селах називають «віклина». У нього не впадає жоден, навіть найменший потічок (бо найвище місце), але витікає один. Вода у ньому завжди є — навіть у засуху. Очевидно, там б'ють джерела. А може, вода лікувальна? В останні роки поблизу була цегельня, брали глину, але вода не «тікала».

Церкви у селі вже давно нема, навіть старожили не чули про неї. Українці і поляки Гранок-Кут входили до Берездовецької парафії.

З 20-х років село мало читальню, ще з австрійських часів — початкову школу, де у 30-х роках працювала пані Валявська з колежанкою. Пані Валявська була українкою. Це село славалося добрими музикантами, які грали на весіллях та різних забавах (танцях) по навколишніх селах. У складі музик був акордеоніст, скрипач, бас та ударник. Коли грали десь на заставі музики з Гранок, то це була велика честь. З гордістю говорили, «Сьогодні у нас грає Корецький» — то це вже щось означало. Микола Корецький був добрим музикантом і диригентом, потім працював у Берездівській школі.

Робить честь селу, що тут жив (на хуторі) відомий старшина УГА Іван Вовчук, що з 1943 року став ще й сотником УПА, якому на цей час було 57 років. Це, мабуть, був найстарший воїн УПА. Навіть на засланні, перед смертю він не втратив людської гідності, справжньої інтелігентності і душевного багатства, про що говорять його листи до сестри.

А ще Гранки-Кути стали першою коліскою для сина провідника ОУН на Закерзонні та Північно-західних українських землях (ПЗУЗ), фактично останнього провідника ОУН в Україні — Василя Галаси — «Орлана». У цьому селі його дружина Марія Савчин — «Марічка» народила сина, підпільно, у родині Павла Гамуляка. Майже 50 літ це було таємницею, цього факту ніхто не знав. Про це можна прочитати у 28 т. «Літопису Української Повстанчої Армії».

Марія Савчин «Марічка»
з подругою Наталкою Козакевич
у перші роки підпілля (1942 р.)

Село може гордитися, що серед його мешканців була мужня людина — Петро Верес, станичний Гранок-Кут, який був підступно схоплений «Червоною мітлою». Знаючи підпілля свого села і Горішнього, маючи зв'язки УПА, він не хотів ризикувати людьми. Щоб не видати їх у хвилину слабості, що могла наступити під час катувань, мужній підпільник, кинув у підвал, знайшов кусочок бляшки, холоднокрівно пере-різав собі вени на обох руках і до ранку помер. Ніби сказав цим: «Друзі, будьте спокійні. Все, що я знав, беру з собою у вічність».

ЖИРОВА — село розташоване на битому шляху Миколаїв — Ходорів, за п'ять кілометрів від станції Ходорів. Через нього проходить гостинець Ходорів — Стрий. Від його повороту на Жидачів тягнеться у напрямку на Ходорів чотири кілометри колишнє село польських колоністів — Кремерівка, яке з 1940 р. належить до Жирова. Вперше село згадується у документах 1441 р., а Кремерівна появилася 1925 року. У 30-х рр. село мало початкову школу і пошту.

Жирова не породила визначних особистостей. Перший, хто здобув вищу

освіту був Давидів Іван, що став лікарем. У 30-х роках ще став членом ОУН, був наймолодшим сином у сім'ї, де було 13 дітей. Дуже авторитетним у селі був його батько — Дмитро Давидів, господар, що мав 40 моргів (25 га) землі, був незмінним церковним провізором, після першої світової війни під його керівництвом громада збудувала добротну церкву (греко-католицьку), рідкісної краси на той час іконостас. Парохом у цей час був український патріот отець Вінницький, що згуртував жирівську громаду.

Іван Давидів — лікар оунівського підпілля

Коли утворилася ЗУНР, жирівчани стали на її захист, серед них і Дмитро Давидів (син Дмитра), який помер від тифу у польському полоні. З появою на теренах Жирова Кремерівки (названа на честь Кремера, що віддав на довготерміновий кредит землі під колонію), конфлікт між українцями і мазурами (колоністами) зростає. Йде процес консолідації українців села, хоч багато «згадали», що вони поляки.

Спочатку українці не мали свого хоч якогось просвітницького центру. Вони збирались у склепі (крамниця) найстаршого сина Д. Давидіва — Йосифа. Тут читають українські часописи, націоналістичну літературу. Сільські полячки роблять доноси в поліцію і 1932 р. був заарештований Олекса Давидів, брат Йосифа. Під час катувань йому відбили нирки, але вимушені були відпустити.

Молодь села згуртовується навколо «Просвіти», що була організована у першій половині 30-х р., та Кооперативи, що діяла вже раніше. Значну просвітнянську роботу проводять Іван Давидів, що потім став лікарем, та Гриць Щербатий, які у 30-х роках вчилися у гімназіях. У 1939 р. Іван став студентом медицини і закінчив навчання весною 1944 року. Працює у Ходорові. Як член ОУН Іван Давидів веде активну працю з молоддю, вишколює медпрацівників для УПА (вишкіл десь у Бортницьких лісах). Після відсутності кількох днів, прийшов додому дуже втомлений і ліг спати. Сонним його заарештували німці, які, як виявилось, вже кілька днів робили засідку біля хати. Скористатися зброєю Іван не зміг. Його завезли до Стрийської тюрми і, мабуть, там замучили чи розстріляли.

Ще при «перших совітах» підпільниками стали не тільки Іван Давидів, а й Гриць Щербатий та старший брат Івана — Михайло Давидів. У 1940 році він був заарештований НКВД, сидів у Дрогобицькій тюрмі, та Бог поміг врятуватися від жорстоких розправ більшовиків, що їх вчинили вони перед втечею, у тюрмі. Не всіх встигли убити, бо вимушені були спішно тікати, залишивши по собі сотні замордованих в'язнів.

З проголошенням Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 року у Львові, життя у Жиріві активізувалося. Було реконструйовано дім «Просвіти», насипано і освячено символічну могилу борцям за волю України, організовано осередок ОУН, йде військова підготовка юнаків. Активно з

молоддю працює Гриць Щербатий (1923 р. н.), що закінчував гімназію і виявив себе здібним організатором. Йому допомагав студент медицини Іван Давидів, час від часу у село навідується провідник ОУН Ходорівщини Богдан Прокопів, надає осередку допомогу.

Першим вояком УПА у селі став С. Рудий, який восени 1942 року пішов на вишкіл УПА. Чи став вояком? Дальша доля його невідома.

У липні 1944 року Юнацька ОУН села втратила свого провідника — Андрія Галацького (1925 р.н.): він випадково підірвався вдома гранатою. Але сільський поговір стверджував, що це був теракт поляків, що в цей час виїжджали у Польщу.

При повторній московській окупації почалися у селі репресії. Одним із перших жертв став Дмитро Давидів (син Михайла). Його спіймали вдома, коли він прийшов на святу Вечерю 1945 року. Засуджений на 15 років, був убитий під час Норільського повстання. У цьому ж році був арештований і батько Дмитра — Михайло, якого засудили також на 15 років таборів.

У січні 1946 р. вивозять в Сибір найстаршого брата Йосифа Давидіва з дружиною (діти втекли). Померли в Іркутській області від туги за рідним краєм, Україною, дітьми. В 1947 році ніби-то за саботаж розправляються і зі «старим Давидом» (так у селі називали найстаршого з роду — Дмитра Давидіва). Все життя зріле він був церковним провізором, люди поважали його. Його засудили на 7 років тюрми. Після суду він сказав у своїй промові: «На скільки

б мене не засудили і куди не вислали б, я помирати повернусь у рідне село і поховайте мене так, як я заслужив». Повернувся після викриття «культу особи Сталіна», помер на 72 році життя. Все село прощалося зі «своїм провізором».

На прикладі цієї родини автор хотів показати, яку роль може відіграти у розвитку національної свідомості

односельчан навіть одна громадянська клітина. Але у Жирові були і інші родини, які патріотично виховали і віддали своїх дітей на службу українській ідеї.

Найбільш трагічним для села був, мабуть, рік 1946-й. У цьому році загинув цвіт села: Дмитро Вербовський, (псевдо «Грім»), Микола Завадюк (пс. «Смерека»), Микола Зельонка (пс. «Хитрий»), Василь Іванців (пс. «Тур»), Степан Пшеничний (пс. «Дніпровий»), Володимир Щербатий (пс. «Грабчак»).

Еліта Жирова (цвіт села)

Вони дали бій в урочищі «За чорною» енкаведистському загоні, поклавши немало ворогів і самі полягли вічним сном. Це було на Квітну неділю, не доживши тижня до Великодня.

Про цей бій, його наслідки читаємо в акті, складеному Ходорівським РВ МВС у квітні 1946 р. Документ був виявлений аж при незалежній Україні П. Пирогом і перекладений на українську мову.

Акт

1946 року, квітня місяця, 14 дня, м. Ходорів

Ми, нижчепідписані, начальник полкової школи МВС капітан Бакадаров, командир 6-ї роти ВВ—МВС Капітан Мрук, командир окремого бронепοїзда Коношенко, представник в/ч ВВ-МВС по охороні залізничних доріг лейтенант Белов, від Ходорівського РВ МВС лейтенант Логінов, нач. ОББ Ходорівського РВ МВС лейтенант Сідоров, склали акт в нижченаступному:

Цього числа, реалізуючи оперативні дані Ходорівського РВ МВС, була проведена чекістсько-військова операція в районі лісового масиву с. Добрівляни, Демидів, Бородчиці, Жирова. Військовими підрозділами при прочистці лісового масиву, який примикає до села Жирова, було виявлено 12 схронів. У двох з них були бандити ОУН—УПА, останні в полон не здались, а учинили збройний опір. Вжитими заходами бандити були убиті.

При опізнанні трупів були встановлені такі особи: 1. Вербовський Дмитро Миколайович, 1924 р.н., член ОУН, кличка «Грім»; 2. Щербатий Володимир Дмитрович, 1921 р.н., заступник надрайонованого СБ; 3. Пшеничний Степан Михайлович, 1924 р.н., учасник СБ, кличка «Дніпровий»; 4. Зельонка Микола Дмитрович, 1924 р.н., учасник СБ.

Усі — уродженці с. Жирова Ходорівського району. 5. Лашко Олекса Дмитрович, 1924 р.н., кличка «Шпак»; Шальвіра Василь Григорович, 1919 р.н., кличка «Мотиль»; 7. Завадюк Микола Якович, 1921 р.н., учасник СБ (це також житель с. Жирова — М. М.); 8. Особа бандита не опізнана (це був Василь Іванців із с. Жирова — М. М.), три бандити взяті в полон.

Трупи убитих пізнали мешканці села Жирова Ходорівського р-ну Кузик Микола Степанович і затриманий кущовий «Скала» Николин Антін Іванович. Взяті трофеї: автоматів — 6, гвинтівок — 6, пістолетів — 6, гранат — 8, патронів — 728, орден «Красная звезда» №128924, різна оунівська переписка, література, кореспонденція, рукописи, штафетки.

Усі бандити були одягнені у форму військовослужбовців РККА.

Затримані бандити і трупи убитих, а також усі трофеї були доставлені у РВ МВС. Таким чином, у результаті проведеної операції ліквідована банда кущового «Скали» і надрайонової боївки СБ.

Підписи.

Вірно: секретар Ходорівського РВ МВС мол. сержант (підпис і печатка).

Акт, однак замовчує про совіцькі втрати, які прикрасили дерев'яними пірамідками з червоними зірками зверху на Ходорівському цвинтарі.

Потім загинули кушовий Григорій Щербатий (псевдо «Гайовий»), Кіндрись Федір, Дмитро Щербатий, Іван Щербатий (брат Григорія).

Жирова боролась з окупантами, а отже, мала і втрати. Кращі сини полягли героями.

На завершення хотів би розказати про таку історію у боротьбі села з окупантами. Коли вже винищені були основні сили повстанців на теренах Ходорівщини і окупанти вважали, що вже можуть безкарно здійснювати свої плани — знищення приватних господарств на селі, раптом виявилось, що повстанське джерело не висихає, воно струмить і дає силу новим героям боротьби.

У 1948 році комністична окупаційна влада стала інтенсивно організовувати колгоспи. Розправившись з «куркулями», свідомими середняками і навіть бідняками, влада силою намагалася зав'язати колгосп. Благо, для цього мали реманент і худобу вивезених в Сибір. По району були змагання між «уповноваженими» — хто швидше відрепортує: є колгосп! Тому окремі, закріплені за селом, комуняки із шкіри вилазили — це ж почесні, нові посадові підвищення, премії...

У Жирові зайда Дихтяренко просто скаженів: примушував писати заяви вступу до колгоспу, виганяв зі свого поля селян, брав непосильний контингент з приватного господарства, примушував обробляти «колгоспне» поле — поле тих, що були вивезені в Сибір. Він шастав по селу та полях, не даючи селянам спокійно жити. Наган його постійно був у вжитку: щось не так — вже по голові селянина.

У червні 1948 р. Дихтяренко, залишивши охорону в селі, чинив розправу над селянами в урочищі «Липівці». Раптово вийшли із засади два хлопці. Вони швидко роззброїли його і ознайомили з рішенням підпілля: за терор на селі, за насилля, за невинні сльози людей, за руйнацію господарств — смерть! І на очах односельчан виконали вирок. Це були юнаки, яким не виповнилось ще й двадцяти років, — Петро Завадюк та Йосип Сохан, обидва з 1928 року народження, родини яких були репресовані.

Село продовжувало боротись за волю і свободу.

МОЛОДИНЧЕ — одне з найбільш національно свідомих сіл Ходорівщини. Звідти розпочався активний націоналістичний рух на нашому терені. Лежить воно за 12 км південніше Ходорова. Хоч залізниця проходить зовсім близько від села, але залізничні станції знаходяться за 4 км на північ — Бортники, на південь — Журавно—Новосільці.

«Назва села Молодинче зрозуміла. Село вічно молоде, завітчане садами, липами. Яром тече малий потічок. Хати білі, вікна, як очі материнські, вдивляються в сад чи на дорогу. Село оточене лісом, зеленими полянами, чути спів пташок. На горбочку стоїть маленька дерев'яна церква святої

Григорій Щербатий
«Гайовий» —
кушовий провідник

Параскевії, — пише п. Анна Гошко-Кіт.

Перша згадка про Молодинче є у документах за 1444 рік, де повідомляється, що власники Ходорова і околиць брати Станислав, Іван та Юрша (Юрій), відчуваючи матеріальну скруту вимушені були закласти Молодинче під заставу жидачівському судді за 36 кіп широких празьких грошів. Але ця дата не стверджує, що вона є початком заснування села, бо як таке воно вже у цьому році існувало. Ці околиці, як говорять різні легенди, засновані були шонайпізніше за князя Данила Галицького. Другий документ, написаний 1527 року, стверджує, що село знову належало роду Ходорівських — Мартину Ходорівському. У XVII ст. Молодинче кілька разів постраждало від набігів татар (за часів українсько-польської війни).

У 70-х роках XIX ст. у сусідньому селі Бортниках була заснована філія товариства «Просвіта». Просвітянські ідеї поширювались і в Молодинчому, яке було чутливим до русинських (тобто українських) справ.

Пані Анна продовжує опис села:

Велику патріотичну роботу у селі проводив священник Микола Дереш.

Він був серцем і розумом парафіян. Вічним словом Божим прищеплював любов до Господа і до рідної України. Він був головою «Просвіти», роз'яснював селянам красу і силу слова безсмертного Т. Шевченка та інших письменників, які серцем і словом красним вболівали за долю народу. Молодь горнулася до читальні, як до матері. Студенти читали її історію України та ще вчили хорової пісні.

Дружина священника Ярослава організувала «Союз Українок» і ширими буденними порадами прикрашала мету життя жінки — матері — господині. Коло церкви стоїть камінний хрест з написом: «Цей Хрест у знак тверезості 1892 року». Цього року всі люди склали присягу, що не будуть пити горілку, щоб росли у них здорові діти і Бог опікувався їхніми родинами. Один господар зимовою порою після доброго заробітку (продажу свинки) купив і випив вісьмушку горілки (це восьма частина літра). Їхав радий додому і не знав, що хтось бачить його гріх. У неділю в церкві священник оголосив, що між ними є людина, яка зламала присягу, і за цей ганебний вчинок має бути покарана. Цілий місяць не можна йому ходити до церкви та до читальні, і ніхто з односельчан не буде з ним розмовляти. Опісля має перепросити Бога та людей і знову присягнути. Тоді може вернутися в громаду.

Так люди були виховані на сильній основі моралі. У селі панували спокій та злагода, тільки три рази денно коло села проїжджав задиханий поїзд нагадуючи, що є ще інший, більш жорстокий світ.

Зі сходом сонця і молитвою до Бога починали люди свій день. Мати лагідним дотиком хрестила своє немовля і просила Бога долі для нього. Молитва, чесність, спокій, повага до ближнього, любов до рідної землі — все це передавалося майбутнім матерям в іскру Божої благодаті, і народжували вони дітей благословенних, чесних синів і дочок. Між ними були майбутні політики, вояки, музиканти, педагоги. В них було вроджене відчуття краси, чесноти, яке засвоїли з молоком матері».

На самому початку 30-х років ХХ ст. у селі була вже створена підпільна ОУН, яка прикривалась легальною «Просвітою». Очевидно, ідею ОУН у село заніс студент-юрист Львівського університету Петро Олійник, який у 1929—1933 рр. там навчався до його виключення. У цей час у Львові навчався Степан Бандера, очевидно, вони познайомились на якійсь студентській імпрезі.

Друзі бунтівливого часу (С. Крегембіль, М. Олійник, З. Кацюк) біля пам'ятника організатору ОУН у Молодинчому — Петру Олійнику-«Енею»

У 1933 році група ОУН у Молодинчому була викрита і 9 учасників (членів) було заарештовано: П. Олійник, М. Левицький, М. Труш, М. Баран, Г. Левицький, О. Баран, А. Шидловський, М. Гетьман та С. Коваль. У березні 1934 року відбувся суд. Трьох хлопців (Левицький, Труш, М. Баран) було засуджено на 2—3 роки, Олійника виключили з університету, а інших випустили, не маючи доказів. На суді всім інкримінували «зраду батьківщини», бо бути членом ОУН, вважала влада, це зрада польській державі. Олійника і Левицького вважали організаторами, інших — виконавцями. Так воно й було, але слідчі не могли цього доказати, то засудили для страху інших.

1939 року підпільники Молодинча знову мали судовий процес разом з іншими членами ОУН повіту. Повернувшись 1937 року з трьохрічного ув'язнення М. Левицький очолив повітовий провід ОУН у Ходорові. Через рік організує хлопців на допомогу Карпатській Україні, яка оголосила самостійність і організує Карпатську Січ. Восени 1938 р. він та побратими Антін Хомусяк і Богдан Прокопів з Дуліб перейшли успішно границю. Але їх видала чеська поліція і вони опинились в руках польської поліції. Це співпало з Бережанським новим процесом над оунівцями повіту. Левицькому, Прокопіву і Хомусяку до вироку додали ще по року за перехід границі. Таким чином, Левицький одержав

13 років тюрми, Прокопів — 9, Хомусяк — 6 років. Але Левицький після вироку не сидів ні одного дня — він вискочив з поїзда на повній швидкості, коли його везли до Львова.

У селі добре працювала «Просвіта», спортивне товариство «Сокіл».

З Молодинчого вийшло багато відомих командирів УПА та окремих боївок: знаменитий командир північної групи УПА «Еней» (П. Олійник), спецзагін якого ліквідував зазнайкуватого командуючого фронтом радянських військ генерала Ватутіна; обласний референт пропаганди «Жабко», який до цього керував друкарнею у Ходорові, А. Хомусяк — надрайоновий провідник ОУН, командир славної сотні «Сіроманці» «Косач» (С. Коваль); керівник районної боївки СБ «Гонта» (Й. Гесс) та ін. З села вийшов відомий диригент на Ходорівщині Іван Ворона.

У селі при Польщі була початкова школа. Селяни вели справне господарство, працюючи на землі, але деякі ще підробляли у лісництві та колії.

Отаким було село на початок 1941 року.

ОТИНЕВИЧІ — давнє українське село, що розмістилось на північ за 5 км від Ходорова на березі великого ставу. Вперше село згадується у документах 1515 року, але час його заснування значно раніший, десь XIV-го, а може й XIII-го ст. Мабуть, село раніше було укріплене, бо народна пам'ять зберегла назви полів: «На Замчиську», «На Острівцях», «На Могилках». Тоді, на початку XVI ст. Отиневичі належали польському королю як і сусіднє Городище.

Податковий реєстр 1578 року подає, що в Отиневичах тоді було 5 кметів, 4 загородники, шинкар, мельник і священик. Це говорить, що село перед цим дуже постраждало від різних нападів, зокрема татар, мабуть було спалене, а відбудувались найшвидше тільки заможні мешканці.

У ході визвольної війни 1648 року в Отиневичах були виступи проти польських панів, а потім, коли відступали татари (союзники Б. Хмельницького) село було знову добре пограбоване.

Здавна у селі був млин на два камені та три ступи, яким поряdkував жид, взявши млин в оренду від польського вельможі. У XVIII ст. село належало графові Жевуському. Коли назривало «коліївське» повстання на Черкащині, багато селян, в тому числі і з Отиневич тікали до повстанців. Жевуський наказав поставити (1763 р.) кінний загін надвірних козаків в Отиневичах, щоб ловили втікачів (через село проходила дорога на Поділля).

Коли Польща перестала існувати як держава (1772 р.), австрійська влада зробила новий перепис населення і майна. На цей час, за метрикою 1820 року, в Отиневичах був збудований новий фільварок, у селі було 103 номери, 91 господар, 87 господарств мали по 6 га землі і 4 — по 1-2 га. Тут проживало 624 греко-католики і священиком був о. Теодор Завадовський. Існувала парафіяльна (дяківська) школа.

Після 1848 року в Отиневичах пожвавилось громадське життя. У 1860 р. була відкрита привіальна (громадська) школа і першим вчителем був Іван Штокало.

У 189

Головою

У 1903

цього т

початко

Теліщук

Значн

бойкоту

С. Гамка

ради. У

студент

У 19

відновл

настрої

мала ду

неділі п

Під

Стефан

Дмитро

Гром

Купрія

Безп'я

членам

святку

Україн

Святк

Ходор

Па

Басур

Сл

«Дніп

(до й

П

півде

таки

тільк

П

підтв

якісь

Лев

засне

у вел

Н

У 1893 р. у селі збудовано нову церкву, а в 1894 р. було відкрито читальню. Головою був обраний о. Іван Дубинський, а заступником — вчитель І. Штокало. У 1903 р. в Отиневичах було засновано товариство «Просвіта». Зусиллями цього товариства було відкриття у селі двокласної української школи. З початком Першої світової село дало 14 добровольців до УСС, а о. Деонізій Теліщук став капеланом УГА.

Значно зросла національна свідомість громадян села. У 1921 р. Отиневичі бойкотували польський перепис населення. Жовніри побили організаторів акції С. Гамкала, Д. Климкевича, Д. Чвака, М. Барнася та всіх членів громадської ради. У цьому ж році громада, однак, збрала 2080 польських марок для навчання студентів у Львівському підпільному університеті.

У 1926 р. з ініціативи дружини (імості) о. О. Кравича Стефанії була відновлена «Просвіта», яка мала свою домівку. У селі наростали патріотичні настрої. Існувало товариство «Луг», «Союз Українок», «Рідна школа», читальня мала духовий оркестр з 18 інструментів, літом працювали дитячі садки, кожної неділі проводились голосні читання історичної літератури.

Під час «пацифікації» 1930 р. були заарештовані Д. Мода, С. Мода та п. Стефанія Кравич. У 1934—1935 рр. до приватної гімназії у Ходорові, ходили Дмитро Гулей, Іван Яворський та Василь Костик.

Громадсько-культурними діячами села у 30-х роках були Данило Мода, Купріян Яворський, Іван Сярок-Чорний, Семен Кравець, Іван Кузів, Василь Безп'ятий, Федір Чепіль, Семен Чепіль, Василь Костик, Гриць Тимків. Першими членами ОУН були Василь Костик і Дмитро Гулей. Останній брав участь у святкуванні відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. як представник Українського Юнацтва ОУН, поскільки був районним провідником Юнацтва. Святкування проходили у липні 1941 р. Коли було створено провід ОУН у Ходорові, Д. Гулей був призначений секретарем.

Патріотами-націоналістами у селі були: Марко і Петро Головчаки, Михайло Басурмак, Андрій Завадовський, Антін Завадовський, Дмитро Кравець.

Славляться Отиневичі й тим, що воно дало відомого провідника ОУН «Дніпрового» (В. Костик), що довгий час очолював окружний провід ОУН (до його смерті у Чехословаччині під час рейду УПА на Захід у 1948 р.

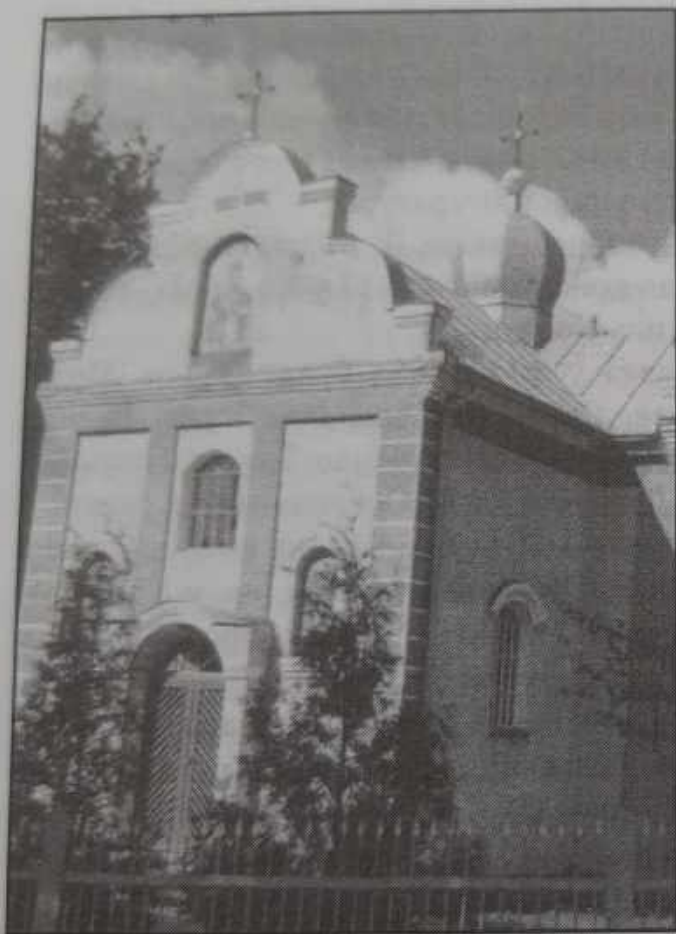
ПІДГІРЦІ — маленьке село поряд з Берездівцями, за один кілометр на південь, над берегом Дністра. В кінці ХІХ століття ріку було спростовано і таким чином відсунули її від села десь за кілометр. Перед селом залишилось тільки старе корито (річисько), повне риби. А тепер вже і річиська нема...

Перша згадка про село стосується 1421 року, де польський король Ягайло підтверджує у своїй грамоті, що село Підгірці подарував Іванові Чаплиці (за якісь заслуги) ще князь Лев Юрійович (внук Данила Галицького). А князь Лев загинув у битві з татаро-монголами ще у 1323 році. Отже, село було засноване ще перед 1323 роком. Але дивно, що село з цього часу не виросло у велике поселення.

Назви полів і околиць (Калинник, Сломиріг (Зломи Ріг), Високий Дуб)

говорять, що Підгірці оточували ліси, а село було тільки під горою. Цікава за походженнями назва поля, що утвердилася остаточно як Сломиріг. Очевидно, наші предки, полюючи у навколишніх лісах на великих звірів, наганяли їх на круту гору, тварини падали з кручі і ламали собі ноги, роги, а внизу їх підбирали мисливці. Тому ця місцевість називалась «Зломи ріг», а потім, коли вже не стало лісів, втрачено первісне розуміння семантики слова і стали люди вимовляти «Сломиріг».

Двокласова школа (з однією класною кімнатою) заснована у селі 1883 року. Де вчилися до цього? Мабуть, у дяківських школах (по кілька хлопчиків). Можливо, у середині XIX ст. була вже парафіальна школа, а офіційна — з

Церква св. Миколая
(збудована 1883 р.)

1883 р. У цьому році була побудована нова мурована церква у селі (де і тепер стоїть). А перед цим церква була там, де цвинтар — на горі. У дитинство автора цих рядків ще жили люди, що пам'ятали стару церкву — дерев'яну.

Новозбудована церква довго була непрацюючою, бо вїт села поляк Гуга, підтриманий польськими чиновниками в австрійському намісництві Галичини, сховав ключі, щоб зробити церкву костелом (а в селі всього дев'ять родин поляків римо-католицького віросповідання). Так добрих десять років неосвячена церква була стодолю вїта. Чиновники мали підставу для крутійства, бо гроші на будову давали всі: греко-католики і тих дев'ять родин римо-католиків. Врешті-решт церква була відкрита як греко-католицька.

Сорок років священником у підгірцях був о. Стеців (до 1940 року).

На відміну від більшості священників у галичині він проводив суто церковну справу, не підключався до громадсько-політичних справ, не працював на національно-патріотичне виховання парафіян. говорили, що він був православним. Можливо тому, що зовнішнім виглядом він нагадував Іллю-пророка на колісниці, чи тому, що був заарештований австрійською владою у 1914 році, коли розпочалася війна з Росією. Думаю, що він був просто москвофілом, а не православним, бо у Богослужіннях він згадував папу Римського.

Так чи інакше о. Стеців не спричинявся до розвитку української громади своїх сіл (Підгірці, Тужанівці, Станківці), хоч до цього закликав митрополит

Андрей Шептицький.

Новий струмись у церковне життя вніс сотрудник о. Козяр, що прибув на парафію у 1937 р. Це був вже новий тип священника, вивчений і вихований школою єпископа Йосифа Сліпого. У церквах (у Підгірцях і Станківцях) запанувала вишивка, свої казанья (проповіді) він вміло поєднував церковні справи з національними, підтримував національно-культурологічні товариства. Берездівські поляки і жандарми шипіли: «Націоналіст!»

Читальня «Просвіта» була зініційована у 1915 році, після відступу росіян. Тоді було подано заяву у намісництво, але війна, а потім опір польської окупаційної влади затягнули справу формального дозволу аж до початку 30-х років, де відкриття читальні було налагоджено через о. Мельника з Ляшок (Долішне), який був членом виділу (управи) матірної «Просвіти» і курував це товариство на терені Ходорівщини. Фактично, вона діяла у селі з 1925 року, але власного приміщення не мала і орендувала його в окремих селян. Своє приміщення збудувала аж перед самою війною. (за півроку).

З 1925 року українці села повели боротьбу за українську мову викладання у школі, яку польська влада насильно зробила польською. Мешканці-українці писали у різні інстанції, добиваючись дозволу, а поляки (9 родин) вимагали польської мови, якою самі не говорили і якої не знали, а вчителька-полька Б. Рейхертувна писала доноси на українців-активістів села, зокрема на Лівого Івана. Десятого грудня 1925 року українці села написали звернення до міністра освіти у Варшаві, поскільки «намісництво» позитивно не вирішило цієї справи. Звернення підписали Іван Карецький, Іван Озарко, Прокіп Мандрик, Олекса Корецький, Марія Ліва, Микола Коник, Василь Лівий, Іван Лівий (організатор боротьби), Анна Макогін, Максим Паняк, Петро Медведський. Добились тільки, що був введений предмет «єнзик рускі» (українська мова).

Виховання у школі йшло тільки на основі польської історії та польських народних пісень. З української історії торкалися тих питань, що не суперечили польським поглядам на ці події, наприклад, про Сагайдачного. Тому й пісню про славного гетьмана дозволяли співати.

Підгорецька читальня «Просвіта»

З 30-х років у Підгірцях добре працювала «Просвіта», художнім керівником якої була дочка о. Миколи Гапія з Берездовець — Ярослава. Красива, струнка, артистична натурою, вона була улюбленицею села. Її називали всі люди —

малі чи поважного віку — «наша панночка». Вона формувала національний дух у Підгірцях.

Активістами товариства з самого початку були: Лівий Гринько, Пастернак Гринь, Коник Іван, Ратич Ілько, Серединка Яким, Пундор Іван, Пундор Яків, Мандрик Степан, Боднар Дмитро і його сестра Розалія, Корецький Михайло, Слабий Микола і його жінка Дарка, Корецька Євдокія, Коцовський Йосип, Коцовський Петро; потім, трохи пізніше — Мандрик Іван, Макогін Йосиф, Слабий Павло, Озарко Степан, Лівий Дмитро, (син Івана), Паняк Йосиф, а далі — покоління масових майбутніх бандерівців: Коцовський Михайло і Микола, Коник Василь, Лівий Дмитро (син Василя), Пундор Василь, Іжак Іван, Озарко Микола, Венчак Андрій (майбутній воєк дивізії «Галичина»), а там — ще молодші.

«Просвіта» організовувала відзначення Шевченківських днів, ювілей історичних подій (бій під Крутами, хрещення Руси-України, початок національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького та ін.), роковини Івана Франка, регулярно ставились вистави. Пам'ятаю постановки, які ставились нашим самодіяльним театром під орудою Ярослави Гапій: «Довбуш»,

«Невольник», «Степовий гість», «Украдене щастя», «Наталка Полтавка», «Жидівка-вихристка», «Безталанна», «Назар Стодоля», «Ой, не ходи, Грицю та й на вечорниці» та ін.

На кожную виставу потрібно було мати дозвіл від поліції. Були п'єси, що заборонялися, але їх також ставили, а коли виявлялося, то платили штраф. Такі заходи згуртовували громаду, виробляли українську свідомість, поповнювали знання української історії, виховували патріотизм, повагу до звичаїв і традицій.

До концертів масово

залучались і діти. Пам'ятаю участь моїх ровесників у танці «Аркан» (самі хлопці) «Козачок» (з дівчатами), особисто я танцював «Чумачок». Дуже гарно

Молода «Просвіта» села (зліва направо): у 1 ряду — Пундор, Корецька Марія, Садовий Василь, Мандрик Василь, Мандрик Михайло, Боднар Михайло, Медведяний Петро, Коник Микола, Мазепа Ярослав; другий ряд — NN, Пундор Василь (потім «Хмара»), Корецький Микола (перший вчитель з села), Лівий Дмитро Степанович (дивізійник), Озарко Йосип, Макогін Микола, Лівий Василь Михайлович, NN; у 3 ряду NN, — Слаба Марія, Іжак Анна, Корецька Маруся і NN, Пук Анна, Лівий Михайло, Озарко Василь, крайня — Ратич Марія; у 4 ряду — Іжак Іван, NN, Гуга Марія, Озарко Марія, Ліва Анна, Коцовський Микола, керівник «Просвіти» Гапій Ярослав, Пундор Стефа, Мандрик Надія, Макогін Стефа, Боднар Надія, NN, Озарко Микола (потім «Снігур»)

була підготовлена вистава підлітків «У чужому пір'ї», де брали участь хлопці і дівчата ровесники моєї старшої сестри Надії, де вона виконувала роль Ружі, а мені, малому, здавалось, що Настуня була найкращою і найголовнішою. Що то означає — родина! Можливо, що так думали про своїх братів чи сестер і інші мої ровесники. Дуже красиві костюми помагала всім шити наша панночка.

Як тепер розумію, дуже великий вплив на виховання мала в першу чергу сама підготовка заходу, бо йшло вивчення історії, часу, подій, героїв, побуту, звичаїв та інше. Йшов творчий процес. А сам концерт чи вистава — це вже підсумок.

«Просвіта» організовувала читання історичних книжок. Маю на увазі не стільки індивідуальне, а колективне. На вечорницях — не театралізованих, а справжніх, за певною роботою господинь і господарів. Всі мовчки працюють, а хтось з дітей голосно читає. Як це корисно було і для тих, хто слухав, і для тих, хто читав. Як це мудро було! Тут вчилися всі і всього — виражати свої думки і почуття, розуміти події і поступки героїв, бо завжди є той, хто краще розуміє суть. А колективні емоції — це дуже важливий чинник виховання. Вже не говорю про ріст культури.

Як проходили вечорниці, описую у своїй книзі «Підгірці» (Стрий, 1001 рік). Жандарми контролювали кожне село, особливо, де не було зовсім або мало поляків (Малехів, Підгірці, Тужанівці, Станківці, Підністрияни та ін. села), підслуховували, що говорилося і співалося на вечорницях, репетиціях. Пам'ятаю жандарма Кубацького, який чи не кожен день був у селі як не вдень, то вечером. Він заходив і на вечорниці та забирав книжки, якщо вони, на його думку, були антипольськими. Від таких дій люди ще більше згуртувались, вироблявся опір польському окупаційному режимові.

Два останні роки перед війною з Польщею у селі працював український садок. Він був сезонний — від весни до осені. Такі садочки по селах вели безробітні українські дівчата, що закінчили учительські семінарії або інші заклади. Їх безробіття обернулось користю для юного покоління українців: тут проходило, по суті, перше національне виховання. Поки у селі не було садочка, я з товаришем Михайлом Боднарем відвідували його у Берездівцях.

До 1936 року у селі добре працювала кооператива (голова Мандрик Дмитро), хоч свого власного приміщення не мала, а орендувала у різних господарств. Після смерті Д. Мандрика кооператива була закрита (ліквідована). У контрольному акті, де характеризувалась «Просвіта» за 1937 р., відзначено, що кооператива у селі зліквідована.

З самого початку окупації Польщею Галичини (літо 1919 р.) у Підгірцях, як і по всіх селах, бойкотували польські державні заходи: перепис населення 1921 р., вибори до сейму, відмовлялися добровільно сплачувати податки, декілька хлопців (Дмитро Мандрик, Андрій Слабий та ще хтось) відмовились служити у польській армії, деякий час переховувались, поки їх не спіймали.

До 1940 р. ніхто у селі не мав закінченої середньої освіти, у гімназії в Стрию вчився тільки один хлопець — Коцовський Микола, але, здається, не встиг здати матури до розвалу Польщі. До семирічної школи ходили і закінчили

ї Лівий Дмитро (син Василя), Коцовський Михайло, Озарко Микола, Пундор Василь, Корецький Микола, Лівий Дмитро (син Стефана), Лівий Михайло, Коник Петро, Венчак Андрій та 2 чи 3 поляки.

Перші члени ОУН у Підгірцях — Дмитро Боднар (зліва) і Степан Мандрик

У середині 30-х років у селі появилися члени ОУН. Ними стали: Боднар Дмитро, Мандрик Степан, Пастернак Гринь, Слабий Микола (з 1937 р.), Слабий Павло, Мандрик Іван, Вітровий Василь (1938 р.). З 1941 року Мандрик Степан відкрив на кошти ОУН крамницю у Берездівцях і утримував її до літа 1944 р. Дохід йшов на потреби ОУН.

Коли було проголошено 30 червня 1941 р. Акт відновлення Української Держави, декілька хлопців вступили до української

поліції, потім, коли німці заарештували уряд Стецька, покинули службу (Мандрик Іван, Вітровий Василь) інші (Слабий Павло, Озарко Степан) покинули службу літом 1943 р. за розпорядженням ОУН.

Першими воїнами УПА стали з літа 1943 р. Василь Вітровий та Павло Слабий. Перший загинув на Волині, другий — від ножа зрадника у 1947 році.

ЧОРНИЙ ОСТРІВ

Їдучи залізницею Ходорів — Львів, другою зупинкою є Чорний Острів. Це велике село, що розкинулося по обидва боки залізниці за 12 км від Ходорова. Легенда розповідає, що назву селові дав замок, оточений глибоким і широким водяним ровом і був ніби островом серед долини. Однак вороги все-таки в якийсь час здобули його, цей «непрístupний острів» і спалили дощенту. Осталось чорне згарище. Та люди знову селились біля «свого острова», але вже називали поселення Чорний Острів.

Перша згадка про село стосується середини 15 ст., але це далеко не час заснування села, а тільки фіксація факту існування села. У селі вже 135 років діє школа, спочатку парафіяльна (1867 р.), коли навчалось 10 хлопчиків і 2 дівчини, потім, з 1884 року, школа стала штатно однокласна, з 1896 р. була вже двокласовою. У 1913 р. було два вчителі і навчали аж 223 дітей. У 30-х роках школа вже була 7-класною.

«Просвіта» як національно-просвітянська організація існувала з 1894 р., у 1903 р. почали будувати власний Народний дім (читальню). «Просвіта» вела значну виховну роботу, добре діяв хоровий та драматичний гуртки. Поскільки село складалося з двох половин, то у 1938 р. було відкрито другу читальню «Просвіти». Довгий час головою «Просвіти» був о. Петро Курчаба, заарештований у 1950 році і помер десь у таборах Іркутської області.

Організація ОУН була вже у 30-х рр. У 1937 р. був заарештований Михайло

Щепний, якому суд інкримінував створення ОУН у селі. Давнім членом ОУН був Филімон Лозинський.

У 1937 р. в Чорному Острові був проведений семінар «Просвіти», що був прикриттям зустрічі підпільних членів ОУН Ходорівщини. Особливо пожвавила свою роботу ОУН з початку 1941 року. Це привело до пильнішої уваги німців за діяльністю села. Одним із перших, хто постраждав від фашистів, був син о. Курчаби Леонід (Ленко), медик за професією, член ОУН. З 1941 р., коли почались арешти уряду Я. Стецька та інших активних членів ОУН(б), Леонід Курчаба був заарештований і загинув десь у таборі Аушвіц або тюрмі Монтелюпіх.

Націоналістами у селі, крім вище названих, були: Володимир Костецький, Йосип Костецький, Пилип Бобик, Володимир Войцеховський. Петро Скрутовський по завданню ОУН служив в українській поліції до 1943 року, відтак пішов в УПА.

За другої більшовицької окупації Чорний Острів був сильною повстанською станицею УПА. Через нього проходив крайовий зв'язок ОУН-УПА. Одним із зв'язкових того часу був Костецький Євген, що нині проживає у Львові.

Біля села на дорозі до Дрохович, повстанці зробили у лютому 1945 року засідку на енкаведистський загін. У бою було вбито шість москалів і кілька поранено. Куш «Серника» здобув тоді значні військові професії і великий авторитет серед населення району.

Євген Костецький —
зв'язковий ОУН-УПА

За своєю суспільною активністю не всі села були рівні. Це не залежало від величини населеного пункту (наприклад, велике село Берездівці і порівняно мале село Молодинче — за політичною активністю їх не порівняти). Не залежало це навіть від добре чи погано поставленої культурно-просвітницької роботи. Є приклади, де у селі добре була поставлена формальна патріотична робота, діяли гуртки, хори, проводились імпрези та академії різних історичних дат. Але коли прийшов наказ: «в ряд ставай, щоб не було запізно», то охочих не так багато було взяти до рук зброю.

В чому загадка таких явищ?

Внаслідок не однакового розвитку суспільно-економічних умов не однаково розвивалась і національна свідомість населення. Де гору брали соціальні інтереси (в цьому не можна звинувачувати людей), там ставала притупленою національна чутливість. Там поширювалось «мудрагельство» — я наймудріший!, швидше приживались якісь чужинські симпатії — москвофільство, польське «шляхетство», — там завжди чомусь виростало незадоволення своїм, українським. Так і до сьогодні ведеться, і тепер є багато таких людей. Тому й Україна — ще не українська.

А найчастіше такі настрої панували у селах (і Ходорові теж), де було

мішане населення. Тут негативну роль відігравали змішані шлюби. Ще Хмельницькому у Переяславі москвини нав'язали статтю «Поощрять смешанные браки». А для чого? Навіть Слобожанщина тоді була чисто українська. Недооцінив тоді великий гетьман цієї статті. Ще вимогливішим щодо цього був Петро I, поширюючи вимогу «смешанных браков» не тільки на Україну, але й на Європу, і він не скриває мети — «увеличить влияние». До цього зобов'язував високих сановників та відомі титульовані роди.

Поляки це робили з українцями «гонорово». Вони намагалися робити це тільки через простих людей. Щоб легше йшов процес, завели традицію: сини — тої національності, що батько, а дочка — такої, як мати. Географ міністр Ромер на Паризькій міжнародній конференції у 1923 році доводив, що не треба брати у Галичині до уваги український елемент, бо через 10 — 15 років українців не буде, якщо змішані шлюби поставити на державну основу. А якщо держава підтримує (польська чи російська) свій елемент в сім'ї, то чия гора буде у такій родині? Куди вона буде «тягнути»?

Розумію вас, молодих, закоханих, що любов не визнає кордонів, але ці кордони ми самі маємо встановлювати, якщо залишився ще вогник українства, хоч іскра в душі, якщо нам не байдужа доля нації — буде жити чи помре? А якщо вже така ситуація трапилася, то українцям у такій сім'ї не треба почуватися меншевартісними, бо чому ми маємо встидатися? Хіба ми не з великого народу, що має дуже давню і високу культуру, хіба не мав він мудрих і добрих людей, найпрекраснішої пісні, гарної мови? Це наші сусіди хотіли б, щоб ми цього не мали. Але все це у нас є! Хоч віками нищили.

Українець (українка) у такій сім'ї має стояти принаймні нарівні. Наведемо приклад такого рівноправ'я. Маю на увазі сім'я Василя Капкана, що став Людиною року Литви за 1992 рік. Він за походженням українець з Черкащини, але живе у Литві. Був членом «Саюдіса», де видавав для України перші книжки історії — «Нарис історії України» Д. Дорошенка, перші молитовники, пісенники, раніше заборонені твори. У 1991 році під час штурму радянськими військами Литовського парламенту він весь час перебував у середині приміщення. Стояв горою за Литву, але й відновлював українство у Прибалтиці. Дружина п. Василя — литовка. Діти мають подвійні імена: син Йоніс-Мар'ян, дочка — Данга-Катруся. Всі четверо вільно розмовляють українською і литовською мовами, знають ще польську та російську! І не перемучились вивчати різні мови. Такий змішаний шлюб можна тільки вітати. Але зникати у своїй власній сім'ї — принизливо і ганебно має бути для українця!

Для національної характеристики сіл Ходорівщини я навмисне взяв різні села: великі і маленькі, «чисті» в національному відношенні і мішані, найближчі до Ходорова і віддалені, чисто селянські і з елементами міського характеру.

Отже, села Ходорівщини були різними, але мають вони і багато спільного. В першу чергу — це формування політичної та національної зрілості. Всі вони пройшли однаковий шлях розвитку — від невиразного і слабкого усвідомлення себе українцями до переконання, що належимо до спільної великої нації. Всі села Ходорівщини інтенсивно стали розвиватися у національному плані з

початко
точкою
націона
сприял
економ
що лег
умоваз
націо
ОУН
еліта
т о т
хара
збро
укра
борот
Укра
яку і
М
ОУН
конс
напо
Щ
проп
Щ
Кар
посе
були
з
Гал
Х с
Лем
та і
у р
Ход
сте
уні
Гер
пр
те
Ка
св
з
ш

початком 30-х років, після, як не дивно, жорстокої «пацифікації». Відправною точкою було створення у 1929 р. Євгеном Коновальцем ОУН. За 10 років націоналістичні ідеї повністю оволоділи населенням, зокрема молоддю. Цьому сприяли такі громадські товариства, як «Просвіта», «Союз Українок», інші економічні організації, що легально діяли у тих умовах. Маючи добрий національний ґрунт, ОУН перетворилася на елітарну організацію тоталітарного характеру, здатну збройно відстоювати українські інтереси, боротися за відновлення Української Держави, яку недавно втратили.

Маючи гіркий досвід, ОУН діяла строго конспіративно, але наполегливо і напористо. Польська «пацифікація» тільки підштовхнула діяльність ОУН.

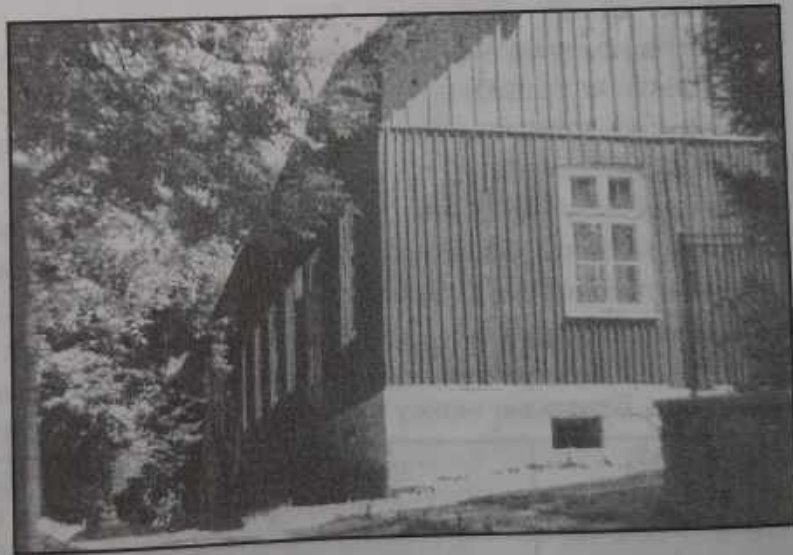
Що діяльність українців значно активізувалась, свідчать великі судові процеси, які проводились над українцями Ходорівщини.

Ще у 1934 році Польща відродила «зразкову» тюрму-табір — Березу Картузьку. Першими поселенцями цієї тюрми були українські патріоти з різних регіонів: Галичини, Волині, Холмщини, Лемківщини, Надсяння та ін. Серед них був і уродженець Ходорівщини (з Дуліб), студент Львівського університету Юрій Герич, який політично працював на наших теренах. В Березі Картузькій він добував свій термін і в грудні того ж року був вже звільнений.

Ще до виходу Герича з тюрми жертвами польського суду стали члени ОУН з села Молодинчого. Як жандарми вийшли на організацію, сказати важко — швидше всього не була добре налагоджена конспірація, можливо, хвалькуватість

Стара читальня «Просвіти» у Новосільцях

Читальня «Просвіти» у Добрівлянах

окремих членів до цього спричинилася. Відомо ж, що окремі хлопці приходили на різні фестини, сходини, імпрези «Просвіти», «Соколів», «Сільського господаря», що проводилися у Ходорові чи селах, зі зброєю у кишенях.

Арешти почались ще у вересні 1933 року після протишкільних акцій на Ходорівщині, де мешканці-українці вимагали української мови викладання у школах, українських вчителів, а не поляків. Тоді було заарештовано студента філософії Петра Олійника, слухача вищої торгової школи Миколу Левицького (обидва з Молодинчого), Саяк Володимиру і Любинещького Володимира з Ходорова.

19 березня 1934 року у Бережанах відбувся окружний суд політичного характеру, бо хлопцям інкримінували «зраду ойчизни» як членам ОУН. Зрадниками вони не були, але борцями за звільнення Галичини від такої «айчизни» — так.

Підсудимих було 9 чоловік: П. Олійник, М. Левицький, М. Баран, І. Левицький, О. Баран, М. Труш, А. Шидловський, М. Гетьман, С. Коваль. Звинувачувальний акт прокурора стверджував, що село Молодинче стало осередком ОУН, яке подає поганий приклад для всього Біберецького повіту. Прокурор називав ряд акцій саботажу різних польських заходів, які, на його думку, організувала ОУН, а ці підсудні були виконавцями, а така діяльність, мовляв, — це зрада. Хоч всі арештовані не визнавали себе винними і на «гарячому» їх не зловили, трибунал засудив М. Левицького на три роки, інших на різні терміни, а П. Олійника було звільнено з університету. У такий спосіб виганяли українців з вищих шкіл.

За приналежність до ОУН відбував трьохрічне ув'язнення у Березі Картузькій (окремий суд) Осип Пастернак з Ходорова, що народився у Залесцях (теп. Заліски).

Тюрма не лякала підпільників, навпаки, вони здобували досвід боротьби і конспірації, поведінки на судах, ведення пропаганди серед населення. Відбувши ув'язнення, вони ще активніше бралися за працю. Це підтверджували і наступні суди.

На середину 30-х років сітка ОУН вже була добре організована і поширена на Ходорівщині. Польська жандармерія особливо лютувала, хапалася за найменшу можливість виявляти членів ОУН. Був суд у 1937 році, два — у 1939 році.

Ось ув'язнення станом на місяць лютий 1937 року по Бережанському судовому округу, куди належав і Ходорів

№ п-п	Бережанський судовий округ	станом на 1 лютого
1.	Більшовці	20
2.	Бурштин	34
3.	Ходорів	41
4.	Козова	24
5.	Підгайші	44
6.	Перемишляни	40
7.	Рогатин	33
Разом по Бережанському СО		236 чол.

Мав
1718,
Ходорі
товари
товари
Так
Сугріє
Закор
Волод
сесію
важни
сумні
Су
К. Тр
не ви
ув'яз
звіль
Тр
укра
зааре
звин
1934
наці
С
підсу
було
до л
Чорн
супе
деся
Гран
В. В
Нико
терм
Н
пере
оде
Телі
корд
Ант
оде
дво
Бор
Куч

Мав немало роботи прокурор округу Шафрані (ЦДІА, ф. 205, оп. 1, спр. 1718, стор. 1—108). Крім цього, мали ув'язнення у 1938 р. підпільники товариші, Торба Іван, Мазур Станислав і товариші, Бабуховський Павло і товариші, Балук Василь.

Так, на початку 1939 року під поле зору жандармів потрапили патріоти з с. Сугрів, що за 7 км від Ходорова. Були заарештовані Іван Лукавецький, Петро Закорчемний, Лев Катола, Василь Проців, Федір Зельонка, Володимир Хруш, Володимир Кобрин. 31 березня Бережанський окружний суд зробив виїзну сесію у Ходорові, щоб ніби-то бути ближче до «живих» свідків, якими переважно були деякі службовці — поляки та самі жандарми, які давали дуже сумнівні свідчення. Головна мета виїзної сесії — залякати місцевих українців.

Суддею трибуналу був Уленецький, захищали хлопців українські адвокати К. Троян з Ходорова та В. Бемко з Бережан. Трибунал засудив (хоч ув'язнені не визнали себе винними і добре захищали адвокати) Лукавецького на 5 років ув'язнення, а Проціва, Закорчемного та Зельонку — на 3 роки. Інших суд звільнив з-під варті.

Трохи пізніше у Бережанах відбувся другий великий судовий процес над українцями. Польська держава агонізувала перед своєю смертю. Було заарештовано на Ходорівщині 28 чоловік і піддано допиту. Прокурор Вербицький звинувачував їх в організації сітки ОУН ще з 1935 року. Виходить, що суд 1934 року не злякав українців Ходорівщини. Вони і далі творили свою націоналістичну організацію.

Судове виїзне засідання у Ходорові проводив суддя Польний, захищало підсудних аж 7 адвокатів і серед них відомі вже Троян і Бемко. За тиждень було прослухано майже 300 свідків. Підсудні стверджували, що вони належали до легальних товариств («Луг», «Просвіта», «Сільський господар», а курси у Чорному острові, мандрівки у гори чи подорож до Крилоса під Галич не суперечать статутам цих товариств і дозволені владою. За відсутністю доказів десять чоловік було звільнено: М. Щепний з Чорного Острова, В. Спас з Гранок-Кут, Я. Сомик з Залісок, М. Кондрат з Н. Стрілок, О. Баран з Молодича, В. Вишиваний з Ліщина, М. Самокишин та Петро Кудлик з Ходорова, С. Николин з Бородчиць, М. Ганушак з Вовчатич. Інші були засуджені на різні терміни.

Найбільший термін одержав Микола Левицький — 12 років плюс 1 рік за перехід кордону на Карпатську Україну. Восьмирічний термін ув'язнення одержав Дмитро Лушпак з Городнища, на 6 років був позбавлений волі Василь Телішевський із Залісок, Антін Хомусян з Молодинчого — на 5+1 за перехід кордону, Микола Тітик з Демидова — на 5 років, на 4 роки ув'язнення засуджені Антін Николин з Бородчиць та Нестор Пухаль з Городища, по 3 роки тюрми одержали Осип Пастернак із Залісок та Гринь Телішевський з Кнісела; на дворічний термін засуджені Максим Шевців із Ст. Стрілищ та хлопці із Бородчиць — Олекса Шальвіра, Петро Дубовський, Гринь Пухаль, Дмитро Кучер, Михайло Николин.

На щастя, термін вони не відбули, поскільки Польща була розгромлена сусідами — Німеччиною та СРСР. Багато з них потім потрапили до рук НКВД, бо найперше більшовицька інквізиція хапала тих, хто сидів у польській тюрмі, бо це були розконспіровані члени ОУН. Тим більше, що до рук НКВД та гестапо потрапили польські тюремні документи. «Вороги» імперій були виявлені, хоч вони на той час не мали ніяких «гріхів» ні перед СРСР, ні перед Німеччиною. Ці люди були просто українськими патріотами, а цього було достатньо, щоб окупанти їх знищували.

Коли землю Ходорівщини у вересні 1939 року почали місити більшовицькі танки, то чогось доброго це не віщувало, хоч «чубарики» і говорили в основному українською мовою. Як і всюди на захопленій ними Галичині, у Ходорові теж здійснювали принцип «кто был ничем, тот станет всем». Поки що спиралися на невинищених ще членів КПЗУ, які доносили на своїх же людей, особливо на членів ОУН, з якими боролись ще при Польщі. Малограмотних або й безграмотних робітників поставили директорами заводів, фабрик і установ. Можна собі уявити, як «накерували» б такі «директори» якби через півтора року не розпочалась нова війна — тепер між двома імперіями.

На заводах тоді організували т. зв. робітничі комітети для здійснення «контролю над виробництвом», хоч контроль був тільки один — контроль ВКП(б) над всім життям суспільства. Все це було і у Ходорові. Але облишимо деталі про це, бо воно чуже. Це не український Ходорів. Це окупований Ходорів.

Підпільники ОУН, яких не вдалося більшовикам схопити, готувалися до боротьби у нових умовах. Хоч існував між двома імперіями мирний договір, проте ніхто не сумнівався, що війна між ними буде. ОУН організовувалась до рішучих дій. Йшла підготовка і на Ходорівщині.

От як малює тодішню ситуацію на наших теренах Дмитро Гулей у своїх спогадах «З Ходорівщини через Канаду — в Україну» (Дрогобич, 1994 р.):

«У березні 1941 року я повернувся до Отиневич. У цей час протибільшовицьке підпілля було вже досить велике. Щоб уникнути арешту, тортур і знущань, люди йшли у підпілля, щоб вести організаційно-політичну, національно-культурну діяльність і військову підготовку, аби у наступних подіях змагатися за побудову Української Держави. «Здобудеш Українську Державу або загинеш у боротьбі за неї!» — це був найважливіший клич націоналіста-самостійника. Тоді вже працювали у підпіллі знані мені відомі люди з Ходорівщини: з Отиневич — Василь Костик, з Городища Королівського — Гриць Гамкало і Нестор Пухаль, з Дрохович — Микола Бариляк і Михайло Нагірняк, з Дуліб — Богдан Прокопів, зі Стрілич Нових — Михайло Кондрат, зі Сугрова — Олесь Радкевич, Антін Хомусяк з Молодничого та багато інших. Мені ці вони були відомі, бо у нашій хаті перебувало багато підпільників. Наша хата була одним із місць зв'язку.

Тоді існували вже суворі вимоги конспірації і обережності... Підпільники, про яких я тут згадав, були мені вже майже всі знані... Інших я знав лише по псевдах, бо заборонялося знати забагато...

Квітень, травень і червень 1941 року вже були добрі для підпілля: можна

було перебути у stodолі, на горищі, на оборозі, у якісь лісничівці чи вартівні, бо взимку було сутужно. У лісах копали і будували підземні криівки і сховища».

В кінці червня 1941 року ходорівчани розпрощалися з «першими визволителями» і думали, що назавжди. Німці швидко посувалися на схід. Разом з німецькими військами йшли два загони українського війська, які мали спеціальне завдання від ОУН — встановлення українських органів влади на місцях відразу після втечі «совітів».

Один загін (батальйон) називався Легіон «Ролянд» (група Південь) під командою майора Євгена Побігушого, другий — Легіон «Соловейко» (по нім. «Нахтігаль») під командою сотника Романа Шухевича (майбутнього головнокомандувача УПА). Обидва легіони називались «Дружина Українських Націоналістів» (ДУН). «Ролянд» з початком війни відмаршував через Румунію до Одеси, а «Нахтігаль» 30 червня вдосвіта був уже у Львові. Його завдання було особливим: він мав збройно підтримати проголошення Акту відновлення Української Держави. У цей же день Національні збори у Львові під проводом ОУН, проголосили цей Акт. Головою Тимчасового правління (прем'єр-міністром) було обрано Ярослава Стецька, віце-прем'єр-міністром і міністром охорони здоров'я — Мар'яна Панчишина, другим віце-прем'єр-міністром — Лева Ребета, генерал В. Петрів — міністр оборони, В. Лисий — міністр внутрішніх справ, М. Лебедь — міністр державної безпеки, В. Стахів — міністр закордонних справ, Й. Федорович — міністр юстиції, Й. Павликовський — міністр національної економіки, І. Ольховий — міністр фінансів, А. П'ясецький — міністр народної освіти та релігійних справ, А. Гай-Головка — міністр інформації, І. Климів — Легенда — міністр по координації, Н. Мороз — міністр зв'язку.

Під вечір текст Акту було оголошено по радіо. Друга передача по радіо була зроблена 1 липня зранку. Ще 30 червня З. Равлик одержав завдання створити українську міліцію для наведення у місті порядку. З першого липня вона уже діяла.

У Ходорові, як і в інших містах, звільнених від більшовиків, відбулися великі урочистості з нагоди проголошення Української Держави. Свято розпочалося 6 липня із урочистої Літургії, потім великим походом пішли до могил Січових Стрільців як вдячність тим, хто перший поліг за Українську Самостійну Державу. Святкову колону очолювали численні церковні процесії з хоругвами, з національними прапорами. За ними крокувала почесна четвірка ОУН у напіввійськових пластунських одностроях із синьо-жовтими опасками на рукавах. За спогадом Д. Гулея у четвірці були: Богдан Кецало (з Добрівлян біля Ходорова), Гриць Гамкало з Городища, Гриць Коваль з Молодинчого і Дмитро Гулей з Отиневич.

Далі йшло багато священиків, громадських і політичних діячів міста, німецькі старшини, а відтак — маса народу.

У кожному селі будувались святкові арки на честь проголошення Української Держави, насипались символічні стрілецькі могили, біля яких проходили політичні мітинги. Швидко обирались сільські управи, організовувались молодіжні товариства «Січ».

У Ходорові було обрано міську управу, головою якої став магістр Гуцало, а ОУН відкрила своє повітове бюро, яке знаходилося на другому поверсі у будинку на вулиці Міцкевича (тепер Грушевського проти СШ № 3, де аптека). Повітове бюро очолював відомий революціонер ще з польських часів — Богдан Прокопів, секретарем призначено Дмитра Гулея. Останній згадує, з яким натхненням і радістю йшла праця в бюро, з яким піднесенням приходили люди з усіх сіл за порадами, інструкціями, відозвами, листівками та іншими матеріалами, бо всі відчували що треба творити, закріплювати свою державу, раділи, що «вже воскресла Україна»..

Хлопці записувалися до Українського війська, Української міліції. Вже в перші дні липня 1941 року до війська записалися 178 чоловік — добра сотня, яку поділили на чотири чоти. Сотником був призначений Теодор Кудлик, що колись закінчив старшинську школу у польському війську. Сотенним писарем став член юнацької ОУН студент Львівської пролітехніки В. Сохан, будучи одночасно одним з чотових сотні.

Вишкіл вели старшини колишньої УГА Олександр Дудин та Іван (?) Коцовський. Їм допомагали деякі старшини колишньої Карпатської Січі (військо Карпатської України 1939 року). Плацом для муштри було подвір'я Народного дому, а казарма містилася у домі колишньої пекарні Федоришина.

Вишкіл українського війська.
У першому ряду — старшини-вишкільники

Та не довго відбивали крок вояки Українського війська. На початку вересня 1941 року воно було розпущене. Частина хлопців перейшла в Українську поліцію, частина згодом — в УПА, а якась частина залишилась вдома.

Німецька державна адміністрація зрозуміла, що такий ентузіазм українського народу їм не зруки, що Українська Самостійна Держава їм не потрібна, бо це не входило в плани Гітлера і Гімлера. Вони вмовляють С. Бандеру відкликати Акт відновлення держави, а коли він категорично відмовився, то вже 6 липня був заарештований, а 9 липня гестапо забрало Я. Стецька і його помічника Р. Ільницького.

Та у повітах ще по інерції будувалась Українська Держава. Державницьке життя в Ходорові проіснувало, як пише Д. Гулей, два місяці: липень і серпень. У вересні німці почали шалене переслідування українських державників, особливо бандерівців, стали ловити молодь і вивозити на роботу до Німеччини та до «бавдінсту». Ходорівська ОУН змушена була закрити повітове бюро і піти в підпілля (чит. «Повстанська прелюдія» цієї книги). Почалась збройна боротьба проти нових окупантів.

Терени Ходорівщини з Молотівської гори

**ЗБРОЙНІ ДІЇ УПА НА ХОДОРІВЩИНІ,
АБО НЕВИГАДАНІ ПОВСТАНСЬКІ ІСТОРІЇ**

Головний командувач УПА генерал-хорунжий Роман Шухевич (1907—1950)

Його армія не марширувала
На святкових майданах —
І не питаєте — чому?
Його армія машингверувала
Крізь зелене листя
Червону чуму.

Б. Стельмах.

ПРИСЯГА ВОЯКА УПА,
ЗАТВЕРДЖЕНА УТВР і ВВЕДЕНА НАКАЗОМ ГВШ
ч. 7 з 19. VII. 1944 р.

Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротися за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську самостійну соборну Державу. В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову та державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та бойовому життю всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спадє на мене зневага Українського Народу.

ПРЕАМБУЛА ДО РОЗДІЛУ

Признаюсь: цей розділ книги я задумав зробити центральним і тому підбирав відповідний матеріал — матеріал незвичних подій, ситуацій, поведінки героїв, наслідків діяльності чи поступків. За задумом, це має бути героїчна частина книги. І спонукало мене до такого рішення вивчених матеріалів про діяльність УПА на всіх теренах України (де вона діяла). Розмови з людьми — учасниками подій, очевидцями подій, тими, що чули про ті чи інші події — мене вражали якоюсь односторонністю характеристики осіб чи подій. При тому, подій фатальних, трагічних. А співрозмовники наче аж якось гордились: отам наших загинуло стільки-то, там — стільки, там самі підірвались гранатами, там пострілялись...

Я сам був учасником багатьох таких пережахонень, поховань, відзначень річниць — і всюди — однаково, одне і теж: гордість, що вони (повстанці) вміли так загинути, гордість, що там-то загинуло аж стільки-то. Ніби для того й жили лиш, щоб вмерти. Боже, сохрани! — я не кажу, що цим не треба гордитися. Треба! І мусимо! Бо смерть іноді про людину говорить більше, ніж життя. Буває, людина живе ніби правильно, навіть героїски, а вмирає, як боягуз або зрадник. І навпаки, жила просто, непоказно, а прийшов час — загинула, як герой.

Стала закрадатися думка: чому люди так мало говорять про дії? Не пам'ятають? Не знають? А чому? Без сумніву, попередня московсько-комуняцька система все зробила, щоб опаплюжити наших героїв, забути про їх могили, забути про них самих. І настільки успішно працювала пропагандистська імперська машина, що й сьогодні, у вже незалежній Україні (а вже 2003-й рік, дванадцять років незалежності!) влада по-старому трактує воїнів ОУН-УПА, не хоче визнати їх Третьою Воюючою Стороною у Другій світовій війні.

Та не дивлячись на страшні репресії комуністичної системи, люди мусіли щось більше запам'ятати, ніж тільки місце поховань?!

А тим часом, воїни УПА пройшли тяжкий шлях **боротьби** за Незалежність, це не була така собі гра у війну. Ось читаю у жовтневому номері «Заграви» велику і правильну статтю колишнього командира окремо діючої сотні УПА «Лапайдуха» (Романа Загоруйка), живе у Новому Роздолі. Він пише:

«Тут, в УПА, була важка і небезпечна щоденна праця, без вільних днів, не лише без комфорту, а й без найважливіших життєвих вигод, як вдень, так і вночі, в погоду і негоду, в мороз і хуртовину. Не раз доводилося бійцям УПА відпочивати чи спати на голій землі, іноді примерзати до неї через ніч, спати в снігу, в болоті, часто стояти під дощем, спершись на дерево. Часом не спиш кілька діб підряд і напівсонний мусиш пересуватися тереном, готовий кожної миті до сутички з підступним ворогом. Все це продовжується не один день, не

один місяць, а навіть не рік... І все мовчки, без нарікань, терпиш в ім'я вимріяної ідеї — здобуття державної незалежності. Кожен стрілець, кожен малий чи великий відділ УПА завжди і всюди перебував одночасно як серед своїх, так і серед чужих, тобто серед ворогів. А це далеко не романтика.

Воюючи проти ворогів-окупантів, ти ніколи чітко не знав, не був упевнений, хто з тобою, а хто проти тебе (бо ж вороги засиляли і своїх агентів — М. М.). На фронті легше, бо ворог перед тобою, наступає чи відступає і майже завжди відомо, звідки його можеш чекати. А тут, у лісі чи селі, ніколи не знаєш, коли і звідки на тебе нападе ворог, чи зненацька кинеться на тебе, сонного, не готового до бою. Навіть перебуваючи в добре законспірованому бункері-кривці, ніколи не можеш бути впевненим, що хтось тебе не зрадить, там, поза кривкою, не видасть енкаведистам, заробляючи за те «юдині срібняки». Пересуваючись по терені, не завжди знаєш, куди краще податися, де немає ворожої засідки чи зради»...

Тяжка картина намальована, але вона точна, не перебільшена, можливо автор статті навіть не передав у тих кількох реченнях всього тягару партизанського побуту. Але стаття «Лапайдуха» не розвіяла моїх сумнівів, не дала також прямої відповіді на моє питання. Вона ніби ще й підтвердила горду скорботу біля могил.

Я відкидаю бравурну романтику боротьби і в цьому підтримую Романа Загоруяка, але я не згідний з іншою крайністю — тільки плач по втратах, скорботи на могилах. Правда, нація не може бути без могил своїх героїв-предків, бо, як каже Ф. Ніцше, «відроджуються лиш там, де є могили».

Звичайно, жорстокі репресії спричинилися до того, що люди не могли занадто цікавитися широким життям УПА, добре, що вдавалося хоч когось, навіть мертвого, вирвати з рук катів і таємно десь поховати, щоб енкаведисти не знали. Самі ж більшовики намагалися загиблих повстанців закопати так, щоб люди не знали, де, щоб жива історія, пам'ять народу втрачалась і щоб народ знав тільки з їх подачі «правду» про ті часи. Попробуй було поцікавитися деталями бою, щось уточнити — ти вже потрапляв у категорію «пособніков». Отже, я не дивуюся, що люди «забули», можливо, найголовніше: для чого була

Стрільці самооборони (1943 р.)

створена УПА, як діяла і боролась повстанська армія?

Але поки ми ще живемо, свідки тих часів і подій, то згадаймо все, що можна згадати, зберімо по крупинці героїчні дії, акції, організаційні заходи.

що давали можливість довгих десяти років діяти УПА.

Пропагандистська московсько-імперська машина весь час гуділа, що совіцька влада мала справу тільки з «бандитами», якимись мізерними групами «предателів українського народу». То чому ж ця переможниця у другій світовій так довго не могла повністю знищити УПА?

Відповідь одна: це не були «групи предателів», народ як міг оберігав свою армію, своїх повстанців і що вони не так вже й погано воювали з окупантами—енкаведистськими дивізіями, переодітими під УПА провокаторами, вишколеними у Москві «спеціалістами по боротьбі...»

Поміркуймо над статистикою радянських органів тих перших років боротьби з комуністичним режимом.

26 лютого 1945 року на засіданні політбюро ЦК КП(б) У (протокол №ПБ—56/37) підполковник КГБ Задоя доповідав про наслідки боротьби з народом Західної України за попередній рік. З лютого по 31 грудня 1944 р. було проведено масові акції військ НКВД, в результаті яких було вбито 57405 чол., захоплено в полон 50387 осіб, виселено 4744 сім'ї.

Протокол, правда, не подає, скільки при цьому загинуло «своїх», але чому ж тоді «розпікали» Задоя про «потері», хоч знаємо з московської історії, що своїх на Московщині ніколи не жаліли — скільки треба, стільки клали.

У серпні 1945 р. начальник головного управління НКВД генерал-лейтенант Леонтьєв надіслав заступникові наркома СРСР генерал-полковнику Круглову доповідну записку (№35/1/810), у якій повідомляв, що до цього часу (серпень 1945 р.) українськими повстанцями скоєно 2207 збройних акцій спротиву, з них 689 відплатних акцій, 212 диверсій на залізницях та шосейних дорогах, 11 розгромів районних центрів (це явне применшення, бо тільки на тодішній Дрогобиччині — 7 районів, а де ще Станіславщина, Львівщина, Тернопільщина, Рівненщина? — М. М.), 236 нападів на установи і підприємства, інших проявів — 1059.

Тепер поміркуймо над втратами окупантів. Скільки загинуло їх тільки під час тих 689 «відплатних акцій» повстанців? А 212 підривів військових ешелонів? Скільки там знайшло собі могилу окупантів? А коли громили райони (а їх не 11!), то де дівалися тамтешні «гарнізони» (охоронна військова частина), всякі «стрибки» працівники КГБ, компартійні керівники — випурхали голубами в небо? А в 236 нападах на підприємства ніхто не загинув? І, нарешті, 1059 інших збройних «проявів». Скільки у них могло загинути окупантів? Завойовники теж тисячами накладали головами.

А тепер погляньмо на трофеї «червоних».

За цих вісім місяців 1945 р. було, виходить, здобуто в УПА 6 гармат, 268 важких кулеметів, 2024 ручні кулемети, 125 мінометів, 5 гранатометів, 5 вогнеметів, 74 протитанкові рушниці, 4968 автоматів, 17030 гвинтівок, 2700 пістолетів і револьверів, 30490 гранат, 7385 мін, 2896035 патронів, 31 радіостанцію та 7 друкарень (в тому числі і нашу, Ходорівську Левицького — М. М.). І всі ці гармати, рушниці, пістолі стріляли тільки в небо? Виходить, що все це носили повстанці для фейєрверків?

Микола Буцик і сестра Оля у криївці,
за голову Миколи вороги обіцяли
5 тис. руб. Загинули герої у 1953 р.

Примітка.

Ці всі дані взято з архівних матеріалів Інституту марксизму-ленінізму (колись такий був) тоді полковником, кандидатом юридичних наук Іваном Біласом, які він опублікував у часописі «За вільну Україну» у січні 1993 р.

Ні! Повстанська армія танула, гинула, але вона **воювала(!)** і на броні московської імперії залишила чималу кількість пробоїн, через які витікала її сила, що згодом спричинилася до повної загибелі цієї імперської потвори, яка вимушена згодитися на проголошення Незалежної України. І говорити зараз, що наша незалежність сталася без участі УПА — повний абсурд. Так, у 1991 р. УПА вже не було. Але був наслідок і її боротьби!

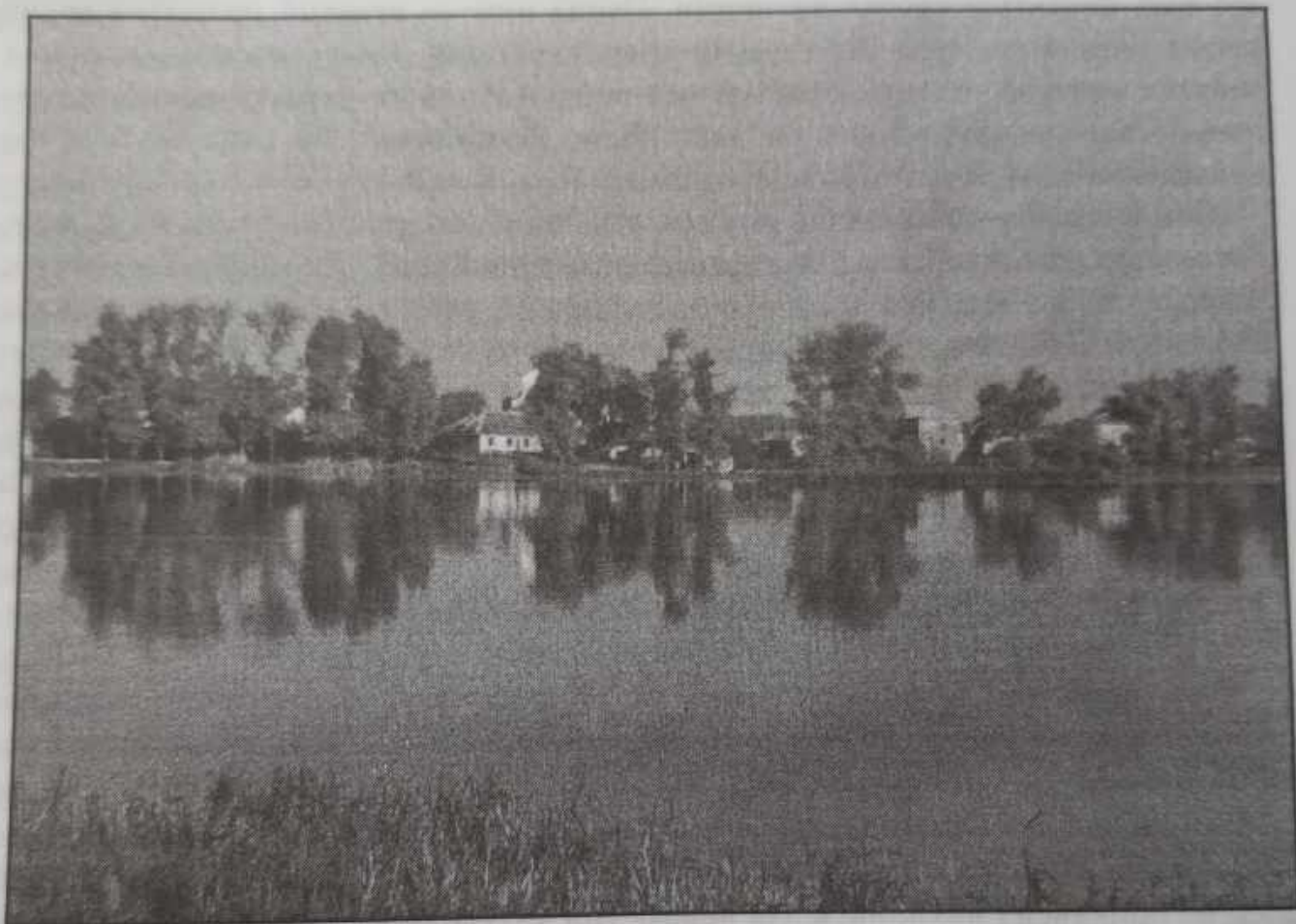
Після таких роздумів маю підстави вишукувати славні сторінки діяльності УПА. Вони були, хоч притоптані страхом, і мусять жити у нашій пам'яті. Ходорівщина — маленький терен, клаптик нашої Батьківщини, але й тут мало місце славне, героїчне життя ОУН—УПА.

НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

Відразу за містом, зі східного боку розкинувся великий став, порослий по краях шуваром, лататтям та тростиною. Коли б я був Гоголем, то сказав би, як він про Дніпро: став був такий широкий, що рідко яка птиця долетить до його середини. Але, побоюючись плагіаторства, скажу тільки, що Ходорівський став був просто великим. Від міста його відгороджувала вузька гребля, вздовж якої зі сторони городів росли розкішні верби.

Над ставом займався літній ранок 1941 року. Місто ще спало, на вулицях

не було перехожих, ніщо не порушувало тишу досвітку. Зате на ставі вже прокидалось життя. То тут, то там гуляла риба, сплескуючи по воді хвостом, злітали зграйками дикі качки, діловито снували по воді чирки, виловлюючи смачну для них ряску. В тростнику вже виводила свою храпливу пісню очеретянка.

Плесо ставка було гладеньке, як скло і віддзеркалювало кожну стеблину, кожну тростину. Ні вітру, ні хвиль. Тільки мінливе небо у воді. Плесо нагадувало важкий оксамит, що кращого не бачили і венеціанські купці. Весь водний простір — від міста до протилежного берега, за яким горбатився обрій, — ніби завмер, чекаючи якогось чуда.

А чудо вже почало творитися на небі. Десь на сході, за Помунятами і Садками небозвід вигравав барвами веселкової палітри. То спалахували на ньому рожеві промені, то мінялись золотими відтінками, то раптом хмурились фіолетовим кольором, щоб знову розгорітися золотим спалахом. Небо було наче живе. Здавалось, ніби десь далеко палала велика ватра, а якась невидима рука час від часу підкидала до неї хмизу, і він спалахував багатоколірними загравами. Небо було краще від шовків з Дамаску, ніби блискучий натягнутий парус, що переливався і мінявся від найменшого подиху вітру. Яку предияну драперію, легку і коштовну, напнув Ти, Господи, над землею!

В таку пору, недалеко від млина зліва, на греблі між комишами сидів рибалка. Це був молодий хлопець з ознаками інтелігента: благородне лице, плекані руки, гарної спортивної статури. справа і зліва від нього стіною стояла тростина, що вже пишалася своїми китицями. Перед ним — вузький проріз на водне плесо. Біля ніг рибалки була забита у землю рогатка, але вудлисьько він тримав у руці і напружено вдивлявся у невеличкий з гусячого пера червоний поплавець. Поза-характерна для рибалки. Воно й не дивно, бо саме це був час вранішнього кльову.

Ось і зараз — поплавець ворухнувся, ніби від легенького подиху вітру, потім перо гойднулося вліво-вправо і знову завмерло. Але рибалка, мабуть знає, що зараз наступить найвідповідальніший момент, коли не маєш права прогавити. Тому він весь в напрузі. Нема нікого на світі — тільки він і поплавець. І справді, поплавець ще раз легенько «тьохнув» і раптом ліг на воду. Це лящ смокче наживу. О рибачьке серце! Замри і не диш! Лящ бере! Тепер рибалці треба підняти трохи гнучке вудлисьько, натягнути волосінь і злегка сіпнути вгору. Далі лящ сам собі підписує присуд. Йому, бідаці, здається, що такий принадний черв'як хоче втекти від нього, він рішуче хапає його і тікає. Оце момент! Рибалка мусить тримати волосінь напнутою і не дати їй послабитися. Бо інакше — ривок і тільки бачив ляща!

Наш рибалка, по всьому видно, ці тонкощі знає, бо вправно маневрує вудлисььком, не даючи лящу відійти далі від берега. Вловивши момент, коли риба втомилася і послабила опір, він повів її до берега. Втомлений лящ ліг набік і майже без спротиву дав себе витягнути. О, який красень! Щонайменше 600 грамів. Рибалка накинув на нього брезентову без підкладки куртку, щоб лящ не брикався і нахилився над водою. Він витягнув зі ставу дротяний садок. О! Та тут вже є три невільники! Вийнявши з губів ляща гачок, рибалка вкинув його до недолугої компанії і опустив садок знову у воду. Витер руки лляною ганчіркою і закурив.

Однак враження було таке, що ніби не мав великого задоволення від рибачького успіху. Щось ніби тривожило його. Вийняв з кишені годинник і глянув на циферблат. Було вже пів на шосту. Кинув зір на шлях, що піднімався за ставом справа на Вовчатичі. Це гостинець на Рогатин. Звідси у ранішній тиші мав прийти чоловік, якого чекав молодий наш рибалка. Але гостинець був чистий, ні душі. У повітрі — тиша, лиш шум води на лотопах млина та бадьоре «куку-ріку» з хуторів за млином.

Вудочки рибалка вже не закидав лиш затяжно курив та ляскав себе долонею по чолі раз у раз. От вже ті вранішні комарі! Ще раз глянув на годинника. Пройшло ще 15 хвилин — без чверті шість. Зв'язкового, однак, не було. Була надія на останні 15 хвилин. Якщо не прийде до шостої — зустріч не відбудеться. Шоста зранку — це крайній час зустрічі. Від 4-ї — до 6-ї.

Неспішно став складати своє рибачьке причандалля. А мозок свердлила думка: чому вже другий вівторок ніхто не приходить на явку? Що трапилось? Невже провал?

П'ять по шостій рибалка вийняв з води садок, мимоволі полюбувався лящами, накидав до середини зірваної кропиви, надів куртку, склав вудисько, зв'язав і ще раз безнадійно глянув на гостинець. Більше чекати не було сенсу, а рибалити не хотілось, хоч саме була пора кльову. Треба було спішити порадатись з друзями. Рушив у місто.

Пройшов біля ринкової площі, де вже метушилося жидівське гетто, привітався з панею Геною, яка вже підмітала тротуари і хотів повертати ліворуч на Доїздovu, що вела до вокзалу, коли раптом почув: «Пардон!». Рибалка підняв голову і побачив біля в'їзної брами широкого будинку гестапівського офіцера. Роман (так будемо відтепер називати рибалку) досвідченим оком метнув по будинку і вулиці. Охорони, здається, не було. Вони тоді нас ще не боялися. Офіцер був сам і вже наближався до Романа. Документи у хлопця були в порядку, але на всякий випадок зняв запобіжник з «вальтера», що лежав у кишені куртки. Стояв і чекав, поки німець підійде до нього і уважно стежив за кожним рухом гестапівця.

Німець був при повній формі, пістолет — у кобурі, туго підперезаний блискучим ременем, рухи свobodні, не викликали підозри. Роман трохи заспокоївся, вийняв руку з кишені — не годилося зустрічати людину з рукою у кишені, але очима слідкував, чи не появляться охоронці. Однак нічого підозрілого. Німець добродушно усміхався.

— Ви з рибалки?

Роман напружився і ледве втримався, щоб не покласти руку в кишеню. Та пересилив себе і відповів:

— Авже ж, з рибалки.

— Я думав, ви «MG» несете? — показав на вудочку.

— Хіба так несуть «MG»?

— Маєте досвід? — посміхався гестапівець.

— Так.

Зіниці німця на мить спалахнули, але знову заспокоїлися і очі зіщурились у посмішці.

— Так, — продовжував Роман, — маю досвід... логічного мислення.

— Десь вчитеся цього? — поцікавився офіцер.

— У Кракові, на політехніці.

— Та грещ з ним, з Краковом. Мене цікавить рибалка. Щось несете?

— Так, є дещо, — відповів Роман. Хотів вже поставити садок, розгорнути кропиву і похвалитись уловом. Та раптом усвідомив, що якраз це є

найнезручніша поза для нього, якщо б німець хотів витягнути свій пістолет. Тому простягнув до офіцера садок з рибою. Той нахилився до садка і досвідченим оком розглядав через кропиву рибу. Раптом по-хлопчачому присвиснув:

— Хо-хо! Лящі?

— Так. Вони.

Гестапівець несподівано зробився простим обивателем, добрячком, підніс руку до рівня обличчя, зложив три пальці, ніби хотів хреститися за східним обрядом і сказав, імітуючи, як клює лящ:

— Тінь-тінь... Бац! (він вивернув долоню, як ніби-то лягає поплавець — М. М.). А тоді — тюр-р-р! — і добродушно засміявся. Роман побачив, що має справу з рибалкою і, напевно, німець не має ніяких підозрінь щодо нього, Романа. Він також весело підтримав його:

— Я, я! — Бац — і тюр-р-р!

Вони весело сміялися, як два добре знайомі. Раптом очі німця «посоловіли» і він сумно сказав:

— Колись, ще до польської кампанії, я також рибалив на Шпрее. А зараз — служба, інші обов'язки.

Несподівано в ньому заговорила «європейська культура», згадав, що не відрекомендувався, він випрямився, стукнув каблуками:

— Капітан Генріх Кеніг!

— Студент Роман Дунець, — поклонився головою хлопець.*

— Дуже приємно, — посміхався німець. — Бачите, я майже кожен ранок перед роботою роблю «променон». От і зустрілись з вами.

Капітан Генріх Кеніг очолював у Ходорові комендатуру. Це був 45 — 50 років чоловік, з голубими очима, вже з досить повненькою статурою, яку намагався скривати тісно підперезаною португеею. Він більше скидався на професора в уніформі, ніж на військового. Можливо, він ним і не був, тільки війна покликала.

— А я все не маю часу сходити на рибалку — війна! — скрушно промовив. А тут такий гарний став...

Здається, він був щиро засмучений, що не може порибалити. Роман запропонував:

— В честь нашого знайомства — мій вам презент! — Він простягнув садок з рибою до капітана. Очі німця спалахнули радістю, вле він сказав:

— Що ви, що ви! Це ваш трофей. Як можна?

— Такі трофеї ще будуть. У ставі є багато лящів, — засміявся Роман.

— Знаєте, хай буде так: половина на половину, — загорівся німець.

— З приємністю, — відповів хлопець. Він дістав з кишені вузькоскладену газету «Berliner Zeitung», загорнув два лящі і простягнув Кенігу:

— Прошу!

— O, danke schon! Моя господиня ще зможе засмажити до сніданку.

— То смачного! — посміхався Роман.

— Danke, danke, — відповів задоволений німець. Очевидно, любив презенти.

Розходилися, ніби давні друзі. Роман пішов у свою вулицю, а німець повернув

у місто. Раптом:

— Ein moment!

Роман різко повернувся. Німець, однак, стояв у мирній позі. Хлопець розслабився і полегшено зітхнув.

— А може сходимо колись разом на рибу? — запропонував німець.

— Хоч завтра.

— Ні, давайте у четвер. Тільки в мене...

— Я зрозумів, — відповів Роман. — Друга вудочка і черв'яки — за мною...

— Ви дуже люб'язні. Тоді о 5-й біля млина. До побачення!

Кожен пішов своєю дорогою і думав про своє. Роман: чи випадково була ця зустріч з комендантом, що представляв найвищу німецьку владу у Ходорові, а німець теж розв'язував ребус: чи справді Роман студент і рибалка?

*Примітка: ім'я і прізвище студента не перевірені.

***

Помившись і переодягнувшись, Роман нашвидкоруч поснідав й вийшов з дому. Він спішив у місто, щоб побачитись з провідником «Степаном» — Богданом Прокопівим. Знову мусів нести непевну звістку — зв'язківець не прийшов на побачення. А тут ще той німець...

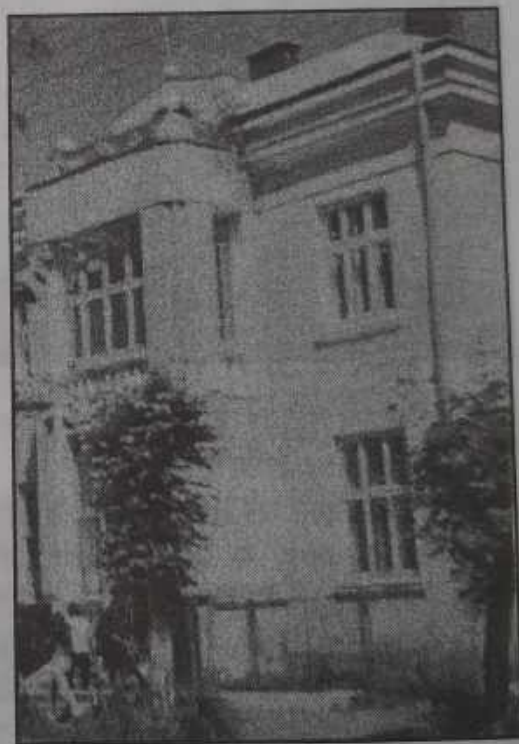
Повітове бюро ОУН знаходилося на другому поверсі невеликого гарного дому у центрі міста, на самому перехресті. Було лише пів на дев'яту — до початку роботи ще півгодини. Богдан стояв біля широкого вікна і спостерігав за рухом на роздоріжжі. Туди-сюди снували діловито люди, їхали підводи, зрідка проїжджали німецькі авта, лякаючи коней. Найбільше прибувало зі сторони Стрийської і Львівської вулиць. Одні йшли у напрямку ринку, інші — в сторону вокзалу. Біля міської управи-магістрату, що за перехрестям проти парку, стояли групки людей, що чекали, напевно, бургомістра пана Гуцала. Він представляв місцеву владу.

На протилежному тротуарі біля залізної огорожі німецької комендатури Богдан побачив Романа, який намірявся переходити вулицю і чекав, поки проїде підвода з мішками. Провідник вловив (по чому?), що Роман не несе доброї вістки. Через хвилину він вже ставив питання:

— Що Романе?

— Нічого доброго. Не прийшов...

— Це не добра прикмета. Маю відомості, що у Львові арештували ще кількох чільних членів Державного Правління Стецька. Ситуація погана.

У цьому будинку, на другому поверсі знаходився провід ОУН Ходорівського повіту у 1941 р.

Тому дуже важливо знати, що робиться у Тернополі, Станіславові. Мабуть, треба туди посилати своїх людей.

— Але у повітах наших людей поки що не чіпають. Може, німаки з амбітних міркувань заарештували Бандеру і Стецька? Мовляв, не слухаєте нас...

— Не думаю, — промовив Прокопів. — Це занадто великий резонанс. Жаль, що маємо дуже мало своїх серед німців, щоб знати, що задумують.

— Між іншим, знаєш кого я сьогодні вранці зустрів, йдучи зі ставу?

—?

А це будинок, у якому перебувала
фашистська комендатура,
а потім НКВД та тюрма

подарував два лящі, то він був на сьомому небі. Жалів, що не може тепер ходити на рибу, як колись на Шпрее до війни. Вкінці домовились, що сходимо на рибалку у четвер.

— Хто визначив день? — перервав розповідь Богдан. — Ти чи він?

— Кеніг. Я сказав: хоч завтра, а він каже: ні, в четвер. От і все.

— Це добре, що на четвер ти погодився. Не забувай, що четвер — це ярмарок, де відбуваються всякі нелегальні зустрічі. Очевидно, він хотів знати, чи ти не маєш яких завдань на четвер. Якщо б мав, то був би відмовлявся від цього дня. Дуже добре, а далі що?

Хлопці думали. Тим часом зайшов секретар бюро Дмитро Гулей, але він до розмови не втручався і подався у свою кімнату. А в друзів, як кажуть, голови пухли: Кеніг вдає рибака чи справді захоплюється? Якщо вдає, то небезпечно. Може вже німці стежать за нами? Але і спокуса велика — може, можна було б щось дізнатися від нього, якщо він справді якийсь добрячок? Невже такого

«беззубого» призначили комендантом у повіті? Або по протекції, або тому, що тут, у Галичині, німці себе почувають майже, як вдома. «Зубастий» потрібен десь на сході. Такі думки пролітали в головах юнаків.

Нарешті Богдан промовив:

— Мабуть, розширяємо знайомство. Тільки, Романе, будь дуже обережний. Німці кого-небудь комендантом не ставлять. Ніяких розмов йому не нав'язуй. Хай сам розкручується. Краще вдавай аполітичного студента. Вразі чого — дій рішуче і зникай.

На тому зупинилися і розійшлися, бо до бюро вже стали заходити посланці з сіл.

***

Друга зустріч з Кенігом пройшла без якихось ускладнень. Зустрілися о 5-й біля млина, як домовились. Німець був у спортивному вбранні і виглядав зі своїм животиком на справжнього бюргера. Тихенько підійшли до просік у тростині, де мали рибалити. Наперед кинули приманку з макухи і почали монтувати вудочки, шепотом перемовляючись. Німець, очевидно, з цими простими рибацькими законами був добре знайомий. Це заспокоювало Романа, бо чим раз більше переконувався, що Кеніг не грає ролі рибалки.

Сиділи у різних просіках, хоч і недалеко один від нього. Не розмовляли, хіба тоді і то шепотом, коли хтось тягнув рибу. До сьомої вже наловили трохи коропів та лящів і збирались додому. Тепер вже можна було розмовляти і голосно милуватися уловом. Лящі були як праники та й коропи не менше кілограма. Німець не міг надивуватися, коли Роман повідомив, що як три роки тому спустили були воду зі ставу, то ввіймали коропа, що важив 35 кілограмів.

Потім почали журитися, що це напевно остання спільна рибалка, бо Роман мусить відїжджати до Кракова на навчання, де мав захищати диплом. Хіба зустрінемося, каже Роман, на осінній рибалці, коли пощастить вирватись на 2—3 дні до Ходорова. Кеніг теж бідкався:

— Вирвався на один день — та й досить. Без вас хто мене витягне на рибу? Та й діла насовуються...

— Та які діла? — каже Роман. — Справи райху йдуть добре, скоро советам кінець — тоді й порибалимо від душі. — Вдавав безтурботного.

— Поки кінець, то треба і тут дещо підчистити. — Раптом випалив:

— Ви, часом, не оунівець? — іронічно сверлив очима Романа. Дивився, яка буде реакція хлопця. Роман зробив байдужу міну:

— Головне — це наука, а політика, може, буде колись, — довірливо промовив Роман.

— Колись політики не буде, фюрер сам вже визначив політику, — відповів німець.

— Але я вчуся не на політика, а на інженера-агронома. Як кажуть: любов приходить і відходить, а їсти хочеться завжди.

Оба безтурботно зареготали.

— Як ви кажете? А повторіть — я мушу собі записати до свого блокнота. Там вже є деякі цікаві фрази.

Так розмовляючи, вийшли на дорогу, якою валив валом народ з навколишніх сіл на ярмарок. Та ж був четвер!

Прощались на розі Доїздової, куди мав повертати Роман. Кеніг запропонував: — Будете в місті — заходьте в комендатуру. Буду радий приділити нашій розмові 10— 15 хвилин. Більше не обіцяю. Справи!

Потиснули руки і розійшлися.

* * *

Зустріч Романа з провідником «Степаном» відбулася таки цього дня вечором. Сиділи у ресторані, що на розі вулиць Доїздової і Міцкевича та неспішно пили пиво. Роман переповідав, як вів себе Кеніг, а потім майже дослівно, що говорили. Коли дійшов до фрази «Поки кінець, то треба і тут дещо підчистити», Богдан зацікавився:

— Як він сказав? Потрібно тут дещо підчистити? А далі?

— А далі він запитав несподівано: «Ви часом не оунівець?». Чому він так запитав мене?

— Прослідкуймо логіку його мислення. Він думав, що незабаром буде не до рибалки, бо почнуться арешти. І тут згадав, що це може становити і тобі загрозу, якщо ти член ОУН. Він злякався за свого друга по рибальству і тому мимоволі голосно запитав: «А ви, часом, не оунівець?». Виходить, думав про ОУН. Отже, «підчистку» будуть робити нам, оунівцям.

— То виходить, що він мене попередив?

— І так, і ні. Може, вирвалось ненароком. Але вважаючи тебе своїм другом, не хотів би бачити серед арештованих і тебе. Відкрито не може тобі це сказати — ану ж «розколишся», якщо потрапиш до їх рук?

— То який зробимо висновок? — запитав Роман.

— Злегковажити його думками було б дуже необачно. Зробимо перевірку впродовж тижня. Попередити всіх членів повітового проводу: навіть двом не збиратися без термінової потреби, тим, що працюють легально, на цей час треба бути десь «по справах у відрядженнях» чи «хворіти», але на роботу не виходити. А там — видно буде.

— А ти, Богдане?

— Я теж не виходжу. Двірник вранці відчиняє зовнішні двері. Люди заходять в аптеку чи до нас наверх і виходять, бо двері наших кабінетів замкнені. А німцям з комендатури повинно здатися, що ми працюємо. От якби знати день? Можна було б спокійно працювати до остатнього дня. Німаки дуже пунктуальні. Якщо акція назначена на 16 годину, то вони нізащо не прийдуть о 15.30. Маємо з цього скористатися. Так просто Кеніг не запитав про ОУН. У цьому щось є. Можливо, тому він не замовляв рибалки у найближчі дні, бо знав, що має початися акція?

— То які будуть розпорядження? — запитав Роман.

— А це і є розпорядження, що ми тільки що говорили. І виконаєш його ти, бо маєш добрі документи і є приїжджий з райху, отже, з місцевими не зв'язаний.

— Зрозумів, — відповів Роман.

— Зустрічаємось у непарні дні на Доїздовій. Сьогодні є четвер, 28 серпня.

отже, 29, 31, потім 1, 3 вересня до наступного розпорядження. Годину зустрічі знаєш. Все. Розходимось кожен окремо. Бувай!

Роман вийшов з ресторану, перейшов вулицю і став біля тютюнової ятки. Беручи папіроси, спостерігав за вулицями. Було спокійно. Тоді він повернувся лицем до ресторану, засвітив запальничку і прикурив. Відразу вийшов з дверей Богдан і повернув на Міцкевича. Роман перейшов вулицю і поза рестораном попрямував Доїздовою.

* * *

Остані чотири дні серпня пройшли спокійно. Німці нікого не чіпали. Біда прийшла у понеділок, 1 вересня.

На зустріч на Доїздовій хлопці прийшли стривожені. Члени проводу уже знали, що гестапівці о 10 годині відвідали бюро ОУН і, звичайно, нікого там не застали. Через роздоріжжя відразу подалися до місцевої управи. Заарештували Олесь Радкевича, сина священника із Сугрова, який працював в управі. Більше нікого не шукали і не взяли.

— Чому Олесь вийшов на роботу? — звернув погляд Богдан Прокопів на Романа.

— Олесь наказ знав, але не хотів вірити про арешти, бо, каже, українське правління працює, то...

— От до чого приводить вільнодумство, — твердо зауважив Богдан. — Ще не навчились дисципліни. Тепер під загрозою інші члени проводу. Що будеш робити, Миколо? — звернувся до легального Левицького. Той оглянувся на свого заступника Михайла Кадюка і відповів:

— Ми будемо працювати. Друкарня виконує і німецькі замовлення та й організована з дозволу коменданта. Крім цього, ми приїхали з-за Сяну.

— Ну дивіться. Будьте пильними. Ваша воля і життя — в руках Олесь Радкевича. Знаю його давно і тому вірю у його порядність і мужність, — сказав повітовий провідник і продовжував: — Повітове бюро ОУН припиняє свою легальну роботу і переходить в підпілля. Всі члени проводу переходять на нелегальне становище. Через день отримаєте нові зв'язки, явки і паролі. Хай вам Бог дасть мудрості, мужності і удачі! Починаємо боротьбу з новим окупантом.

Так почалася збройна боротьба на Ходорівщині. Спочатку вона мала чисто організаційний характер і тільки з осені 1942 року стала масовою і безкомпромісною.

Микола Сидор-Чорторійський

МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ

(уривки з книги)

Виборку з книги зробив дослідник повстанського руху
Зеновій Горін, інженер із Гранок-Кут.

Зима 1942 року застала мене вже в рідній хаті. Минулого року мандрував я по всій Україні вздовж і впоперек і повернувся з розбитими думками, ненавистю до німоти і їхньої політики, яку бачив і практично переживав на Східних Українських Землях, де та політика була витвором дійсного германського шалу та садизму, та з нездійсненими мріями і завданнями, яке було на нас наложено інтересами Батьківщини ще на весні 1941 року.

Микола
Сидор-Чорторійський

Біль огортає душу і серце, але розпуці не було місця ні в душі, ні в серці, ні в розумі.

Не знаю, чи кожний з друзів, що залишились в живих після нашого повороту з СУЗ відчували таку саму біль і терпіння душі. Я турбувався надмірно тим, що здавалося — ми замало зробили досі, а більше не було ані сил, ані можливості.

Чому? Чому? Не побували ми ще бодай один рік на тих прекрасних рідних степах України?

— Чому не помогли їм більше в розбудові і закріпленні тих ідей, які на протязі року голосили там і практично водили їх в діло? — питав я не раз сам себе. Та відповідь була дуже скоро й переконуюча: «Хіба ти, він — ви всі — могли більше зробити, як зробили в тому помірно короткому часі, серед воєнних дій, небезпек, терпінь, в товаристві привидів смерті й трупячих голів, що переслідували нас на кожному кроці нашої дії. Чимало ще загинуло вас по степах і ярах України з рук «вищої раси?»

Такі думки й відповіді на них блукали в моїй душі й серці, і це мене дуже боліло.

Тож ці спомини, це ніби продовження походу «Від Сяну по Крим» хоч їх зміст порушуватиме інші події, що відбувалися на Західних Українських Землях.

Пов'язаність з минулим полягатиме хіба в тім, що й тут на ЗУЗ ми продовжували похід до Свободи, волі і незалежності, хоч дещо іншими методами й шляхами. Бог дав можливість прожити мені щасливо до сьогоднішніх днів, мабуть і на те, щоб сказати слово правди й за тих, що сьогодні самі вже нічого сказати не можуть, бо віддали свій труд, молитву життя за друзів своїх.

За тих, що погинули по лісах, кушах, мочарах, льохах і в явній та нерівній боротьбі із ворогом, як захисники Правди на землі, якій Ім'я — Україна.

***

Перед самим нашим Різдвом мені призначено вивести в «поле» секретаря волості в Підністриянах п. Бойка (Вовчук Іван). Це була вже немолода людина.

але ми мали про п. Бойка (Вовчука Івана) найкращі відомості, що це був добрий у минулому підстаршина артилерії. Якраз командування спеціальної охорони Львівської області пошукувала за таким старшиною, при обслуговуванні гармат, яких ми придбали, сам не знаю яким способом, аж одинадцять штук, знарядів-набоїв також було подостатком і конечно треба було фахівця від того діла. Тож я виконав наказ та провів друга Бойка (Вовчука Івана) з Гранок-Кутів до самого серця нашого командування — до Полян (тепер Поляна — Ред.) Друг (Бойко (Вовчук іван) був спочатку неабияк перестрашений. Він думав, що я хочу йому заподіяти якусь кривду і оправдувався, що він нічого не винен та просив відпустити його додому.

Але за пару тижнів, гарно призвичаївся до підпільного життя і зрозумівши, що його присутність у підпіллі є необхідна, друг Бойко погодився з долею і більше на мене не нарікав.

Потреба за старшинами і підстаршинами була дуже пекуча і мені було доручено далі пошукувати за такими людьми, котрі надавалися б до воєнного діла, головне до вишколу. На той час діяли уже три військові вишколи, одна на Волині, друга в Карпатах і третя, яка була в стадії повного оформлення, в масиві густих лісів, що простяглися від Львова аж до Миколаєва, з осадком команди — село Поляни. Той терен став одним із найважливіших, не лише складом людей, але й і тими засобами, які тут було нагромаджено. Сьогодні можу про це говорити, бо в 1947 році було відкрито ті таємні приміщення, що під землею мали люксові операційні зали, модерно вивінчовані і шпиталі, великі склади поживи, консерви — запаси медикаментів, якими можна було обслуговувати тисячі ранених, велетенські запаси одягу. Протягом одного місяця була зроблена фабрика — зброярня, яка працювала повною парою під землею, над одним малим потічком.

Ту єдину нашу зброярню, що її знаменито провадив коваль-слюсар і виробляв такі чудові фінки — це автоматична зброя фінського походження, які були багато кращі від фабричних, ніколи не затинались, були витривалі. Всі вони були на 72 набої. Попавши там перший раз, я був здивований до основ. Вірити не хотілося, щоб це все було зроблено кустарним способом, руками вправного майстра — геніального робітника.

Працювали над побудовою тих велитенських підземних сховків, шпиталів, зброярок і складів тисячі рук відданих Україні робітників, воїнів, техніків, лікарів (між ними були і жиди), інженерів, люди з усіх теренів Собороної України, і ця праця їхніх рук служила захистом і джерелом постачання для тисячів воїнів УПА. Щоб в це повірити, треба було бачити бодай частину з того. Говорю про це, щоб передати нашим нащадкам згадку про ту колосальну працю, про ту надлюдську витривалість, силу духа і волі, бо без тих передумов годі було б не лише воювати з найсильнішими потугами світу на два фронти — проти німоти й московського більшовизму.

В пошуках за такими спецами, я по волі й по неволі притягнув до вишкільної праці також свого швагра Петра Мандрика. Це була молода, але енергійна людина, що мав за собою старшинську артилерійську школу, яку закінчив

перед початком польсько-німецької війни. Петро погодився на нову «посаду» та негайно відійшов зі мною в ліси, до Полян, де зустрівся з другом Бойком (Вовчуком І.) І обидва вони розвинули велику працю вишколюючи сотню юних артилеристів, які вже за пару місяців вєлавилися неабиякою відвагою та війсьним хистом, як перші артилеристи України, Повстанчої Армії — УПА-Захід.

Бо хоч у тому часі ще такої назви, як «Захід» не було, то згодом фактично вони стали ядром відділу артилеристів УПА-Захід та несли славу українського воїна серед своїх і чужих не лише у Львівській області, але й на всіх Південно-Українських землях включно з Лемківщиною. Друг Бойко та Мандрик стали прикладом для всіх тих військової школи укр. гарматників, яку вони проводили і враз із своїми учнями брали активну участь у боях, які незабаром відбувалися в тому терені...

Настав березень місяць 1944 року. Наші Львівські ліси нераз ставали місцем боїв, місцем жорстоких розправ із ворогом, бо події просувалися вперед і фронт наближався до нас з усіх сторін. Здавалося, що ми вже стоїмо лише перед одним ворогом, але німаки ніяк не хотіли здавати своїх позицій «надлюдини» і їхнє відношення до українців не змінилось ані трохи в обличчі наступу московських полчищ.

На наші терени почали напливати чимраз більше молодих людей, які незабаром відправлялися далі в Карпати, та наша розвідка донесла про виловлювання поодинцем наших людей козаками, тобто калмиками, що пішли добровільно чи по неволі служити німцям та почали насичувати довколишні села, починаючи напівдень від Львова аж до Миколаєва над Дністром.

Головний штаб тих калмиків-вояків, що переважно вганяли по наших дооколичних селах на конях — містився на фільварку у селі Щирець, а решта порозташовувались по селах, як Острів, Піски, Семенівка, Пустомити, Глинна Наварія, Містки, Лани та далі на південь — Вербіж, Дроговиж, Устя. Це був терен, так би мовити, наших дій.

Простудіювавши всі ці проблеми як слід, наш Провід вирішив негайно покласти тому кінець і в першу чергу стати з тими козаками в одверту розмову, освідомити їх, хто ми та чому їм треба оминати всякі насильства над невинним українським населенням. З такими менш-більш пропозиціями було вислано «парламентарів» на переговори до команди тих калмиків. В розмові ми висловили жаль, що населення так зазнає багато жертв зі сторони поодиноких випадків, які спричиняють їхні вояки і просимо, щоб команда вплинула на своїх деяких вояків. Розмова закінчилася тим, і в основному було нас запевнено, що вони мирного населення не будуть турбувати, але з тими, хто виступатиме проти них, вони будуть безпощадно розправлятися.

Тому ми вважали, що наше «посольство» замало успішне, повернулися ми до своїх друзів з ніякими вістями. Ще того самого тижня було вислано двох наших «парламентарів» на переговори як радше з вимогою, щоб вони відпустили всіх тих юнаків, яких затримали. Один із тих, що пішли на переговори, походив із Східної України, бо знав добре московську мову. Розлючені калмики почувши, що вони є оскаржені, зловили одного з тих посланців з СУЗ і таки на місці

забили та розп'яли на дротах того паркану, що був розтягнутий навколо будинку їхньої команди. негайно було скликано нараду Проводу, яка відбувалася цілу ніч у лісничівці села Ілів. То було у вівторок на середу, а в середу на четвер велися приготування на відплату.

Було постановлено зібрати відповідні сили, підтягнути також всі 11-ть гармат, підійти ближче до тих місць, де перебувають калмики і інші німецькі прислужники та завдати їм смертельного удару всіма тими силами, які стоятимуть на ранок наступного дня, тобто п'ятниця, година сьома.

Було висліджено, що якісь інші провідні частини є у Хоросні, та в німецькій колонії Дорнфельд, (тепер Тернопілля — Ред.) коло Добрян, тож було і туди спрямовано наш наступ. Точно в годині сьомій ранку у п'ятницю роздалися виразні й якісь такі приємні для наших вух вибухи гарматних стрілен, що перелетіли понад нашими головами у напрямі ворожих становищ. Такий чудовий гарний ранок, така синява, така чудова свіженька зелень довкола і така була тиша, наче б весь світ ще досипав гарну теплу нічку. Все те перерване було гарматними стрілами наших друзів, що під проводом сотника Бойка (тепер вже «Граба») вперше давала знати ворогові, що ми не стерпимо наругу довше і будемо себе обороняти. Стріли повторялися з такою гарною мелодією в інтервалах, що аж мило було слухати, бо це стріляла наша власна артилерія, для вивінчування якої я також дечим спричинився; бодай тим що привів чудового гарматника, тепер сотника Вовчука- «Граба». Здавалося, що всі гори заговорили, перестрашили не лише живу природу тоді, коли горіла земля ворогові під ногами. Тож ми додавали вогонь і наші юнаки освячували свої перші бої з ворогами такою чудовою перемогою.

Гарматні стрільці, як виявилось, знаменито ціляли в призначені місця та сіяли смерть і розпач серед тих нахабних ворогів. Вони гинули від гарматних стріл, які намацали їх таки ще неодного в заспаному стані, — а також гинули вони від гармат і куль скорострільів та мінометів, які сіяли знищення серед воргів і довкола них.

Від години сьомої до одинадцятої ішла команда з наших гармат. Були розбиті всі ті місця, які були намічені. Було завдано великих втрат «козакам» і німоті, яка була вислала — сім панцерних возів з військом та чотири танкети. Все це розлетілося в повітрі вже недалеко до замінованих теренів між Красовим і Поляною. Ані один панцерник не переступив оборонної лінії, яка була замінована й тепер стала місцем великої прислуги для нас кінцем німецької сваволі. Всі сім возів було порозривано на тій лінії, ні один танкет, який був непошкоджений, не мав змоги вирватися з того терену.

Над вечір ми підчислили наші втрати. Боже, ми тим разом не втратили ані однієї людини. Ми мали вісім осіб, поранених і ніхто з них не був у критичному стані. Наші друзі були захоплені тією перемогою, але Провід здавав собі справу, що лише якесь чудо може нас врятувати від німецького протинаступу. Ми сподівалися найгіршого і приготувалися до оборони та присягалися загинути гідно зі зброєю в руках, а не відступати ворогові ані кроку з тих теренів, що були підконтрольні всеціло Проводу ОУН-УПА.

Кружляли різні вісті про пересування німецьких та мадярських військових частин. Німецькі розвідні літаки робили польоти над нашими лісами, фотографували всі ті лісові масиви. Вони справді приготувалися до наступу на наші ліси. Тепер нам приходило на думку, що сам наступ москалів, які тиснули німців зі сходу підходили вже під Львів, німці відложать наступ проти нас на пізніше. Про «козаків» ми вже більше нічого не чули. Нам було донесено, що решта недобитків були пересунені в інші терени. Загинуло їх тоді понад 180 вояків.

Весна 1944 року принесла так багато різних несподіванок та змін на всіх теренах. На місце відходу німців насувалися комуністичні московські окупанти й вони негайно все загортали на фронт. Не давали людям ніякої зброї, але гнали вперед себе бити «германів» і відбирати зброю, німці боронилися і сіяли смерть серед рядів тих примусових «рекрутів», які гинули як мухи.

І краще було б їм згинувати в рядах УПА, як в рядах москалів та ще й без зброї. Так мстилися нові окупанти над українським безборонним населенням. Знову ж німцям, відступаючи, чомусь дозволяв час, встрявати в бій з українськими повстанцями, і посилати мадярів, словаків, «козаків», калмиків, помагати німцям прочищати деякі ліси. Декілька разів над Полянкою і околицями кружляли німецькі літаки і збирали відомості про наш терен, то знову принижувалися і робили знімки.

Того всього було забагато нашому командуванню, й одного дня при такому пониженому польоті розвідного німецького літака, наш друг Бойко-Вовчук Іван як комендант сотні артилерії дав наказ прицілу і куля з гармати щасливо попала в крило літака, й за пару сотен метрів літак впав на землю. Негайно його обскочили наші бойовики й забрали в полон двох мадярських старшин, що були на тім літаку. Їх арештували, випитували і десь відводили, але точного перебігу про той випадок я не знаю, бо мав інші завдання, в тому часі про подію мені розповіли інші. Знав, що в результаті було домовлено з тими мадярськими старшинами, щоб вони стали зв'язковими між їхнім командуванням і УПА та домовлялись про ненапад та взаємну допомогу. Той випадок послужив опісля до офіційного змирення з мадярами. Обом мадярським старшинам було дозволено залишити терен, їх випроводили з того терену із зав'язаними очима, та доставили до Миколаєва. На східному фронті німці зазнавали дошкульних втрат і московські «визвольники» посувалися на захід поволі, але впевнено. Німецькі протиатаки ніде не мали вирішального наслідку, бо як на Заході, так і на Сході їм уже не «велосся», щопрада німецьке військове командування ще давало якісь надії на щось «надзвичайне», але те надзвичайне не надходило — надходили звичайні важкі бої і втрати для німецького «Рейху», який тріщав та почав захитуватись.

Тож українське підпілля, організоване і ведене одним проводом ОУН — яке оформилося під назвою УПА почало натискати на німецьких окупантів і потрохи, але послідовно відтискало їх із вигідних місць як на Поділлі, так і на Волині і Поліссі, словом на всіх теренах української землі, німців громлено з меншими чи з більшими втратами.

Мабуть, у другій половині травня 1944 року було повідомлено шляхом звітувань, що на шляху між Рівним і Львовом відбулась більша сутичка при участі бойового з'єднання українських відділів УПА з валкою німецьких спецвідділів. У висліді цієї боротьби, було розбито три танкетки, спалено чотири вантажні авта на гусеницях, та вбито декілька високих поліцейських старшин і підстаршин, а також була мова про те, що у тім бою брав особисто участь сам генерал штабу німецької розвідки Віктор Люцке і що він теж загинув в тім бою...

Незадовго після цих вісток Провід спеціального відділу, що його вишколював Олекса Гасин- «Лицар», а командиром був «Андрій». Той самий, який врятував «Лицаря» з тюрми-в'язниці у Львові 1942 року, якого гестапо запроторило і мало розстріляти. Та завдяки надлюдській відвазі і щастю друг Андрій переодягнувся в старшинську уніформу гестапо із залізним хрестом «заслуги» увійшов до в'язничної канцелярії та сказав як ніби-то надзвичайний «Зондер-фюрер» вивести Гасина на «переслухання» — «Зоферт» — тобто негайно.

Німаки-гестапівці виструнчились перед «Андрієм» та без вагання вивели Гасина, яке закінчилось втечею їх обох. Як відомо, Олекса Гасин, став шефом штабу УПА, як полковник «Лицар». Так ось тепер оба вони говорили в моїй присутності про розміщення якихось дуже важливих «риб» німецького розвідчого штабу у Бартатові на захід від Львова. Згодом виявилось, що це якраз ті недобитки, що попали в бій із українськими спеціальними частинами між Рівним і Львовом.

Друг «Андрій» рішив, у порозумінні з Проводом, напасти на станицю у громаді Бартатів, так скоро, як лише буде можна, бо виявилось на основі донесень нашої розвідки, що там стаціонує 28 німецьких вояків, всі ці «Зондер Дінсту», старшини і підстаршини тай там міститься їхній Головний штаб. Цей задум напасти й розбити головний штаб німецької поліцейської розвідки, провів знаменито друг «Андрій», wraz зі своїми невідступними відчайдухами в силі 46 осіб. Ця військова боївка була фактично збройним рамям цілої Львівської області, була тим ядром, з якого виходили усі інші в пізнішому часі підстаршини і старшини, головне до спеціального призначення, бо в тій боєвій групі, що мало точно 48 вибраних юних воїнів, були всі з середньою освітою, або з якоюсь технічною чи із спеціальним вишколом Ідеологічним і військовим. Саме по сторінці ідеологічно-пропагандовій працював я, а по сторінці вишколу з певними перервами працював друг Олекса Гасин. Тож боївка вибралася трьома підводами, перебрані як дроворуби, а решта всяким способом та пішком пробиралися крізь мочари й села до тих місць, які мали бути охоплені кільцем того відділу. Вся ця напружена акція тривала точно три дні. Два з них були визначені на приготування і обсервацію терену, а останнього дня в середу при кінці травня або на початку червня 1944 року «Андрій» перебравшись в старшину СС ще з восьми друзями вступив явно-славно, як німецький старшина на терен забудованого палацу в Бартатові. І коли за паролем, який було роздобуто від впійманого того дня одного німецького поліцейського старшини, що був на сторожі — друг «Андрій» входить до приміщення їхнього шефа,

інші друзі роззброювали тихцем варту, усуваючи всяку перепону в часі відвороту. Вся ця операція відбулася тихо без пострілів, але швидко та так скоординовано, що німці самі дивувалися, що то властиво все те має значити, що їх інші німецькі старшини роззброюють та випихають до сторожової вартівні.

Серед тих обставин «Андрій» довершив одного ще прямо геройського і неймовірного вчинку. Він роззброїв усіх 19 німців, які там були, їх наказав пов'язати та заперти в двох пивницях, а вісьмох старшин між ними і генерала Віктора Люцке забрав зі собою, посадив на підводу по двох німаків, разом шістьох на три підводи, а інші два ішли вільно з іншими нашими друзями, а потім їх іакож посадили на одну з підвод. Дві попередні підводи посувалися лісами далі на південь і щасливо добилися із конвоєм до Поляни. Остання підвода була потрапила на військову заставу, але при допомозі відомого паролю їх відпущено.

Всі вісім німецьких старшин було доставлено живими до Полян. Тут вони переходили слідство, яке вели над ними члени служби Безпеки та опісля Провід ОУН. Знаю, що оставлено було в Полянах лише генерала Віктора Люцке та ще одного старшину, а решта шістьох було переведено десь в інші околиці.

Доля генерала Люцке (Люце) мені не відома. Знаю, що він сидів в Полянах, а також в лісничівці і потребував не так фізичного, як радше душевного відпруження. З його зізнань виходило, що він бував в Італії і там враз із високими старшинами італійського поліційного штабу був за тим, щоб творити окремі військові частини добровольців на поміч Фінляндії. Він твердив, що був прихильником волі для України, але не міг сам протиставитися «фюрерові» і іншим політикам третього райху, які були іншої думки... вони, мовляв хотіли наперед розбити комунізм і більшовиків, а пізніше займатися політичним питанням українців і інших немосковських народів.

Це була сухорлява людина, більше від середнього росту, приблизно в літах між сороківкою і п'ятдесяткою. Мав якісь поранення на шиї і на руці, але невідомо чи це були свіжі рани чи вже давніші. Його десь теж перевезено чи переведено і по нім слід загинув. Мені аж на еміграції було відомо з деяких публікацій, що мовляв генерал Віктор Люцке загинув в боях з відділами УПА на Волині, але я на цім місці внощу справлення і тверджу з усією відповідальністю: генерал Віктор Люцке не загинув тоді в бою з відділами УПА на Волині — він же дістався ще був до Бартатова і шойно там попав в руки спеціального відділу ОУН, яким керував особисто друг «Андрій», був переведений до Полян, переслуханий і був живий. Що з ним пізніше сталося не знаю. Друг «Андрій» у своїй скромності завжди відсувався в тінь. Мені здається, що був не лише відвагою, але фізичною будовою один з найкращих борців, які в тому числі сплodiла наша мати-Україна. Він був такий відважний і одночасно, такий фізично поставний, що як переодягнувся у німецького старшину — то й сам Гітлер був би прийняв його як німця, а не як перебраного українського воїна-героя.

Мої спомини, як уважний читач напевно запримітив, не є наявні вимушеними

описами та вдаванням і насиченням «особистого героїства»; бо я хочу саме так їх описати, щоб це була пластична розповідь пережитого, перебаченого, або того, що ще залишилося в пам'яті. Мені не раз ставало досить ніяково, коли я прочитував сторінки споминів «офіційних» донесень, де було чимало неточностей, але на мою думку, я мушу те справити, про що я особисто знаю і що не із шкодою для справи виправити та спростувати треба.

Ці рядки є надмірно об'єктивні, як супроти моєї власної особи, так і супроти тих друзів, що були враз зі мною, або бодай слухали моїх викладів на вишкільних курсах і випусках, є в живих, тоді вони хоч би мене не знали по прізвищу, бо їм не могли знати, але я вірю, що коли б попали їм під руки ті рядки вони негайно впізнали б в них і мою особу, що то пише їх «професор» як всі вони мене кликали. То з такою пошаною відносилися до мене, з якою я сам відносився до кожного з них, зокрема, та й до всіх разом.

На східному фронті тріщали шви на вояках Німецької армії. Нераз на залеському дерев'яному мості, що сполучав береги двох річок — Дністра і Стрия, німецькі танки тарахкотали, заглушували всі села і містечка. Їхали вони не сотнями, а тисячами і ми дивувалися як то така велика мілітарна сила, та ще на танках, які їхали три дні і три ночі десь на схід. За пару днів знову поверталися, оставляючи по ровах всі ці танки, яким не стало пального. Серед такого тарахкоту німецьких танків, які тікали на захід і губилися по ровах битих й не битих шляхів українських земель — на Полянну прийшли вісті, що німецька поліція і частина війська з Жидачева обступують сусідні з нами села Розвадів, Малехів, Верень і виганяють від селян всю худобу, б'ють та знущаються над селянами. В тій акції мав би брати участь також сам «віртшафте-ляйтер» п. Клячке. Ті вісті розійшлися дуже швидко й заходила потреба негайної протиакції, тим більше, що поважна кількість підпільників були саме з тих теренів і вони переходили окремих вишкіл для спеціальних завдань: вони мали залишатися вже незабаром на тилах нових окупантів-москалів, що як здавалося займуть ті терени за пару тижнів...

Знову прийшов зі своїм рішенням друг «Андрій» і взявши під свою руку з півтора сотні тих молодих завзятців, що були на вишколі й мали вже певну вправу у партизанських боях, вирушив з ними підводами напроти німців, що вже добре «господарювали» у Верені й околиці, виводячи худобу, коні і навіть дріб, і все те ловили, або вистрілювали, та гнали наперед себе та подальше від села, начебто у напрямі Малехова та Роздолу — очевидно, що маршрут визначений у напрямі Жидачева.

І тут наші молодці так хитро — тихцем підійшли до самих тих же хат, де господарювали німці і почали їх прямо викурювати колбами крісів та револьверів. Всі ті частини підпільників, що були переодягнені в німецькі однострої наробили неабиякого замішання серед німців, які почали тікати з великим криком, наче татарва, та за ними гналися наші воїни й били немилосердно кожного німця, що попав під руки. Коли ж німці почали обстрілювати наші позиції, що були зі східної частини села, своїми двома танкетками, та мінометом — поступив наказ із нашої команди (від Андрія):

наступ і огонь — праве крило вперед! Залягти і вогонь! Міномети — бий на праве крило ворога, бий на позиції танкеток!»

І справді все те перемішалось наче в Содому і Гомору. Я пережив такого захоплення, що здавалося і вмерти не жаль. Німці тікали без голів. Їхня одна танкетка згоріла, друга втекла, горіли німецькі вантажні авта, вибухала в полум'ї зброя — ричала худоба і тікала, наче скажена на всі сторони. Все виглядало на пекло на землі. Бій за пару годин закінчився поразкою німців. Вони гинули й просили пощади, якої ніде не було. Ніхто не щадив нас, не могла інакше бути й супроти ворога. В наші руки попав сам п. Клячке. Його прибічники повтікали враз із недобитками й опинилися одні в Миколаєві, другі в Роздолі, а деякі тікали аж до Жидачева, ширячи страх і паніку. Не обійшлося в наших рядах без жертв. Один убитий, двоє поранені важко, а вісім легко, які іще самі пришкандибали до Ілова. Пригадую собі, як важко пораненого в крижі десятника Павла Кісіля обвивала медсестра Емілія. Перед моїми очима ще й сьогодні наче стоїть ця сцена. Я ще чую слова важко пораненого, як він усміхається і промовляє при закритих очах: «О сестро, якби ви знали, як вони... як ті німаки тікали!...» Його до болю лагідний усміх ще розходився по наших шпиталику і так затих враз із сльозами медсестрички нашої Емілії. Яка з великою любо'ю і самопосвятою допомагала переносити болі нашим дорогим друзям. Воїнам Геройського Українського народу Вічна Пам'ять!

Про дальшу долю п. Клячке мені відомо лише, що він крутився, як посолений пискар. Мабуть, він себе таки «викрутив», бо покликувався на свої добрі прикмети, які він мовляв робив, як доказ великої прихильності до українців. Можливо, він живе десь у Західній Німеччині і згадує ті дні з пошаною до українців, що не були садистами, лише воїнами й оборонцями своєї знедаланої землі й Батьківщини.

Московсько-більшовицькі війська підходили вже під Львів. Інколи ввечері чи ще й пізніше вночі, коли вже літня нічка трохи ставала темнішою, ми були свідками великих спалахів—блискавок, що розносилися понад Львовом та його околиці. Дехто казав, що то більшовики спускають такі сильні рефлектори над німецькими позиціями, але насправді то були блиски вогнів із тих московських катюш, які сіяли страшне спустошення.

Початок липня застав мене серед друзів у підпіллі. Перше липня — день моїх народин, провів я серед праці й приготуванні до переходу наших частин на схід, але аж тоді, як до нас наблизиться фронт. Сталося, що я знову захворів на горло і на ліве вухо. Хвороба так раптово почала мене атакувати, що я прямо втрачав притомність і це викликало неабияке затривоження моїм здоров'ям. Пригадую, як мене відвідали в хаті одного господаря в Ілові, друзі «Дніпровий» — Василь Костик, окружний провідник і «Сивенький», провідник Львівської області та бажали мені «Многая літа», та одночасно потішували, що то «перейде». Мною заопікувалися всі так, як лише щиро могли в тому часі, серед тих обставин. Навіть спровадили аж десь з-під Перемишлян до мене нашого лікаря Юрія Липу.

Моя недуга перекреслила деякі плани, що то були для мене призначені, і я замість пробиратися з іншими на схід, був призначений до місцевої спеціальної бойової частини як її політ-виховник. З того дуже радів друг «Андрій» і заопікувався мною як рідний брат. Також друг «Дніпровий» — радів, що я буду в його оточенні, бо він уже був так зі мною зжився, що почув себе наче членом нашої сім'ї. Походив «Дніпровий» — Василь Костик із села Отиневичі і перебував у нашій сім'ї ще перед війною, бо укривався ще з часів як польська поліція хотіла його запроторити в Березу Картузьку. Моя мама годувала і переховувала його як свого сина, більше як чотири роки, за Польщі, за першої більшовицької окупації та за часів німецького насильства. Він мав із собою дружину і двоє малих діточок. Навіть серед тих неvigід і частих пересувів і перебувань раз серед дощу, то знову у бункері під землею, люди зживалися і творили дружбу між собою та допомагали одні одним, щоб легше переносити підпільне життя. Таким життям ми жили і серед нього творили і боролись, перемагали і гинули.

Одного ранку запримітив я великий рух в селі. Ціле село Ілів приготовлялося до якоїсь ніби зустрічі, ніби мало щось таке статися. Я ще не встиг наблизитися до місця, де можна було дещо довідатися, як в моєму напрямі надбігло двоє мені знайомих друзів із спец. відділу, та вже почали розкладати ноші, щоб мене забрати і занести на підводу.

«Друже, наказ від Проводу забрати все на підводу і відвезти звідсіль геть!». Серед такого наказу мені чуть в голові не закрутилося. Я начебто раптом видужав і почував себе наскільки сильний, як ніколи досі. Все було зроблено згідно «з наказом» й мене почали везти підводою лісами під стрімку гору. По якомусь часі ми пристали й чекали на якісь вісті. Мені було передано штафетку від друга «Дніпрового», в якій писалося, щоб я старався дістатися з лісу в напрямку Гранок-Кутів, Тужановець, що ми оточені, але ще не знав точно ким, німцями чи москалями.

Незабаром все було ясно. Якраз зі сторони Бринців Зацерковних почався наступ мадярських військових частин, яких піддержувала панцерка (бронепоїзд — ред.), що посувалася по рейках в напрямі від Ходорова, чи краще від Боринич до Бринець, і приблизно в годині одинадцятій перед полуднем мадяри з криком і вереском кинулися наступом лавами попід гору в напрямі лісових масивів. Я вже був недалеко краю лісу, як почувлися сильні серії скорострільного вогню і незабаром я знову почув той милий моєму вуху звук вистрілу наших гармат. Всі одинадцять гармат тепер знову спрямували свій приціл у східному напрямі — проти наступаючих мадярів і проти німецького панцерника, який замовк вже по півтора годинній боротьбі... Наші гармати знищили до щенту залізничні рейки і панцерник замовк у полум'ї диму. Мадяри дістали такого чосу зі сторони лісу, що їхні ряди прямо топилися у власній крові. Вони завернули, не знаю чи в наслідок великих втрат, чи прямо не хотіли далі гинути, захищаючи пропашу Німеччину. Над вечір бій був припинений, але не закінчений. Я щасливо продерся з того пекла живим і здоровим й опинився в Гранках-Кутах. Опісля мене спрямовано до якоїсь криївки, де мене нагодували

й там перев'язали мені рану, яку я одержав від «заблуканої» кулі в саму долоню правої руки. Навіть не знаю коли це сталося. Це відбулося 17 липня 1944 року Божого. В між часі зі мною скомунікувався друг «Борис», що мав завдання, як надрайонний того терену, також заопікуватись. Та одначе я відмовився від помочі і навіть сам не знаю чому мене потягнуло до лісу, як вовка. Друг «Борис» нічого мені не суперечив. Щоб не попасти німакам в руки, я в парі ще з одним другом Гамкалом подалися ярами в напрямі лісу.

Ми щасливо передерлися і вже майже ховалися за дерева, як нас побачили німецькі військовики й посипали на нас зі своїх «ем-пі». Та хвала Богові ми встигли вчасно впасти на землю і поплазувати далі в ліс. Не минуло й півгодини, як ми знову були між своїми. Натрапили на частину нашої боївки, яка тут чатувала на окраїнах лісовго масиву, слідкуючи за рухами німоти. Віддалившись на пару кілометрів від першої стрічі з нашими друзями, ми почули сильний скорострільний вогонь, що розносився тепер широким фронтом із півночі, від сторони Львова, наближаючись чимраз ближче до позиції, які займали наші частини в околицях Полян. Наші гармати перестали бити і це вказувало на те, що або забракло набоїв, або наші частини відступають. Зв'язавшись зі своїми частинами, нам було сказано, що Поляна евакуйована. Я включився до польової частини. Німці наступали. Ми вистрілювали останні набої — було видно, що ми тут не встоїмо.

На всій лінії було оголошено наказ відступу у напрямі полудня, де покищо не було німців. Майже всі наші частини відв'язалися від німецького наступу і все це виглядало, що німці далі на нас не наступають.

Так воно й справді сталося. Німці зайняли самі долини й балки, але на верх, на саму гору не «дряпались». Вони поспалювали перші хати села Поляни, одначе їм не вдалося ані нас розбити, ані захопити в полон, а ще більше наші бункери й сховки та шпиталь і робітні так були замасковані, що ані один сховок не був німаками зайнятий, чи відкритий. Така тактика нашого загального відступу і відв'язання від німців, як показалося пізніше, була чи не єдиним рятунком у тому, що все це добро таки залишилось нерушеним. Навіть більшість підпільників схоронилася була по тих бункерах і нікого німці не знайшли. Коли ж було стверджено, що німці далі в лісі не продираються, з нашої команди було наказано, хто може нехай замаскується на тих теренах, де можна схоронитись по криївках та чекати як прийде зв'язок у справі переходу на схід. Тобто на терени, зайняті вже мокалями.

Скільки і чи взагалі були які втрати з нашої сторони, я в тому часі ніяк не міг від нікого довідатися. Більшість з підпільників були далі по криївках, інші перегруповувалися і підходили на край лісу, в напрямі сходу.

Саме в той час мені було вручено штафету від друга «Сивенького», щоб я бачився якнайскоріше з ним, або з другом «Дніпровим».

На зустріч треба було пройти шмат дороги, яку можна подолати за годину. На місці я застав дружину «Дніпрового» з двома її діточками, сином Борисом та дочкою Лесею, які наче малі вовченята зростали з нами в лісі, гонені і переслідувані ворогом. За пару хвилин надійшли друзі «Сивенький» і

«Дніпровий». Після привітання і виміни думок мені було вручено штафету, яку я мав передати у селі Ляшки Муровані, десь аж під Самбором і чекати на нові доручення.

Вісті, що прийшли наступного дня від «Андрія» були прямо потрясаючі. Той Герой вибрав собі двадцять очайдухів і тоді, коли німці вже покидали ті терени, він підступив з тією братією під саме містечко Миколаїв над Дністром, захопив пару німців, які вели корови за собою, їх роззброїв, пороздягав, забравши їхні одяги, всіх своїх друзів поодягав на «німецьких» вояків, а деяких німців переодягнув у цивільне лахміття, пов'язав їм руки назад і так випровадив їх враз із своїми перебраними членами боївки, до самого містечка. Ввійшов до «Ортекомендатури», яка в тому часі вже починала евакуюватися і вдаючи, що це він німецький старшина з німецькими вояками, наловили мовляв бандитів і тут мають їх повісити...

Все це виглядає як казка, але це факт! «Андрій» роззброїв всю ту комендатуру, виарештував їх і всіх до ноги забрав із собою. Це була остання вістка від тієї в моїх очах прямо надлюдини. З такими вістками я відійшов знову до Гранок-Кутів і потім далі опинився в рідній хаті. Пам'ятаю, як сьогодні, це була неділя 23 липня 1944 року. Останні німецькі військові частини «замітали сліди», відходячи за Дністер. Ходорів горить. Горить залізнична станція. Біберка вже впала, московські комуністичні війська вийшли на залізницю Ходорів-Львів. Серед такої суматохи я прощаюся із своїми братами, що якраз прийшли для цієї цілі. Моя матуся рішуче каже мені, щоб я не приходив доки не вступляться більшовики з України. «Ти їх не знаєш, бо ти відчужився, бо був поза домом 14 років». Так турбувалася мною моя матуся та благословила мене і заклала медальйончик Матері Божої мені на шию. Мій брат Петро, що тоді був перебрав коменданта функцію у Проводі Польової жандармерії ОУН-УПА, був дуже стриманий і нічого до мене не говорив. На примітку наймолодшого брата Григорія, що майже вся інтелігенція ген до чиста, втікає на захід, брат Петро промовив: «Зле роблять! На кого тут залишать нашу молодь. Хай ідуть враз з нами і стають до боротьби з новою навалою. Всі не загинемо». Петро довго говорив і мені здалося, що там чути нотки і проти мого відходу до Самбора. Тож я спитав: «Мамо, а Петро знає, що я відходжу згідно з наказом, а не тікаю?». Тоді Петро приступив до мене і я вперше побачив у його очах сльози. Він промовив: «Миколо, ти хіба не розумієш мене? Не про тебе говорю, але про тих, що нас залишають тут у час, коли їх треба для помочі, поради і проводу!». Ми обнялися і, мабуть, вперше поцілувалися. Мати плакала. Гриць чекав на свою чергу і радісно прощав мене, а сльози так і скапували на підлогу. Я чекав ще на тих, що мали мене супроводити в дорозі, це Степан Баран і Дмитро Лалак, останній був комендантом поліції у Берездівцях. Десь взявся і мій старший брат Іван. Він промовив: «Приходи до нас, як лише настане можливість. Фронт посунеться і тоді ми себе відшукаємо». Я одначе не бачився із своїми сестрами. Не було можливості, бо вже працювали у підпіллі і чомусь не прийшли прощатися зі мною. Я ще раз ввійшов у хату і ще раз поцілував руки моєї доброї матусі...

Всі три мої брати погинули з рук московських сатрапів. Найскоріше загинув наймолодший брат Григорій. Він вже восени 1945 року був пристрелений «істребітелями» і це його спараліжувало. Так він і помер. Опісля, того ж року енкаведисти вбили мою сестру Ганну у Станківцях. Яка подавала підпільно кам харчі.

Брат Петро — «Заєць» — мій молодший брат мав великий музичний талант. Грав буквально на кожному музичному інструменті. В час першої окупації Західної України більшовики, його арештовують. Однак «енкаведе» після переслухання у Львові у в'язниці на Баторого переводять його до Кишенева, де Петро стає капельмейстром стаціонарного там комуно-московського полку. Там перебував він до нападу німців і румунів. Під час відступу він висмикнувся у Миколаїв, звідкіль шасливо дістався додому і відразу поринув у підпільну роботу, як вишкільник боєвих частин ОУН.

Працював інструктором на вишкільних військових курсах на Волині і разом з Василем Шелестом, полковником УПА, мали важливу місію налагодження відносин на Волині. Після поновної окупації України більшовиками брат Петро залишився на рідних землях і був активним у підпіллі до кінця свого життя, як вишкільник частин для окремого призначення і їх фактичний комендант. Загинув у 1949 році після нападу на летовище в Скнилові біля Львова, де було вбито багато московських енкаведистів, між ними і секретаря Львівського обкому. Цей напад був помстою за «Лицаря-Гасина», що загинув у Львові 31 січня цього року.

Брат Іван-«Корч» перебував повних 18 років у підпіллі. З 1944 року був останній з підпільників, якого амнестували, але за рік побуту «на волі» отруїли газом у 1966 році.

Всі були в рядах ОУН і працювали на різних ділянках і обов'язках, сповняли точно і віддано, а від 1943 року брали активну участь в організації Української Повстанської Армії, та діяли в її рядах, як воїни Української національної зброї й оборонці своєї Батьківщини. Кожний з них мав за собою «кримінальний університет», лише наймолодший Гриць, за час мого перебування на Рідних землях не зазнав був ще тоді тюрми, але й він пізніше вступив в ряди УПА і ділив долю воїна України.

ВИЗВОЛЕННЯ ПРОВІДНИКА

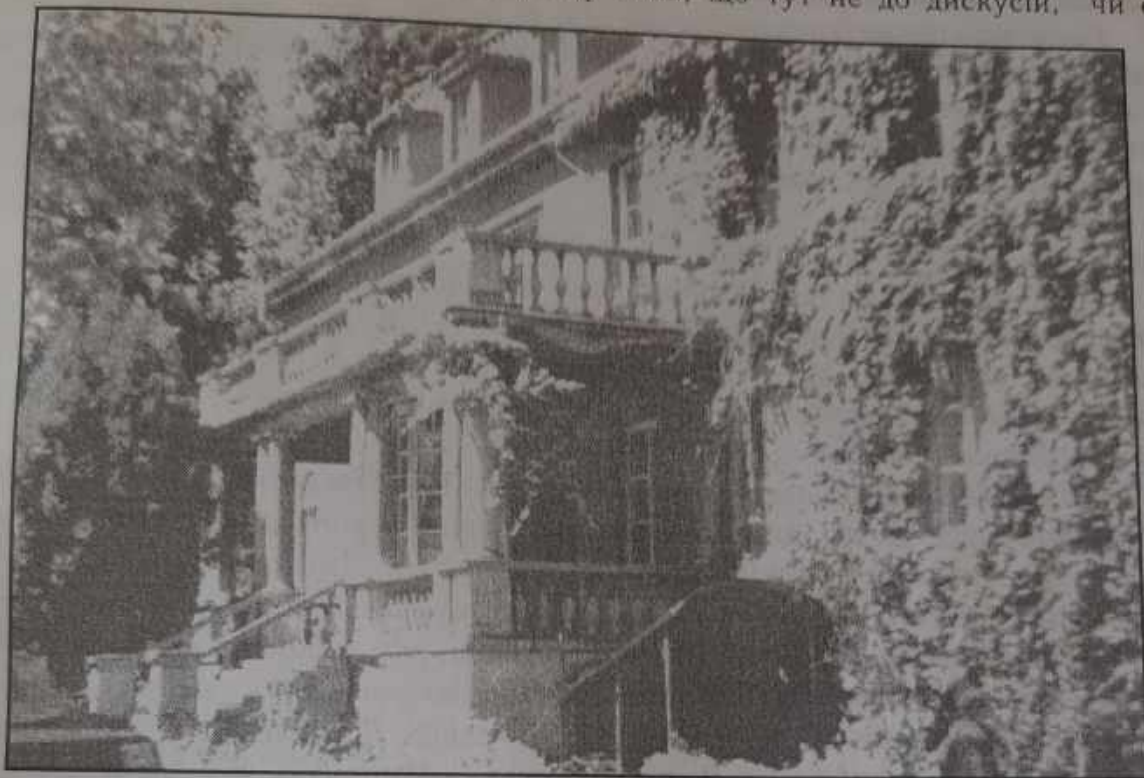
До Ходорівської лікарні, що знаходилась у колишньому графському особняку серед парку на краю міста, під'їхала легкова машина, а за нею по п'ятах — невелика вантажівка, на якій сиділо кілька німців і добрий десяток польських міліціантів. З легковика вийшов офіцер у формі гестапо, а за ним, мов його подвійна тінь, два охоронці. Офіцер вибіг по сходах на партер і зайшов у коридор. Він витер хусточкою спітніле обличчя і шию — тільки невідомо, чому так гаряче йому було — від гарячого сонця чи нервової спішки.

Черговий лікар, що куняв за столиком, виструнчився від несподіванки. Форму гестапо він добре знав, як і те, що даром ці хлопці не приходять.

— Ich bin komendant gestapo leitenant Kreuz, — він протягнув посвідчення

Але лікар і без посвідчення йому вірив: він бачив його вже не раз «у ділі» і знав його в обличчя.

— Мені потрібен один палата для хворий і негайно йому допомога, — калічив українську мову німець. Лікар знав, що тут не до дискусій, чи є

Колишній Ходорівський палац, що з 1940 року став лікарнею.
Тут були поклали пораненого провідника ОУН Хомусяка Антона

місце, чи нема. Для гестапо мусить бути! Він подивився у журнал реєстрації хворих і визначив: четверта палата, там тільки двоє.

— Найн! Окремий палата. Хворий важна особа. Там буде варта пильнуйте. І негайний допомога поранений. Вже!

— Тоді — резервна головного лікаря на другому поверсі, — швидко погодився лікар. Він розумів, що поранений є, напевно, хтось вищий від лейтенанта.

— O, gut-gut! Добре! Aber schnell!

Він кивнув охоронцеві, і той вибіг на подвір'я. Через хвилину внесли на ношах пораненого. Лікар був вельми здивований, побачивши людину в цивільному, років 30 — 33. Він був блідий, майже білий, на лиці, груди залиті кров'ю і нерухомий. Лікар нахилився над пораненим і йому здавалося, що принесений вже мертвий. Але поранений ще дихав. Йдучи по сходах на другий поверх, лейтенант говорив лікареві: — Мені треба, щоб цей чоловік вже завтра могли говорити і давати свідчення. Розумійт? Ніхто не має до він заходить — лікар і санітарка — фертік! Біля двері — охорона. Завтра мі його забірайт, ферштейн? Розуміль?

Офіцер дав команду і один охоронець спішно вийшов. Повернувся з солдатом-

німцем. Офіцер почав щось напівголосно по-німецьки говорити солдатів. Закінчуючи, сказав:

— Зрозумів? І не забудь пароль, — він оглянувся і хоч нікого не було, крім німців, шепотом назвав його.

Гестапівці покинули приміщення, але біля входу комендант гестапо поставив ще одного вартового, давши йому також пароль. Видно йому дуже потрібно було забезпечити охорону пораненого. «Зміна — через дві години, як звичайно, — голосно завершив інструктаж. Сів у машину і поїхав у напрямку міста. За ним погуркотіла вантажівка.

* * *

Гесс, комендант української поліції у Новосільцях, з хлопцями примчав транспортним возом на станцію Новосільці — Журавно десь опівдні. Але черговий по станції сказав, що німці з поляками та пораненим відїхали маневровим паровозом до Ходорова може з 25 хвилин тому. Отже, спізналися. Гесс підкликав двох своїх.

— Дмитре, зараз швидко їдемо до Бортник. Там береш мотоцикл і з Петром — до Ходорова. Петре, встановлюєш, куди завезли провідника Антона, який підхід до будинку, у якому утримують його. Ти, Дмитре, відразу їдеш до районного провідника ОУН. Знаєш, де його шукати. Розповідаєш про подію, береш дозвіл на визволення Антона і питаєш, яку допомогу може дати. Ми влаштуємо свої справи у Бортниках і виїжджаємо возом також. О шостій маємо зустрітись на старому місці на Доїздовій. Дійте швидко і обережно.

Скажеш провідникові «Мирону», що операцію слід провести тільки сьогодні, бо завтра німці запакують Антона надійніше. Все. Погнали на Бортники.

Вони скочили на воза і з місця рушили швидкою риссю. Віз аж бринів на битій дорозі. За станцією пустили коней в голоп. Через 10 — 12 хвилин пролетіли Молодинче, не зупиняючись, щоб взнати, як полонили Антона. «Визволяти Хомусяка», — догадувались люди з Молодинчого.

Через 15 хвилин на змилених конях вони зупинилися у коменданта української поліції в Бортниках Володимира Галія. Гесс на ходу зіскочив з воза і побіг до приміщення.

— Друже Влодку! Біда. Провідник Антон поранений у Молодинчому і завезений німцями до Ходорова.

— Як поїзд ще не проходив? — здивувався Галій.

— Маневровим паровозом.

— Так, годину тому, справді пролетів паровоз на Ходорів.

— Це був він, — сказав Гесс і додав: — Друже, сьогодні, мабуть, вирішиться наша доля. Ми обоє знаємо німецьку мову то мусимо взяти участь у звільненні провідника, а після цього вже не зможемо повернутися на свою службу, хіба

Наймолодший син о.
Миколи з Берздівцевь
— Володимир Галій

не далі, як до застрашнього обіду, щоб «закруглити» свої справи на місці. До цього часу гестапо вже буде знати все.

— Несподівано, але я кожен день цього чекав. Все важче маскуватися перед німцями. Тут поляки підливають масла в огонь, — відповів Володимир. Він встав з-за столу, чомусь надів португею, ніби вже збирався відходити.

— Подумаймо, що нам треба для здійснення порятункової операції. Німецьку форму маєш? Провід, думаю, дасть дозвіл.

Гесс підійшов до друга, поклав йому свою важку руку на рамено і продовжував:

— Від сьогодні у нас з тобою, здається, почнеться справжня боротьба з окупантами, а не ця подвійна гра. Що маємо ще зробити у ці лічені години для переходу у підпілля?

Вони сіли за стіл, прихилились головами, майже докупи і стали обговорювати підпільні справи, що навалились на них так несподівано.

* * *

Ще тільки звечоріло, як до міської лікарні підїхав військовий мотоцикл з коляскою. У ньому було троє у формі німецької поліції без зброї. Зупинились метрів 30 від входу. Один глянув на годинник, кидаючи у темінь парку, що оточував лікарню. Через якусь хвилю там блимнув на мить ліхтарик. — Ідем! — коротко сказав. Всі троє рушили до входу, що освічувався однією слабенькою лампочкою, прикритою зверху чорним дашком для маскування світла.

— Гальт! Паролє? — гукнув вартовий. Троє зупинились.

— Який пароль? Хіба ми йдемо всередину? — сказав прибулий по-німецьки, а потім безжурно, весело додав: — Взагалі, чого ти тут стоїш? Пильнуєш, щоб хворі не повтікали на цвинтар?

— А твоє яке діло? — огризнувся вартовий.

— Друже, будь добрий, поклич медсестру Марію. Скажи, що її чекає Альфред.

— Яка Марія, який Альфред? Ви що, дурні? Не розумієте, що я на посту?

— Та що з твоїм постом станеться? Хворі не розбіжаться за 20 секунд. Ти тільки гукни в коридор: «Маріє, Альфред чекає». Вона знає, що я маю приїхати.

— Якби ти був цивільною калошею, то ще розумів би тебе. Але ти? Тебе, напевно під Сталінградом по голові вдарило.

Той, що говорив з вартовим зробив кілька кроків до входу, але вартовий суворо попередив:

— Без паролю — ні кроку! Стріляти буду!

Раптом не втримався другий з прибулих:

— Ти що, за війну вовком став? В товариша стріляти? Жалко тобі дівки чи ти просто таке стерво?

— Ти там не пашекуй, бо сам зараз накладеш в штани. Дивися, який адвокат найшовся.

— Альфред, — знову заговорив той другий, — підійди в сторону вікон і

сам гукни — може, почує або хтось з хворих догадається та й покличе. Вони зробили кілька кроків в бік вікон, а вартовий, як соняшник за сонцем, повертався лицем за ними, ставши спиною до рогу будинку. Прибулі ще торгувались.

— Слухай, будь другом, а не собакою. Тобі тяжко зробити п'ять кроків по сходах?

— Не маю права, зрозумів?

— Ото камінь — не чоловік. Він просто заздрить тобі, Альфреде, що ти маєш дівку, а він ні.

— Такому нутерові хіба дівка потрібна? — з'язвив Альфред.

— Ще одне слово і як не відійдете — б'ю по ногах! Ану геть звідси! — крізь зуби гнівно промовив вартовий.

— Герой, бо бачить, що ми без зброї, — сказав товариш Альфреда.

— Я сказав: геть звідси, якщо не хочеш кулю в сраку! — гукнув вартовий і направив дуло автомата на прибулих.

У цей момент з-за рогу будинку показала темна постать, різко змахнула рукою і від неї, мов блискавка вдарила під лопатку вартового. Він неголосно гикнув і повалився на землю. Двоє прибулих кинулись також до вартового. Вартовий вже робив останній подих.

— Але маєш око і руку, Дмитре! Тепер наверх! — сказав Гесс. — Ти, Дмитре, біжиш до других сходів на партері, а ми піднімаємось першими. Коли ми відвернемо увагу фріца, приглуши його тільки, щоб зв'язати. Діймо швидко і рішуче! Пішли.

Антін Хомусяк,
повітовий
провідник ОУН

Піднялись всі троє сходами на партер і зникли за дверима. Третій із приїжджих «німців» під'їхав мотоциклом до самих сходів, забравши автомат і кілька ріжків вартового. Став біля входу, ніби вартовий.

Через дві хвилини розчинилися двері і на простирадлі винесли пораненого Антона. Він злегка стогнав. Його поклали у коляску, підмостили подушку і вкрили коцом, що винесла санітарка.

— Рушаймо! — сказав Гесс. — Ми їдемо тільки вдвох з Влодком, а ви на ранок маєте бути у своїй комендатурі у Новосільцях. Я буду чекати. Все.

— Хлопці, мабуть даремно... стараєтесь, — тяжко заговорив провідник. — Я ледве... дихаю... Але я вам... вдячний за визволення...

Він слабо усміхнувся тільки губами, а очі вже не світилися радістю, ніби погасли.

— Нічого-нічого. Ми тебе вилікуємо. Ще повоюємо з тобою, друже, — сказав Гесс. — Поїхали!

Мотоцикл повільно вирулив на дорогу, а потім побринів десь на темній вулиці міста...

Довідка.

Провідника надрайонового проводу по пропаганді Антона Хомусяка вдалися вирвати з лабет гестапо. Друзі врятували його від мук, які чекали його під час допитів, але не врятували від смерті. Він втратив багато крові і незабаром помер. Поховали його у Воскресіннях.

За вбивство вартового, роззброєння другого, визволення провідника ОУН, німці взяли з тюрми десятьох українців і прилюдно розстріляли біля жидівської синагоги (де тепер стадіон біля церкви). Так помстилися фашисти ОУН не стільки за вбивство вартового, скільки зі злості за втрату можливості щось дізнатись про УПА на Ходорівщині через провідника Антона Хомусяка.

Відділення української поліції у Новосільцях та Бортниках були самоліквідовані. Йосиф Гесс (з Молодинчого) та Володимир Гапій (з Берездівець) пішли в підпілля, наразивши свої сім'ї на небезпеку перед німцями. Отець Микола Гапій (батько) ледве врятувався від розстрілу.

Певний час Йосип, (псевдо «Гонта») та Володимир (псевдо «Запорожець») воювали в УПА на Волині. На початку літа 1944 року повернулись на рідні терени. З серпня 1944 р. воювали вже з більшовиками.

Загинули: «Гонту» повісили прилюдно у Ходорові у грудні 1944 року, похований у рідному селі. «Запорожець» був скошений більшовицькою кулеметницею під час переходу, потрапивши на засідку у 1946 році. Похований у Руді (тепер Рудківці).

Вічна слава героям, що полягли у боротьбі за волю України!

ПАРАШУТИСТИ

Після холодної і сніжної зими травень був вже розкішним і буйним. Природа, вирвавшись з полону зимової неволі, спішила показати свою красу і пишність.

Підгорецьке Оболоне — від села аж ген до «Зачорного» — все рясніло зеленню, видолинки жовтіли калюжницею, а більш сухі місця були ніби посипані фіолетовими «збаночками» та полум'яніли диким вогнем, що випереджував навіть струнконого ромашку. Тут природа утворила тихий закуток, як кажуть у народі — глухий кут, що з однієї сторони обмежувався Дністром та правобережним лісом, з другої — дубняком «Кругле», що чорнів здаля (від чого й поле називалось «За чорним»). Третю сторону цього кута становила окраїна села Берездівці, що потонуло у густих та високих вербах, що й хат з Оболоні не було видно — здавалось, що це вербовий гай. Бо село було націлене у протилежну сторону — до центру і ніби не цікавилось, що робилось за його «плечима». Тільки маленькі Підгірці дивились з-під гори на улюблені поля, були повернуті лицем до Оболоня і «Зачорного», що манили далекою синявою.

Нічого цього вже нема на сьогодні. Все «з'їв» Новороздільський сірчаний комбінат з його фабриками, кар'єрами, відстійниками відпрацьованої води. Все це тепер стоїть мертвими розвалинами з'ївши, повноцінні землі. Дубняк «Кругле» викорчований потужними екскаваторами ще у 50-х роках ХХ ст., там розмістився гірничий комбінат. Оболоне і «Зачорне» стали смердючим відстійником, де навіть риба просмерджена сіркою. Водне плесо підійшло під

самі Підгірці, покривши дві сотні гектарів ріллі та сінокосів. Думаєте, хтось тепер селу компенсував втрачену землю? Та де там! Навіть пасовисько «За рікою» колгоспна система розорала, бо, погано господарюючи, виручала себе розширенням посівної площі. А тепер, при незалежній Україні, на чому має господарити селянин?

Але це інша тема. А тоді була тут природна краса, на якій, однак, місцевій самообороні (СКВ) прийшлося не косити, і сіяти, а випробовувати свої можливості та організаційні навички.

Річ у тім, що з весни 1944 року російська партизанка нагліла. Вона часто закидала свої групи у Галичину, як раніше на Волинь, щоб робити диверсії та паніку. Її керівництво у Москві не стільки спрямовувало свою партизанку на боротьбу з німцями, як проти українського націоналізму, проти УПА, бо збирались москалі в короткому часі повністю окупувати Галичину. Німецько-радянський фронт вже був недалеко, тому закидали парашутистів зі спецзавданнями. Для десантування обирали тихі, безпечні терени, віддалені від міст і великих сіл, де могли бути німецькі частини. Миколаївсько-львівські ліси були небезпечні для них — тут господарювала УПА, у Карпатах — також. Вишукували інші місця. В один час таким місцем стало берездівсько-підгорецьке Оболонє, скрите від інших сіл лісами та пагорбами.

А було так. Кілька днів підряд люди, що працювали на Оболоню і «За чорним» запримітили підозрілого молодого чоловіка, що явно не хотів, щоб його бачили. Коли ж уникнути зустрічі з ними не удавалося, робив вигляд, що дурний: без потреби реготав, давав безглузді запитання, майстрував дерев'яний велосипед (носив різні рівні палки — якби для рам та одну круглу каблуку від кошика, характерного для нашої місцевості). Більшість людей вірила, що чоловік божевільний і не дуже контактували з ним — таких боялися. Але дивним було, що він, блукаючи понад берегом Дністра або окраїною «Круглого», ніколи не просив їсти і ніколи не був змоклим, хоч весняні дощі перепадами. Ніби чим вкривався чоловік. Може, в торбі мав якусь накидку чи плащ — хто його знав, що там є.

Про цього чоловіка дізналися члени ОУН у Підгірцях та керівництво СКВ (самооборонний куштовий відділ). Його непомітно розшукали і, не виявляючи себе, почали стежити за ним. Завдання виконував Василь Коник та Микола Озарко, що втік з «бавдінсту». Цілий день, розказував потім Микола, «дурний» сидів у кушах над Дністром і майстрував «оберцікель» (так він називав, очевидно, мотоцикл).

Десь біля 19 години він зібрав своє «майно» і, не виходячи на прибережну стежку, між кушами, почав пробиратися в інше місце. Зупинився над берегом, що був викладений колись, під час перекопування ріки, каменем. Там посидів якийсь час, наслухаючи та непомітно оглядаючись, ніби знав, що за ним можуть стежити. Потім вийняв з берега один невеликий камінь і дістав звідти... годинник. Оце так — дурний!

Василь, що був старшим у нагляді за «дурним», бо мав ще з 1941 року наган, а може й ще щось, послав свого напарника дати знати в село. Микола

розпустив свої довгі ноги і біг, як марафонець. Ще швидше бігли потім чотири бойовики на місце події. Останні 100 метрів повзли, щоб не видати себе. Була вже 20 година, коли добралися до вказаного Миколою місця. «Дурний» на цей час лежав, відпочивав чи вичікував час, бо час від часу поглядав на годинник. Василь «тримав його на мушці» і пошепки повідомив, що більше нічого за останню годину не робив.

Наближався вечір. Самооборонці стали радитись, що робити. Брати його треба завидна...

Вже звечоріло, коли «дурний», в оточенні бойовиків, із зв'язаними руками, прибув у село. Привели до станичного Дмитра Боднара, у сад над річкою Вишнівкою, що плила поряд з нашою вуличкою (тепер вже тут цієї річки нема — спростували перед селом). Боднар жив у третій хаті від нас. Я вже й тоді знав, що він був «станичним», хоч не дуже усвідомлював це слово. Селом пішли слухи, що піймали, московського «шпіона». Люди очікували, що далі буде.

А самооборонне керівництво вело вночі з «дурним» бесіду. На ранок вже були й керівники з волості (з Піддністр'ян). Де і як велися розмови з впійманим — не відомо. Думаю, там не точилися задушевні бесіди. Але «порозумілися», бо десь з обіду «шпіон» з групою охоронців і керівниками підпілля подалися за село у тому напрямку, звідки його привели.

Сіли в кущах над берегом ріки, де був схований годинник. «Богун», що був там за старшого, промовив до парашутиста:

— Показуй своє майно.

«Дурний» важко підвівся, відійшов, накульгуючи, кілька кроків і показав на камінь, що був вложений у берег. Хлопці почали оглядати місце і добувати вказаний камінь.

— Ого! Та тут цілий склад! — вигукнув хтось.

Звідти дістали кілька невеликих залізних ящиків. Радіопередатик!

Видно російський розвідник був задоволений місцем десантування, і його керівництво збиралося використати місцевість кілька разів для висадки парашутів. Про це говорив добре обладнаний сховок радіопередавача. Для одноразового використання місцевості не варто було б будувати сховок у березі.

— Добре влаштувався, — сказав «Богун».

— Все одно я не вмію на ньому працювати. Мала прибути радистка.

— Коли вас скинули з літака?

— Минулого тижня у вівторок... Але літак у темряві зблудив і радистка висадилась десь іншому місці, — відповів парашутист.

— Вже півтора тижня і ви не можете «знайтись»?

— Поки що-ні...

— Де ви мали зустрітись?

— Де старі річиська підходять до Дністра, — сказав полонений, показавши рукою в сторону «Зачорного».

— А сам ти на передатчику працювати не можеш?

— Можу, але я не знаю коду виходу на зв'язок.

— Друже, — ніби спокійно, але вже закипав «Богун», — не крути мультки. А що ж тоді ти мав робити? Навіщо ти тут потрібний?

— Я мав сховати апаратуру, вибрати і вивчити місце для наступного десанту і підготувати сигнали для висадки...

— Отже, сам працювати не можеш? А як твоя подруга не появиться? Може вона собі карк скрутила, коли приземлялася? І взагалі не прийде? То ти так і не будеш передавати?

— Не буду, поки не прийде інший радист.

— А як він може прийти до тебе, коли ви не встановили зв'язку зі своїм центром?

Було видно, що парашутист забрехався. Він мовчав, шукаючи виходу. «Богун» тим часом підкликав двох хлопців і щось їм говорив, показуючи рукою ввверх по течії Дністра. Ці мовчки відійшли. «Богун» повернув голову до інших бойовиків:

— Розпалить, хлопці вогонь. Будемо пекти картоплю, поки «товариш» буде придумувати нову брехню.

На ці слова диверсант здригнувся, різко повернув голову до «Богуна» і вп'явся очима в його обличчя. Поки розгорялася ватра, «Богун» знову повернувся до розмови:

— Слухай, хлопче, чи як там тебе називати? Як називаєшся?

— Вадим...

— Хай буде — Вадим. Слухай, Вадиме, невже ти думаєш, що ми повіримо, ніби ти не можеш сам працювати на передавачу? Та пусте! А тепер подумай. Допустимо, що ти проявиш «патріотизм» і не вийдеш на зв'язок. Хай навіть так: ти вирішив вмерти, як герой. Вмирай — твоя справа. Та ми тебе відпустимо без передавача. Але ти не виконаєш свого завдання чи, як кажуть у вас, наказу Сталіна. А за невиконання — сам знаєш що. То чи не краще вийти тобі на зв'язок, виконати «наказ партії» і залишитись живим (я тобі це гарантую), а за десант ти не несеш відповідальності. З ним всяке може трапитись. Подумай!

— Як там хлопці, картопля? Вже спеклась? — «Богун» глянув з іронією на Вадима. Той блимнув очима на «Богуна». Лице москаля покривалось то сірими, то темними плямами. Видно, йшла внутрішня боротьба.

— То як? — зупинив його боротьбу «Богун». — Будемо обідати, хлопці!

— Не треба! — викрикнув Вадим. — Я буду працювати.

— Коли?

— Кожне непарне число після 15 травня о 22 годині.

— Дуже добре. Сьогодні — 17-е. Не підведеш? Якщо зірвеш висадку парашутистів, то нам ще ліпше — бодай наші очі їх не бачила! — але для тебе це буде зовсім погано. Вловлюєш?

— Я розумію, — приречено промовив Вадим.

...О 22-ій зв'язок був встановлений. Радист передав всі дані для висадки десанту: номер квадрата по парті, час — 0.30 хвилин 19 травня, світлові сигнали — три вогні: два поряд, третій за 150 метрів проти них. Через годину

— зворотний зв'язок. 23.15 прийшло підтвердження про прийняття шифровки і про згоду на десантування 12—15 чоловік...

***

Вся наступна доба була напружена до краю. То не жарти: 15 десантників — це не прості солдати. Ану ж їх буде більше, ніж сказали? Вирішили зв'язатися з куренем «Левів», що базувався на той час на терені Стільсько—Ілів, бо одним самооборонцям це завдання не під силу. Зранку зв'язковий пішов на Ілів. По обіді повернувся з доброю вісткою: півсотні вояків о 23-ій годині буде на місці десанту — сам «Дніпровий» (Окружний провідник) запевнив.

До 23 години 18 травня «Глухий кут» заповнили повстанці. Прибули самооборонці сусіднього куша, а «Левів» привів невловимий «Андрій». Стали радитись, як виконати завдання. Терен для десантування великий, і невідомо, де приземляться кожний окремих парашутист. Все буде залежати від темпу висадки з літака: якщо вистрибнуть один за одним всі, то це буде терен невеликий, де вони приземляться, якщо буде якась заминка чи спеціальна вказівка і вистрибуватимуть з певними інтервалом, то приземляться по всьому Оболоню. Отже, потрібно «закрити» весь зазначений терен, щоб мати в полі зору кожного десантника. З тривогою поглядали на небо: хоч би не затягнулось до цього часу хмарами. Поки що по ньому повільно пропливали окремі хмарки. Зараз було темно, але знали, що десь опівночі зійде молодик місяця — схід обрію вже зорів.

Власне, ця обставина бентежила керівництво операції. Місячна ніч, а московська партизанка планує десант. Хіба вони там не знають, що опівночі сходить вже новий місяць? Якщо знають, то чому це роблять — адже ризик більший? А може, щось затівають дуже спішне і тому ризикують? Якщо це так, то, тим більше, десантників треба знищити. Напевне, старший десанту знає все, але як його розпізнаєш, щоб спіймати? А може, це відволікаючий десант, а справжній має відбутися десь в іншому місці? Що їм, більшовикам, послати на вірну смерть кільканадцять чоловік? Москалі людей не жаліли ніколи. На ці питання відповідь не міг дати ніхто.

Час пік наближався...

— Всім повстанцям повідомити пароллю, — сказав «Андрій». — нема відзиву — вогонь без попередження!

— Друже «Андрію», а навіщо нам пароля? На землі вони вже будуть мертві, — заперечив «Богун».

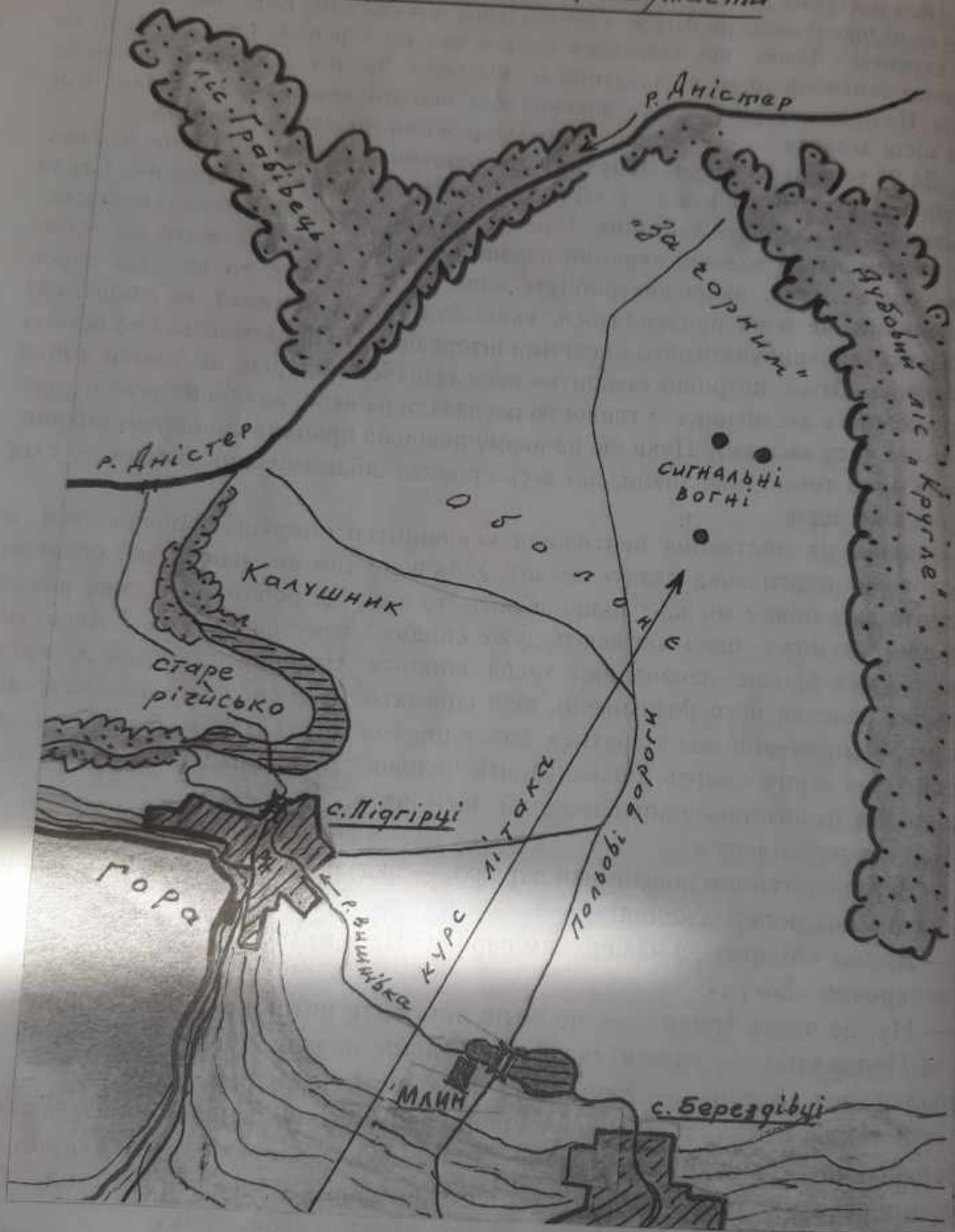
— Ну, це якось трохи... — не хотів вимовити потрібне слово «Андрій».

— Непорядно — хочеш сказати? А вони порядно воюють з нами? — розпалювався «Богун». — Бачив я їх порядність на Волині у 43-му!

— Я також бачив: тоді я був у спецкурени відділу «Енея», який займався поборюванням совіцької партизанки та німецьких карателів, — спокійно, але ніби з образою повідомив «Андрій». Це стримало запальність «Богуна». Про дії спецкурена він знав. І вже заспокоєно доводив свою думку:

— Якщо ми дозволимо їм приземлитися, то матимемо бій, що може

План місцевості
де висадилися парашутисти

з'ягнулися до ранку. А там, дивись, і німці можуть налетіти на стрілянину. Та й ризик для повстанців більший. Навіщо нам підставляти їх під більшовицькі кулі без потреби?

— Переконав, — усміхнувся «Андрій». Вирішено: знищити ворога ще до приземлення: земля має горіти під ногами непрошеного «гостя».

— Вогонь відкривати з максимальною витримкою, щоб з літака не побачили спалахів від вистрілів, бо тоді вдруге він сюди не прилетить. Зайвих пострілів не робити! — дав останню команду «Андрій».

Ройові розбіглися до своїх хлопців...

О 12-ій ночі на терені вже горіло три вогнища — вони давали «добро» на висадку парашутистів. Очі повстанців мимоволі зверталися в небо, хоч ще літака не було чути. Нарешті з простору між Берездівцями і Підгірцями почувся монотонний гул мотора. Без сумніву — це був літак. Хлопці підкинули хмизу у вогні. Літак йшов на них...

Але що це?! Він повільно проплив небом, освітленим половинкою місяця, що саме сховався, і не збирався викидати парашутистів, хоч вогні на землі горіли добре — він їх мусів бачити.

Керівники операції сиділи під кущем глоду, що був недалеко від двох вогнів. Коли літак зник за лісом, оскаженілий «Богун» прискочив до зв'язаного розвідника і верескнув:

— Московська сволото! Ти хочеш нас за носа водити?! Та я з тебе живцем шкуру спушу, собако! Хлопці, візьміть його, гада, до вогню, хай при світлі я на нього гляну!

— Командире, я все зробив, як треба, клянуся! — залентував радист. — Я не підвів вас. Мені здається, що літак йшов зависоко, то ж десантники могли не потрапити на заданий квадрат. А може, час у них ще не настав?

— Почекаємо кілька хвилин, може зробить другий захід, — розважливо вмшався у розмову «Андрій».

— Добре, почекаємо, — похмуро обізвався «Богун». — Але коли літак скине десант в іншому місті, то ти будеш довго здихати! — погрозив москалеві. Стали наслухати. Гул мотора чувся десь над Дем'янкою, потім над «Грабівцем». У Жидачеві запанікував німецький прожектор, почав шарити по майже безхмарному небі, але літака чомусь не спіймав своїм променем. Або він летів ще далеко від міста, або — на низькій висоті. Тому зенітки мовчали.

А звук літака справді йшов по колу. Ось гуде вже десь над Підністриччям або ще й далі. Потім майже стих за горбами. Зненацька вплив з-за підгорецької гори.

— Йде! — радісно першим вигукнув «шпiон». — Вогню! Вогню!

Очманілий від радості, він гукав у нічну тишу. Але хлопці і без цього знали, що десантування не відбудеться без цих трьох ватр, які мали бути останніми у житті непроханих гостей.

— Справді робить другий захід і зовсім низько, — ніби розчаровано проказав «Богун».

— Приготовитись до бою! — подав команду «Андрій».

...Село розбудилось не від гулу літака — за війну до такого звуку привикли. Це спочатку було дивиною. А літом 1943 року, коли бомбили совіти Львів, щоб зірвати доставки на курську дугу, ми, підлітки, виходили вечором на свою гору біля школи, сідали на траву, теревенили і спостерігали, як літаки за десятки кілометрів від нас, над Львовом, запалювали «курочки». Так ми називали парашутне освітлення, яке скидали з літаків, щоб видно було куди сипати бомби. Спочатку спалахувала одна «лампа», потім з неї робилось дві, далі — чотири, вісім. І висіли в повітрі, не падали, або падали, але дуже-дуже повільно. І це виглядало здалеку ніби сузір'я. У нас таке скупчення зірок називали «курочка». А під час бомбардування над Львовом засвічували одночасно кілька таких «курочок». Дуже було цікаво дивитись, як двоїлись ці «лампи». Мабуть, у Львові було видно як удень. Гуку від бомб не чути було — далеко ж бо — тільки спалахи, як полярне сяйво.

Рятуючись від зеніток, совіцькі аси тікали від міста і скидали бомби де-небудь. У такому випадку окремі літаки пролітали аж над ними. І тоді ми лягали у траву, щоб часом «він» не побачив нас та не обстріляв. Хто його тоді з нас знав, що він нічого не бачить без «курочок».

Так от, Підгірці розбудились не від гулу літака, а від далеких пострілів, що доносились з Оболоня і «Зачорного». Тривога охопила село. Адже ніхто не знав, що там робилось. А час був непевний. Конфліктні стосунки були не тільки з німцями, але й з місцевими поляками. Вони також мали свої «пляцуфкі» і зрідка нападали на українські села. У нашому районі небезпечними для українців були села Кремерівка, Красна Гура і, як не дивно, Берездівці. Тут поляків була тільки третина (українці, поляки і жиди, та жиди вже були німцями знищені), але ця третина була дуже агресивна. Правда, на цей час вони вже були трохи «присіли», але все ж таки...

Нічні постріли підняли на ноги все село. Невже наступають поляки? Але чому з Оболоня? А у селі тільки жінки, діти та старі. Молоді чоловіки десь подівалися... Що робити? Потім появилася хтось з чоловіків і почав заспокоювати односельців: не бійтеся, то наші ловлять червоних парашутистів. Слава Богу, зітхнули люди, не треба буде всю ніч мерзнути десь у кущах над річкою. Стрілянина тривала недовго, і мешканці села, заспокоївшись, пішли досипати коротку весняну ніч.

***

А історія з радистом завершилась на моїх очах. Після знищення червоних парашутистів у селі з'явилося багато дефіцитного шовку, з якого шили сорочки і жіночі блузки. Казали, що повстанці взяли великі трофеї, бо, крім озброєння парашутистів, мовляв, було скинуто з літака чотири великих паки з різним військовим майном. Але хто бачив ті паки? Зрештою, може й так, бо не закидали тільки самих людей — мусіли парашутисти мати якусь свою базу для забезпечення боротьби.

Але не про це я хотів розповісти, а про радиста.

Десь через день після нічної операції зібрався я під вечір до хлопців на вулицю. Тепер поговорити було про що — новин ціла купа! Зійшов я з подвір'я

вниз до нашої вулички, що йшла берегом Вишнівки, бачу йдуть напроти один за одним два чоловіки. Очевидно, мали йти далі стежкою через наш сад на Тужанівці чи куди там. Раптом передній зірвався з місця і, недобігши до мене кілька кроків, скочив у річку, миттю вибрався на мурець і кинувся до далекого зарінку. А другий, з рушницею, не побіг за ним через річку, а прогупав важкими кроками біля мене, перескочив перелаз і побіг стежкою нашим садом, гукаючи:

— Тримай! Тримай його! Тікає!

Я знав цього чоловіка. Він дуже любив командувати, вважав себе військовим спеціалістом, вчив молодь військової справи та марширувати. Я стояв скаменілий від несподіванки і роздумував: чому Йосиф не скочив за втікачем у річку, а побіг в іншу сторону і галасував: «Тримай його!?»

Тим часом з Красійового саду вискочили на допомогу хлопці і кинулись до перелазу, але Йосиф вже вертався і говорив:

— Він втік. Я не міг вистрелити через хлопчиська, — кивнув на мене. Жваво обговорюючи подію, вони всі повернулися на село. Я з важким почуттям вини теж повернувся додому. «Через мене хтось втік від наших», — мучила мене думка. Але інша виправдовувала мене: «А що заважало Йосифові стріляти, коли втікач був у річці або вибирався на берег? І чому він біг в іншу сторону?» В цю ніч я довго не міг заснути від суперечливих думок.

На другий день дізнався, що втік той «дурний», що був радистом. Але чому ж він тікав, коли йому гарантували життя? Не повірив, чи щось приховував? З другого боку, я розумів, що конвоїра мали б покарати за упушення арештованого, якого мали кудись відпровадити, але я нікому нічого не говорив, бо це було б дуже серйозне звинувачення і могло дорого коштувати конвоїру. Час був крутий. Вирішували швидко. І я злякався цього. Ану ж щось не так, як я бачив? Та й чи повірили б мені, підліткові, що втікач скочив у річку направо, а Йосиф побіг стежкою прямо?

Ціле життя час від часу, коли повертаюся думками в минуле, розгадую загадку: невже це був початок зради, що виявилася аж через чотири роки і у 1948 році стала трагедією у селі?

У ГРАНКИ В'ЇХАЛА ПОВСТАНСЬКА СОТНЯ

Після спекотного серпня і вресня 1944 року пішли теплі дощі і жовтень вступив у свої права. Настала справжня осінь. Вона ходила з кольоровою палітрою і розцяцьковувала дерева різнокольоровими барвами. Гранецький ліс Барвінок теж був розмальований всіма кольорами палітри. Долиною лісу журчала річка Вишнівка і, подолавши невелику кам'яну грядку, потекла серединою села, що починалось відразу за лісом.

В таку пору, десь о 9 — 10 годині, по лісовій дорозі, що вилась краєм долини, у напрямку Гранок-Кут обережно посувався кінний загін у кількості 70 — 80 вершників. Попереду, на відстані 150 — 200 метрів, їхала розвідувальна стежа із трьох чоловік. Всі вершники були озброєні короткими карабінами або німецькими автоматами без прикладів, що висіли у них на грудях. Лише на одному коневі був нав'ючений кулемет «Максим». Десь половина вершників

мала ще сучасні, майже прямі шаблі. От і все озброєння. Коні були забрьохані, гриви і хвости давно не чесані, але ступали досить бадьоро, ніби й невтомлені.

В першій парі загону їхав командир. Його можна було виділити серед інших вершників по красивій смушевій «кубанці», перехрещеній зверху синіми лямівками. А ще на ньому був коротенький, темно-кремовий козушок, підпезаний коричневим ременем з портупеею. З кобури виглядала рукоятка великого пістоля. Нагрудях висів 4-х кратний далековид. І років йому було трошки більше тридцяти. Судячи по блискучому, гарної роботи тризубцеві, що прикрашав «кубанку» командира, можна було догадатись, що з лісу виходила повстанська українська сотня. Це підтверджував і одяг вершників, що їхали по два-три за парою командира.

Повстанці були вдягнені хто як: хто ватянку мав на плечах, хто якусь куртку, хто старенький кептарик. Голови теж були покриті різної форми шапками: одні мали прості кепки, стягнені назад, інші — вже зім'яті «мазепинки», дехто притиснув чуба кучмою, а кілька мали навіть капелюхи. Але майже в кожного був на шапці бляшаний тризубець, а в кого його не було, то з лівої сторони на грудях маяв саморобний тканинний синьо-жовтий прапорець. Це і все, що можна було сказати про цей повстанський загін.

Розмовляючи з товаришем, командир час від часу поглядав вперед на свою стежу. Ось вона виїхала на окраїну лісу і зупинилась. Один верхівець підняв руку. Підняв руку і командир. Загін зупинився. Від стежі відділився один верхівець і риссю подався назад до загону. Під'їхавши до командира, він рвучко і коротко скинув руку до шапки і доповів:

— Пане хорунжий! Від самого лісу починається якесь село. Що накажете? — Тихцем дістатися перших хат і вияснити обставини в селі. Валяй! І це «валяй» прозвучало якось по-чужому, коли б хто з боку почув. Рвучи вогку землю, кінь повстанця з місця взяв галоп. Стежа по одному зійшла з дороги до річки, і лівим берегом стежною подалася до села. Загін проїхав ще метрів із двісті і зупинився біля невисокої скелі, що піднімалась з правої сторони. Звідси видно було село, але що там робилось не можна було вгадати, бо все закривали сади та верби, що росли по долині села та між хатами. Вздовж долини, зліва і справа, тягнулися два ряди хат. Командир підніс до очей далекогляд...

Тим часом стежа майже крадькома під'їхала лівим берегом до перших хат. Річка повертала трохи вправо, на березі якої починався перший ряд хат. Першою стояла чепурна хатина з маленькими вікнами. Біля воріт ріс молодий, але могутній ясен.

Прямо перед вершниками, ніби виринула з кущів, стояла інша садиба, яка справа обмивалася річкою, а ще дві сторони її охороняв потічок, що впадав у річку, з досить високим берегом і дерев'яними штахетами.

Повстанська стежа повернула ліворуч, понад потічком і виїхала на вуличку, що вела на подвір'я. Хата була досить велика, з «ганком», стайня і стодола досить просторі і займали весь кут між річкою і потічком. Двір прикрашали

кілька вже високих смерек, що стиха шуміли, навіваючи якусь журбу. Такий своєрідний шум цих дерев.

Хоч з-за гори піднімалося вже сонце, але людей ще не видно було і тому повстанці під'їхали до воріт ніким не помічені. Другий ряд хат, що тягнувся зліва попід пагорбом, теж був безлюдний. Село ще ніби додрімувало, трудовий день починався мляво, бо в основному осінні роботи завершувались — то чого спішити?

Коли вершники стали перед воротами, загавкав пес, і з хати вийшла жінка, що прожила на білому світі мабуть, поза п'ятдесят років. Вона остовпіла з дива. Перед нею проти воріт стояло три вершники. Якийсь час жінка розглядала вершників і раптом проясніла обличчям: на шапках хлопців вона побачила тризубці, а з-під розщепленої ватянки в одного весело виглядала рідна українська вишиванка. Свої! — зраділа вона. А тим часом, видно, старший показав рукою на собаку. Господиня відразу його зрозуміла — хай пес не викликає уваги людей.

— Бурку, до буди! — крикнула і заслонила вхід буди відповідною заслонкою. Витираючи фартухом руки, підійшла до воріт. Всі три вершники привітно дивились на неї.

— Слава Йєсусу Христу! — стишеним голосом привітався один.

— Слава навіки! — відповіла.

— Мамуньцю, а нема в селі москалів? — запитав старший.

— Вчора не було, а нині — не знаю. Я на селі ще не була.

— Як би то вияснити? — спитав скрушно. Жінка безпорадно звела плечі вгору, мов, не знаю. Але потім щось згадала і промовила:

— Чекайте, чекайте! — і спішно пішла до хати.

Через хвилину вийшла з хлопчиком років 10 — 11. Він сміливо підійшов до вершників і погладив рукою м'яку губу коня. Свої — він відразу побачив.

— Як сі називаєш? — спитав повстанець.

— Стефан.

— Знаєш, Стефку, чого ми хочемо від тебе?

— Знаю. Подивитись, чи нема в селі совітів?

Всі вершники весло засміялись.

— Диви який! Як ти все так знаєш, то йди, уважно дивись, може когось з колегів побачиш — але про нас — ні пари з вуст!

— Знаю, не маленький, — сказав Стефанко і відразу спішно пішов за ворота.

— Зайди до склепу, подивишся, чи мило є! — гукнула жінка навздогін внукові.

— Добре!

Хлопчина з підскоком, підбігаючи, стежкою понад річкою подався вглиб села. Вершники дивились йому вслід. Жінка побачила ніби вагання у них і промовила:

— Не переживайте, він все зробить. Стефанко у нас меткий. Може, хочете поїсти. Бачу довго їдете.

- Звідки знаєте, мамшо? — здивувались повстанці.
- Бачу — коні затарахкані...
- Ну-у, у вас очі!.. Та поїсти не відмовимось, як ваша ласка.
- Зварити — ще не зварила, але молока з хлібом — можна.
- То й більше нічого не треба, — сказав старший. — Друже Вихоре! Залишайся на коні, потім підміню.

Два повстанці зіскочили з коней і завели їх на подвір'я. Коні підійшли до оборога, що стояв скраю, і почали смикати майже свіже сіно. Тим часом хлопці з господинею зайшли до хати. Спочатку майже нічого не бачили, ввійшовши здвору.

— Це мій господар. Він трохи заслабував, — сказала жінка, показуючи рукою кудись в кут. Лиш тепер побачили чоловіка, що лежав на ліжку під периною.

- Слава Україні, газдо!
- Слава... героям, — слабо відповів.
- Чим хворієте, вуйку?
- Та, промок, коли хапав сіно, щоб не замокло, бо вже осінь — коли висохне? Та й вже два тижні канирхаю.
- То шануйтеся, бо здоровля на ярмарку не купите.
- Та якби то знати...

Тим часом господиня принесла два горнятка, глечик з молоком та кусень хліба. Стояла збоку, схрестивши руки на грудях, і спостертігала, як повстанці розправляються з хлібом. «Бач, як накинулися, бідаки», — думала співчутливо.

— А ми вийшли, — між їдою заговорив повтанець, — з оточення... Чули про бої в лісах? То нас були оточили у Полянах. Наша кінна сотня прорвалася і відірвалася від своїх. А тепер от... шукаємо, хто б нас... Як ваше село називається? Гранки-Кути? Ні, здається, не чув... Хоч почекайте-почекайте...

Він пощупав свої внутрішні кишені і дістав щось загорнуте в папір.

— Я знав колись друга, здається був з Гранок... Ось, дивіться, — він показав господині знімку. Вона глянула — і мало не похитнулася: прямо в її очі дивився... Вересів Іван, що недавно загинув у Піддністряхах.

— Ви знаєте його? — з цікавістю поглянув на неї повтанець.

— Та... я вже не дуже добре бачу...

Щоб приховати свою розгубленість, вона підійшла зі знімкою до вікна. Розглядала зображення, а в думці питала себе: «що їм сказати!» Аж заболіла голова від раптової напруги.

— Ні, щось не впізнаю, — промовила по часі і віддала фоторафію. Повтанець весело, ніби з посмішкою дивився на жінку.

— Може й не ваш, — сказав і загорнув знімку знову у папір. По невеликій

Іван Верес — бойовик спецвідділу УПА

паузі продовжував розмову.

— Кажете, коні затарахкані? Так, проїхали немало, але не в ту сторону, як виджу... Тра, щоб ваш станичний якось нас зв'язав... Не знаєте, чи він є тепер вдома?

Жінка кинула на свого чоловіка погляд і він, здається, щось вловив, бо відповів, тягнучи слова спроквола. Повстанець не дуже дивувався, бо слабкий чоловік — що з нього візьмеш?

— Як кажете? — перепитав господар. — Стадничий? Ні, в нас є Стадник... Може, щось допоможе вам, хіба я знаю?

— Та не Стадничий, а станичний. Ну, хто у вас тут, у селі, старший?

— А-а! Та є вже голова сільради, аякже... Його прізвище Особа.

— Ви що, газдо! Хочете нас справити до совіцького запроданця? — аж підкинувся повстанець.

— Та чому запроданця? Особа — наш чоловік, вміє керувати, та й люди погодились на нього.

— Ні, він нам не потрібний. Може й наш чоловік, але запродує вас москалям. До таких треба пильно ставитись... Нам з ним не по дорозі. Нам потрібний справжній патріот, а не московська підлиза, — говорив старший, поглядаючи то на господаря, то на господиню.

— Друже Березо, підміни Вихора — най поїсть.

Повстанець вийшов. Жінка тим часом підійшла до вікна і перервала розмову:

— Он вже Стефанко повернувся. Закликати до хати? — запитала повстанця. Той кивнув головою. Господиня постукала у шибку, а потім поманила пальцем, мовляв, іди сюди. В хату разом ввійшли хлопець і Вихор.

— Ну, що там в селі? — спитав повстанець.

— Та нікого нема — ні партизанів, ні совітів. Я був аж на Хатках, коло школи, ходив аж до їхньої керниці — нікого нема. А як повертався, здибав на мості Демчишина, що разом ходимо до школи, то він сказав, що на Кутах також нікого нема, — випалив одним духом Стефанко, а потім додав для баби: — А мила також нема. Всьо!

Хлопець вважав, що добре справився з завданням і тому сявав, як мідний казан. Повстанець похвалив хлопця, який їв очима партизанський, з довгим прямим ріжком автомат. Почекавши, поки Береза спішно доїдав, старший розвідник підвівся з-за столу. Встав і Вихор. Оба після їди перехрестилися.

— Подякував господине. Тепер поїдемо в село, може, там щось дізнаємося більше, як ви не хочете нам...

— Пек! Та чо-бисьмо не хотіли, — образилась жінка. — Але ми ту на краю села, хіба все визнаєш?...

Всі, крім хворого, вийшли на подвір'я. Старший щось шепнув Вихору.

— Слухаюсь, друже ройовий!

Він скочив на коня, ступою виїхав до воріт, а тоді з місця — галопом до лісу. Два других: теж посідали на коней і виїхали з подвір'я. За воротами ройовий просіяв білозубою усмішкою:

— Будь здоров, герою! Тут зараз проїде наша сотня, щоб не боялися —

свої. А ми в село... За мною! — подав команду товаришеві і риссю подався на вулицю, що зліва тягнулася попід горою. За ним, підгуцкуючи на стременах, подався Береза.

Трохи постоявши біля воріт і поглядаючи вслід вершникам, поки не зникли за грубими вербами край дороги, баба з ануком повернулись до хати.

— Поїхали? — спитав господар.

— Поїхали, аж ся закурило, — ствердив весело Стефанко. Він був у захопленні.

— Файні хлопці, Ти видів, як чемно перехрестились по їді?

— Бо знають біду. — відповів господар.

— А ти знаєш, кого він показував на знімці? Йвана Вереса. Я мало не впала. Та він загинув у Підністринах!

— Що ти кажеш? — вигукнув господар.

— Та бігме! — широко заборжилася — Я вчора виділа Петра, що тепер замість Йвана за станичного, але що мені до того? Розберуться самі, — промовила господиня і, забравши посуд, вийшла до кухні.

— Діду, але автомати які! Ви виділи? Німецькі шмайсери... А той ще й шаблю мав!

— Та військо, як військо... Стефано, випусти корови ще трохи на пастівник, чого будуть від тепер стояти у хліві? Най походять надворі, якусь хопту скубнуть. Ще настояться, бо зима вже — розпорядився господар. Справді, як у воду дивився старий, рівно через десять днів випав перший і то глибокий сніг. Це було на руку москалям. Почалися перші масові облоги.

Але сьогодні ще погода ясна, і люди ловили останні промені сонця. Внук вийшов виконувати дідове розпорядження — випустити корови зі стайні. Не встиг зайти до стайні, як крутився на місці і кинувся до хати.

— Бабуню, дивіться, скільки їх пре! — гукнув з порога і вибіг надвір.

— Що там таке? — стривожився господар на ліжку.

— Та партизани їдуть, — відповіла жінка і також вийшла з хати. А вулицею, за річкою, в село по двоє їхали повстанці, похитуючись у сідлах. Майже останнім їхав Вихор і, як давній знайомий, гукнув весело:

— Бувайте здорові, мамуньцю і Стефку! Слава Україні!

Жінка, ніби на знак згоди, кивала ствердно головою, а Стефанко з широкою усмішкою махав рукою.

У Гранки-Кути вїжджало українське військо.

До обіду повстанці горохом розсипались по селу — від лісу до кінця Кут. Навіть Бередівський кінець села, що називався «Хатки», час від часу чув тупіт повстанських коней. На цьому кінці села жили у більшості поляки, що колись працювали у панському дворі та гуральні. Вже давно їм вибудували недалеко від двору маленькі, але муровані хатки, і вони утворили третій кінець села.

Очевидно, вже хтось встиг сказати повстанцям, що там живуть поляки, бо на обід туди не йшли, але час від часу на берездівську дорогу командир посилав стежу, і в польських вікнах тоді появлялися злякані обличчя: ану ж почнеться,

як у сорок третьому літом і доведеться з манатками ховатися за високими мурами навколо костюлу у Берездівцях. Але до декого з поляків стежа все-таки заходила, бо часом поляки краще знали, що і хто в селі, ніж українці. По відході поляки полегшено зітхали: слава Богу — не чіпали нікого. А вздовж по селу тільки чути було: повстанці в селі. Особливо різні вістки приносили хлопчачки, які захоплювалися кінями під сідлами, шаблями повстанців, а дехто вже носив на шапці подарований тризубець. Повстанці по селу перекушували, а може, й закушували, вели веселі розмови, розповідали про бої в лісах, як пробивались з оточення та все журились, як до своїх вийти. Люди щиро раділи, вірили, що «такі хлопці» здатні вибороти Самостійну Україну, хоч три місяці тому бачили незчисленну орду більшовицьких шміраків, що сунула на Карпати й далі — на Європу...

Десь в обід сотня весело виїхала з села під ліс і стала табором. Їм не можна, кажуть, лишатися в селі — ану ж наскочать москалі. Почнеться бій і постраждає багато людей, а це ж наші батьки, матері, сестри — аякже! Поки, мовляв, розшукають зв'язок, краще їм залишатися під лісом, а в селі тільки буде штаб збору допомоги. Що ж, розумно і по-синівськи: оберігають людей від можливої біди. Так розважали люди.

А у хаті Петра Вереса, станичного села, тим часом відбувалася така розмова з жінкою:

— Маріє, випровадь Ромчика і Катрусю надвір. Хай там бавляться... Щось мені не подобається та галасливість повстанців, ніби якась реклама.

— А що тут такого? Вирвалися хлопці, можна сказати, з рук смерти та радіють, що живі лишилися, — відповіла Марія.

— Та що, вони не розуміють, що така безпечність загрозна? Та навіть донести можуть про них. Ще ж фронтові частини час від часу проїжджають!

— То може, попередити їх треба?

— Попередити! Вони що, хлопчики, які бавляться у війну? Не знають, як треба діяти?

— Ти дуже строгий, Петре. Хлопці молоді, може й людей давно бачили...

— Та може... Але я зараз піду на зв'язок зі своїми, треба в'яснити, що до чого. Якби мене хто питав, то скажеш, що пішов на село.

Вже на порозі повернувся і сказав:

— Я повернуся, напевне, вже ввечері. Якщо буде все добре в тебе у хаті, то гаси світло і лягайте спати. Я прийду. Якщо буде хтось з тих повстанців чи хтось чужий, то хай горить лампа, щоб я бачив здалека. Коли визнаю, що то не свої, то на світло не прийду. Тоді викручуйся якось сама. Постараюсь скоро вернутися.

Петро вийшов на подвір'я, до дітей не підійшов, щоб не бачили куди пішов. Майже крадькома пішов поза хату в сад, далі вгору на загомінки в сторону Горішніх Ляшок.

Десь по обіді, коли Марія робила заминку для курей і качок, на вулиці показалося кілька повстанців. Були без коней. Досить галасливо наближались до подвір'я Вереса. «До нас», — йкнуло серце молодиці. Вона вдала, що

не бачить їх, хоч подумати — чого їх боятися? Хай йдуть. Вони ж зупинилися біля воріт.

— Слава Україні, молодичко! — вигукнув котрийсь. Марія випрямилась від роботи і відповіла:

— Слава навіки!

— Треба «Героям слава» відповідати, — поправив.

— Ми так вітаємося: «Слава Йєсусу Христу», «Слава навіки», а по-новому ще якось не привикли.

— А треба вже... — уточнив передній. — Петро вдома? — запитав таким тоном, ніби давній знайомий.

Серце Марії радісно забилося. Виходить, знають. Свої! Але тут же застерегла себе: ну-ну, не зроби дурниці.

— Ні нема, — відповіла майже весело, — пішов в обід на село.

Повстанці переглянулись. Потім один запитав другого:

— Він був у хорунжого?

— Ні, не був. Хіба я не бачив.

— Ну, то почекайте трохи, може надійде, — відказала Марія. Вона пам'ятала, коли обіцяв повернутись Петро, але також і те, що казав нікому не говорити. Хіба вона не розуміє, що то справа підпільна, воєнна, можна, сказати, то чого вона має вмішуватись? Посидять та й підуть.

Поки Марія так собі думала, повстанці мовчки перезирнулись, ніби питали, що будемо робити? Один з них хитнув ствердно головою.

— Добре кажете, газдинько. Почекаємо трохи. А щоб не дармувати, може, поможемо, хлопці, щось робити?

— Йой, що ви?! — зашарівшись, відповіла Марія.

— Нічого - нічого, не стидайтесь. Ми вже і так заскучили за господарською роботою. Два роки тільки те й робимо, що стріляємо.

— Та не треба, — далі опиралася Марія. — Хіба я не маю свого хлопа?

— Ну, вашим хлопом, як ви кажете, не дуже доробишся, бо якби то тільки своя хата, але тут ще всякі громадські справи... — не вгавав балакун. А троє, не чекаючи запрошення, закинули на плечі зброю і розійшлися по господарству. Один вже взявся за сокиру біля дровітні Марія глянула в його сторону. Справді, нема дров врубаних, то хай рубас — хіба вона боронить? Два других — вже в стодолі. Побачили січкарю.

— Січки треба, господине?

— Та треба, але...

— Та що там «але». Кажіть, що різати, — бадьоро говорив повстанець у стодолі. Нічого не лишалось робити, як йти показувати. Марія стала на порозі і показала рукою:

— Ось зо два околоту вріжете та два-три кукурудзянки...

Вона повернулась до курей, а той, що найбільше говорив з нею, запитав:

— А худобу якусь маєте?

І, не чекаючи відповіді, вже відчиняв двері стайні. Чи то напівтемне приміщення, чи запах стайні вдарив у ніс, повстанець обережно зазирнув за

одвірок, потім повільно відхилив двері і зайшов до середини.

— О, та щось маєте, — сказав голосно по хвилі і додав: — Поки не заберуть совіти.

— Та одного коня вже забрали ще фронтовики, — сказала Марія, витираючи руки від липкої заминки.

...Пройшла година. Петро не проходив, і старший групи голосно, ніби роздратовано, але весело сказав:

— Закінчуємо, хлопці, бо Петрові прийдеться дорого заплатити за велику роботу.

Повстанці вмить залишили все, поправили на собі одягу і зброю, готові до відходу. Старший став перед Марією:

— Якщо Петро прийде, то скажете, щоб нікуди вже не відходив, ми прийдемо, бо поговорити конче треба. Будемо під вечір. Добре? Ну, то будьмо! — і вийшли з подвір'я.

По їх відході на серці Марії було якось не так: чи то хвилювалася, чи тривожилася чогось. Якесь невиразне почуття оповило серце жінки. Та свої ж — чого переживати? — заспокоювала себе. А якщо прийдуть під вечір, то що вона має робити? Згадала: Петро казав, щоб засвітила лампу в хаті, щоб бачив. Так і зробить... і заспокоєна пішла до роботи...

Вже почало темніти, коли почулися на вулиці кроки. Марія взяла сірники і засвітила лампу.

— Господинонько! — почулося з подвір'я. Марія вийшла. Перед хатою стояли ті самі повстанці, але якось незвично: по одному через все подвір'я.

— Що нема? — спитав старший.

— Ні, ще не прийшов, — відповіла Марія. Всі зайшли у хату.

— Ще не темно, а ви вже світите?

— Та діти бояться, — відповіла.

Розсілися по лавках. Марія взяла стільчик, сіла і стала чистити картоплю. Діти, як горобчики, сиділи рядочком коло печі і поглядали на партизанів.

— Щось він у вас довго гуляє? — засміявся старший.

— Певно зараз буде, — відповіла господиня.

— А може, він десь у куми? — докинув другий.

— А ви йому, картоплю чистите, — каже ще котрийсь.

— Та що ти! Таку гарну жінку мати — і до куми? — сказав той, що найбільше говорив з нею і старший у них. Він підійшов до Марії, нахилився і хотів, здається, поцілувати. Вона різко відхилилась і повернулась до нього. Від нього чути було горілкою.

Раптом мов струм по ній пройшов. Коли він нахилився, вишиванка на грудях розійшлася і Марія під сорочкою побачила... совіцьку гімнастерку. Вона була настільки вражена, що аж руки зімліли, картоплина вирвалася з пальців і впала на долівку. Марія розгублено, широко відкритими очима дивилась на «свого» повстанця, не вірячи своїм очам. Як? Ті симпатичні хлопці — москалі? Та не може бути! Враз їй пригадалось, як вони кинулись «помагати» по господарству. То ж вони спішили оглянути стодолу і стайню! Як же вона

не догадалась тоді?

«Залицяльник», мабуть, збагнув свою помилку, механічно став зашпати сорочку, але затрасок там не було і якось по-дурному посміхався. Інші не зрозуміли, що сталося, здивовано поглядали то на Марію, то на свого старшого. Він, зрозумівши, що передчасно викрив себе, роздратовано сказав:

— Чого злякалась? Тепер вже знаєш, хто ми?

Марія кивнула головою. Вона не могла промовити слова від свого відкриття.

— Тепер скажи, коли прийде твій станичний?

— Не знаю, — промовила розбитим голосом.

— Тоді будемо чекати, хоч всю ніч. Тільки вікна затемни, бо на все село видно.

— Ні, не треба, — стривожено вирвалось у Марії і тут же зрозуміла, що зрадилась. Краще б затемнила та якусь щілинку залишила, то хоч зблизька було б видно.

Її різке заперечення привернуло увагу облавників. Вони презирнулися. «Ми пропали, — майнула думка в Марії, — вони догадалися». Вона поспішно стала затуляти вікна коцами, що для цього були ще з часів німецької окупації, щоб виконати їх розпорядження. Але старший групи стримав її:

— Не треба. Ми зробимо інакше. Комедія закінчилася. Мы «красная метла», что выметает бандеровские банды.

Коли він заговорив чужою мовою, Катруся злякалася і перейшла до мами на руки. Їй стало страшно ще більше від того, що відчула: мама також боїться. Тремтячими руками, механічно Марія гладила голівку донечки.

— Тепер слухай! — звернувся старший до Марії. — Коли прийде Петро? Не хочеш сказати? Тоді сідай з дітьми під оту стіну і тримайте язик за зубами, якщо хочете жити. Он цей, — показав на одного з облавників, — подбає про це.

Той взяв стільчик, на якому перед тим сиділа Марія, поставив посеред хати, сів на нього і поклав автомат на коліна. Марію підштовхнули до вказаної лави під стіною. Всі троє сіли на лаву, притулившись одне до одного і мовчали. Катруся боязко тулилась до матері. Марія, як квочка курчат, прикрила дітей руками і пригортала їх до себе.

Троє москалів вийшли у сні, щось стиха радились, приглядалися, як відчиняються двері, як працює дверна ручка, підсвічували ліхтариком. Потім старший повернувся до кухні, став біля лампи і сказав:

— Тепер мовчок, ні пари! Зрозуміли! Щукін! Чуть що — не церемонься — стреляй. Зараз я загашу лампу, бо шкода нафти, — з'язвив москаль, підсміхаючись. І справді, він сильно дмухнув на лампу, і стало темно, як у льоху. Включив ліхтарик, шарнув променем по зляканих лицах і ще раз попередив:

— І без всяких дурниць! — звернувся до Марії. Потім сам вийшов до сіней, зачинивши за собою двері до кухні. Настала темрява і мертва тиша. Та не спали тут люди, не сон їх здолав. Марія в душі молилась, щоб Петро не прийшов, а облавники чекали на жертву...

...Прошло, мабуть, біля двох годин. Ніщо не порушувало тиші. Раптом від

грубого стовбура яблуні у саду відірвалася темна постать і тихенько направи-
лась до рогу стодоли. Злилася з темною стіною, ніби розпливлася. Але через
хвилину-два промелькнула на фоні неба у напрямку до хати. Знову ніби
розчинилася з ніччю. Тінь слухала... тишу. Нічого підозрилого не почувши,
тінь сміливіше, але тихо попрямувала до східних дверей, тримаючи наготові
пістолет. Зупинилася на якусь секунду. Потім лівою рукою взялась за ручку
дверей. Замок стиха скрипнув, двері відхилилися, і Петро ступив до сіней. В
цю секунду хатню тишу розрізав розпачливий зойк:

— Петре, тікай!!

Та було пізно. В очі Петра вдарив промінь ліхтарика. Його осліпило, але
він встиг вистрілити прямо у ліхтарик. Відразу щось гупнуло на підлогу, але
в цю мить двоє вхопились за його руки. Пролунав ще один постріл, але вже
нікого не зачепив. Петро шарпнувся, щоб вивільнити праву руку. Та з кухні
вискочив четвертий москаль. Вони втрьох заламали Петрові руки і повалили
на землю. З руки вирвали «вальтера». Швидко зв'язали заготовленими шнурами
руки і ноги. Підняли з підлоги не виключений ліхтарик і спрямували на свого
старшого посіпаку. Але він був мертвий. Петрова куля потрапила прямо в
чоло.

Один опер залишився з
мертвим, а два, розв'язавши
Петрові ноги, повели його в
центр села.

А з хати доносився гіркий
плач жінки і дітей...

Ще вечером облавці привели
до гуральні, де були добрі підва-
ли, по одному сімох чоловік. Їх
помістили у пивницю. Десь
опівночі привели ще одного —
Петра Вереса. На подвір'ї, в
оточенні своїх верхівців, стояв
знайомий нам «повстанський командир».

— Етава куда, товарищ командір? — спитав конвоїр. — Ета станічний
Верес.

— А-а! Ну, здрастуй, станічний! Рад познакомиється. Но эта завтра —
пагаварим па душам. Этава — атдельна! — скомандував своїм посіпакам.

Коли Петра помістили в окрему пивницю, начальник спецзагону віддав
наказ:

— Взять у людей четыре подводы и утром отправитъ всех бандитов в
Ходоров. Кроме этого... Вереса. Он мне будет нужен здесь. Ведь он все тут
знает. Всю ночь патрулировать село и окрестности, чтобы избежать
освобождения пленных. Поймать и привести сюда всех, кто схочет выйти из
села. Ни один человек не может быть в Горишном раньше нас. Все! Новиков,
под твою ответственность!

Гуральня, де загинув Петро Верес

— Слушаюсь, товариш майор!

Коли вранці облавці прийшли в підвал до Петра, вони побачили таку картину. Петро Верес сидів на долівці, впершись плечима до стіни. Руки його звисали до підлоги. Біля нього лежали шнурки, якими ще вдома йому були зв'язали руки, біля однієї руки блищала маленька бляшка від консерви, а навколо нього тьмяно лисніла вже застигла кров.

Енкаведист прискочив до нерухомого Петра. Нахилився і подивився у його застиглих сірих очах. Аж заскавулів:

— Ах... твою мати! Вот заядлий бандера! — і вилетів з підвалу доповідати про ЧП.

А Петрові вдалось вночі вивільнити від шнурів руки, видно поспіхом зав'язані енкаведистами, знайшов якусь консервну бляшку, перерізав собі вени на обох руках і мужньо вмер...

Своєю смертю, врятував багатьох.

Все, що знав забрав з собою...

ПРО ПРОВОКАЦІЇ

Серед тисячних орд енкаведистів для боротьби з українським підпіллям і повстанським рухом застосовувались і т. зв. спецотряди, що переодягались під бандерівських повстанців. На Ходорівщині їх називали чомусь «капелюшниками». Очевидно, щоб бути більш схожими на галичан, вони надівали капелюхи. Це був їх промах, бо сам я ніколи ні одного повстанця не бачив в капелюху. Може десь у Карпатах чи Закерзонні? Тому люди дали їм таку іронічно-саркастичну назву — «капелюшники».

Мета цих «спецотрядов» — провокувати народ, виявляти зв'язки з підпіллям, загонами УПА. Вриваючись на короткий час в село (переважно у прилісові села), вони вбивали свідомих людей ніби-то за співпрацю з радянською владою. Особливо з охотою вони «залишали сліди», що ніби-то діяла Служба безпеки УПА. Цим вони викликали осудження з боку людей дій УПА. Хтось міг навіть піти на помсту — ставав сексотом, доносив на односельчан. З другої сторони, «спецотряд», спіймавши когось на свій «крючок», сам розсекречував себе, особливо коли вже покидав село, і признавався, що загин переодітий під бандерівців і бореться проти «етих банд». Наслідок мав бути ще гірший: навіть ті люди, що хотіли чесно помагати УПА (як і раніше), тепер ставили під сумнів навіть справжніх бандерівців. Не знати, що було робити: впускати до хати з охотою чи ні, давати їм їсти чи ні, відповідати на привітання «Слава Україні!» чи ні? Якщо це були «капелюшники», то за те, що дав їм їсти, господар ставав «пособніком» і щонайменше був кандидатом на вивезення у Сибір. Якщо це були справжні повстанці, то за те, що не відповідав на «Слава Україні!» чи не охоче годився дати повечеряти, у них могло закрадатися підозріння, чи «не продався вже совітам»? Тяжка була ситуація для людей.

Перші «перебиранці» з'явилися у нас в Галичині, як тільки пройшов фронт і почали інтенсивно організовуватись відділи і боївки УПА, десь з серпня-

вересня 1944 року. Переважно це були загони, сформовані з колишніх радянських партизан, що вже давно вештались по Україні і знали місцеву мову, звичаї і поведінку людей. На Дрогобиччині це були колишні «сабурівці», шеф яких оселився після фронту у Дрогобичі на вулиці Гоголя проти педінституту. Ще навіть у 1950 році генерала Сабурова за високим парканом охороняли не тільки постові, але й величезний чорний дог.

Активними учасниками цих «спецотрядов» були і польські боївкари з АК (армія крайова — націоналістичні польські боївки, що співпрацювали з енкаведистами) чи АЛ (армія людова — польські комуністичні загони). Вони добре знали села Галичини, говірку населення, манеру одіватися, говорити, вітатися, навіть лаятися, тому легко «купляли» людей.

Поки перейти до розповіді про радянських «капелюшників», розповім про участь польських перебиранців, які діяли разом із сабурівцями. Один із таких загонів був той, яким командував Куніцькі — «Муха». У 1939 р. підфіцер польської армії Куніцькі потрапив у полон до Червоної армії. Коли почалася війна з Німеччиною у 1941 р., більшовики перепідготували полонених поляків з Волині (і куніцького в тому числі) в енкаведистській школі у Куйбишеві. Після її закінчення їх перекинули літаками на Волинь і скинули на ліси із завданням поборювати не німців, а УПА і громити села, що підтримують українських повстанців. Там загони Куніцького, Собисяка, Сатановського (псевдо) вкрили себе кривавою славою. На їх совісті сотні провокацій.

З переходом фронту через Карпати Сабуров, що курував діяльність польських загонів, перевів їх на Дрогобиччину, де сам очолював обласне управління НКГБ (МГБ). Коли загони УПА прорвалися у радянський тил, Сабуров почав діяти. Впершу чергу використав засланого провокатора, осетина під псевдом «Жацо». Він був серед інструкторів Старшинської школи УПА «Олені». Майже всіх старшин було знищено, курсанти вийшли з оточення і отаборились у селі Лукавиця Стрийського району, де була повстанська база. Це був другий випуск Старшинської школи, який не пройшов ще повного курсу. Тут, у цьому підлісному селі, думали завершити курс навчання та відпочити після прориву. Очевидно, далася відчутти відсутність досвідчених старшин, бо дуже довірливо ставились повстанці до всього, що відбувалося в селі і околицях.

Тому ніхто не здивувався, коли до села прибув чисельний загін повстанців. Вишиванки, тризубці на шапках, синьо-жовті прапорці та значки, широкі усмішки та радісні вигуки: «Най тебе ясна холера візьме — нарешті добились до своїх! Слава Україні!

Тішилися люди, тішилися повстанці, що свого полку прибуло, знайомилися, ходили по селу в гості одні до одних...

А на ранок — погром наших загонів при допомозі енкаведистів, що оточили на ранок село. Так, це був сумнозвісний загін Куніцького — «Мухи» з польсько-московських посіпак. Село також зазнало погрому. Мета — залякати українське населення.

Цей погром та інші погроми на Дрогобиччині «Муха» описав пізніше у книзі, що вийшла у 1959 році у Варшаві під назвою «Паментнік Мухі». У

першому виданні книжки автор злорадісно описує, які знущання чинили його «орієнта» у Лукавиці та інших селах. Треба сказати, що у дальших перевидаваннях цієї книги поляки схаменилися і вже не згадували «геройств» мухівців — злочинів проти українців Дрогобиччини. І за ці злочини польська влада не пожурила свого «героя», він дожив до пенсії, заробивши генеральський чин, спокійно згадуючи свої «подвиги» над українськими жінками, дітьми, яких живцем спалював у хатах чи стодолах.

Цікаво чи будуть поляки згадувати про «подвиги «Мухи», Сатановського та вояків Собєсяка у цьому ювілейному 2003 році (60 років від часу польсько-українського конфлікту, який вони збираються «навішати» українцям?).

Повертаємось до сабурівських «капелюшників». Перші рейди по селах, близьких до лісів вони зробили восени 1944 р. У цей час вони побували і на теренах Ходорівщини. Проїжджали швидким маршем від села до села, похапавши наївних і довірливих людей і їхали далі, щоб звістки про них не полетіли швидше у села, де вони ще не були. На цей раз їх кінний загін зупинився під лісом села Гранки-Кути, а звідси заходили в село на пошуки «зв'язку» з місцевими повстанцями і підпільниками. Так діяли вони по окремих районах до 1947 року.

Другий раз на Ходорівщині вони паявилися через два роки, наїжджаючи з лісів на Розділ, Малехів, Гранки-Кути, Горішні Ляшки, Бориничі і далі. Ось як згадує про такі рейди спецзагонів «червоної мітли» Марія Савчин («Марічка») у 28 томі літопису УПА, стор. 234 — 235. Це вже був 1948 р. «Був кінець серпня — початок вересня. В Ходорівщині, як і в більшості теренів Західної України, було неспокійно. Впродовж трьох тижнів війська МВД проводили великі облави в Миколаївських лісах. Вони також творили провокаційні групи з колишніх червоних партизан і під маскою повстанців тероризували населення, особливо в підлісних селах. Люди їх скоро «розкусили». Вони, хоч і завчили місцевий діалект, часто вживали грубої мови, проклять, а коли забувались, то й матюки, що взагалі не було прийнятним не тільки серед повстанців, але й серед місцевого населення. Бували, однак випадки, що провокаторам вірили і знову таки насамперед серед переселенців із Закерзоння (там було якесь довір'я між людьми, вони мало думали про конспірацію навіть тоді, коли переїхали на Україну, де панувала зразкова підступність «червоних — М. М.).

Зайшли на Гранках до одних переселенців, у яких донька та син співпрацювали з підпіллям. Провокатори залишили в їхній хаті записку ніби до одного повстанця, який, вони підозрювали, заходив у село. Сказали, що відірвались від групи під час облав і тепер шукають зв'язків. Дівчина відперлась, кажучи, що не знає нікого з повстанців і не прийняла записки. Зате брат повірив їм, прийняв записку і пообіцяв доручити та ще й сказав до сестри у присутності провокаторів, що нема чого боятися. Незабаром після цього у село зайшли повстанці. Вони вже знали про провокаторів і прийшли остерегти людей, щоб з ними не зв'язувались. Коли їм розповіли про згаданий випадок, то сказали, що ніхто не відірвався і не шукає зв'язків. «Перебиранці» потрима-

ли якийсь час засідку біля згаданої хати і, не діждавшись повстанців, заарештували хлопця.

Метою провокацій було обірвати співпрацю населення з підліллям. МВД хотіло настільки дезорієнтувати людей, щоб вони ніколи не були певні, з ким мають діло й кому допомагають. Вкінці населення буде знати, що мало справу з провокацією. МВД само старалося, щоб люди довідались і після таких випадків нікому не довіряли».

А тоді, восени 1944 р., «капелюшники» Сабурова у с. Гранки-Кути провокаційно заарештували і без суду заслали у Воркуту таких мешканців села:

Гарапця Григорія, Трухима Петра, Білоуса Петра, Балука Василя, Турчина Івана, Федоріва Петра (його застрілили у Садках за Ходоровом) і Гулія Теодора (був поранений у Садках тією кулею, що вбила Федоріва).

Як бачимо провокатори мали добрий успіх. Мабуть, так було і по інших селах. Спрацьовувала наша споконвічна довірливість і нехтування законами конспірації — не названий пароль — то як можна довіряти?

Це наші дані про провокаторів. А тепер подивімось на деякі документи партійно-емгебістських органів тих часів.

Порядних людей, патріотів України нема потреби переконувати ще якимись документами — ми це знали, ми це розуміли і ми вірили. Але тим, хто в усьому «дуже сумнівається», варто знати і запам'ятати. Вони звикли вірити комуністично-кагебістським документам. То ось читайте, що було опубліковано у свій час у державному часописі «Голос України» (орган Верховної Ради), де Б. Сидоренко повідомляв про факти провокації з боку органів НКВД — КГБ, які діяли під маскою УПА. Це документ під грифом «СС» (совершенно секретно), датований 15.02.1949 р. і направлявся військовим прокурором військ МВС Українського округу полковником юстиції Кошарським секретареві ЦК КП(б)У (Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України М. С. Хрушову.

Ось декілька цитат з цієї «докладной записки»:

1) ...в целях выявления вражеского украинского националистического подполья **широко** (підкреслення моє — М. М.) применяются т. наз. спецгруппы, действующее под видом бандитов УПА» (отже, факт існування таких спецгруп — беззаперечний — М. М.);

2) ...как показывают факты, грубопровокационная и неумная работа ряда спецгрупп и допускаемые их участниками произвол и насилия над местным населением не только не облегчают борьбу с бандитизмом, но и наоборот, усложняет ее...» («Произвол и насилие» — теж беззаперечні» — М. М.);

3) «...действия т. наз. спецгрупп МГБ несет ярко выраженный бандитский (бандитський! — М. М.), антисоветский характер...»;

4) «...участники спецбоевых МГБ совершают ограбления местных граждан...» (то хто ж грабував народ? — М. М.)

Навіть після цих чотирьох коротких цитат стає ясно, що грабунок чинили не упісти, а «спецотряды под видом УПА». Бо УПА організувала все необхідне

для повстанців через станичних села, який знав людей і з ними домовлявся. То яка потреба була самим повстанцям щось відбирати від селян?

Далі у «Докладной записке» наводились конкретні факти злочинів згаданих спецгруп у Рівненській, Львівській і Тернопільській областях. А де інші області? А чи всі такі факти були названі? і не з гуманності Кошарський говорить про ці провокативні злочини, а щоб припинити «переборщування» садистів із спецгруп, бо цим викривали лицемірство комуністичної кліки, отже, закликає їх діяти витонченіше, щоб народ не догадувався, що такі дії санкціонувала «добра і справедлива» компартійна влада.

Така сама ситуація із вбивством «невинних» людей та громадян зі східної України. Зі сходу на Західній Україні були десятки учителів, лікарів та інших спеціалістів, якщо не сотні тисяч. А скільки їх загинуло по районах? Практично ніхто! Інша справа різні комуністичні емісари — оперативники, уповноважені, що закладали колгоспи, комуністичні ідеологи, агітатори, прокурори. Хто із учителів, медиків, інженерів не займався сексотством, то ні один не загинув від рук бандерівців, хіба від згаданих вище «спецгруп». Щоб родичі загиблих на все життя зненавиділи УПА і все українське. Бо хіба вигідне було бандерівцям таке протистояння? Думаймо!

Ще повніший матеріал провокацій НКВД проти українського народу на теренах Західної України подає Іван Білас, згадуваний вже у Преамбулі до цього розділу. Окремі «Записки» подавали навіть методи тортур, які робили спецгрупи, наприклад, сидіння на животі вагітної жінки. Можете уявити собі такого садиста? Прочитайте 2-томник Івана Біласа.

Тепер щодо вбивства «східняків». Розкажу на матеріалі села, яке добре знав і де вчився — Берездрівці. Вже на осінь 1944 р. у село приїхали перші «східняки» — вчителі, лікарка, воєнрук (викладач військової справи), хтось працював на пошті. Потім, у 1945 році, приїхали ще інші. Але ні один з них не потерпів, хоч партизанський рух щонайменше до 1948 року був ще масовим.

Серед прибулих були Базик Василь Петрович з дружиною Марією Давидівною, Жигир Віра Михайлівна, Харченкова Тетяна Іванівна, далі сім'я Карпенків, Клименків, Мулик та ін. А ще була «совіткою» фельдшерка-акушерка (що потім приймала роди від жінки «Орлана» — «Марічки» у Гранки-Кутах). Про цей випадок розповідається у цьому розділі під назвою «Весілля — у Брилинцях, а народження сина — у Гранки-Кутах». Всі вони займалися своєю професією. Базик В. П. спочатку був завучем, а потім директором, був комуністом, але вмів поважати людей, їх звичаї, традиції, навіть віру, справедливо ставився до дітей. То хто ж його мав чіпати? Інші також займалися своєю професією, не робили доносів на людей чи повстанців, яких, звичайно, бачили і знали до кого вони заходять. найбільш заідеологізований, мабуть, був воєнрук Мулик (а може мені так здавалось?), він був поранений і демобілізований сержант. Але й він не мав гріхів перед людьми. Пізніше став головою колгоспу у Вербиці. Всі згадані особи дожили до глибокої старості (хто у Н. Роздолі, хто у Ходорові, хто у Бортниках, Вербиці, а хто через 15 років повернувся на свою малу батьківщину, «на схід». І ні один з них не

загинув від бандерівці. Правда, казали, що до Тетяни Харченкової приходили повстанці і попередили її за щось там. Але ніхто їй не відрубав голови, руки чи навіть мізинця. Поговорили, вона зрозуміла свою помилку і більше ніяких претензій до неї не було. Про що там йшла мова — не можу сказати. Можливо, що без такої бесіди молода вчителька могла піти іншим шляхом і тоді, мабуть, й доля її могла бути іншою.

З упевненістю стверджую, що ні один «східняк» з цієї категорії працівників не потерпів безневинно від бандерівців. Я вже згадував, що «східнячка» навіть підпільно руди приймала у дружини провідника ОУН Північно-західного краю.

Завершуючи роздуми над провокаціями по відношенню до народу зі сторони репресивних органів комуністичної імперії, скажемо, що такі акції відбувалися й на теренах Ходорівщини, і що з цим лихом приходилось боротися і людям, і підпіллю, і УПА.

«КАРУСЕЛЬ»

Навіть низьке, одноповерхове приміщення Ходорівської тюрми, що недалеко ринку, здригалося від буреломного вітру, який вже другу добу шаленів над Ходоровом. Шибки, хоч і маленького розміру, дзеленчали і брязкали. Здавалось, повилітають, якби їх не підтримували ґрати.

Будівля колишньої тюрми (у 1944—1945 рр.) у Ходорові. Сучасне фото

В одній із камер сидів одним-однісінький в'язень. За що йому такі «привілеї» дісталися, коли інші камери були переповнені людьми? Але це тільки тепер «привілеї», поки тепла осінь, не дивлячись на вітер. А що буде зимою? Замерзне

в самотині. Зрештою, хай Бог дасть дожити до зими.

В'язень був змордований до невпізнання. Синяки і струпи на обличчі, впадини під очима, розпухлі губи говорили, що кати з ним добре «попрацювали». Мундир української поліції часів німецької окупації був також знищений: замість гудзиків з тризубцями зіяли діри — очевидно, виривалися «з м'ясом», темніли сліди запеченої крові, на одному плечі ще тримався одним кінцем зірваний погон. В'язень механічно, привиклий до порядку, поправляв його рукою, ставлячи його на місце, ніби мав приклеїти, але він знову і знову падав на груди чоловіка.

В'язень сидів на дерев'яному обдертому тапчані, що залишився ще з тих часів, коли тут не було тюрми, а жидівська школа чи лазня, та час від часу поглядав на загразоване вікно, до половини забите дошками. Він встав, підійшов, накульгуючи, до вікна. Тепер було видно, що це був чоловік міцної будови, середнього зросту. Він взявся обома руками за ґрати, шарпнув ними туди-сюди, але вони «стояли мертво». Окупант не жалів цвяхів. Вони тісно ввігналися у дубові бальки вікон.

В'язень став ходити важким кроком, прихрамуючи, по камері, ніби роздумував, що йому робити.

Це був відомий в окрузі «Гонта» зі Служби Безпеки (СБ) УПА — Йосиф Гесс з Молодинчого. Знаючи, що він очолював надрайонову СБ, кати не жаліли рук, щоб вирвати таємниці підпілля, щоб зламати його волю і дух. Про це говорили не тільки обличчя, але й розпухлі пучки пальців, запеклі кров'ю і поламані ребра, що не давали тепер нормально дихати, і пошкоджена нога... Але що зробиш? «Родина требует». Адже СБ все знає! А тут такий «твердий горішок» трапився. Але не може бути, щоб ми не зламали цього бандрівського борова. Московські кати сушили собі голови, як далі діяти.

Йосиф Гесс «Гонта»

«Прогулку» Гесса перервали кроки і клацання замка у дверях камери. На порозі став білобрисий, з рудими повіками, москаль при пістолеті. За його спиною стояло

двоє вартових. Блукаючі очі енкаведиста шмигнули кілька разів по кремезній постаті «Гонти» («да, така буйвола не так легко вломать») і він, цинічно всміхаючись, сказав:

— Как чувствуешь себя, «Гонта»?

— Твоїми «ласками» добре, рижий москалю.

— Ну, что ты. Это же для твоей пользы... Ты, ведь, хочешь быть на свободе? Хочешь?

— Бути на волі хочу, але не ціною зради.

— Все от тебя зависит... Но я пришел по другому вопросу. Мы тут решили, что повезем тебя на твою родину — Молодынче, Новосильцы, Черемхов... Может кого знакомого встретим, поговорим...

— Сімхе, даремно стараєшся, я нічого не скажу — не знаю і все! — рішуче

сказав Гесс.

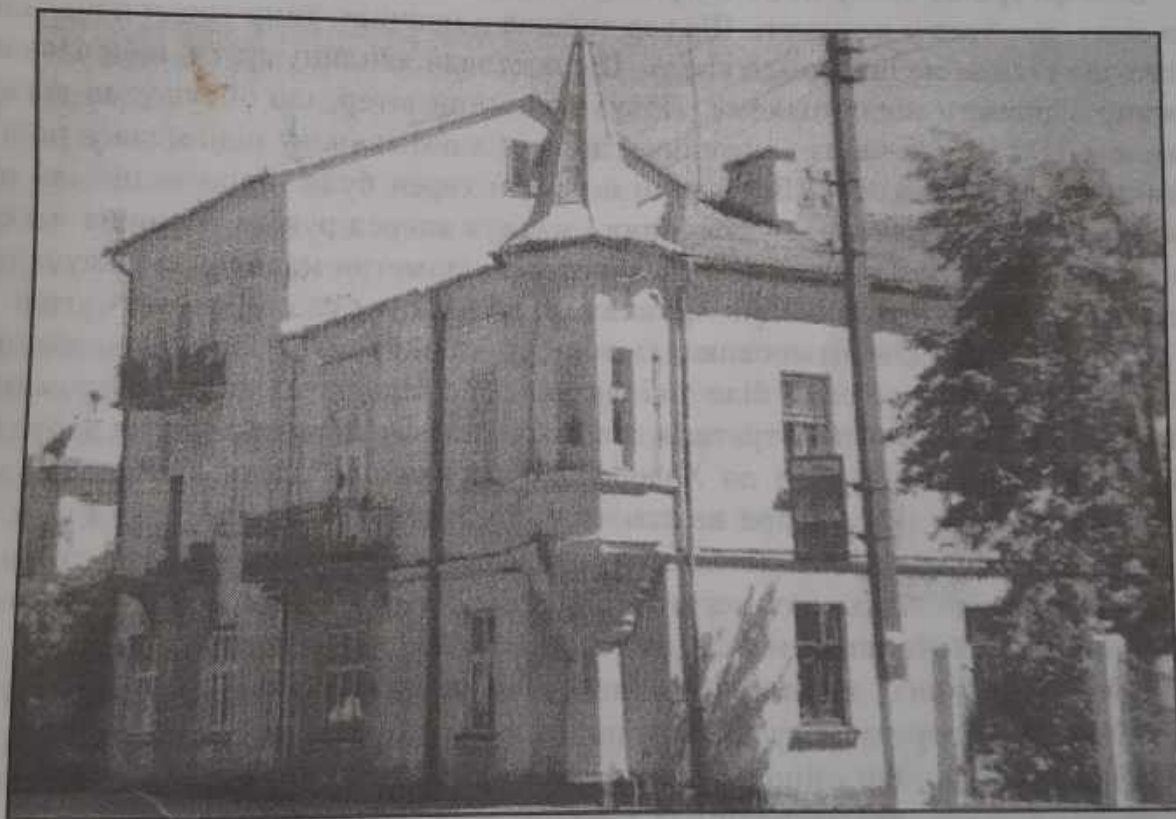
— Ничего, ничего — поедем, посмотрим. А может передумаешь, поборешь свое упрямство. Я дал команду, чтобы тебя немного прибарахлили: не годится проводнику СБ появляться в таком виде. Через два дня должен быть, как огурчик, понял?

Сімхе вийшов. Так, це був той самий Сімхе — найжорстокіший кат Ходорівського НКВД тих часів, хитрий і підступний.

«Мабуть, хочуть мене скомпрометувати перед людьми, щоб повірили, що своїх видаю. Очевидно, після мене почнуться нові арешти. — думав невесело «Гонта». — І як мають люди не повірити?»

Два дні його «чистили»: медсестра прикладала якісь мазі і компреси до лица, «битовичка» пришила кілька гудзиків з п'ятикутними зірками, навіть фриз'єр поголив...

...Вже було десь біля 9-ї, коли американський лендлізований джип, єдиний в Ходорівському НКВД, легко котився по гостинці на Рогатин. Він проминув млин, переїхав міст на водній станції і швидко піднімався вгору на Вовчатичі.

У цьому будинку знаходилось НКВД у 1944—1945 рр. Сучасне фото

Зрештою, чому йому не було їхати легко? Адже пасажирів всього п'ятеро: напереді водій та офіцер, позаду два автоматники, а між ними — Гесс-«Гонта».

«Куди їдуть? Та ж на Молодинче простіше через Бортники. Правда, там весь час лісом», — думав Геґе. Але в цю мить джип взяв вправо і помчав вниз по краю Вовчатич. За селом закінчилась шутрована дорога і почалась польова, глиняна. Злива, що пройшла тут 3 — 4 дні тому, наробила трохи збитків —

дорогу порозмивало, вода поробила на ній рівчаки і джип тепер їхав, трохи перехилившись. Водій стишив хід. Він не поїхав прямо на Загірочко, а повернув ліворуч на Гайки — невеличкий лісок під селом. Гесс зрозумів, що їдуть спочатку на Новосільці, де при німцях до кінця літа 1943 року він був комендантом української поліції.

Вїжджаючи у лісок, енкаведисти трохи замектрушилися, стали поправляти зброю, загнали набій у патронник автомата, зняли запобіжник. Офіцер вийняв наган диркнув два рази барабаном, для чогось подув у ствол і знову вклав його до кобури.

«Що, боїтеся навіть такого ліска?» — подумав Гесе, радіючи з того, що донедавна і він сприяв тому, щоб москалі боялися кожного куша. Усі мовчали, тільки глухо гудів джип, гулькаючи на всіх ямах польової дороги. Проминули Гайки, виїхали на поле, у когось вирвалось полегшене зітхання. Звідси внизу зліва було добре видно Вовчатичі. Стало веселіше у більшовиків на душі. Але скоро машина пішла глибокою дорогою — лиш небо над головою. Дорога піднімалась до позначки «344» — найвищої точки в цій місцевості.

Біля фігури на повороті на Сугрів зупинилися. Офіцер глянув на годинник, на мапу, що була у планшеті. Шофер вийшов з машини, тому трохи почекали його, що став за машиною «до вітру». Ще постояли хвилину-другу, ніби давали джипу відпочити після підйому. Подув прийємний вітер, що обсушував вогку землю. Далі дорога йшла круто вниз, до яру, а потім знову піднімалась попід самим лісом до Підлісок. Від фігури весь цей терен було гарно видно, як на макеті. Лейтенант глянув на годинник і махнув вперед рукою. Машина легко зафуркала по дорозі вниз. Але десь через два кілометри мало не забуксувала: там впоперек дороги проходив яр, яким вліво можна було вийти на Сугрів.

О, цей Сугрів для більшовиків також був «горішком». Раз вони необачно сунулись на облаву і саме біля тієї фігури повстанці куша дали розгромний бій енкаведистам. Босяки втратили дев'ять чоловік, навіть не встигли забрати вбитих і «драпнули» назад до Ходорова. І це якихось шість кілометрів від районного центру. Гесс добре це пам'ятає, бо деякі його хлопці брали участь у бою. Розлючені москалі потім обстріляли село з бронепοїзда, що стояв у Ходорові. Згоріло кілька хат, когось вбило і поранило з селян, але й після того облавники не охоче йшли на Сугрів.

Після баюри внизу джип, гребучи під собою всіма ведучими колесами вогку землю, поповз вгору до лісу. Більшовики у машині насторожилися, раз у раз поглядаючи на ліс, що стіною стояв справа від дороги. Вона майже ховалася під кронами дерев, що нависли над дорогою з високого берега.

Раптом шофер різко загальмував. У п'ятдесяти метрах впоперек дороги лежало дерево.

— Сомов, посмотри! — показав на дерево офіер. Охоронець зійшов з машини і попід берегом пішов до дерева, тримаючи наготові автомат.

— Ветер вывернул! — крикнув Сомов здаля. Об'їхати не було можливості. Лейтенант вирішив:

— Убрать! Всем выйти. И ты тоже, — сказав Гессу, — Развернуть дерево

так, чтобы переезд был.

Всі підійшли до поваленого дерева, розмістилися по всій довжині й під команду лейтенанта почали розвертати дерево вздовж дороги. Трохи заважало гілля. Сяк-так закинули його під берег. Не встигли вирівняти спину, як на лісовому березі, прямо над головами енкаведистів, стало кілька упівців.

— Досить! Приїхали! — сказав старший, і одразу два автомати вдарили по москалях. Вони впали наповал між гіллякми. Від несподіванки Гесс пригнувся, але не впав, він якимось чудом не був скошений.

— А цей чого стоїть? — запитав старший.

— Цей без зброї і, здається, наш, друже окружний, — сказав один з тих, що стріляли.

— Побачимо, який він «наш». В бункрі поговоримо, — сказав Гессу. Чепіго! Обшукай машину, а потім підірви гранатою. Зброю москалів заберете і прийдете до бункру, де ми будемо «душевно» говорити з тим «нашим».

— Так, друже окружний.

— А ти вилазь сюди, — звернувся до Гесса окружний. — Зав'яжіть йому очі.

Один з повстанців зняв з себе шалик і зав'язав Гессу очі.

— Пішли! Дійте швидко і доганяйте! — розпорядився окружний. Він подався стежкою вниз, а за ним гуськом повстанець, Гесс і ще один повстанець. Гесс час від часу спотикався і його іноді підтримував один з повстанців. Мовчали. Такий закон на марші. Тільки іноді тріщали сухі гілки, на які наступав «сліпий» Гесс. Через деякий час позаду почувся вибух гранати, але Гессу здалися, що він почув після вибуху гуркіт мотора машини.

Ішли вже десь біля години, перескакуючи рівчаки, чіпляючись за кущі шипшини і терну. Нарешті зупинились. Один із повстанців почав біля чогось вовтузитись. Гесс догадався, що відкривають лаз до бункру. Другим поліз Гесс. Це було для нього звичне діло. У бункрі йому розв'язали очі. Аж тепер заговорили.

— Але ви маєте, друже провідник, нюх на тих босяків. І як ви знали, що треба повалити на дорогу дерево? — сказав один з повстанців.

— Інтуїція, друже Чорний. Я шість років даремно повстанського хліба не їм. Пережив три режими, дасть Бог переживемо і четверту окупацію, — відповів провідник з ноткою гордості. Сіли на сидіння-лежанку, зброю повісили на кілки у стінах. Гессу дали маленький ослінчик, поставивши на середині бункру.

— У нас часу обмаль, — сказав окружний провідник. — Будемо знайомитись. Я — окружний провідник СБ «Журба» (Гесс зиркнув на нього). А ви хто? І куди їхали? Викладайте. Тільки без... правду.

— Я — Йосиф Гесс з села Молодинчого. Мій дід, німець, приїхав сюди у другій половині XIX ст. купив землю, завів господарство. Тато народився тут. Ми з братом виростили вже як українці, бо бабуня і мама були місцевими. При німцях я поступив в українську поліцію, щоб не мобілізували у вермахт. Літом 1943 року поліція розбіглася і по завданню ОУН перейшла в УПА, зрештою, що вам розказувати — ви це знаєте краще ніж я. Став ховатися, бо

ж дезертир. Ховався і при більшовиках, щоб не йти на фронт, а може, розстріляли б ще до фронту. Мене випадково заарештували, тримали у Ходорівській тюрмі і мучили, щоб признався, що керував Службою Безпеки району. Кілька днів тому сказали, що повезуть у моє село та Новосільці, де я був комендантом поліції. Для чого — не знаю. А сьогодні — самі знаєте...

— Все?

— Все.

З тамбуру зайшов Чепіга і сказав:

— Завдання виконали, друже провідник. Машину підірвали, зброю вбитих москалів забрали, а ось планшет офіцера. Що далі?

— Зброю занесете в бункер «М». Виставте довкола стежі, щоб спокійно можна було поговорити з... товаришем сексотом.

Чепіга позадкував у тамбур і розчинився у темноті як тінь.

Коли Чепіга вийшов, Журба повернувся до Гесса:

— А везли у село все-таки для чого?

— Не знаю.

— Продався? Своїх видавати?!

— Я такого наміру не мав, друже провідник.

— Який я тобі друг? — різко запитав. — Звідки москалі взяли, що ти керівник районної СБ?

— Не знаю, може, хтось наговорив.

— Тепер вже можеш не боятися. Ти між своїми. Але звідки можемо бути певні, що говориш правду?

— Мене всі знають на селі, можете спитати.

— Ти що, друже? Думаєш я не маю що робити, як ходити по селу і про тебе розпитувати? Сам на кого можеш покластися? Кого знаєш з провідників району чи надрайону, що могли б підтвердити, що ти провідник чи не провідник?

— Я нікого не знаю, бо ховався приватно.

— Та що ви з ним панькаєтеся, друже окружний? — зірвався один з повстанців. — Хіба не видно, що це зрадник, вів енкаведистів, щоб видати своїх. Він, бачите, нікого не знає. Не бійсь, москалям все сказав, коли везли на село. Що, на свіже повітря везли?

— Бачиш, як повертається справа? — звернувся окружний до Гесса. — Чого везли в село — не знаєш, хто міг би підтвердити чи поручитися за тебе з наших провідників — не знаєш. Сам розумієш, який висновок напрашується — зрадник. А за зраду, знаєш сам, — петля або куля.

Не встиг Гесс щось відповісти, як один з охоронців схопився з місця і крикнув:

— Ти в мене заговориш, московський сексоте! — і вдарив чимось важким Гесса по голові. В голову наче блискавка вдарила, думка вмить кудись зникла. І він повалився зі стільчика на долівку. Скільки лежав — не знає. Його підняли і знову посадили на стілець. В голові гуділо, наче жорна крутили. Гесс ще не ясным поглядом глянув на того, що вдарив його. У руках той тримав гранату ф-1 тільки без запальника. По правому виску Гесса двома струйками текла кров.

— Щось згадав тепер? — спитав окружний ніби й нічого не сталося.

— Я вам вже сказав, — відповів глухо Гесс, витираючи полою кітеля кров на лиці.

— Ти розумієш, що якщо ти не маєш когось із зверхників, які б підтвердили твою особу, то рахуй, що покинеш цей світ, — майже лагідно вів Журба.

— Хлопці, я не знаю, як зарадити собі. Я розумію, що для вас моя розповідь — не доказ, але що я можу зробити? Та спитайте в Молодничому чи Новосільцях — всі вам скажуть, що я колишній комендант поліції — Йосиф Гесс.

— Голубе, нам цього замало, що ти — Гесс. Нам треба знати, хто ти: чесний борець за Україну, чи шкура продажна. І це можуть підтвердити тільки твої зверхники. Зведеш нас з кимось з них — тоді й розмова буде інша. Все залежить від тебе, чи ти залишишся живим. Така реальність — зрозумій і нас.

— Хлопці, я розумію, яка загроза наді мною, але що я можу вдіяти? Подумайте самі: навіщо мені було би перед своїми скривати правду? Якщо ви мені не вірите, що дивуватися москалям? Вони також не вірили. Вони били і ви б'єте — що мені чинити? Така видно, моя доля: врятувався від НКВД, а від своїх загинути...

Гесс замовк. Здавалось, його охопила апатія, безнадія приреченості.

— Що ж, — заговорив окружний есбіст, — закон повстанський міцний. А СБ для цього й існує, щоб цей закон здійснювати. Зрадник не може по землі ходити.

Журба піднявся і став кроками міряти бункер, роздумуючи, що йому чинити. Можливо, чекав, що скаже в останню хвилю Гесс. Але Гесс мовчав.

— Яке рішення занесемо в протокол, друзі? — нарешті промовив Журба.

— Смерть! — промовив один.

— Смерть! — підтримав другий.

— Друже Чорний. Виведи зрадника і виконай вирок. Чорний спішно піднявся, зняв свій автомат і торкнув Гесса за плече:

— Ідемо!

Гесс встав. Але в цей час спішно зайшов Чепіга.

— Друже провідник! Мабуть, хтось видав бункер, бо сюди наближаються москалі. Десь метрів за 300.

— Покидаємо бункер! Забрати папери. Швидко! — розпорядився Журба.

— А з цим що? — спитав Чорний, перезарядивши автомат.

— Не стріляти! Почують і тоді не втечемо. Залишити тут — його вб'ють москалі самі, — сказав Журба і перший вийшов у тамбур бункру. За ним подалися інші. Якусь хвильку Гесс залишився сам, зрадив, що остався живим, але раптом вдарила думка: та його тут розірвуть гранатами москалі. Гесс кинувся в тамбур і вмить опинився наверху. Десь близько тиркотіли автомати. А далі, ніби відлуння, відповідали інші. Гесс зрозумів, то відстрілюються повстанці. Він ліг на землю і поповз, надіючись, що врятується від одних і других. «Воля», — радісно стукало серце. Зненацька збоку:

— Бандит, здавайся!

Біля дерев стояли два москалі і цілились у Гесса з рушниць.

— Встать! Руки назад! Вперед!

Вони пішли лісом вниз, де чувся гамір людей. Тепер Гесс впізнав ліс: вони виходять на Добрівляни. Під вечір вже були знову у Ходорові.

Ніч провів Гесс у «своїй» камері, а вранці прийшов Сімхе.

— Что, сбежать надумал? Не выйдет! С наших рук — разве на тот свет.

Гесс мовчав з іронією дивився на Сімхе.

— Как тебе удалось дать знать своим, чтобы отбили тебя?

По жовнах Гесса було видно, як він нервує і ледве стримує себе. Дотепер він заперечував на допитах про те, що він районний провідник СБ. Але враз його «прорвало». Зачеплено його честь і гідність. Мають його за дурня.

— Слухай, Сімхе! Ти мудрий і хитрий жид, але не думай, що на дурнішого натрапив.

— Сволочь! — верескнув Сімхе і вхопившись за кобуру. — За «жида» я вырву тебе язык, но он тебе нужен, чтобы на дыбе у Стрию все рассказал!

— Я тобі і зараз все розкажу, жиде рудий!

— Молчать, бандитская морда! — шарпався Сімхе, але сам не відважився кинутись на Гесса. А той продовжував:

— Ти думаєш, що дурня найшов? Та я відразу збагнув ще біля сугрівської фігури, коли твій дурень-лейтенант раз у раз поглядав на годинник і вичікував. Ще не був час зустрічі. Думаєш, я не звернув уваги, що ні один твій посіпака не облився кров'ю, бо стріляли холостими патронами? Але я грав комедію, яку ви задумали.

— Ах ты, сволочь бандеровская! — обурювався Сімхе, що той розгадав його замисел.

— А той твій «окружний СБ»? Даремно ти його викликав з Дрогобича від Сабурова. Ви що, не розумієте, що справжній окружний СБ мав би мене знати? А ті два босяки, що пильнували бункер? Чому вони не застрелили «Окружного», а мене зловили? Та ж то так примітивно. І ви на це, хотіли мене спіймати? То ж на чорному білими нитками шито і розраховано на дебіла такого, як...

— Завтра, бандеровский бандит, тебя самого у Стрию пошлют красными нитками!

— Злякав! Та я маю твої погрози в сраці! — люто вигукнув Гесс. Він справді був непримиримий, як Шевченків Гонта...

«Карусель» — не закрутила, не затуманила світлої голови Гесса, не зламала волі.

Потім були люті катування у Стрию протягом двох тижнів. Однак з нього не вирвали ні одного слова. З запискою «В расход — через повешанье» — повернули до Ходорова.

В грудні 1944 року Йосипа Гесса, мужнього «Гонту», привселюдно стратили посеред міста.

Смерть забрала його, але зробила безсмертним. У народній пам'яті.

Україна середини ХХ століття також мала не одного свого Байду Вишневецького, Наливайка, Тараса Бульбу і ...Гонту.

ВИКРАДЕННЯ «ГОНТИ»

Після першого снігу, що на св. Дмитрія покрив терен Ходорівщини, продовжувалась суха осінь. Через два тижні відновилась жовтнева осінь, але ночі ставали чим раз холодніші, і на ранок земля і трави покривались сивою памороззю, яка, однак, швидко зезала під ще теплим сонцем. У Ходорові було ще тепліше. Перший листопадовий сніг «спалив» листя дерев, але воно уперто трималось на гілках, наче черешки були приклеєні добрим клеєм. Парк у центрі міста та прилеглий до нього старий цвинтар зі столітніми липами та каштанами були у листі, тільки листки скрутилися від морозу і стали тьмяними, якимись безжиттєвими.

У таку пору, десь в середині грудня 1944 року, після обіду кілька босяків, озброєні сокирами, ломами, лопатами та пилою, біля старого цвинтаря щось майстрували: копали ями, різали балки, збивали докупи. Міські хлопчаки, які завжди першими з'являються, де щось робиться, спостерігали за роботою солдатів, спорили, що тут буде, на колишньому городі поряд з парком. Більшість схилилися до думки, що тут буде футбольне поле, бо он, бачите? — ворота роблять.

Завжди балакучі москалі на цей раз були мовчазними і, здається, сердитими. Тому хлопчики, хоч і підходили близько, але не сміли розпитувати, щоб задовольнити свою цікавість. Постоявши трохи і шепотом поспоривши між собою, сполоханими горобцями розбіглися у різні боки.

До вечора «ворота» були готові, але закопали їх, на диво юних футболістів, не навздвож городу, а повернули до вулиці. Як грати? Що за мара? Але містом вже йшов поголос, що у центрі будуть страчувати якогось відомого повстанця. Дивувало тільки — чому біля парку? Що знищували партизанів в НКВД, в тюрмі — всі знали. Але тут?

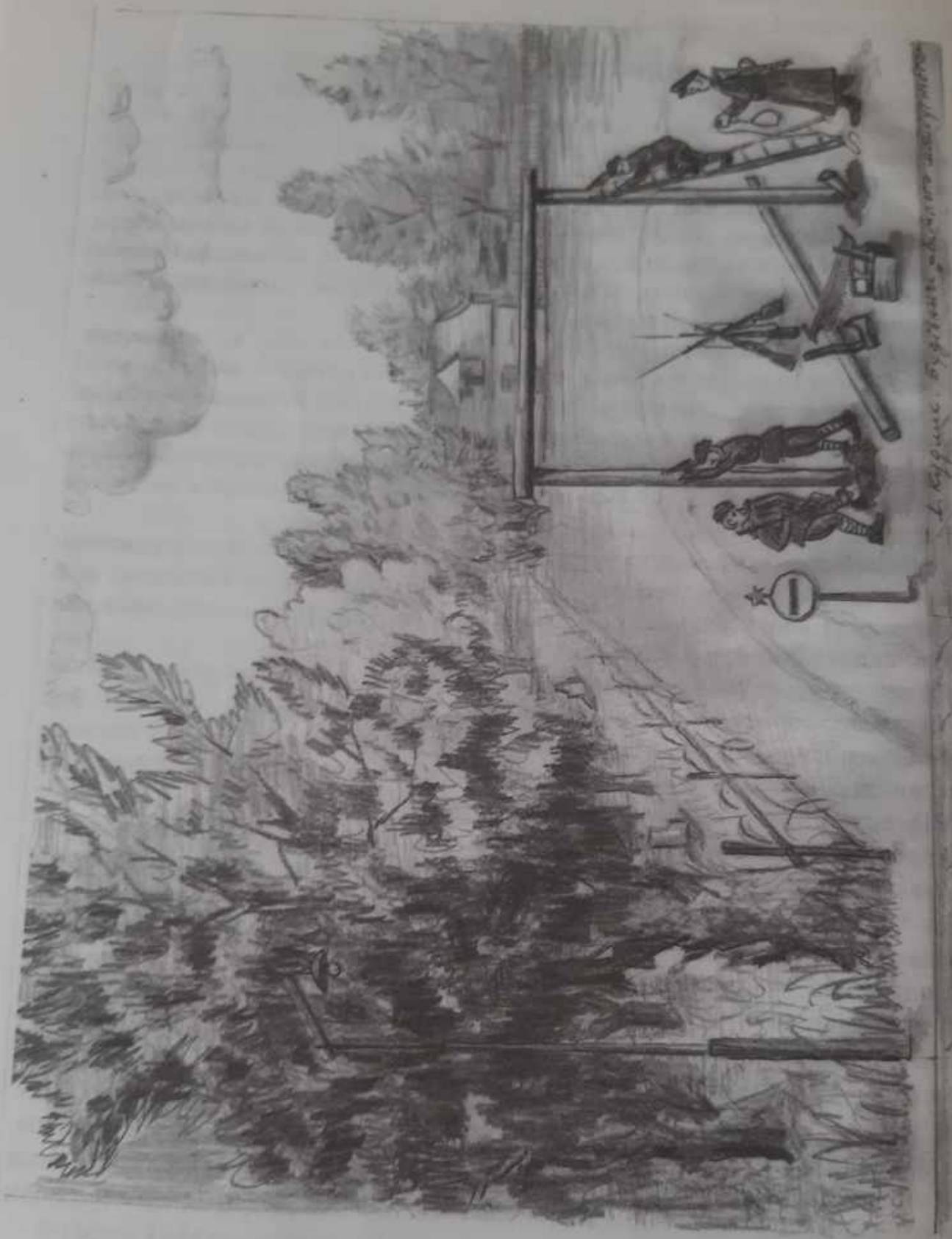
Дорослі не сумнівалися — шибениця! Коли почало темніти, привели вартового. Ніби стидуючись, він сиротливо стояв осторонь свого «поста» і робив вигляд, що просто собі тут стоїть — на тротуарі, біля старезної липи, посаженої колись на цвинтарі. Може когось і жде? Прохожі зі здивуванням поглядали на «ворота», перешіптувались і спішили по своїх справах. Догадувались, що тут, напевне уночі, когось повісять, і вже наперед сповнювались болем. Але такого жахіття, ніхто не сподівався.

***

Вечором в одній хаті на Стрийській вулиці проходила нарада підпільників. Через чорний хід, з двору, поодиноці зайшло п'ятеро: Ференчак Тадей, Демків Петро, Головенко Роман, Юрій Калинець і зовсім юний Дудин Зенон. Останнім зайшов Ференчак «Труд».

Часу не було, і «Труд» розпочав:

— Маємо дані, що завтра будуть страчувати нашого друга, зверхника СБ

І. Курчик. Будівництво об'єкта майбутнього

Підготовка до страти «Гонти» (з картини Л. Кудлика «Бунтівничі світлого майбутнього»)

району — «Гонту». Напевне, будуть тримати кілька днів, щоб у четвер бачили всі, хто прийде на ярмарок. Не можемо дати його на наругу. Провід району дав завдання викрасти тіло страченого і поховати на цвинтарі у селі.

В кімнаті не світилося, і намагання «Труда» розглянути обличчя друзів не дало успіху, але йому дуже хотілось бачити їх лица, щоб зрозуміти, як вони сприйняли завдання. Тому, трохи помовчавши, продовжував:

— Зеновій, ти наймолодший, школяр, тому не будеш викликати підозри. Твоє завдання — вивчити підходи до місця страти і передати свої зауваги Романові. Ти, Романе, маєш передати їх мені завтра після обіду — знаєш куди. Підводу забезпечить станичний з одного села. Бойовиків для операції готую сам. Ви, четверо, продумайте, як найшвидше зняти тіло і доставити до веза, що буде на лузі за цвинтарем. Зрозуміле завдання?

— Зрозуміле, — промовив хтось стиха.

— Але там буде вартовий, — зауважив наївно Зеновій. — Вже сьогодні він там стоїть.

— Вартові — це справа моїх хлопців. Ви ж маєте блискавично зробити свою справу — і все. Де займете позицію домовимось завтра.

Трохи почекав, чи ще хтось щось скаже. Але кожен мовчав, прикидаючи, як воно буде завтра.

— Операція назначається на 9 годину вечора завтра. Більшовики ще не будуть сподіватися, щоб в першу ніч. В цей час перехожих на вулиці буде мало, думаю. Але якби трапився і донощик, то не встигне донести — ми вже будемо далеко. Все залежить від нашої оперативності. Районовий провідник «Мирон» вірить, що ми з цим завданням справимось. Успішність операції буде говорити, що ми не злякались окупанта, буде підтримувати у людей віру на дальшу боротьбу. Розумієте, який резонанс буде?

О 8-ій вечора уточнимо план дій на Об'зній — знаєте де. Все. Є питання?

— спитав «Труд». Питань не було. Зверхник все ясно визначив, хоч підпільники були дещо занепокоєні такою акцією.

— Справимось, — обізвався найстарший з них Петро.

— Тоді розходимось, — сказав «Труд», який готував цю операцію по врятуванню гідності і честі побратима й не знав, що через 10 днів і його не стане.

Першими вийшли у двір Роман і Зеновій. Постояли трохи під стіною, наслухаючи. Вони були легальними, тому вийшли на ледь освітлену вулицю. За ними розчинились у темні ночі і інші підпільники.

Недалеко чмихав і посвистував маневровий паровіз.

* * *

На другий день з самого ранку, у місті почалась метушня. Рота солдатів стримувала на роздоріжжі в кінці парку людей і заганяла під «ворота», змайстровані вчора солдатами. Коли назбиралось до 30 чоловік, солдати оточили їх з чотирьох сторін і стали очікувати.

Раптом зі сторони ринку (там тоді знаходилось НКВД і тюрма) надїхала вантажівка, на якій сиділо чотири чоловіки. Машина підїхала під шибеницю.

Один з катів накинув на перекладину шнур, з другого кінця якого була петля, і зав'язав його. Петля зловіще погойдувалась над машиною.

Двоє катів підвели і підтримували смертника, він був змордований, з полонаними ногами і не міг стояти. Третій кат поставив перед ним високу табуретку. На машину підвівся ще один енкаведист і зачитав з папірця «вирок», який не нагадував офіційний протокол: «За ворожі дії проти радянської влади засуджено на смерть через повішання українського буржуазного націоналіста — Йосифа Гесса. І так буде з кожним, хто буде виступати проти влади. Вирок виконати негайно». Настала мертва тиша.

Два кати підняли Гесса на табуретку і відразу ж зав'язали йому рота, щоб не сказав убивчого для москалів гасла «Слава Україні!», з якими умирили повстанці. Третій вже накинув йому на шию петлю і вибив з-під ніг табуретку. «І-і!» — вирвався зойк з тридцяти грудей. Машина від'їхала, а кругом москалі заплодували і зареготали. Людоїдська оргія!

Люди були приголомшені. Їм не приходилось бути на таких видовищах. Таке тут відбулося вперше. Жінки хрестились і плакали. Один з енкаведистів, що стояв близько заплаканої жінки, обізвався до неї:

— Что, жалко? Всех перевешаем, кто будет против советской власти. А может ты соучастница? Как фамилия?

Жінка шептала молитву і втирала сльози, але відповіла ніби підсвідомо:

— Дунець. Мого сина німці отак торік...

— Знать, было за что, — усміхнувся зухвало москаль. Жінка глянула на нього заплаканими очима, мов на яке чудовисько і позадкувала між людей. Це була мати Теодора Дунця, який загинув від німців у 1943 році.

Солдатів стали шикувати до відходу, і люди стали розходитись. Були пригноблені і злякані. Невже так буде всім? Солдати відійшли. Розійшлися і зажурені люди. Остався тільки вартовий, що став осторонь біля мертвого «Гонти».

***

Пройшов день. Місто сповнилося переповідями про страту Йосифа Гесса, про якого знали всі. Але тільки незначна частина знала, що це — відомий районний референт СБ «Гонта».

О годині сімнадцятій стало вже смеркатися. Змінився караул, але тепер, замість одного, виставили двох вартових — один біля шибениці, а другий контролював підступи до неї. Він проходив тротуаром від рогу вулиці І. Франка попри цвинтар, а далі — побіч парку ще метрів 25—30 за шибеницею.

Місто тих часів було дуже погано освітлене. Місцева електровня не могла ще достатньо забезпечити місто світлом. Добре, що хоч зрідка блимали на вулицях звичайні хатні жарівки, що ледве пробивали нічну темряву. Один ліхтар стояв на перехресті біля аптеки, другий за парком, як на Оттневичі, а третій — за рогом вулиці І. Франка. Але він мало що освітлював «охраняемый объект», поскільки розміщений був під самим двоповерховим будинком, що стояв на розі вулиці. Цвинтар був у тіні. Оце і все освітлення центру міста.

Поки вулицями проходили перехожі, здригаючись від побаченого, вартові

вели себе бадьоро, голосно перемовлялися між собою. Але видно, таки не звично було стояти біля мерця, бо через півгодини стали мінятися місцями: той, що ходив, ставав біля страченого, а той, що перед тим стояв, став ходити. Так робила і друга зміна вартових — з 7-ї до 9-ї. Людей проходило вулицею все менше, можливо, обходили стороною.

О 9-й вечора заступила на «пост» третя зміна вартових. На вулиці — ні душі: добрих три години вже триває ніч. Як тільки відійшов розвідний караулу з попередніми постовими, настала мертва тиша — тільки човгання кроків вартового на тротуарі. А тут ще котрийсь з тих, що змінилися, відходячи чорно пожартував:

— Эй цветной (так солдати називали рудих своїх колег — М. М.), смотри в оба: он, кажется, еще шевелится, как бы не прыгнул. — Всі якось штучно зареготали і пішли. Марудно стало москалям на душі, хоч і кляті каналії.

Через якийсь час той, що стояв на місці, заговорив до товариша:

— Серый, давай вместе.

— Что вместе?

— Ну, патрулировать, а то как-то жутко здесь стоят одному.

— Давай, — погодився той, уявивши собі, що і він буде стояти. Пішли разом вздовж парку, потім повернули назад до вулиці І. Франка. Пройшли вже два рази свій маршрут, довжиною у 50—60 метрів, не поспішаючи — часу є майже дві години.

Ось вони знову розвернулись біля вулиці Франка і пройшли кілька кроків у зворотну сторону. Раптом на протилежному боці вулиці Шевченка в городі щось глухо гупнуло і зашелестіло. Від несподіванки солдати рвучко повернулись до вулиці, зірвали з пліч рушниці, взяли наперевіс і стали вдивлятися у город.

І тут, мов духи, тихо відділились від товстих лип чотири постаті і стрімко кинулись на солдатів. Чотири метри — ніби одним скоком! Вартові навіть не встигли повернутись, зосереджені всією увагою на городі. Почулися два глухі удари — і вже купою лежать на тротуарі шість чоловік. Вони борсаються, важко дихають, шепотять якісь окремі слова...

Нарешті четверо потягнуло двох за липи на цвинтар. В цей час з городу через вулицю метнулися дві постаті і кинулися до шибениці. З парку вискочило ще двоє їм на допомогу. Це були наші знайомі хлопці, що мали завдання зняти «Гонту». Якась хвилина їм була потрібна — і вже тіло друга клали на міцну скатерть, вхопили за чотири роги і миттю понесли між деревами на цвинтарі.

За цвинтарем їх наздогнали повстанці, помагаючи нести дебілого «Гонту». І все це — бігом. Неподалік стояла підвода. Поклали покійного на воза, вдарили по конях — і віз покотився темною, але рівною вулицею, висипаною вугільним жужелем. Чотири бойовики на ходу скочили на підводу і зникли у напрямі Об'їзної. Підпільники також розійшлися своїми дорогами.

Було 20 хвилин на десяту ночі. Ходорів, здається, вже спав...

Коли через півтора години розвідний вивів зміну караулу, то ще з-за рогу вул. Франка побачив, що вартових нема. Він зупинив варту:

— Стой! К оружию!

Клацнули замки рушниць. Стали повільно, насторожено посуватись до місця страти. Побачили, що і тіла Гесса нема. Тоді розвідний зробив два умовних вистріли вгору. Парк голосною луною продублював у нічній тиші постріли. Сержант зрозумів, що тут вже нікого нема, що нема чого боятися, бо тіло Гесса, мабуть, вже далеко. Він став обстежувати місцевість і незабаром наткнувся на своїх вартових, із зав'язаними ротами, а руки і ноги їх були добре скручені шнурами.

Коли прибула по тривозі на місце страти вся рота, то вартові вже сиділи, спершись спинами об липи і відходили від удару прикладом по голові. Командир роти Лосєв глянув презирливо на «свою варту» і коротко процідив:

— Под трибунал!

А тоді дав команду роті:

— Отбой, мусорники! В казарму! — Командир лютував.

Він зрозумів: доганяти пізно і не знати де. Шукай вітра в полі!

...А над старим цвинтарем, стривожений рухом, зловіщо гудів пугач.

ЗИМОВА ЗАСІДКА 45-ГО

*З життя одного повстанського куща
за дослідженнями Зеновія Горіна.*

По перших великих втратах після каральних облав у 1944 р., до яких залучалися і прифронтові військові частини, зима 1945 р. понизила активність повстанців. Вони набирались навиків ведення активності бойових дій з досвідченням у боях з німцями ворогом, робили висновки з перших своїх помилок і втрат. Це була перша зима у більшовицькому запіллі. Тяжка зима, що коштувала великих втрат для повстанців, Але дух боротьби серед повстанців не спадав. Хлопці готові були йти і йшли на ризиковані операції. Не можна було дати ворогові думати, що він зламав підпілля і боротьбу УПА. Не хотів залишатися пасивним до весни і північно-західний куш «Серника», хоч в умовах жорстокого переслідування командир відчував велику відповідальність перед проводом за долю кожного вояка, за володіння зброєю та своєю волею у бою.

Зло, яке принесли і чинили більшовики проти українського народу, народжувало у стрільців ненависть до ворога і бажання помсти, вимагаючи активних бойових дій проти окупантів. Часто провідникам доводилось заспокоювати гарячі голови стрільців, які не жаліли свого життя, рвалися у бій.

І коли цього лютого дня стало відомо, що спецвідділ НКВД завтра вирушає на нову «операцію» у Бориничі, то кушовий «Серник» та військовик «Гайворон» вирішили на цей раз не стримувати запалу своїх повстанців. Буде бій! ...Було вже кілька днів по стрітенню. В цей час вояки куща дислокувалися у Руді, та Чорному острові. Десь об 11-ій годині ночі прийшов на постій «Серника» у Руді зв'язковий і вручив «штафету». Своя людина у Ходорові повідомляла, що завтра група енкаведистів (взвод) вирушає у Бориничі на збір позики на війну. Прочитавши записку, «Серник» сказав:

— Як тільки завтра москалі проїдуть через Острів, маєш доповісти мені — скільки їх, яке озброєння, на чому їдуть. Спішити мусиш, бо, сам розумієш, що часу в нас буде мало.

Коли зв'язковий пішов, «Серник» став радитись зі своїм військовиком «Гайвороном», де і як дати бій енкаведистам.

— Враховуючи, що тут безлісна місцевість, то москалі можуть бути впевнені, що тут їм безпечно і засідки не будуть чекати. Це аргумент на нашу користь, — промовив «Гайворон».

— Тому треба діяти несподівано і рішуче, — погодився Кушовий. — Як думаєш? Де це можна зробити?

— В селах Дроховичі і Чорний Острів — відпадає, можуть бути людські жертви. Між Дроховичами і Бориничами є добре місце, але це далеко для переходу і можуть виявити — це ж день.

— Тоді тільки лишається...

— Так. Тільки між Дроховичами і Островом, — закінчив «Гайворон». — За горою, за поворотом з Дрохович на Чорний Острів. От тільки липи...

Він взяв листок паперу, дістав з кишеньки піджака невеликого олівця і став креслити план.

— Дивись, — друзі майже вперлися головами і при каганці вп'ялися очима у клаптик паперу...

Ще не було 9-ї на другий день, як прийшов зв'язковий. Він доповів, що Островом проїхало 25 — 28 енкаведистів на чотирьох санях з одним кулеметом, який бачили.

— Передай «Сергію» і «Чорному» — збір о 12-ій в повній готовності у хатах біля самого мосту через Луг.

О 12-ій два рої вже зібралися в призначеному місті. Чекали зверхників куша. Хоч ніхто нічого конкретного не говорив про засідку, але повстанці були збуджені — знали, що буде бій. Коли прийшли Кушовий і Військовик, вояки, як бджоли, обступили зверхників: коли, що, де?

— Все будете знати, а тепер рушаємо! — сказав «Серник» і разом з «Гайвороном» рушили з місця. За ними потяглися рядочком два рої. Йшли «вслід», щоб менше було видно слідів на снігу. Пішли попід горбом вздовж Лугу. Якщо хтось цікавий дивився з села, то здавалось, що повстанці пішли на Дроховичі, а може, на Ляшки. Тим часом, пройшовши зо два кілометри, «Гайворон» зупинив рої під горою. — Сьогодні, десь, може, через дві-три години ми зустрінемо вогнем більшовицьких окупантів, — сказав «Серник». — Ви готові до цього?

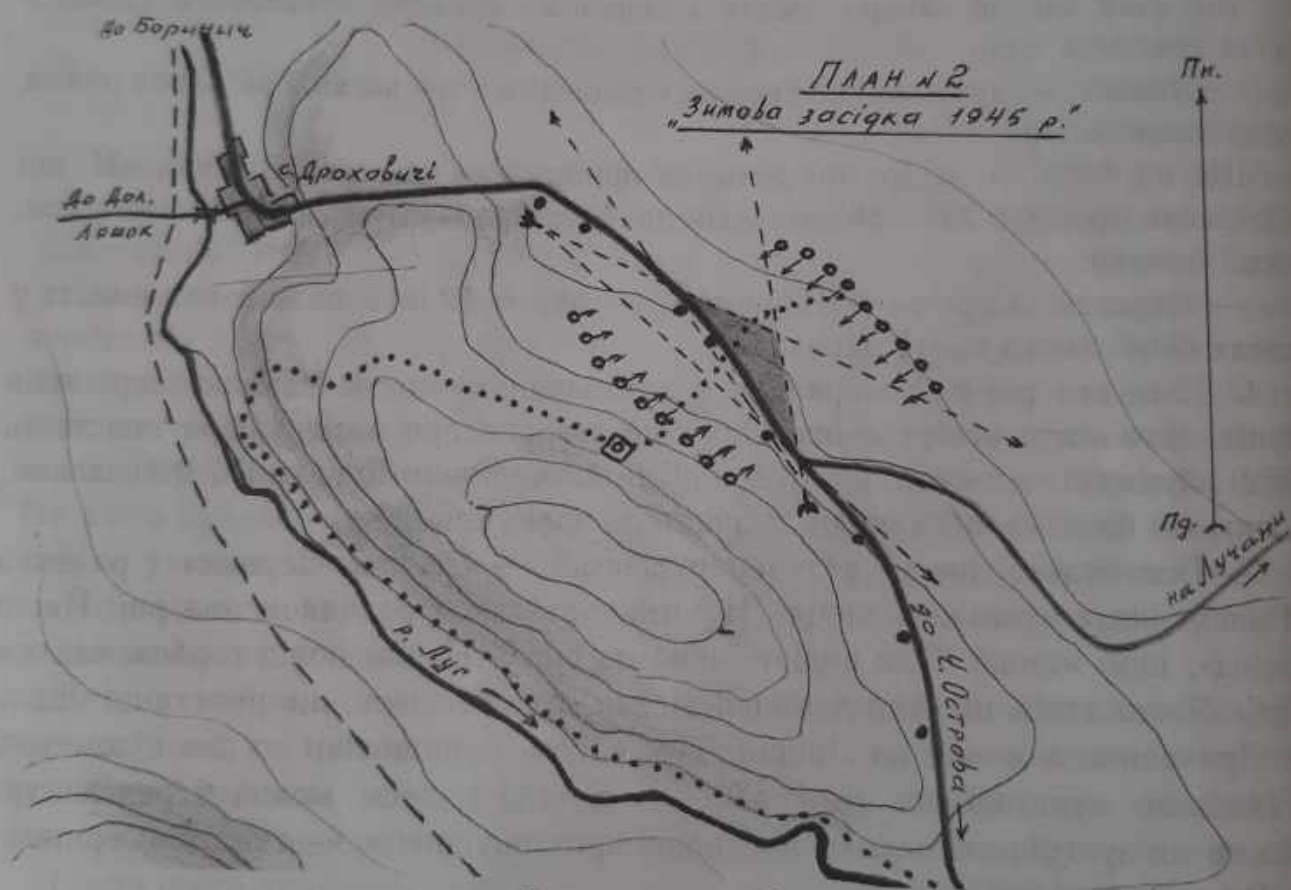
— Готові, готові! — загомоніли хлопці. «Юрко» погладив свій «МГ», що трохи покритися памороззю: «О, аж проситься. Сьогодні випробую його на москалях», — радісно, але з хвилюванням промовив молодий повстанець.

— Добре, що у вас такий бойовий дух. Бо наші батьки мають знати, що вони викохали гарних синів, які здатні захистити їх, а окупант має знати, що під ним всюди горить загарбана земля. За цим горбом ми маємо йому нагадати про це. Для кількох з вас — це перший бій. Будьте мужніми, бо ворог боїться

сміливих. Друг «Гайворон» покаже вам наші позиції. З Богом за Україну! Не дійшовши до Дрохович, «Гайворон» повернув вправо у видолинок між двома горбами. Видолинок не проглядався ні з одного села. Ним пройшли наверх аж до «Лопчукової ями» — це глибока карстова впадина на узвишші за Дроховичами. Легенда розповідає, що тут колись стояла жидівська корчма край дороги, яка тоді проходила через горб на Чорний Острів. У Страстний тиждень музика не припинялася. І от на Великдень корчма з жидами і тими, що розважалися, запалася.

Тепер тут хлопці сіли на узбіччя «ями» на перепочинок, скриті від сексотського ока. В останнє перед боем курили, натягнуто жартуючи, щоб скрити хвилювання. Звідси, з берега цієї великої і глибокої макітри, було видно дорогу, що, зробивши поворот вправо, полого піднімалася на Чорний Острів. Військовик забрав ройових на підвищення, щоб показати позиції. Він показав рукою на дорогу:

— Ось там, за останньою липою у 80-ти метрах від неї, буде стояти «Юрко» з МГ, а зліва від нас, біля повороту, — «дегтяр». Перший рій залягає

План засідки 1945 р

розстрільною від «дегтяра» до МГ паралельно до дороги, а другий — за дорогою на віддалі 100 м. Для першого рою є гарний захист — замерзлі купи гною, що вивезли на поле люди. За кожною купою — стрілець. Гірше для другого рою. Маєте «вгризтися» в сніг, щоб ніякого підозріння. Ройовий «Сергію», прослідкуєш за цим, бо твоя позиція, як на долоні. Вогонь відкриєш аж тоді, коли москалі кинуться з дороги у твою сторону. Там, за дорогою, вони мають

знайти свою могилу, потрапивши під перехресний вогонь наших кулеметів і сальви твоїх хлопців. При зближенні використайте гранати.

Сигналом до бою буде сальва МГ, як тільки голова колони порівняється з останньою липою. У цей момент потужно вступає у бій перший рій і «дегтяр» Шершня. Ворог має думати, що відступити може тільки у поле. А там його буде чекати другий рій. Зрозуміли? Тоді — зайняти позиції! Другий рій переходить дорогу «гуськом» біля останньої липи.

Рої розбіглися на свої місця. Треба було спішити, бо сонце вже повернуло з полудня, а лютневий день короткий. Можливо, що москалі вже вирушили з Боринич. Останніми на позиції подалися «Серник» — до другого рою, а «Гайворон» — до першого. Всі залягли. Позиція затихла, приготувившись до бою.

Навколо білили сніги, що вигравали самоцвітами у променях призахідного сонця. Кожна сніжинка іскрилася, сліплячи очі воякам другого рою — вони були яроти сонця. Непорушно в інію стояли липи при дорозі, ніби вмочені у білило, а легкий мороз пощипував обличчя приємним холодом. Зрештою, хіба дослухались до морозу, коли незабаром буде гаряче. А поки що тепер кожен думав про своє... Та думки раз у раз повертались до того, що їх чекало...

Раптом тишу порушили якісь звуки — ніби цокало кілька годинників. Потім морозне повітря, прозоре і чисте, донесло виразніший дзеленькіт нашійників, форкання коней і тупіт копит по мерзлій дорозі. Повстанці стрепенулись від мрій і непомітно стали готувати зброю, набої, гранати.

З-за повороту показала валка. Вона виїхала не з Бориницької дороги, а з Дрохович. Очевидно, командир енкаведистів міркував так: на дорозі з Боринич на Острів є місце, зручне для засідки, тому обійдемо цей відтинок дороги через Дроховичі і виходимо на шлях недалеко від Острова. А там засідка вже неможлива — місцевість не дозволяє.

Валка проминула Дроховичі і безпечно виїхала на Бориницький шлях, повернувши вправо на Острів. Попереду верхи на білому коні їхав начальник енкаведистського загону (пізніше казали, що це був більшовик — садист, директор спиртзаводу, що полюбляв брати участь «в охоті на бандитов»), за ним на відстані 15—20 м. їхали перші сани, далі на такій же відстані — другі, треті і четверті. Москалі, видно, були «підігріті», бо голосно перегукувались, матюкались, сміялись. Їхали безпечно, не сподіваючись, що у цьому безлюдному полі може підстерігати їх смерть. А вона вже дивилась на них крізь мушку МГ.

Валка їхала компактно, що було на руку повстанцям, з кожною хвилиною наближаючись до рубежа відкриття вогню. Ах ті, хвилини! Як довго ідуть ті босяки! А пальці повстанців, здається, приросли до спускових гачків... «Гайворон» прикидає віддаль — ще метрів 25 мають проїхати.

Раптом — що це?! Загарчав, захлинаючись МГ у руках «Юрка». «Що він робить?!» — подумки скрикнув «Гайворон». Але вже затріщали постріли першого рою, немов відлуння кулеметної черги. Позаду колони «заграв» Шершень на «дегтярі».

А на дорозі — содома! Мов вітром здуло москалів з саней, заіржали коні, забився в агонії білий кінь, скошений разом з вершником першою чергою МГ. Передні сани понеслись порожняком вверх по дорозі на Чорний Острів, залементували поранені москалі, другі сани стали впоперек дороги, перекинувшись полозами вверх.

Нарешті ворог схаменувся, він зорієнтувався звідки ведуть повстанці вогонь, миттю скотився з дороги у рів з протилежного боку і відкрив шалений вогонь. Але перший рій був добре захищений купами гною. Та повстанські кулемети тепер не шкодили москалям, які були за дорогою, як за бруствером. Кулі партизанів аж іскри викрешували об дорогу, але користі не приносили.

Треба було виправляти становище, бо бій затягувався. «Гайворон» дає команду: «Дегтяр» на рів!» Шершень зрозумів ситуацію і разом з помічником перебіг з кулеметом через дорогу. Тепер «дегтяр» зататакав вздовж рову, у якому залягли москалі. Там зойкнув поранений чи вбитий. Ворог заліг глибше. На кілька хвилин затих, обмірковуючи, як вийти зі скрутного становища. Він зрозумів, що відступати через поле небезпечно і що єдиним порятунком для нього є рів. «Гайворон» змушений дати сигнал другому роєві відкрити вогонь, щоб «викурити» москалів з рову. «Заговорила» фінка «Серника», виважено загупала десятизарядка «Сергія», затріщали постріли повстанців. Але позиція другого рою занадто відкрита, а москалі мають захист — рів.

Аж тепер ворог зрозумів, яке мав щастя, що не відступив на відкрите поле. Свій вогонь він спрямував на другий рій. У цей момент повстанець «Кармелюк» (Микола Ткачів) встав чомусь на повний зріст і крикнувши «Смерть москалям», зробив кілька вистрілів. Тут його і скосила ворожа куля. Він впав на очах всього куща. А з рову почулась команда: «Снайперам снять пулеметчика!» Відразу лягнуло два постріли. МГ затих. «Гайворон» зрозумів і подав команду: «Допомогти Юркові!»

А ворог скористався заминкою, частина складу поповзла ровом вверх, а друга відкрила вогонь по кулемету, не даючи йому вступати у бій. Потім перша частина веде вогонь, а друга повзе ровом. Так вони дістались ровом до польової дороги, що вліво відходила на Лучани. Ах, той клятий рів! Як я про нього забув? — картав себе «Гайворон». Стримати відступ енкаведистів не було можливості. Це міг зробити другий рій, якби розвернув розстрільню паралельно до Лучанської дороги, але зробити це на відкритому місці та під вогнем ворога «Сергій» з «Серником» не захотіли. Дорого це могло їх коштувати.

З першого рою вискочило кілька стрільців і кинулись до дороги, щоб зупинити відступаючих ворогів. Та раптом скрикнув «Сич» і впав у сніг. «Допомогти Сичу!» — почулась команда. Хтось кинувся до нього. «Посилити вогонь!» — наказує «Гайворон», але кулі стрільців тільки підганяють ворога швидше відступати. Тут могли б допомогти тільки гранати, але як наблизитись до дороги на таку віддаль? Коли прибіг з «дегтярем» Шершень, москалі вже побігли дорогою ліворуч на Лучани, зрідка відстрілюючись, очевидно, економлячи патрони. Їх далеко не переслідували: у повстанців також закінчувалися набої.

Вже вечоріло, коли закінчився бій. На дорозі і рові лежало шість вбитих

енкаведистів, було вбито двох коней — білого, командирського і підручного перших саней. На цих санях лежав «дегтяр» і шість дисків до нього. Очевидно, кулеметник загинув при першій сальві повстанців і кулемет залишився без господаря, а потім підійти до саней енкаведисти не могли, тим більше, що ошеленілі коні понесли сани дорогою, поки не впав підручний, мабуть, від «сліпої» кулі.

Крім цього, повстанці взяли ще й інші трофеї: чотири автомати, два карабіни, кілька дисків і ріжків до ППШ, набої до карабінів та один пістолет. Все це було при вбитих. Могли бути трофеями чотири дублені кожухи та шапки-сибірки, але ніхто зі стрільців не хотів брати «з плеча» вбитих москалів для свого користування, хоч тепла одежа була дуже потрібна. Видно, серед москалів були і поранені, бо сліди крові були у рові і на дорозі на Лучани.

Повстанця «Кармелюка», що першим поліг у бою, перевезли саньми до села Дроховичі і поховали з почеснями на цвинтарі. Кулеметника «Юрка», тяжко пораненого, відправили у Чорний Острів для лікування у надійному місці. «Сич» і ще один вояк були легко поранені і незабаром знову брали участь у бойових операціях куща «Серника».

Після вечері і короткого відпочинку зверхники підсумовували наслідки акції. Засідка вдалася, але не повно. В цих умовах енкаведистський загін мав бути повністю знищений. Але не вийшло, хоч ворог втік з поля бою. Чому не вийшло? По-перше, пастка добре не закрилася через «Юрка». За нього говорив помічник. Він сказав, що після першої сальви «Юрко» крикнув: «Я не хотів! Це спусковий механізм...» «Цілком можливо, що не витримали нерви у хлопця» — допустив «Серник». «Це моя вина, — сказав «Гайворон», — я знав, що за кулеметом Юрко перший раз у бою».

Друга причина неповного розгрому — рів. Ніхто не пам'ятав, що у цьому місці дорога мала цей клятий рів. Він врятував енкаведистів від повного розгрому. Перший рій був задалеко від дороги і не зміг скористатися гранатами, коли ворог заліз у рові.

«Гайворон» мучив себе. Це він у всьому винен. Який він військовик, коли не передбачив усього? Його не розраджували, хоч за рів ніхто його не звинувачував. Він і так по пам'яті вибрав найкращу позицію.

Ще одне мучило всіх: чому загинув «Кармелюк»? Чому він встав на повний рист? Геройство чи нерви? Керівники куща робили собі висновки на майбутнє. Операцію визнано успішною — один загинув і два поранені (про смерть «Юрка» дізналися через тиждень).

Повстанці були на піднесенні. Для деяких це був перший бій і бій переможний.

Після розбору акції кущ вимаршував на інші терени для відпочинку у безпечних кріївках. Не було сумніву, що зранку може бути облава у Чорному Острові, Дроховичах чи Бориничах. Адже прийдуть по своїх убитих. На ранок випав невеликий сніг, який прикрив скоцюрблені трупи ворогів і сліди повстанців.

Ще тільки сіріло, а через Острів промчало п'ятеро саней з солдатами. За

селом, на полі бою, знайшли убитих. Поклали на одні сани, накрили брезентом і прив'язали. Нове начальство було здивоване: з убитих не були зняті ні кофухи, ні шапки, ні черевики. Вчорашні «герої» пояснювали, що «бандьори драпанулі і їм некогда било». От наглий москаль — вони ще й переможцями стали. Що ж, «перемагайте» і далі так!

Понура валка «з трофеями» поверталась до Ходорова.

Довідка.

1. Кушовий «Серник» — Панчишин Василь, 1920 року народження, уродженець с. Ляшки Горішні (тепер Горішнє), кушовий провідник, терен — північно-західна частина району. У 1943 р. закінчив агрономічний ліцей у Черниці. Під час польської окупації — організатор роботи товариств «Просвіта» і «Сокіл». З 1941 року член ОУН. З приходом більшовиків у 1944 році — організатор СКВ (самооборонного кушового відділу). З кінця лютого 1945 року — у районному проводі. Загинув біля Добрівлян у 1946 році.

2. Військовик «Гайворон» — Микола Деркач, 1915 р.н. уродженець села Ляшки Горішні (тепер Горішнє). Військову службу пройшов у польській армії 1937—1938 рр. З 1934 р. — член молодіжної організації «Сокіл», з 1938 року — симпатик ОУН, а з 1941 р. — член ОУН. У 1944 р. бере активну участь у створенні СКВ. Призначається заступником кушового по військових справах, керує бойовими діями куша, в середині 1944 р. — інструктор вишколу. Має великий авторитет за справедливість, хоробрість і організаторські здібності. провів кілька успішних боїв з енкаведистами. Через місяць після описання подій, загинув (застрелився) у безвихідному становищі у с. Чорний Острів.

3. Ройовий «Сергій» — Мрук Іван, 1923 р. н., уродженець с. Ляшки Горішні (тепер Горішнє). Член ОУН з 1942 р. Бере участь в організації СКВ. Проходить вишкіл на хуторі Тунятини у серпні 1944 р. У ц. р. вже мав бойову пригоду. Був заарештований польською боївкою та офіцерами НКВД. Та врятували друзі по зброї — перкрили всі виходи з села (Горішнє), знешкодили офіцера НКВД і командира польської боївки, чотирьох боївкарів поранили. Здобули планшет з важливими матеріалами.

У перестрілці Іван був поранений в ногу, але визволений. У лютому 1945 р. керує другим роєм у засідці за Островом. У травні 1945 р. супроводжує з районним провідником «Мироном» через свій терен по зв'язку, провідника

Іван Мрук —
колишній ройовий «Сергій»

краю з його охороною, що йшли з Карпат.

З поворотом заквартирували у Чорному Острові, а на ранок — облава. Рятується у криївці в Кобильника. Через певний час провокативний жіночий голос повідомив, що облава закінчилась. Хлопці зраділи і хочуть вийти з криївки. Коли відкрили лаз і Мрук тільки висунув руки, по них вдарили постріли. Повстанці пірнули вниз. Але криївка вже була викрита. Становище безвихідне. Оба з другом вирішили не датися живими в руки ворога. Підірвали гранату. Одержав 32 поранення від осколків. Чудом залишився живим. Лікування. Суд. Вирок — 25 років. Місце заслання — Воркута. Бог поміг — повернувся через роки додому.

ВАСЯ КУБАНЕЦЬ

Червень 1945 року запам'ятався тим, що гостинцем Миколаїв — Ходорів безперервно кілька днів йшов незвичайний для нашого краю «товар» (худоба). Дорогою і її обочинами, витоптуючи посіви, повільно крокували довгорогі мадярські буйволи, що своїми рогами сплелись у якусь єдину масу. Наші люди таких тварин не бачили — у деяких особин роги досягали 70 — 80 сантиметрів, а може й більше, що майже рівно виростали не в гору, а в боки. За ними цілими стадами плелися чорно-білі та багряно-білі корови, потім табуни коней — довгоногих рисаків і міцних важковозів, потім знову буйволи, коні, корови... І так кілька днів. Десь, очевидно, зупинялись на ніч (а може й ні?), але тварини були втомлені і понурі. Чи то від недоїдання, чи то від відчуття, що йдуть у чужий їм світ.

Всю цю масу поганяли рідкі вершники радянських солдат (очевидно, з комендантських рот), на яких була виляняла, майже до білого, солдатська «роба», за плечима теліпалися короткі карабіни та кілька патронташів на животі. У руках у них були батоги, якими час від часу поляскували на тих тварин, що занадто далеко відбивались від дороги в пошуках корму. Власне ці погоничі розказували, що гонять стада і табуни з Словаччини, інші казали що з Австрії, але найбільше говорили про Угорщину.

Це була «визволена» європейська худоба, що тепер мала служити до краю пограбованим колгоспам на Україні, а чи й далі, якщо тварини витримають цей мученицький шлях.

Ми, підлітки навколишніх сіл, ходили часто до Берездівцець, все це бачили і шукали очима, котрий буйвол мав найдовші роги та який важковіз володів найширшими копитами. Але не це було нашою метою відвідання Берездівцець. Ми скучили за школою, за навчанням. Бо, навіть не закінчивши першу чверть першого совіцького навчального року (1944 — 1945 р.), хлопчики покинули школу. Що трапилось тоді?

Коли у липні 1944 на львівщину повернулася знову совіцька влада, то, не зважаючи на свої порахунки з нею, наші батьки не заперечували проти навчання дітей у нових школах. Ми вчилися при різних режимах: при Польщі, при «перших совітах», при німцях, то пішли до навчання і при «другому визволенні». Та це тривало не довго. І не тому, що не було чого вчитись, а тому, що

навчання набирало мілітаристського характеру. Всі школи, навіть неповносередні (випускним був 7-й клас), були укомплектовані штатними «воєнруками». Вони вели і якісь там спортивні заняття, але основним була «стройова підготовка», вивчення «вінтовки» і «штикової бой». Воєнруками були відставні сержанти, демобілізовані через хворобу або поранення. Нас, хлопців, це не лякало, навіть було цікаво тримати в руках «живу» рушницю чи карабін (зрештою, ми їх вміли тримати ще з часів фронту, але скрито від батьків і «совітів»), вчили розбирати і складати їх, вчитись прицілюватись і таке інше. Але коли батьки дізнались про «штикової бой», вони стривожились. Та то ж дітей готують на війну! Бої ще точились на чужих західних територіях. Навіть у Берездівцях був якийсь невеликий медсанбат чи госпіталь, куди поступали жертви з війни.

Батьки запротестували. «Мало, що половили окремих чоловіків і забрали на фронт без всякої підготовки, а тепер ще готують синів! Ніякої школи! Сиди в хаті!». Добре, що після початкової школи навчання не було обов'язковим, то й не було «владі» до чого придертися. Родичі відповідали: «Нема часу ходити до школи, треба робити, контингент здавати (тому тепер, на старість, маю посвідчення «учасника війни»). Так ми перестали бути школярами.

Але коли закінчилась війна з Німеччиною і минула небезпека забрати нас на фронт, батьки «відпустили віжки». Літом 1945-го вже знову ми крутились коло школи в Берездівцях. Тому ми все бачили, все чули і все знали.

Берездівський костел, але без охоронного муру. За ним колись стояла техніка червоного батальйону

От і тепер, після «походу» худоби, десь у червні чи на початку липня, у Берездівцях зупинилась фронтова частина (як тепер розумію, мабуть, батальйон). Їхнє господарство, техніка стояли за мурами костелу, напевно і в костелі, а «жива сила» була розміщена у великих одноповерхових, колись єврейських будинках у центрі села. Два з них стояли по обидва боки гостинця недалеко від мосту через Вишнівку, а на лівому боці річки — на горбі проти церкви теж стояв широкий, з колонами будинок, деякі офіцери жили окремо у порожніх польських будинках (поляки виїжджали в Польщу ще у 1943 — 1944 роках з політичних мотивів).

Солдати були «весёлые ребята», раді, що вийшли живими з війни. Вони охоче спілкувалися з людьми і навіть з нами. Через деякий час ми вже знали, що вони стали «на побывку» перед відправкою на японський фронт, якого ще не було. Загальна радість від їх «победи» була

така велика, що їм дуже не хотілось знову підставляти себе під японські кулі. Загалом, була надія, що може до війни не дійде або обійдеться без них. А поки що займалися своєю справою: трохи марширували «с песнями», трохи десь за Берездівцями стріляли «по мишенях», хтось підліковувався у медсанбаті, що знаходився на плебанії польського ксьондза, якого вже не було у Берездівцях. «Побаловаться с девушками» не виходило, бо всі дівчата дуже строго поводитись з солдатами і не дозволяли собі «ухаживать» за ними. Так пройшло чи не з місяць.

З-поміж інших виділявся офіцер у званні капітана. Він жив, здається, у хаті колишнього костельного органіста Корділя. Він був красивий, в синій галіфе, опоясаний ремнями, а на голові носив кубанку — смушеву шапку з низьким дном, перехрещеним червоними стрічками. Такі шапки не були «табельними», їх носили деякі офіцери, щоб «пофраєритися». Був у нього вороний, із білою зіркою на лобі, кінь. Мабуть, тому його називали «Вася - кубанець». Чи це було його прізвище, чи він був із Кубані, а може, через шапку дали прізвище. Солдати в очі називали його «товарищ капітан», поза очі — «Вася Кубанець». Так його називали і люди, що знали його.

А дізнались про нього через незвичайну поведінку. Пізнього післяобіду він сідлав коня, брав ППШ (автомат), скакав на свого вороного і рясцю піднімався на гору св. Яна (в сторону Ходорова). Потім звертав наліво в сторону Красної Гори (колишня польська колонія) або направо, вбік підгорецької Долинки. Але найчастіше мчав «старим гостинцем» до козацьких могил під Рудою (тепер Рудківці). То тут, то там чулись його черги з «пепеша». Стали говорити, що він одинцем (такий відважний!) ганяється в полі за бандерівцями. Чому в полі мали бути повстанці? І чому він не їхав у ліс Барвінок або Токарів ліс, що були також близько від Берездовець? Ні, він мчав до двох могил, виїжджав на вищу з них, випускав чергу (в небо чи куди?), а через хвилину-дві вже мчав на Берездівці.

Картина — скажу я вам! Вершник на могилі, на фоні синього неба, а кругом золото пшениць, жита, вже міддю виблискує просо, шелестять кукурудзи... І загадкові постріли.. І галоп вороного на Берездівці...

Казали, що таку прогулянку він робив майже кожен день. Як дивилось на це його начальство? А може він сам був командиром цього батальйону? Але найбільша загадка — мета цих поїздок. Чи то справді такий бойовий дух з нього пер, мовляв, я не боюсь вас, бандер? То ж чого не їхав у ліс, де набагато більша була можливість зустрітися з повстанцями? Чи такий відпочинок собі облюбував? Чи похизуватися перед своїми солдатами і місцевими людьми? Дивіться, який я герой! А може, якусь провокацію задумував? Але щоб так ризикувати собою? Бо, зрештою, справді міг натрапити на бандерівців і полягти. Як Маяковський казав — один не воїн...

Та незабаром загадка була розгадана. Одного разу, повертаючись з могил, він несподівано зустрів на дорозі дівчину. Не встиг чомусь навіть подумати, що хвилини 15 тому він проїжджав тут і не бачив ніде дівчини. А вона, здається, почула тупіт коня, але не робила спроби схватися, а зупинилася

на краю дороги серед високого жита, ніби чекала його, поки під'їде. Це була симпатична чорнявка з необрізаною ще косою. Від неї віяло свіжістю і нерозтраченою дівочою красою. Зупинив перед нею коня, любуючись її вродою і безпорадністю. Щось хижє прокинулось в ньому. Але привітався:

— Здравствуй, красавица!

Та ледве закінчив фразу, як почув позаду густий спокійний голос:

— Руки вверх!

Різко повернув голову назад — з обох боків дороги коло жита стояли два повстанці з націленими на нього автоматами. Від раптовості він навіть не підняв рук. Тому наказ повторився, на цей раз попереду. Тепер він стояв в оточенні чотирьох. Кубанець повільно підняв руки, ніби не спішив виконувати наказ, хоч цим дуже підставляв себе під небезпеку. Якусь часинку стояла напружена тиша. У капітана руки підняті, але автомат на грудях, ніби чекає ді.

— Одією рукою пересунь автомат на плечі. А тепер злазь з коня! — приказав той же голос. Він слухняно зіскочив з сідла. Чотири дула дивились на нього.

— Відійди три крок від коня! А тепер, Сойко (це до дівчини — М. М.), підійди до нього ззаду, зніми автомат і забери наган з кобури.

Ніхто не знав, як поведе себе у цей момент офіцер. Ану ж схопить дівчину і заслонить себе нею. Бліда, але рішуча, «Сойка» підійшла до Кубанця, виконала розпорядження повстанця і відійшла вбік. Аж тепер полегшено зітхнули. Навіть Кубанець. Всі четверо підійшли до офіцера.

— Що, Кубанець, гуляєш? — промовив Байда. Він керував групою. — Чого шукаєш, капітане?

— Вас хотел встретить, настоящих бандеровцев посмотреть, — усміхаючись промовив він. Не було зрозуміло, хто кого шукав: він їх, чи вони його.

— Подивився?

— Посмотрел... Ловко ты меня подставила, красавица, — сказав до дівчини.

— Сойка... Есть такая птица і у нас.

— Познайомились — і досить, — пробасував Байда. — Тепер до справи, якщо ти цікавишся партизанами. Нам не зрозуміла твоя поведінка, а за цікавість твою платити треба. Патрони дістати можеш?

— Могу, — відповів без вагань.

— Так просто? — спитав з недовірою Байда.

— Военное время — кто патроны считает?

— Нам потрібно до вашого ППШ і пістолета «ТТ». Будуть?

— Будут. Через день...

А думка свердлила голову Байди: чому він так легко годиться? Що задумує? Потрібно його чимось «зв'язати». І повстанець пускає в хід «домашню заготовку», як тепер говорять.

— Що ж, тоді сфотографуй нас, Сойко, з ним на пам'ять, — сказав спокійно Байда. Стали в один ряд. Кубанець посередині, повстанці по обох боках, коня тримає партизан Залізний. Сойка прицілилась апаратом на мальовничу групу. Клацнув замок.

— Все, готово, — сказала дівчина і сховала «Лейку» в сумочку.

— Это на всякий случай?

— Так, якщо підведеш — фото буде у вашого «особіста». Ми знайдемо спосіб передати, можеш не сумніватися.

Кубанець взявся за вуздечку коня, поглядаючи на свій автомат в руках повстанця. Байда зрозумів погляд.

— Ні, зробимо так. Ти поїдеш повільним кроком 200 метрів, он до того куща при дорозі і не оглядаєшся. Потім так же повільно повертаєшся назад, на це місце. Тут буде твоя зброя. Пам'ятай: ти не маєш знати, куди ми пішли. «Залізний» простежить за тобою, а він маху не дасть, якщо треба буде.

— Вам не клади пальца в рот, — каже Кубанець на те.

— Що ж такий час, — у відповідь Байда. — Давай руку на прощання. І не приведи «хвоста»! Ми простежимо.

Попрощалися, ніби давні знайомі. Посміхалися. Офіцер захоплено зиркав на «Сойку», що теж ніби соромливо посміхалася. Кубанець сів на коня, дістав цигарки, черкнув професійно запальничкою і закурив. Потім ніби згадав, що повстанці теж курять.

— Держите, хлопцы, — і кинув постанцю пачку «Казбека». Поїхав, як домовились. Коли відїхав метрів 50 — 60, повстанці увійшли в жито і розтанули у золотому морі. Потім виринули вже в порослій кущами долині, що вела у «студене» (назва поля).

Коли Кубанець повернувся на старе місце, за постанцями й слід пропав. Зіскочив з коня, підняв автомат і по вазі відчув, що в диску патрони є. Глянув на барабан нагана — патрони на місці. Був майже розчарований. Він гадав, що всі патрони повстанці заберуть. Повстанці думали інакше. У ньому зринуло ніби якесь почуття вдячності, бо не міг повертатися без зброї.

А тим часом повстанська група сиділа біля джерела в «студеному» під вербою і підсумовувала подію.

— Наші розрахунки, що Кубанець шукає зустрічі з нами, були правильні.

— каже Байда. — Але для чого? Щоб допомогти нам? Так ризикувати?

— Ні, в цьому є щось інше. Але що? — додав Залізний.

— Ви звернули увагу, хлопці, як він неохоче піднімав руки, — каже «Голуб».

— Він або не вірив, що ми можемо його вбити, або хотів, щоб ми зробили попередній вистріл по ньому.

— Так, загадка... А коли ти, Сойко, дістанеш плівку до апарата — бачиш: може згодитися, А то клацаєш пустим апаратом.

— Нічого, він повірив, що «Лейка» заправлена, — відповіла Сойка.

Через день, у четвер, Кубанець знову їхав дорогою до могил. На старому місці повстанців не було. Трохи почекав, а потім поїхав далі, оглядаючись по боках. Вже майже доїжджав до могил, як почув з кукурудзи знайомий голос:

— Хвилюєшся, Кубанець? Думаєш не прийдемо?

— Все-таки не повірили мене? — промовив ображено. Він, видно привик, що йому вірили.

— Та не... Але страхуватись мусіли. Привіз?

Кубанець зіскочив з коня і підійшов до кукурудзи. Він був без автомата.

тільки з наганом. Став викладати з протигазної сумки і кишень привезене «добро».

— Здесь 12 обойм для «ТТ» и патроны для четырех дисков «пепеша»... А это передайте для Сойки, — і він дістав із задньої кишені маленький німецький пістолет.

— В нем девять патронов.

— Йй ця штука не потрібна, в неї інша функція, — каже Байда. — Але якщо зайвий — то візьмемо. — Вже йшло до прощання, коли Кубанець якось соромливо сказав:

— На днях уезжаем. Хлопцы, сделайте мне метку на прощанье.

— ??

— Ну, стрельните, чтобы царапнуло, — посміхався він, хоч було видно, як хвилюється. Ніхто не спішив, хоч всі розуміли, що це йому, мабуть, потрібно. Такий поворот справи спантеличив повстанців. Нарешті сам Байда пробасував:

— Ставай, коли хочеш...

— Только не в сердце, — спробував пожартувати Кубанець.

— Будь спокійний, не промажу, — відповів той. Він зняв автомат... І раптом — па-пах! Луна пішла полями, відбилась від могил, а Кубанець схопився за ліву руку нижче плеча. Байда підійшов дивитись «на свою роботу». Одна куля прошила тільки рукав шерстяної гімнастерки, друга — руку. Через гімнастерку і пальці правої руки Кубанця виступила кров.

— Ну от. На здоров'я! — пробував Байда розрядити напруження жартом.

— Бывайте, ребята, — заспішив Кубанець.

— Спіши в медсанбат, — порадив Байда. Помогли Кубанцеві сісти у сідло, бо рукою тримав рану. Риссю рушив на Берездівці. Проїхавши якихось 80—100 метрів, раптом зробив у повітря кілька пострілів з нагана.

— П'ять. Один залишив, — рахуючи постріли, сказав повстанець. А вершник вже мчав галопом і зникав за горизонтом...

— От і вся загадка. Не хоче Кубанець ще воювати і на японському фронті. Сміливо і ризиковано! — зробив підсумок Байда.

...По спілих житах гуляв легенький вітер, перебирав колоски, ніби перевіряв зерно, а в голубому небі ледь-ледь пливли маленькі рідкі хмарки. Стояло літо 45-го...

ОБМАННА ЗАСІДКА У СТАНКІВЦЯХ

Восени 1945 року до Берездівців ще до схід сонця ввійшов підрозділ червоних, і солдати стали допомагати «уповноваженим» збирати (вірніше — здирати) позику «на післявоєнну відбудову». Як це виглядало? Заходили озброєні представники в хату селянина і щось говорили про добровільну здачу позики, потім просто обшукували помешкання, знаходили гроші і забирали, щоб часом селянин не забув «добровільно» здати.

Сяк-так набравши у торбинки людської кєрвавиці, у другій половині дня вирушали до районного центру — Ходорова. На цей раз приховали по дорозі греко-католицького священика Дзіндзьористого, який відмовився прийняти московське православ'є, хоч ще лжєсобору у Львові не було. Його організувала окупаційна влада щойно через рік (1946).

Була листопадова похмура днина, що обіцяла скорий сніг. Вирушали до

Ходорова возами і пішо. Зїхавши з гори св. Яна в урочище Студене, що недалеко Станковець, колона зупинилася. Старший оперативної групи капітан Карасьов зібрав на нараду потрібних йому людей. Через кілька хвилин від колони відокремились піші вояки і, повернувши вліво від дороги, швидким кроком пішли долиною в поле у напрямі села. Колона залишилась стояти на дорозі.

Тим часом, піхотинці наближались до Станковець з північної сторони і зупинились за цвинтарем. Тут знову розділились: група з 12-13 чоловік залишилась на місці, а решта солдат швидким маршем обійшла село і вийшла на східну окраїну, скрадаючись, пересікла дорогу на Ходорів і від сторони лісу стала наближатися до виходу із села. Тоді хат на горі ще не було. Останньою з правої сторони (їдучи на Ходорів) стояла невеличка хатка з маленькими, майже декоративними віконечками. Вона збереглась до сьогодні, але тепер вона у центрі села, поскільки село розширилось, вийшовши на гору у сторону Підністрян.

— Чого б то? — напевне, думали люди, що могли бачити обхідний маневр червонопогонників.

Тим часом, транспортна колона, постоявши трохи на місці, рушила і стала повільно наближатися до Станковець. Перед селом дорога круто спадає вниз, розрізавши горб навпіл, де на лівому боці починається село, а на правому горбі стояла ветха дерев'яна церква ще з часів 18 століття.

Як тільки остання підвода збиралися вже вїжджати у заглибину дороги, а перша мала виїжджати з неї, раптом перед першою і позаду останньої фіри вибухнули дві гранати і забахкали вистріли з крісів. Та кулі нічого не могли зробити, бо стрільці стояли на дуже крутому церковному березі і дороги вони зовсім не бачили. Зате гранати могли наробити каші. Але вибухів більше не було, ніби закінчились гранати у повстанців. Зате густо тріскотіли постріли червоних. У небо, звичайно, бо вони не бачили тих, що стріляли зверху. А згори почувся голос: «Отче, лягайте під церковний берег!»

Тим часом перший віз з переляканими кіньми вирвався з ущелини на рівну дорогу в селі. На ньому сиділо чотири москалі, які на ходу обстрілювали церкву, що височіла позаду них на горбі. Та раптом вже проти школи довга черга кулемета скосила їздців. Він був замаскований біля самої дороги у Пундоровому городі. Коні шалено понеслись дорогою далі, розгублюючи мертвих москалів, хоч один хтось спритно зіскочив з воза і скрився за школою.

Коли несподівано вибухнули гранати внизу біля церкви, перша група, що сховалась була за цвинтарем, здивувалась, була заскочена зненацька: чому тут? Про засідку вони знали, яка мала бути на виході з села, куди в обхід пішла друга група. Як тільки почнеться бій, перша група мала спішно кинутись дорогою у село і відрізати відступ повстанців між хати, витиснути їх у яр зліва і вогнем двох груп знищити у яру. Добре було задумано з боку москалів.

І раптом вибухи і постріли на початку села. Що таке? Як діяти? Але вибору не було. Треба вступити у непередбачений бій. Група кинулась до дороги, залягла і почала обстрілювати церковне подвір'я, звідки лунали негусті постріли повстанців. Вичікували, поки вступить у бій друга група.

А друга група була збентежена ще більше. На виході з села партизанів не було, засідка виходить, була біля церкви. Загін Карасьова кинувся в село зі сходу і просувався до церкви. Ситуація все одно складалася добре для них. По пострілах Карасьов зрозумів, що вступила в бій перша група. Саме час зайти «бандітам» за спину. Але раптом в його сторону вдарив кулемет від центра села. По дорозі наступати неможливо було. Він дає команду загону розсипатись по обидва боки дороги і городами наступати до церкви. Бандерівський кулемет чомусь тепер мовчав. А згори, від церкви, потужний голос подав команду:

— Відходимо-о!

«Вот трусливые шакалы. Еще и боя не было, а они уже «відходимо». — вилаявся Карасьов, почувши команду. Майже так недобре подумав селянин з крайньої тужанівської хати, коли побачив, як спішно повстанці скочувались вниз під гору. Він вийшов з-за рогу своєї хати і, очевидно, хотів подивитись, куди втікають повстанці. «Теж — вояки мені.. Пукнули пару разів і вже тікають». І тут його насмерть вразила куля. Один із москалів, що були залягли біля дороги, подумав, що це «бандит» виглядає і дав по ньому чергу. Так і впав чоловік через свою цікавість.

Карасьов зі своєю групою на цей час вже був під церковною горою, Звідки вже ніхто не стріляв. Він кинувся попід горою в сторону Тужановець, щоб відрізати відступ повстанців. Згори збігала вже його перша група.

— Догнать гадов! — люто завищав своїм писклявим голосом. А повстанці вже ховались за тужанівськими хатами «на мурці». Зрідка відстрілювались рушничними поодинокими пострілами. Це додало сміливості москалям.

— За мной! В погоню! — і кинувся вперед. За ним широким «цепом» зачовгали ногами його червонопагонники.

«Бандіти» десь розсіялись між тужанівськими хатами і городами, вже не відстрілювались. Червоні, пробігли 300 метрів і, вискочивши на тужанівський мурець, побачили повстанців, що бігли пасовиськом до Дністра. «Вот дураки. Ведь Днестр сейчас полноводный, а они хотят скрыться за рекой», — подумав Карасьов і подав команду своїм:

— Вперед! Быстро! Мы их накроем на воде! — «Цеп» кинувся до річки. Партизани вже зіскакували з берега до ріки. Ах, яка легка перемога йшла сама в руки москалям! Бо ж зовсім беззахисний вояк, що бредє річкою. Зараз розіграється трагедія на воді. Червоним залишилось пробігти до річки якихось сто метрів, а потім з берега спокійно розстрілювати...

Раптом від ріки вдарили потужні постріли з рушниць, «пепешок» та довгою чергою заграв кулемет «МГ». Це було так несподівано, що поки «цеп» впав на землю, то щонайменше троє лягло навечно. Залігши, червонопагонники також сипнули кулями на повстанців, але ці були захищені берегом, а червоні лежали на рівнині. Карасьов, зрозумівши, що легка перемога вислизає йому з рук, подає відчайдушну команду:

— Разтянуть цепь! — перебежками — на сближение!

Та враз... заgrimіли постріли, заспівали кулі. Що за чорт! Карасьов спочатку

навіть не збагнув, що постріли йдуть не від ріки, а... позаду його «цепи». Він оглянувся перший раз за час своєї погоні за «бандітами». «Ах, мати твою...» — вилаявся зарозумілий командир москалів. Позаду нього, метрів за 150 на повний ріст лавою бігли від села бандерівці. Вони зробили першу сальву, ніби застерігаючи червоних від наміру наступати на річку, і залягли. Почалась перестрілка. Москалям, треба було відстрілюватись на два боки. Ото влипли!

Звідки взялися повстанці позаду червоних? А було так. Як тільки москалі проскочили куток села, що був за потоком, і кинулись доганяти партизанів, які зі Станковець «тікали» до Дністра, з іншого краю Тужановець вийшов добрий рій повстанців і пустився за москалями. Вони мовчки нахильці бігли, не відкриваючи вогню. Червоні, захоплені погонею за втікачами, навіть не думали оглядатися. І от маєш...

Тепер дві лави ворогуючих — червоні і повстанці — залягли на рівнині пасовища і посипали себе кулями. Але лави москалів були між двома вогнями. А народна приказка каже: «Як ти будеш між двома — зроблять з тебе киселя». Це розумів і Карасьов. Він збагнув, що бандерівці влаштували не засідку, а організували пастку, в яку заманили його. І який чорт поніс його майже кілометр доганяти їх? Але ж здавалось, що так легко він знищить на воді «етіх гадів»... Не підозріваючи для себе нічого небезпечного, він сам себе загнав у мішок. Перед ним добре захищені берегом «бандьори», що імітували втечу, справа від нього — недалеко річка Вишнівка у верболозах, що впадає у Дністер. Туди відступати не можна, може і там чигають на нього, а позаду наступають на п'яти інші... А ти лежиш на цій проклятій толоці, як на столі. Правда, одна лава бандерівців — також. Вони теж не можуть підняти голови. Перестрілка ніби втихла. Обидві сторони вичікували, хто перший підніметься на цій рівнині. А час підганяв обох. Вечір, що наступав, наглив москалів, але і повстанці не були впевнені, що москалям не прийде підмога.

Та вихід для москалів, на їх щастя, був. Зліва від них недалеко починався неглибокий видолинок, який міг би хоч трохи прикривати їх від повстанських куль. Але як добратись до нього? Як подолати 40 — 50 метрів рівнини? Карасьов крутив на всі боки головою та мізками в голові, як вийти з важкого становища. А тут ще сержант Петяков, цей відомий панікер, верескнув на все пасовисько:

— Командир! Ми окружені! Что делать?

— Закреть морду — это раз. Во-вторых — не окружены. Это называется «тиски», когда давят с двух сторон. Петяков! Вон видиш за 50 метров слева лощинку? Бери двух солдат и перебежками туда. Закрепляйся и веди огонь. Пошел!

Три москалі відірвалися від землі і побігли в напрямку видолинка. Перші десять метрів вони пробігли щасливо, бо цей маневр був несподіваний і для повстанців. За другою перебіжкою один москаль «приказал долго жить». А два все-таки добігли до видолинка.

Тепер повстанці збагнули, що не закрили третьої сторони, що, «мішок мав діру». Та зарадити щось вже не могли. Видолинком вже опанували босяки, що

перебігли туди. Обидві лави повстанців, тепер стали уважнішими. Вони зрозуміли, що «здобич» вислизає з їхніх рук. Тому, коли знову піднялось кілька перебіжчиків, поклали знов одного. Хоч залишали одного вбитого чи пораненого, москалі все-таки просочувались у видолинок, а звідти все більше їх вело дошкульний вогонь. Стало зрозумілим, що повного знищення енкаведистів не буде.

І тоді не витримали нерви повстанського кулеметника, що заліг на березі Дністра і найбільше стримував перебіжчиків. Коли відірвались від землі наступні перебіжчики, він зірвався на ноги і з рук дав довгу чергу зі свого ручного кулемета. Очевидно, думав, що вогонь з лежачого положення не дає бажаного ефекту. Мав шастя хлопець, що дві ворожі кулі тут же влучили прямо у диск його «дегтяря», а не у нього. Він схаменувся, впав на землю, спішно міняючи погнутий диск. Цим скористалися москалі. Вони кинулись до рятівної долини.

Та поки Карасьов у такий спосіб перевів у видолинок всіх своїх солдат, на зеленій рівнині залишилось непорушно лежати семеро «геройських его ребят». Та що поробиш, заспокоював себе командир, війна — вона і є війна. От чи зрозуміють його на бюро райкому партії за таку втрату — 10 убитих і невідомо скільки поранених? Подумки він вже шукав варіант пояснення поразки.

Стримуючи повстанців вогнем кулемета, Карасьов повів своїх видолинком на Станківці. Е-е, «повів» — це занадто красиво, можна подумати, що йшли колоною. А насправді — повзли по-пластунськи аж до рова, що відділяв станківський пастівник від тужанівських сіножатей. Тут, над ровом, верби стали також в пригоді москалям. Перебігши пастівник, скрились за хатами. Йти в село вже не боялись, бо знали, що в селі повстанців не може бути — вони всі задіяні в операції.

На душі Карасьова стало спокійніше. «Хорошо задумали собаки. Третью взвода погубили». И на кой ляд я стал преследовать их? Ведь было видно, что они как-то вяло удирают со Станковцев. А это они заманивали нас, бандюги. Вот дурак, — картав сам себе Карасьов.

Повстанці спочатку переслідували москалів, а потім перестали, бо кулі їхнього кулемета і крісів стали сягати станківських хат, що рядочком стояли вздовж пастівника. В одній із них мешкала моя тітка по матері, і сестра Славця, моя ровесниця, розповідала, як цвікали повстанські кулі вздогін москалям та як ті тікали в село, ховаючись поза хатами.

Тут, за хатами, москалі могли прийняти бій, коли б далі наступали повстанці. Але ті не дурні наступати на село через рівний, як стіл, пастівник. Вони повернули на Тужанівці. Енкаведисти городами подались до центру села, щоб зв'язатись якось з районом.

Так завершилась обманна засідка у Станківцях. Власне, ще не завершилась, бо під самий кінець дня у село прибув «студебеккер» з москалями. Це американські машини, що дістались Союзу за лендлізом. Разом з розбитим взводом вони спішно подались на місце бою. Але там вже нікого не було, крім сімох вбитих енкаведистів. Та виявилось, що один з них був тільки тяжко

поранений в ноги і не міг відступити. Тепер він з величезним зусиллям пересувався до села. Але зустрів від своїх не співчуття, а презирство: «Почему тебя оставили бандиты в живых?» Москалі забрали вбитих і пораненого на машину і відправили до сільради у Тужанівцях, а самі подались у напрямку на Підгірці. Очевидно, хтось сказав їм, а може, поранений, що повстанці пішли понад Вишнівкою у Підгірці. Та в село вони не пішли, бо не мали у плані прочісувати його, де, напевно, вже не було партизан. Та й час підганяв. У 1945 році ночі ще були матір'ю повстанців. («Ліс — наш батько, темна нічка — мати» — співалось молоддю). Тому горою дійшли москалі аж до «Високого дуба», пустили для остраху кілька довгих черг з «Максима» понад Підгірцями і дали собі спокій.

Вечоріло. Москалі повернулись через Тужанівці у Станківці, забрали кілька возів з господарями, поклали на них убитих та пораненого, на трьох розмістився розбитий взвод Карасьова і в супроводі «студебеккера» посунули на Ходорів.

Наступав вечір. Повітря було сире, мало що не капало з неба...

От тепер вже все про обманну засідку. Хоч-ні. Ще кілька слів треба сказати. Як підсумок.

По-перше, з тактичної сторони вона була однією з найкраще продуманих операцій на теренах Ходорівщини. Це була не типова засідка — гарно замаскуватись на зручному місці і несподівано вдатися на ворога. Тут було інше. За допомогою засідки виманити противника у потрібне місце і дати йому бій. Бій переможний. Була врахована психологія ворога. Йому неодмінно захочеться «победить», якщо нав'язати йому ідею легкої перемоги. Тому повстанці, «тікаючи», трималися на ризикованій відстані, що москалям здавалося, ніби їх можна «Догнать и разгромить». Особливо, коли побачили, що повстанці збираються втекти за Дністер. Карасьов, мабуть, уявляв собі, як стоїть зі своїми босяками на березі ріки і підстрілює «бандитов», що бредуть водою. Тому бажання москалів прославитись легкою перемогою загнало їх у пастку.

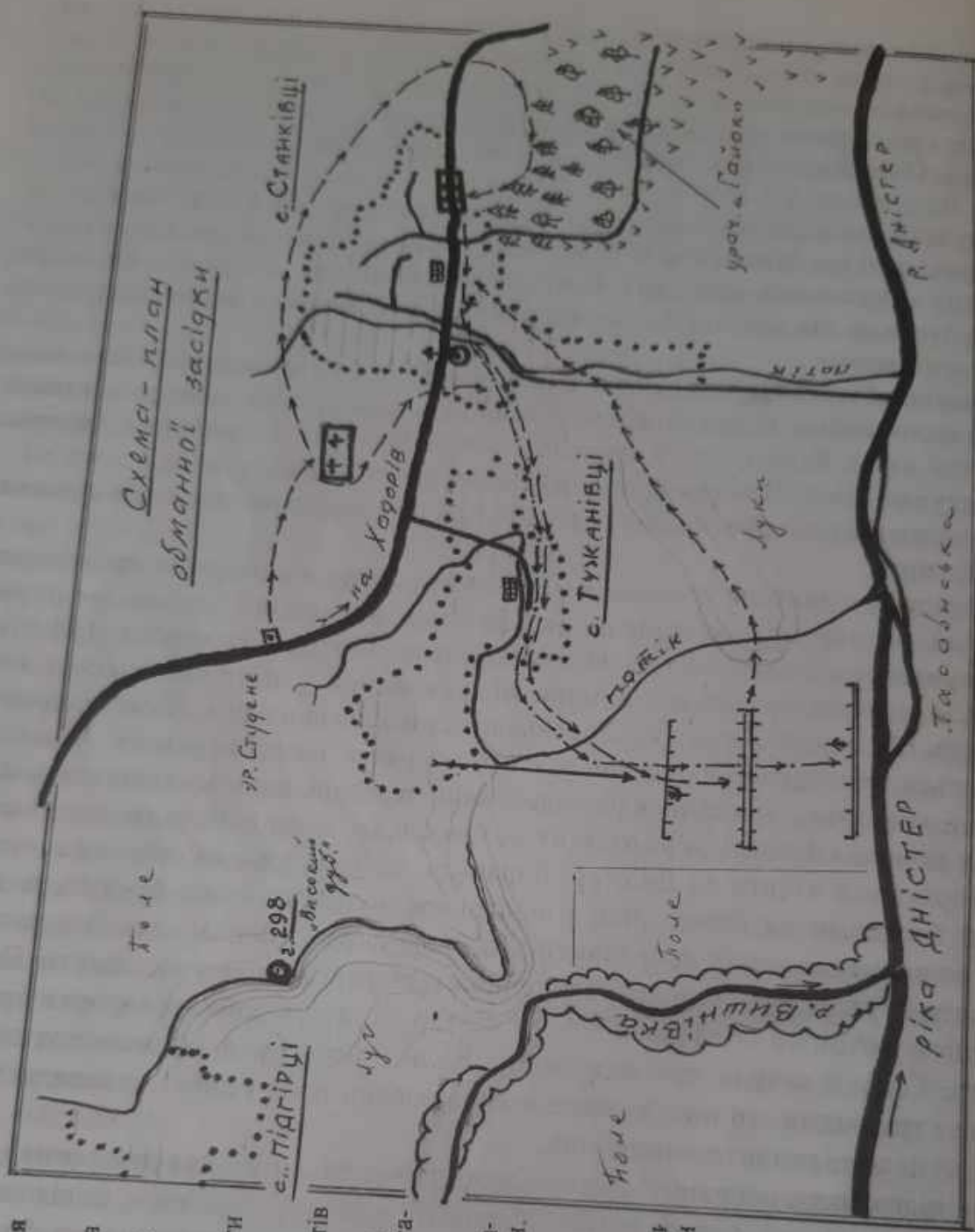
Проте і тут на все було враховане повстанцями, зокрема місцевість. Перед операцією потрібно обов'язково бути на терені, а тут робилася схема бою по пам'яті. Тому й забули про видолинок. Коли б його були закрили хоч двома-трьома стрільцями, то пастка була б спрацювала повністю — енкаведистську групу чекало цілковите знищення.

Але підготовка операції багато залежала від вчасного повідомлення наших агентів про замисел енкаведистів. У даному випадку, здається, повідомлення про акцію збирання позики у Берездівцях повстанці одержали вчасно, бо навіть підіслали свою людину під виглядом сексота, яка сповістила енкаведистів, що їх чекає засідка на виході із Станковець.

Ще одну сильну позицію мали повстанці — це кулемет, який поставили у центрі села (у городі Пундора). Він міг стримати москалів, що спішили під церкву з кінця села (як і сталось), але й не пропустити їх, коли б вони спустилися Крупаковою вуличкою до містка біля церкви, щоб зайти в тил повстанцям. На щастя, енкаведисти повірили нашому агенту, бо їхній справжній донощик, мабуть, пізно дізнався про засідку.

Умовні позначення

- межі села
- дорога на Ходорів
- інші дороги
- рейди енкаведистів
- відступ повстанців
- захід повстанців у тил москалям
- вихід москалів з оточення церкви
- цвинтар
- очікуване енкаведистами
- місце засідки повстанців
- повстанські кулемети
- місце зуп. енкаведистів
- рух обозу енкаведистів
- верболами біля річки

По-друге, результат операції — позитивний: загинуло дев'ять ворогів, один тяжко поранений (пізніше, казали, що його потім судили «за измену»). Чи були легкопоранені — не встановлено. З нашого боку жертв не було, якщо не рахувати смерті чоловіка з Тужанівець, що загинув на початку операції, та зіпсутий диск до «дегтяра». Але ні, поранені були.

Коли розпочався бій на тужанівському мурці, то постріли було добре чути у Підгірцях. Наша хата перша від Тужановець. Десь за годину до заходу сонця (хоч за хмарністю й сонця не видно було) з Тужановець стежною через наш сад пройшов загін повстанців. Як закінчився бій, ніхто не знав, але по збуджених і бадьорих виглядах хлопців можна було догадуватись, що бій для них був успішний. Вони розійшлися по хатах, щоб «закинути щось за драбину» — мабуть, цілий день не їли.

Два молоді повстанці зайшли і до нас. Виявилось — були знайомі для мами. Вона їх знала, фактично, з дитинства, бо часто заходила до своєї сестри, що вийшла заміж до Станковець. Хлопці товаришували змалку, дружили юнаками, дружили і тепер, ставши 20-літніми повстанцями. Але це, їм не заважало часто сперечатися через будь-який найменший випадок. Коли вони тільки зайшли у хату, мама ікнула:

— І-і! Гриню, ти поранений?!

Гринько глянув на свою куфайку, заляпану на грудях кров'ю, але нічого не сказав. Зате Стефан іронічно відповів:

— Такого героя кулі не беруть, бо лягає на землю раніше, ніж москаль вистрілить.

— А ти не лягаєш? — ніби байдуже спитав Грицько.

— Я — коли треба

— Зате я ліпше стріляю.

— Чуєте, матусю? Він ліпше стріляє! Хіба в небо, бо як стріляєш, то замикаєш очі, щоби москаля не видіти?

Мама вмішталася:

— Киньте пусті розмови. То тебе зачепило, Гриню?

— Та ні, — якимось стидливо сказав Гриць. — То він...

— Що він? — стривожилася мама.

— То я йому в ніс дав, коли він хотів забрати «папеша» у вбитого москаля.

— Бо то-таки я його зрізав.

— Ти? Та ти скоріше в штани собі вржеш, ніж...

— А чому кушовий хотів дати той автомат мені? — запитав Гриць. — Якби ти із зазвисті не був влхав свого нєса...

— Бо я за справедливість: нема чого трофеїв роздавати таким героям, як ти, — відповів Стефан.

— Але і ти не вартуєш, бо кушовий того «пепеша» не дав ні тобі, ні мені, а «Морозов!».

З кухні зайшла мама з їдою. Вона чула останню фразу і тому сказала:

— Воно так завжди буває: де двоє б'ється — третій користає.

Вона поставила на скриню молоко і хліб і цим припинила історію про

«поранення». Хлопці не давали себе довго просити і взяли за горнятка і хліб.

А невдовзі, подякувавши за підвечірок, вийшли з хати.

Цей діалог вводжу у розповідь, щоб читач трохи «розслабився» від серйозної теми. Він підтверджує також, що життя повстанців мало не тільки трагічні, але й комічні колізії. Без цього не буває. Життя!

І, нарешті, ще одна характерна деталь. Отець Дзіндзьористий втік з тої суматохи і повернувся додому. Але це не була його остання пригода. Через певний час його знову заарештували і везли до Ходорова. Цього разу облавники наскочили на засідку між Підністриянами і Чорторіянами (Кам'яним), яку підготував «Скала». Це — кушовий дуже оперативної боївки — Антін Николин з Бородчиць, що мав біля 10-ти успішних боїв з німцями і більшовиками. Смиреного отця знову врятували від передчасних репресій. Але дороги о. Дзіндзьористого за третім разом таки пролягли через Сибір. Такий льос чоловіка. Долі не відвернеш.

ГЕЙ ГОЦ, БОСЯКИ...

Ця розповідь — про бойову діяльність пропагандивної сотні «Віщуни», що формувалась на Ходорівщині і діяла тут та суміжних районах.

Цю сторінку з літопису повстанського руху на Ходорівщині написано на основі спогаду учасника сотні Степана Левицького, однофамільця командира «Віщунів». Коли родину хлопця вивозили у Сибір, йому удалось уникнути вивозу і він, мешканець села Молодинче, переховувався в односельчан. Десь воював в УПА старший брат Іван (в сотні «Нечая»), а в рідноу селі Степан самотньо сумував за родиною, за наймолодшим братом Данилом, якого дуже любив.

Одного разу він зустрівся в селі з командиром «Віщунів», добре відомим і авторитетним членом ОУН на Ходорівщині, що прославився ще за попередніх окупацій — польської та німецької. Микола Левицький був односельчанином Степана, добре його знав, хлопець був веселий і співучий — саме таких йому було потрібно у своїй сотні. При зустрічі Микола Левицький сказав:

— Степане, чого будеш валандзатися без діла? Ходи в мою цугу.

«Цуга» — таке собі галицьке слово, що означало запряжку у дві-три пари коней до карети. Микола, що мав нахил до літературної творчості, дуже вдало і образно назвав свою сотню «цугою». Бо це справді була запряжка до відповідальної української справи.

Так Степан став стрільцем пропагандивної сотні «Віщуни», славу про яку вже чув, бо сотня вже добре діяла. Степан став стрільцем-розвідником. За запорізьким звичаєм кожен стрілець мав друге прізвище-псевдо. Своє прізвище-псевдо юнак одержав «з рук» самого командира, який назвав його «Лентою», бо дуже любив популярну тоді пісню, де приспівом були слова: «Ах, лента за лентою набой подавай, український повстанче, в бою не відступай!». А Степан гарно її співав.

Свій початок сотня «Віщуни» бере з весни 1944 року. На той час Микола Левицький, що відав друкапнею у Ходорові, перевіз її у Дев'ятницькі ліси і там працював до того часу, поки по завданню обласного проводу не створив

пропагандивної сотні. Своє «хрещення» сотня проходила під носом гітлерівців — у невеличкому лісі біля Вовчатич, що називався «гайки». Про час організації сотні розповів стрілець сотні «Грізний» — брат одного з перших членів ОУН на Ходорівщині — Юрія Герича з Дуліб.

Назву «Віщуни» запропонував «друга рука» М. Левицького — стрілець Орський, якого Микола любовно називав «куйон». Колись «куйонами» називали у гімназіях і навіть університетах тих, хто добре вчився, був мудрим студентом, гриз, кув науку. Степан застав сотню вже сформованою, вступив у неї в кінці осені 1944 року, то вже застав Орського і всі називали його «куйон».

Молодша дочка М. Левицького Олена Колісник, що проживає тепер на Тернопільщині, у листі до Степана Левицького від 10. 02. 1994 року, згадуючи окремих стрільців сотні, слово «Орський» пише у лапках, що означає не прізвище, а псевдо. Тепер, з подання Б.

Пасічника у газету «За вільну Україну» від 14 — 15 вересня 2001 року, знаємо вже про самого «Орського» і його родину.

Як вияснилось, «Орський» — це Богдан Горбаль, що народився у Львові в патріотичній родині. У сім'ї Петра Горбала було три сини і найменша дочка Ольга. Усі четверо були зв'язані з повстанською боротьбою. Богдан вчився у Першій українській гімназії, а потім закінчив вищу торговельну школу. Був провідником Юнацтва ОУН у цій школі. У підпіллі спочатку

Богдан Горбаль «Орський» (справа) з другом

працював в осередку пропаганди Крайового Проводу ОУН «Зелений гай», який був підпорядкований Петрові Дужому (редактор журналу «Ідея і Чин»). Це терени села Ятвяги (тепер Прибілля коло Дев'ятник Жидачівського району).

Там познайомився весною 1944 року з Миколою Левицьким і став працювати пропагандистом обласного проводу, референтом пропаганди якого був, власне, Левицький («Юг»). Богдан Горбаль — «Орський» став дорадником командира сотні «Віщунів». Можливо, Левицький симпатизував Богданові, бо сам вчився колись у цій Львівській вищій торговельній школі. «Орський» — куйон справді мав світлу голову, бо потім став референтом пропаганди Золочівського окружного проводу ОУН, очевидно, з рекомендації Миколи Левицького, який тепер мав псевдо «Жабко». На цій посаді Богдан «Орський» і загинув 12 вересня 1946 року біля села Під'ярків тепер Перимишлянського району.

Степан Левицький згадує, що сотня «Віщуни» основним завданням мала: поширення націоналістичних, революційних ідей, антикомуністична

пропаганда, агітація проти вступу в колгоспи, стримування проти непосильних контингентів з населення, залучення до лав УПА молоді. До складу сотні брали тих повстанців, які мали якісь нахили до цієї діяльності: вміли гарно і добре промовляти, співати, малювати, грати на якихось інструментах тощо. У сотні були гарні декламатори, лектори, поети, навіть анекдотисти. Разом з тим у сотні були відважні, відчайдушні бойовики, що забезпечували пропагандивні заходи у селах, де вони проводилися.

Військовий вишкіл у сотні проводили колишні офіцери з дивізії «Галичина»: «Сосонка», «Бурлака», «Куля» (з Ходорова), «Вуйко» — кулеметник зі Львова. Сотня пропагандистів нараховувала не більше 50 воїнів, бо це не була табельна бойова сотня, що мала 150 — 180 стрільців. У складі «Вішунів» знаходилося чотири рої, що мали різні функції. Бойовики були добре озброєні: мали кулемети, німецькі та совіцькі автомати, гранати, легку ручну зброю (пістолети, револьвери). Всі повстанці сотні носили німецьку, чеську, мадярську і совіцьку уніформу, форму української поліції.

До найближчого оточення командира «Вішунів» входили: «Орський», «Сосонка», Баняс — «Бульбас», відважний вояк з села Любешки, що біля Бібрки, «Іскра» (мав Божу іскру до малювання), повстанці «Граб» і «Плугатор», що були охоронцями М. Левицького — «Жабка».

У розвідку ходили «Ігор» (Коцовський Петро), «Тачанка» (Кухарський Іван) і «Лента» (Ст. Левицький). До розвідки залучався також 14-річний хлопець «Горішок». Він був кмітливий, сміливий і надійний. Ходив з батіжком, вдавав пастушка, вмів при потребі по-справжньому плакати, але разом з плачем встигав порухувати ворожих солдатів, запримітити їх озброєння, куди направляються. Розвідники часто потрапляли у складні ситуації, але з ласки Божої встигали з неї вибиратися. Вступати у бій можна було тільки в крайньому випадку. Наша зброя, каже Степан, — очі і вуха.

Із повстанців, крім вище названих, у сотні були Микола Грек зі Стрилищ, Михайло Кадюк (псевдо «Щерба»), Хомутник Василь — «Іскра» (вже згадуваний) — художник карикатурист, який замість підпису робив малюнок маленького горобчика, походив з Кам'янок, що біля Рави-Руської, був у редакції «Українського перця» — сатиричного журналу УПА; був Герич — «Грізний» із Дуліб, Хрущ — «Хмара» з Сугрова, «Чорний». Інших не пам'ятаю, говорить пан Степан, бо я був наймолодший та ще й недовго був у сотні «Вішунів».

Своїх трьох розвідників «Жабко» називав «свята трійця». Коли командир подавав наказ: «Покличте до мене святу тріцю!», то всі вже знали: сотня піде у новий рейд. Після одержання завдання лунала команда: «Свята трійця, вперед!». Коли відходили розвідники, сотня готувалася до вимаршу, виконувати своє завдання.

Як діяла сотня «Вішунів»?

Сотня рейдувала теренами Ходорівського, Новострілищанського, Журавенського та частини Рогатинського районів. Як правило, несподівано під вечір (більшовики села для облав оточували вдосвіта) заходили в село. Бойова група розставляла варту на певній віддалі і у тих місцях, звідки видно

підходи до села, а пропагандисти організовували мітинг. Оратори коротенько характеризували ситуацію та теренах і у світі, інші повідомляли про успіхи і втрати повстанців, агітували хлопців не йти до «бавдінсту» (при німцях) чи їхати на Донбас (за московської окупації), не йти у совіцьку армію, бо це чужа війна для України, заспокоювали старших у горі від втрати синів і дочок.

Ми виступали проти переслідування греко-католицької церкви, арешту священників і монахів, що вже були почалися, проти вивезення людей, тяжких податків, різних виборів до совіцьких органів влади, тяжкої «добровільної» позики.

Художники у цей час замальовували більшовицькі лозунги, написані на стінах будинків, і писали свої заклики або якусь сатиру на окупантів. У ці роки всі лозунги писались і окупантами і повстанцями на стінах, тому стіни, що виходили на людні місця — на центр села, на головні вулиці, завжди були розмальовані лозунгами або карикатурами. Коли приходили в село більшовики — замазували наші «художества», писали свої. Приходили наші — замазували окупаційні і робили свої. Так і чергувались весь той час. Це був, так би мовити, дизайн того часу. Він також боровся за свідомість людей, за живучість духу національного.

Інші повстанці-пропагандисти у цей час роздавали підпільну літературу, листівки, прокламації, навчали, як поводитись з ними, бо за збереження окупанти суворо карали людей.

Мітинг закінчувався концертом. Ні, не на сцені з завісами. Це був «живий», імпровізований концерт, але продуманий, десь на майдані села, коло школи, клубу чи «склепу» (крамниці), де найчастіше збирались люди. Концерт завжди був мажорного тону, мав мету — підняти настрій людей, дух стійкості опору окупантам. Був гумористично-сатиричним, висміював совіцьку політику, порядки, комуністичних вождів, показували карикатури, розказували політичні анекдоти. Ніколи не було «плаксивих» і сумних мітингів і концертів.

Зустрічі з людьми завжди були теплими, щирими, дружніми. Хтось зустрічав знайомих, рідних, адже у сотні були повстанці з різних місцевостей. Так і чулось тоді:

— А ви не знаєте часом щось про...

— А ви не знайомі з моїм сином...

— Чи то правда, що повстанці розгромили район у Журавно? і т. п.

Повстанці охоче відповідали на запитання. Люди від радості (а часом від горя) плакали, обнімали повстанців, зацікавлено слухали розповіді. Адже ні радіо, ні газет не було, а окупаційним хіба можна було вірити? Наприклад, районна Ходорівська газета у 1945 році повідомляла, що у Черемхові викрито і зліквідовано останню у районі бандерівську криївку, а тим часом у районі боротьба точилась до 1952 року — ще сім років!

Перший рій спеціалізувався на патріотичній темі, тому виступав першим з піснями: «Вже вечір вечоріє» (Лента за лентою), «Гей, там далеко на Волині», «В горах грім гуде» та іншими. Спів підхоплювали всі повстанці, а якщо пісня вже була знайома у цьому селі чи тільки що вивчилась, то підспівувала молодь села. Повстанці пропагандивної сотні, власне, виступали першими

поширювачами пісень від села до села. Тому так швидко села знали нові повстанські пісні. І вже над селом звучало:

*Ліс — наш батько,
Темна нічка — мати,
Кріс і шабля — то наша рідня.
Кидай, козаче, молоду дівчину
Та й збирайся — іди до УПА.*

Другий рій розпочинав щось «сердечне», що мало розчулити дівчат. Але повстанці — теж молоді, теж кохали і кохають, тому їхні пісні впливали і на них. Вони сердечно виводили:

*Твій милий десь далеко в лісі
Лежить в терновому вінку.
Згадай його хоч раз у пісні
У тихий вечір у садку.*

Уява малювала смерть повстанця, можливо, так буде і з ним, тому так журно звучить його голос:

*Там під Львівським замком
Старий дуб стоїть...*

А перед очима стоїть образ скорботної матері, може це його?

*... Не плач стара мати —
Син героєм впав,
Він за Україну
Життя своє дав.*

«Ах, може, це не буде ще так скоро», — стріпує головою молодий повстанець, приглядаючись до посивілої жінки — чиеїсь матері, що втирає сльози.

Інший гурт повстанців вже починає щось веселе балагурити, що висміює фашистських чи більшовицьких окупантів. Повстанських поетів співали переважно під веселі знайомі мотиви:

*Вислав Сталін босяків —
Босі дроти носять*
«Вийдіть з лісу, бандерівці», —
Так босяки просять.
Приспів:
Гей, гоп, босяки,
Московська голота.
Пропадете на Вкраїні,
Як клята німота.*

*Примітка: «дроти носять» — насмішка на те, що всі облавники носили довгі залізні щупи для виявлення криївок.

На мотив «Інтернаціоналу» співали таке:

*Вставай Гаврило і Кирило,
Беріть у руки рогачі —
Гоніть комуну з України,
Гоніть голоту вдень й вночі.*

Приспів:

*Чуєш, кури закрали
І по півня пішли,
Замки всі зламали,
А півня не знайшли.*

Інші повстанці вже починали інший жарт-пісню:

*Ой чи чув ти, Мусію,
Ось таку чудасію?
— Яку?
Що Панькова кобила
Поросят породила?*

*Е-е, та то ще не страшно,
А це новизна!
— Яка?
Сталіна колись вродила
Грузинська коза!*

Багато сатиричних куплетів співали на мелодію «Ех, яблучко», наприклад:

*Ех, яблучко над руїною —
Гандлювали Гітлер й Сталін
Україною.
Україною та безмежною —
Ні від Йосьька, ні від фріца
Незалежною.*

*Не моліться душогуби —
Бог образиться.
Гітлер здохне в фатерлянді
Сталін сказиться!*

Часто слухачі підказували свої куплети і на концерт в іншому селі вже мали щось нове.

Через якихось дві години, обдаровані селянами харчами, повстанці покидали село і відходили в темну ніч, робили далекий рейд, щоб заплутати сліди і через кілька днів ввійти з піснями в інше село, можливо, навіть іншого району, виконуючи наказ:

— Боротись і співати, співати і боротись!

Були моменти, коли сотня виконувала чисто бойове завдання. Складались такі обставини, коли пропаганду вели кулемети і автомати.

Одного разу, рейдуючи, зупинились перед Дулібами, розвідка встановила, що зранку там почалась облава. Сотня отаборилась у хаті перед польовим аеродромом за часів війни. На той час в сотні було чоловік 30 — 35. Спостерігаємо: з села вибігло два підпільники без зброї і кинулися в нашу сторону до села Бенківці. За ними біжить 8 — 10 облавників, на ходу тріскотячи з автоматів. «Жабко» дає команду: — Кулемету залягти за кущем, що справа за 150 метрів. Всім приготуватись до бою!

Коли більшовики наблизились до нас на бойову відстань, повстанці гримнули з усієї зброї. Кілька відразу впало, решта кинулась в сторону, рятуючись від засідки в хаті. Але тепер «заграв» наш МГ (емге). Ніхто не врятувався від його вогню. Забравши зброю вбитих облавників, знову зібрались у хаті.

— Що будемо робити? — питає «Жабко» формально, бо всі вже знають, що він вже рішення має. — Психічна атака. Готуйсь.

Стрільці вже знають, що треба шикуватися у дві розстрільні з інтервалом 8 — 10 метрів. Це для ворога, який ще далеко. Далі атака буде продовжуватись, використовуючи добре знаний терен села. Рушили в напрямку Дуліб. Ніби йдемо в рішучу атаку. Відкрито. З села облавники, видно, спостерігаючи за нашим коротким боєм і коли в Дуліби не повернувся ні один москаль, там вирішили, що «бандьор» багато — раз так відкрито йдуть на село. А тут ще зі сторони Долинян затарахкотів наш «дегтяр», якого бігом вислав командир. Виходить, наступ з двох напрямків.

Над селом (Дулібами) спалахнула червона ракета. Потім виявилось, що то був сигнал до відступу облавників. Вони спішно відступили на Гусятичі до Нових Стрелищ. Остерігаючись повернення більших сил енкаведистів у Дуліби, «Жабко» повернув сотню ліворуч і зайшли на перепочинок до великого села Долиняни, що розкинулось біля лісу.

Та не все так легко було. У сутичках повстанці несли втрати. Особливо тяжко перенесла сотня бої у Романівських лісах, де потрапила була в оточення. Зрештою, настали інші часи. Закінчилась війна не тільки з Німеччиною, але й Японією, і тепер імперія кидала на наші терени численні сили внутрішніх військ. УПА міняє тактику. Замість великих загонів створюються дрібні боївки. Частина повстанців легалізувались, частина перейшла у підпілля, виконуючи інші функції. Зазнала змін і сотня «Віщуни». У складі УПА залишилась одна досить міцна боївка політичного спрямування, яку очолив після смерті «Жабка» (7.X.1945 р.), відомий нам офіцер-дивізійник «Сосонка».

Отже, сотня пропаганди «Віщуни» діяла до осені 1945 ., виконуючи специфічне завдання ОУН-УПА. Вона у важких умовах боротьби несла політичну просвіту у народ, залишаючи пам'ять у піснях про героїчну боротьбу УПА за Самостійну Україну.

Суворе повстанське життя не позбавляло повстанців хоч якихось маленьких радощів буття, брати участь у християнських обрядах, творити сім'ї, хрестити і виховувати дітей — наскільки умови дозволяли. Суворість боротьби і радість життя йшли поряд, жили разом, як серце і душа. Як казав великий поет «З журбою радість обнялася».

ПОВСТАНСЬКЕ ВІНЧАННЯ — У БРИЛИНЦЯХ, А НАРОДЖЕННЯ СИНА — У ГРАНКИ-КУТАХ

Ще сьогодні у Гранки-Кутах і Берездівцях живуть люди, які пам'ятають ту далеку незвичайну подію, що давно відбувалася у колись рідних їм Брилинцях, що залишились у Польщі, а їх (Брилинців) діти змушені були покинути милу маленьку Батьківщину. Інший клаптик української землі став для них рідним домом, але далекі Брилинці відзиваються і сьогодні трепетним щемом у серці, а пам'ять тримає все: і щасливе дитинство, і молодість, і зрілість, і сімніне щастя, і радість... боротьби... І коли хтось питає їх про рідні Брилинці, очі загоряються, спалахують, як зорі, втома та літа сповзають з обличчя і осяває його світла радість.

Таку радість спілкування з колишніми брилинцями мав п. Зеновій Горін, що вивчає повстанський рух нашого краю.

Стояв гарний травневий день 1945 року. Брилинці квітували, зеленіли свіжими листочками дерев, повітря сповнювалось весняними пахощами, а рожево-квітучі яблуні були окутані приємним бджолиним гомоном. У такий день село сколихнула новина: у церкві буде вінчатися шанований всіма українцями, повстанський провідник — «Орлан». Гей, та «Орлана» всі знають!

«Орлан» — це Василь Галаса, тоді заступник провідника ОУН—УПА Закерзонського краю, а від 1948 року — провідник ОУН—УПА Північно-Західних Українських Земель (ПЗУЗ).

Його наречена — «Марічка» (Марія Савчин), що діяла у підпіллі понад 10 років (з 1943 року по 1953 рік), а в ОУН — з 1942 р.

Василь Галаса «Орлан»
— останній провідник
ОУН-УПА на ПЗУЗ
(фото 1942 р.)

Марія Савчин «Марічка»,
дружина «Орлана».
Фото 1955 р.

Повертаючись думками до тих давніх подій, згадують той день повстанець із сотні «Сухого» Василь Ольшанський, а ще Андрій Іваницький, Михайлина Хома, Іван Квятковський. Вони стверджують, що тоді вінчався у їхній церкві не тільки «Орлан» з «Марічкою», але й «Тарас» із «Святославою»:

Усе село прийшло привітати молоді подружжя. Незважаючи на жертівність, самопосвяту визвольній боротьбі, творили українську сім'ю в той важкий час, в підпільних умовах і брали на себе ще й тягар подружнього життя. Вінчалися «Орлан», заступник провідника ОУН Закерзонського краю і «Марічка», що працювала у системі Українського Червоного Хреста цього ж краю.

Друге подружжя — надрайонний провідник «Тарас» із підпільницею «Святославою». Це була неділя 27 травня 1945 року. Для безпеки проведення вінчався курінний УПА «Коник» призначив дві сотні — сотню «Ластівки» та сотню «Бурлаки». Вони взяли під контроль околиці Брилинців.

...Крутою доріжкою посувався вгору до церкви в Брилинцях весільний похід. Церковця вцент заповнена повстанцями і мешканцями села. Вінчання проводили о. Граб та о. Гоza в супроводі упівського хору. Після присяги молодих із сотні грудей полилася могутня вінчальна пісня — «Многая літа!» Вона заповнила всю церкву, вирвалася поза її стіни, полинула в простір. «Що за могутній спів це був! Таких «Многая літ» я більше не чула у житті», — згадує колишня зв'язкова підпілля із Брилинець, тепер мешканка Гранок-Кут, Софія Іваницька, яка дружкувала на весіллі.

Український народ утверджував себе не тільки боротьбою. Він жив і рід його продовжувався на зло ворогам, що прагли нашої смерті! Сімейне життя «Орлана» і «Марічки» було сповнене не тільки любові і щастя, але й великої трагедії. Підпільна діяльність ОУН і збройна боротьба УПА не давали можливості створити домашній затишок. Для них домом найчастіше були лісові землянки, коліскові пісні їхнім дітям співали лісові птиці і гойдали їх могутні руки «лісових хлопців» — бойових побратимів батьків.

Весілля у Брилинцях мало своє продовження у Гранки-Кутах. 54 роки тому у підпільних умовах, коли окупант вже добре контролював територію краю, тут сталася рідкісна подія. Село може гордитися, що вона трапилася саме тут, у нашому селі, що саме тут знайшлися сміливі і благородні люди, які не побоялися жорстокої репресивної більшовицької машини, таємного нищпорення сексот і донощиків. Ці люди готові були прийняти важкі покарання, щоб жило майбутнє, продовжував жити український рід (народ).

Яка це подія? 18 жовтня 1948 року у сім'ї Павла Гамуляка, що жили колись у с. Ямня Долішня на Закерзонні, народився Тарасик-Петрусь — син «Орлана» і «Марічки».

Якими шляхами прийшла «Марічка», майбутня молода мати, з далеких Брилинців, щоб народити сина у Гранки-Кутах? Про це вона сама розповідає у своїх споминах під назвою «Тисячі доріг», що поміщені у 28 т. «Літопису Української Повстанської Армії». Ми ж розповімо тільки про ті епізоди, що стосуються нашого краю — сіл Гранок-Кут і Берездівець.

***

Навесні 1948 року була запланована зустріч «Орлана» з Тарасом Чупринкою на Львівщині. Туди відходили на нараду також Горновий — член проводу ОУН і член УГВР, Полтава — керівник Бюро інформації УГВР. 15 травня ми вирушили з Карпат у дорогу. На місце зв'язку нам назустріч вийшов зі своєю охороною сам «Федір», провідник Львівського краю. Справжнє ім'я Зенон Тершековець. Ми всі перебули у «Федора» одну добу. На другий день я відійшла до групи чотого «Бора». Це було 27 травня — річниця нашого вінчання(...)

Через кілька днів прийшла до нас «Федорова» зв'язкова «Наталка». Симпатична і життєрадісна дівчина, середнього зросту, смугляволиця, з прекрасними довгими чорними косами. Справжнє її ім'я була Галина, 1926 р. народження з Бережанщини, дочка священика(...)

Повернувся «Орлан» із наради від Чупринки. Був радий новому призначенню на пост провідника ПЗУЗ, почувався духовно піднесеним і відходив на Волинь з настановою докласти всіх зусиль, щоб виконати доручене завдання. Приніс мені невиконані переселенчі документи з печатками. Я їх мала заповнити сама в залежності від того, де буду мешкати. Провідник «Федір» і Осип Горновий обіцяли «Орланові», що допоможуть мені знайти місце прожитку(...)

Після відходу «Орлана» на Волинь я з «Наталкою» вийшли з лісу і пішли у Гранки-Кути Ходорівського району до знайомих їй господарів, які недавно повернулися з поля. В селі не було того дня опергрупи і нікого з районної адміністрації, то ж господарі поводитись спокійно, прийняли нас, вгостили.

В селі замешкували переселенці з Брилинець на Закерзонні, я впорядкувала свої документи як переселенка з Брилинець. Через знайомих у селі «Наталка» постаралась мені посвідку із сільради на проїзд і подарувала дещо із свого одягу, бо в мене не було жіночої одежі. На другий день я виїхала до Самбора в пошуках хати батьків «Старого», від якого мала передати їм листа. Перебувши кілька днів у батьків «Старого», я вирішила зустрітись з «Наталкою» яка повинна віднайти для мене хату, де я могла б прожити до народження дитини.

Поїхала до Гранок-Кутів. У домовлений день зустрілась з Наталкою... але вона мусіла зайнятися пораненими в бою в лісі і тому нічого не полагодила для мене... З «Наталкою» я домовилася зустрітись через місяць. Поїхала з Гранок-Кут до Львова і там зустрілася у визначені дні з татом (...) Місяць перебула на Самбірщині(...)

Недаремно кажуть, що лихо ходить у парі. Було два місяці до родів, коли я знову залишилась без притулку. До того ще й захворіла і спізнилась на зустріч з Наталкою у Гранках. Вона чекала весь день і вирішила, побоюючись, чи мене не арештували. Сказала господарям, що підшукала мені хату в гарній родині (але не сказала у кого). Я була у розпуці. Рішила очікувати Наталку хоч би кілька тижнів, бо йти не мала куди.

У тій порі я часто занедужувала. Постійні турботи, непевність мого становища, а також хвилювання, коли в село наїжджали загони НКВД та всяка інша навалоч з району з військовою охороною — все це впливало на

мене пригноблююче і я ніколи не позбавлялась внутрішнього смутку. Боялась, щоб мій психічний стан не позначився негативно на дитині, і молилася, щоб вона вродилась здоровою. До того додавалась постійна журба за чоловіком. Та журба мені деревами шуміла, річками струменіла, годинником вибивала одне питання: «Чи живий ще він???» (...)

Був кінець серпня — початок вересня. В Ходорівщині, як і в більшості теренів Західної України, було дуже неспокійно. Впродовж трьох тижнів війська МВД проводили великі облави в Миколаївських лісах(...)

Хоч літо не було легке, але тепер стало ще важче. Я жила в постійній напрузі. Село лежало недалеко лісу, і через постійні облави в хаті було небезпечно. Тому доводилось ночувати на горищі або в клуні. Одного полудня надїхали зі сторони лісу вантажні авта, повні військ НКВД. Задержались коло хат і стали злазити з авт. Вгледівши їх, я подалась на городи. Недалеко стояв ще не вижатий овес, в який я зайшла. До мене доносився гавкіт собаки мого господаря, а також сусідських собак. Це дало мені знати, що військо зайшло вже на їх подвір'я.

Звечоріло, а далі зовсім стемніло, а собаки не перестають заливатися по всьому селу. Затримались облавники на ніч, а ранком, може, й почнуть облаву. Мало того, що під осінь ніч вже прохолодна і я дриготіла в моїй легкій сукенці, по півночі ще й пустився дощ, промочивши мене до нитки. Там просиділа до полудня другого дня, поки не відїхали енкаведисти і не прийшла по мене дівчина господаря.

«Наталка» не показувалась до Гранок. Може, через облави, а може, думала я, вже відійшла з провідником «Федором» у глиб лісів на зимування. Більше я її ніколи не бачила. Потім, пізно восени, ходили тривожні чутки, що в Городоцькому районі в лісі загинув високої ранги провідник підпілля враз зі своєю секретаркою. Говорили, що в неї були довгі чорні коси.

Мені пощастило підшукати в селі родину, здавалось, не підозрілу в очах советської влади, в якій я й оселилася. Син і донька господарів працювали в районі, через що їм жилося трохи легше за інших селян. Це скоро винюхали районні чиновники при кожних відвідинах села, а приїжджали вони часто, вступали до мого господаря, щоб у нього поїсти і випити. Зустрівшись з ним на подвір'ї, господиня мусіла облесливо привітати його: «О, гості до нас!» — «Дідько забрав би вас», — сміючись відповів агент, українець зі східних областей. — «Та де ж би я таке сказала?!» — «Не сказали б, звісно, подумати подумали б. Ви тут усі нас любите, як пси діда на перелазі».

Візита таких чиновників коштували мене чимало нервувань. Як начас доглянула, що надїздили, виходила на город. Проте не раз не могла проховзнутись крізь подвір'я. В сорок восьмому мало хто з районної адміністрації показувався в село без охорони озброєних енкаведистаів. Бувало «начальство» вгощається в хаті, а бійці швендяються по подвір'ї, нишпорять кругом забудувань. Саме ті віддані режимові рядові солдати найшвидше зауважували та цікавились, хто я (...)

Вересень уже добігав до кінця, наближався час родів, і я ще раз зустрілась

зі своєю сестрою Лесею, щоб дізнатись, чи не має вістки від «Орлана». Тим разом вона мала мені що розказати. В середині вересня прийшов від «Орлана» лист. Написав, щоб я до нього приїхала, а якщо мені вже затrudно, нехай приїде сестра... Зв'язок був поданий у селі Здолбунівського району... Я була щаслива, що дістала вістку від чоловіка(...)

Моє становище у Гранках ставало з кожним днем дедалі загрозливішим. Бачила, що не вдасться там довго протриматись, бо вже й сусіди забагато мною цікавились. Я не знала, що зроблю після того як прийде на світ дитина, тому хотіла за будь-яку ціну затримати нитку зв'язку з моєю родиною. Ніколи не розповідала їм про своє поневіряння по людях. Вони й без того мною турбувались. Тепер домовилась з ними зустрітись в середині листопада.

Вісімнадцятого жовтня прийшов на світ наш син, якого назвала, точніше, хотіла назвати, Тарас. В родах допомагала акушерка з сусіднього села Берездівці. Вона походила зі східних областей, була колись заміжня за чехоколоніста, який загинув на війні (здається, фінській, бо коли вона прибула у Берездівці в 1940 р., то чоловіка вже не було, а люди дуже дивувались, що вона виставляє візок з дітьми на мороз і їм нічого не бракує, а у нас дітей тепло закутували — М. М.), прізвище її було чеське — Владичек. З того часу вона жила в Берездівцях, навіть під час німецької окупації. Крім праці в лікарні, обслуговувала приватно і тим собі доробляла. Та жінка вміла достосовуватись до трудних обставин. Із номенклатурою жила у злагоді, навіть по-приятельськи (бо совітка! — М. М.), але і до населення непогано ставилась (бо нікого не видала — М. М.). Давала собі раду, бо мала виховати двох дітей (близнята — М. М.). Однак її приязнь з адміністрацією викликала у людей застереження, а то й недовіру (хоч не скомпрометувала себе перед повстанським рухом — М. М.).

Я нерадо згодилася на її послуги, але не мала іншого виходу. Господиня щось там їй сказала, хто я, і вона нічого не випитувала, але, коли я сіла після родів і вона подала дитину, приглядаючись до мене, зауважила: «У вас ніжні руки, це добре для дитини». Як відходила, в кухні сказала до господині: «У неї руки не селянки. — І додала: — Але це мене не обходить».

У мене руки зовсім не були аж такі виніжені. Де б я не перебувала, всюди помагала в хатній роботі, оббирала картоплю, мила долівку, хіба що не ходила в поле на роботу. Але вони мене все одно зраджували, і заввага акушерки вказувала, що моя доля в якісь мірі опинилась у її руках. Хоч яка я була обережна, все одно неможливо було довше прожити на одному місці, не звернувши на себе уваги сторонніх людей (...)

Ночами, коли у Гранки впадала зі спецзагонами районна адміністрація закладати колгосп, чиновники майже кожного разу заходили в хату моїх господарів. Господиня мусіла серед ночі вгощати їх горілкою, ладити закуску. Сіни розділяли хату на дві кімнати, я жила в меншій, куди вони не заходили, але в будь-який час могли заглянути. Слаба ще, тільки що після пологів, я нервувалася, в наслідок чого дістала гарячку, що в свою чергу відбивалось на здоров'ї немовляти. Тарасик не спав ночами, часто плакав. Бувало, серед ночі

ношу його на руках по темній кімнаті зі заслоненими вікнами, він плаче, а з ним і я, безрадна, не знаючи, як йому допомогти! Аж тут в'їдає собака і натовп «начальства» вже на подвір'ї. Притуливши дитину до грудей, я накидала йому на голівку перинку, щоб плач не виривався з кімнати і молилась у відчай: «Господи, дай, щоб затих, щоб кати не почули його плачу, бо ми всі тут пропадемо». Господарі весь час боялися, а тепер стали ще більше хвилюватись і деколи виявляли невдоволення з мого перебування в їхній хаті. Це ще більше виливало на моє почуття і здоров'я, однак я повністю розуміла їхню тривогу.

Мені з кожним днем ставало більш очевидним: тут і я пропаду з дитиною, і господарів не мине кара за те, що дали мені притулок. Тож, коли в листопаді прийшов час зустрічі з родиною, то я, хоч ледве на ногах трималася, пішла, точніше — заволоклась тих вісім кілометрів до станції (Бориничі — М. М.) та поїхала до Львова. Їхала з рішенням віддати Тарасика батькам додому, бо нікого більше не мала на світі, щоб мені поміг.

У Львові вже чекав на мене тато. Був боляче вражений моїм змарнілим виглядом і взагалі заскочений моєю появою. Ми були домовились, що, з огляду на дитину, я сама не приїду, а пришлю когось на зустріч. Тому, коли побачив мене саму, зразу догадався, що біля мене погано.

Після перших питань щодо дитини — син чи доня, його і моє здоров'я, тато відразу заявив, що мама і він вирішили забрати дитину до себе і виховувати, поки пощастить. «Інакше — ти пропадеш. Нам усе одно нічого більше боятися, так чи інакше, нас вивезуть. Хай діється Божа воля, але ми не можемо довше дивитись на твоє поневіряння».

Я гірко розплакалась. Досі маскувалася перед ними, але довше не мала сили вдавати. Була фізично і психічно вкрай виснажена, затурбована, і хоч мала вже двадцять три роки, хотілося, як колись дитиною, пожалітись перед татом, виплакатися. Щойно тепер я оповіла татові про мою справжню ситуацію.

Ми стали придумувати легенду щодо появи дитини і стали на тому, що мама взяла його від якоїсь там жінки на виховання. Жінка поїхала до Києва на курси, і вона мамі за це платить, а що родині тепер скрутно, мама хоче таким чином заробити деякий гріш.

Господи, яка ж я була їм вдячна! Була певна, що мати зуміє виховати Тарасика навіть краще від мене. У неї неабиякий досвід (мати «Марічки» виховала семеро дітей — М. М.)(...)

У Гранках я прожила ще близько двох тижнів. Родина тепер почувалась спокійніше, я була сама і, коли заходили районні чиновники, могла скритись у клуні. Нераз приходилось простоювати по кілька годин на холоді, була зима, деколи і не вдягнена, якщо не встигла захопити зі собою теплий одяг. Незабаром і тут населення стало мною цікавитись...

Петрусь — син
«Орлана» і «Марічки»,
що народився у Гранках.
Виховувався у чужих
людей

Господар, що влітку дістав мені посвідку з сільради (головою сільради тоді був Особа — М. М.), доповів, що в селі забагато людей говорить, ніби я підпільниця. Я сподівалася, що до того дійде(...)

Переді мною знову постала та сама проблема: куди тепер? Мушу якось дотягнути до весни...

***

Дванадцятого грудня ця мужня жінка, мати-страдниця, назавжди покинула село Гранки-Кути, де привела на світ сина, якого в душі називала Тарасиком, але якого добрі люди на Бережанщині для більшої безпеки охрестили Петрусем. Ми розповіли про історію вінчання і народження сина «Орлана», бо з гордістю хотіли сказати, що і в нашому селі були у цей тяжкий час порядні, віддані повстанській справі люди, що не вагалися підставити свої речі, полегшити ношу боротьби підпілля. Через 46 років мовчання і невідомості ім'я цих благородних людей входить в історію через дослідника повстанського руху на Ходорівщині — **Зеновія Горіна**.

Довідка: Павло Гамуляк вже помер, а дочка Марія живе у с. Жиріві біля Ходорова.

Повстанець «Сосонка» заслуговує бути серед героїчних імен тим, що показав зразок мужності і вправного бійця, який доказав своїм останнім днем, що...

І ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

Життя Володимира Хруща подібне до тисяч його ровесників, смерть тільки виокремила його, зробила справжнім героєм. Народився 1920 року у с. Сугрові в родині хлібороба Антона Хруща, який найбільше хотів «вивести в люди» хоч одного сина, яких мав три. Тому після школи хлопець навчався у Рогатинській гімназії, яка виховала у своїх стінах багатьох справжніх українських патріотів, що віддали своє життя на вівтар Самостійної України. Перший її директор Михайло Галушинський показав гідний приклад патріотизму — він добровільно вписався до січового стрелцтва і став головнокомандуючим легіону Українських Січових Стрільців у 1914 році.

Хочеться нагадати, що у цій гімназії перед початком німецько-польської війни 1939 р., навчався брат Степана Бандери — Богдан, наймолодший син о. Андрія. Наймолодший, але найшвидше прийняв смерть за Україну від німецьких фашистів. Він був розстріляний у 1942 р., як керівник однієї з похідних груп ОУН.

Отже, Володимир Хрущ навчався у цій славній гімназії, душею сприйняв національні ідеї своїх вчителів-вихователів, вступає в юнацьку ОУН. У канікулярний час у Сугрові віддається культурно-просвітницькій роботі, співає у хорі, яким керує відомий на Ходорівщині диригент Степан Прокоп'як з Піддністрян.

Першу більшовицьку окупацію вдалося щасливо пережити. З 1941 року виконує різні доручення члена районного проводу ОУН — Олеса Радкевича — його земляка-односельчанина, сина священика. Коли набирали хлопців до українського війська — ДУН (Дружина українських націоналістів), що з

тактичних і політичних міркувань проводу ОУН воювала на стороні німців. Володимир без вагань записався добровольцем, добре вишколюється і став молодшим офіцером. Це було у 1942 році, а в 1943 р., за розпорядженням проводу ОУН, ДУН стає підрозділами УПА. Тоді Володимир повертається на рідні терени, бере участь у формуванні загонів УПА, передає свій досвід боротьби (з більшовицькими партизанами у Прибалтиці) та військову вправність. Добре володіє німецькою мовою.

Коли восени 1943 р. організується пропагандивна сотня, яку очолює Микола Левицький — «Юг» (пізніше «Жабко»), Володимир вступає у цю сотню, приймає псевдо «Сосонка» і разом з «Орським» стають найближчими дорадниками командира. Літом 1945 року пропагандивна сотня «Вішуні» була реорганізована на дрібніші боївки і «Сосонка» очолює одну з них. Після смерті 7 жовтня 1945 р. Левицького — «Жабка», боївка «Сосонки» успішно рейдує на Ходорівщині і Рогатинщині до 1948 року.

Видно боївка Хруща — «Сосонки» добре далася взнаки, більшовикам, що вони розробляють план захоплення невловимого командира живим. Очевидно, НКВД мало якісь конкретні дані про зв'язки «Сосонки» з вищими зверхниками, адже Рогатинщина була особливим районом ОУН—УПА. Тому хотіли про них дізнатися від нього особисто. Звідси й план захоплення його живим. Для цього використали двох братів-упівців з сусіднього села, яких вже були завербували.

Брати прибули у село Підбір'я, де зустрілися з Володимиром і передали йому фальшиву «штафету», у якій вимагалось від нього прибути у с. Молодинче для зустрічі із зверхником. Почерк був знайомий. Довіряючи «упістам», яких знав особисто, вирушив у дорогу, визначивши зрадників своїми охоронцями (надмірна довіра часто ставала у нашій історії причиною трагедій).

Маршрут «охоронці» визначили через Долиняни - Сугрів - Підліски, де краєм села мали дістатися до Молодинчого. Де було йому знати, що саме тут, у Підлісках, де бував десятки разів ще з дитинства, він зустріне свою смерть. Власне, тут, біля крайньої хати, енкаведисти зробили засідку і чекали появи «Сосонки».

Мабуть, добре знали і зрадники військову вправність Володимира, бо не могли гарантувати взяти його живим навіть вдвох, тому вирішили енкаведисти це зробити на засідці.

Пройшовши за ніч немало кілометрів, втомлені, зупинились біля криниці крайньої хати. Попивши води, «охорона», як годиться, пішла вперед, за ними мав рушати «Сосонка». Тут і піднялися із засідок оперативники з криком: «Руки вверх!», «Сдавайся, «Сосонка!» Потрібна була доля секунди, щоб Володимир оцінив обстановку. Він збагнув, що «охоронці» — зрадники. Оком вишколеного офіцера він миттєво вибрав зручну позицію, пустивши на ворога густу чергу з «пепеша». Криниця і запасний бетон стали для нього бастіоном на цілих 6 годин бою.

Бій розпочався о 10 годині 27 серпня 1948 року. Операцію по захопленню «Сосонки» вело 24 енкаведисти на чолі із старшим лейтенантом Гвоздьовим та лейтенантом Громовим. Солдат, що першим піднявся з землі, був скошений чергою Володимира. Він бачив, як «ребята» відтягали його нерухомого набік.

«Сосонка, гарантуємо життя, здавайся!» — викрикував час від часу Гвоздьов. Володимир розумів, що він їм потрібний живим, бо вбити його могли і «охоронці». Найменшу необачність оперативників «Сосонка» не прощав. Він посилав коротку, але точну чергу в той бік, і ворог замовкав назавжди.

А Гвоздьов вкотре посилав своїх людоловів в атаку. Та кожна атака коштувала їм щонайменше одного вбитого. Очевидно, тактика була проста: атаками примусити «бандита» вистріляти всі набої, і тоді «взяти живим». В одній із атак Володимир використав гранату, що мав із собою. Жалкував, що не взяв з собою у дорогу більше. Але, як кажуть, у поході і голка важка. Роздумуючи про гранати, повстанець згадав, що і москалі могли його закидати гранатами, але вони цього не робили. Він ще раз переконався, що його хочуть впіймати живим. «Тоді ви дорого заплатите за моє життя», — сказав собі Володимир, хоч не переставав шукати шляху прориву з оточення. Але виходу не було: кільце було замкнуте.

Вже пройшло 4 години оточення і напруженого поєдинку. Ставало нестерпно від думки, що його мають взяти живим. Вільна душа повстанця бунтувалася: «Е ні! Так просто я вам не дамся». Коли москалі трохи затихали, Володимирові думки линули до рідного дому. Ось тут за горбом, у долині, лежить його село Сугрів. Там, у яру, його батьківська хата. Якихось два кілометри! Рукою, як кажуть, подати. «Може, зірватись на ноги і побігти, хоч впасти на рідному подвір'ї? — думав в печалі, бо вже розумів, як тут закінчиться. — Ні, не побіжу, хай не думають, що злякався, втікаю!»

Раптом десь вгорі тріснув рушничний постріл, і тут же щось вдарило в ногу, але болю ще не відчував. Схопив автомат і коротку чергу послав на дерево, де щось в зелені темніло. Відразу те «щось» гупнуло додолу — чи само зіскочило, чи повстанська куля звалила? Тепер відчув пекучий біль у нозі. Зі стегна текла кров. Бандажувати не було чим і не було часу, бо оперативники знову почали ворухитись до наступу. Очевидно, хотіли перевірити, чи здатний оборонятися.

У відповідь, стиснувши зуби від болю в нозі, послав ще кілька куль у бік ворога. З тривогою зауважив, що «пепеша» став легким. Виходить, і третій диск вже порожній. Позаду нього догоряла невеличка клуня, мабуть, підпалена випадково, бо це нічого москалям не давало. Хіба для психологічного тиску. Але і вогонь не «давив», бо під променями сонця він ніби розчинявся, блід.

Лежачи за бетоном, Володимир якимось механічно розчепив пряжку ремня, зняв портупею, а потім військовий совітський кітель. Лишився у білій сорочці. Потім згорнув кітель в котомку, у праву руку взяв з кобури наган, тиркнув барабаном, щоб переконатися, чи є набої. Є всі — наган ще не був сьогодні у ділі. Встав і, тягнучи ногу, пошкандибав до вогню. Ворожих куль не боявся: знав, що не будуть стріляти. підійшов наскільки міг до палаючої клуні, розмахнувся — і кинув кітель у вогонь. Чому? Чи хотів тим підкреслити, що ненавидить той ворожий мундир, який вимушений був носити. А може, у кишенях були якісь папери, які треба знищити, щоб не потрапили до ворога? Можливо. Хто те визнає?

А коли змученим зором побачив, як готуються москалі до нападу, мов шакали на свою здобич, хвилину постояв, задивившись у вогонь, а може, щоб переконатись, чи згорів кітель. Перед очима раптом постала мати, молода ще, тодішня, коли він закінчив гімназію і повернувся додому. Вона стояла біля калини, що росла біля хати на розі, і усміхалася до сина. А з хати вибіг його малий брат Миронко і кинувся до Володимира з криком: «Приїхав! Приїхав!»

Солодке марево щезло, ніби злякалося тиші, що запанувала навкруг. Оглянувся. Енкаведисти нахильці наближались з трьох боків до своєї здобичі, як хижі вовки. Ось вони вже метрів за 10 від нього. Володимир звів наган і всадив кулю у найближчого, потім ще зробив два вистріли. Ворожа згря шарпнулась від нього на всебіч — ніхто не хотів гинути. Гвоздьов репетував: «Брать его! Брать, сволочи!» Але ніхто не піднявся.

Пересилоючи біль, перемагаючи розпач від неминучої смерті, Володимир скривився в саркастичній посмішці і вигукнув: «Ну, бери! Чого ховаєшся, герой?! Нас, може, й знищите, але України — ні! Слава Україні!»

Володимир спокійно підніс до виска наган... Прощайте, мамо, і простіть, що не встиг з вами...» Вистрілу вже не чув. Впав лицем до землі, протягнувши вперед руки з наганом. Ніби хотів дотягтися до рідної хати, до матері... А може, до ворога?

Громовой випередив Гвоздьова, а може, останній не дуже спішив. Хто знає, що може викинути бандьора? І тільки тоді, коли Громовой перевернув мертвого навznak, підійшов.

— Вот гад! Шестырех ребят ухлопал!

Люто матюкнувшись, він вихопив у солдата гвинтівку і штиком пробив серце мертвого вже героя. Зганяв злість, що не взяв живим, що через впертого бандьору пропала нагорода, підвищення по службі. «Рубить таких на куски надо!» Так, москаль завжди віддавав перевагу штикові, виконуючи садистські правила кровожерливого Суворова: пуля — дура, а штык — молодец.

Бій, що тривав шість годин, закінчився. Була четверта година пополудні 27 серпня 1948 року...

***

Побитих солдатів і мертвого «Сосонку» забрали до Ходорова і на подвір'ї НКВД Володимира закопали. У ямі для телеграфного стовпа. У стоячому положенні. А щоб помститися йому, хоч мертвому, за шістьох москалів чи з інших садистських міркувань, перед цим відрубали ноги. Свідком цього варварства була одна жінка, що там була за прибиральницю. Вона й показала через 42 роки (у 1990 р.) місце поховання безного повстанця. Розкопки і ексгумація підтвердили показання свідка 1948 року. Під час ексгумації була присутня жінка Володимира і його брат Богдан.

У 1990 році тлінні останки 14 повстанців і Володимира, що були закопані на подвір'ї НКВД, перезахоронили у братській могилі, на якій встановили хрест з написом: «Борцям за волю України».

Так жив і загинув вірний син України, повстанець-герой з ніжним псевдо — «Сосонка». Найголовнішою рисою життя його останніх років було завзяття.

непримиримість до ворога, якого треба знищити якнайбільше, якщо вже доля твоя призначила тобі покинути цей світ. Володимир «Сосонка» з честю виконав заповіт козаків-відчайдухів — раз мати родила — двічі не вмирати. І він загинув спокійно як борець, подібно хліборобові, що завершив сівбу, виконавши свою головну і святую працю. А жнивувати можуть і інші покоління.

ПАРТИЗАН «СОСОНКА»

Остап ЛИЖНИК

Він літав, як сокіл в небі,
В руках з кулеметом,
Не ховавсь від куль ворожих
Під лісом-наметом.

День і ніч ходив в походи,
Терен знав, як хату,
Кулями платив босоті
Українську рату.

Перший бій то був під Львовом,
Другий був у Бродах —
Скрізь сотенний своїх хлопців
Бадьорив в походах.

Обходив по всьому краю
Ліси та діброви.
Бачив він, що все в руїні
І як плачуть вдови.

Набирав все більше сили
Не боявсь нікого,
Бо «Сосонку» всі любили,
Признали за свого.

І тому ворожа згряя
За ним слідкувала,
Поки смерть біля Підлісок
Його не застала.

Але смерть він пересилив,
І зброї не кинув.
Він скопив шістьох «совітів» —
Тоді й сам загинув!

1949 р.

ВОНИ ЗНАМЕНА ВОЛІ ПРОНЕСЛИ КРІЗЬ БИТВ ЗАГРАВИ

Наша розповідь про молоде покоління, яке совістю і душею піднялося на повен зріст у буремні передвоєнні роки Другої світової війни, обравши вогненну дорогу, на якій залишали сліди лицарського подвигу. Читач знайде маловідомі сторінки із життя рідного міста.

Минуле, важке і болюче, стогоном відгукується в пам'яті, яка повертає нас у ті грозові роки, щоб сторінки боротьби і самопожертви не зітліли в плинні часу. Перед нами повстають образи юних горожан, які без вагань вступили в нерівну, але справедливу боротьбу за волю України. Вітри історії відміряли їм випробування у бурхливій течії визвольної боротьби за наше вільне життя, за світле українське небо.

Був погожий липневий день 1941 року на свято Володимира великого. Гурт юнаків із роду хоробрих зібрався на горі Стінка: поруч — серпантин річки Луг, кругом простори, виткані золотистими нивами та зеленими лісами. Все це навіювало почуття любові до рідної землі. Ще місяць тому по всій Галичині прокотилася хвиля великого збудження національного духу, серце наповнювалося радістю, а в душах поселилася надія. Перед очима кадр за кадром промайнули події того червневого дня, коли було проголошено Акт відновлення незалежності України у древньому Львові.

Святковий Ходорів. В убранстві національних прапорів, у всезвуччі церковних дзвонів під шедрими променями літнього сонця. Зібралось все навкругжя з хоругвами. Богослужіння, а відтак велика маніфестація — багатотисячний похід по вулицях міста, на цвинтар до могил січових стрільців. До піднебесся неслась велика пісня «Боже великий єдиний, нам Україну храни»...

Невдовзі сумом оповились серця. Новий окупантський чобіт розтоптав паростки великого здвигу. У глибокій задумі гурт молодих патріотів вирішував свою долю: піддатись спокійній течії і плисти безжурно, безтурботно — але ж кругом бурхливі хвилі несуть сміливих і мужніх у вир нестримної боротьби з ворогом! Зрідка чулися голоси: «Не кваптеся, встигнете осідлати коней...», — та національна ідея кликала їх туди, де розгорялася велика праведна битва за волю України. Вони усвідомлювали, що не буде рівнинних доріг, тільки вибоїни і перепади, усіяні терням. Мудрість батьків, вчителів, священників життєдайно зросла в свідомості до розуміння обраного шляху в душах у всій повноті заіскрилася духовність, сила віри у величне, свято, правдиве. Їх устремління до боротьби і самопожертви були переплавлені у благородний сплав великої української ідеї і сталевого духу. прозвучали слова: «Ми йдемо в дорогу далеко, нас ідея кличе!» — а відтак полинула пісня: «Хлопці, підемо, боротися будемо за Україну, за вільні права і державу», — як своєрідний акорд клятви на вірність Україні. Ось ці мужні і сміливі юнаки, які зробили вирішальний крок заради матері — України: Кловак Михайло, Климкович Ярослав, Калинець Юрій, Свистак Степан, Скорчинський Володимир, Тишкович Євстахій, Дунець Ярослав, Федоришин Володимир, Слівінський Іван, Чмир Зіновій, Чмир Мирон, Кудлик Микола, Цвик Ярослав.

1943 рік. У буянні хоругв і національних прапорів добровольці з Ходорівщини зібралися на спортивній площі біля колишнього польського «Сокола» (Будинок культури) разом із духовенством, громадою. Звучав оркестр під керівництвом В. Радванського, дзвеніли церковні дзвони. Після Богослужіння слухали напутні слова п.п. Івана Василика, Антона Сохана, Теодора Кудлика. Запам'ятались слова отця Івана Яцківа: «У цей вирішальний

Ходорівські хлопці-добровольці

час, коли нам потрібна вишколена збройна сила для боротьби з ворогами України, хай кожен з нас запитає себе, чи готовий увіллється в ряди борців за свободу. Наше рівняння повинно бути звернене на дідів і батьків, які жертвовно боролись за честь і свободу рідної землі. Вона, сплюндрована, кличе нас до боротьби. Ви чуєте і бачите, як за дальним небосхилом клубочаться бурі хмари, реве вітровиння. Наш біль, наш гнів ми перелиємо в боротьбу за волю України. З нами свята правда, віра, надія, з нами Бог! Краще боротись до загину, ніж глаголити хвалу у рабському поклоні». По закінченні віча колона добровольців під звуки оркестру рушила до вокзалу у супроводі багаточисельної громади, а над ними у височінь неслася пісня-прослава. Ходорівські добровольці влилися в стан борців за волю.

Багряно горіли світанки, згасали у сутінках сонячні дні, у жорстокій боротьбі добровольці утверджували українську ідею.

Після Брідської битви, подолавши вороже оточення, як переможці незламного духу, гурт ходорівчан повернувся в рідний Ходорів, але боротьби з ворогом не припинив: одні, пройшовши багрянні версти, з боєм відступали на захід.

інші — вливались в ряди УПА.

1944 рік Радість і смуток злились воедино у молодих воják — не всі повернулись з «вирую». Біля села Княже загинув Свистак Степан. Останній салют, березовий хрест і хвиля мовчання, «Спіть хлопці, спіть...»

Фронт відкочувався на захід. Червона хвиля заливала галицьку землю. Ходорів став пустинним. Щоб урятуватися від руйнівних бомбардувань, ходорівчани розійшлися по навколишніх селах. Зіновій Чмир загостив у рідній домівці. В хаті пусто. Перед очима промайнуло коротке життя. Важко покидати рідну землю, батьківські пороги, мамина ласка і тепло — джерело мудрості і наснаги. Після повернення рідні знайшли записку. «Залишаю Вам, рідні, найширші вітання і побажання. Готовий до дальшої боротьби. До цього мене кличе рідна земля». Чмир Зіновій, влившись в ряди УПА, провів чимало боїв із червоними окупантами, в одному з них загинув смертю хоробрих.

Чмир Мирон, Дунець Ярослав, Федоришин Володимир, Кудлик Микола у підрозділах Першої української дивізії «Галичина» пройшли з важкими боями по обвугленій Європі і знайшли притулок у Великій Британії. Кловак Михайло, 1926 року народження, повернувся в рідну домівку, де застав стурбованого батька Степана, матір Анастасію, сестру Ірину. Мовив батько: «Тільки той, хто зуміє перейти через драконівський вогонь, збудує нове життя. Заради світлої днини варто йти у вогонь!». Михайло востаннє взяв в руки скрипку, (що дотепер, як реліквія, зберігається в родинному колі), попрощавшись із рідними, разом із батьком вирушив в село Вовчатичі, в одну із боївок. Спокійний, врівноважений, з глибокими переконаннями, був суворим і нещадним до ворогів. Маючи досвід боротьби на східному фронті, вміло керував бойовими операціями, один із перших відгукнувся на поклик побратимів і включився у бій в с. Сугрові. Перед очима промайнув вогонь Брідської битви. Одна прицільна граната, друга і червонопагонники корчаться в агонії. Від люті вороги скаженіли. В одному із запеклих боїв в с. Явче впав, підкошений ворожим свинцем. Коротке, мов спалах життя і геройська смерть, що перейшла в безсмертя.

Неподалік від Ходорова між пагорбами розташоване мальовниче з глибокими релігійними і національними традиціями село Сугрів, що повстало в обороні людської гідності і справедливості. Точився жорстокий і нерівний бій з окупантами, якими керували: підполковник Шанько з полку НКВС, начальник НКВС майор Кода. У Ходорові на залізниці бронепоезд безперервно вів гарматний вогонь по селу. Повстанці та жителі села розуміли, що сили нерівні, що не один з них поляже в бою, але на протязі кількох днів боронили Сугрів, завдаючи ворогові чимало втрат.

У той же час у Ходорові горожани крадькома читали листівки із закликами до боротьби з окупантами і побачили кілька синьо-жовтих прапорів, які з люттю зривали енкаведисти. Повний переполох: місті, в якому розташований полк військ НКВС, таке диво! Чутка про це рознеслася по всій окрузі. Вороги оскаженіли.

За покликом сердець піднялася боївка мужніх ходорівчан на виконання

бойового завдання: Тишкевич Євстахій, Банчинський Богдан, Калинець Юрій. (старший групи). Хтось пригадав Франкові слова: «Будемо хоч трупами, та трупами вельмож, що на велике діло спромоглися». Рідні домівки так близько, але кожен необережний крок грозить небезпекою. А в домівці мати Юрка з болем і тривогою дивилися на фотографію сина в мундирі дивізійника і пригортала її до серця, кожна мить могла принести страшну і болісну звістку. Остання записка рідним: «Ми йдемо в нележку й загадкову дорогу, але не голіруч. Ми йдемо туди, де від насильства гинуть люди. Рідна земля волає нас до бою».

У повній бойовій виправці вони вирушили у темінь ночі, де-не-де жеврили зорі. Позаду — Діброва, залізничне полотно, річка Луг, до лісу Гайки рукою подати, а там — знайомі вибалки до Сугрова. Раптом почулися голоси та постріли... Повстанці зрозуміли, що потрапили в засідку. «Сдавайтесь Бандери, ви оточені!» «О, ні ми присягали на вірність Україні, а не зраді! Якщо вже здамося в полон, то лише тобі, рідна земле, в обійми і вічну прохолоду». Декілька годин тривав нерівний бій в оточенні. Чимало вбито ворогів. Останні набої для себе! Прощальна мить. Поранений Юрко лежав в чагарнику. Ще простір не перетнуло сонячне світло, як енкаведисти найшли тіло убієних і повезли в ходорівську катівню.

Юрко жив. Його оточила гаряча втома. Знемагаючи біль, таємними стежками пробрався до друзів по зброї в колишній Букачівський район. Коли зажили рани включився в боротьбу з окупантами. Поліг геройською смертю біля селища Букачівці.

Полеглі герої пройшли крізь полум'я боїв, віддавши свої життя за волю України. В жорстокій борні несли вони окрилений стяг свободи, осягаючи земне безсмертя.

*Салют героям тих подій,
Що гори зрушили і стіни,
Що в дні грозові йшли у бій
За правду й прапор України*

(О. Веретченко)

РОБОТА ПІДПІЛЬНОЇ ДРУКАРНІ

Збройна боротьба українського народу проти окупантів (німецьких і мовсковських) вимагала й ідеологічної роботи. Створення Збройних Сил — УПА йшло не тільки практичними діями, особистим прикладом зверхників, але й за допомогою палких слів на вічах, зібраннях, у особистих розмовах. Але й цього було замало. Тому українські патріотичні сили, провідники добре розуміли, що тут без друкованого слова не обійтися. ОУН вишукувала і підтримувала тих активних своїх членів, які мали літературно-журналістські нахили, віднаходила у певний час матеріально-технічні засоби для підготовки друкованої продукції.

Відомо, що ОУН мала свою друкарню ще у 30-і роки. Одна з них тоді знаходилася на Стрийщині у селі Монастирці, що біля Конюхова (бо

Монастирців на Львівщині є багато). Там відав друкарнею Гриць Мельник, студент Львівської політехніки, який був особисто знайомий із Степаном Бандерою ще зі Стрийської гімназії.

У час збройної боротьби центром підпільної преси ОУН був журнал «Ідея і Чин». Одним із засновників журналу був відомий здібний публіцист, талановитий технічний організатор конспіративних видань, чільний діяч ОУН - УПА Михайло Палідович — «Карпатський». Жаль, що ворожа куля обірвала його геройське життя, яке він цілковито віддавав ідеї визволення України. Це сталося 26 травня 1944 року.

Його на редакторському місці замінив Петро Дужий, який був редактором у 1944 — 1945 рр. Редакція журналу мала постій на теренах Ново-стрілищанщини.

Ходорівщина також мала свою друкарню. Вона започаткувала свою роботу, коли до Ходорова повернувся у липні 1941 року один з перших організаторів ОУН на теренах району (з 1933 р.), легендарний революціонер 30-х рр. — Микола Левицький (1914 — 1945) — див. розділ «Героїчні біографії». Не маючи філологічної чи журналістської освіти, він мав, однак, природний талант письменника, мав добре відчуття слова і стилю. Його ораторські здібності, промови слухали тисячі людей, коли він виступав на вічах, читав реферати і лекції на заходах «Просвіти» ще «за Польщі». Такою ж гарною залишилась його мова і в час, коли водив пропагандивну сотню «Віщуни». Це стверджують ті його побратими, що дожили до наших днів. А дехто (покійний вже Володимир Герич з Дуліб) навіть стверджує: «Мовою його я не міг намилуватися».

Отже, повернувшись 5 липня 1941 р. у Ходорів, М. Левицький за дорученням ОУН стає директором анексованої друкарні. З цього часу вона почала служити Україні — відкрито принаймні два і півроку. Друкарня була легальною українською, але виконувала підпільні замовлення. Ходорівська друкарня була професійною.

Але на теренах області існувало немало самодіяльних друкарень, особливо у часі більшовицької займанщини у 40-х роках. Відомо, що за «других совітів» була друкарня у Миколаєві, сусідньому районі, у Дрогобичі, у селі Медвежа на Дрогобиччині. Там керував роботою колишній гімназист з Дрогобича Левко Грушак, який в часи більшовицької окупації входив до обласного проводу ОУН як референт для роботи з інтелігенцією.

Значну допомогу ідеологічній роботі через підпільні друкарні дали успішні напади упістів на районні центри — Журавно, Нові Стрілища, Дубляни (біля Дрогобича). Адже повстанці не тільки розгромлювали силові структури московські (міліцію, НКВД, прокуратуру, т. зв. гарнізон), але і при цьому зникали друкарні, обладнання яких було дуже потрібне підпіллю. Його ж треба було якось діставати.

Ось як діставала обладнання друкарня в Медвежі. У цьому селі жив хлопець Євстахій Стеців, якому у 1945 році було неповних 18 років. Щоб не потерпіла сім'я на випадок, коли його викриють, він змінив прізвище на Стах Стецій і з

таким прізвищем влаштувався на роботу в Дрогобицьку друкарню. Через деякий час він вже передавав підпіллям шрифти, валики, друкарську фарбу. Як ризиковано поступав юнак, враховуючи тотальне стеження! Це ж треба було мати неабияку мужність, проявляти холонокровність і обережність! Шрифти частинами передавав земляку Михайлові Сосяку, батько якого — Іван працював лісником. Консультації з техніки друкування надавав Михайлу Мариновичу. Отак і працювали — спочатку короткі листівки, а далі широкі тексти.

У зв'язку з тим, пригадується мені епізод з нашого студентського життя у тому ж Дрогобичі. У 1950 — 1951 роках зі мною у паралельній групі учительського інституту вчився дуже добрий студент із Самбірщини Остап Корч — відмінно вчився, був зразковим комсомольцем, але вискочкою не був. Деколи щось пописував у місцеву газету «Радянське слово». Щось таке — не політичне. На цій основі став «підробляти» у газеті. Як доброго студента - філолога, його залучали (працював тільки вечорами) до коректури газети. Якось раз пішли слухи, що Корча заарештували (два чи три дні не було на заняттях). Справді, в аудиторіях появилися незнайомі цивільні особи і стали випитувати щось про Остапа. Потім показали якісь гранки з буквами, застосування яких ніхто не знав. Але майже вся група підтвердила, що Корч показував такі «штучки». І можливо, що така однотайність групи врятувала «писачку» Остапа. Бо, очевидно, якби він мав наміри використати це проти режиму, напевно подумали собі гебісти, то не демонстрував би друкарські гранки першому-ліпшому. Дав добру характеристику комітет комсомолу, і Корча відпустили. А хтось же доніс на нього?

Тепер можемо собі уявити, як мусів діяти Стах Стецій, цей мужній хлопець, що медвежанська друкарня проіснувала і плідно працювала два з половиною роки — до 25 грудня 1947 року.

Наша Ходорівська друкарня розпочинала і діяла у кращих умовах: вона існувала легально, мала необхідне обладнання, а нелегально виконувала завдання ОУН.

Організовуючи роботу друкарні тоді, у 1941 році, Микола Левицький знав добре, якою буде робота і тому дуже уважно добирав працівників. Це були віддані боротьбі люди, члени ОУН або її симпатички. І не тільки формально — брав тих, кого знав у попередні роки. У друкарні працювали Дмитро Гулей з Отиневич, Марія Шевців із Загірочка, Михайло Кадюк із Новосілець (заступник директора псевдо «Щерба»), Михайло Труш з Новосілець, М. Бенець з Молодинчого, Степан Білик, брати Калинці з Ходорова: Іван, Зеновій і Мирон, якому тоді було 16 років, Микола Олійник з Молодинчого та ще дехто.

Друкарню М. Левицький перевіз зі старого місця до будинку Панька Любинецького (тепер на розі вулиць Т. Шевченка та Ірини Вільде), осучаснив її і став випускати легальну і нелегальну продукцію. Легально вони друкували: учнівські зошити, картки на хліб і різні талони на продукти (заведені німецькою владою), місцеву українську газету, календарі для селян, книжечки для дітей, українські історичні календарі (по роках) тощо.

Нелегально видавались: листівки ОУН, документи для підпільників.

звернення ОУН-УПА до народу, бюлетені ОУН, сатиричні графічні рисунки (карикатури), Декалог українського націоналіста та ін.

Певний час друкарня при німцях працювала без перешкод, потім вермахт став більше цікавитись роботою друкарні. Дивно, але факт: коли німців почали витискати з України москалі, то здавалось би, що німота мала б поблажливо ставитись до українців, які збиралися воювати проти більшовиків. Але цього

Будинок, у якому була оунівська друкарня в Ходорові
(на розі вул. Шевченка і Вільде)

не було. До останніх днів німецький вермахт воював проти ОУН-УПА, кидаючи не тільки німецькі частини проти повстанців, але й різні допоміжні військові частини — мадярські, «козацькі», калмицькі, власовські. А комуністична пропаганда потім цілі десятиліття репетували про співпрацю бандерівців з вермахтом. Російська преса і сьогодні дуже «вболіває» за відродження на Україні націоналістичних ідей і ніколи нічого не говорить про 3 мільйони власовців, що служили у німців. Істинно: чуже видно під лісом, а свого не видно під носом.

Друкарня працювала до пізньої осені 1943 року. Потім німці вирішили закрити друкарню і обладнання вивезти. Дізнавшись про це, Микола Левицький вирішив зберегти друкарню для українського підпілля. З дозволу проводу ОУН він підготував у дев'ятницьких лісах належні криївки для розміщення друкарні.

Темними ночами осені 1943 року обладнання друкарні почали перевозити у схрони на терени Дев'ятників. Цьому сприяла сім'я Калинців з Ходорова. сини якої працювали у друкарні і були в довір'ї у М. Левицького та М. Кадюка. Кілька разів трьома возами ночами возили обладнання друкарні. В останній рейс Левицький і Кадюк просили дозволу у батька братів Калинців, щоб

найменший син Мирон пішов працювати у друкарні підпільно. Батьки не заперечували, хоч знали, що чекало сім'ю при виявленні зв'язку з бандерівським підпіллям. Так Мирон став підпільником у 17 років під псевдом «Чорний».

Сім'я Калишів: батько Семен, сини Іван і Мирон

Десь тоді, коли друкарня вже була у дев'ятницьких лісах, перевірити влаштування друкарні з Ходорова вирішив редактор журналу «Ідея і Чин» Михайло Полідович-«Карпатський». Він був з охоронцями, серед яких був охоронець Степан Янкевич, що підлягав лише Крайовому провіднику СБ «Мирону» (Ярослав Дякун).

Інспекція дала позитивну оцінку роботі Ходорівської друкарні та її влаштування для дальшої роботи. Власне, тоді постало питання про створення М. Левицьким пропагандивної сотні, яку й створено ним ранньої весни 1944 р. Тоді Микола Левицький входить до обласної референтури по пропаганді з псевдом «Юг».

Підпільні друкарні в час московської окупації 1944 року вели дійову пропаганду серед різних верств українського населення. Так перед Різдвом 1945 р. вийшла листівка до українського народу, зокрема до матерів, що були оберегом наших християнських традицій. У зверненні говорилось:

«Український народе! Чи є на всій українській землі сім'я, в якій не бракувало б когось дорогого. У наші бурхливі роки революції кожна хата принесла когось у жертву спільній і найвищій справі. І в Вечір цей до тебе перша думка лине, українська мати. Ти виховала дітей-героїв і віддала їх у жертву Батьківщині. Порожнє місце за твоїм столом — гострий біль у твоїх грудях. Та цьому болеві ти не піддавайся. Хай гордість сповняє твою свідомість, що діти твої найвищий свій обов'язок сповнили. Весь народ, для кого ти свій найцінніший скарб віддала, клонить голову перед твоїм безмежним бодем, твоєю найвищою посвятою. Скріпи свого духа, гордо знеси своє горе, бо Жертвою твоєю Ти навіки стала святою і будеш нею вічно в очах поколінь».

Була листівка і до демобілізованих вояків червоної армії. Листівка стверджувала, що режим Сталіна хоче зробити з них кайнів-катів рідного народу, намагається залучити їх до «істребительних батальйонів НКВД». Повстанці через свою пресу кличуть «приєднуватися до революційного фронту проти

більшовицьких загарбників, щоб невдовзі стати громадянами Української Самостійної Держави».

Багато було таких, що послухали цих звернень, стали бійцями УПА або співпрацювали з ОУН—УПА. Одним із таких був Білий Дмитро (1921 р.н.) із Берездовець, який повернувся з фронту старшим лейтенантом, але служив національній ідеї, допомагав повстанському рухові. Дивно було нам, п'ятнадцятилітнім, бачити свою людину (я його знав ще до війни) у золотих погонах офіцера армії шміраків. І ніхто, мабуть, тоді не знав, що він працює на підпілля. Демонстативно ходив у військовій формі, «крутився» серед гарнізонників. Може, це його і зрадило? Заарештований був у 1948 році і засуджений на 25 років таборів.

Цікавою і майже сучасною була листівка «Тим, що ідуть на Донбас» (серпень 1946 р.) Лейтмотивом її є утвердження національної гідності і гордості українців:

«Не забувай, що ти дочка — син українського народу. Енергійно протидій всяким спробам принизити Тебе і Твою націю. Плекай пильно високу українську мораль. Не піддавайся розпусті. Затиснуй дружбу зі своїми братами зі східних земель. Неси їм любов, співчуття і дружбу, бо всі ми одної матері діти. Не будь рабом і не гни шії перед московськими блюдолизами. Ділися всім зі своїми братами зі Сходу і Заходу. Говори тільки рідною мовою, співай рідні пісні і відчуєш у них голос свого рідного краю».

Коментуючи ці слова, Петро Сов'як з Дрогобича сказав: «Дійсно, ці слова є заповіддю для українця. Скільки нам, невдячним нащадкам, потрібно ще рости в незалежній Україні до тодішнього ідейного рівня повстанців».

Цікавою була листівка-звернення — «До сексотів, донощиків, міліціантів, істребітелів та інших зрадників українського народу». Картаючи гнівно зрадників, називаючи їх юдами, каїнами, автор нагадує їм про неминучу відплату і закінчує цитатою із Шевченкового «Посланія»:

Схаменіться, будьте люди,

Бо лихо вам буде!

Розкуються незабаром

Заковані люди,

Настане суд...

Закінчується листівка рішучою пересторогою: «Якщо не звернете з пагубної дороги... вас вб'є народна кривда, а ваше смердюче стерво розшарпають злостиві собаки!».

Дмитро Білий (с. Берездівці) — офіцер РА, співпрацював з ОУН-УПА (справа)

Для листівок використовували чорну друкарську фарбу, зрідка — червону, навіть звичайне чорнило. Папір використовувався різноманітний: кремовий, сірий, обгортковий, газетний, з учнівських зошитів.

Багато було інформативних бюлетенів, повідомлялося, коли, де відбувся бій, про втрати своїх і ворогів, хто загинув із старшин, кого, де і за що покарано. Такі дані стосувалися тільки своїх теренів. Багато бюлетенів поміщали переклад статей чи уривків з інших матеріалів, зокрема, журналу «Ідея і Чин».

Як довго працювала Ходорівська друкарня на новому місці не вдалося дослідити. Скажемо тільки, що в жовтні 1945 року колишній директор Микола Левицький — «Жабко» загинув. З цього часу, мабуть, друкарня перейшла у підпорядкування Новострілищанського районного проводу.

Навіть з цього короткого огляду діяльності підпільної друкарні вимальовується велика робота навіть теренових підпільників у справі боротьби за вплив на народні маси. Підпільна преса помагала скріплювати дух вояків УПА, підпільників ОУН, утверджувала віру батьків, що їхні сини і дочки гинуть за святу справу — за Соборну Незалежну Українську Державу.

УПІВСЬКІ ВИШКОЛИ

Багаторічна збройна боротьба УПА проти всіх окупантів не можлива була без підготовки відповідних кадрів, без морального і фізичного гартування молоді для цієї боротьби. Це добре розумів провід ОУН. Тому на зорі створення УПА йшла військова підготовка підросткової молоді, що через 2 — 3 роки мала прийняти стафету боротьби від старшого покоління українських революціонерів. Вже з 1941 по селах створювались юнацькі «січі». Під оком досвідченішого і старшого друга, часто навіть колишніх жовнірів, вони («січовики») проходили свою першу допризовну військову підготовку. Нам, меншим, також дуже хотілося «марширувати», та нас ще не приймали. Але ми мали іншу підготовку, в інших умовах. Добре пам'ятаю, як у нас це було, у моїх рідних околицях — Підгірцях, Берездівцях, Тужанівцях.

З вересня 1942 року я вчився після нашої школи у Берездівцях. Музику, співи, малювання та історію України вчив нас молодий, стрункий, красивий вчитель «пан Зеновій». Казали, що він десь з-під Стрия чи з-за Стрия. Прізвища не пам'ятаю — можливо, Ганяк, Гасяк, а може, Гойсак Зеновій з Дашави, якого 14 жовтня 1944 року москалі прилюдно повісили у Стрию як районного керівника ОУН. На цьому місці встановлена у 1990 році Пам'ятна дошка. Можливо, що він таки був тим моїм вчителем, якого ми так всі любили, бо на Стрийщині кажуть люди, що Зеновій був «десь вчителем».

Все, що ми малювали, було пов'язане з українською історією, культурою, звичаями. Співали ми тільки народні і патріотичні пісні, що кликали до подвигу, «до бою» за Україну. Маршові пісні наш вчитель навчав «у поході». Ми не сиділи на співах у класі. Пан Зеновій шиковав нас по двоє у колону і виводив зі шкільного подвір'я з піснею за село. Там клали собі на плечі вирізані палиці («рушниці») і марширували з піснями. Ах, як гарно співалося «під крок»!

*Гей, козаче, живи сам собою!
В кожний мент будь готовий до бою!
Твій рідний край — в неволі, у кайданах,
Терпить біль в незагоєних ранах.*

І ті «незагоєні рани» морозом проходили через наші серця, викликали у нас якусь невимовну тугу, біль і гнів. Так, це звідси починався наш «гнів на ворогів».

А весною 1943 року, трохи підрісши за зиму, ми вже співали пісні «про УПА». Слово «УПА» було ще якесь загадкове, романтичне, але вже широко вживалось. І досить було пану Зеновію у класі проспівати мелодію, як ми відразу відчули її силу і вже рвалися до строю, щоб почути звичну команду: «Струнко! З піснею. Кроком руш!». І повітря сповнювали хлопчачі і дзвінкі дівчачі голоси:

*Ліс — наш батько, темна нічка — мати.
Кріс і шабля — то наша рідня.
Кидай, козаче, молоду дівчину
та збирайся — йди до УПА!*

... І вже тобі здавалось, що не палку, а справжнього кріса несеш на плечі. Характерно, що й дівчата вважали за потребу «носити кріса». Ех — був час! А погожими надвечірками у селах збиралась молодь 16 — 17 років, виготовляла бутафорну зброю, ставала у лаву і з піснями героїчних січових стрільців вимаршировувала за село, на тихі галявини у гаях, у Підгірцях — на Мурець і Перекіп. Там не тільки вчились шиккування, поворотів ліворуч — праворуч, але й дії в бойовій розстрільній, наступ і атака. Не раз до села доносилось дружнє юнацьке «Слава! Слава!». Це «наступало» українське безвусе військо.

Але найголовнішим було, що їхній «друг-зверхник» приносив на заняття справжнього кріса, пістолет, а то й німецький «шмайсер». Розбирати і складати справжню зброю — це вже щось означало! І коли Лівий Василь чи Білоус Василь казав: «Я оцими руками тримав справжнього «шмайсера», то у нас, менших, рот не закривався і кожне їх слово ловили, як слово з уст Месії.

Вечором, знову з піснею, повертався «кущ» до села.

*Їхав козак на війноньку,
Прощав свою дівчиноньку:
— Прощай, миленька, чорнобривенька —
Я йду в чужую сторононьку!*

А матері і тішились, що сини ставали дорослими, і вже закрадалась тривога від слова «війнонька». Так, духовний вишкіл проходили і матері, бо вчились привикати, що сини мусять піти на ту клятву, вимушену і святу «війноньку». Справжні вишколи стрільців УПА почалися у 1943 році. Йшов пошук вірних людей, які могли б вишколювати інших. Ось спогад Миколи Сидора Чорторійського у книзі «Між молотом і ковадлом»:

«Перед самим нашим Різдвом мені призначено «вивести в поле» секретаря волості у Піддністряхах п. «Бойка» (Вовчук Іван). Це була вже немолода

людина, але ми мали про п. Вовчука найкращі відомості, що це був у минулому дуже добрий підстаршина артилерії УГА. Якраз командування спеціальної охорони Львівської області підшукувала за таким старшиною чи навіть підстаршиною, що міг би негайно розпочати вишкіл при обслуговуванні гармат... Тож я виконав наказ та привів друга «Бойка» (І. Вовчука) з Гранок-Кут до самого серця нашого командування — до Полян (тепер Поляна — М. М.)...

Потреба за старшинами і підстаршинами була вже пекуча і мені було доручено далі пошукувати за такими людьми, котрі надавалися б до воєнного діла, головне — вишколу. На той час діяли уже три військові вишколи: одна школа на Волині, друга — в Карпатах і третя, яка була в стадії повного оформлення, в масивах лісів, що тяглися від Львова аж до Миколаєва, Гранок-Кут, Горішніх Ляшок, з осередком — село Поляни...»

Тут треба доповнити дані Чорторійського про вишколи.

Першим вишкільним військовим табором у Карпатах була Військова школа кадрів ОУН «Тигри» у горах Долинщини, а на Волині Старшинська школа «Лісові чорти» у волинських лісах. Один із найбоездатніших куренів УПА «Сіроманді» — старшини і вояки — вишколювався у Військовій школі кадрів ОУН «Тигри». Це ще було 1942 року.

На терені Дрогобицької області щойно у 1943 р. організовано два вишкільні табори, третій постав аж в 1944 році. Табори організовано біля сіл Верхня і Нижня Рожанки на Сколівщині для вишколу куреня «Бойки», та біля села Недільної Стрільківського району (тепер Старо-Самбірський район) для вишколу сотень «Леви» і «Булава». На Сколівщині була ще старшинська школа УПА «Олені» у складі двох сотень. Поруч Старшинської школи діяла Підстаршинська школа УПА «Беркути», радіошкола та курси медсестер.

Йшло накопичення сил, було видно, що Німеччина війну програє, що найжорстокішим нашим ударом буде війна з московською імперією ленінсько-сталінського типу.

З весни 1944 року вже проходили справжні бойові вишколи повстанців з запряженням до нещадної боротьби з ворогом. Вишколи, практично, проходили в наступні роки, але з різною кількістю стрільців.

У нашому районі вишколи проходили на теренах лісів, що біля сіл Гранки-Кути-Горішні Ляшки (Горішне) та теренах сіл Молотів-Бортники-Букавина. Липень 1944 року був дуже напруженим на Ходорівщині. На сході і півночі вже не дуже далеко гриміли гармати, ночами небо осявали фронтові заграви, майже кожен день у повітрі точились прифронтові бої винищувачів. Все віщувало на прихід нового агресора на наші землі. Дивно, але у ці часи німці знаходили час і засоби зведення поррахунків з УПА у Миколаївських лісах, на Сколівщині. Для чого це було їм, коли фронт навалює котиться на захід? Здавалося б, що вони тепер мали б добровільно передати УПА озброєння, запаси амуніції та одягу, знаючи, що повстанська армія буде боротись вже не проти них, а більшовиків. Ні, не робили цього. Поводились, як союзники Сталіна. Тому адекватно поводитись і УПА.

Перед самим другим приходом більшовиків на теренах Ходорівщини

(25—27 липня 1944 р.) по селах пішли таємні естафети: добровольцям зібратися на перше серпня у кварталі X-1-E-7 та X-2-E-8. Крайовий провід наче сидів у штабі 4-го совіцького фронту, що знав, коли завершаться бої з німцями за Дністер. X-1 — це хутір біля села Горішнього під назвою «Тунятини», а X-2 — околиці села Буковина — хутір «за рікою».

У серпні на вишколі у Тунятинях побували два СКВ (Самооборонні кушові відділи). В перший день формувалися відділи: 1-й — стрільці, що мали військову підготовку в інших арміях (польській, совіцькій, німецькій, в українській поліції), 2-й — необстріляні стрільці, ті, що проходили вишкіл у сільських «січах» (що згадувались вище).

Для кожного куша була своя програма підготовки. Перший СКВ йшов за підвищеною програмою, на пістаршинському рівні, можна сказати. Тут основними предметами були Історія України, історія українського націоналізму, тактика ведення бою з ворогом в умовах совіцького запілля, володіння всіма видами стрілецької зброї, володіння спецозброєнням — кидання бойового ножа, елементи бойового гопака, планування і будівництво криївок, підземних складів, влаштування засідок тощо.

Другий СКВ — Історія України, володіння основними видами стрілецької зброї, дії рою у бою і на переході, військова поведінка стрільця тощо. Як бачимо, програма велика, а чи дозволить час на вишкіл?

Майже місяць «твердого» унівського режиму, суворе дотримання розпорядку дня, загартування, фізичні вправи робили своє, хлопці, які привикли були до «свобідного» селянського режиму, поволі ставали вояками.

І ось настав останній день вишколу.

Про історичний урочистий день присяги згадує живий свідок, один з небагатьох, хто залишився живим, — ройовий СКВ «Сергій», мешканець села Горішнього — Іван Петрович Мрук (з подання п. Зеновія Горіна). Підходили останні дні військово-політичного вишколу. Військовик «Гайворон» був задоволений своєю працею із стрільцями. У перші дні було надто важко, бо другий СКВ складався із стрільців, що зовсім не мали військової підготовки. Та його наполегливість і військові знання та здібності, взірцева дисципліна у відділі, сильні бажання стрільців в короткий час засвоїли програму вишколу — дали хороші результати. За місяць часу не можна було впізнати тих юнаків, які прибули 28 липня на збірку у хутір Тунятини. Тепер це була військова група — частина нашої мужньої, героїчної повстанчої армії.

І ось урочистий день присяги. Зранку військовик «Гайворон» посилив охорону, виславши додаткових стійкових навколо хутора дальшого сектора. Безвітряна, тиха погода обіцяла щасливий спокійний день, а чисте небо і ясне сонце ніби доповнювали величність того дня.

Стрільці з начищеною зброєю, приводили до порядку свої однострої з різних армій: німецької, російської, чеської, угорської, дехто ще підчитував текст присяги, деякі ножицями підстригали свої буйні чуби. Ось-ось мали прибути представники районного проводу. Стрільці, очікуючи, стояли гуртами, розмовляли, дискутували, але звичайного жарту, сміху, «підколювання».

характерних для чоловічих гуртів, сьогодні не чути. Відповідальність сього дня поклала на всіх якусь стриманість, серйозність. Часто поглядали на свою зброю, погладжували руками, бо від сьогодні вона вже не буде просто об'єктом вивчення, вона стане бойовою. Взагалі в таборі стояла атмосфера святковості.

Нарешті на поляні показалося декілька чоловік. Ще здалеку в одному із них «Сергій» впізнає провідника районного проводу ОУН «Мирона» — Михайла Нагірняка із Дрохович, його брата «Буй-Тура» із районної Служби безпеки. Їх знав ще з 1942 року по спільній роботі в ОУН. Інші були йому не знайомі.

Підійшли до гурту, привітались. «Гайворон» по-військовому доповів: «Друже провіднику! Вишкіл у складі двох СКВ готуються до прийняття присяги. Ждемо розпоряджень. Військовик вишколу — «Гайворон». Подали собі руки, коротко щось переговорили.

Потім лунає команда військовика: «Ройовим вишикувати стрільців у каре!» Із штабу три повстанці виносять синьо-жовтий прапор. Команда: «Струнко! Позір на прапор!»

Прапор встановили в голові каре. Біля нього стали зверхники. — «Спочинь!»

Провідник «Мирон» звертається до капелана «Монастирського»:

— Отче, благословіть!

Високий, у чорному одязі, з худорлявим лицем, з лагідними голубими очима, отець Монастирський виходить вперед, осіняє присутніх хрестом і промовив:

— В ім'я отця і сина, і Святого Духа! Отче наш... Повстанці напівголосом промовляють молитву разом з отцем.

В кінці молитви додав:

— Будьте ревними воїнами за віру Христову у боротьбі з безбожниками! Будьте мужніми, як предки, у боротьбі за народ, за Україну! Благослови і хорони вас, Боже! Амінь.

Референт пропаганди районного проводу «Бук» (Вибранівський Гавриїл, з Ляшок Долішніх — М. М.) виходить з текстом присяги у центр каре і подає команду: «До прийняття присяги стояти струнко!»

«Бук» голосно промовив:

— Я, воїн Української Повстанчої Армії...

«Армії» — ехом повторили повстанці.

— Взявши у руки зброю...

«Зброю...»

— Урочисто клянусь

«Клянусь»...

З трепетом у серці повстанці повторяли слова присяги...

Із словами привітання виступив провідник «Мирон». З усієї промови до сьогодні пам'ятаю фразу: «Ви вступили у бій за Україну і вже ніколи не вийдете з цієї боротьби, бо холодні серцем і мляві духом повстанцями не стають». (слова «холодні серцем і мляві духом християнами не стають» — сказав апостол Павло — М. М.).

Після промови урочисто заспівали Український Гімн «Ще не вмерла Україна».

50 років проминуло, скільки пережив, можна сказати, з того світу повернувся, а цього дня не забув і не забуду до смерті.

Так закінчив свій спогад ройовий «Сергій» — Іван Мрук.

Щодо вишколу Х-2, то жаль, що подібних спогадів нема, але вони проходили за такою ж програмою, розробленою Крайовим проводом і різниця хіба була у досвіді і методах керівників. Відомо, що вишколювали там молодих повстанців Ярослав Климович з Ходорова (гуманітарну частину програми) та Михайло Кіт з Молотова. Обидва були «дивізійниками», потім стали підпільниками на Ходорівщині. Загинули у с. Бортники 1948 року 31 березня.

* * *

Приклади стрілецьких та старшинських вишколів і шкіл («Оленів», «Левів», навіть наших СКВ на Ходорівщині) свідчать про велику організаційну роботу зі сторони проводу ОУН і командування УПА. Небувала річ: армія без тилу, без воєнкоматів, полкових шкіл, військових училищ, збройних заводів, госпіталів — невід'ємних інституцій будь-якої держави — давала собі раду добрих 10 років у боротьбі з такими монстрами, як фашизм і сталінізм.

Так, УПА мужньо загинула, та не пішла у забуття, а в безсмертя!

РОЗВІДУВАЛЬНА СЛУЖБА УПА НА ХОДОРІВЩИНІ

Ще на початку збройної боротьби ОУН, у 1941 році, повітовий провідник ОУН Богдан Прокопів — «Степан» зауважив: «Шкода, що мало маємо своїх серед німців, щоб знати, що німаки задумують». Тому потрохи намагалися якось заповнити цю прогалину, готували кадри для розвідувальної роботи. Знаємо, проводи ОУН-УПА різних рівнів мали свої розвідки, про діяльність яких трохи знаємо чи чули. Про діяльність, так би мовити, рядових розвідників (на рівні Куща чи району) ще менше знаємо. А тим часом замисли окупантів не раз були відомі підпільному керівництву. Скільки разів розвідники повідомляли про заплановані облави, арешти та інші акції. Це давало можливість багатьом врятуватися від лабет наїзників, особливо московських. Без ризикованої праці розвідників жертви були б ще більші.

Знаємо, що своїх розвідників мав кожен Куш на Ходорівщині. Теренових Кушів було чотири (при другій більшовицькій окупації): номер 1 зі станицею у Ляшках (тепер Долішне і Горішне), № 2 (станція Піддністрияни), № 3 (станція Букавина) і № 4 (станція у Молодинчому). Найпотужнішим був куш № 1 і № 3, найоперативнішим — № 4. Після повідомлень розвідників стали можливими засідки у Дроховичах, Станківцях, Чорториях, Молодинчому, Чорному Острові, Сугрові, Жираві. Виходить, були розвідники і проникали у вороже лігво. А чи можливо було без розвідників викрасти з лікарні пораненого провідника Антона Хомусяка при німцях, чи зняти тіло повішеного у Ходорові безстрашного «Гонти»?

Та не завжди розвідники діяли успішно. Бувало, що їх перегравали розвідники гестапо і НКВД. З цього приводу пригадується кілька випадків з життя розвідників УПА на Ходорівщині.

ЗАРУЧИНИ БЕЗ НАРЕЧЕНОГО

(Нарис)

Навчаючись у Ходорівській гімназії у 1941 — 1942 рр., Оля Довбенко була доброю ученицею, красивою дівчиною, комунікабельною, веселою людиною. Ці риси давали їй можливість почувати себе у «своїй тарілці» всюди: у дівочому товаристві, серед юнаків, що багатозначно зітхали при ній, серед вчителів і взагалі серед знайомих. Тому не дивно, що у 17 років вона стала членом Юнацької ОУН. Потім, напевно, не без поради провідників вчилася ручного друкарства і стала машиністкою-друкаркою.

Коли у кінці липня 1944 року знову прийшли більшовики, Ольга вже мала конкретне завдання від Окружного проводу, який очолював «Дніпровий». Через поручника Івана Олійника — земляка Ольги — одержала наказ ввійти у довір'я більшовицьких керівників у Ходорові для одержання інформації про плани більшовиків у районі.

У скорому часі, коли формувався керівний склад району, Ольга познайомилася з молодим симпатичним старшим лейтенантом НКВД. Він був українець зі сходу України. Та й не могла не познайомитися — красунь, та ще й таких балакучих, що не уникають москалів, як основна маса галицьких дівчат, не так уже й багато. Та й що тут такого? Навіть принципіві і гоноровиті ходорівські пані не дуже критично ставились до такого знайомства. Своїх хлопців війна порозганяла, то чому б не «поромансувати» з молодим москалем у блискучих погонах. А може у тому, якийсь сенс є, думали більш «політичні» дами. А йому тим більше не дивувались: своїх москальок мало, а місцевих дівчат, що хотіли б розмовляти з «совітом» — ще менше.

Тому знайомство двох молодих людей успішно розвивалося. На запитання дівчини, чому Володимир (так офіцер називався) не на фронті, він відповідав, що радий би битися з фашистами на фронті, але після поранення його призначили у внутрішні війська і мусить цю «лямку тягнути». Виявилось, що йому ця служба не по душі, тим більше тут, у Західній Україні, але всюди, мовляв, можна бути людиною. Ольга чим раз більше переконувалася, що Володимир — та людина, що їй потрібно: і для серця, і справи. Вважала, що це не заважає одне одному. Їх стосунки ставали ближчими...

І от одного дня Ольга запросила Володимира до себе в гості у Піддністр'яни.

Він здивувався:

— Що ти, Олю! Там у вас, напевно, повно повстанців?

Ольга не спростовувала, що повстанців нема, але й не стверджувала. А він стривожено продовжував:

— А крім цього, начальство не дозволить.

— А хіба начальство твоє знає, де ти буваєш уночі? Приїдемо в суботу, вже після твоєї служби. Я хочу, щоб ти познайомився з моїми батьками, бо у нас так заведено: не годиться дружити з хлопцем, якого не знають батькомати. А в неділю, по обіді вже будеш у Ходорові.

— Але, головне — як я можу бути у безпеці?

— Мене у селі знають, то ніхто не стане чіпати мого гостя.

Володимир зирнув допитливо на дівчину і, трохи повагавшись, потиснув Олі руку. Це була згода. Але вона попросила:
— Краще, щоб ти був у цивільному, без автомата, хіба пістолет на всякий випадок. — Він погодився.

У суботу, в домовлений час, зустрілися — і Оля не впізнала свого лейтенанта: перед нею стояв молодий красивий блондин, з викладеним коміром білої сорочки. Вона вперше його бачила «у цивільному». Тепер він здавався їй ще ближчим, зовсім не чужим. Чисте серце дівчини раділо.

Розмовляючи, вийшли на Стрийську і за рампою стали чекати попутки. Довго не стояли, бо машини весь час снували туди і сюди. Йшла війна і то не дуже далеко від Ходорова. Правда, казали, що фронт уже перевалив через Карпати.

Ще було далеко до вечора, коли зійшли з вантажівки у Підністриях на горі біля церкви. Сонце проціджувалося через гілля могутніх дерев колишнього панського парку, де чулася вороняча метушня, що укладалась на ніч. Наша пара повернула назад і мимо клубу пішли сільською вулицею. Незнайома дорога завжди довга і тому дещо стривожено Володимир запитував:

— Ще далеко?

— Вже ні, — відповідала заспокійливо Ольга, бо цю кривулясту вулицю вона сходила ще з дитинства, ідучи до читальні «Просвіта». Для неї це було недалеко, але вона розуміла свого нареченого.

Нарешті прийшли і зайшли у хату. Здається старший лейтенант почував себе краще у чотирьох стінах, як на вулиці, затіненій суцільними садами. Познайомилися з батьками, меншою сестрою. Мати була широ здивована, коли почула, як говорить по-українськи жених її Ольги. Вона уявляла собі якогось рудого москаля і тому не раз докоряла дочці за нерозважне кохання. А тут — хлопець як хлопець! Як наш. І цивільний, а казали, що...

Збадьорена гарним несподіваним відкриттям, стала жваво накривати на стіл. Тим часом стемніло, і батько засвітив лампу. З нагоди такого гостя на гніт лампи наклав «чапок», і лампа тепер давала яскраве світло. Ольга засунула на вікнах фіранки. І все-таки якось механічно гість посувався на лавці від столу до кута. Ольга, що теж клопоталася вечерею на кухні, час від часу підходила до нього і заспокійливо шептала: «Все буде добре, не переживай». Він з вдячністю поглядав на неї, бо розумів, що його життя — в її руках.

Сили до вечері. Батько поставив пляшку горілки, яку купив ще при німцях за «пунти» — талони, що видавали за продукти, здані для рейху, а за них люди могли вибирати інші товари. Закусуючи, розговорилися більше.

Раптом надворі почулися кроки. І дивно, що пес на ланцюгу мовчав, хоч на Володимира в'їдав. Володимир напружився, поклав ложку і запитує глянув на Ольгу. Вона заспокійливо усміхнулася. Йому стало спокійніше, але руку поклав у кишеню і намацав курок «ТТ». Всі звернули очі на двері.

Коли кроки почулися вже в сінях, Володимир не витримав, блискавично вискочив з-за столу, став за печею, тримаючи на грудях пістолет. Двері рвучко відчинилися на всю ширину і в хату різко ввійшли двоє, ставши по обидва

боки дверей. Один тримав націлений на стіл «шмайсер», а другий, у формі дивізійника, у руках не мав зброї, лиш кобура була відщеплена. Але постріли не пролунали. На середину хати так же рвучко вийшла Ольга і сказала до обох сторін:

— Хлопці, заспокойтеся! Тут ворогів нема!

Вона стала біля Володимира, який все ще тримав палець на курку пістолета. Вона продовжувала:

— Іване, це мій... знайомий... хлопець.

— Добре. Тільки хай віддасть пістолет тобі і поклади його на стіл, — сказав Іван. І коли Володимир зробив це, Іван звернувся до батька Ольги:

— Вуйку, вийдіть на подвір'я, щоб нам хтось не заважав тут поговорити.

Господар зрозумів — треба поговорити без свідків. За чоловіком, взявши якусь порожню миску, вийшла на кухню і господиня. Залишилось тільки четверо молодих, що цікаво оглядали одні одних. Всі були майже ровесники, хіба Ольга трохи молодша. Обізвався Іван:

— А тепер познайомимося. Поручник Іван! — стукнув каблуками. — А це мій побратим Михайло «Береза».

Відрекомендувався і Володимир.

— Старший лейтенант Володимир Сільченко...

Але Іван Радісно перебив:

— Та це те саме, що у нас «поручник»! — у його очах розтанув холод, ніби насправді друга зустрів. І далі продовжував: — Тепер можна, Олю, сісти до столу? Щось треба, як кажуть, кинути за драбину. Ви чули такий вираз, лейтенанте? Ні? То запам'ятайте — це мовне багатство!

Коли трохи перекусили, Іван Олійник (а це був він) знову заговорив:

— Тепер познайомимося ближче. Пане старший лейтенанте, я думаю, що ви розумієте нас — про себе не можемо розповідати, а от ви — мусите, коли хочете нашу Олю взяти. Отже?...

Володимир не уточнював, що саме, а чітко по-військовому став розповідати:

— Народився 1920 року у селі Березова Рудка Пирятинського району Полтавської області. Після другого курсу Київського університету у 1941 році працював на оборонних рубежах під Києвом. У жовтні забрали в армію на фронт. З січня 1942 року вчився у військовому училищі по скороченій програмі — до серпня 1942 р. Випустили зі званням «молодший лейтенант», дали взвод — і на фронт. Через п'ять місяців одержав звання «лейтенант». При форсуванні Дніпра був поранений. Понад три місяці перебував у госпіталі. Після лікування через ослаблене здоров'я у квітні 1944 року перевели у внутрішні війська. І ось вже півроку...

— Це «легенда» чи справді? — риторично запитав поручник. — розумію, що не можемо перевірити, але хочемо вірити, бо ти нас міг застрелити, коли ми ввійшли до хати. Мав шанс. Чому цього не зробив?

— Я розумію вашу боротьбу... Але служби не вибирають.

— Якщо ти розумієш нашу боротьбу, то міг би чимось допомогти нам?

— До певної міри...

- Ми хотіли б знати, коли і які акції готують ваші!...
- Якщо вчасно дізнаюся... А через кого повідомити?
- Сам розумієш, що тепер ти з Ольгою зв'язаний.
- Цю тему далі не розвивали, не уточнювали, що він може, а що — ні.
- Володимир не торгувався. Іван запитав:
- Що далі думаєш робити?
- Як тільки закінчиться війна — демобілізуюсь, маю на це право. А тоді як Оля скаже, — любовно лянув на дівчину. Перекинулись ще кількома незначними фразами, а потім Іван промовив:
- Друже Михайле! Запиши номер «ТТ» старшого лейтенанта. Це для безпеки Олі, коли б щось не те...
- Він взяв зі стола пістолет, вийняв обойму з патронами і подав зброю товаришеві. Обойму затримав у себе. Потім знову запитав Володимира:
- Маєш якісь документи?
- Той дістав з кишені піджака комсомольський і військовий квитки, подав Іванові. Той механічно полистав їх і сказав другові:
- Запиши номери обох квитків.
- Потім ніби винувато промовив:
- Вибач — ситуація. Сам розумієш. Ну, нам пора. Олю, візьми обойму і передай Володимирі, коли ми поїдемо. Будь здоров, старший лейтенанте. До здибанки, як у нас кажуть! — і потиснув руку офіцеру.
- Повстанці вийшли. Вкладаючи обойму в пістолет, Володимир, з образою в голосі, сказав:
- Не вірять, записав номер...
- Не дивуйся Володю, — і пригорнулась до милого.

***

Все йшло добре. Десь через тиждень чи півтора Оля передала у станицю у Чорторіях в неділю буде облава. Справді, село було обложене, але «улов» був мізерний. Хіба декого заарештували, хто не вважав за потребу сховатися. Ще через кілька днів — нова звістка: мають заарештувати отця Євгена Тарнавського. Отець втік і на цей раз чаша терпіння його обминула.

За цей час Володимир був у селі тільки два рази: коли приїздив арештувати священника, якого й сам попередив через Ольгу. І ще один раз. Був удома в Ольги. Так, підкріпитися, бо часи були тяжкі.

...Йшло до офіційних заручин Ольги і Володимира. Після цього мали «розписатися» у загсі. Вдома готувались як до справжнього весілля. Урочиста подія мала відбутися на Покрову. Ольга допомагала домашнім і вже кілька днів не бачилась з Володимиром. Він мав приїхати з кількома товаришами на Покрову ще до обіду.

І ось настав довгожданний день. Ольга пташкою літала по хаті, очікуючи нареченого. Але що це?! З вулиці до двору підїхало дві підводи з озброєними москалями, а Володимира між ними нема! «Де він?» — запитала з тривогою, ніби причуваючи, що щось трапилось. «Он имел тебя ввиду, бандеровскую

шлендру! — зухвало відповів москаль, а далі скомандував:

— Обыскать хату, сарай, двор — все!

Як голодні пси розбрелись шміраки по господарству. На якусь мить Ольга остовпіла, але збагнула: її зрадили. І «їх» також! Вона кинулась за стодолу, у сад, скориставшись, що москалі шастали у приміщеннях. Підійшла до куша порічок, нахилилась до віддушнини і стисненим голосом, у якому була розпука і біль, сказала:

— Хлопці! Зрада! Тікайте!

Швидко повернувшись назад, але на розі стодоли настовхнулась на двох москалів. «Бежать хотела, сволочь?». «Какое — бежать? В уборную ходила», — відповіла Ольга і намагалася йти на подвір'я, заманоючи за собою облавників. Раптом один з них вигукнув:

— Смотрите, смотрите! Куст шевелится!

Справді в кінці саду, у долині куш порічок захитався, потім піднявся і посунувся вбік. Поряд з ним спочатку показала рука з автоматом, а потім з землі вилазив повстанець. Це так було несподівано, що москалі ніби заклакли. Але коли він став на повний зріст, вони ніби проснулися. Він ще не встиг повернутися лицем до двору, як «тиркнули» дві короткі черги і повалили повстанця на землю. Через кілька секунд другий повстанець так спритно вискочив з землі, що москалі й не сподівались. Він випустив чергу у напрямі стодоли, але ворогів він не бачив — вони лежали біля фундаменту, на землі. Зате вони його добре бачили. Знову затріскотіли їхні «пепешки», і повстанець, змахнувши руками, як крилами птаха, впав на землю. А з подвір'я вже бігли інші облавці. Вони зрозуміли, що це запасний вихід з криївки. Старший групи завершав:

— Держать выход под мушкой! Искать вход, где-то в сараях!

Ех, якби той другий повстанець був протримався хоч хвилину, зміг залягти і відкрити вогонь по цілях — вискочили б другі хлопці, і міг початися справжній бій. А так — що?..

Городами, від центру села, бігли групами нові облавці, що приїхали навмисне пізніше. Тим часом знайшли вхід до криївки, що був у стодолі...

Фактично бою не було. Переможець той, хто зверху. Свою справу робили гранати, що розвалювали і криївку і стодолу... Сморід динаміту... задушливий дим шашок, що закинули до входу. Із запасного виходу ніхто більше не зміг вилізти, хоч спроби робились. Але як тільки показувалась голова, вона, прошита кулями, відразу падала в квадратний отвір. Потім повстанці взялись на інший спосіб, щоб відвоювати плацдарм для бою. З отвору показувалась тільки рука з автоматом і «на сліпо» сіяла навколо кулями. Але це не давало бажаного результату, бо цілі «рука не бачила». Та все-таки один москаль був тяжко поранений. Тоді і вихід закидали гранатами.

Через деякий час, коли облавники наслухали, чи під землею є ще хтось живий, з розваленої криївки почувся сильний клич «Слава Україні!» і пролунав потужний вибух...

...Потім стали витягати тіла загиблих... Облавці були подивовані успіхом.

Це була перша масова жертва на терені Ходорівщини за нової окупації більшовиків. І було це 14 жовтня, на Покрову.

Так закінчилась життєва дорога 21 повстанця, які ще по-справжньому не встигли повоювати за Україну, а слава їх чекала ще попереду. І безсмертя!

* * *

Цю картину я розгорнув на основі розповіді Петра П., брат якого Михайло був з Іваном на «переговорах» у хаті Ольги, а також розповідей сучасників цих подій та інших повстанців («Богун») з даного Куща УПА.

Для роздумів

Криївка у Довбенків збудована була ще у відносно спокійні часи — за німецької окупації, весною 1944 року. Там був склад зброї і велике приміщення для повстанців. Як бачимо, на Покрову 1944 р., там помістились 21 повсталець.

Як трапилось, що добірні хлопці, які мали відправитись у старшинську школу в Карпатах, були зібрані в одну криївку та ще й на день, коли було назначено заручини? Чи є зв'язок між цими подіями? Це збіг обставин чи якийсь фатум?

Ні, не муч себе, читачу, сумнівами, що тут була якась зрада провідників району чи округу. Цього не могло трапитись хоч би тому, що не було часу встановити контакти і, таку акцію підготувати.

Багато хто з сучасників цих подій вважав Ольгу зрадницею. Але як могла знати вона заздалегідь що повстанці зберуться саме на Покрову? Тай день 14 жовтня ще не був знаний, як день народження УПА. Його визначила УВГР кілька років пізніше. Далі. Чому її не покарала СБ, хоч вона не ховалась і жила постійно у Ходорові.

Була недоступна для СБ? Але ж у Ходорові викрали Гесса, Хомусяка? А ліквідувати якусь жінку, якщо вона винна, не можна було?

Ні, Служба Безпеки знала, що Ольга не винна, тому й прожила до поважної старості хоч із «плямою зрадниці».

Чому «наречений» не з'явився на заручини? Розвідка НКВД розраховувала, що його знехтування нею завдасть їй більшого болю і в такому стані вона швидше зможе навести облавників на слід повстанців. Що й сталося. Напевно, «Володимир» догадувався, що у цьому дворі є криївка.

А може розвідника НКВД мучила совість за зраду Ольги? Може, він її також любив? Чому його забрали з Ходорова? Щоб не «зірвався» при зустрічі з Ольгою, чи щоб десь в іншому місці ще раз «заручався»?

На цей раз, мабуть, розвідник НКВД перехитрив нашу розвідницю, а зла доля москалям допомогла у цьому і тому добились для себе успіху, а нам обернулось тяжкою трагедією.

ФІРМАН ЛОГІНОВА

Як Максим Мандрик став розвідником повстанців, знаю достеменно, бо це, як кажуть, родинна справа. Стрий Максим був молодшим від мого тата і ще за парубоцтва був трохи «батьрем», непосидючим і красивим, особливо, коли завів чорні закручені вуса. Оженився «на бік», мав своє невелике господарство і нажив до 1940 року трьох синів: Василя (мого ровесника), Володимира і Ярослава. Коли вродився третій син, молоді чоловіки — його однолітки — «підтягали» Максима, що не вмів доньки постаратися. Він відгризався: нічого, мовляв, буду мати свого індзінера, агронома і доктора. Двох вгадав, тільки з доктором не вийшло. А вже по війні і донька Люба знайшлася. З усього господарства найбільше любив коней, але мав тільки одного.

Як тільки фронт у 1944 році пересунувся за Дністер, у Ходорові почав формуватися район. Спішно потрібно було москалям робити мобілізацію чоловіків. Десь у ці дні сини старого Прокопа Мандрика (мій дід) збиралися і подовгу щось радились. Бував і Максим, хоч жив окремо. Одного разу я зачув фразу Степана: «Йди, бо на фронті пропадеш». Я подумав собі, що його агітують йти у партизани разом з Іваном. Але події розгорнулися інакше, як я собі гадав.

Десь так 5-6 серпня 1944 року у село заїхав на ресорній бричці золотопогонний москаль з чотирма зірками і розпитував людей, хто є головою. Люди спровадили до Озарка Івана (мій вуйко по бабі Марті), бо він був при німцях старостою. Щось розмовляли, навіть не заходячи до хати. Тут зупинилися ще два легкі візки з москалями. Це — через двір від нас. Ми, підлітки, оглядаємо коней, упряж, автомати на солдатах. Особливо вражали коні від брички капітана. Булані, з білими гривами і хвостами, вони весело зиркали вологими очима і тупали ногами, їм не стоялося на місці.

Десь тут появилася Максим (йому тоді було 39 років) і також став оглядати коней. Він прищмокував язиком, гладив по шиях і сказав:

— Ото коні! На таких хіба пророк Ілля їздив! От би проїхатись!

Такий образ — Ілля на колісниці — здавна висів у нашій світлиці. Не знаю, чи знав щось москаль про пророка Іллю, але йому подобалась похвала. Він усміхнувся і каже:

— Хіба ти зможеш такими кіньми правити? Злетиш під колеса і носа розквасиш.

— Я? Злечу? — задеркуватю запитав Максим. Він підкрутив чорного вуса і додав: — Вже закладаємось, пане офіцер! На три гальби пива! То їду?

— Їдь! — засміявся капітан.

Максим відв'язав від стовпця ліци (віжки), скочив миттєво на бричку, лягнув у повітрі батоном, натякнув віжки, і коні почули у ньому господаря. Стоячи на бричці, він відпустив ліци і коні понесли бричку на вулицю. Вони вискочили на основну дорогу, і Максим повернув бричку до мосту через Вишнівку. Через хвилину вже прогуркотіла бричка по мостинах і понеслась мурцем (це обліг перед селом) дорогою до Дністра.

— Кудя єво черті несуть? — стривожився москаль, думав, мабуть, що якийсь

«бандьора», захотів вкрасти коней. — Мулатов! Догнать дурака!
Але Максим розвернув бричку за старим річиськом на паші і за кілька хвиль був перед капітаном. Він весь сяяв від задоволення — любив же коней!

— і проказав:

— Ну що? Де пиво пане офіцер?

«Пан офіцер» не дуже сперечався, що він не пан і по всьому було видно, що йому приємно.

— Харашо! Маладец! Хочеш правити цими кіньми? Будеш мене возити, куди треба.

— А чого? Можна! — відповів, не задумуючись, Максим.

— Тоді приходи завтра до мене в Ходорів, розшукаєш міліцію і скажеш, що ти до товариша капітана Логінова. Зрозумів?

— Так, товаришу капітане!

По всьому було видно, що «маладец» Максим йому сподобався. Рослий, прямий, з швидкими рухами, веселий на вигляд, красивий — як намальований. Наступного дня Максим був вже у Ходорові і приймав господарство капітана. Він став фірманом начальника міліції капітана Логінова. Возив його не тільки по справах, де не раз і кулі свистали над головою, але й на пікніки з «девками».

18 серпня була оголошена мобілізація на війну. Від 19 років до 40-а. Чоловіки порадились, щоб не вивозили москалі їх молодих сімей в Сибір, жонаті підуть на фронт — може якось минеться, а неодружені ховаються, або ідуть у партизани. Фактично, такого принципу дотримувались у кожному селі. Але йти на воєнкомат не спішили. Хай не думають москалі (і люди також), що йдуть добровільно. Через два-три дні, не дочекавшись мобілізованих, оперативна група приїхала і забрала 11 чоловік одружених, що мали повістки. Всі інші зeszли з села. Але москалям було не до них. Треба було чим можна поповнити фронт, а не шукати втікачів.

З Ходорова мобілізованих відправили кудись у Бабруйськ, а звідти — на фронт. Максим залишився у Ходорові. Люди в селі говорили: от Максим хитрий, щоб не йти на фронт, став фірманом у міліції. А інші шептали, що зрадив навіть своїх рідних братів (Степан був членом ОУН з 1937 р., Іван — з 1939, а Микола — з 1943). Я розумів, що тут щось не так, але переконався аж у 1945 році.

Максим не носив міліцейської форми, був ніби вільнонайманим, час від часу, з суботи на неділю появлявся вдома, щоб змінити білизну. Десь в кінці грудня прийшла в село перша посмертна повістка з фронту, потім ще й ще.

До травня 1945 року загинуло 9 чоловік і поранено 2. Перебуваючи по неділях вдома, Максим майже не виходив на село — не хотів будити жалю у вдів, мовляв, вони загинули, а ти ходиш по селу живий і здоровий.

На св. Дмитрія 1944 року у селі була перша облава. Москалів — хмара. Але нікого не зловили, ані не вбили. Забрали тільки голову сільради Івана Озарка і ще одного чоловіка, що не хотів ховатися. Казали, що хтось попередив село про облаву. Через певний час таке трапилось у Тужанівцях, пізніше на Гранки-Кутах, потім — у Чорторіях (Кам'яне), а восени 1945 р. — у

Берездівцях, ще й переплутав хтось москалям дані про засідку на них, а вона відбулася зовсім не там, де вони сподівалися.

Здається, стали підозрівати Максима (так я собі тепер думаю), бо після засідки у Станківцях він прибув у село на неділю і відразу з Тужанівещь мама Марта і батько Прокіп, а по-друге, це було по сусідству. Зустрів мене на подвір'ї, і мені здалося, що був не такий, як все — веселий, безжурний. Питає:

— Іван або Степан є? (Степан був у підпіллі, а Іван — партизанів).

— Ні, нема, — кажу.

— Я буду у вас в хаті, а ти знайди Миколу (тоді він вже був станичним), хромав на ногу і його на фронт не брали).

Коли прийшов Микола, щось довго розмовляли у світлиці. Потім Микола кудись пішов. Вже вечоріло, коли зайшли «Байда» (Слабий Павло) з одним повстанцем, а потім наш Іван — «Голуб».

Знов закрились в хаті на розмову. Нарешті шумно вийшли на подвір'я, були веселими. Я зачув фразу, яку сказав «Байда» (СБ): «...розмалюю, що рідна мама не впізнає». Потім, чую, зайшли до стодоли. Були хвилин з 15. Вийшли і безпечно сміялись. Я зрозумів, що вже можна вийти з хати хоч на сходи — партизани завжди цікавили підлітків.

Була вже ніч. За сміхом почулись слова Максима:

— Але маєш руку, Павле, — най тебе шляк трафить».

А той відповів задоволеним басом: «А що гладити?».

Тоді розійшлися — свої до хати, Максим — додому, а «Байда» з повстанцем з ним, бо був Максимовим сусідом.

Це було у суботу, а в неділю, ще до полудня, я пішов до Василя. Це старший син Максима, мій ровесник. Ми були не тільки братами, а й друзями на все життя, особливо у час навчання. Приходжу — і не впізнаю стрія: ніс розпухлий, губи розбиті, на лиці синяки. Лежить на ліжку, у другій кімнаті і аж сичить: «Це мене так наші хлопці розмалювали — кажуть, що я їх продаю», — сказав нам з Василем, ніби дорослим. А нам по 15 років. Він повернувся і показав нам спину. Сорочка була перехрещена багато разів брунатними басаманами — це запеклась кров. Ми були вражені такою картиною. Зайшов до тата найменший син. П'ятилітній Славко. Побачив таким свого тата і став хникати, а Максим каже:

— Не плач, сину, то я на сходах посунувся і впав.

Мені раптом згадалося вчорашнє, коли майже весело Максим сказав: «Ну, маєш руку Павле...». Але тоді я його лиця не бачив — було темно.

Десь через два дні Логінов прислав оперативників: що з Максимом, чому не виходить на службу? Щось говорили з Максимом, потім щось шукали в стодолі, оглядали шкіряні ліци, кусок відрізали і взяли з собою. Питали сусідів, чи не чули якогось шуму у Мандрика. Гринь Пастерак, що повернувся з фронту пораненим в ногу, підтвердив, що коли вечером виходив давати коням січки на ніч, то чув якусь метушню і глухий крик, ніби голос Максима у

стодолі чи десь. Ходили ще до другого сусіди — Лівого Стефана, що був секретарем сільради. Він також підтвердив, що чув якийсь крик, а з хати не виходив, бо сам боявся, адже в селі говорили, що він — комуніст, а попадеш під гарячу руку...

Марія, Максимова жінка, мабуть, з ревнощів сказала, що так йому, си-му синові, і треба, але вона нічого не чула, бо вже спала. Питали Василя, чому батько побитий? Він сказав, як було: вечером читав книжку, коли раптом штовхнули тата до хати два партизани і один сказав: «Молися, сину, щоб на другий раз ми не повісили твого тата за зраду» і вийшли з хати.

З такими даними, забравши Максима, оперативники поїхали до Ходорова. Василь ходив дуже засмучений, бо з одного боку повстанці побили тата, а з другого — міліція заарештувала. Нарешті, він мені признався, що йому сказав повстанець, який був з Бриковим Павлом. Заспокоюючи Василя, я сказав, що тут щось не так? І тоді розказав йому, що його тата били, здається, у нашій стодолі, що я чув, як він майже зі сміхом сказав: «Ну, маєш руку, Павле...»

Кілька днів ми роздумували, що би то означало, а потім заспокоїлись, коли знову Максим почав возити Логінова. Але вже не довго. Весною 1946 року не то звільнили за віком, не то сам хотів. Про це ніколи не говорилось. Але більше його не турбували ні партизани, ні москалі. Жив вдома, займався господарством.

Через багато років, аналізуючи події, давно почуті клаптики фраз від своїх стрій, інших повстанців, сусідів, Василя і самого Максима, твердо переконався, що він був посланий у міліцейську структуру з певним завданням, яке дало йому підпілля. Він успішно туди проник. Думаю, кандидатуру підібрали вдало. Він мав славу не вельми шанобливу — сільський «баламут», а такі подобались москалям. Тут підпілля добре врахувало психологію московитів. Чи максимально використовував свої можливості — не можна судити, бо все-таки лиш фірман начальника міліції. Але, мабуть, досить, успішно бо впало на нього серйозне підозріння з боку москалів, що примусило його прийняти муки від своїх друзів. Добровільно дав себе збити себе так, щоб повірили енкаведисти. І це врятувало його від мук у тюрмі. Вибір зроблено правильний.

Тепер можна було б все взнати у деталях. Жаль, всі померли до проголошення незалежної України. Із стрій тільки один Микола дожив до 1994 року. Але ми жили далеко один від одного, майже не зустрічались. Та й не займався я тоді цими проблемами. Був заглиблений в історію боротьби Стрийщини.

Отак виглядали місцева розвідка УПА. І була вона у кожному Куші. Не дуже багато могли ці люди зробити, бо москалі не довіряли місцевим, але і їх ризикована праця щось важила для нашої боротьби з окупантами.

ПРОВІД ОУН—УПА ХОДОРІВЩИНИ

Провід ОУН завжди був у підпіллі, особливо на початку діяльності ОУН та при першій більшовицькій окупації. Тому про конкретних людей на окремих теренах не багато відомо. Але вони, без сумніву, були, бо сама по собі не

могла так швидко розростатися сітка ОУН. Отже, тереновий провід діяв активно.

Дещо прояснилося відносно персоналій у середині 1941 року, коли вже була надія на відновлення Української Держави після проголошення Акту 30 червня. Однак німецька окупаційна влада не хотіла визнавати такої держави, і ОУН знову пішла в підпілля.

Не ясну картину про провід району можна зробити і під час другої окупації більшовиків. Справа у тому, що в одному році могло бути кілька районових провідників. Може склалася враження, що у цьому питанні була якась стихія: і той був провідником, і цей — і в один час. Але тут треба брати до уваги, що точилася збройна боротьба. Гинули не тільки рядові вояки УПА і члени ОУН, але й провідний склад. Мусіла проходити швидка ротация. Так що рік починав один провідник, а завершував його другий чи навіть третій. Крім цього, були і переміщення з метою конспірації. Це трохи пантеличило людей.

Найбільш легальним був провід Ходорівщини 1941 року, коли ОУН мала своє бюро у місті. Провід тоді очолював Богдан Прокопів, секретарем бюро був Дмитро Гулей. Членами стали Микола Левицький, Василь Краївський, Богдан Кецало, Тадей Ференчак, Антін Хомусяк, Василь Стеців, Василь Вишиваний, Олесь Радкевич, Подоляк та Михайло Кадюк.

Після арештів гестапо членів Державного Правління, ОУН пішла у підпілля, змінився провід Ходорівщини. Літом 1942 року на окраїні села Черемхів у хаті Микитина було організовано, створено новий провід району. Його продовжує очолювати до певного часу Богдан Прокопів.

Пам'ятник на місці, де стояла хата Микитина,
у якій було створено провід ОУН району

**СПИСОК ВІДОМИХ ЧЛЕНІВ ПРОВодУ ОУН
ВІД 1930 РОКУ ПО 1952 РІК**

№ п/п	Прізвище, ім'я	Псевдо, обов'язки	Час у проводі	Коли загинув
1.	Балук Олексій	з Городища, «Вірний»	1950-1951 рр.	1951 р.
2.	Баран Йосиф	з Молодинчого, «Віхола», член проводу, потім організаційний референт Крайового проводу	1942-1944 рр.	1944 р.
3.	Барияк Микола	з Дрохович, член проводу району, «Фелікс»	1940-1942	
4.	Бартковський М.*	з Бортник, провідник повіту	1935-1937	(?)
5.	Вибранівський Г.	з Долішнього, «Бук», референт пропаганди районного проводу	1944-1949(?)	29.06.1949 р.
6.	Вишиваний Василь	з Ліщина, член проводу району	1941-1942	
7.	Гамкало Гриць	з Городища, член проводу	1940-1941	
8.	Герич Юрій* з Дуліб	провідник на Ходорівщині	1930-1934	
9.	Гесс Йосиф з Молодинчого	«Гонта», референт СБ район. проводу	з січня 1944	1944 р.
10.	Гошко Володимир	з Ходорова, кер. розвідки району, а потім Крайової екзакутиви	1939-1940	1940 р.
11.	Грек Микола	зі Ст. Стрілищ, член проводу району	1942-1943	
12.	Гураль Григорій	з Дуліб. був обласним референтом пропаганди	1941	1947 р.
13.	Дронь Микола	з Вербиці, районний провідник	1944-1945	1945 р.
14.	Дунець Теодор	з Ходорова, референт СБ району	1941-1942	1943 р.
15.	Кадюк Михайло	з Новосілець, член проводу, пс. «Щерба», потім «Сенченко»	1941-1942	1953 р.
16.	Кецало Богдан	з Добрівлян, член проводу	1941	

17. Кондрат Михайло	з Нових Стрелищ, член районowego проводу, «Скитан»	1942-1943	1946 р.
18. Костик Василь	з Отиневич, «Дніпровий», член проду району, потім Окружний провідник	1940-1944	1948 р.
19. Крайвський Василь	з Загірочка, член проводу	1941	?
20. Левицький М.*	з Молодинчого, «Жабко» з 1943 р., провідник ОУН, референт пропаганди (обл.)	1941-42 1944-1945	1945 р.
21. Нагірняк Григорій	з Дрохович, «Мирон», провідник району	1945	1951 р.
22. Нагірняк Михайло	з Дрохович, «Буй-Тур», провідник підрайону	1944-1947	
23. Подоляк Павло	з Вербиці, член проводу	1941-1942	
24. Прокопів Богдан	з Дуліб, «Степан», провідник району, потім референт СБ Львів. краю	1941-1943 1943-1948	1948 р.
25. Проців Василь	з Вербиці, «Бескид», провідник району	1945 р.	1946 р.
26. Пухаль Нестор	з Городища, член проводу району	1940-1941	
27. Радкевич Олесь	з Сугрова, член проду рай.	1940-1941	
28. Рак Микола	з Підлісок, «Зенко», референт СБ району, а потім надрайону	1944-1949	1949 р.
29. Редька Григорій	з Вербиці, районний і надрайонний член проводу, пс. «Верховий».	1945	1945 р.
30. Стеців Василь	з ?, член проводу	1941 р.	
31. Томашівський Д.	з Городища, «Ромб», районний провідник	1949-1950	
32. Українець Павло	з Новосілець, районний провідник ОУН-УПА	1944 р.	1944 р.
33. Ференчак Тадей	з Ходорова, «Труд», член проводу	1941-1942	1944 р.
34. Хомусяк Антін	з Молодинчого, районний, надрайонний провідник	1942-1943	1943 р.

*Чи були вони провідниками ОУН у 30-х роках, не встановлено. Їх у цьому звинувачувала прокуратура, але самі вони на допитах ці звинувачення відкидали.

Кістяк проводу ОУН району (зліва направо): Йосиф Баран, Михайло
Кондрат, Микола Грек, Дмитро Слюзар, Богдан Прокопів.
Фото зроблене 1940 р. на подвір'ї Д. Слюзара

Микола Рак, член проводу

Григорій Гураль,
член проводу району,
потім області

НЕЗВИЧАЙНІ БІОГРАФІЇ

Дмитро Слюзар, провідник Львівського
краю, член УГВР, кавалер ордену
Золотий Хрест Заслуги

Ні перед ким не станеш спину гнути,
Не віддасися ворогу в ясу,
Якщо ти зміг, товаришу, збагнути
Свого народу велич і красу.

Василь СИМОНЕНКО.

Ця сторінка книги розповідає про славного нашого земляка, який був організатором і практичним діячем УПА, що діяв на Волині.

Петро Олійник «Еней»

ПЕТРО ОЛІЙНИК - «ЕНЕЙ» (1909—1946)

Герой цієї розповіді вихований «Просвітою» та ОУН, якому було 20 років, коли вона створилася. Він — у числі її перших членів.

Петро Олійник народився 9 липня 1909 року у селі Молодинче, яке тоді належало до Бібрського повіту. Батьки його були свідомими і мудрими селянами, тяжко працювали, щоб вивести дітей своїх «в люди» і для цього не жаліли ні сили, ні праці, ні грошей.

Це була багатодітна сім'я. Олійник Василь, син Івана, і його дружина Марія (дочка Михайла) народили, ростили і виховали семеро дітей. Найстарший Трохим народився 1902 року, Іван — 1904 року народження, Катерина — 1906, Петро — 1909, Євдокія народилася 1913 року, Параскевія —

1919 і найменший Микола — 1926 року.

У Молодинчому у ті часи була вже школа, і всі діти Олійника Василя вчилися добре, особливо Петро. Його віддають на навчання у Рогатинську гімназію, яку закінчив у 1928 р. Його улюбленим учителем був професор Антін Лотоцький — відомий історик, що формував у Петра - гімназиста націоналістичні погляди. Юнак активно працює у «Пласті», «Просвіті», патріотично-спортивних українських товариствах. З нетерпінням чекають його по неділях ровесники у рідному селі. 1929 року Петро став студентом Львівського університету. Вчився на юридичному факультеті, куди пробивалось багато талановитої української молоді, не дивлячись на перешкоди з боку окупаційної польської влади.

Десь 1931—1932 року він став членом підпільної ОУН, багато працює зі своїми університетськими друзями на ниві «Просвіти» і політики. Вони часто приїжджають до Молодинчого, читають реферати у рідному селі Петра, Бортниках, Новосільцях, Григорові, Воскресінцях, Дулібах, Ходорові. Молоді націоналісти бувають у Ходорові на різних фестинах, імпрезах, зустрічаються зі своїми друзями по ОУН. Така активна діяльність Петра і його побратимів була помічена не тільки українцями, але й польськими жандармами. Після процесу над Біласом і Даналишиним у 1932 році за Петром та його друзями особливо слідкує польська таємна поліція. Її увагу привертає факт, що у Ходорів

часто навідується Петро Олійник з Василем Вишиваним з (Ліщина), за яким також стежила поліція.

У вересні 1933 року Петро Олійник був заарештований за антипольську діяльність. Разом з ним було схоплено вісьмох його земляків з Молодинчого і, власне, це був перший політичний процес (суд) над українцями Ходорівщини. Поодинокі суди були і раніше, а це був груповий. Та суворе дотримання підсудними правил конспірації не дало можливості прокурорам довести винуватість всім підсудним. Засудили тільки трьох, інших змушені були випустити. Звільнили і П. Олійника, але виключено з університету, не давши закінчити 5-го курсу (про цей процес детальніше є у розділі «Український життєпис Ходорівщини»).

У 1937 р. Олійник, як член ОУН, виїжджає до Кракова, де проходить військовий вишкіл, а потім — у Німеччині. На теренах Польщі він перебував до 1941 року. Зрозуміло, що там він зустрічався з керівниками ОУН, можливо, брав участь у «бунті» молодих оунівців на чолі зі Степаном Бандерою. Звідси йде його знайомство зі С. Бандерою, Р. Шухевичем, Д. Маївським, О. Гасином. Миколу Лебеда знав ще з 30-х років по спільній праці на Ходорівщині, куди час від часу приїжджав Лебедь (уродженець Нових Стрилиць).

Там, у Кракові, П. Олійник познайомився у 1938 р. з галичанкою Марією Затиркою, з Гримайлова, що на Тернопільщині, яка приїхала поступати в університет, бо у Львівський місцеві польські шовіністи не давали такої можливості. Через якийсь час побралися і стали працювати у невеличкому гірському містечку вчителями початкової школи. Наступив 1941 рік. Він змінив життя молодій маленькій сім'ї.

Петро повентається до Ходорова у день, коли було проголошено «Акт відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.). У Ходорові було скликано велике віче, яке проходило на подвір'ї Рідної школи, де П. Олійник зачитує Акт.

З початком війни між німецьким фашизмом і московським більшовизмом Олійник стає керівником однієї із Похідних груп ОУН Дніпропетровської області, поки не заарештувало його гестапо у 1942 р. Діяв під псевдом «Роман». Визволений з тюрми боївкою ОУН, Петро Олійник побув кілька днів у рідному селі, а потім направляється Проводом пізньої осені 1942 р. на Північно-Західні Українські Землі (ПЗУЗ) для організації на Волині загонів УПА. Йшлося про єдине командування УПА в Україні. Він вийшов з Пустомитських лісів на Львівщині з невеликим загonom, маючи псевдо «Еней» і став діяти на Південній Рівненщині і Кременеччині. Із завданням успішно справляється. Його призначають командиром великого загону (з'єднання), що входить до військового округу (ВО) «Заграва», де командиром був Сильвестр Затовканюк — «Пташка», а з 1944 р. — майор Іван Литвинчук — «Дубовий». Загін «Енея» складається з 4-х куренів: курінь «Дороша», курінь Кватиренка («Польового»), курінь «Гонти», курінь окремих доручень «Верещаки» (Федір Воробець). Бойова сила загону становила від 2000 до 3000 вояків з відповідним табельним озброєнням.

У цей час на Правобережжі України створюються стихійні відділи УПА. Їм потрібна була ідейна і матеріальна допомога, дієвий приклад УПА. З цією метою на східні терени відправляється шість сотень загону «Енея» на чолі з самим командиром. Таким чином, «Еней» став практично засновником другої частини УПА на ОСУЗ (осередкові східніукраїнської землі) — УПА — «Південь», де командиром став «Батько» (Омелян Грабець).

Загін «Енея» був дуже мобільним, боєздатним. Пізньої осені він був відкликаний на Волинь, але деякі частини загону «Енея» перейшли Дніпро і осіли у Чернігівських лісах. Простір від Чернігова до Коростеня контролювали сотні куреня «Верещаки». Його завданням, як спецзагону, було боротися з московською партизанкою та німецькими каральними частинами.

Весною 1944 р. перший курінь загону «Енея» (командир «Дорош» перейшов у північній Житомирщині фронт і опинився у тилу радянських військ. Отже, першими зустрілись з більшовицькою армією, що сунула сараною на захід, частини загону «Енея» та частини УПА — «Південь». Енейці вже мали чимало заслуг в боях з німцями, московськими партизанами та польськими «пляцуфками». Тепер у тилу совіцького фронту вони вписали нову героїчну сторінку: треба було «збити пиху» з більшовицького героя — генерала Ватутіна, якщо можливо — взяти його живим. Ватутін пихато заявив, що після нього (мав на увазі І фронт) не залишиться ні одного бандерівця. Доля розпорядилася інакше.

Вже 6 березня сотня «Ворона» атакувала штаб Ватутіна у селі Кропилівка, але була відбита. Частини «Енея» постійно вели засідки на шосе Коропець-Рівне. Нарешті 20 березня на шосе появилася бронеколона з головнокомандуючим І фронту ген. Ватутіним. У бою Ватутін був смертельно поранений (через кілька днів помер у Києві), а кілька високих штабовиків загинуло на місці. На полі бою зпалишилося лежати чимало радянських офіцерів і солдатів.

З цього часу радянська контррозвідка полює за невловимим «Енеєм». Приймає заходи охорони і він. Говорили, що «Еней» мав двійників. Друге, чим насолив більшовикам Олійник-«Еней» це те, що він зумів «розкусити» задум російської розвідки — розколоти УПА і тим ослабити її. Агенти більшовиків восени 1944 року зуміли збаламутити окремих командирів УПА на Волині і ті захотіли перейти на бік більшовиків, ліквідувавши і ОУН. Прикриваючи свої задуми Р. Волошин («Павленко») та його права рука М. Токар («Босота») створили замість ОУН якусь НВРО (народно-визвольна революційна організація). «Еней» повідомляє про заколот центральний провід, особисто Р. Шухевича, доказуючи про велику загрозу існування ОУН-УПА на Волині.

Як член Центрального Проводу ОУН «Павленко» відсторонює «Енея» від командування і призначає Токаря. Та Центральний Провід виправив становище. Була проведена реорганізація командного складу УПА. «Енея» знову було призначено командиром Північно-західної групи УПА.

У 1944 р. Петру Олійнику — «Енею» було присвоєно звання полковника УПА. 1945 року йому доручають провід ОУН Східного краю, а потім

організаційну референтуру ПЗУЗ (Північно-Західних Українських Земель). У дещо розхитаній розколом Волині організаційна робота була важливою ділянкою діяльності ОУН, і цю справу доручають йому, перевіреному вірністю і боями «Енею». Він успішно справляється з усіма завданнями ОУН і УПА. Цей міцний, високого зросту чоловік був зразком, як треба служити Україні, боротися за її волю і незалежність.

Але доля була жорстока до нього. Його життя обірвалося на 47 році життя — 17 лютого 1946 року у бою з підрозділами Внутрішніх військ НКВД біля села Рудник Маневицького району Волинської області. По кінських слідах його охоронного відділу (зима, сніг) група військ НКВД вистежує повстанського командира і на хуторі Глинки зав'язався бій. Лягло багато ворогів під час оборонного бою, з цього скористався «Еней» і виривається з оточення. Але був сам тяжко пораненим. Друзі винесли його з поля бою, та щоб не бути тягарем для відступаючих і враховуючи тяжку рану, він сам вирішив свою долю...

Згадує «Марічка», дружина «Орлана» — провідника ОУН-УПА на ПЗУЗ: «Оповідала мені Катерина (медична служба загону «Енея» — М. М.), як повстанці виносли його (Енея) під градом куль смертельно пораненого з поля бою. «Еней» бачив, як ворог все більше натискає своїми силами і знав, що вже не виживе. Щоб полегшити відділові відступ, тихцем витягнув пістоля і застрелився таки на руках своїх вояків...».

Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) 1947 р. посмертно нагородила Петра Олійника — «Енея» орденом хоробрості — Золотим Хрестом Бойової Заслуги.

Петро Олійник був добре освіченою людиною, знавцем кількох мов. Він вільно володів польською, російською, німецькою та англійською мовами, спілкувався на побутовому рівні без перекладача з угорцями, румунами і чехами.

У боях втрачала Україна мудрих і відданих людей. Тільки ясен чи липа біля воріт батьківського двору і далі чекають своїх синів як п'ять років тому. Вони також стали мудрішими, бо бачили трагедію своїх дітей. Печально стоїть липа і біля Енеєвих воріт, вона пам'ятає його. Молодим, красивим, енергійним, мудрим...

Завершую славну біографію Енея спогадом Анни Гошко-Кіт з Ходорова.

«Була я у сестри Петра Олійника — Енея Явдохи. Зігнена удвоє під тягарем горя і сліз. Їй 84 роки, але з ласкавою усмішкою, добрими очима дивилася на нас. І оживали її очі старечі на згадку про братів і свою молодість.

З сумом глянула, де катували трьох мучеників. Стала на подвір'ї, де була рідна хата Петра Олійника. Росте там стара-стара липа, яка постійно шумить про минулі добрі і страшні часи й розказує тим, хто очікує на автобус, шукає тіні під її кроною. Вдихніть запах цілющої липи, і ви відчуєте ту енергію, ту любов, яку мали Еней і його друзі-побратими до завжди молодого Молодинчого і рідної України».

Слава славному сину України — Петру «Енею»!

Біографія цього незвичайного старшини УПА подається у дослідженнях ентузіаста вивчення історії УПА п. Зеновія Горіна, депутата Миколаївської районної ради, мешканця с. Гранки-Кути.

ІВАН ВОВЧУК — «БОЙКО», «ГРАБ», «ВІЛЬХА»

1886—1955

Народився сотник куреня «Леви» Іван Вовчук 13 червня 1886 р. у національно свідомій українській сім'ї в селі Ляшки Бібрського повіту на Ходорівщині. Батьки Івана з діда-прадіда були хліборобами, важко працювали на землі, рослили хліб і дітей, привчаючи їх любити українську землю і народ, з їх глибокими традиціями і звичками, які йшли у злагоді з законами і чеснотами Божими.

Іван Вовчук «Бойко»

Немаловажну роль у вихованні Івана, формуванні його особистості відіграла громадська діяльність батька Григорія Вовчука. Він користувався повагою і авторитетом у громади села, часто спілкувався з парохом села о. Долинським, директором школи Калиновичем для вирішення громадських справ, був зачинателем просвітницької роботи у селі, був одним із підписантів заяви Галицького намісництва про дозвіл заснувати у Ляшках Читальні «Просвіти». Коли стали будувати Народний дім у Ходорові, він разом з однопумцем Гнатевичем організував і завіз камінь на будівництво. Як почесні члени, вони від Ляшок закладали перший камінь. На початку ХХ століття він вступав в популярну тоді Національно-демократичну партію Галичини, куди входили видатні громадсько-політичні діячі, входив до складу Ширшого Народного Комітету УНДП, був делегатом від громадськості до цесаря Франца-Йосифа з вимогою надання українському народу Галичини вільних прав і автономії.

Вовчук Григорій був добрим християнином і захисником УГК Церкви, пожертвував для храму в селі позолочену оправу для Святого Євангелія. У час проголошення ЗУНРу мав промову у Ходорові. Розумів, що народ мають вести освічені, ідейні люди, віддані ідеям Незалежної Української Держави.

В сім'ї Вовчуків виростало і виховувалось восьмеро дітей і батьки докладали всіх зусиль, щоб діти отримали освіту і стали потрібними Україні. Іван був першою дитиною. Успішно навчаючись у школі, став здобувати знання у Перемишлянській гімназії. Під час вакацій бере активну участь у діяльності «Просвіти» села, влаштовує голосні читання популярних українських авторів і односельці його називають «читальником».

Як справжній син хлібороба після закінчення гімназії навчається в агрономічному закладі у м. Дубно на Волині. Іван — у вирі громадського і студентського життя, в організації українських спортивних товариств «Січ», «Сокіл». 1913 року у Львові, під час відзначення 40-річного ювілею творчої і

громадської діяльності Івана Франка, він виступає з привітальним листом в українців Ляшок. Це були ширі слова любові до свого Вчителя, революційного Каменяря. Очевидно, він і склав текст, який схвалила громада.

Батьківський дім ставав родинно-милим, коли приїжджали сини Іван і Микола. Усі рідні — дідо, батьки, брати, сестри сідали під віковою грушею, що росла на подвір'ї, і говорили... про українські справи.

Молодший брат Микола (1891 р. н.) в цей час навчався у львівській політехніці, був надто активним у студентських колах, стояв на позиції непримиренності до польського елемента в Галичині як головного ворога української незалежності, належав до тих, що не бажали випрошувати реформ, а боротись за свої права, це були ті, що незабаром стали у лави Українських Січових Стрільців. Але перед самим початком I світової війни, маючи 21 рік, Микола раптом помер від отруєння. При загадкових обставинах. Хто? За що? Відповідь на ці питання була прозорою. Це було перше горе в сім'ї Вовчуків. Перша світова... Івана, брата Андрія (1887 р. н.), чоловіка сестри Палагні Шаробуру Івана покликали до австрійського війська. Воювали на Італійському фронті. У період Листопадового Чину добровільно перейшли до українського війська і боролись за незалежність ЗУНР.

Брат Андрій та Шаробура Іван загинули у 19-му у групі військ «Старе Село», Іван у складі Третьої Бережанської бригади у чині чотового (лейтенант) артилерійського полку продовжує боротьбу.

У грудні 1918 року у Ходорові формував добровольців і супроводжував їх під Городок, де проходили запеклі бої з поляками. Більше 8-ми місяців Іван Вовчук на передовій лінії, а в липні 1919 року разом з УГА перейшов Збруч, де УГА злучилася з Надніпрянською Армією і бере участь у визволенні Києва від більшовиків.

Окупувавши Галичину, поляки переслідують родину Вовчуків, батько два роки переховується у печерах Ілівських лісів, матері і меншим дітям погрожують розправою, шукають літеатуру і зброю, зрізали столітню грушу, під якою раніше збиралась родина. Підірвавши собі здоров'я, батько 1927 року помер. Похорон був величезний, вся громада проводила його в останню дорогу, панахиду правило 12 священників з повіту.

На той час Іван вже повернувся зі Східної України, 1924 року одружився з Аполонією Лотоцькою, вінчалися у Львові. Сім'я Лотоцьких приїхала з Бережанщини, купила парцеляцію у 20 моргів землі та млин. Хутір їх прилягав до с. Гранки-Кути. Батько Аполоній був палкий українець та ревний греко-католик, мати походила з польської родини. У новій сім'ї виростало троє дітей: дві дочки і син Євстахій. Щонеділі сім'я відвідувала греко-католицьке Богослужіння отця Гапія у Берездівцях.

В цей час Іван налагоджує знову свої зв'язки з колишніми друзями на Волині і виїжджає туди на роботу (в Дубно). Працює два роки. Потім повертається до сім'ї. Працює у тестя в млині. Аполонія не подарувала йому дітей, тому коли померла її старша сестра Марія (у 35 років), Вовчуки взяли собі на виховання її дочку Ганну (1926 р. народження).

Як свідчать довгожителі Гранок-Кут Гулій Федір та його дружина, Іван Вовчук, Микола Федорів, Микола Люзан у 1931 році поширювали антипольські листівки (після «пацифікації»). У 1933 році Івана обрано головою «Просвіти» у Гранки-Кутах, а в 1934 р. поширював серед однодумців Гранок-Кут і Ляшок націоналістичні газети, брошури, що висвітлювали правду про атентат на міністра П'єрацького та суд над групою С. Бандери. З важким трудом Іванові Вовчуку доводилось доказувати польським властям про свою «лояльність» і уникнути Берези Картузької.

У 1941 році, коли було проголошено Акт відновлення Української Держави, Іван Вовчук, патріот і знавець чотирьох мов — німецької, польської, єврейської і російської — обирається секретарем збірної громади волості Піддністриани.

У час створення УПА Іванові Вовчуку виповнилось 56 років. Але коли настала потреба у спеціалістах артилерії, Іван стає сотником «Грабом» і стає вишкільником українських артилеристів, що базувались у Полянах (теперішньому — у Полянні), що у Миколаївських лісах. Про його перебування в УПА читайте спогади Миколи-Сидора-Чорторійського «Між молотом і ковадлом», що поміщені у цій книзі в розділі «Невигадані історії».

Сотня Івана Вовчука- «Граба» була однією із складових повстанського куреня «Леви», який одним із перших був сформований на теренах Львівщини. Курінь провів під час німецької окупації ряд успішних малих і великих боїв з німецькими, угорськими, калмицькими військовими частинами та польськими боївками АК.

Коли наблизився більшовицький фронт, курінь «Леви» переходив його у совіцьке запілля в районі Старих Стрілищ (Лінійські ліси). У тяжких боях зазнав тяжких втрат і був реформований в окремі сотні. У жовтні сотня Івана Вовчука знову тримала вперті бої тепер вже зі спеціальними військами НКВД. Настала потреба, щоб вести успішні дії, роздробити сотню на дрібніші групи — рої.

На цей час Іван прихворів і Провід за станом здоров'я переводить його на нелегальне перебування у селі Дроховичах біля Боринич. Поселений був у сім'ї, де жило двоє людей похилого віку. Змінив свій зовнішній вигляд, запустив бороду. Це був 1945 рік. У червні цього ж року Іван Вовчук зазнав ще однієї втрати — померла його дружина Аполонія, яка вже рік жила самотньо. Боліла душа Івана, що не попрощався — цього вимагали умови підпільного життя. У зв'язку з переселенням українців із Закерзоння, Провід легалізував І. Вовчука — «Граба» як переселенця і поселив його у Пустомитівському районі. Ще десь була у підпіллі зв'язковою прийомна дочка Ганна. Чи доведеться колись зустрітись?

Іван Вовчук з 1946 року став працювати у Львові в будівельному управлінні комірником. Та 15 серпня 1947 р. був заарештований, за свідченням Ленишина Михайла, як учасник бандерівського руху. У вересні відбувся суд, вирок — 10 років позбавлення волі. Йому йшов 62-й рік. Покарання відбував у Мордовії, пос. Явас п/я ЖК 385/7.

Як справжній інтелігент-патріот він і там думає про рідних, про свій народ.

Вірить, як і колись, що освіта буде вирішувати майбутнє України, тому листовно радить своїй племінниці Іванці (дочка сестри Розалії) вчитися далі і переборювати всі труднощі. І вірити, вірити... «Я був би щасливий, як узнав би, що ти віриш в успіх справи так беззастережно, як вірю в неї я» (з листа до Іванки).

Виразніше не міг написати з невільницьких більшовицьких таборів. Але ці слова засвідчують, що Іван Вовчук до кінця своїх днів залишився вірним українській ідеї, вірив про щасливе прийдешнє України. З цією вірою 4 серпня 1955 року перестало битися полум'яне серце патріота України, Великої людини, Незвичайної людини. Бо хіба це звичайно стати добровільно у 57 років діючим старшиною УПА?

То ж хіба не схилимо голови перед світлою пам'яттю незламного Борця за волю України?

Вічна слава Вам, наші Герої! Ваші імена будуть повік — вічно жити в пам'яті українського народу.

Пам'ять про свого славного родича — Івана Вовчука «Граба» бережуть нащадки:

- пані Марія Вовчук, що проживає у Горішньому;
- брат Марії Андрій, мешканець Ходорова;
- пані Марія Біленко, дочка Розалії Вовчук, племінниця Івана, нині вчителька Новороздільської СШ № 3;
- пан Шаробура Йосиф, мешканець Горішнього.

Славний рід Вовчуків у своїх розгалуженнях продовжується і живе. Від спілкування з цими людьми душа сповнюється гордістю за свій український народ.

БРАТИ ПО КРОВІ І ДУХУ

Трапляються випадки, коли одну і ту ж ідеологію по-різному сприймають навіть рідні брати. Але в сім'ї Антона Барана з Молодинчого було не так.

Брати по крові і духу: Йосип Баран і Михайло Баран

Батько виховуючи своїх синів, передав їм почуття гордості за Україну, суму і жалю за її поневолення ворогом. І його хлопці — Йосип і Михайло — посвятили себе ідеї визволення України і створення незалежної Самостійної Держави.

Для такої праці потрібні ґрунтовні знання, тому батько не жаліє на це засобів. Михайло (1908 р.н.) закінчив Львівську теологію, а Йосип (1914 р.н.) здобув вищу агрономічну освіту.

З 1934 р. брати стають членами ОУН, працюють над розширенням сітки Організації, гуртують молодь навколо ОУН.

Перед приходом більшовиків на Ходорівщину у вересні 1939 року вони організують похід до Ходорова з метою звільнення в'язнів-українців з тюрми, розброєння польської поліції та налагодження українського самоврядування.

Коли прийшли «перші визволителі» обидва брати мусіли перейти у підпілля, рятуючись від арешту НКВД. За німецької окупації, у дні проголошення Акту відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.) брати виступають організаторами зборів та фестин святкування цієї події на Ходорівщині і самому Ходорові.

Коли фашисти почали переслідувати і арештовувати активних членів ОУН, Михайло і Йосип знову ідуть в підпілля. Включаються у роботу Крайового проводу. Йосип стає членом Крайового проводу Львівського краю, провідником якого був Дмитро Слюзар — «Золотар» з Бортник. Був організаційним референтом проводу. Михайло воював проти німецьких окупантів на Івано-Франківщині. При загадкових умовах загинув у серпні 1943 р. в Коломиї (друга версія у с. Козарах) від рук німецького агента-терориста.

Брат Йосип, виконуючи різні організаційні функції ОУН і УПА, загинув у лютому 1944 року також за часу німецької окупації. Він їхав на таємну явку, що мала відбутися біля села водник. Віз його підводою селянин Дирдязь з села Шоломеї (біля Львова). Йосип «Віхола» підійшов до місця призначення, розповідає Дирдязь, і голосно назвав пароль. Але у відповідь пролунали постріли. З кущів вийшло двоє, наказали Дирдязю забрати вбитого, завезти в Шоломею і там похоронити.

Члени ОУН-УПА, що дожили донині, вважають, що у смерті видатних членів ОУН і УПА з Молодинчого (Антон Хомусяка, Миколи Труша, Миколи Левицького, Йосипа Гесса, братів Михайла і Йосипа Баранів, Івана Брика) винні агенти, що їх засилало гестапо, потім НКВД у сітку ОУН, щоб залишити Організацію без провідників різних рівнів. Хто були ці агенти, належить встановити дослідникам, які поки що не мають повсюдно доступу до секретних документів. Але народ «все знає», та ці припущення не можуть бути сьогодні твердженням.

***

Одним із перших і найактивніших членів ОУН на Ходорівщині був Богдан Прокопів. Ще студентом він був одним із організаторів сітки ОУН на наших теренах, був повітовим провідником у 1941 — 1943 р.р., а потім референтом СБ Крайового Проводу ОУН ПК (Прикарпатського Краю).

БОГДАН ПРОКОПІВ — «СТЕПАН» (1911 — 1948)

За 12 км. від Ходорова на шляху Ходорів-Нові Стрілища розкинулося село Дуліби серед розлогих полів. Далеко знаходяться ліси Долинянські та Підбірські, а ще далі — Бориницькі. Тому селяни Дуліб займалися сільським господарством, головню зерновим та молочно-м'ясним.

У такому «селянському» селі народився герой цієї сторінки «Незвичайних біографій» — Богдан Прокопів, один з організаторів ОУН на Ходорівщині та

збройної боротьби за волю України. Світ рідної України він побачив 27 серпня 1911 р. Дитинство було тяжким (в сім'ї було восьмеро дітей), бо коли розпочалася перша світова війна, Богданчикові було рівно три роки, тому й не пам'ятав, як батько Семен Прокопів працював з ріднею, відходячи на фронт.

Богдан Прокопів «Степан»

Не дуже запам'ятав він і коротку зустріч з батьком, коли у 1916 році він в уніформі австрійця перебував вдома у відпустці.

Через кілька літ, коли «настала велика потреба» пішов обороняти ЗУНР і найстарший брат Богданка-Дмитро. І йому і батькові не судилося повернутися додому: батько загинув на Албанському фронті, а Дмитро помер від тифу в Польщі у таборі депортованих з України вояків УГА — Ланцуті. Богданкові тоді було 6 років, а найменшій сестрі — 6 місяців.

Біда обсіла вдовину сім'ю. Всі діти змушені були тяжко працювати, виконувати всяку роботу, яку давала мама, бо одній матері не було підсилу створити достатку тепер уже для семи дітей. Не дивлячись на те, коли прийшов час, а те було «за України», Богданко почав навчатись у рідній

школі. Вчився дуже добре, бо не тільки здібності від Бога мав, але й помагала наполегливість у праці. Змалку хлопець був дуже серйозний і гарно співав та малював. Очевидно, це був вплив студента теології Василя Костюка, який провадив просвітницьку роботу у Дулібах і «знайшов» обдарованого учня. Василя Костюка не треба плутати з Василем Костиком з Отиневич, який не міг бути наставником Богдана, бо був значно молодший від Прокопіва.

Після закінчення 4-го класу Богдана підготовляє до вступу у гімназію Василь Костюк. Він та о. Теофіль Прийма переконали маму Богдана, що здібний учень має вчитися далі. Це й визначило долю Б. Прокопіва. До гімназії був зарахований 1922 року. Вчився дуже добре. 1927 р. найстарша сестра Гася їде на заробіток в Америку, а в 1928 р. старший на 6 років брат Степан помирає на очах Богдана і вразливий юнак пізніше бере собі псевдо «Степан» і носить його з честю до кінця свого життя.

Коли не стало старших сестер і брата, умови стали ще тяжчими, але Богдан не покидає навчання. У 1929 р. за знищення портрета Пілсудського його заарештовують і тримають у Ходорівській тюрмі. За браком доказів (хлопець витримав катування) Богдана відпускають. Але у 1931 р. після «пацифікації» знову заарештовують, у тюрмах Бібрки та Львова на 10 місяців. Після звільнення продовжує навчання у гімназії.

Дуже хотілося польській поліції розправитись з молодим революціонером, тому у 1932 р., після суду над Біласом і Данилишиним, його знову заарештовують, але вимушені знову відпустити. «Твердим горішком» виявився цей Богдан! А може, просто хотіли не дати йому вчитися, закінчити гімназію?

Але юнак успішно закінчує її аж у 1933 р. Це був час, коли повсюдно створювалася сітка ОУН і набирала великої популярності серед молоді.

У Дулібах також була група, що захоплювалася ідеями українського націоналізму. Вони гуртувалися навколо о. Теофіля Прийми, дуже активного громадського діяча. Очевидно, першим членом ОУН у Дулібах став студент Юрій Герич, друг Миколи Лебеда. Юрій був ще раніше заарештований і в 1934 р. вже вийшов із тюрми. До цього гурту належав і Богдан Прокопів.

У 1933 р. Б. Прокопів був знову заарештований, але й на цей раз у прокурора нічого не вийшло. Богдан знову на волі — прикриваючись роботою у «Просвіті», «Сільському господарі», Богдан проводить справді велику організаційну діяльність по створенню сітки ОУН на Ходорівщині. Його часто бачать у товаристві Петра Олійника, Миколи Левицького, Василя Вишиваного, Василя Костика у Ходорові та навколишніх селах. Польська поліція стежить за ними, і тільки добра конспірація дала їм можливість «дотягнути» на волі аж до початку 1939 року. На цей раз Богдан Прокопів був пійманий, як кажуть, на гарячому.

Ранньою весною 1939 р. він потрапив таки у руки польської поліції. Не тільки за націоналістичну діяльність на Ходорівщині, але й за «зраду Польській отчизні» — нелегальний перехід кордону (осінь 1938 р.) на Закарпаття і намагається вступити у Карпатську Січ для боротьби з угорською окупацією Карпатської України, що проголосила свою самостійність. На жаль, хлопців з Ходорівщини спіткала невдача: щасливо перейшовши кордон, вони потрапили в руки чеських жандармів (до цього часу Закарпаття перебувало під протекторатом Чехословаччини) і ці передали і польській жандармерії.

Скатувавши переданих, поляки долучили їх до справи 28 мешканців Ходорівщини, яких судили у Бережанах за націоналістичну діяльність. Про цей суд вже розповідалось на початку цієї книги (розділ «Український життєпис Ходорівщини»). Найсуворіше було покарано Миколу Левицького (13 років тюрми) та Богдана Прокопіва (9 років ув'язнення).

Покарання Прокопів відбув тільки півроку, бо німецько-польська війна дала в'язням Освенціма (де перебував Богдан) волю. Коли повернувся додому, то тут вже «винюхували» націоналістів московські «визволителі». Тому Б. Прокопів перебуває на нелегальному становищі і продовжує розбудовувати сітку ОУН. Чекістам, однак, не вдалося вийти на слід Богдана, тому в серпні 1940 р. була заарештована сестра Богдана — Текля як заручниця. Черга могла бути і за ним. Він іде в підпілля. Боротьба продовжується.

Настав червень 1941 року. Ходорівщина, як і вся Галичина, позбулася «визволителів» і гучно святкувала відновлення Української Держави після проголошення Акту відновлення УД 30 червня 1941 р. У Ходорові створено провід ОУН. Його очолює Богдан Прокопів, який вже на той час відзначався великими організаційними здібностями. Та не довго відкрито існувало бюро ОУН та його провід у Ходорові. Богдан і його друзі знову йдуть у підпілля. Починається процес створення Збройних Сил України — Української Повстанської Армії (УПА).

В 1942 р. В. Прокопів одружується, живуть нелегально. У червні 1943 р. народився син Zenko, в 1945 р. — Олег, а в 1946 р. — дочка Славця. Та жодне з них не пам'ятає свого батька в обличчя — навіть Zenko. Закони конспірації не дозволяли цього. Батько приходив до своїх дітей, коли вони спали, обережно, щоб не розбудити, обцілював їх і відходив. Тому й не залишилось жодної сімейної світлинки, крім тієї, де батько тримає маленького Zenka на руках, але своє обличчя відвернув від об'єктива.

Практично Богдан Прокопів очолює провід Ходорівщини з червня 1941 року до кінця 1943 р. Потім стає членом Крайового Проводу Львівського краю (ЛК) — псевдо «Степан», а далі Провід призначає його референтом Служби Безпеки (СБ) Крайового Проводу ОУН ПК (Прикарпатського Краю). З родичами, родиною зустрічається рідко, при крайній потребі. Так пройшли перші два роки повторної більшовицької окупації.

1947—1948 рр. були часом, коли московська окупаційна машина запрацювала на всю потугу, розшукуючи зверхників та провідників Служби Безпеки ОУН—УПА. До цього часу енкаведисти домоглися знищення основних сил підпілля (членів ОУН і УПА). У 1945—1946 рр. загинуло чи не найбільше низових структур ОУН—УПА, але боротьба продовжувалась. Цементуючою силою життя і боротьби підпілля була СБ. Це зрозуміло керівництву НКВД у Кремлі і взяло напрямок на боротьбу з СБ в першу чергу. Для цього не жаліли ні засобів, ні грошей купляти сексотів. На жаль, під ці операції потрапив і Богдан Прокопів — «Степан», який очолював на цей час СБ Крайового Проводу Прикарпатського Краю.

На цій посаді його застала героїчна смерть 9 листопада 1948 р. на горі 423 край шосе Бібрка — Львів. Про це повідомили повстанці дружину Богдана — Ганну, яку викликали у листопаді 1948 р. в ліс, урочище «Буянка», що між Жирово і Залісками (Ганна Прокопів жила у Жирові) і повідомили, що Богдан Прокопів під псевдом «Степан» загинув на горі Шпильчина, що недалеко Бібрки.

Разом з Богданом загинули референт СБ при Проводі ОУН Дмитро Дякон — «Мирон» (родом з с. Бориничі), Фелейман - «Зеник» (з Івано-Франківщини) та охоронці Михайло Ковалик та Василь Сохан (з с. Коцурів, що на Пустомитівщині). Вони зібралися тут, щоб впорядкувати архів ОУН-УПА, який знаходився тут у бункрі, і надійно заховати його для наступних поколінь. Самі мали розійтися і зимувати поодино. Та не судилося.

У бункрі, крім архіву, були друкарські машинки, фотоапарати, мнотильна техніка. Перед смертю повстанці все знищили, щоб не дісталось ворогу. Архівні матеріали облили якоюсь кислотою, що змила записи, потім попалили. По лікті руки повстанців були обпечені вогнем та хімікатами. Ворог не зумів скористатися таємницями СБ. Якби цей архів був уцілів, то на сьогодні знали б всіх сексотів нашого краю, що за юдині 30 срібняків продавали своїх братів. А тепер хіба можна надіятись на архіви КГБ, що заховані від людей і засекречені ще, кажуть, на 50 років.

Історія УПА подає щорічно втрати старшинського складу. За 1948 рік другим пунктом стоїть запис:

«9 листопада 1948 р. загинули в бою з НКВД Дякон-Дмитро, в. о. референта СБ при Проводі ОУН та Прокопів-Степан, референт СБ при Крайовому Проводі ОУН ПК. Це була найтяжча втрата ОУН у цьому році».

Примітка. У Дякона було псевдо «Мирон», а не Дмитро.

Непоправну втрату понесла СБ повстанської боротьби! Але боротьба продовжувалась. Її провадили ті, кого виховали такі, як Богдан Прокопів-«Степан» та його соратники.

Прах Б. Прокопіва покоїться десь у Бібрці. Тільки хрест, встановлений і освячений у 1993 р., показує місце героїчної смерті славного сина України. Слава героям України!

***

Біографія Миколи Сидора-«Чорторійського» проливає світло на визвольну боротьбу з середини 30-х років до липня 1944 року, у якій він брав безпосередню участь, виконуючи різні завдання Проводу ОУН-УПА, присвятивши цьому часові дві праці — «Від Сяну до Криму» та «Між молотом і ковадлом».

МИКОЛА «СИДОР-ЧОРТОРИЙСЬКИЙ»* (1913 — 1998)

Серед визначних діячів українського національно-визвольного руху під стягом Степана Бандери чільне місце займає наш земляк, політично-ідеологічний вишкільник членів ОУН, воїнів УПА, чи не єдиний з могікан революційного життя, котрий брав участь в Карпатській Січі, опісля в Легіоні, а потім в Похідній Групі, та ще пізніше в УПА — Микола Сидор-Чорторійський. Він народився 1.07. 1913 року в селі Крем'янци на Волині. Дитинство пройшло в селі Чорторії(тепер Кам'яне) на Ходорівщині. В сім'ї Матія і Акулини Сидор зростало восьмеро дітей. Та син Микола особливо був наділений Богом талантом і проявив з малих літ, а опісля навчаючись у школі, великий потяг і здібності до наук. Закінчивши школу, Микола продовжує навчання у Рогатинській Малій духовній семінарії.

Микола Сидор-
«Чорторійський»

Це був початок тридцятих років. В цей час зростає політична діяльність ОУН, польська поліція посилює переслідування її членів, під час яких арештовують старшого брата Івана, і засилають до концентраційного табору Берези-Картузької.

Миколу звинувачують у співпраці з ОУН, арештовують і перетримують у Ходорівській в'язниці шість місяців з Миколою Лебедем з Новострілок та Миколою Пухалем з Городища Королівського.

На початку 1935 р. Микола тікає з Чехії і стає студентом Українського

Університету у Празі. Успішно закінчує його і продовжує студіювати у Чеському Карловому університеті, та перериває навчання з причини виникнення політичних процесів на Закарпатті. З проголошенням Карпатської України, в 1938 — 1939 р. р. і виникненням загарбницької війни, став членом Карпатської Січі, і бере участь в боротьбі з чехами та мадярами. Працює виконавчим секретарем національного об'єднання. Після падіння Карпатської України переїжджає на Лемківщину, де організовує в містечку Яслинськах першу Українську народну семикласну школу і стає її першим директором. В школі навчалось понад чотириста учнів. В 1940 році виїжджає до Австрії і проходить військовий вишкіл в легіоні, в місті Леобен, де знайомиться з Тарасом Чупринкою (Романом Шухевичем).

В 1941 році переїжджає до Холму, де коротко учителює у гімназії. Знайомиться з надзвичайно культурними людьми, такими як директором гімназії Біликом з їх блаженством митрополитом Іларіоном. Там же в гімназії робить експертну матуру з надзвичайним успіхом з кожного предмету і отримує письмову похвалу з шкільної кураторії у Кракові. Про ту подію описує вся українська преса, зокрема, «Холмські вісті» і «Краківські вісті», як про мале чудо.

З початком німецько-більшовицької війни, проголошенням відновлення Української Державності, в липні 1941 року, відправляється на Схід України, як учасник і один із провідників III- Похідної Групи — «Південь», групи ОУН-революціонерів.

В 1942 році, один із багатьох, що оминули рук гестапо, повертається до рідного дому. В період його відсутності німці надсилають не одне письмове попередження, про його примусове зголошення у Львові на гестапо. Тому вдома залишатись було небезпечно. Виїжджає у Львів, працює у підпіллі. Тісно здружується з товаришем по організації «Інженером», був це Рось-Волошин-Павленко. Часто виконуючи організаційні доручення, виїжджає на Лемківщину, до Холму, у Грубешів. Організації необхідні були матеріали по діяльності польського підпілля, яке почало відверто виступати і допомагати німцям нищити українців, а особливо українську інтелігенцію. Там він знайомиться з багатьма підпільниками, які пізніше відіграли важливу роль у справі створення і поширення Української Повстанської Армії на Волині. Це — з Василем Шелестом, «Легендою», «Зизою», «Різуном».

Грубешів на той час став центром національно-підпільного руху. Хоча організація лишилася держави, бо провідників Степана Бандеру, Ярослава Стецька та інших гестапо вже давненько виарештувало, Провід пошукував за такими людьми, як Микола, бо ініціативу треба було брати у свої руки, розраховувати на власні сили, вишколювати і вести других.

За рішенням зверхників Миколу переводять ідеологічним вишкільником ОУН цілої округи. Область поділялася на дві — три округи, а округа мала два — три повіти. А повіт мав до п'яти районів. Такий був політично-адміністративний поділ. Його терени: Жидачівщина, Миколаївщина, Ходорівщина, де він згодом знав майже кожну скибку і вулицю багатьох сіл

даних районів і де йому доводилось вести зутрічі з підпільниками. Особливо добре знав Ходорівщину, де проходило його дитинство і юність. Перші його доповіді були в селі Гніздичеві, у волості Піддністрияни, в селі Руда (тепер Рудківці). Навіть у Козовій біля Рогатина і багатьох інших селах. Окружні провідники були задоволені його працею і посилали, наче «дипломата», то в одну, то в другу місцевість. Його праця мала чисто виховно-ідеологічний характер і ставила за мету підготовку підпільників для майбутньої роботи.

У листопаді 1942 року окружний провід ОУН направляє його на Поділля, де він займає становище адміністративного посадика волосного старшини громади Дарахів. Провід ОУН потребував на тому терені мати свою людину.

За період перебування Миколи Сидора-Чорторійського на даній посаді в Тернопільщині, Дорохівська волость, мабуть, була єдиною в ЗУЗ, де ОУН мала повний контроль. Завдяки надлюдській дисципліні і співпраці всіх громадян досягалось мінімальних здач контингенту, а основний потік йшов до сховників для підпілля. Було таємно пущено один із млинів, день і ніч працювала «грабарня», де вироблялись шкіряні вироби для підпілля. Безупинно дні і ночі проводилось будівництво тунелю-криївки, яка досягла 750 метрів з великим розгалуженнями. Ці бункери діяли до 1947 року. Там містилися сховки не лише запасу харчів, але медикаментів, взуття, одягу та зброї. Проводилось постачання людей на військові підпільні вишколи, створено самооборону, що нараховувала 670 молодих вишколених юнаків, які творили наче окрему армію для цілої округи Тернопіль. Це — єдине містечко, в якому до останнього дня присутності німців не було вбито ні однієї людини, не забрано ні однієї штуки худоби, не арештовано ні однієї людини, не спалено ні однієї хати, не вивезено до Німеччини ні одного українця. Багато в тому досягненні треба було завдячувати Миколі, його гнучкості, розуму, відданності українській справі.

Дарахівська волость стала тим тереном, куди приїзджали різні визначні особистості ОУН і проводили таємні наради окружного Проводу ОУН. Вперше від часу ще вишколу у Леобен в Австрії Микола побачився з Тарасом Чупринкою. Він був душею тих військових нарад. В розмові він говорив, що знає всю Миколову родину, а будучи студентом, плавав з друзями по Дністру, і завжди вступали на «сметану» до Миколової матусі, яка їх мило вітала та гостила.

Велася велика конспіративна підготовка ОУНІ СБ у проведенні Третього Збору ОУН Революціонерів, на якому друг Волошин особисто дякував від імені всіх за ту «велетенську справу, яку робить Микола для нашої справи». Та дні Миколи в Дарахові були почислені. Львівський обласний провід і його провідник друг «Сивенький» вважали, що Львівщина конечно потребує доброго політвиховника, щоб виробляти для інтенсивної праці вишколу та перевишколу політичного та ідеологічного. Таким політвиховником Львівської області провід ОУН призначив саме Миколу Сидора-«Чорторійського». Його побутом стали Львівські ліси, із осідком команди — село Поляна. Перша його зустріч і виступ відбувся в селі Ілові. Слухали його протягом двох годин понад 180 молодців (переважно студенти Львівських та Бережанських шкіл). Та скільки

таких виступів було попереду?

У липні 1944 р. за вказівкою Проводу Микола відходить на захід. П'ять років були довгі роки скитання по чужих землях, важке утвердження і повсякденна боротьба. Перебуваючи в далекій еміграції у вільному світі, його думки завжди із своєю Батьківщиною і її народом, яких безмежно любив. Його боротьба продовжується, тільки іншим шляхом і іншими методами. Микола Сидор-«Чорторійський» стає політичним і громадським діячем, відомий усій українській діаспорі в країнах Західної Європи і за океаном.

У 1947 захищає докторську дисертацію у Франкфурті, переїжджає до США. В 1950 році в Нью-Йорку засновує і стає власником українського видавництва «Говерла», яке провадив 30 років.

Видав і перевидав понад 500 українських книг, друкував кварталник «Біблос», був головним редактором газети «Народне слово», провадив радіо-програму «Гомін України». Стає автором понад 40 творів, зокрема, «Від Сяну по Крим», «Між молотом і кувалдом», «Мандри життя», «Проща до святих місць».

Через довгих 48 років Микола Сидор-«Чорторійський», уже будучи важко хворим, благословить своїх сина і дочку в далеку дорогу до рідного батьківського дому в першу річницю Незалежності Української Держави. З великою пошаною і українською гостинністю зустріла дітей свого односельчанина, великого патріота, борця і славного сина України громадськість села Кам'яне, представники політичних і націоналістичних організацій. На місці, де жила сім'я Сидорів, провів своє дитинство і виріс Микола, його брати і сестри, збудовано і встановлено Пам'ятний знак, символ пошани і вдячності. З яким захопленням переглядав кіноплівку, зняту в Україні. Він, в цей час сам ніби перенісся в рідний край!.. А серце неспроможно затухало, вибиваючи останні удари наземного життя.

Це сталося в травні 1993 року. Сумна звістка облетіла усю українську громадськість: перестало битись палке серце великого патріота, Героя України, незламного борця за Українську справу — Миколи Сидора-«Чорторійського». Його життя — це приклад для тисяч інших, його ім'я повинно жити вічно, ним ми повинні пишатись, ним мають бути названі школи, вулиці. Воно є прикладом патріотизму для майбутніх поколінь.

***Примітка.**

1. Микола Сидор взяв собі псевдонім від назви села де пройшла його молодість, — Чорторії (тепер Кам'яне). Тому псевдо не може бути «Чорторійський». Та й з історичних часів на Україні жив рід князя Чорторійського, то звідки взялося спольщене «Чорторійський»? А під таким іменем видано його книгу «Між молотом і кувалдом».

2. Матеріали біографії М. Сидора опрацював Зеновій Горін.

СТЕПАН-КОВАЛЬ-«КОСАЧ» (1913 — 1946)

Повстанський рух в Україні 1942 — 1954 рр. висунув багато талонувитих командирів УПА, з якими не могли впоратись впродовж багатьох років вишколені в Московщині полковники та генерали. І тільки заручившись місцевими юдами, агентурними правоактивними групами МГБ, яких ґрунтовно готували, їм вдалося поступово знищити УПА та її підпілля.

Одним із таких командирів УПА був сотенний «Косач». Довгий час справжнє його ім'я, походження не були відомими широкій українській громадськості. Спочатку такі дані про повстанців взагалі трималися у секреті, а потім смерть та час ще більше затерли сліди. Але наперекір недругам незалежної України маємо розшукати все про славних лицарів-повстанців, хоч одне-два речення про них мусимо залишити в книжках для історії, яка, вірю, буде колись писатися повно.

Степан Коваль
«Косач»

«Косач» — це сотенний УПА Степан Коваль, що походив з села Молодинчого. Його батько Василь, справний середній господар, та мати Юстина народили і виховали трьох синів: Миколу, Степана та Івана. Всі закінчили сільську початкову школу. В сім'ї панувала українська атмосфера, батько читав українські газети, зокрема «Діло», був членом української кооперативи в селі, потім, з другої половини 20-х рр., став членом «Сільського господаря». Все це не могло не передатися дітям. Потім активно запрацювала «Просвіта». Коли Степанові було 17 років у селі під секретом заговорили про ОУН.

Юнак, що став активним членом Читальні, бере участь у всіх заходах «Просвіти» і антипольських акціях. Зростає його політичний та культурний рівень. Напевно, 1932 року (а може на початку 33-го) він вступає в підпільну ОУН, група якої створилася у селі. Факт той, що вже восени 1933 року разом з восьмома хлопцями з Молодинчого його було заарештовано. Це був перший політичний судовий процес на Ходорівщині. Трибунал засудив трьох, а інших, за відсутністю доказів, було звільнено. Звільнений був і Степан Коваль.

Авторитет підсудних дуже зріс: адже їх судили «за Україну», а це був найвищий еталон. Мабуть, і це вплинуло, а не тільки доброта і краса Степана, що у цьому ж році, після звільнення, він одружився на найкрасивішій дівчині села — Ганусі Олійник. А через рік у них народилася Оля. Та щастя молодій сім'ї не відірвали Степана Ковалю від громадських справ села та завдань ОУН.

Степан та Ганна і далі є активними членами «Просвіти». За це не раз Коваль «мав справу» з польськими жандармами і владою.

Коли у 1939 році прийшли «перші визволителі», Степана Ковалю обирають головою сільради, як розумного, справедливого і грамотного чоловіка. Не перечила цьому і районна більшовицька влада, бо не був «куркулем» і його переслідувала польська влада. Проти його головування не була проти і

оунівська група. Але хто його знав, що ця посада принесе і небезпеку?

НКВД складає списки української еліти села, розумних людей, патріотів, членів ОУН. Місцеві капезеушники (КПЗУ — комуністична партія Західної України, що існувала ще за Польщі) подають такі списки в район. Але щоб їх заарештувати, потрібний підпис голови сільради. Степан Коваль категорично відмовляється. Восени 1940 року його заарештували і вимагають підписати список на арешт. Кілька днів він мучиться: що робити? Як вийти зі складного становища, врятувати людей?

Згадав сьомий пункт Декалогу націоналіста: «Не завагайся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи? Вдався на хитрість. Мовляв, буде співпрацювати. Відпустили. Швидко добрався в Молодинче, повідомив всіх, що під загрозою, попрощався з рідними — і всі пішли в підпілля. З цього часу не було вже у Степана домашнього затишку.

Весною сім'ю С. Ковалю — тата, маму, дружину, донечку — вивезли у Казахстан, де батько, мати, і дев'ятилітня доня померли. Дружина повернулася 1958 року у село. Брати — Микола та Іван були зі Степаном у підпіллі. Микола загинув від рук енкаведистів у 1945 році, Іван після Донбасу захворів і помер, похований у рідному селі.

Під час німецької окупації Степан Коваль також був у підпіллі, потім у Дружині самооборони, а з квітня 1942 р. — у сотні «Сіроманців», спочатку ройовим, потім чотовим, а з вересня 1944 року — сотенним. Це сталося після того, як сотенного «Яструба» провід призначив курінним іншого відділу.

У сотні, на посаді командира розкрився справжній повстанський талант С. Ковалю - «Косача». З нею він пройшов важкими партизанськими дорогами протягом 1944, 1945, 1946 років. За цей час він провів зо два десятки великих і малих боїв, особливо успішними були бої у Нових Стрілищах, під Уневом, участь у розгромі більшовиків Журавенського районного центру і його ліквідації. Більшовики знищили його сім'ю, господарство, а він знищував більшовицьку комуноу.

Бували випадки у бойовому житті «Сіроманців», коли зустрічі з ворогами закінчувались безкровно. Треба було мати командирові — багато витримки і холонокровності, щоб без потреби не ув'язуватись у бій, якщо цього вимагала ситуація. Розповідає Павло Шинальський з Ходорова, зсилаючись на воїна сотні «Сіроманців» п. Вололимира, таку історію.

«Батальон червоних військ, що направлявся на фронт, було затримано і кинуто на боротьбу з повстанцями... Якось наша сотня, пройшовши маршем понад сорок кілометрів за один день, опинилась у лісі і лягла відпочити під кущами біля потічка. Всі були мокрі, бо змочив нас густий дощ, змучені і голодні. Поступила команда відпочивати і просушитися. Дехто вийшов на поляну просушитися під сонцем і спокійно лежав у запашній траві. Тиша — лиш легенький вітер повіває.

Раптом стійковий подив умовний сигнал — хтось іде! Несподівано зі сторони, куди ми мали прямувати, на поляну вийшла група червоноармійців з двома вівчарками на повідках. Це була передня стежа. Бійці сіли на краю поляни і

закурили. Вони були так близько, що ми ловили запах (тютюну) махорки. Але Боже провидіння і витримка «Косача» і на цей раз захистили нас. Солдати покурили, встали і повернули назад. Наша стежа прослідкувала за ними. Солдати пішли з гори вниз, не збиваючи ніякої тривоги.

Пізніше командир сказав, що ліквідувати ворожу групу він вирішив у крайньому випадку. «Ми не мали права, казав він, виявляти себе перед основними силами шміраків. Нам потрібен був відпочинок, а не бій». У цьому проявилася його турбота про нас і мудрість. Червоні не повертались. Ми перемогли без бою.

Пізніше ми довідалися у селі, що солдати говорили: «Мы видели в лесу эту вашу УПА, но они нас не трогали и мы их тоже».

Чи справді так було (що бачили), чи тільки хвалились?

Після рішення Головного штабу розформувати великі частини УПА і перейти до боїв малими підрозділами (до роїв включно), групи «Сіроманців», давали себе добре знати окупантам. НКВД винюхують за командиром невловимих.

При допомозі «осведомітелів» натрапляють на його слід. 23 лютого 1946 року «Косач» був на постої з трьома охоронцями, у хаті Катерини Папірник села Городище Золочівського р-ну на Тернопільщині. Та не святкувалося червонопагонникам (це був день Советской армії!), «Косач» не давав їм спокійно «праздновать». На подвір'ї розгорівся короткий рішучий бій. Всі четверо «сіроманців» загинули, поклавши з десяток енкаведистів.

Цими героями були: «Косач», «Бескид», «Хитрун» та «Шум». Так закінчилось неспокійне і невтомне життя Степана Ковалевського «Косача», та слава не вмере, не поляже однині до віку!

Біографія «Косача» складена за спогадами С. Левицького та Б. Поташника.

Біографія Миколи Левицького має елементи загадковості і навіть легендарності. Його боротьба за волю України була одержимою, і невідомо, хто кинув на неї тінь — вороги чи зависники. Чужа слава багатьом роз'їдає душу.

МИКОЛА ЛЕВИЦЬКИЙ — «ЮГ», «ЖАБКО». **(1914—1945)**

1930 року Галичину потрясла і обурила «пацифікація», що проводилася польською владою. Дослівно це слово означає «утихомиріння». Польща хотіла утихомирити український бунтарський дух народу, що не хотів змиритися з новою окупацією Галичини. Українцям забороняли співати патріотичних пісень, носити вишиванки, відзначати національні події, разом з тим, шукали зброю, підкидали її тим, кого хотіли арештувати, а не мали підстав. Чинили фізичну розправу над людьми, що були організаторами громадських справ, очолювали українські товариства, над свідомими українцями.

Зазнало «пацифікації» і село Молодинче, в якому народився герой цієї сторінки — Микола Левицький. Село обшукували, трясали, били людей, багатьох арештували. Тому майже фантастичним є той факт, що 16-річний юнак Микола у такий час не злякався і зумів уберегти від «пацифікаторів» револьвер часів

першої світової війни, невідомо звідки добутий». Імовірно, що батько приніс з війни, але як він потрапив до рук хлопця? Це було смертельно небезпечно для родини і, зрозуміло, що батьки про це не знали. Виходить хлопець зміг тримати язик за зубами. Коли політичне становище дещо урівноважилось, найближчі друзі Миколи, учні сьомого класу Ходорівської школи, бачили його з наганом навіть у школі. Погодьмося, що така поведінка юнака незвичайна.

Микола Левицький
«Жабко»

Вже така прелюдія до біографії говорить про неординарну постать Миколи Левицького. Він рано ступив на шлях революційної боротьби за українську ідею і цей шлях проходив юнак сміливо і резиковано, не думаючи про себе, лиш про справу.

Народився Микола Левицький 4 листопада 1914 р. у с. Молодинче у селянській родині. Чотири роки хлопець не бачив батька, поки Василь Левицький не повернувся з круговерті першої світової війни. Довго привикав хлопчина до батька, тим більше, що життя зробило Василя стриманою, навіть суворою людиною.

У сім'ї виросло четверо дітей: Грицько, Параскевія, Микола та Марія (її братик-близнюк помер маленьким). Всі діти Левицьких були здібними до науки, Микола особливо. Хоч господарство батька не було бідним, але після початкової школи вчився тільки один Микола. Наука коштувала дорого.

Коли хлопець закінчив початкову школу, вчитель наполягав, хоч і був поляк, щоб батько посилав сина на науку і далі, бо шкода здібного хлопця. Він доказував газді Левицькому, що знає хлопського сина, що став послом до сейму. Батько погодився, і Микола вже у Ходорівській школі. Йому піднайшли квартиру у доброї міщанки-українки, з якою говіркий хлопець спілкувався на різні теми, в тому числі і на патріотичні. Особливе враження на юного Миколу зробили події, що відбувалися на Зелені свята 1928 р., коли вперше відзначалося 10-річчя загибелі Українських Січових Стрільців у Ходорові. З церкви колони людей рушили на цвинтар до могил УСС. Казали, що перші в колоні вже були на цвинтарі, а кінець — ще коло церкви. Пісні, масові хоругви, палкі промови, насторожені жандарми на тротуарах запам'яталися хлопцеві на все життя. Подумки він поклявся також бути борцем за Україну.

І юний Микола спішить виконати клятву. Учнем торгової вищої школи у Львові, мабуть, 1932 року він вступає в ОУН. Хто його рекомендував — не відомо, можливо, його громадська активність у школі, а може, організацію створив у селі Петро Олійник, студент університету? Факт той, що в кінці вересня 1933 року Микола та ще вісім його односельців був заарештований і йому інкримінують, що він очолює організацію у селі і є організатором антипольських акцій у Молодинчому та навколишніх селах. Хоч і не було прямих доказів, але його засуджують на три роки тюрми. Сидів у Плоцьку в камері-одиначці, де замість підлоги — ґрати, під якими текла вода.

Восени 1936 року М. Левицький виходить на волю змужнілий і збагачений досвідом життя і спілкуванням із політичним в'язнями. Він стає урядовцем філії «Сільський Господар» у Ходорові, багато їздить по Ходорівщині. Звичайно, полагався не тільки справи своєї філії, але й справи ОУН. Це йому пригадають через два роки, а тепер він легально займається просвітницькою діяльністю. Часопис «Новий час» 30 січня 1937 р. повідомляв, що Ходорівська «Просвіта» поживила свою роботу, провівши цикл рефератів на тему: «Туга української землі». Всі реферати підготував і виголосив Микола Левицький.

З осені 1938 року вся увага Європи була прикована до Карпатської України, яка збиралася проголосити самостійність, переходячи від автономії до незалежності. Кривно у цьому були зацікавлені українці Галичини. Тому багато молодих хлопців нелегально переходили кордон на Закарпаття і вступали у Карпатську Січ. Подався цим шляхом з Ходорівщини і Микола Левицький зі своїми друзями — Б. Прокопівим та А. Хомусяком.

Вони успішно перейшли кордон і радості їх не було меж. Вони на вільній українській землі! Про це він написав у книзі «13 днів у Карпатській Україні», що вийшла у 1941 р. Але радість була передчасною: вони потрапили у руки чеської жандармерії, яка вела себе не визначено. Після допиту їх передали польській прикордонній заставі. Охоронці «кресів отчизни» жорстоко помстилися хлопцям, що вони перехитрили польських прикордонників при переході кордону.

У цей час у Бережанах відбувався суд над членами ОУН з Ходорівщини. До справи підключили і втікачів на Закарпаття. Миколі Левицькому інкримінують керівництво повітовою ОУН та перехід границі. Друге відкидати не міг, а перше рішуче заперечив, бо бачив, що прокурори не мають достатніх доказів. Все-таки 28 квітня 1939 р. було зачитано вирок: М. Левицький одержав найсуворіший вирок покарання — 13 років ув'язнення. Але після вироку ні дня не сидів у в'язниці, бо (неймовірно!) під час ескортування його з Бережан до Львова на повній швидкості поїзда з кайданами на руках він вискочив через вікно у туалеті і поки поїзд зупинили, скрився у лісі. Це було на перегоні між селами Гутисько і Підвисоке. Щасливо зіскочивши з поїзда, М. Левицький лісами пройшов біля ста кілометрів і біля Мелни знайомий лісник розбив йому наручники. Чом не легенда?

З огляду на таку цікаву обставину користаюся спогадами жителя Ходорова Євстахія Дмитріва, які подає Любомир Калинець у книзі «Місто над ставом» (Львів, 1997 р.):

«Микола Левицький розповідав мені, як він втік з поїзда, коли його перевозили до Львова. Намагаючись використати останній шанс, він розпочав розмову з конвоїром.

- Прошу пана, пустіть мене до вбиральні.
- Як пан Левицький впорається, коли має наручники?
- То може пан поручник допоможе мені стягнути штани?
- Але пан Левицький може втекти.
- Як я течу, коли на руках наручники? Та й поїзд іде на швидкості...

(жандарм, очевидно, перевів руки Миколи з-за спини наперед і знову закував їх кайданками — М. М.).

Микола зайшов до вбиральні, відчинив вікно і вискочив...»

З цього часу до кінця Польщі Левицький знаходився у підпіллі. Керував підпільним рухом Ходорівщини. Коли прийшли більшовики у вересні 1939 р., він — розповідають — звільнив українських в'язнів з Ходорівської тюрми та побив палицею польських поліціантів, що сиділи в окремій камері, заарештовані народною українською дружиною, яка діяла ще до приходу більшовиків. А ще тоді загадково був убитий комендант польської поліції у Ходорові — Бауер. Але все це вже, мабуть, з розряду народної міфології. Народ любить приписувати своїм улюбленим різні подвиги.

Не чекаючи, коли за ним прийде більшовицьке ЧК, Микола Левицький подався на Закерзоння. В м. Криниця вчиться на вчительських курсах, які закінчив. Пребував у Кракові, куди з'їхалися українці, що покинули Україну перед більшовиками. Тут і одружився 27 липня 1940 року на своїй землячці з Вовчатич — Євдокії Москаль. В Кракові зустрічався з найвидатнішими членами ОУН. Можливо, був на Зборі молодих оунівців, які обрали провідником Степана Бандеру.

У липні 1941 року Левицький повернувся до Ходорова і став директором друкарні, яку розмістив у будинку на розі теперішньої вулиці І. Вільде і Т. Шевченка. Він увійшов до повітового проводу ОУН у Ходорові. У друкарні випускав легальну продукцію та нелегальну для потреб підпілля. Коли гестапо розпочало масово арештовувати членів ОУН за підказкою поляків, з якими німці почали тепер тісніше контактувати, прийшлося припинити випуск нелегальної продукції, а незабаром піти у підпілля. Друкарню таємно перевезли в бункер у Дев'ятницьких лісах, де вона продовжувала свою роботу — агітацію за боротьбу з німецькою, а потім з московською окупацією.

Ще при німцях Провід призначив Миколу Левицького референтом пропаганди Окружного проводу ОУН. Він прибирає собі псевдо «Юг». Ось що розповідає редактор журналу ОУН «Ідея і чин» Петро Дужий (з подачі Л. Калинця):

«Я добре знав Юга. Вперше зустрів його навесні 1944 року, коли він був референтом пропаганди Окружного проводу. Його також добре знав і підтримував зв'язок політичний референт Дмитро Маївський — другий член Бюро Головного Проводу ОУН з 1943 року.

Пригадую цікаву історію знайомства. Микола каже мені: «Є «Север», а я — «Юг». Пізніше у розмові з Маївським я згадав: «Ви — Север, а є ще Юг». Він питає, хто такий? Кажу, що Окружний референт. Дмитро зауважує: «Він обрав невдале псевдо, бо моє є скороченим варіантом від українського чоловічого імені Северин». Коли я знову зустрівся з Миколою, то розказав про зауваження Маївського. Мабуть, тому він незабаром змінив псевдо.

Мені відомо також, що Ходорівська друкарня перебазувалася у Дев'ятницькі ліси»....

Десь тоді Микола Левицький створює пропагандивну сотню «Віщуні», назву

якої запропонував повстанець «Орський». Про діяльність пропагандивної сотні детальніше розказано у розділі «Невигадані історії» під назвою «Гей, гоп, босяки!»

Останнє його кадрове призначення — обласний референт пропаганди ОУН. Тепер у нього було псевдо «Жабко». На цій посаді його зустріла смерть. Типова повстанська смерть — від кулі ворога. Вона сталася 7 жовтня 1945 р., коли Микола Жабко йшов на побачення зі своїм швагром Благим — «Шпаком». Так стверджує дочка Левицького Олена Колісник у листі від 10.02.1994 р. до Степана Левицького, мешканця Ходорова, що колись був у сотні «Віщуни».

З двома охоронцями — «Банясом» та «Іскрою» — він вийшов з одного переліска і направлявся у другий. Тут наткнулися на москалів. З трьох повстанців куля вибрала його одного. Спочатку поховали його (під вечір) біля церкви у с. Виспа. На похороні була присутня дружина Левицького. Потім, вночі, таємно повстанці перезахоронили його на цвинтарі с. Підбір'я. Та могила насипана аж 7 жовтня 1990 року і поставлений високий хрест. Рівно через 45 років відправлено по ньому панахиду. Народ пам'ятає своїх героїв.

Але смерть Миколи Левицького овіяна загадковістю. Ще тоді, восени 1945 р., по селах пішла чутка, що його убили «свої» — видав чи навіть особисто вбив швагер Миколи — Зеновій Благий. Що існував такий погolos, підтверджує моя стрийна Іванна Мандрик, мешканка Вовчатич, звідки дружина Левицького. Перший чоловік п. Іванни — Мирон Ганущак — контактував з Левицьким з липня 1941 року. Миколу вона знала в обличчя, пам'ятає його виступ у 1942 році на могилі Марії Юревич-Грекової з Вовчатич.

Цю чутку підтверджував Іван Сохан, мешканець с. Новосільці, чоловік моєї сестри Надії Мандрик-Сохан (помер 1996 р.), який пам'ятав Левицького ще з 1937—1938 рр. Знав він і З. Благого по Рогатинській гімназії і зустрічався з ним ще у 50-х роках. Він казав, що Благий не викликає у нього тепер довіри.

Далі. Якби Левицький — «Жабко» був зрадником (змією пролазять і такі чутки), то його покарала б СБ, але таких чуток, що СБ його вбила не було. Крім цього, мешканці села Виспа, бачили тих москалів, що вбили М. Левицького (підтв. С. Бережанський та М. Пастух). Інша справа, що хтось міг підказати москалям, де чекати «Жабка».

Виходить, оті «свої» — це щось інше, а не СБ. Тут, скоріше, зраджено самого Миколу. А які мотиви? Завдання НКВД? Якісь особисті порахунки? Обидва варіанти можливі. На такий висновок наводить спогад Маруньки Рибоки, мешканки Підбір'я Рогатинського району, який чув від неї політв'язень, член ОУН, Роман Баковський, який зараз проживає у Ходорові. Марунька у ті далекі часи була зв'язковою, знала зверхників ОУН—УПА. Вона розповідала:

«Одного разу на самому початку жовтня 1945 р. до мене в хату зайшли добре мені відомі два провідники, а між собою вони були шваграми — Микола Левицький — «Жабко» та Зенон Благий — «Шпак». Неодноразово я ходила у Молодинче та Голодівку до їхніх родин за різними інформаціями чи потребами. Повечеряли і почали якусь мені не зрозумілу розмову, яка довела їх до

гострої суперечки. Потім дали мені зрозуміти, щоб я вийшла. Я перейшла через сіни до другої кімнати. Вони ще довго сперечалися, нарешті повиходили злі, навіть не попрощалися. А через день «Жабко», «Баняс» та «Іскра» потрапили біля села Виспа під ліском на засідку. Загинув тільки «Жабко». Він був у сірій куртці, таких же штанях-райтках, мав чоботи та сумку (планшет — М.М.) з різними записами».

Розмірковуємо далі. «Баняс» сказав дружині Миколи після похорону, що вони йшли на зустріч зі «Шпаком». «Жабко» був убитий, але тіла москалі не забрали, бо очевидно, вважали, що цей «Бандит» не вартий уваги. І тільки на другий день почали шукати тіло. Хтось їм сказав, що загинув високий провідник ОУН—УПА? Тоді — хто? Хто його знав. А якщо взяти до уваги сварку? Але чи міг «Шпак» організувати свою боївку «під москалів»? Практично не міг би за такий час без допомоги енкаведистів. Але Благий на той час (1945-й рік) ще не був зв'язаний з НКВД, бо ще його не були піймали. Це підтверджує книжка «Поєдинок на переправі», написана радянським редактором Виноградським та працівником КГБ Якименком (з Івано-Франківщини). Автори стверджують що «Шпака» вони полонили у 1947 р. і він співпрацював з ними вже після його арешту.

Виходить, що Благий зробив це на «власну руку». А чи так?

Найбільше підстав про смерть «Жабка» дає людям особа Благого. Тому й поголос такий був. Але чи не було і це провокацією НКВД, щоб підірвати довір'я між зверхниками і між зверхниками та людьми?

Як би там не було, а чорна рука посягнула на героїчне життя Миколи Левицького, комусь заваджала його діяльність.

На жаль, є людина, яка вважає Миколу Левицького негідником і зрадником (читай «Новий час» за 28 червня 1995 року). Але тут вже якийсь інший мотив закладений.

Яскраве, небуденне політичне життя Миколи Левицького не давало і, виявляється, не дає спокою дрібним душам, вони не можуть збагнути жертвовного життя кращих синів України. Та ржавчина підозри та заздрості не прилипне до чистого серця героя.

Я не згідний з тими, що кажуть: хай крапку над «і» поставить історія. Якщо не поставимо її ми, ті, що ще щось пам'ятають з тих часів, ті, що вивчають ці події, то хто ж колись поставить цю загадкову крапку? Хіба історія — якась чарівна фея, що прийде колись і поставить цей маленький і кругленький значок?

Не чекаючи, що скаже загадкова фея-історія, стверджуємо, що Микола Левицький пройшов чисте життя, «і не набрався скверни» (В. Стус), а смерть його хай буде на совісті винних.

Життя Миколи Левицького — «Юга», «Жабка», овіяне легендою, очищене правдою. Назавжди! А свідченням цьому є високий хрест на його могилі. Як пам'ять народу.

Ця сторінка присвячена людині, що уславилася не стільки життям, скільки мужньою смертю, що поставила її у ряд повстанських героїв Ходорівщини.

ЙОСИФ ГЕСС — «ГОНТА». (1914—1944)

Йосиф Гесс не мав права так просто потрапити до рук своїх катів, враховуючи його службове становище в УПА. Він був районним референтом СБ (Служби Безпеки) і потрапити до рук НКВД, не зробивши й жодного вистрілу по ворогах, не простимо. Можливо, широ усвідомивши свою легковажність, так мужньо вів себе на допитах і героїчно помер.

Власне, хотілося б оправдати чи просто пояснити таку безпечну поведінку повстанців у перші місяці повторної совітської окупації.

Коли змінилася німецька окупація більшовицькою, то, мабуть, українська партизанка не була готова сприйняти всю підступність московського режиму, НКВД — це не гестапо. Звичайно, жорстокістю вони нічим не відрізнялися одне від одного. Але підступністю гестапо набагато поступалося НКВД. По-перше тому, що московській агентурі було легко спілкуватися з місцевим населенням, маючи у своєму розпорядженні агентів — українців. Німця кожен міг розпізнати. По-друге, гестапівці зовсім не вміли шукати підпільників. Від них можна було сховатися і під столом, якщо застали підпільника в хаті. По-третє, сексотства практично не було серед українців. Цю роль хіба виконували місцеві поляки або «фольксдойчі» (давні німецькі переселенці). Інша справа — каральні експедиції. Тут вони з німецькою пунктуальністю і методичністю виконували накази масового вбивства. А в індивідуальному плані їх можна було «водити за носа».

Пам'ятаю, цілих два роки вони ловили мого стрія Івана Мандрика, декілька разів заставляли його вдома, але ніколи не впіймали. І родини не чіпали, бо для них кожна людина відповідала тільки за себе і не брали до тюрми тата тому, що син був у партизанах. Але одного разу добре прилюдно збили мого діда за сина Івана, що вислизнув їм з рук. Зігнали злість за свою невдачу. І контрибуція — забрали корів до «ляндвірдшафту» (державне господарство).

Братів Степана Бандери знищили не як братів провідника, а за їх діяльність, наприклад, наймолодший брат Богдан був розстріляний як керівник однієї із Похідних груп ОУН.

У підпільників, таким чином, була якась безпечність, легковажність до конспірації. У перші місяці московської окупації ця безпечність продовжувалась, повстанці і підпільники вели себе так, як у попередні роки. Тому останні місяці 1944 року принесли багато лиха, несподіваних жертв. Так, наприклад, поручник Іван Олійник через довірливість втратив у Підністрирянах у жовтні двадцять одного хлопця. Два повстанці («Неситий» — Євстахій Солонинка та

Йосиф Гесс «Гонта»

«Ярий» — Василь Білоус), родом з Жирова, йшли собі дорогою з Чорторив (Кам'яного) і не думали, що на возі, який їхав навпроти, могли сидіти енкаведисти, які скосили повстанців просто на марші. І таких випадків безпідставної безпечності було немало по всьому району. Одною із таких жертв став Йосиф Гесс — «Гонта».

Восени 1944 року йшов відвідати батьків у Молодинчому і на подвір'ї був зненацька схоплений енкаведистами, що чатували на нього і не жаліли часу — знали, що колись прийде. «Гонта» не встиг навіть автомата зняти з плеча. А був досвідчений і вправний вояк.

Звідки ж взялося у Молодинчому німецьке прізвище Гесс?

Дід його з іншими родичами виїхав з Німеччини вже старшим хлопцем десь на початку 70-х років XIX століття. Більш заможні Гесси виїхали за кордон — в Росію і осіли у Києві, зайнявшись виробництвом будівельної кераміки, хто будівництвом домів, дехто мав відношення до пуску першого трамвая у Києві, а хто випускав перші грамофонні воскові платівки. Хтось залишився у півдавстрійській Галичині. Дід Йосифа купив землю у Молодинчому, одружився з українкою і став господарити. Діти їх перебували під сильним впливом матері і українського оточення, вони почувалися українцями. Син Якуб виростав зі сільськими хлопцями, ходив у школу, співали українських пісень, ходили разом на забави (танці), грали у виставах. А коли завів свою сім'ю, то всі діти його були вже «твердими» українцями.

За німецькою традицією «на землі» мав лишатися тільки один син (щоб не дробити господарства), інші діти мали оволодіти ремеслом. Батько Йосипа волів бачити найстаршого сина стельмахом, добре знаючи потребу села у такому ремеслі. Бо хіба може існувати селянин без воза, саней, борін, плуга та іншого дерев'яного начиння? Бачив перспективу для сина. Давав його до добрих майстрів на науку. На середину 30-х рр. село вже мало доброго стельхаха зі своєю майстернею.

Другий син Едуард став кравцем. Були ще дві сестри — Катерина та Кароліна. Всі діти були активними у громадсько-політичному та культурно-просвітницькому житті села.

Членом ОУН Йосип став ще у 1937 році, повернувшись з польської армії, брав активну участь у всіх акціях організації. Залучив його до підпілля, швидше всього, Микола Левицький, який відбув своє трьохрічне ув'язнення у польській тюрмі. Йосип твердо дотримувався конспірації і тому, коли почались арешти оунівців весною 1939 року, підстав для його арешту не мали. Обійшло його лихо і під час «перших совітів».

Коли 30 червня 1941 року було проголошено у Львові Акт відновлення Української Держави, Йосип за рекомендацією Антона Хомусяка (його земляк), який входив у провід ОУН у Ходорові, стає комендантом української поліції в Новосільцях. Керував нею до кінця літа 1943 року, поки вся українська поліція не перейшла в УПА, забравши зброю.

Будучи в поліції, виконував різні завдання ОУН: охороняв при потребі зверхників ОУН, супроводжував їх для безпеки по терені району, добував

зброю та набої і складавав їх у спецкриївках, одержував від М. Левицького виготовлені у Ходорівській друкарні різні німецькі документи для підпільників та ін.

У серпні 1943 року потрапив у біду референт пропаганди надрайонового проводу ОУН Антін Хомусяк: його тяжко поранили у Молодинчому німці з поляками, полюючи за українськими підпільниками. Полоненого Антона німці повезли на станцію Новосільці-Журавно (на лінії Чернівці — Львів). Коли про це дали знати Гессу, який був у Новосільцях, той, не гаючись, забрав своїх хлопців, щоб відбити у ворогів друга і зверхника. Але запізнилися. Німці, не чекаючи поїзда, посадили пораненого на маневровий паровоз і відїхали до Ходорова. Поклали Хомусяка у лікарню і поставили вартових. Потім його мав чекати жорстокий допит гестапо.

Й. Гесс був організатором і учасником визволення Антона. І зробив це оперативно і успішно. Але врятувати життя провідника не вдалося: він втратив багато крові і незабаром помер (про ці події читай нарис «Визволення» у розділі «Невигадані історії»).

З цього часу Й. Гесс переходить у підпілля і очолює Службу Безпеки району, носячи псевдо «Гонта». Принциповий і справедливий він швидко завоював авторитет не тільки серед друзів, а й населення району. Люди знали: «Гонта» захистить від несправедливості і не покарає без причини.

Але справжню силу волі, мужність і відданість українській справі виявив, коли так гупо потрапив у руки НКВД. Він пройшов всі кола більшовицького пекла: його жорстоко мучили у Ходорівській тюрмі — нічого не сказав; його пропустили через «карусель» і допитували від імені бандерівців у лісовому бункері, спеціально збудованому енкаведистами — і тут, «не розколовся», його мордували садисти у Стрийській тюрмі — але були безсилі перед ним.

Щоб показати духовну бідність ворогів, він вкінці заявляє що є провідником СБ (в чому вони не сумнівались), але слова від нього не почують. І не почули. Хіба це не той історичний Гонта, що четвертований вергав слова прокляття своїм катам — польським конфедератам 1768 року?

Нашого «Гонту» жорстоко знищили більшовицькі завойовники — прилюдно повісили у Ходорові, зігнавши для постраху людей, щоб бачили страту патріота. Та не побачили кати страху у людей, а співчуття до героя. Тому першої ж ночі (а мав висіти три доби) побратими викрали його тіло, знешкодивши вартових, не дали на наругу ворогам.

У цьому легендарна біографія Йосифа Гесса - «Гонти», його мученицька смерть і... безсмертя.

Вічна слава мужньому герою України!

Ця біографія є свідченням того, як від більшовицького режиму страждали невинні люди, як «здійснювався» закон «Батько за сина не відповідає, а син — за батька».

ТЕКЛЯ ПРОКОПІВ (БАГЛАЙ)

У родині Семена Прокопів з Дуліб Текля була найменшою дитиною. Коли загинув батько на Албанському фронті першої світової війни, дівчині було тільки 2 роки. Вдовина сім'я хоч була велика (семеро дітей), але дружна. Діти любилися, охоче працювали, допомагаючи матері. Особливе довір'я існувало між Богданом та Теклею, найменшою сестрою. Коли у серпні 1940 року енкаведисти арештували Теклю, щоб вийти на Богдана, який перебував у підпіллі, о. Сеньківський натякнув Богданові, щоб виїхав з села, бо Текля може не витримати тортур і видати його, Богдан з переконаністю заявив: «Ні, сестра ніколи мене не видасть». Віра брата у сестру підтвердилась її муками, які перенесла у більшовицьких застінках.

Коли Текля була заарештована, на цей час була вже заміжня за Архипом Баглаєм, теж націоналістом. Їй було тоді вже 25 років.

...20 серпня 1940 року був для Теклі звичайним робочим днем. Вона працювала у крамниці. Відпустивши вранішніх покупців села, трохи, як говорять, «розігнула спину», бо люди вже пішли до роботи. Почала впорядковувати товар на полицях та під прилавком. Коли заходять двоє — секретар сільради та з ним невідомий.

— Текля Прокопів-Баглай? — спитав офіційно і суворо незнайомий. Вона відразу зрозуміла, хто завітав до неї у крамницю.

— Так, — відповіла здавлено, але спокійно.

— Підете з нами, маємо в'яснити деякі документи по кооперативі. Закривайте крамницю!

Вони повели Теклю до авта, яке стояло біля сільради. Машина рушила. Думала, що їде у райцентр (Нові Сірилища), але у Грусятичах машина повернула вліво. «Отже, до Бібрки або до Львова», догадалась молода жінка. У Бібрці перебували леякий час в НКВД, а вечером рушили далі. До Львова прибули удосвіта 21 серпня.

На вулиці Замартстинівській (тюрма) відразу передали її слідчому Козлову, який допитував її про ОУН — Організацію Українських Націоналістів. Текля членом ОУН не була, але про організацію знала багато від брата Богдана, який був членом вже давно. Але вона рішуче заперечила — нічого не знає про ОУН ні про брата Богдана.

— Націоналісти до нас не приходили, а Богдана бачила ще восени 1938 року, — сказала Текля.

— За що його арештувала польська поліція?

— Не знаю. Казали, що хотів перейти границю, — відповіла.

— А куди перейти границю? — допитувався слідчий.

— Не знаю, — сказала Текля —

— Не знаєш?! — вигукнув. — Ребята, пощекотите ей ребра!
Троє здоровенних катів почали люто збивати жінку. Вона не відповідала або

стогнала: «Не знаю». Били і відливали водою, коли тратила свідомість, знову били. Потім примушували випити якусь рідину зі склянки. Обороняючись, щоб не випити, якось вибила з рук енкаведиста склянку з рідиною, вона впала на бетонну підлогу і розбилась. Як мала подіяти на неї ця рідина — не відомо, але вони тримали її у слідчій кімнаті з понеділка до четверга, не перестаючи катувати.

Лише ввечері у четвер вони привели її в камеру, де було 15 жінок. Як звичайно, спочатку поставились до неї з недовірою, бо знали, що десь була 4 дні. Але коли побачили, що на ній нема місця, не побитого і не покаліченого, почали прикладати їй холодні компреси. Коли рани трохи загоїлись, її знову беруть на слідство. Тепер не били, а хотіли підійти підступом та шантажем. Козлов навіть видавив із себе усмішку:

— Вибач, що трохи... побили тебе — сама винна. А тепер бачимо, що даремно. Тут, недалеко від тебе, сидить твій чоловік і Богдан.

— Неправда! — від несподіванки вигукнула.

— Чому неправда? Ти вважаєш, що Богдан так добре був сховався?

— Тому що... його тут нема... Я його після суду у 39-му не бачила.

— Як не бачила? Він тут і скоро приведемо його на очну ставку. Богдан мудріший від тебе: він все зізнався. Тепер ми знаємо все. А твоє зізнання потрібне тільки для звірки показань. Може, є якісь неточності?

— Я не знаю, про що маю признатись, — відповіла твердо. Їй дали спокій. Відвели в камеру. Теклю забрали після місяця вагітності, вона реагувала дуже вразливо на запахи, не могла переносити запаху і «смаку» тюремної саламахи, не могла її їсти, блюванню не було кінця, а під кінець — взагалі було нестерпно.

Вона оголосила голодування, бо думала, що жити не зможе. Втрутився до її справи прокурор і переводять Теклю до Бригідок (на Чапаєва). Помістили в камеру до породіль (у квітні), а 10 травня вона народила сина. Тепер її перевели до жінок з дітьми, де їх було 16, але лише трьом підставляли політичні статті. Це була Зарицька, Костир і одна полячка з Кракова, всі інші йшли по кримінальних статтях. К. Зарицька передала Теклі деякі речі сина, бо він був вже більшим, тим більше, що вуйко Зарицької (лікар) домігся забрати її сина з тюрми.

Тепер, коли Текля ще не прийшла до себе після родів, її передають слідчому Рудому. І ось знову слідча кімната:

— Ти чула про слідчого Рудого?

— Ні, не чула, — відповіла Текля.

— Хто потрапляє в його руки, то зізнається у всьому, бо живим від нього не виходить.

Текля мовчить, бо що скажеш?

— Рудий — це я! — зробив переможний висновок енкаведист. — Якщо не розкажеш все, що знаєш, де шукати Богдана, то будеш гнити в тюрмі, а сина віддамо до дитячого будинку, де виховаємо його так, що коли виросте, то вб'є тебе!

Текля не втрималася і з обуренням сказала:

— Не дочекаєшся цього!

Слідчий вхопив її за волосся і почав товкти головою до стіни, але, на

щастя, увійшла медсестра і зупинила знущання. На другий день Рудий був дуже лагідний, дав їй прочитати протокол, який склав і сказав:

— Хоч ти ні в чому не зізналася, але 10 років тобі все одно дадуть.

Коли почулася канонада і німці вже наближались до Львова, в'язнів почали виводити з камер на подвір'я. Розстрілювати чи вивозити? Люди кинулись до воріт, та охоронці почали стріляти у натовп. Були поранені і вбиті. Усіх знову повернули до камер і продовжувались розправи. Вбивали найперше політичних. Текля сиділа у змішаній камері, тому врятувалась від перших розстрілів. А все-таки їй було приказано зібратись і чекати. Чого? Розстрілу чи вивезення?

За стінами чулися глухі постріли, крики та стогін людей. Текля чекала на свою чергу... Мученицьких тридцять хвилин... Молилася... І ласка Божа прийшла до в'язнів. В один момент відчинилися двері, і люди в цивільному, але зі зброєю сказали виходити на вулицю і невеликими групами повертатись додому. Запрошень не треба було більше. Хто ще був живий радісно зітхнув, перехрестився і вибіг з камери.

Це були українські підпільники, що врятували в'язнів Бригідок. Ця мужня жінка готова була голову покласти на плаху, але ні одним словом не зрадила свого улюбленого брата. Тому не може вона простити юді, який через сім років видав Богдана і його друзів на смерть.

Але смерть породила безсмертя. І слава тим, що не зняли імені! Написано за поданням дослідника повстанського руху, кандидат економічних наук Йосипа ДАВИДІВА.

Біографія Миколи Рака не є якоюсь незвичайною, але вона свідчить, як звичайний сільський хлопець став достойним борцем за волю України, чесно виконував клятву члена ОУН і всі її доручення.

МИКОЛА РАК — «ЗЕНКО» (1916 — 1951)

На південній стороні Ходорівщини, на плоскогір'ї 350 метрів над рівнем моря, від сторони Ходорова за лісом розмістилося село Підліски. Грунтова дорога сполучала його із сусідніми Новосільцями, а з іншими селами — Черемховом, Бортниками, Сугровом — звичайними польовими дорогами. Це — мала батьківщина нашого героя. Тут, у цьому типовому українському селі, 1916 року народився і виростав Микола Рак, що йому згодом судилося стати грізним «Зенком».

У сім'ї було п'ятеро дітей: Михайло (1905 р. н.), Катерина (1908), Федір (1912), Микола (1916), Анна (1918 р.). Батько хворів і підростаючі сини стали його опорою у веденні господарства. Встигали всюди: і в полі і вдома, а в школі діти себе показали здібними до науки. Але закінчили тільки по 4 класи, бо продовжити навчання дітей сім'я не

Микола Рак
«Зенко»

спроможена була, бо тяжка недуга не відступала від батька і він помер п'ятдесятирічним 1933 року, поборений хворобою. Миколі йшов тоді 18 рік. На цей час активно діє п'ять років тому створена ОУН. Зростає свідомість українського народу, особливо молоді, яка горнеться до «Просвіти», «Соколів», «Лугів», найбільш сміливі вступають в ОУН. Вечорами по селах збирались гуртами і співали патріотичних пісень: «Не пора, не пора», «Україно, Україно, як тобі здається?», «Ми гайдамаки», «Вже триста літ» та ін. Пацифікація 1930 року тільки підсилила протест українців проти Польщі, а судовий процес над Біласом і Данилишиним за напад на пошту в Городку і смертний вирок хлопцям рішуче повернув симпатії молоді в сторону ОУН.

Шовіністична влада Польщі особливо шаленіла після вбивства міністра внутрішніх справ П'єрацького. Суд над групою Степана Бандери ще більше гуртував молодь. У 1934 році Ходорівщина також мала політичний судовий процес, де судили дев'ятох хлопців із сусіднього Молодничого. Цих хлопців, особливо Миколу Левицького, Петра Олійника, Антона Хомусяка добре знали у Підлісках, можливо і тут вже були члени ОУН. Не стояли осторонь всіх цих процесів і три сини Івана Рака — Федір, Михайло і Микола. Вони співають у хорі, ставлять вистави, організують свята національних подій, Шевченківські ювілеї тощо. Нераз за співи недозволених пісень жандарми штрафували молодь, за недозволені п'єми, закривали «Просвіту». Але народ вже не можна було поставити на коліна.

З початку 30-х років на Ходорівщині відбуваються великі походи до могили українських Січових Стрільців у Ходорові. Великі маси народу з навколишніх і навіть дальших сіл прибували у визначений день з процесіями до Ходорова. Це були дуже ефективні заходи. Народ ніби ще раз переконувався у своїй силі, тут звучали палкі промови і заклики, зустрічалися підпільники, лунали українські пісні. Всі ці заходи гартують твердість духа Миколи Рака, у нього викристалізовується почуття гордості за свою націю, народжується бажання і готовність стати до боротьби за волю України.

У такій праці пройшло кілька років. У 1937 році Миколу покликали до польського війська. Як юнак добре розвинений фізично, розумово здібний Микола приставлений до престижного роду військ — кавалерії. Охоче вивчав військову справу і вже через півроку став капралом. Та почалася польсько-німецька війна 1939 р. Кілька днів був на фронті, потім покидає здезоорганізоване військо і повертається додому. Якось перебули півтора року режиму «перших совітів».

1941 року розпочалася війна між двома імперіями — коричневою і червоною. Скориставшись ситуацією, ОУН проголошує Акт відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.). Народ Галичини був на піднесенні. В кожному селі насипали в честь цієї події символічні могили (які потім розгорнули більшовики), відбуваються маніфестації, походи. Молодь бажає служити Україні. У цьому році Микола Рак вступає в ОУН і по вказівці організації йде на навчання в школу української поліції у Львові. По закінченні навчання працює в Ходорівському районі комендантом у Бортниках. Працюючи в поліції,

як член ОУН, він виконує важливі завдання ОУН. З ним працювали його побратими, члени ОУН — Михайло Нагірняк, підрайоновий провідник по псевді «Буй-Тур», Микола Баріляк (пс. «Фелікс» з Дрохович, Хомусяк Павло з Молодинчого, Володимир Шранк з Підністрия. Вони сприяють визволенню пораненого Антона Хомусяка, якого німці тримали під вартою у Ходорівській лікарні, через них потрапляє зброя до підпілля ОУН.

З наближенням більшовицько-німецького фронту Микола з друзями, забираючи зброю і амуніцію, ідуть в УПА і входять до керівництва визвольного руху у районі. Миколі Раку організація доручає очолювати Службу безпеки (СБ) на Ходорівщині, якою керує до 1949 року. Десятки і сотні операцій і доручень було виконано під його керівництвом. Багато уваги приділяє керівник СБ «Зенко» виявленню і знешкодженню «осведомітелів» НКВД — по народному сексот. А вони були практично в кожному селі.

Про діяльність Миколи — «Зенка» на теренах району згадує багато учасників визвольних змагань сіл Горішне, колишні члени ОУН, повстанці Мрук Іван, Баріляк Василь, зв'язкова Хоманчук Стефанія із Станківців, яка відзначала його конспіративність і вміння працювати у підпіллі. Сич Марія, мешканка Гранок-Кут, розповідає, що у її батька була криївка, де перебували повстанці «Громовий», «Сич» — Мединський Іван, «Файка», «Бурун», «Ворон». У їхньому товаристві вона нерозлучно бачила «Зенка», зустрічала його.

По моїх дослідженнях ці повстанці входили у надрайоновий провід і його охорону. В 1949 році більшовики дізнаються про діяльність Миколи як есбіста (до цього часу побутувала думка, що Рак Микола подався на Захід) і вивозять у Сибір його маму, брата Михайла з дружиною і дитиною. Мати померла у Хабаровську, Михайло повернувся у 1960 році.

У 1949 році провід переводить Миколу в інший район — на терени Бібрщини, де він також очолює СБ веде принципову боротьбу із зрадниками повстанського руху, забезпечує безпеку членів проводу ОУН Бібрщини. Прошло ще два роки. Фактично повстанський рух йде до свого трагічного кінця. Сили були абсолютно нерівними, але перемогу (моральну!) здобула ОУН—УПА.

Трагедія Миколи Рака розігралася в Угринівському лісі 1951 року. В бою з енкаведистами «Зенко» дорого заплатив за своє життя. Це підтверджує останній упіст на Ходорівщині, що перебував у боротьбі до 1956 року, — Іван Лисак (пс. «Стефко»).

1951 року одержує повістку з воєнкомату Стрия брат Миколи — Федір. На станції м. Ходорів його заарештували. На слідстві і допитах, застосовуючи фізичні тортури, випитували Федора про Миколу, де він. Нарешті показують фотографію вбитої людини під деревом і вимагають підтвердити, що це Микола. Федір впізнав брата, але відповів, що не бачив брата 10 років, тому не може підтвердити, що це він. Можливо, що НКВД ще довго буде «полювати» за неживим вже Миколою Раком, що мав псевдо «Зенко», відомим у повстанському русі Ходорівщини, а вона оплакувала вже втрату мужнього борця, патріота, незламного націоналіста.

Вічна слава героям України!

МИХАЙЛО КОНДРАТ — «СКИТАН» (1916 — 1946)

Свою політичну діяльність у молоді роки, Михайло Кондрат пов'язував з Ходорівщиною, тут творив при польській окупації сітку ОУН, входив у провід повіту. Ходорівщина пам'ятає його як одного з активних провідників ОУН, рахує його «своїм».

Михайло Кондрат (псевдо «Скитан») мав нелегке дитинство, важку молодість. Народився 22 серпня 1916 року у селищі Нових Стрелищах Жидачівського району у хліборобській сім'ї. Коли йому виповнився один рік, на італійському фронті загинув його батько, а через рік померла мати. Залишились сиротами двоє дітей: чотирирічна Настуся і дворічний Михайлик. Їх забрав до себе на виховання дідусь. Після закінчення Новострелищанської школи Михайло поступає у Львівську політехніку. У цей час помирає дідусь. Тоді польський уряд не давав можливості українцям працювати за спеціальністю. Тому Михайло був змушений працювати продавцем у крамниці села Вибранівки. Та невдовзі повертається додому. Тут він одружився на такій, як і сам, сироті Марії Грек. Прооце сімейне життя Михайла було коротке. Ще під час

Михайло Кондрат
«Скитан»

навчання у Львові він вступив в ОУН. Як активний член організації невдовзі стає керівником новострелищанської націоналістичної організації. Відомості про його роботу просочились до польської жандармерії. Михайла арештовують і кидають на шість місяців у тюрму Бережан. Тільки війна Польщі з Німеччиною принесла Кондрату визволення.

Коли на українські землі ступили червоні війська, Михайло пішов у підпілля. Скоро він стає повітовим провідником ОУН. Під час німецької окупації «Скитан» працює обласним організаційним референтом Львівщини (1943 — 1945). У 1944 році його призначають тимчасовим обласним провідником Львівщини. З 1945 року стає крайовим організаційним референтом Львівського краю. Все своє коротке життя він був у русі, у боротьбі. Важка праця підпілля вплинула на його здоров'я. Він хворіє на туберкульоз легенів. Але й хворий Михзайло не припиняє своєї роботи. Важко вмирати тридцятилітнім, а ще важче жити, стоячи на колінах. Такого життя він ніколи не прийме. «Скитан» свято пам'ятає заповідь націоналіста: «Здобудеш Українську державу або згинеш у боротьбі за неї». І він гине. Гине, щоб жили його рідні: дружина Марія, діти Ігор, Галя, Михась, які теж переховуються між добрими людьми. Він вірить у кращу долю, у краще їх майбутнє.

Та були поодинокі люди, що ставали на шлях зради. Таких енкаведисти тримали біля себе до того часу, доки вони були їм потрібні, а потім викидали їх геть, як старий непотріб. Часто зрадників засилали у безмежні сибірські простори. А чесні, віддані люди, продані сексотами, гинули у нерівній боротьбі.

Ось один із багатьох випадків, що стався 22 лютого 1946 року на хуторі Кам'янка Рогатинського району. На узліссі біля хутора ще восени 45-го була збудована криївка за всіма правилами конспірації. Вона складалася з довгого звивистого тунелю та двох досить обширних кімнат. Одна з них була робочою, друга — спальнею. Верх криївки був замінований. Міни можна було підірвати зсередини за допомогою акумулятора, який постійно знаходився у криївці.

Криївка призначалась для членів крайового проводу Львівщини. Зимою тут поселилися три підпільники — «Скитан», «Кіт» і «Аскольд». Обслуговували криївку молоді хлопці Турчин Петро та Чмир Іван. Вони приносили сюди все необхідне і забирали партизанську літературу, яку передавали зв'язковим, що регулярно приходили на хутір. Бували випадки, що хлопці залишались у криївці на ніч. Коли хтось з підпільників ішов на завдання, хлопці маскували криївку. Весь час йшла посилена робота. Цілу добу не переставала вистукувати друкарська машинка. Звідси видавались відповідні накази окремим групам повстанців, надсилались відозви до селян та червоноармійців.

Скоро життям на хуторі стали цікавитись енкаведисти. Вони дізналися про криївку та її місце знаходження. Ввечері 21 лютого хлопці принесли сюди літературу, харчі і залишилися тут ночувати. Зранку повинні були забрати з криївки надруковані листівки і віддати їх відповідним зв'язковим. Та зранку енкаведисти оточили криївку. Тут були три члени крайового проводу і два хлопці. Знаючи, що криївка замінована, більшовики привели сюди людей з хутора. Вони знали, що тепер підпільники мін не підірвуть, шкодуючи людей з хутора.

Знайшовши вхід до криївки, облавники запропонували повстанцям здатись без бою. Становище було безвихідним. «Скитан» дозволив Турчину і Чмиру вийти із криївки. Не можна було допустити, щоб підлітки: які стільки допомагали повстанцям, загинули. Облавники почали допитувати хлопців, як вони опинились разом з партизанами. Ті, навчені підпільниками, сказали, що повстанці їх забрали з собою насильно. А тепер вони вирвались на волю.

Енкаведисти запропонували підпільникам виходити з криївки, та повстанці дали свою відповідь довгою чергою з кулемета по більшовиках. Ті відскочили від виходу. Облавники зрозуміли, що партизани живими не здадуться, й почали стріляти по входу у криївку. Звідти час від часу давав кулеметну чергу «Аскольд». Тим часом «Скитан» і «Кіт» нащипали всі документи. Було спалено літературу, порізано одяг, взуття, побито друкарську машинку, знищено усі записи. Енкаведисти почали кидати гранати та димові шашки.

Кулемет «Аскольда» був пошкоджений. Кулеметник задихався від газу. «Прощайте, друзі!» — вигукнув і пустив собі кулю у висок.

«Почувши постріл, «Скитан» і «Кіт» зрозуміли, що настала їх черга. Вони обнялися і заспівали «Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля», — почулося із підземелля. Потім прозвучали два постріли. Наступила тиша. Деякий час ще мовчки стояли енкаведисти, побоюючись наблизитись. Облавник кинув у криївку ще одну гранату. Та відповіді на вибух не було.

За поданням Івана Ворони із Н. Стрілищ.

Це біографія про Окружного провідника ОУН до якого входили і терени Ходорівщини. У революційній боротьбі ще з 30-х років.

ВАСИЛЬ КОСТИК — «ДНІПРОВИЙ» (1918 — 1948)

Народився в Отиневичах у свідомій селянській родині. Національна ідея була дуже у пошанівку батьків і передавалось дітям. Після закінчення сільської чотирирічної школи, вчився у Ходорівській семикласній, потім — у приватній українській гімназії вчителя Дмитра Гулея (сина Куприяна) — два роки, завершує навчання у Рогатинській українській гімназії. Це була кузня національних кадрів на Прикарпатті. З часу навчання у Рогатині займається просвітницько-політичною діяльністю, організовує у рідному селі та інших селах драматичні гуртки, складає сценарії для різних імпрез та академій.

Ще у гімназії стає провідником Юнацтва ОУН, а при «перших совітах» — керівником Юнацтва ОУН у районі. Про його молоді роки Дмитро Гулей (з Отиневич) згадує:

З приходом більшовиків (1939 р.) «з Отиневич мусів піти у підпілля Василь Костик. Це був дуже талановитий хлопець, провідний член ОУН. Він був моїм шкільним товаришем і близьким другом. Ми просто захоплювалися його здібностями. Він був добрим художником, міг узяти олівця і за кілька хвилин нашкіцувати портрет, мав чудовий почерк, був знаменитим промовцем, декламатором, актором і режисером, публіцистом і журналістом. Коли в більшовики його не знищили у 1948 р., нині він міг би стати видатним політиком» («З Ходорівщини через Канаду — в Україну», стор. 22 — 23).

Перебував на нелегальному становищі з 1939 року, коли польська поліція хотіла його посадити у Березу Картузьку. З цього часу понад чотири роки рідним домом стала йому хата Акулини і Матія Сидора — батька відомого націоналістичного діяча Миколи Сидора — «Чорторійського» у селі Чорторії (Кам'яне), що біля Піддністрян. Сам Микола «Чорторійський» у своїй книзі «Між молотом і ковадлом» згадує:

«Походив «Дніпровий» із села Отиневичі і перебував у нашій сім'ї ще перед війною, бо укривався ще з часів як польська поліція хотіла його запроторити у Березу Картузьку. Моя мама годувалал і переховувала його як свого сина більше як чотири роки: за Польщі, за першої більшовицької окупації і за часів німецького насильства. Він мав з собою дружину і двоє діточок...» (на 1944 рік, липень).

До речі, ця сім'я (Матія Сидора) давала притулок і Роману Шухевичу, коли ще був студентом.

З початку 1943 року В. Костик стає окружним провідником ОУН, що охоплює Ходорівщину, Новострілищанщину, Бібереччину і Миколаївщину. Стає відомим під псевдом «Дніпровий». Це на теренах його округу відбувалися бої з німцями, мадярами, калмиками літом 1944 (червень — липень), а потім з більшовиками. Автор цих рядків пам'ятає як палали села Ілів і Стільсько, що були базою для УПА, коли туди ввірвалися німці. Повстанці застосовували у бою з калмиками,

а потім з німцями міномети та 11 своїх гармат, старшиною та командиром був наш земляк Іван Вовчук — «Бойко», «Габ» (з хутора біля Гранок).

Підручки постраждалих від пожеж родини розійшлися по селах, помагали людям у праці (пасли корів, були погоничами, доглядали худобу). По сусідству працював такий хлопець, мій ровесник. Так він нам розказував про УПА такі історії, що ми розкривали рота від цікавості. Ми ж бачили повстанців вряди-годи, а там — і кавалерія з шаблями, і мотоцикли, і гармати, і майстерні виготовлення кулеметів та автоматів. І все, виходить, він, бачив, торкався своїми руками, виконував якісь доручення, навіть ходив у розвідку. Ми вірили, але вважали, що багато хвалиться. І тільки тепер, коли прочитав книгу «Між молотом і ковадлом», я зрозумів, що Василько говорив правду. Такий партизанський край був і керував цим краєм Обласний провідник «Старенький» та Окружний «Дніпровий» — Василь Костик.

З початку серпня 1944 р. на теренах округу «Дніпрового» повстанські сотні переходили у більшовцьке запілля (тил).

В. Костик був організатором багатьох вишколів УПА на теренах округу (старшин, молодих підстаршин, артилеристів), під його опікою проходили формування пропагандивних сотень і чот, робота підпільних друкарень (Ходорівська, Дев'ятницька).

На посаді Окружного провідника він перебував до часу (1948 р.), поки за рішенням головного командування УПА не був включений у загін, що мав пробитися через Чехословачину на Захід. Однак доля не була милостива до нього. В. Костик-«Дніпровий» загинув десь на теренах Словаччини у бою з чеськими комуністичними військами літом 1948 року.

Залишив по собі вдову з дітками Борисом і Лесею, старшому не було ще восьми років. Але залишив їм своє добре ім'я, повстанську мужність та мудрість.

А Україні — пам'ять.

Слава героям України!

Біографія одного з наймолодших провідників повстанського чину Дмитра Слюзаря подаю за матеріалами його земляка Степана Крегембіля з Бортник та В. Писаренка зі Львова.

ДМИТРО СЛЮЗАР — «АРПАД», «ЗОЛОТАР» (1919 — 1945)

Його життя було типовим для того часу, але одночасно гідним подиву і великої шани його сучасників і майбутніх поколінь. Життя коротке і яскраве, але пройшло в активній визвольній боротьбі і завершилось у 26 років 1945 року. Основні віхи його життя: успішна здача матури, хоч польський режим робив все, щоб юнак не завершив гімназійної освіти; далі навчання на юридичному факультеті Львівського університету, потім більшовицький смертний вирок у 1941 р., з січня 1942 р. — провідник Львова, з липня 1944 р. — Обласний провідник Львівщини, з грудня 1944 р. — провідник ОУН Львівського краю. Всі віхи пройшов гідно і достойно, проявляючи велику силу

волі, організаційні здібності і талант провідника.

Дмитро Слюзар — виходець з села Бортники біля Ходорова, зі свідомої родини. Прадід його, Микита Слюзар, приїхав з сім'єю зі Стрийщини на запитання о. Антона Кульчицького, бо були знайомі по навчанні у духовній семінарії, і заснували у Бортниках церковно-приходську школу, де Микита Слюзар, був директором і дяком парафії. Потім організували Товариство «Просвіта» — першу філію на теренах Ходорівщини.

Народився Дмитро Слюзар 6 листопада 1919 року. Його батько Йосиф Слюзар на той час був заможним селянином, був дяком їхньої парафії та очолював місцеву читальню «Просвіта».

Мати Євдокія Гулій походила із с. Гранки-Кути. Сім'я виховувала шістьох дітей: Миколу, Григорія, Василя, Дмитра, Наталю і Марію. Діти виростали і плекалися у батьківській любові, праці і серед книг.

Найбільш щедро обдаровували батьки любов'ю наймолодшого з синів Дмитрика, який виростав кмітливим і допитливим, хапким до науки. А перша наука була проста: люби рідну землю, народ, пісню, свої звичаї. З малих літ тато з мамою вчили свого улюбленця любити Бога, церкву, Україну. Відкрите серце хлопчини вбирало з любов'ю все: річку Луг, білопінне кипіння вишневого саду, мальовничі луки, солов'їну травневу ніч, чисте джерело серед полів, кущ калини при березі і незвичайну українську пісню.

У 1926 році Дмитрик поступив у 4-класову Бортницьку школу, вчився дуже добре, його завжди ставили за приклад, любив малювати і спорт. Після успішного закінчення рідної школи, хлопця посилають на навчання у Рогатинську українську гімназію, де навчалася молодь що стала елітою нації. Згодом перейшов вчитися у Ходорівську гімназію, де мав проблеми з керівництвом, що підозрівало його зв'язок з «Пластом», Юнацькою ОУН. Конфлікт закінчився тим, що Дмитра не допускають до матури. Та юнак не здався. Матуру він все-таки успішно склав 4 травня 1939 р.

Мету Дмитро мав виразну — здобути юридичну освіту у Львівському університеті. Але влада слідувала уважно за неблагонадійними. Його документів не прийняли. Юнак готується до навчання за кордоном, можливо у Празі або Відні. Він посилено готується до вступу. А в цей час судять і отримують у тюрмі його друзів з ОУН — Антона Хомусяка, Миколу Левицького, Богдана Прокопіва та 25 хлопців з Ходорівщини. Але їм пощастило: почалася німецько-польська війна.

На Західну Україну прийшли «визволителі» зі сходу. Появилася надія, що вони будуть кращі від польської влади, що проводила жорстоку шовіністичну

Дмитро Слюзар «Золотар» з дружиною

політику. Хоч галичани знали правду про більшовизм на Україні, але іскра якась жевріла. Та вже один місяць життя з «братами зі сходу» показав, що таке сталінський режим.

Та все-таки у жовтні 1939 р. Дмитро стає студентом університету ім. Франка. Мрія здійснилася. Але скоро яскраві кольори надій потьмяніли. Радість звільнення від польського ярма поглинули масові репресії. Московсько-більшовицька машина знищення національного духу розпочала свою страшну роботу. Арешти передової інтелігенції, «розкуркулення» заможних селян, вивезення в Сибір, переповнені тюрми Львова, Дрогобича, Стрия, Золочева, Тернополя, Станіславова, Калуша — все це стало змістом тогочасного життя Західної України.

Юнаки і дівчата Франкового вузу не могли байдуже спостерігати за цими жахами. Вони включилися у підпільну боротьбу. Дмитро Слюзар — серед них, навіть стає керівником початкової ланки ОУН. Вже навесні 1940 року він очолює звено (трійку) студентів юридичного факультету, був організаційно зв'язаний зі студентом історичного факультету Семеном Сороківським — провідником ОУН у вищих навчальних закладах Львова, бере активну участь у студентському житті.

Хата батьків Д. Слюзара

студентами під назвою «Процес 59-тьох». Багато хлопців і дівчатще не досягли повноліття. Прокурор назвав учасників процесу «Букетом української контрреволюції». Вони справді нагадували своєю гордістю і незламністю колючу троянду. Коли Дмитрові надали останнє слово, він сказав: «Я не належав до ОУН, але довідавшись, хто вони є насправді, прошу вважати мене членом цієї організації».

Вирок був жахливий. 41 чоловік був засуджений до розстрілу. Інші 18 — на 10 — 15 років ув'язнення. До смертників був зарахований і Дмитро Слюзар. Львів організував делегацію на чолі з професором К. Студинським до Москви з апеляцією про помилування. Домоглися тільки, що 20-м підсудним відмінили смертну кару на тюремне ув'язнення. Бог пожалів Дмитра цього разу. А багатьох його друзів розстріляли енкаведисти. Сьомого квітня 1941 р.

Осінь 1940 року принесла масові арешти серед студентів. Слюзар також був арештований 6 вересня. На слідстві тримався достойно і мужньо. Він чесно заявляв: «Я не маю комуністичних переконань, але і до організації націоналістів не належу».

На цьому стояв на всіх допитах. Виніс всі туртури катів, іноді не міг навіть підписати протоколу допиту.

Січень 1941 р. потряс Львів. Розпочався судовий процес над

не стало С. Сороківського, Арпада Березовського (близького друга Дмитра), Миколи Гошка — сотника УГА, коменданта м. Стрия, батька ходорівчанки Анни Гошко-Кіт та багатьох інших.

22 червня 1941 р., коли розпочалася війна між Німеччиною і комуністичною Росією, Дмитра Слюзара і тих, кого ще не розстріляли і не вивезли у Сибір (як, наприклад ходорівчанина Ореста Булку, якого завезли аж у Магадан), посадили у «теплушки» і виїхали зі Львова. Ешелон зупинився аж у Бердичеві.

Фронт наближався до міста і енкаведисти запанікували. Вони запалили тюрму, закидали її гранатами. Та з цього пекла, завдяки таким мужнім хлопцям, як Дмитро, вдалось-таки вирватися. Окремими групами через більшовицьку прифронтову смугу, через лінію фронту їм вдалось ночами добиратися до рідного Львова. Серед арештованих, крім Слюзара, був Д. Клячківський — майбутній творець УПА, командир першої сотні УПА, член Проводу ОУН; Осип Дяків — згодом визначний ідеолог і публіцист національно-визвольної боротьби, член УГВР та Проводу ОУН.

Поскільки німці вже переслідували ОУН, то Слюзар з товаришами відразу включилися у підпільну боротьбу, Клячківського призначили обласним провідником Львова. Разом з ним працював Дмитро Слюзар, який в пам'ять про свого друга Костю-Арпада Березовського, приймає псевдо «Арпад». У січні 1942 року Д. Клячківського призначають провідником ОУН на ПЗУЗ (Північно-Західні Українські Землі), а Обласним провідником Львова стає Дмитро Слюзар- «Арпад». А Львів — центр українського підпілля, справ — море! Але Дмитро проявляє велику активність, організаторські здібності і успішно справляється з роботою.

Цього ж року сталась значна подія і в особистому житті Дмитра: він одружується з Іриною Геваницькою з Ходорова, з якою був знайомий ще з гімназії. Вона стала не тільки дружиною, але й його зв'язковою і розвідницею.

Близькими співробітниками Слюзара-«Арпада» того часу стали Віктор Харків, Богдана Світлик, Микола Млинко, Роман Галібей.

Коли ОУН почала створювати УПА, військовий референт Обласного проводу В. Харків -«Хмара» очолив Воєнну округу № 1 «Башта», територія біля Львова. За активного сприяння провідника «Арпада» у Янівських лісах був сформований курінь УПА «Холодноярці», а у Миколаївсько-дев'ятницьких — курінь «Леви». Багато працював на організації УГВР (Українська Головна Визвольна Рада — перший український підпільний парламент). Сам Дмитро також стає членом УГВР.

Влітку 1944 року Провід ОУН вирішив провести реорганізацію мережі. Місто Львів і Львівську область об'єднали, а коли 19 липня загинув Обласний провідник Ярослав Скасків — «Моряк», Дмитро Слюзар зайняв його місце, прийнявши псевдо «Кметь». В кінці 1944 року Головний Провід ОУН створює Львівський край. Ця адміністративно-територіальна одиниця включила у себе теперішню Львівську та Івано-Франківську області на північ від Дністра. Крайовим провідником Львівського краю призначають Дмитра Слюзара з псевдом «Золотар». На весну 1945 р. до Львівського краю включили і Закерзоння.

До Крайового проводу «Золотар» включив Михайла Кондрата — «Скитана» як організаційного референта, Василя Левковича — «Вороного» як військового референта і командира ВО «Буг», Ярослава Дякона — «Дмитра» як референт Служби Безпеки, Ірини Козак — «Лади» як керівника Українського Червоного Хреста, Миколу Левицького — «Жабка» як референта пропаганди, після смерті «Жабка» (7.10.1945 р.) — Василя Ваврика — «Ватюгу».

Як керівник краю, він був твердий, рішучий, але ж і лагідний, добрий, справедливий і завжди веселий, оптимістичний. Знали його як вимогливого керівника, але одночасно дуже тактовним, близьким до друзів і всіх, з ким зустрічався і працював та боровся. Підтягнутий, енергійний, міцної статури — таким запам'ятався він всім, хто знав його.

Ось як характеризує його полковник УПА В. Левкович, який працював у Крайовому проводі:

«Дмитро Слюзар — «Золотар» був одним з найсильніших працівників організації. З крайових провідників на західноукраїнських землях — найсильніший і найактивніший. Його роботу можна оцінити на відмінно. Член Проводу ОУН, він на місці довго не сидів, постійно бував на терені свого краю, хоч осідком його була Бібереччина».

Референт пропаганди Головного Проводу, редактор друкованого органу ОУН «Ідея і чин» Петро Дужий згадував про «Золотаря» як про дуже енергійного та ідейного провідника — підпільника нашої збройної боротьби. Він бував часто у різних районах, наладжуючи роботу підпілля. Часто перебував у критичних ситуаціях, але, як кажуть, виходив з води сухим.

Про його активну роботу знали окупанти — і німці, і москалі — тому намагалися його якнайшвидше ліквідувати. Особливо наполегливо розшукувало його МГБ. Вони залучили до цієї підлої роботи десятки сексотів по всьому краю. Нарешті, здається, таки натрапили на слід. Це було біля Жовкви. Він прийшов у село Любеля, де під чужим прізвиськом працювала вчителькою його дружина Ірина, щоб побачитися і попрощатися, бо переходив з охоронною боївкою на інше місце постою. Це була їх остання зустріч, остання ніч... 3 17 на 18 грудня 1945 року.

Постій боївки у селі Бесіди видала зрадниця. Боївку оточили облавники МВД та пограничники, які приїхали на допомогу. «Золотареві» з кількома побратимами вдалося прорватися крізь кільце оточення. Вони добігали до близького лісу. Порятунк! Але раптом почувся зойк: «Браття допоможіть».. Дмитро кинувся до підкошеного друга, та в цей момент його самого знайшла більшовицька куля. Кажуть, потрапила у праве око. Вбитих завезли до Львова. Тут і губляться сліди провідника Львівського краю — Дмитра Слюзара - «Золотаря».

Високу оцінку його організаційним здібностям та бойовим подвигам дала УГВР. Постановою від 9 лютого 1946 р. за видатні заслуги у боротьбі з окупантами Д. Слюзари «Золотаря» нагороджено Золотим Хрестом Заслуги посмертно.

Дмитро Слюзара - «Золотар» живе у пам'яті народу. Технічна ланка

референтури пропаганди Львівського краю у 1948—1952 рр. називалася «Друкарня імені Арпада-Золотаря», багато тодішніх видань саме так підписувалось.

Вже за часів незалежності України, з 8 листопада 1993 року Боритниківська середня школа, де колись вчився Дмитро, носить ім'я Золотаря — Дмитра Слюзара. Народ шанує своїх героїв. Його ім'я викарбоване на пам'ятнику у рідному селі.

Дмитро Слюзар прожив коротке, але яскраве життя. Доля відміряла йому всього 26 років життя і боротьби, підкоривши його загальнонаціональній меті — боротьбі за Українську Державу. Ходорівщина гордиться, що має такого славного сина.

Відкриття у Бортиках меморіальної таблиці пам'яті Д. Слюзара

*А слава не вмере, не поляже —
Од нині до віку!*

(З Української народної думи)

Одним із організаторів ОУН—УПА на Ходорівщині є Дмитро Гулей, що був секретарем Ходорівського бюро проводу ОУН, автор першої книжки про рідний край — «З Ходорівщини через Канаду — в Україну».

ДМИТРО ГУЛЕЙ (1919—1996)?

Герой цієї сторінки належить до покоління, що народилося у час падіння двох великих імперій — Російської і Австрійської, поразки українців у національно-визвольній боротьбі. Доля цього покоління терлася і гартувалася новоствореною Організацією Українських Націоналістів (ОУН), що в умовах підпілля активно діяла на теренах Західної України. На Східній (Зазбручанській) Україні більшовицька влада настільки жорстоко проводила свої «чистки», що про діяльність ОУН у той час там не могло бути й мови. Зрештою, мабуть, все залежить від людей-організаторів. А вони на Наддніпрянщині до 1940 р. всі були знищені або

Дмитро Гулей

розвіялися по світах.

Дмитро Гулей народився тут, у нас на Ходорівщині, в селі Отиневичі, що розташувалося за п'ять кілометрів на північ від Ходорова. Біля села протікає річка Луг, що сполучала великий Отиневиський і Ходорівський стави, а далі біля с. Бортники і Букавина впадає у Дністер. Село починалося відразу за водяним млином, що був екзотичним центром молоді.

Родичі Дмитра не були заможні, а сім'я велика — 8 осіб. Хлопець ходив в український садок, потім закінчив сільську початкову школу і батьки записали його до Ходорівської «Рідної школи». Вже здав екзамен до 5 класу, але прийшлося перевести хлопця до польської народної школи, бо тут було навчання державне, а в «Рідній школі» треба було оплачувати українських вчителів. У Ходорові Дмитро закінчив 7 класів, потім рік навчався у торговій школі. Далі пішов навчатися у гімназію до приватного вчителя, свого тезка — Дмитра Гулея з Городища, який підготував у Ходорові кількох учнів. Закінчив два класи. Далі мало бути навчання у Рогатинській гімназії, але нестатки знову перешкодили цьому.

Велике значення для юнака мали книги, які формували його свідомість і національні погляди і почуття. Їх брав він не тільки у Читальні села, але й у дружини (імісті) о. Омеляна Крвавича — Стефанії, яка мала велику бібліотеку і радо позичала їх молоді. На юнака особливий вплив мали книги Б. Лепкого, А. Кащенко, А. Чайковського, Івана Франка, В. Бурдзиновського, І. Н. Левицького, В. Стефаніка, О. Кобилянської та ін. У цих книгах Дмитро шукав своє місце в житті. Добрий душею, він мріяв вступити до монастиря і в такий спосіб робити добро людям. В Уневі, де ігуменом був Климентій Шептицький (брат Митрополита Андрея), ректор школи о. Йосиф зрозумів душу юнака, його порив до громадського служіння і тому завершив свої розмови такими словами (зі спогадів Д. Гулея):

«Отже, йди, сину, у світ, у світі можна знайти багато праці, задоволення і добрих людей. Щоб жити за мурами монастиря, треба мати багато вроджених покликань, Божих ласк, скромності, витривалості і аскетизму».

Монахом Дмитро не став. Громадська діяльність, «Просвіта» заповнили життя юнака. Так протягнулось до 1939 р. У грудні ц. р. Дмитра Гулея як сина бідняка-середняка, грамотною хлопця люди обрали секретарем сільради. Майже рік пропрацював на цій небезпечній (в тих умовах) посаді. А небезпека була в тому, що Дмитро, використовуючи своє становище, таємно став повідомляти тих, над ким нависала совіцька загроза, а вона нависала над тими, кого колись переслідувала польська влада за націоналістичну роботу. Тобто більшовики почали арештувати свідомих українців. Дмитро рятував таких своїх земляків. Але така «подвійна» діяльність секретаря могла колись виявитись.

Тому, коли Д. Гулея покликали до совіцької армії, він зрадив. Призовників завезли у листопаді 1940 року до Саранська, столиці Мордовії. Записали (як добре грамотного) до полкової школи підстаршин. Та тут виявилось, що курсант Гулей короткозорий. Його післали у корпусний військовий шпиталь у Горькому.

Через певний час лікування його все-таки звільняють з армії як короткозорого.

У березні 1941 року Д. Гулей повернувся до Отиневич. На цей час націоналістичне підпілля було вже широко розвинуте на Ходорівщині та ін. районах. Більшість підпільників району були відомі Дмитрові, бо хата його батька була місцем зв'язку. Крім цього, він був у 1940—1941 рр. районним провідником Українського Юнацтва. Його район складався з шести сіл: Отиневичі (провідником УЮ був Йосип Костик), Городище Королівське (пр.-к Дмитро Банук), Городище Цетнарське (пров.-к Микола Гриник), Руда (пр.-к Іван Мандрик), Острів (пр.-к Пилип Бобак), Дроховичі (пр.-к Нагірняк). Завданням УЮ було проводити національно-інформаційну роботу серед молоді, вивчення історії України, географії, літератури, культури.

Коли було проголошено Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року, у всіх селах і містах, звільнених від більшовиків, проводились святкові маніфестації. Радість українського населення була величезною. У Ходорові також було тоді (липень 1941 р.) величаве святкування. Після відправи у церкві величезний похід вирушив вулицями міста на цвинтар, де знаходились могили Січових Стрільців. На чолі походу йшли церковні процесії з різних сіл Ходорівщини, багато священиків, громадських і політичних діячів, навіть німецькі військові старшини та маси народу. Німецькі військові ще не були тоді вороже настроєні до акцій ОУН. Арешти почались пізніше.

У Почесну четвірку, що представляла Організацію Українських Націоналістів, яка несла великий національний прапор, входили Богдан Кецало з Добрівлян, Гриць Гамкало з Городища Королівського, Гриць Коваль з Молодинчого і Дмитро Гулей з Отиневич. Всі хлопці були у пластунських напіввійськових одностроях із синьо-жовтими опасками на рукавах. Дмитро Гулей представляв Українське Юнацтво.

Всюди на місцях відбувалися народні збори, на яких обирались голови та члени управ, майже всюди були організовані молодіжні товариства «Січ». У Ходорові, крім місцевого органу управління, було створено ровітове бюро ОУН. Провід очолив Богдан Прокопів (з Дуліб), а секретарем бюро став Дмитро Гулей. Працював натхненно, бо бачив користь для української справи. Люди приходили зі всіх сіл за інституціями, порадами, відозвами, листівками, бюлетенями та іншими матеріалами, бо всі відчували потребу творити свою Державу.

Та не довго тривало це будівництво «своєї хати». Невдовзі почалися арешти гештапо керівництва ОУН, а далі докотилось і до низових членів. У березні 1942 року хотіли арештувати і Дмитра Гулея. З цього часу він — у підпіллі. Займався пропагандивною роботою у селах Дроховичі, Чорний Острів, Городища, Старі і Нові Стрілища, Вовчатичі, Сугрів, Підліски, Черемхів, Новосільці, Молодинче, Бортники, Букавина, Грішні Ляшки, Загірочко, Ходорів, Львів. Мав вироблені документи на прізвище Костишина Михайла. З таким документом його впіймали під час облави у поїзді Ходорів — Львів. Спочатку німці посадили його у табір, а потім вивезли працювати на шахту у Німеччину у примусовому порядку, під охороною. З цього моменту він був відірваний від

підпілля, що боролось за українську справу. Писати додому не міг. Коли закінчилась війна у травні 12945 року, він опинився у західному секторі Німеччини, а згодом виїхав до Канади.

Потім став членом Ліги Визволення України (тепер Ліга Українців Канади), уділовцем «Голосу України», дописував до українських часописів Канади, став найбільшим жертводавцем довідника «Україна і українці» англійською мовою. Довідник став популяризатором України серед англомовного населення. Так зробив виходець зі Сколівщини Петро Ящик, який фінансував англомовне видання 10-томної історії України М. Грушевського. На жаль, не всі емігранти-українці розуміли, яку велику патріотичну справу вершать ці люди, видаючи книги про Україну англійською мовою. У 1986 р. видав збірку «Українська народна творчість» (щоб слово наше не вмирало!), працював над іншими українськими матеріалами і документами, видав першу книжку про Ходорівщину 20-х — 30-х і початку 40-х років ХХ століття «З Ходорівщини через Канаду — в Україну».

Отже, патріот України — Дмитро Гулей — покинув рідну землю фізично, але не духовно, бо всі ці роки не тільки думав про неї, а й ревно працював для України, для її слави. Таким людям судилось безсмертя.

***

Редакція «Шляху Перемоги» помістила оголошення, що розшукуються особи, які зустрічалися у підпіллі зі старшиною УПА Іваном Мединським. Відізався ентузіаст розшуків, мешканець с. Гранки-Кути — Зеновій ГОРІН.

Поміщаємо цю сторінку біографій героїв УПА у його поданні.

ІВАН МЕДИНСЬКИЙ — «СИЧ» (1921 — 1948)

Іван Мединський
«Сич»

Народився Іван Мединський 15. 05. 1921 р. в с. Великі Глібовичі тоді Бібрського повіту в родині ремісника-господарника. Батько був добрий столяр, будівничий в окрузі і прагнув привити своїм синам з малих літ любов до праці, ремісничих професій. В сім'ї підросло сім синів і одна дочка. Петро і Павло були близнюками (1902 р. н.), яких батько віддав після закінчення школи вчитися кравецької справи, Михайло (1908 р.) навчався ковальського ремесла. Володимир (1910 р. н.) був при господарстві, Степан (1914 р. н.) і дочка Марія (1918 р. н.) померли у молодому віці.

Посліднім народився Іван і тому був улюбленцем батьків. Він мав гарні здібності до науки і солов'їний співучий голос. Його спів згадують до сьогодні підпільники визвольного руху у селі Гранки-Кутах, з якими він спілкувався.

Після закінчення сьомого класу, батько не жалюючи коштів рекомендував Івану вчитися далі. У 1936 році він стає студентом Львівської гімназії. Це були буремні роки, сповнені великим революційним піднесенням серед

«Просвіти», спортивних товариств «Луг»
ізацію «Українське юнацтво». Молодь
упантом, який жорстоко переслідував і

удентство. Роз'їжджаючись на вакації
іконспіровані «трійки» і «п'ятірки».
овала добре налагоджена сітка ОУН. У
черів: Микола Лебідь, Леон Курчаба;
оф. Михайло Нагірняк, Микола Бариляк
Василь Спас з Гранок-Кут, Микола
го; Дмитро Слюзар із Бортник і десятки
ісь на катування у польські тюрми. Та
патріоти.

или основою для майбутнього життя,
раїнську державність. У селі він стає
тніх гуртків при «Просвіті». Зі своїми
іався у театральній студії у Львові)
іав в окрузі велику шану.

ський навчається у промисловій школі.
з Української Держави 30 червня 1941
іганізації іде в охоронну команду, стає
березня 1944 року він — у військовому
ршого чотового.

ни, наближався новий окупант —
казав свої зуби у 1940 — 1941 роках.

ілом УПА між фронтами. Йшли тяжкі
ька разів поранений. Зимою 1944 —
поля бою його підібрав селянин, що
затриманий більшовицьким загonom і
го мучили, роздягненого возили по
л. Чапаєва у Львові. Іван знайшов у
ти. Такою незламною була ненависть

авдання — охорона надрайонного
був помічником. В охорону входили
Зиновій», «Гайдук», «Син», «Підкова»,
и-Кути, Горішне, Долішне, Бориничі.

гаємні криівки (у Миколи Шпака та
ували «Сич», «Файка», «Громовий»,
загинули у бою в лютому 1947 року

азувалася на Гранках-Кутах. Ранньою

весною 1948 року вона залишила село. Але ще до цього з села зникає Марія Баран (уродженка с. Оброшина), була прислана зверхниками як підпільниця, працювала у крамниці. Вона підтримувала зв'язок з групою «Громова». Він посилав зв'язкову Марію Сеньків до рідні в Оброшино вияснити зникнення Баран. Вона у селі Оброшино не появлялася. Виянилось, що вона була провокатором, завербована НКВД. Тому група «Сича» покинула Гранки-Кути.

Після зникнення Марії Баран (група вже була відійшла) у селі почались арешти. Були заарештовані Сеньків Василь, його брат Йосип і сестра Марія, Наконечна Марія, Лісна Магдалина, Гарапцьо Михайло. Що їх видала Баран говорить той факт, що Наконечній М. слідчий у Львові першим поставив питання, чи знає вона Марію Баран і де вона?

«Сич» з групою через місяць також потрапив в оточення більшовиків. Борусівські ліси давно не бачили такого короткого, але запеклого бою. Коли загинув кулеметник, ним став сам командир, прикриваючи відступ своїх побратимів. Міг би врятуватися втечею, але не захотів. В голові бриніло: «Нема більшої любові, як хто віддає життя своє за друзів своїх». Так і поступив. Коли кулемет замовк (вистрілені всі патрони) він встав на повний зріст, дивлячись в очі азіатської орди, що оточувала його. Вороги підійшли. І тоді раптом Іван підірвав себе і їх зв'язкою гранат. Так загинув старший булавний УПА Іван Мединський — «Сич». Як пам'ять про себе він залишив рідним натільний хрестик і носову хусточку, які зберігаються ріднею до нині.

Де закопали більшовики останки Івана Мединського не відомо.

Та жива народна пам'ять. Не стерла її за десятиліття і сатанинська система. З величністю засвідчили односельчани свою шану до героїв визвольних змагань. У центрі села Глібовичів стоїть Пам'ятник-могила. У святкові дні української історії односельчани з церковними процесіями, сивоголові ветерани і юна молодь, школярі йдуть сюди, щоб склонити голови, покласти букет квітів тим, хто за Українську Державу віддав найдорожче: любов до України, молодість і життя.

Слава Україні!

Героям слава!

У боротьбі за самостійну Україну брали участь і зовсім юні герої, яким було на 15, 16, 17 років. Не досягнувши повноліття, вони потрапляли у жорстокі енкаведистські руки і одержували покарання на рівні з дорослими.

Ця розповідь про організатора підпільної ОУН у СШ № 1 м. Ходорова.

МИКОЛА ГУЛЕЙ — ЮНІЙ «МЕСНИК» (1928)

Цю біографію розпочнемо з зачитування початку пекельного документа, склепаного у стрийській тюрмі.

«Утверждаю»

Начальник следственного отдела
УМГБ по ДО майор Тертышник

31 июля 1947 года
Постановление
(о предъявлении обвинения)

город Стрый, 1947 года, июля 31 дня

Я, старший следователь следственного отделения УМГБ по Дрогобычской области лейтенант Обертышев, рассмотрев следственное дело № 5531 и приняв во внимание: что Гулей Николай Йосифович достаточно изобличается в том, что он, проживая в с. Городище Ходоровского района Дрогобычской области вскоре после изгнания немецких окупантов вступил в организационную связь с членом ОУН Масич Демяном по псевдониму «Орлик» и совместно с ним в сентябре 1945 года принял активное участие в создании среди учеников Ходоровской средней школы националистической организации «Юнаки» и являлся ее главным руководителем (проводником)...

Микола Гулей
«Месник»

Отже, у свої шістнадцять років Микола став організатором і провідником учнівської підпільної організації під назвою «Юні месники». А назва «Юнаки» появилася у протоколах МГБ з подачі того, хто видав організацію, і проходила вже по всій справі цього учнівського підпілля.

У яких умовах проходило формування юного характеру, щоб запалитися такою рішучістю і відвагою боротися за Українську Державу з найжорстокішим окупантом — Московсько-комуністичною імперією? Звідки він набрався переконання у потребі такої боротьби?

Є одна і правдива відповідь: від маминої колиски, від батьківської хати. У розділі «Бунтарська юність» я вже говорив, що національний дух дітей кращих українських родин з молоком матері вживлявся у них, з її колисковою піснею, з ласкавим погладжуванням широкої батьківської долоні по голівці дитини, яка ніби промовляла: будь як ми, будь ліпшим від нас і... щасливішим. З батьківської хати виростає коріння української свідомості. Я абсолютно переконаний, що навіть ідучи в садок, дитина вже має певні родинні засади. Садок і школа тільки краще систематизують, розширяють горизонти морально-етичних, культурно-освітніх знань дитини.

На якому ж ґрунті виростав наш юний борець — Микола Гулей?

Село Городище, що десь за 4 км. від Ходорова на північ, — то мала батьківщина Миколи Гулея. Розкинулось воно на рівнині недалеко отиневицького голубоводого ставу. Залізниця Ходорів — Львів навпіл розтинає отиневицького голубоводого ставу. Залізниця Ходорів — Львів навпіл розтинає село. З давніх часів поселення називалось Городище Королівське і є свідченням не тільки того, що тут був із сивої давнини замок (городище), але й Королівським був замок, бо цю благословенну землю облюбували собі королівські родини.

Тут споконвіку жили предки Миколи Гулея. Він пам'ятає тільки діда Купріяна, що був добрим господарем у селі. Дід передав свою любов до землі синові Йосипу (1904 р. н.), який одружився з дочкою такого ж доброго

господаря Заборського — Марією (1905 р. н.) і став вести власне господарство на 12 га землі. Робота під добрими руками спорилась, давала дохід, хоч його «з'їдали» всілякі польські податки.

Батьки і сестри Миколки Гулея

Гулея стала таємним центром. Тут часто бували давні підпільники — Микола Пухаль («Медвідь»), Дмитро Лушпак (в'язень Берези Картузької). Слово «Україна» жило, шанувалося і звучало весь час у цій хаті. Воно стало звичним і рідним для малого Миколки, що дихав тією таємничою і рідною атмосферою.

У хаті завжди були цікаві книжки та часописи. На почесному місці у світлиці лежав «Кобзар» Т. Шевченка, а його портрет займав центральне місце серед образів. То ж коли малий миколка навчився читати, то не тільки розглядав у книгах і часописах цікаві малюнки — він хотів знати «що до чого», тому читав все підряд. Друковане слово розширяло його знання про навколишній світ, вчило розуміти «політику». Календарі «Просвіти», «Золотий колос», газета «Нове село», «Сільський господар» були звичними для родини Гулеїв. Вишивка, що була у великому пошанівку в сім'ї Йосипа Гулея, стала символом українськості.

Участь батьків в українських товариствах і організаціях: «Просвіта», «Союз українок», «Сільський господар» — прилучала і малого Миколу до громадських справ. Ці товариства часто проводили різні фестини, давали концерти, ставили вистави, залучали дітей до «пописів» (виступи дітей). Брав участь у них і Миколка. Отже, батьки, українські гуртки глибоко вкарбували у душу хлопчини любов до рідної землі, мови, пісні, історії — словом, до України. Тож чи міг хлопець бути інакшим? Не патріотом?

У 1939 році десятилітній Миколка вже знав, що Закарпаття бореться за Самостійну Україну, що туди мають йти охотники на допомогу, тому не дивувався, що у хаті переховується зброя. Він знав, для кого вона та що це — «велика тайна» і коли він виросте, то також стане добровольцем і буде носити таку пістолю. Не знав малий, що ті мрії так скоро стануть дійсністю, що навіть не встигне він добре «вирости».

Значний вплив на хлопця мав старший на три роки друг Лесь Федіш, який

мав уже зв'язки з Юнацтвом ОУН, був його симпатиком, а незабаром став членом Юнацтва і очолив Юнацьку станицю у селі. Він приносив Миколі різну літературу націоналістичного змісту. Тому Микола швидко політично зростає і восени 1942 року стає членом Юнацтва, прибравши псевдо «Степовий». Цей рік був для нього особливим, бо у їхньому домі нелегально жив, переховуючись від німецького переслідування, член Крайового Проводу ОУН «Дніпровий» (Василь Костик родом з Отиневич). Читання його книг, бесіди з ним (а Микола вже тоді був керівником «Доросту»), мали на Гулея великий вплив. І коли у 1943 році він почав навчатися у Львівській гімназії, то, крім навчання, поринув в активну діяльність Юнацької ОУН і вже весною 1944 р. стає провідником Юнацтва у рідному селі.

Пятнадцятирічний юнак вже глибше поринає у вир політичного життя. З початку 1944 р. йому вже частіше зустрічаються чільні зверхники, які впливають на його світогляд. Так, ще зимою він спілкувався із провідником «Степаном», який провадив вишкіл чоти УПА перед відходом у Карпати («Степан» — член Надрайонового проводу УПА, часто Микола зустрічався у батьківській хаті з членом Надрайонового проводу ОУН «Буйтуром» (Михайло Карачевський) та керівником СБ цього проводу «Зеником» (Микола Рак). Приходилось виконувати різні доручення, які давав йому «Буйтур».

При повторній більшовицькій окупації сім'я Гулея Йосипа стала переслідуватись, у листопаді господарство спалили, члени сім'ї стали переховуватись. Кушову боївку самооборони очолював Гриць Гулей («Ворон») — брат Йосипа Гулея. А Микола виконує доручення «Ворона» та Кушового провідника ОУН «Чорноти» (Володимир Щербатий з Жирова, а після його загибелі — Кушового ОУН Михайла Могильного («Степан»,) уродженця с. Руда (тепер Рудківці).

У лютому 1945 року Миколу Гулея Провід влаштовує як делегата до Дрогобича на т. зв. «Перший обласний з'їзд селянської молоді по боротьбі з українсько-німецькими націоналістами». Потрібно було знати, які заходи розробляють окупанти по боротьбі з ОУН—УПА. Микола успішно справляється з цим розвідувальним завданням.

Наступним етапом його політичної діяльності було створення у середній школі Ходорова в 1945 р. учнівської підпільної ОУН, яку очолював до її розгрому. У 1947 р. — судовий процес за створення організацій і, звісно, вирок — 10 років позбавлення волі — 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Хоча — яке майно у юнака? Відбував покарання у Мордовії та різних совіцьких «лагах», носячи на одязі № Е—315.

В 1954 р., при керівництві державою Хрущовим, стали переглядати вироки, і Микола Гулей був звільнений, як такий, що був засуджений неповнолітнім, виїхав до родини у Миколаївську область, куди вона була депортована у 1950 р. за український буржуазний націоналізм родини, за сина-бандерівця. Родина зуміла повернутися до рідного гнізда тільки 1961 р.

Далі була боротьба за вищу освіту, бо лицемірна радянська влада реабілітувала людину, але не простила, тому всі репресовані мали проблеми і з пропискою, і з роботою, і з навчанням. Та Бог добрий. Микола Гулей повернувся таки у

своє рідне, мальовниче село Городище, де 1991 р. очолив осередок НРУ та входить до Обласного Товариства політ'язнів та репресованих.

Отаким шлях боротьби і страждань Миколи Гулея — українця, патріота, борця за самостійну Україну.

Роздумуючи над життям брата, його сестра Ольга Гулей-Тимах, що любить виражати свої думки поетично ще з юності, присвятила йому колись вірш, у якому і ніжна любов до брата, і повага, і захоплення його юнацькою мужністю. Наводжу тут дві строфи присвяти:

*Тобі — з пошаною й любов'ю,
Тобі, що все в житті пізнав,
Пізнав прекрасне і величне
За що боровсь, за що страждав.
Ти, будучи ще зовсім юним,
Себе ніколи не шадив.
Боротись з ворогом до згину —
Життя меті цій присвятив.*

ДРУЖИНИ ПРОВІДНИКІВ

Не легко бути дружиною навіть у звичайній, нормальній сім'ї. Бо на ній, як стверджує народна мудрість, хата тримається трьома рогами. А що вже говорити про жінку непростого чоловіка, який обтяжений громадсько-політичними обов'язками, коли присвятив себе загальноукраїнській справі — боротьбі за визволення України? А саме такими були провідники нашого краю — Ходорівщини: Дмитро Слюзар — «Золотар», провідник ОУН Львівського краю; Богдан Прокопів — «Степан», референт СБ Головного Проводу ОУН; Василь Костик — «Дніпровий», Окружний провідник ОУН; Микола Левицький — «Жабко», референт пропаганди Обласного проводу ОУН та інші наші земляки, що присвятили своє життя визвольній боротьбі.

Ох, не легко їхнім дружинам! Вимушена втеча з рідного дому, переховування у чужих людей під чужим іменем, втеча від переслідувань та арештів, подолання довгих і тяжких маршрутів переходу на нові місця, перебування у криївках, де не було не те, що жіночого комфорту, а й нормальних умов життя. І все це вони достойно переносили. Тільки справжня велика любов до чоловіка, дітей і України могла надавати їм сили.

Колись гордилися росіяни, що дружини декабристів поїхали за ними у Сибір. Але ж їхали каретами, у хуторах, з грошима, жили там у домах для переселенців. Але ах-ах! — які вони героїні!

Ні, справжніми героїнями були дружини наших лицарів-борців.

Ось як описує свій «комфорт» Марія Савчин — «Марічка», дружина провідника Закерзоння, а потім ПЗУЗ (Північно-Західні Українські Землі) Василя Галаси — «Орлана». Втеча з краківської пастки (1947 р.).

«Блискавкою вибігла в коридор, проскочила сходи і, відчинивши віконце, плигнула у двір. Жінка з протилежної кам'яниці стояла у вікні і з цікавістю

слідкувала за мною. Я прожогом кинулась до брами тієї ж кам'яниці, щоб дістатись на вулицю. Одначе брама була зачинена. «От зараз або вискочать за мною убісти, або посиплять по мені стрілами», — промайнуло у голові.

— Пані, рятуй мене, відчини браму, — звернулась з проханням до жінки у вікні.

— Хай пані біжить у сусідню браму, — і вказала мені рукою напрям. Подовгасте подвір'я належало до двох кам'яниць, але в тих критичних хвилинах я не здатна була відразу зорієнтуватись. Пробігла подвір'я, увійшла у браму другої кам'яниці і вийшла, опанувавши себе, на бічну вулицю.

Щойно опинившись на вулиці, я стала гарячково придумувати вихід із ситуації, до якої було зовсім не підготовлена. Попри весь трагізм подій у тих останніх днях, я все ще без надії надіялась, що, може, не дізнаються, хто я, і випустять мене з дитиною з «кітла». Я не мала плану втечі. Він зродився в останній хвилині, і в той час я не думала про дальші кроки. З обдертого об мур шкірою на ногах, у мештах на голі ноги, сукенці з короткими рукавами, без гроша, без документів, я з поспіхом віддалялась від місця трагедії та йшла... в нікуди. Поки що я була вільна, але що мені було робити з такою волею?

В тім, я знала, що робити і знала, куди йти, лиш не мала як і чим туди дістатись. Треба було якнайскоріш повідомити Орлана і Стяга про краківський котел, щоб вони не висилали нікого на цю адресу. МВД також знало, що саме те я й буду робити, і постарається переловити мене по дорозі...».

А ось «Марічка» з «Орланом» у дорозі на Волині (1951 р.): «Через город пройшли межею, потім вийшли на поле. Ступили кілька кроків і відразу побачили, що справа безнадійна — ноги глибоко грузли в розмоклу ріллю. Найгірше було зі мною, що постійно мала клопіт з чоботами. Їх купувалось без примірки, на око, і завжди то завеликі, то замалі. Тепер у мене були завеликі. За кожним кроком я залишала чобіт у болоті, витягала його, взувала, а за той час другий застрявав. Пройшла не більше як 200 метрів і вже була така виснажена, що сіла на мокру ріллю, скинула чоботи, взяла їх у руки та пустилась іти в шкарпетках. Але відразу ноги стали мерзнути, опісля задеревіли, як не мої — це був щойно початок лютого. Ішла останньою, і вони оба не знали, що я визулась. Коли «Орлан» оглянувся, аж скрикнув: «Це неможливо, завертаймо назад — ти до ранку будеш у гарячці!» — та наказав, щоб я взулася. Ми дійшли до польової доріжки, там я наділа сухі запасні шкарпетки і узула чоботи...».

А от провідник з дружиною та одним охоронцем у криївці (1952 р.): «Взяли з собою до середини хліб, сало, воду, і господар закрив за нами вхід, трохи заливши віко водою, щоб земля замерзла до ранку. Криївка невживана, сира, не висушена легенями її мешканців, повітря важке, однак холодне і тому не вимінювалося продухами. Через півгодини по закритті входу погас каганчик. Спочатку його освітлений язичок меншав, тоді хлипнув раз-другий і погас. У криївці настала чорна темінь. Ми почувалися наче живі люди у гробі, виповненім глухим звуком наших важких віддихів. Забрало кисню, стало щораз важче

дихати. Було холодно і волого. Господарі дали нам два коци, ми лягли втрьох на ліжку, накрившись тими коцями, щоб хоч трохи завітись...

Ми не лежали довго, треба було щось зарадити, а то подушимось. Насамперед мусіли зрушити важке повітря, виперти його продухою наверх. Щоб другою продухою хоч трохи нашло свіжого повітря. Чергуючись, двоє махали газетою, робили вітер у криївці, а третій дув у продуху. Після години зусиль ми могли засвітити сірник і ще якийсь час запалити каганець. Коли він потахав, знову піддували в продуху і так перетривали до вечора...». Отакий партизанський комфорт!

Ще штрих про дружину і дітей Окружного провідника «Дніпрового» з книги Миколи Сидора-«Чорторійського» «Між молотом і ковадлом»: «...На зустріч треба було пройти шмат дороги, яку можна подолати за годину. Провідників ще не було. На місці я застав дружину «Дніпрового» з двома їхніми діточками, сином Борисом та дочкою Лесею, які наче малі вовченята зростали з нами у лісі, гонені і переслідувані ворогами. За пару хвилин надійшли «Сивенький» і «Дніпровий».

А ось ще одна трагедія дружини провідника Миколи Левицького — «Жабка» Євдокії Левицької:

«Микола в суботу 5 жовтня 1945 року прийшов до нас у Фрагу (там перебувала сім'я Миколи — М. М.). Сказав, що довго не був вдома і хоче знати новини. Я пішла в Молодинче. В неділю закололо серце, передчуваючи біду. Верталася разом з Боженою Сунак. Прийшли до Фраги, а дітей немає. Тут прийшов хтось із партизанів і каже: «Діти ваші в Любші, а ви прийміть сумну звістку. Вашого чоловіка вбили, і скоро його похорон». Мене відразу привели до могили. Микола вже був у труні — не обмитий, біля носа запеклася кров. Все було немов у тумані. Не зчулася, як його закопали». (спогад взято із книги Л. Калинця «Місто над ставом»).

До спійманих дружин провідників застосовували найжорстокіші тортури, а коли не добивались від них признань — то провокації. Про одну з провокацій, застосованих до дружини «Золотаря» повідомляємо за матеріалами їх земляка — **Степана Крегембіля**.

Ірина Слюзар з дочкою

Це було велике кохання. Ще з гімназії, **Ірина** (1921 р. н.) була дочкою ходорівської вчительки і інженера-будівельника Йосипа Геваницького. Вона познайомилась з Дмитром Слюзарем, блискучим учнем Ходорівської гімназії, коли сама була ще ученицею. Це було світле, високе і романтичне кохання. Дмитро — мудрий, сміливий, чесний і елегантний — її лицар! Її не засмутило, а навіть зробило гордою за нього, коли його

не допускали до матури «через політику». Захоплення переростає у міцне і шире кохання, коли обоє вже навчаються у вищій школі у Львові.

А потім — о небо! — її Дмитра засуджує, більшовицький суд до страти. Що робилося у дівочому серці! Та не розлюбила свого лицаря. Потім прийшло «помилування», відмінили кару смерти і вивезли до тюрми у Бердичів. Німці вже проминули Львів, наступають на Правобережжя. Скільки хвилювань пережила, поки Дмитро не вирвався з більшовицького пекла і через фронт пробрався додому (липень 1941 р.). Щастю не було меж! І хоч Дмитро з провідником Львова), вони часто зустрічаються. Цього ж року Дмитро та Ірина одружуються. Тиха, спокійна, зоряна українська ніч навіки поєднала їх серця.

Але повну чару спільного життя вони так і не допили до кінця. Підпілля часто їх розлучає, а грудень 1945 року — назавжди. Ірина до цього часу була не тільки дружиною провідника Львівського краю, а й зв'язковою проводу ОУН. Працювала вчителькою у Любелі (тепер Жовківський р-н) під чужими документами, які виготовило їй підпілля ОУН. У селі її знають як Омелюх Ірину Михпайлівну. У 1945 році зустрічалися рідко, тільки думками, мріями летіли одне до одного, тривожились за долю один одного.

Настала морозна зимова ніч перед святом св. Миколая. А на душі в Ірини — тривога і неспокій. Вже знала, що Дмитро тут, близько на присілку. Але чому не приходять? Нарешті хтось тихенько постукав у віконце. Відчинила двері — і впала на груди Дмитра. Розговорилися. Дмитро перебазовується з боївкою на нове місце постою. Намагалася відтягнути час розлуки, але настала та остання хвилина, коли попрощались, поцілувалися — і Дмитро розчинився у темній ночі. На завжди. Це була остання зустріч...

Про смерть Дмитра дізналася аж у березні 1946 року від командира охоронної боївки «Золотаря» — «Богданка». У селі говорили, що Дмитра Слюсаря видала селянка з с. Бесіда.

У 1947 році МГБ вийшло на слід Ірини, але «твердих» доказів не мало. Її заарештували у липні. Жорстоко допитували. Все винесла, як справжня патріотка і мужня жінка. Трималась своєї «легенди» — вона Омелюх Ірина Михайлівна. У доповідній записці, що її написали підполковник Пастельняк і капітан Павленко (працівники МГБ) сказано, що на слідстві Ірина не призналась, хто вона насправді, і не розкрила своїх зв'язків з ОУН. І тоді кагебісти вдалися до провокації. Її везуть машиною до Львова на слідство. Раптом на машину «напала» боївка СБ ОУН і «звільнила» Ірину. Її привели у криївку у лісі і стали допитувати, звинувачувати її у зраді ОУН і співпраці з органами КГБ.

— Хто ти є, кажеш? — перепитав старший боївки. — Омелюх Ірина з Любелі? Вчителька. А стала сексотом. Бо чого роз'їжджаєш у машині НКВД?

— Друже Ярій! — обізвався другий есбіст. — Пам'ятаєш, два роки тому біля Любелі загинув наш провідник «Золотар»? Може...

— Ах сволота більшовцька — так це ти?! — вигукнув старший. — Ми

зараз твою красиву пику зіпсуєм. Хлопці, принесіть...

— Почекайте, — промовила Ірина, а думка свердлила голову: чого ж критись свої ж і про Дмитра знають. — Почекайте, я все розповім.

— Пиши протокол, друже Ярій! А потім перевіримо, що вона нам тут набреше. І тоді петлі не оминеш.

— Я не Омелюх Ірина Михайлівна, — розпочала Ірина, рятуючи свою честь і життя, — а Слюзар Ірина Йосипівна, дружина провідника Львівського краю і члена УГВР Дмитра Слюзара по псевду спочатку «Арпад», а потім — «Золотар». (Ух ти — яка пташка! — тихо вигукнув Ярій). Документи мені виготовило підпілля ОУН. Була зв'язковою «Золотаря» у 1944 — 1945 роках.

— Підпишіть протокол, пані, і якщо це все підтвердиться, то прошу вибачення за грубість. Самі розумієте — служба. А тепер підете з нами в іншу криївку, де перебудете, поки не перевіримо ваші показання.

Вони всі вийшли з криївки і подалися лісом. Та на нещастя «напоролися» на облавників, вони захопили в полон Ярого, його пташенят з протоколом зізнання Ірини і «відбили» Ірину. Потім її судили, як посібницю і члена ОУН за тим же «протоколом», що склали підставні «члени СБ ОУН». Де їй бідній, було знати, що емгебісти використовують такі провокаційні методи.

Відбула 10 літ у сибірських таборах, кривавлячи руки і своє серце на лісоповалах. Травмована підлістю МГБ, брехнею і підступністю, вона у 1994 році померла. Похована у Львові.

Що сказали б на ці факти жінки декабристів?

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІВЧАТ ЧАСУ ПОВСТАНСЬКОЇ БОРОТЬБИ

Було б зовсім несправедливо, коли б ми не говорили про роль дівчат (жінок) у визвольній боротьбі.

Поряд із хлопцями — воїнами УПА, зв'язковими, станичними — у формуванні УПА, забезпеченні її одягом, медикаментами, харчами активно працювали українські дівчата. Крім цього, функцією у підпільній боротьбі була їхня праця медичними сестрами. Відомо, що у Ходорові проходили курси (вишкіл) медсестер, коли ще тільки готовилася збройна боротьба з більшовиками. Там пройшло підготовку медсестер понад два десятки дівчат, які потім влилися у бойові відділи УПА, а також залишились у підпіллі, щоб доставати потрібні медикаменти для поранених воїнів УПА. Крім медичних курсів у Ходорові, курси такі проходили у селах Горішні Ляшки (Горішнє) і Городище Центарське. Як свідчить Анна Горін (с. Рудківці) вона з подругою Євдокією Руминською була слухачкою вишколу з медицини у Горішніх Ляшках. Заняття вели два євреї-лікарі.

Про вишкіл медсестер у Городищу Центарському розповідає Катерина Іванців (з Городища Королівського), на якому вона була зі своїми односельчанами Софією Баглай та Катериною Вербовською. Відомо також, що на теренах села Черемхова працювала підпільна криївка — лічниця, яка поставила знову на ноги не одного повстанця. І тут найголовнішу роль виконували підпільниці-медсестри, бо приходилось бути і хірургом (лікарів не так густо було) і

терапевтом і санітаркою.

Але найпоширенішою функцією дівчат у підпіллі була їх праця зв'язковими. У їхніх юних і тендітних руках були ті таємні проводи, які йшли до зверхників і провідників різних рівнів. Десятки зв'язкових-дівчат було і на Ходорівщині. А ще на наших теренах мали зустрічі і зв'язкові головного проводу ОУН-УПА. Згадаймо Катрусю Зарицьку, видатну підпільницю і зв'язкову ГП ОУН. Ще 1942 року, будучи студенткою університету, вона була вишкільницею Юнацтва ОУН. Про неї згадує Марія Савчин «Марічка» у своїх споминах «Тисячі доріг».

«Протягом шкільного року (було це у Львові — М. М.) я пройшла ще два додаткові юнацькі вишколи. Один — з історії України провела його виховниця Юнацтва Катруся Зарицька, другий — з української літератури — Орися Павловська... Обі виховниці, студентки університету, були дуже інтелігентні, і проведені з ними години давали моєму розумові справжню інтелектуальну поживу. Виховниці відслоняли грані духовності, що я їх сама ще не здатна була спостерігати і відкрити...»

У 1944 році К. Зарицька була крайовою провідницею УЧХ (пс. «Монета»). В кінці вересня 1947 року К. Зарицька була заарештована у Ходорові.

А сталося це так. Референт Головного осередку пропаганди (ГОСТ) Петро «Полтава» (Петро Федун) посилав свою секретарку і зв'язкову Надю з поштою до Тараса Чупринки (Р. Шухевича). Вона мала передати їй «Монету» на визначенім місці у Ходорові. Треба сказати, що в Ходорові К. Зарицька («Монета») влаштувала у довіреній родині свого сина Богдана і деколи навідувалась до нього. Надю вона знала особисто з ГОСПу. Вони зустрілись,

На цьому місці, біля Черемхова, була криївка-лічниця. Залишилась тільки яма та Хрест, встановлений братством ОУН-УПА Жидачівського р-ну (голова Гр. Дидин)

Надя передала їй пошту, трішки поговорили і розійшлися. Відійшовши трохи, Надя зупинилась біля вітрини крамниці, оглянулася. Побачила, як до К. Зарицької приступила якась жінка, вони привіталися і розцілувалися. Виходило, була з нею добре знайома! Більше нічого Надя не бачила, бо швидко пішла з місця зустрічі.

Допускають, що Зарицька випадково зустрілась з жінкою Миколи Лемика (той, що зробив атентат на російського посла у Львові ще у 1933 році), яка проживала з дитиною у Ходорові. Вона була вже раніше заарештована, але її випустили і за нею кожночасно, мабуть, слідкувало МГБ. Вона цього не знала і тому підійшла до Зарицької. Можливо, це й розконспірувало Зарицьку і її незабаром схопили.

На Зарицьку МГБ вийшли не випадково. Слідкуючи за жінкою Лемика, вони зацікавилися особою, з якою вона привіталася і навіть поцілувалася. Виходить, рішили емгебісти, що це давні знайомі. Коли жінки розійшлися, вони подалися за Зарицькою, яка йшла на вокзал. Зарицька зауважила, що має «хвоста». Вона зайшла в туалет, що був розміщений біля зруйнованого приміщення залізничного двірця. Від запальнички спалила лист Полтави до Шухевича. Коли вона вийшла, до неї кинулося двоє. Вона вистрілила в одного і кинулася на перон, де було багато людей. Схритися, однак, не було можливості. Агенти наздоганяли. Щоб їх стримати хоч на секунду, вона зробила ще один вистріл вгору, бо могла вбити і когось з людей, лівою рукою дістала ампулу ціаністого калію і швидко розкусила її. І тут її схопили за обидві руки.

Розуміючи, що вона прийняла отруту, вони швидко повели її до лікарні, що була недалеко від вокзалу. Отрута виявилася старою і не подіяло швидко. Її промили шлунок і врятували життя. Нічого не добившись на допитах, її засудили на 25 років. Відсиділа всі — до одного дня. Повернулася аж у 1972 році, а померла у Львові 1986 року.

А ось як описують арешт Зарицької у Ходорові більшовицькі автори роману «Поєдинок на переправі» (один з авторів — кагебіст).

«Через тиждень у Ходорові чекісти провели ретельно підготовлену операцію. Всім її учасникам вручили фото Венецької (так вони називають К. Зарицьку — М. М.). Оперативникам було вказано, що затримання слід здійснити якомога непомітніше, без зайвих очевидців, без метушні (щоб не сполохати підпільників — М. М.).

...Була неділя. На базар до Ходорова з'їхалось чимало людей з сусідніх районів (ярмарок у Ходорові починаючи 16 століття був завжди у четвер — М. М.). Оперативний працівник, який стояв біля воріт, — базар був обнесений великою цегляною стіною (?!), — вдивлявся в обличчя тих, хто поспіхом виходив. Раптом він звернув увагу на жінку у світлому плащі, ніби схожу на Венецьку. Тримавши руки в кишенях, вона швидко прослизнула повз нього, так що важко було розглянути.

Не залишаючи свого поста, чекіст підкликав напарника і послав за жінкою, щоб перевірити в неї документи. Потім дав знати ще двом своїм колегам, аби ті пішли навперейми, коли раптом виявиться, що то справді Венецька.

Жінка тим часом вийшла з базару і попрямувала в напрямку вокзалу, але не головною вулицею, а звернула на бічну, що прилягала через лужок.

Помітивши, що за нею поспішає невідомий чоловік, жінка заспішила. Однак той теж надав ходу, а потім бігцем наздогнав утікачку.

— Чому ви мене переслідуєте? — крикнула вона, намагаючись повернути до себе увагу. — Я щось украла?

— Ні! Просто ви схожа на одну жінку, і я про це хотів вас запитати. — То прошу дуже! — жінка озирнулась і, не помітивши нікого поблизу, не виймаючи рук з кишені, крізь плащ вистрілила чекістові в живіт. Той зойкнув, схопився обома руками за місце куди влучила куля, і повільно почав присідати. Але розрахунки Венецької на те, що непоміченою майне у сусідній двір, були марні. Саме в цей момент з-за будинку навпроти вискочили двоє оперативників і схопили жінку за руки. Збагнувши, що все втрачено, вона зняла лемент, почала пручатись...

Почувши постріл і крики, з ближніх дворів визирали люди. Тепер намір Венецької — а це була таки вона — став зрозумілим: Якщо не вдасться уникнути переслідування, то повернути увагу до свого затримання, щоб таким чином стало відомо про це й тим, хто приходив до неї на зв'язок...

— Наш задум не здійснився! — доповів Шовкуненко наступного дня Дрозду.

— Тепер не можна розраховувати, щоб з допомогою Венецької довідатись про місцезнаходження Шуляка (Р. Шухевич — М. М.)...

А ходорівські дівчата-зв'язкові також пройшли горнило комуністичної винищувальної машини. Одною із них була

Ганущак Стефа — народилася 1923 року у патріотичній родині в с. Вовчатичі, де чотири її рідні брати теж стали вояками УПА і героїчно загинули. Сама Стефанія стає членом ОУН з 1942 року, бере участь у формуванні відділів УПА, стає зв'язковою і стрільцем боївки. У бою в с. Дулібах тяжко поранена. Її взяли ще живою енкаведисти і везли до Ходорова. Та боївка не була розгромлена і навіть зробила засідку для визволення бойової подруги. Акція вдалася. Кілька ворогів загинуло, але коли повстанці добігли до підводи з пораненою, вона була вже неживою — померла від рани. Друзі поховали її в Дулібах.

Сидор Ганна — уродженка с. Чорторії (нині Кам'яне), сестра відомого революціонера з рядів ОУН — Миколи Сидора - «Чорторійського», відомого автора книг «Від Сяну по Крим», «Між молотом і ковадлом» та ін., близького друга Р. Шухевича. Ганна стала зв'язковою. Загинула у 1945 році в Станківцях. **Сидор Марія** — сестра Ганни, Миколи, Івана, Петра та Григорія, підпільниця, зв'язкова, місце загину — невідоме.

Лучина Катерина — уродженка с. Чорторії (Кам'яне), зв'язкова районного проводу, загинула 28.04. 1948 року у с. Межиріччя Жидачівського району.

Лашко Антоніна — уродженка с. Чорторії (Кам'яне), зв'язкова УПА, де загинула — невідомо.

Макогін Розалія — 1921 р. н., у селі Ляшки (тепер Горішнє), станична

жіночої сітки ОУН, член ОУН з 1943 року, псевдо «Вишня». Під час намагання арештувати її, вчинила героїчний збройний опір енкаведистам у хаті, убивши двох нападників. Довго відстрілювалася і раптом зауважила, що не лишилось навіть того одного набоя «для себе». Вона зробила рішучий тактичний крок, розрахований на психологію енкаведистів. Відчинивши двері хати, стала у проїмі з автоматом у руках, ніби готова до бою і викрикнула: «Чого поховались, боягузи? Стріляй, катюго московський!». Вона гордо стояла у дверях. «Слава Україні!» — голосно вигукнула гасло. Цього не стерпіли московські завойовники. Автоматна черга зупинила палке серце «Вишні». Коли енкаведисти стали обшукувати її, то виявили, що у неї не було ні єдиного патрона і зрозуміли її героїчний поступок і рішення не датися в руки ворога живою.

Гарапцьо Катерина — уродженка Ляшок, 1922 р.н., заарештована у 1949 році, засуджена на 25 років каторги.

Ротаровська Анна — уродженка Ляшок, 1910 р. н., мати двох дітей, підпільниця, загинула у 1946 році.

Олійник Ольга — уродженка Ляшок, зв'язкова, загинула.

Білинська ? — мешканка Ходорова, дочка свідомого українського лікаря Олександра Білинського, що надавав медичну допомогу повстанцям, підпільникам, робив операцію районуовому провіднику Хомусяку Антону у 1943 році. Дочка стала медсестрою у повстанчому загоні під псевдом «Сибірка». Загинула на Рогатинщині у 1946.

Сунак Божена — уродженка Ходорова, зв'язкова підпільниця, подруга помічника командира пропагандивної сотні «Віщуни» Орського. Доля невідома мені.

Вербовська Катерина — уродженка Городища — зв'язкова і друкарка районуового проводу, загинула у 1950 р. в рідному селі.

Домашівська Катерина — уродженка Городища, підпільниця, загинула разом з чоловіком Домашівським Дмитром.

Іваницька Розалія — мешканка с. Берездівці, 1930 р.н., зв'язкова, арештована 1948 р., засуджена на 25 років.

Іваницька Михайлина — мешканка с. Берездівці, 1930 р.н., за зв'язок з підпіллям арештована 1952 р., засуджена на 25 років.

Горбіль Софія — мешканка с. Берездівці, 1925 р.н., заарештована 1948 р., засуджена на 25 років.

Горбіль Франка — мешканка с. Берездівці, 1928 р.н., зв'язкова з підпіллям, оборонялася під час арешту за допомогою зброї, була вбита (вдома) у 1950 році.

Вітрова Анна — уродженка с. Берездівці, 1923 р.н., зв'язкова, арештована 1947 року, засуджена на 10 років.

Ольшанська Софія — мешканка с. Берездівці, 1931 року народження, за зв'язок з підпіллям і співпрацю засуджена 1950 року на каторгу (Воркута).

Сеньків Марія — мешканка с. Гранки-Кути, 1922 р.н., зв'язок з підпіллям, арештована у 1948 р., засуджена на 10 років.

Наконечна Ганна — уродженка с. Гранки-Кути, 1924 р.н., арештована

«Мітлою» у 1944 р., засуджена на 10 років.

Горбіль Ганна — мешканка с. Гранки-Кути, 1925 р.н., за зв'язок з підпіллям арештована у 1948 р., засуджена на 25 років.

Лісна Магдалина — мешканка с. Гранки-Кути, 1925 р.н., за зв'язок з підпіллям засуджена 1949 року на 10 років.

Наконечна Марія — уродженка с. Гранки-Кути, 1927 р.н., арештована у 1948 році і засуджена на 10 років.

Гарапцьо Катерина — уродженка с. Гранки-Кути, 1922 р.н., заарештована у 1949 році і засуджена на 10 років каторги.

Боднарук Стефанія — уродженка с. Руда (Рудківці), медсестра боївки, загинула.

Колодій Катерина — уродженка с. Руда, 1924 р.н., зв'язкова, закатована у в'язниці.

Пашко Ольга — уродженка с. Гранки-Кути, 1914 р.н.6 замужем у Руді, засуджена за допомогу УПА.

Крупак Катерина — уродженка с. Руда, засуджена за зв'язок з підпіллям.

Стегніцька Анна, Стегніцька Олюська загинули за зв'язок з ОУН від рук гестапо, мешканки с. Отиневичі.

Балук Анна — мешканка с. Отиневичі, загинула від рук НКВД.

Олійник Марія — мешканка с. Підністрияни, 1921 р.н., стрілець і медсестра спецбоївки, загинула у 1944 році в Підністриянах.

Гринишин Анна — мешканка с. Підністрияни, 1930 р.н., за співпрацю з УПА засуджена на каторгу.

Шаробура Ганна — мешканка с. Підністрияни, засуджена за співпрацю з ОУН—УПА на каторгу.

Чорна Марія — мешканка Чорного Острова, засуджена за співпрацю з ОУН—УПА, а також з Чорного Острова засуджені **Кіт Катерина, Петрик Марія, Бабій Ганна, Заставна Марія, Трусь Марія, Івах Ганна, Богдан Марія, Костецька Марія.**

Вивезені з Молодинчого за співпрацю з ОУН—УПА: **Левицька Марія, Альбин Юстина, Брик Катерина, Хомусяк Юстина.**

Пундор Аниа — уродженка с. підгірці, засуджена за саботаж колгоспної системи на каторгу.

Хомушак Степанія — уродженка с. Станківці, 1926 р. н., засуджена за зв'язок з УПА.

Гудз Антоніна — уродженка с.Тужанівці, 1927 р., засуджена за співпрацю з УПА на каторгу в Норільськ.

Млюзан Катерина — уродженка с. Тужанівці, 1924 р. н., засуджена за співпрацю з УПА на каторгу в Норільськ.

Василега Анна — уродженка с. Сугрів, 1922 р. н., була станичною до 1944 р., а потім була зв'язковою у сотні «Сіроманців» до 1946 р. Була заарештована у Новосільцях, відбувала заслання в Архангельську і Магадані, проживала там до 1979 року.

Ференчак Ольга — уродженка Ходорова. За час «перших совітів»

працювала касиром залізничної квиткової каси. Вона була симпатиком ОУН, тримала зв'язок з керівником підпілля Степаном Головенком, що працював у депо. Нависла небезпека і над Ольгою, її викликають на допити. А розпочалась війна з Німеччиною. І добре, що вона зчезла у ці дні. А потім прийшли німці. Появилась якась надія на майбутнє.

Але сім'я була під наглядом гестапо. Брат Тадей був у підпіллі. Ольга працювала далі на станції, мала доступ до телефонограм, щось важливе передавала підпільникам. Від смерті врятував О. Ференчак комендант станції — хоч і німець. Провидіння Боже врятувало дівчину і втретє, тепер від смертельних мук, яких зазнала у ходорівській більшовицькій тюрмі. Чудом вирвавшись з кровавих рук НКВД, Ольга Ференчак з 1947 року жила на нелегальному становищі (ховаючись) у своєї сестри, що жила у с. Вишнів Рогатинського району. Її, на щастя, обминули сибірські табори та лісоповали у тайзі.

Любинецька-Возниця Ольга (1925 р. н.), мешканка Ходорова, також у ранньому віці прилучилася до підпільної праці. Закінчивши сьомий клас у 1941 році, Оля стала працювати друкаркою у німецькій повітовій управі, а потім — у нотаріальній конторі. Рід Любинецьких був патріотичним українським родом. Тому для Олі не було дивним, коли члени ОУН, яких знала, давали їй якісь доручення від організації: вона передруковувала документи, довідки, листівки, діставала бланки для відповідних документів.

В останні часи німецької окупації над нею нависла загроза арешту. Змушена була перейти на нелегальне становище. Притулок їй давали села Чорний Острів, Дроховичі, Ліщин, Лучани.

Коли почалася друга московська окупація, О. Любинецька повернулася до Ходорова і стала працювати секретаркою у прокурора. Підтримує зв'язок з оунівським підпіллям і передає потрібну інформацію підпільникам. Та довго не втрималась. Після арешту батька, вона покидає Ходорів і виїжджає у Львів. Там уникла арештут і «замела» за собою сліди, вийшовши заміж і змінивши прізвище на Возниця. Щасливо дожила до Незалежної України. Відома ще, як знаменита вишивальниця.

Горін Ганна Дмитрівна, 1922 р. н., уродженка с. Руда (Рудківці). В 1942 р. була залучена до підпільної роботи разом із **Руминською Євдокією** (1924 р. н.). Були зв'язковими. Кушовою жіночої сітки працювала **Сливінська Марія** з Підністрян. Восени Горін Анна і Руминська Євдокія були послані на 10-денні медичні курси, які проходили в Горішніх Ляшках (Горішнє). Викладачами були два лікарі-жиди. Після курсів Горін Ганну було призначено станичною під псевдом «Липа», а кушовою тоді вже стала «Калина» з Ходорова. Крім обов'язків станичної, «Липа» і далі була зв'язковою на Горішнє, Підністрияни, Станківці, Тужанівці і Гранки-Кути. Заарештована була у березні 1945 року. Перебувала у Ходорівській та Дрогобицькій тюрмах. Суд відбувся у Воркуті аж у березні 1946 р.

Паньків Катерина, 1925 р. н., зв'язкова УПА із Молотова, заарештована і засуджена на 20 років каторги, додому не повернулась.

Іванців Катерина, 1922 р. н. у Городищу, до свого вивезення у 1950 році

переховувала у криївці своєї хати 4 — 5 повстанців і лікувала їх, бо ще у 1943 році в Городищу Центральному закінчила підпільно курси медсестер для УПА. Разом з нею вчилися **Вербовська Катерина і Баглай Стефа**.

Бог поміг — повернулася Катерина Іванців до рідного краю.

***

Літературне покликання Анни Гошко-Кіт зумовлене її долею. Дочка і сестра розстріляних патріотів, вона сама не раз каралася советською владою. 1941 року вислана в Казахстан разом з матір'ю, котра там померла з голоду. 1951 року засуджена на 25 років каторги у мордовських таборах. Цього разу — разом з чоловіком і маленьким, тритижневим сином. Перебувала там до 1956 року.

Анна Гошко-Кіт вчителювала, завжди розповідала людям правду.

Нині вона живе в Ходорові, член Ліги українських жінок.

Пропонуємо читачам уривок з її оповідання «Втеча».

ПАМ'ЯТЬ

Середня Азія, Казахстан.

С/х Пахта-Арал, відділення Дзержинського, виселена 22.05.1941 р.

У вихідний день я йду до мами на цвинтар. Місце, де волею Червоної Москви поховані без трун кістки дітей, жінок, чоловіків української нації. Вони повмирали з голоду. Лежать тут цілими родинами. І не виросте на їхніх могилах травичка і пташечка не зашебече. Бо поховані вони в Середній Азії, яка засіяла свої колючі квіти. Мертва тиша і вітер не подує, тільки огненне коло сонця спалює все живе. Берегти своє підземне царство смерть взяла шакалів, вони мали нори в могилах і живилися трупами, тільки вночі вили гімн смерті. Згадка про них лякала мене, однак я обережно проходила між могилами», щоб не потрапити в могильну яму. Колючки саксаула чіплялися до мого одягу. Я підійшла до місця, де похована моя мама. Хрестик, який я при похованні зробила з прутика, перев'язаний шнурочком, був встромлений в землю, але він похилився і ліг на могилку неначе розпростер руки. Колючки посіялися по могилі і вп'ялися в моє сирітське серце. Я виривала їх, а вони боролися зі мною і калічили до крові мої руки. Сльози жалю падали на землю і на колючки, а я шептала: «Мамо моя рідна, мамо дорога, ми тут, а ти мені так потрібна, мамо, благаю порадь, поможи. Я така одинока, я хочу втекти на Україну, я чую звуки дзвонів, вони кличуть мене. Я відчуваю тугу за волею. Я не хочу бути рабинею, служити москалям і казахам. Як є десь твоя душа, опікуйся мною, покажи мені дорогу». Я молилася і дивилася на ту чужу землю і старалася всім своїм буттям відчутти те, чого я очима не бачила, а вони коло мене, ті потрібні сльози опори. Я клякала на коліна і відчувала з потрісканої землі подих, як стогін — хлипання голодних дітей. Між колючками заплуталися золотисті кучері маленьких Катрусь, Ганнусь, Миколків і болісний стогін: «Хочу їсти». Я відчула погляд голодних очей і важке зітхання близьких мені людей. Тут вони всі разом, скуті жовтою масою чужої землі. Важкі акорди

болю, благання, ридання розривають мені серце. В голові і в мене гуділо, однак я чітко розуміла кожне слово: «Пам'ятай, пам'ятай, розкажи про нас, не забудь, не забудь».

Я шептала молитву і відчувала присутність найдорожчої мені людини, лагідний, ніжний материнський поцілунок: «Мій дух завжди буде з тобою». Цей подих з потрісканої землі влив в мене ще більше бажання: йти за голосом серця, йти через степи, гори, ліси в прекрасну, вимріяну Україну. Я відчула, що на моє сумління лягає останнє прохання. Молитва тих, які залишилися на страшній пекучій чужині. І вже цілком серйозно вирішила — втекти з виселки. Останнім поглядом попрощалася з найдорожчим місцем. Чи розуміла я тоді, струнка несмілива дівчина, на який шлях стаю? Чи витримаю ту дорогу і зможу вирватися з того пекла? Хто мене чекає? Ніхто. Тільки земля України.

ЗВЕНИСЛАВА

Осипа Кибало народилася 16.07.1926 року у Франції, в Гудайн Па-де-Кала. Там батьки Осипи були на заробітках. Як батько трохи зібрав грошей, то в 1933 р. родина повертається у рідне село Ятвяги (тепер Прибілля) Новострілищанського району Дрогобицької області. Батько старався дати дітям освіту, і 16-річну Осипу в 1942 році за німецької влади посилає вчитися і працювати у Львів у ТРУД. (Це школа легкої промисловості). Осипа — дрібної будови, гарні чорні очі, високе чоло та ще поведінка розважливої дівчини викликали до неї довіру. В селі був студент політехніки Павло Ціховський. Кликali його Павлусь, бо сам він був невисокий, але сильний духом, великий патріот України. Він гуртував навколо себе молодь, прищеплював любов до України, гордість за свою націю і рівночасно вказував на наших ворогів, що, як окупанти, нищать людей і землю.

Коли сходилися дівчата і хлопці, вони починали пісню «Не пора, не пора, не пора москалеві, ляхові», та ще додавали «німакові служити». Павлусь вибирав найбільш розумних, надійних дівчат і хлопців. Таємничо пояснював, що перед нами велике завдання. Далі вивчав з ними «Декалог націоналіста», і це підносило вибрану молодь на вищий рівень.

Восени 1942 року в хаті Марії Слинавець при світлі місяця для повної конспірації зійшлися майбутні зв'язкові, члени ОУН, а на правду це були ще підлітки. Це Марія Слинавець, Ксеня Кулик, Стефа Михашула, Марія Гурман і Осипа Кибало. У такій таємничості з великим хвилюванням здавали дівчата «Декалог націоналіста». І відчула Осипа, як сходить на неї Святість присяги, яка входила в серце і розум як Перше Причастя. Вона відчула, що є вибрана Богом на щось важне.

Шість юних дівчат стояло струнко, місяць через вікно освітлював їхні бліді, зворушені лица, і від серця виривалося кожне слово: «Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї. Клянемося. Ні просьба, ані грозьба, ні смерть, ні тортури не приневолять тебе зрадити свою тайну. Присягаю, присягаю — бути вірною». Осипа відчула в собі приплив відповідальності за свої дії.

За німецької влади 1943 року сімнадцятирічна Осипа стає зв'язковою-Кур'єром. Від підпільників возила пошту до Львова на вул. Сонячну. Там на неї чекали і знову щось передавали. Одного разу Осипа прийшла на Сонячну вулицю. І... який жах — дім розбитий. Та вона знала, що є ще можливість передати пошту, але треба йти на зустріч коло оперного театру. Там на неї чекав учитель зі Скнилова Петро Кузишин. Він прийняв пошту.

Станція у Львові зруйнована бомбами, поїзди зі станції не відходять. Дівчина йде пішки до Сихова, там сідає на товарний поїзд і їде до Боринич. Потім йде сама через ліс у село Ятвяги. Страшно самій було йти лісом, та вона себе підбадьорювала: «Це моя праця, я вибрала, все роблю для України. Я мушу йти».

Повстало військо УПА. Роботи для зв'язкової побільшало. Вона дістає псевдо «Звенислава», її обов'язком було проводити сотні УПА, переносити гриписи аж до сіл Мелни, Голдович, Юшковець, Бертишева, Баківців, Жабокрязь. Зв'язок був добре організований, але всюди треба було йти пішки. Не звертав ніхто уваги на юну дівчину, але вона була повна відваги і завзятості, не боялася ані ночі, ні звірів, тільки слідувала, де гарнізонники. Її завданням було також проводити повстанців. Іноді по кілька чоловік різними стежками проводити, які добре знала Осипа. Знала вона партизанів Гонтаря, Зимового, Всеволода, Аркадія, курінного Яструба, сотенного Савича. Для всіх вона була Звенислава.

Великим ударом для партизанського підпілля було, коли енкаведисти в с. Дев'ятниках у 1945 році розбили Провід. Відтоді уже енкаведисти знайшли документи і шукали «Звениславу».

Щораз тяжче було партизанам УПА. Страшна, нерівна була боротьба. Облавники-большевики вбивали найкращі, найсвітліші голови. Не вистачало сліз їх оплакувати. То було знищення української нації. Стогнала земля, приймаючи молоді тіла, які гинули по криївках і лісах. Матері сохли від сліз та ще вивозили їх у сибір, і там чужа холодна земля сковувала їхні кістки.

14 листопада 1946 року зайшла Осипа до рідної хати завітати, пережити. А облавники-енкаведисти оточили хату, і в той час, коли Осипа вечеряла, її арештували. Відтак повезли до тюрми м. Дрогобича на страшні тортури.

Страшна тюрма, вікна забиті дошками, сіра зовні, темна і холодна всередині. Багато там закритих залізних дверей. Страшний сморід вдарив у лице, і Осипа відчула, що вона в пеклі. Ситий черговий великим ключем відкрив залізні двері камери і штовхнув її всередину. В камері дуже мало світла, яке ледь пробивалось через щілину вікна, забитого дошками. Довгу хвилю стояла Осипа нерухомо, опісля побачила багато дівчат і жінок, виснажених, блідих із синцями на обличчях. Були молоді, які плакали за дітьми і чоловіками. І навіть зовсім юні дівчатка, які не знали, за що їх арештовували та й за що б'ють. Були й такі, що улесливо прислухалися до розмов, щоб потім продати свою душу. Все це було в тій малій камері із задушливою парашею і потом людей. Однак Осипа відчула, що вона між близькими, це були сестри по боротьбі і поглядах, то були мучениці нашої нації.

Вночі викликали Звениславу на слідство. Жорстокі кати-слідчі Спірін і

Кузнецов показували свою силу, свої зверхність над тонкою, дрібною дівчиною. Знервований Спирін зловив дівчину за коси, підніс догори і бив, бив з насолодою дикого звіра. Усе запитував: «Где бандеровці? Ти знаєш?».

Одне тільки Осипа в пам'яті повторювала: «Ні просьба, ні грозьба не приневолять тебе зрадити. Боже, поможи! Не знаю нічого!».

Почалися тортури. Тоненькі дівочі пальці пхав між двері, кров виступала з-під нігтів, а він все: «Где бандеровці? «Не знаю, ніхто вже не живе, я знала тільки псевдоніми».

Слідство завжди проводилося вночі. Страшна кімната, стільчик прибитий до підлоги. Осипа сидить, а нею кидає, трясє. Вона тремтіла, дивилася на ворога, гірш як на скаженого пса, якому з уст котилася слина. Зі злістю всадив дівочі пальці між двері, і хруснуло.. відтяли двері кусок пальця. Дівчина втартила свідомість, відтак відчула, що вона мокра і в воді, і в крові, а над нею викревлене лице слідчого Кузнецова. «Ти дура, ти ждьошь України самостійной, а тебя будут велічать — дура, дура, етого нікогда не будет».

Та Осипа Кибало не видала нікого, присягу додержала. Все її тіло було в синяках і крові. Жінки в камері прикладали мокрі рушники. Молилася Осипа, щоб скоріше був суд. І врешті вона позбавлена нічних тортур. Суд воєнного трибуналу 19.03.1947 року засуджує Осипу по ст. 54-1а-11 на 10років «ісправітельних работ, лагерей» плюс 5 років позбавлення прав. І перед нею табори Ухта, Воркута, лісоповал, тяжкі роботи «на благо Родіни».

Десять років молодості і здоров'я забрала радянська влада та не зломила чесних людей, тієї ніжної, сьогодні вже старої жінки, яка не жаліє нічого. Вона гордиться, що була обрана Богом, дотримала присяги. Що була співучасницею у визвольній боротьбі УПА і свою працю і терпіння поклала до підніжжя Незалежності Самостійної України.

Доля людини — це сторінка історії країни. 10 років таборів строгого режиму, 5 років поселень — такий «присуд» сталінського правосуддя за участь в організації УПА отримала **Мирослава Миронівна Тихоненко**, наша землячка ходрівчанка. Вона описала своє понівечене життя, сповнене страждань і поневірянь у тоненькому зошиті, який принесла у редакцію часопису «Ходорівщина». З болем у серці читаємо рядки.

З приходом у 1944 р. «визвольної» червоної армії почалися масові арешти та примусове переселення населення Західної України. Ми, шістнадцятилітні дівчата, ходили по селах, збирали продукти, одяг і відправляли у ліс повстанцям. За це у лютому 1945 р. мене арештували, а було мені тільки 18 років. Під дулом автомата прощалась з матір'ю, яка дала на дорогу кусок хліба. На підводі привезли у тюрму, у Дрогобич. Довгим коридором, де було чути стогін і плач дівчат, провели у камеру. На підлозі лежали дівчата: одна рука під головою, другою накривались. Годували двічі на день: кип'яток з кількома зернинами вівса.

На допит брали вночі: туди йшли ногами, а назад тягнули волоком. Слідчий був професіоналом: сиджу на кріслі, він підійшов і вдарив — це означало

початок розмови, знову вдарив, я опинилась на землі, з носа пішла кров. Почав копати, я звернулась калачиком, закрила лице руками. Накопавшись, почав кричати: «Вставай, сука!», але сил піднятися не було. Покликав солдата, той вилив на мене відро води і поволик у камеру. Я лежала мокра, в крові, дівчата стояли наді мною і плакали, деякі молились.

Після суду нас ешелоном відправили у Красноярські ліси, на лісоповал. Працювали по дванадцять годин, валили п'ятдесятилітні сосни у сорокаградусний мороз. З роботи йшли ледь живі, по дорозі співали українські пісні, вони нас бадьорили. Щодня на протязі десяти років о шостій ранку і десятій вечора шикували, щоб порахувати, а нас було — тисячі. Якось прийшла посылка, але мені не віддали, бо не виконувала норми — 15 кубометрів лісу на день. Один Бог знає наші муки, він давав силу, здоров'я і надію, яка нас врятувала.

Через п'ять років роботи на лісоповалі мене перевели в місто Балхаш. Там були два табори: чоловічий і жіночий. Мужчини будували, а ми штукатурили — так і виросло місто.

Режим був строгий, знущались страшенно: за найменшу провину садили в карцер. Побувала там і я — у посылці знайшли ножиці. Десять діб провела боса, в одному платтячку в холодній бетонній ямі, раз в день давали 300 г хліба і склянку води.

Було нас там триста дівчат різних національностей — усі політ'язні. Хоч як важко було, але жили в мирі, поважали одна одну. Постійно хотілося їсти: після вечірньої перевірки, лежачи на нарах, розповідали чия мама і як готувала і, наслухавшись, ніби наситившись, засинали.

Після смерті Сталіна один день зараховували за два, але я вже «розміняла» десятий рік, тому звільнилась тільки на шість місяців раніше. Під конвоєм привезли мене у Прокоп'євськ Кемеровської області, де були вивезені мої батьки на поселення. Працювала на будівництві — для нас легкої роботи не було. Вийшла заміж, але Бог не дав дітей після стількох років мук і страждань.

Померли батьки: поховала чоловіка, вирішила повернутись на Україну. Приїхавши, побачила змучених людей, які живуть не в тій Україні, за яку полягли тисячі юнаків та дівчат. Ні молодості, ні старості легкої нема. Залишилась надія, що Господь змилується над нашим багатостраждальним народом і воскресне Україна на радість усім. Я вірю в це!»

К. Мандрик згадує про свою відому краянку, **Ольгу Гавришків-Левицьку**.

«Народилась і виросла в селі Дроговиж у сім'ї, де в пошані були добре слово, культура, національна всідомість і глибоке релігійне виховання.

Недовго, всього неповних п'ять років пропрацювала у Дроговизькій семирічці (куди й мене приймала у 1944 р. як завуч у другий клас). Заарештована за підпільну діяльність, про подальшу свою долю вона згадувала не часто, бо не належала до тих, хто чекав співчуття. І тільки той короткий, але справді такий болючий спогад, подарований мені, дозволяє зрозуміти хоча б частково і глибину страждань, і вивершеність духу відірваних від рідних осель невільниць».

Завершити розповідь про тяжку долю дівчат з Ходорівщини хочу «**Болючим спомином**» колишньої каторжанки, відомої у місті члена Співки політв'язнів, активного учасника відродження України — **Ольги Гавришків-Левицької**. Це спомин не про Дантове пекло, а те, яке розпалила московська комуністична імперія у ХХ столітті. Нині Ольга Гавришків-Левицька вже покійна, а спогад про перебування її у Кенгірі вона подарувала Катерині Мандрик.

...Йордан 1949 року. Після величавого водосвяття — не радість і душевний спокій, а тривога і початок тернистої дороги життя. Довга вона — від батьківського порога через тюрми і пересилки до чужлі землі Казахстану, 700 км на південь від Караганди, де розкинувся Голодний степ, заселений численними гулагами.

Кенгір. Це долина мук, страждань, долина сліз і розпуки того цвіту України і Прибалтики, що не пишався на рідній землі, не прикрашав її, а був потоптаний, понівечений, вирваний з корінням варварською сваволею сатрапів-енкаведистів.

Кенгір Одна з численних точок, де 3,5 тисячі полонянок-рабниць, каторжниць, які за смердючу «баланду» і кусочок глевкого хліба своїми руками побудували джезказганський підземний мідний комбінат, розбудовували «сучасне» місто, що починалось з кількох саманних глиняних казахських халупок.

Скільки-то сотень рук формували цеглу на гофманці, скільки загрузали для випалювання важкий сирівець, скільки вивантажували з розігрітої, наче пекло, печі, тачками підвозили до вагонів, щоб вивезти з «об'єкту»! Скільки калік без рук зісталось, а скільком-то дівчаткам там обірвалась нитка життя!

Вони умирали — їм дзвони не грали... Вони спочивають у чужій землі, де ні барвінку, ні рясту, лиш де-не-де колючки та вітер- буревій занесе десь зі степового безмежжя сухе перекотиполе.

Своїми ніжними руками довбали джаганами і молотами котловани у скелях, рили їх і зимою по коліна у крижаній воді на глибині кільканадцять метрів. Піднімалися ввечері з ям, викручували з гумаків онучі і йшли, тримаючись попід руки, в шерензі по п'ять під конвоєм на вахту, мерзли там (морози до 45°C) і чекали на «шмон» — перевірку, щоб чогось, не дай Боже, забороненого (звідки?) в зону не принесли. А руки ті болять, пальців zdeформованих ні зігнути, ложки в руках від бою не втримати. Вони, натруджені, трясуться, горять, і їх хочеться тулити до змарнілого личка і цілувати...

Їсти юшку з гнилої картоплі треба швидко, бо їдальня одна, а тисячі таких же мучениць, що вернулись зі своїх об'єктів, чекають на свою чергу.

І знову швидко женуть до заграбованих бараків, бо там щоденна перевірка, виносять «парашу», закривають на ключ. А влітку дивишся з-за ґрат на сонце, що заходить, і пересилаєш свою наболілу тугу за тисячі кілометрів... на Україну.

Старі, розхитані, заблощичені нари. Кладеш під себе ватні штани (зимою), накриєшся латаним бушлатом з номерами, кулачок, замість подушки під головою. гарячі мольби — і стогін — сон...

Це ми своїми руками у водопровідних трубах, коли там замерзла вода, сидячи довбали кирками лід, пересували його до отворів, рятували теплову систему, загладжували чужі гріхи, недовчених вільнонайманих виконробів.

Заливали бетонним розчином фундаменти, зводили стіни. Рвалися троси і падали вниз, гинули разом з несправними «леб'юдками» під ними наші Марусі, Ганнусі, Стефи... А преса лементує: «Благодаря энтузиазму комсомольской молодежи был построен Дзезказган, его обогатительный меднорудный комбинат». Який цинізм і лицемірство!

Доньки України, Прибалтики, білоруски, росіянки... Ми з таких різних сторін були зібрані тут в єдину сім'ю поневолених! Ми були демократки і патріотки. Ми палко любили своє: землю, народ, мову, пісню. Шанували чуже, поважали. Ми не нарікали не проклинали і не гнулись. Ми вистояли. Ні холод, ні спека, ні голод, ні наруга не зламали нас. Ми — сильні духом!

Через сім років цілувала батьківський поріг, вклонялася рідним могилкам, рідній землі...

Діждалась сподіваної волі.

Всесильний Боже! Пречиста Діво Маріє! Скільки щирих мольб і благань, скільки зітхань і просьб несло до неба за Україну, за її волю, за честь і славу, за народ! Ми вільні! Маємо свою державу! Вона тільки зводиться, вона ще, як маленьке дитя, потребує ласки, тепла, догляду, терпеливості.

Посвятімо себе рідній Україні! Ми ж бо дужі, чуйні, розумні і працьовиті. Ми можемо все! Ми єємо народ!

19 січня 1992 року, на Йордан у Ходорові.

Як оптимістично завершила покійна пані Ольга — маємо свою державу. Де вона могла знати тоді (як і ми всі), що держава буде в руках «юдей, далеких від України. Чужої для них України. На початку 90-х років тільки символіку взяли зі страху перед народом. І потішають народ, що, мовляв, без крові здобули Україну. А кров повстанців? А кров невинних дівчат, що згинули на лісоповалах Сибіру, на будівництві всяких «меднорудних комбінатов»? Її не рахуєте?

І накінець — з надією на кращу долю жінки-українки — свій вірш:

ОДА УКРАЇНЦІ

*Казали прадавні елліни,
Що жінка — з морської піни.
Та тільки лиш знають руїни,
Як ти натерпілась біди.*

*Тебе гвалтували заброди
Із диких сусідніх країн,
Та знову ти, сповнена вроди,
Як квітка, росла із руїн.*

*В біді на валах ти стояла,
Де ладо коханий твій був,
І ласку йому дарувала,
Щоб рани свої він забув.*

*І мила краса русокоса
Коханим являлася в сні...
Віками ступала ти боса
По рідній тернистій землі.*

*І скільки тобі, незрадливій,
Прийшлося переносити зла...
Щоб хоч в Україні щасливій
Краса твоя пишно цвіла!*

1990 р.

Софія Гарбиль (зліва) з подругою. Інта, 1953 р.

Колишні зв'язкові. Їх познайомила сибірська тайга. По середині без шалі —
Анна Вітрова (с. Берездівці). Українські дівчата навіть у Сибіру — красуні

На лісоповалі у тайзі — колишні українські підпільниці

Каторга не зламала українців: вони зберегли мову, віру, пісні, вишиванки, звичаї, творили сім'ї. Весілля у Хабаровському краю. Молода — Єфросинія Сич, молодий — М. Шпак (з Гр.-Кут)

Від пахучої землі відірвали окупанти українських дівчат і кинули у Сибірі під землею. Вітрова Анна зліва і Грица Надія з Розвадова

Розділ V

ПОВСТАНСЬКИЙ МАРТИРОЛОГ ХОДОРІВЩИНИ

Тут кожен умер по-геройськи
За те, що край свій так любив,
За неньку свою — Україну
Він чесно голову зложив.

В. СОКИРКО
с. Монастирець.

1.
був д
поліц
Воли
с. Ру
2.
з цьо
спро
у від
пора
3
4
рок
5
6
доп
ОУ
був
біл
Під
Під
фор
Руд
Під
арм
ної

БЕРЕЗДІВЦІ

Загинули за волю України:

1. **Гапій Володимир**, 1919 р.н., син о. Миколи Гапія, закінчив гімназію, був добрим скрипалем, член ОУН з 1939 р. Був заступником коменданта поліції у Ходорові, комендантом у Бортниках. В УПА з літа 1943 р. Воював на Волині. Псевдо «Запорожець». Загинув у 1946 р., натрапивши на засідку біля с. Руда (Рудківці). З ним загинув повстанець «Явір», третій врятувався.
2. **Гарячий Іван**, 1922 р.н., у с. Потеличах, з 1941 р. жив у Берездівцях, з цього ж року навчався у Львівській політехніці. З 1942 р. — член ОУН. При спробі його арешту тікає по ринві з навчального корпусу. З 1943 р. — в СКВ у відділі пропаганди. У 1945 р. відзначився при визволенні о. Жонзистого. Був поранений у груди. Загинув біля Станковець у 1946 р., псевдо — «Вишня».
3. **Гарячий Матвій**, 1925 р.н., убитий німцями у Дрогобичі 1944 року.
4. **Горбіль Франка**, 1928 р.н., загинула у бою з НКВД у власній хаті 1950 року.
5. **Козловський Петро**,
6. **Кучменда Андрій**, 1920 р.н., з 1938 р. — симпатик ОУН. Був у допоміжних військових формаціях. 1943 р. приїхав у відпустку, зв'язується з ОУН, стає членом, входить у боївку СКВ. Відзначався хоробрістю. У 1944 р. був тяжко поранений біля Дрохович. Права рука перестала діяти. Загинув біля Піддністрян у 1946 р., виконуючи завдання ОУН. Псевдо — «Беркут».
7. **Мазепа Михайло**, 1920 р.н., стрілець спецбоївки, загинув 1944 р. у Піддністрянах.
8. **Мартинів Дмитро**, 1911 р.н., стрілець спецбоївки, загинув 1944 року у Піддністрянах.
9. **Пундор Петро**, 1921 р.н., псевдо «Веркут», вступає у 1943 р. у військове формування, а в 1944 р. дезертирує і вступає в СКВ. Загинув у 1947 р. біля Руди (Рудківці).
10. **Цюра Йосип**, 1921 р.н., пс. «Мороз», спецбоївка, загинув 1944 р. у Піддністрянах.
11. **Цюра Степан**, 1905 р.н., застрелений під час мобілізації до червоної армії у квітні 1945 р.
12. **Шпаргала Йосип**, 1913 р.н.6 застрелений під час мобілізації до червоної армії у квітні 1945 р.

Засуджені і заслани в Сибір:

№ п-п	Прізвище, ім'я	Рік народ.	Рік ареш.	Вирок	Місце заслання
1.	Мартинів Марія	1928	1945	10	Караганда
2.	Корецька Катерина	1930	1950	10	Мордовія
3.	Ольшанський Мих.	1922	1948	25	Норільськ
4.	Швець Петро	1923	1945	15	Норільськ
5.	Жукевич Андрій	1924	1948	25	Магадан
6.	Вітровий Павло	1913	1949	10	Караганда
7.	Вітрова Анна	1923	1947	10	Кемерово
8.	Хома Йосип	1912	1948	25	Мордовія
9.	Мельничук Софія	1924	1948	5	Мордовія
10.	Кравець Дмитро	1922	1940	3	Печора
			1944	10	Мордовія
11.	Кузик Йосип	1914	1946	10	Інта
12.	Магеровська Ст-нія	1918	1948	10	Іркутськ
13.	Шпаргала Євстахій	1921	1947	25	Сибір
14.	Сидорко Василь	1918	1946	10	Магадан
15.	Іваницька Розалія	1930	1948	25	Іркутськ
16.	Верес Петро Мик.	1922	1949	10	Омськ
17.	Верес Микола	1886	1949	10	Іркутськ
18.	Верес Володимир М.	1928	1949	10	Воркута
19.	Білий Михайло	1898	1948	25	Воркута
20.	Білий Дмитро	1921	1948	25	Караганда
21.	Кравчук Михайло	1922	1945	10	Караганда
22.	Квятковський Ілля	1893	1946	10	Печора
23.	Кузь Омелян	1929	1950	7	Магадан
24.	Зубрицький Михайло	1922	1946	25	Сибір
25.	Даньків Степан	1909	1948	25	Казахстан
26.	Михайлюк Іван	1928	1945	25	Комі АРСР
27.	Труш Розалія	1909	1945	10	Мордовія
28.	Ольшанська Софія	1931	1950	25	Магадан
29.	Онім Катерина	1920	1948	10	Сибір
30.	Турчин Іван	1928		25	Караганда
31.	Іваницька Софія	1898	1948	25	Іркутськ
32.	Іваницька Михай.	1930	1952	25	Магадан
33.	Горбіль Іван	1920	1952	25	Воркута
34.	Горбіль Марія	1896	1952	25	Мордовія
35.	Горбіль Іван	1920	1948	10	Воркута
36.	Горбіль Софія	1925	1948	25	Воркута
37.	Гарячий Володимир	1927	1947		загинув у 1950 р. в Сибірі

БОГОРОДЧИЦІ

загинули за волю України

1. **Николин Антін Іванович**, 1910 р.н., член ОУН з 1935 р., у 1939 році польською владою був засуджений на 4 роки ув'язнення у Березі Картузькій за створення сітки ОУН у навколишніх селах. До УПА вступив у 1943 р. після старшинської школи. Псевдо «Скала», боївка — 30 чол. Мав кілька успішних боїв з німцями і більшовиками у 1944—1945 рр. Поранений у бою і потрапив у полон (1946 р.) Помер у Норільську у 1948 р.
2. **Николин Михайло**, 1911 р.н., член ОУН з 1936 р., у 1941 р. провід ОУН направляє його комендантом укр. поліції у Журавні, у 1943 р. переходить з відділком до УПА, воює у курені «Енея» на Волині. Загинув під час набору молоді до куреня біля с. Молотів 5 листопада 1944 р.
3. **Лашко Микола**, 1920 р.н., загинув у Молотові.
4. **Лашко Семен**, 1913 р.н., загинув у Молотові.
5. **Кучер Григорій**, 1914 р.н., загинув у Молотові.
6. **Дубовський Іван**, 1925 р.н., загинув у Молотові.
7. **Долинський Василь**.
8. **Николин Григорій**, 1925 р.н., загинув у Молотові.
9. **Мартинів Петро**, 1914 р.н., член ОУН з 1939 р., в УПА з 1943 р. загинув у бою в 1946 р.
10. **Шальвіра Василь**, 1923 р.н., в УПА з 1944 р., загинув у 1946 р., як боївар кушового «Скали». пс. «Мотиль».
11. **Дубовський Йосиф**, 1924 р.н., загинув у 1946 р. у Молотові.
12. **Пшик Василь**, убитий у 1946 р.
13. **Качараба Василь Михайлович**, 1916 р.н., загинув у 1945 р., у Молотові.
14. **Лашко Олекса Дмитрович**, 1925 р.н., боївар куша «Скали», псевдо «Шпак», загинув у 1946 р. в бою.
15. **Кучер Микола**, 1923 р.н., загинув у Демидові в 1945 р.(?)
16. **Король Микола**, 1898 р., забрали більшовики «на форшпан» (примусова поїздка зі своїм транспортом), а потім убили (1946 р.?).
17. **Шальвіра Олекса Григорович**, 1915 р.н., член ОУН з 1937 р. (?), засуджений польською владою у 1939 р., в УПА з 1943 р., загинув у 1946 р. в бою.
18. **Шальвіра Іван Григорович**, 1923 р.н., в УПА з 1943 р., загинув у 1947 р. в с. Молотів.
19. **Шальвіра Григорій**, 1894 р.н., був січовим стрільцем, побитий під час польської «пацифікації», помер у 1930 році.

Вивезені у Сибір:

1. **Хомут Василь**.
2. **Шальвіра Марія** з сином Степаном та двома доньками.
3. **Николин Микола**.
4. **Мартинів Григорій**, помер у дорозі на Сибір (мав 60 р.)

Сиділи у тюрмі за участь в УПА:

1. Шальвіра Петро Федорович, 1921 р.н.
2. Харів Степан Юркович, 1924 р.н., був у боївці, поранений в бою у Бортниках, потрапив у полон, півроку був на допитах, засуджений на 15 років у 1946 р.(?)

БОРТНИКИ

загинули за волю України

1. Бартковський Володимир
2. Бартковський Михайло.
3. Боднар Григорій
4. Боднар Михайло
5. Боднар Антін
6. Войтович Антін
7. Василик Михайло
8. Гоба Михайло
9. Гавгун Семен
10. Добрівлянський Володимир
11. Дубик Оксана
12. Кисіль Михайло
13. Кисіль Петро
14. Кисіль Роман
15. Коваль Антін
16. Коваль Петро
17. Кухарський Роман
18. Коткевич Степан
19. Логушак Антін
20. Логушак Михайло
21. Логушак Степан
22. Левенець Йосафат
23. Мамінський Микола
24. Марушак Микола
25. Пастух Петро
26. Приймак Петро
27. Проць Антін
28. Проць Григорій
29. Проць Михайло
30. Проць Юрій
31. Романович Іван
32. Романович Степан
33. Рудий Степан
34. Самборський Микола
35. Слюзар Дмитро
36. Стахів Михайло
37. Стахів Петро

38. Труш Антін
39. Труш Микола
40. Фуртас Іван
41. Фуртас Петро
42. Хоменко Антін
43. Юськів Михайло

БУКАВИНА

загинули за волю України

1. **Абрамів Павло**, загинув 1945 р. у Букавині, похований у Молотові.
2. **Романович Степан**, 1925 р.н., вояк УПА, поліг у Боритницькому лісі у 1945 р.
3. **Романович Михайло**, 1927 р.н., член ОУН, вояк УПА, загинув у Букавині, похований у Молотові.
4. **Малий Іван Степанович**, 1925 р.н., псевдо «Хмара», член ОУН, у безвиході застрелився у 1945 р. (Бортники).
5. **Малий Василь Степанович**, 1927 р.н., член ОУН, вояк УПА, загинув у 1952 році, могила невідома.
6. **Марків Василь Антонович**, 1919 р.н., вояк УПА, пораненим потрапив у полон, закатований у Ходорові в 1945 році, могила невідома.
7. **Марків Іван Антонович**, 1925 р.н., вояк УПА, загинув у бою в 1945 році у Букавині, похований у Молотові.
8. **Марків Петро Іванович**, 1923 р.н., загинув у 1946 р., могила невідома.
9. **Качараба Василь**, 1925 р.н., вояк УПА, загинув у бою в Букавині у 1945 р., похований у Молотові.
10. **Піняк Михайло**, 1916 р.н., загинув у 1945 р. в Букавині, похований у Молотові.
11. **Пацевко Йосип**, 1922 р.н., член ОУН, вояк УПА, член проводу Львівської та Івано-Франківської областей, загинув у Підністряхах.
12. **Філіповський Михайло Васильович**, 1916 р.н., сотник УПА, псевдо «Мотика», загинув у нерівному бою у Ліщині, похований там же.
13. **Сирота Йосип**, 1917 р.н., вояк УПА, станичний, псевдо «Сорокати», поранений потрапив у полон, засуджений у 1946 р. на каторгу, де і помер цього ж року.
14. **Філіпчук Василь**, 1919 р.н., загинув у 1945 р. у Букавині, похований у Молотові.
15. **Гук Василь**, 1922 р. н., вбитий у Бортниках 1946 р.
16. **Філіповський Григорій Семенович**, 1919 р. н., вбитий у Бортниках.
17. **Брик Іван**, 1923 р. н., вбитий німцями у 1944 р.

Вивезені у Сибір:

1. Сім'я Франтика Василя
2. Сім'я Романовича Василя

Зазнав катувань у тюрмі:

1. **Паньків Іван**, 1922 р. н., вояк УПА, пораненим потрапив у полон,

засуджений, помер 1999 р. у Букавині.

2. Левицький Михайло.

ВЕРБИЦЯ

загинули за волю України:

1. **Редька Григорій Андрійович**, 1923—1945, псевдо «Верховий», командир боївки, надрайоновий провідник ОУН—УПА.
2. **Проців Василь Якович**, 1923—1946, районний провідник ОУН—УПА, псевдо «Бескид», загинув у сотні «Сіроманці» (ком-р «Косач») на Бережанщині, с. Заліски.
3. **Проців Федір Іванович**, 1914 р.н., розстріляний у Львівській тюрмі, де похоронений невідомо (1941 р.?)
4. **Проць Федір Павлович**, 1925 р.н., розстріляний в Івано-Франківській тюрмі, де похований невідомо.
5. **Вишняк Микола Михайлович**, 1926 р.н., розстріляний у Івано-Франківській тюрмі, де похований невідомо.
6. **Неїжмак Михайло Васильович**, 1927 р.н., убитий під час облави у рідному селі, де і похований.
7. **Дронь Микола Васильович**, 1923 р.н., убитий у Сугрові, похований у Вербиці.
8. **Денега Михайло Іванович**, 1926 р.н., убитий у Тернопільській області, похоронений у лісі.
9. **Рак Петро Дмитрович**, 1923 р.н., убитий під час облави у рідному селі, там же похований.
10. **Василюк Петро Ількович**, 1921 р.н., потрапив у полон, помер у Караганді.
11. **Данчевський Олекса Ількович**, 1926 р.н., убитий як вояк сотні «Сіроманці» у с. Заліски Тернопільської обл., Бережанський р-н.
12. **Клапко Гавриїл Йосифович**, 1913 р.н., псевдо «Мороз», у підпіллі з 1942 р., був сотенним УПА, не раз рятував людей від вивезення в Сибір, у 1945 р. розгромив у Сугрові червоних, які оточили сотню з куреня «Сіроманці» і звільнив сотню. Загинув у Васючині від агента Дири у 1945 р.
13. **Проців Степан Іванович.**
14. **Кашин Іван Гаврилович.**

ВОВЧАТИЧІ

загинули в УПА:

1. **Ганущак Мирон** — 1918—1945, член ОУН з 1939 р., загинув у бою в лісі біля с. Загірочко.
2. **Москаль Іван** — 1921—1944, загинув під час артобстрілу з бронепοїзда у с. Сугрів, похований у Новосільцях.
3. **Ганущак Петро** — 1911—1948, член ОУН, псевдо «Рогач», займався військовою підготовкою молоді у 1943—1944 р.р. (брат Мирона).
4. **Ганущак Іван** — 1923—1948, член ОУН ще з 1939 року, псевдо «Лата».

загинув у рідному селі (на подвір'ї Копіїв).

5. **Ганущак Стефанія** — 1923—1947, член ОУН, в УПА з 1944 р., сестра Івана, смертельно поранена у с. Дулібах, вже мертво повстанці відбили в об'єкти і поховали у Дулібах.

6. **Саяк Петро** — 1912—1948, займався військовою підготовкою молоді у 1943—1944 р., псевдо «Зозуля», загинув у рідному селі.

7. **Москаль Володимир** — 1924—1945, в УПА з серпня 1944 р., загинув у селі Станківцях на подвір'ї Катерини Сомик.

8. **Коваль Володимир** — 1920—1945, загинув у Нововсільцях.

9. **Кухарський Євген** — 1921—?, в УПА з 1943 року, псевдо «Закарпатський».

10. **Гаврун Євстахій.**

11. **Ковалишин Володимир.**

12. **Роман Іван** — 1920—?, загинув на Закерзонні (1947р.)

13. **Ганущак Євстахій** — 1925—1990, псевдо «Грізний», був поранений у бою біля Нових Стрілищ, друзі завезли до рідного села, перебував нелегально у Катерини Наконечної.

Зазнали катувань у гулагах:

1. **Ганущак Микола** 1901—1946, член ОУН з початку 40-х р., заарештований у серпні 1944 р., загинув у Сибірі.

2. **Ганущак Онуфрій** — 1921, член ОУН, займався підготовкою молоді у 1943—1944 рр. Заарештований у 1944 р. помер у Новосибірську 1946 р.

3. **Ганущак Андрій** — 1907—1946? — член ОУН, працював на залізниці, заарештований по дорозі з роботи у серпні 1944 р., помер у Сибірі.

4. **Рожило Григорій**, був повстанцем, легалізувався у 1946 р., заарештований у 1947 р., засуджений на 15 р. у 60-х р. повернувся до села, де помер.

5. **Дубаневич Володимир**, 1923—1975, у партизанах з 1943 р., командир боївки, потрапив на засідку, коли йшов відвідати маму, був поранений і засуджений (1945 р.), у 1956 р. повернувся, був другий раз засуджений.

6. **Герман Андрій.**

7. **Гаврун Микола.**

8. **Дубанець Василь.**

9. **Коваль Матвій.**

10. **Юревич Антон.**

11. **Юревич Володимир.**

ГОРІШНЄ І ДОЛІШНЄ (ЛЯШКИ)

Загинули за волю України:

1. **Сташків Іван Григорович**, 1921 р.н., чл. ОУН з 1941 року, в УПА з липня 1944 р., загинув у листопаді 1944 р. вдома.

2. **Сташків Михайло Григорович**, 1924 р.н., в УПА з 1944 р. (липень), загинув вдома 1944 р. (листопад).

Брати були видані сексотом, оточені в stodолі, не дали взяти себе живцем,

під час «переговорів» з більшовицьким офіцером вбили його. Стодолу підпалили, брати не здавались. Врешті застрелились. Після пожежі знайшли кістяки, що лежали, обнявшись. Матір братів скатували тут же, що через тиждень померла.

3. **Баріляк Григорій Томович**, 1923 р.н., загинув у 1946 в с. Горішнє.
4. **Шаран Михайло Степанович**, псевдо «Ворон», 1925 р.н., загинув у 1946 р. в рідному селі.
5. **Ретаровський Григорій**.
6. **Ревер Михайло**.
7. **Дяків Йосип Антонасович**, 1922 р.н., загинув у 1946 р. у с. Долішнє.
8. **Дяків Атанас** — 1898 р.н., загинув 1945 р. в с. Долішнє.
9. **Деркач Микола Васильович**, 1915 р.н., симпатик ОУН з 1938 р. з 1941 р. — член ОУН, бере участь у створенні СКВ, псевдо «Гайворон», військовик Куша «Серника», організатор засідки на москалів у лютому 1945 р. біля Чорного Острова, загинув у березні 1945 р.
10. **Вибранівський Гаврило**, 1914 р.н., член ОУН з 1943 р., референт пропаганди районного проводу, псевдо «Бук», кушовий провід СБ, загинув у 1949 р.
11. **Білий Федір**, 1921 р.н., кушова боївка УПА, загинув у 1945 р. у Чорному Острові.
12. **Підкович Іван Якович**.
13. **Макогін Йосип**, 1923 р.н., з охорони районного проводу, псевдо «Пісок», загинув 9.07.1949 р. у Ходорові.
14. **Лавренців Йосип Іванович**, загинув під час еолядування у 1947 р. у рідному селі.
15. **Панчишин Василь Григорович**, 1920 р.н., кушовий провідник, з 1941 р. член ОУН, закінчив агроном. школу у Черниці, організатор створення СКВ, псевдо «Серник», загинув біля Дробрівлян у 1946 році.
16. **Шарабура Дмитро Іванович**, 1921 р.н., член ОУН з 1943 р., станичний, псевдо «Карпо», загинув у 1950 р. у бою в лісі біля Чорного Острова.
17. **Звозда Іван Степанович**, — 1925 р.н., псевдо «Лис», загинув у 1948 р.
18. **Гарасевич Микола Петрович**.
19. **Олійник Михайло Костянтинович**, 1926 р.н., псевдо «Чайка», загинув під час колядування у 1947 р. у рідному селі.
20. **Бендик Михайло**, загинув під час колядування у 1947 р. у рідному селі.
21. **Рибак Михайло Васильович**.
22. **Вовк Іван Онуфрійович**, зв'язковий, псевдо «Соловей», загинув у 1948 р.
23. **Коцовський Сидор Михайлович**.
24. **Ткачів Микола Іванович**, 1921 р.н., симпатик ОУН з 1941 р., а з 1944 р. — член ОУН, псевдо «Кармелюк», загинув у бою під час засідки на енкаведистів у лютому 1945 р. біля Чорного Острова.
25. **Байла Йосип Григорович**, 1917 р.н., загинув у 1946 р. у с. Гранки-Кути.

26. **Коваль Тадей Сидорович.**
27. **Стрийчук Іван**, 1911 р.н., член ОУН з 1931 р., був засуджений у 1934 р. на 1 рік, псевдо «Довбуш», у бою був поранений і взятий у полон, засуджений на 15 років, помер через рік у 1947 р. у Воркуті.
28. **Олійник Ольга.**
29. **Василишин Микола**, 1914 р.н., член ОУН, 1933 року, у 1935 р. засуджений на 2 роки за створення сітки ОУН на своїх теренах, кушовий провідник, псевдо «Подачний», загинув у Дев'ятниках у 1945 р.
30. **Левицький Михайло.**
31. **Білий Григорій**, батько 2-х дітей.
32. **Ретаровська Анна**, мати 2-х дітей, 1910 р.н., загинула у 1946 р.
33. **Убогий Василь**, 1912 загинув у 1946 р. у с. Долішне.
34. **Убогий Йосип.**
35. **Шмендик Іван Григорович**, 1906 р.н., батько 5-х дітей, загинув у 1946 р.
36. **Василишин Йосип Іванович.**
37. **Путята Володимир Васильович**, 1927 р.н., загинув у 1945 р.
38. **Макогін Розалія Василівна**, 1921 р.н., член ОУН з 1943 р., псевдо «Вишня», станична жіночої сітки ОУН. Оточена більшовиками, вона вистріляла всі набої, але вороги не знали. Вона стала у дверях зі зброєю і «розпікала» енкаведистів, щоб її розстріляли. Після слів: «Стріляй, катюго московський! Слава Україні!» була вбита, бо не міг слухати таке окупант. Так Рузя уникнула полону.
39. **Голуб Йосип Пилипович**, 1926 р.н., загинув у 1945 р. у с. Горішне.
40. **Коваль Сидор Романович.**

Засуджені за політичну діяльність:

№ п-п	Прізвище, ім'я	село	Рік нар.	Рік ареш.	Термін ув'язн.	Місце перебув.
1.	Балацький Г.	Гор.	1923	1946	25	Магадан
2.	Балацький Й.	Гор.	1899	1946	25	Іркутська обл.
3.	Балас Іван	Дол.	1902		5	
4.	Борак Іван	Гор.	1930	1945	?	
5.	Вовчук П.	Гор.	1904	?	25	Сибір
6.	Гарапцьо К.	Гор.	1922	1949	25	Сибір
7.	Дзіндзюра М.	Гор.	1923	1945	10	Помер в Сибіру
8.	Борак Г.	Гор.	1892	1945	25	—»— у 1947 р.
9.	Дмитрів М.	Гор.	1898	1946	25	Сибір
10.	Зозуля Ф. (станичн).	Гор.	1911	1945	20	Магадан
11.	Колодій Г.	Дол.	1921	1945	15	Воркута
12.	Костецький І.	Гор.	1910	1945	10	Дніпропетровськ (там і помер)

13.	Кузьмич І.	Гор.	1922	1945	15	Воркута
14.	Лівий П. (війт)	Дол.	1888	1945	25	Сибір
15.	Макогін І. (чл.ОУН)	Гор.	1910	1945	15	Воркута
16.	Михайлишин М.	Дол.	?	1945	15	Сибір
17.	Могильний В.	Дол.	1928	1945	15	Сибір
18.	Мрук І. (воєк УПА) Ройовий «Сергій»	Гор.	1923	1945	15+10	Воркута
19.	Новак Й.	Гор.	1932	1951	25	Мордовія
20.	Олексин Богдан	Дол.	1927	?	15	Красноярський край
21.	Палега Пилип	Гор.	1919		15	Сибір
22.	Панчишин В.	Дол.	1925	1945	10	Воркута
23.	Потурай І. (станич)	Дол.	1910		15	Караганда
24.	Спас Й. (сотник УПА)	Дол.	1922		25	Сибір
25.	Спас І.	Дол.	1911		10	Караганда
26.	Стеців Й.	Чор.	1926	1945	15	Сибір
27.	Спас П. (належ до УПА)	Дол.	1912		15	Сибір (помер у 1947 р.)
28.	Ковальчук Я.	Гор.	1934	1950	5	Мордовія
29.	Ковальчук Ір.	Гор.	1890	1950	10	Краснояр. край
30.	Петрик Кир.	Дол.		1946	10	Сибір

ГОРОДИЩЕ КОРОЛІВСЬКЕ

Загинули за волю України:

1. **Балук Олекса Михайлович**, 1920 р.н., керівник Ходорівського районного проводу ОУН, псевдо «Вірний», загинув 3.03.1951 р. у Тужанівцях.
2. **Балук Степан**, 1931 р.н., псевдо «Славко», загинув 22.01.1950 р. у Руді.
3. **Балук Дмитро Миколайович**.
4. **Баглай Петро Миколайович**, 1927 р.н., загинув 1944 р.
5. **Баглай Іван Миколайович**, 1920 р.н., був інж. у лікарні.
6. **Балук Григорій Михайлович**, загинув 1950 р.
7. **Бучинський Степан Михайлович**, загинув 1946 р., родина вивезена.
8. **Гамкало Михайло Романович**, загинув у травні 1946 р.
9. **Гулей Микола Федорович**, 1923 р.н., загинув у березні 1945 р.
10. **Гамкало Микола Іванович**, 1949 р.н., загинув у 1946 р.
11. **Гамкало Григорій Ількович**.
12. **Гулей Микола Пилипович**.
13. **Гулей Григорій Куприянович**.
14. **Гулей Теодор Пилипович**, загинув 1945 р.
15. **Дяк Степан Іванович**, загинув 1946 р.
16. **Домашівська Катерина Григорівна**.
17. **Домашівський Дмитро Метеф**, загинув 1950 р.
18. **Ілечко Гнат Йосипович**, загинув на Волині.

19. **Іванців Володимир.**
20. **Коцовський Йосип Юркович**, 1924 р.н., загинув 1946 р.
21. **Корецький Григорій**, загинув (згорів) 1945 р.
22. **Мигович Степан Андрійович**, 1922 р.н., загинув 1946 р.
23. **Прохира Теодор**, 1914 р.н., загинув у грудні 1945 р.
24. **Неїжмак Кирило**, загинув 1946 р.
25. **Заборський Степан Андрійович.**
26. **Григлевич Левко Степанович**, 1927 р.н., загинув 1944 р. у Ляшках.
27. **Партика Іван Макарович**, загинув 1944 р.
28. **Пухаль Нестор Романович.**
29. **Пухаль Григорій Романович**, загинув у 16 років.
30. **Пундор Степан Панькович.**
31. **Чапляк Теодор.**
32. **Чапляк Андрій.**
33. **Чад Степан Федорович**, вбитий 1946 р., залишив двох дітей.
34. **Чад Йосип Федорович**, вбитий, був станичним.
35. **Чад Михайло**, 1923 р. н., псевдо «Тихий», загинув 1951 р.
36. **Ханас Андрій Іванович**, вбитий 1945 р. у Ляшках.
37. **Яремко Степан Михайлович**, 1922 р. н., загинув 6.05.1946 р. у рідному селі.
38. **Яремко Василь Михайлович**, 1920 р. н., інформатор районного проводу, загинув 17.06.1948 р. в Городищу.
39. **Яремко Йосип Михайлович**, загинув 1944 р.
40. **Стахів Мирослав Михайлович**, 1929 р. н., охорона районного проводу, псевдо «Верлик», загинув 1949 Р. у с. Городище.
41. **Яворський Григорій Павлович.**
42. **Яворський Роман Павлович**, 1929 р. н., охорона районного проводу, псевдо «Голуб», загинув у 1949 р. у Руді.
43. **Партика Григорій.**
44. **Балук Микола Йосипович.**
45. **Вербовська Катерина Гнатівна**, 1921 р.н., зв'язкова і друкарка районного проводу, загинула 1950 р. у Руді.
46. **Вербовський Григорій Гнатович**, 1930 р.н., охорона районного проводу, загинув 3.03. 1951 р. у Тужанівцях, псевдо «Андрій».
47. **Томашівський Дмитро**, 1920 р. н., керівник районного проводу ОУН, псевдо «Ромб», загинув 14.08.1945 р. у Руді.
48. **Баглай Микола**, вбитий поляками у 1939 р.
49. **Прохира Григорій.**
50. **Прохира Кирило.**
51. **Ілечко Федір**, загинув 14. 10. 1945 р.

Зазнали катувань у таборах:

1. Климкович Емануїл.
2. Климкович Осип.

3. Кутянський Микола.
4. Гунців Григорій.
5. Гулей Марія — загинула в Кенгірі 1950 р.
6. Гулей Андрій.
7. Микитей Андрій.
8. Чайківський Роман.

Були на спецвселенні у Сибірі:

Родина Скавронського Йосипа
 Родина Миговича Андрія
 Родина Балука Миколи
 Родина Гамкала Миколи
 Родина Стахіва Михайла
 Родина Яремка Михайла
 Родина Іванціва Івана
 Родина Гулея Степана
 Родина Гамкала Андрія
 Родина Вербовського Гната
 Родина Корпана Григорія
 Родина Климкович Степанії
 Родина Балука Микити.

ГРАНКИ-КУТИ

Загинули за волю України:

1. **Верес Іван**, 1921 р. н., закінчив 7 класів, одинак у батьків. Під впливом Михайла і Василя Спаса — провідника ОУН у селі в ступає у Юнацьку ОУН (1939 р.). У 1941 р. займається вишкільництвом молоді, був забраний німцями до «бавдінсту», за завданням ОУН тікає, переходить на нелегальне становище, бореться з польськими «пляцуфками». У 1944 р. проходить вишкіл у лісі Тикарові і відправляється у спецрозділ для вишколу у страшинській школі у Карпатах, псевдо «Шаблюк», був станичним у селі при німецькій окупації. Загинув 14. X. 1944 р. у Підністрирянах.

2. **Верес Петро**, 1912 р. н., станичний села у 1944 р. захоплений перебраними під УПА енкаведистами. Після арешту першої ночі перерізав собі вени бляшкою від консерви і мужньо помер, забравши всі таємниці з собою.

3. **Вовчук Іван**, 1886 р. н., підстаршина УГА, сотник УПА, вишколював артилеристів УПА, у повстанці пішов у 57 років, псевдо «Бойко», «Граб», загинув у Сибірі у 1955 р.

4. **Зозуля Петро**, 1911 р. н., підпільник, розстріляний німцями у Дрогобичі 1944 року.

5. Повстанець «**Ворон**», боївки УПА, загинув 15.02.1947 р. у Гранках-Кутах.

6. **Мирон «Бурун»**, старшина УПА, СБ, входив у надрайоновий провід СБ (кер. Іван Гарибач-«Старий»), загинув 15.02.1947 р. у Граки-Кутах.

(Заарештовані за співпрацю з УПА:

№	Прізвище, ім'я	Рік нар.	Рік арешту	Вирок	Місце заслання
1.	Гарапцьо Петро	1898	1944		Помер у дорозі
2.	Спас Василь	1908	1932		Ломжа (Польща)
3.	Шпак Микола	1906	1949	10	Магадан
4.	Верес Василь	1914	1949	25	Караганда
5.	Сич Катерина	1907	1945	10	—»—
6.	Сеньків Йосип	1913	1948	10	Магадан
7.	Сеньків Марія (сестра Йос.)	1922	1948	10	Магадан
8.	Сеньків Василь	1904	1948	10	Іркутськ
9.	Димочко Марія	1924	1944	10	Магадан
10.	Наконечна Ганна	1924	1944	10	—»—
11.	Грапцьо Михайло	1925	1949	10	Кінгірі
12.	Наконечна Марія	1927	1948	10	—»—
13.	Гарапцьо Катерина	1922	1949	10	Магадан
14.	Лісна Магдаліна	1925	1949	10	Караганда
15.	Шпак Володимир	1923	1944	10	—»—
16.	Білий Мирон	1924	1948	10	Магадан
17.	Верес Григорій батько Івана)	1901	1945	25	Караганда
18.	Лісний Осип	1922	1947	25	Казахстан
19.	Корецький Волод.	1924	1949	10	—»—
20.	Годований Михайло	1902	1948	25	Сибір
21.	Білинський Станісл.	1924	1948	10	—»—
22.	Пашко Павло	1909	1944	10	—»—
23.	Горбіль Ганна	1925	1948	25	Воркута
24.	Горбіль Василь	1923	1952	25	Омськ

Частина людей померла на чужині.

Виселені у Сибір:

1. Родина Спаса Миколи — вивезена ще у 1941 р.
2. —»— Шпак Стефанії — вивезена у 1950 р.
3. Корецька Стефанія з 2-річним сином — вивезена у 1950 р.
4. Годована Розалія, 1907 р. н. — вивезена у 1950 р.
5. Сич Мирон — вивезений у 1950 р.
6. Сич Єфросинія (сестра Мирона) — вивезена 1950 р.
7. Шранк Ярослав (з мамою, дідом, бабою) — вивезений у 1950 р.

ДЕМИДІВ

Загинули за волю України у 1942 — 1950 р.

1. Сливка Микола, 1922 р. н., пс. «Моряк»
2. Левицький Михайло, 1922
3. Мисак Василь, 1918, член ОУН

4. Шидловський Микола, 1923
5. Шидловський Стефан, 1926, пс. «Верба»
6. Підгірний Микола, 1923
7. Підгірний Михайло, 1920 р. н., загинув в 1947 р., похований у Молотові
8. Підгірний Іван, 1920
9. Кіт Іван, 1922
10. Кіт Микола, 1920 — 1948, пс. «Тигр», старшина «Дивізії» і вишколу УПА у Букавині, загинув у Бортниках.
11. Підгірний Михайло Федоров. 1923, пс. «Чорний»
12. Кривий Григорій, 1922
13. Сірачинський Василь, 1917, член ОУН
14. Сірачинський Богдан. 1914, член ОУН, пс. «Стебельце», загин. 1947 р.
15. Штрига Іван, 1914
16. Стиранівський Стефан, 1922 р.н., загинув 1947 р.
17. Стиранівський Петро, 1922
18. Дудишин Микола, 1920
19. Калинець Андрій, 1923
20. Івасишин Михайло, 1915, член ОУН
21. Українець Іван, 1920
22. Брик Теодор, 1908, член ОУН.

Репресовані за співпрацю з ОУН-УПА (частина загинула):

1. Мусій Марія
2. Мусій Федір
3. Мусій Ірина
4. Озарків Теодор
5. Озарків Єва
6. Озарків Ольга
7. Стиранівський Микола
8. Стиранівський Пелагея
9. Стиранівська Ганна
10. Сірачинський Григорій
11. Сірачинська Ганна
12. Сірачинський Ярослав
13. Сірачинський Володимир
14. Сірачинський Євстахій
15. Сірачинський Євген
16. Хома Ганна
17. Сливка Микола
18. Сливка Катерина
19. Сливка Богдан
20. Підгірний Василь
21. Підгірна Марія
22. Кіт Михайло

23. Кіт Катерина
24. Кіт Марія
25. Кіт Софія
26. Став'яж Володимир
27. Мельничин Микола, пс. «Священик»
28. Каїнський Микола
29. Каїнський Михайло
30. Каїнська Орися
31. Каїнський Василь
32. Паньків Стефан
33. Паньків Марія
34. Паньків Катерина
35. Паньків Стефанія

ДОБРІВЛЯНИ

Загинули за волю України:

1. Міщук Микола
2. Свистак Андрій
3. Свистак Михайло
4. Свистак Микола
5. Хімук Юрко
6. Кашинський Володимир
7. Стиранівський Григорій
8. Стиранівський Ярослав
9. Василенко Володимир
10. Садоха Володимир (помер після катувань)
11. Садоха Григорій
12. Садоха Михайло
13. Рудий Іван

Зазнали тюремних знущань:

1. Шварський Микола
2. Стиранівський Гнат
3. Женчук Мар'ян
4. Карпінський Мирон

ДРОХОВИЧІ

Загинули за волю України:

1. **Нагірняк Михайло** — член ОУН з 30-х років, член Ходорівського проводу ОУН, загинув у селі Юшківці.
2. **Нагірняк Григорій** — брат Михайла, районний провідник 1945 року, псевдо «Мирон», загинув 1951 р. у с. Тужанівці.
3. **Баріляк Микола**
4. **Баріляк Василь** — 1911 р. н., псевдо «Лютий», загинув у с. Юшківці.
5. **Баріляк Іван** — брат Василя, 1925 р. н., станичний села пс. «Богдан».

кер. сільської групи ОУН, загинув 13.06. 1948 р. у бою між Дроховичами і Ч. Островом.

6. **Герман Василь** — 1925 р. н.,
7. **Пастернак Антін**
8. **Дяків Григорій**
9. **Троцько Василь**
10. **Ленишин Андрій**

Зв'язкові ОУН-УПА:

1. **Макогін Катерина** — 1922 р.н., (померла)
2. **Лускавець Анастасія** — 1922, живе у Зимній Воді.

Вивезені у Сибір:

1. **Баріляк Анна Максимівна** з родиною
2. **Ленишин Микола**
3. **Троцько Йосиф**
4. **Троцько Михайло**
5. **Нагірняки** (батьки Михайла і Григорія) — вивезені ще 1940 року, померли у Сибірі.

ЖИРОВА

Загинули за волю України:

1. **Давидів Іван**, 1917 р. н., член ОУН, лікар, закатований німцями у 1944 р.
2. **Балацький Андрій**, 1925 р. н., провідник юнацької ОУН села, загинув у липні 1944 р., підірвався випадково власною гранатою.
3. **Солонинка Євстахій**, 1922 р. н., стрілець УПА, пс. «Неситий», загинув у 1944 р. біля села в ур. «За горбком».
4. **Білоус Василь**, 1922 р. н., стрілець УПА, пс. «Ярий», загинув у 1944 р. біля села в ур. «За горбком».
5. **Тітик Петро**, 1910 р. н., повстанець, загинув біля Добрівлянського лісу у 1945 р.
6. **Кіндириць Федір**, 1922 р. н., стрілець УПА, загинув у 1946 р. в с. Чорторії (Кам'яне), член ОУН.
7. **Щербатий Дмитро Іванович**, 1922 р. н., стрілець УПА, загинув у 1946 р. в селі Чорторії (тепер Кам'яне), член ОУН.
8. **Щербатий Іван Михайлович**, 1925 р. н., стрілець УПА, загинув 1946 р. н., брат Гриця.
9. **Щербатий Григорій Михайлович**, 1923 р. н., кущовий боївки ОУН, пс. «Гайовий», колишній гімназист, організатор молоді, займався військовою підготовкою юнаків, просвітянською роботою у селі, загинув у 1946 р.
10. **Вербовський Дмитро**, 1924 р. н., стрілець боївки «Гайового», пс. «Грім», загинув на квітну неділю в ур. «За черною» у 1946 р. у бою з енкаведистами.
11. **Завадюк Микола**, 1921 р.н., стрілець боївки «Гайового», пс. «Смерека», загинув на Квітневу неділю в ур. «За черною» у 1946 р. у бою.

12. **Зельонка Микола**, 1922 р.н., стрілець боївки «Гайового», пс. «Хитрий», загинув на Квітневу неділю в ур. «За чорною» у 1946 р. у бою.

13. **Іванців Василь**, 1922 р. н., стрілець боївки «Гайового», пс. «Тур», загинув на Квітневу неділю в ур. «За чорною» у 1946 р. у бою.

14. **Пшеничний Степан**, 1924 р. н., стрілець боївки «Гайового», пс. «Дніпровий», служба СБ, загинув на Квітневу неділю в ур. «За чорною» у 1946 р. у бою.

15. **Щербатий Володимир Дмитрович**, 1924 р. н., стрілець боївки «Гайового», пс. «Габчак», служба СБ, загинув на Квітневу неділю в ур. «За чорною» у 1946 р. у бою.

16. **Пивовар Іван** 1926 р. н., стрілець УПА, де загинув невідомо.

17. **Іванців Іван** закатований у Стрийській тюрмі.

18. **Клим Ілля**, закатований у Стрийській тюрмі.

19. **Рудий Іван**, 1920 р. н., загинув на каторзі.

20. **Кіндириць Михайло**, 1926 р. н., загинув на каторзі.

21. **Солониника Володимир**, 1926 р. н., загинув на каторзі.

22. **Тітик Михайло**, 1921 р. н., загинув на каторзі.

23. **Прохира Григорій**, катований в тюрмі, помер вдома.

24. **Давидів Дмитро**, син михайла — загинув у Норільську під час повстання в'язнів.

25. **Сохан Михайло** — тяжко поранений під Добрівлянами, добрався додому і згодом помер.

Відбували каторгу у Сибірі:

1. **Бабій Михайло**, син Петра, 1922 р. н.

2. **Пундор Анна**, 1924 р. н.

3. **Бабій Федір**, 1923 р. н., член ОУН.

4. **Галушак Йосиф**.

Вивезені у Сибір, де й померли: 1946 р.:

1. **Щербатий Дмитро** з родиною.

2. **Давидів Йосиф** з дружиною.

3. **Пивовар Максим** з дружиною.

4. **Іванців Михайло** з дружиною (за часів Польщі Михайло був переконаним комуністом).

5. **Щербата Анна** з донькою.

1947 р.:

6. **Завадюк Яків** з дружиною і п'ятеро дітей (двоє: донька Стнефанія і син Петро уникли вивозу). Діти повернулись з сибіру.

7. **Зельонка Дмитро** з дружиною.

8. **Вербовський Михайло** з родиною (дочка Марія — зв'язкова та син Стах повернулись у рідне село).

9. **Пшеничний Михайло** з родиною (ніхто не повернувся з Сибіру).

10. **Тітик Розалія** з дочкою.

1949 р.:

11. **Сохан Марія** з родиною.

12. Пивовар Михайло з родиною.
13. Боднарук Розалія з дітьми.
14. Лисак Степанія
15. Галушак Анна
16. Боднарчук Мирон.

ЗАГІРОЧКО

Загинули за волю України:

1. Хомут Андрій, 1922 р. н., пс. «Сорока», загинув у 1945 р.
2. Свистак Михайло, 1925 р. н., пс. «Думка», загинув у селі.
3. Бойко Михайло, 1919 р. н., член ОУН, стрілець УПА, загинув у бою 1945 р.
4. Завойований Андрій — пс. «Чорнота», загинув у бою в лісі Вороньове у 1945 р.
5. Коритовський Петро, пс. «Горіх», загинув у 1945 р.
6. Гавгун Євстахій, 1922 р. н., загинув у бою в 1945 р. (ліс Провали).
7. Шаран Андрій — боївка УПА, загинув у Дев'ятниках 1945 р.
8. Краївський Василь, 1916 р. н., пс. «Легінь», районний провідник ОУН, вояк спецгрупи УПА, загинув у бою в Станківцях.
9. Завойований Михайло, член ОУН, заарештований і замучений у Дрогобицькій тюрмі у 1945 р.
10. Масловський Стефан, 1932 р. н., у безвиході застелився.
11. Макушевський Василь, 1919 р. н., пс. «Гусак», член ОУН, поліг у Вибранівці 1945 р.
12. Проців Михайло, 1921 р. н., загинув у лісі Провали у 1945 р.
13. Краївський Семен, заарештований і засуджений, помер на каторзі.
14. Шаран Микола, 1921 р. н., загинув 1945 року у лісі Гріда.
15. Кутний Йосиф, 1921 р. н., загинув у 1945 році у лісі Гріда.
16. Кутний Роман, пс. «Вовк», теренова боївка, загинув 1945 р. у рідному селі.
17. Камінський Андрій, 1925 р. н., загинув 1945 року у лісі Гріда.
18. Терещук Іван, вояк УПА, загинув у лісі Провали 1945 року.
19. Польовий Роман, вояк УПА, загинув у лісі Провали 1945 року.
20. Волинський Михайло, воїн УПА, загинув у лісі Провали 1945 року.
21. Карпінський Володимир, 1921 р. н., загинув у бою у лісі Гріда у 1946 р.
22. Ганущак Андрій Григорович, тернова боївка УПА, загинув у лісі Провали 1945 року.
23. Кухарський Євген, боївка УПА, загинув у бою біля рідного села 1945 р.
24. Коритовський Михайло, боївка УПА, пс. «Корінь», загинув у бою біля рідного села у 1945 р.
25. Ганущак Андрій Миколайович, боївка УПА, загинув у рідному селі 1945 року.
26. Проців Іван, загинув 1946 року у Загірочку.
27. Волинець Роман, член ОУН, воїн УПА, загинув на Станіславщині.
28. Процікевич Григорій, взятий у полон, засуджений, помер на каторзі

29. **Волинець Остап**, 1922 р. н., хорунжий УПА, закінчив гімназію у Львові, потім 5 семестрів медичного інституту, далі служив у санітарній частині УПА у Чорному лісі, з липня 1944 р. — лікар Лемківського куреня Рена, загинув у бою біля Ветлина 3 квітня 1945 року, похований там.

ЗАЛІСКИ

Загинули за волю України

1. **Винницький Маркіян**, священник, син о. Івана.
2. **Шальвіра Василь**, 1921 р. н., стрілець УПА, загинув у жовтні 1944 р. у Підністрирях.
3. **Пацевко Євстахій**, псевдо «Смерека», член окружного проводу ОУН.
4. **Кука Степан**, 1924 р. н., пс. «Завзятий», керівник кешової групи УПА, загинув у Букавині 5.11. 1949 р.
5. **Пацевко Атанас**.
6. **Кіт Микола**, боївкар з куща «Скали», загинув 2.02. 1946 р. у Залісках.
7. **Салій Дмитро**.
8. **Салій Володимир**.
9. **Забавчук Степан**.
10. **Ронський Степан**.
11. **Чапляк Михайло**.
12. **Чапляк Василь**.
13. **Ронський Іван**, 1924 р. н., загинув у Молотові.
14. **Николин Іван**, 1925 р. н., загинув у Молотові.
15. **Кука Йосиф**.
16. **Кравець Василь**.
17. **Дубовський Семен**.
18. **Салій Стефан**.
19. **Дубовський Григорій**.
20. **Дубовський Стефан**.
21. **Цибуля Йосиф**.
22. **Милінський Роман**, 1924 р.н., керівник кушової групи, псевдо «Рішучий», «Хрін», загинув у Кам'яному 9. 07. 1949 р.
24. **Боднарчук Василь**, 1924 р. н., загинув у Молотові.
25. **Переговський Богдан**.
26. **Сомик Олекса**.
27. **Дубовський Мирон**.
28. **Могильний Федір**.
29. **Салій Петро**.
30. **Тихович Андрій**.
31. **Сомик Василь**.
32. **Ронський Василь**.
34. **Гамзій Іван**, станичний с. Заліски, загинув 27.10. 1946 р. у рідному селі.

КАМ'ЯНЕ (ЧОРТОРИЇ)

Загинули за волю України:

1. Завадюк Григорій, 1917 р.н., член ОУН, розстріляний гестапо у Ходоріві 1943 року.
2. Матвій Євген, 1918 р.н., член ОУН.
3. Кремінський Микола, 1922 р.н.
4. Завадюк Микола, 1922 р.н.
5. Завадюк Стефан, 1919 р.н., член ОУН, загинув у Городищі.
6. Чорний Микола, 1901 р.н.
7. Слобода Федір, 1910 р.н., член ОУН.
8. Венчак Іван 1922 р.н.
9. Сидор Петро, 1920 р.н. б брат Миколи Сидора—Чорторійського, Польова жандармерія УПА, псевдо «Заяць», загинув у 1949 р. під час нападу на летовище у Скнилові.
10. Сидор Григорій, 1924 р.н., псевдо «Аскольд», командир сотні загинув у 1945 році, брат Петра і Миколи.
11. Николин Іван, 1924 р.н.
12. Пастернак Григорій, 1912 р.н., член ОУН.
13. Лалак Михайло, 1920 р.н.
14. Олійник Василь, 1926 р.н., стрілець куща, псевдо «Комар», загинув у 1946 р.
15. Лучина Катерина, зв'язкова районного проводу, загинула 28.04.1948 р. у Межиріччі.
16. Сидор Ганна (сестра Миколи), зв'язкова, загинула у 1945 р. у Станківцях.
17. Сидор Іван (брат Миколи). У підпіллі перебував до 1965 року, через рік його отруїли газом агенти КГБ.
18. Хомусяк ?, загинув у Молодинчому.

Вислані у Сибір за співпрацю з УПА:

1. Прудиус Ольга. Родом з Ілова.
2. Прудиус Михайло. —*—
3. Химук Стефан.
4. Мендоха Стефан.
5. Мельникович Богдан.
6. Лашко Антоніна.
7. Максимчук Катерина — родом з Отиневич.
8. Крачковська Меланія.
9. Крачковський Йосип — із Загірочка.
10. Березюк Федір.

МОЛОДИНЧЕ

Загинули за волю України:

1. Хомусяк Антін Васильович, 1910 р.н., надрайоновий референт по пропаганді, загинув у бою з гестапо у 1943 р., похований в с. Підмихайлівці

КАМ'ЯНЕ (ЧОРТОРИЇ)

Загинули за волю України:

1. Завадюк Григорій, 1917 р.н., член ОУН, розстріляний гестапо у Ходоріві 1943 року.
2. Матвій Євген, 1918 р.н., член ОУН.
3. Кремінський Микола, 1922 р.н.
4. Завадюк Микола, 1922 р.н.
5. Завадюк Стефан, 1919 р.н., член ОУН, загинув у Городищі.
6. Чорний Микола, 1901 р.н.
7. Слобода Федір, 1910 р.н., член ОУН.
8. Венчак Іван 1922 р.н.
9. Сидор Петро, 1920 р.н. 6 брат Миколи Сидора—Чорторійського. Польова жандармерія УПА, псевдо «Заяць», загинув у 1949 р. під час нападу на летовище у Скнилові.
10. Сидор Григорій, 1924 р.н., псевдо «Аскольд», командир сотні загинув у 1945 році, брат Петра і Миколи.
11. Николин Іван, 1924 р.н.
12. Пастернак Григорій, 1912 р.н., член ОУН.
13. Лалак Михайло, 1920 р.н.
14. Олійник Василь, 1926 р.н., стрілець куща, псевдо «Комар», загинув у 1946 р.
15. Лучина Катерина, зв'язкова районного проводу, загинула 28.04 1948 р. у Межиріччі.
16. Сидор Ганна (сестра Миколи), зв'язкова, загинула у 1945 р. у Станківцях.
17. Сидор Іван (брат Миколи). У підпіллі перебував до 1965 року, через рік його отруїли газом агенти КГБ.
18. Хомусяк ?, загинув у Молодинчому.

Вислані у Сибір за співпрацю з УПА:

1. Прудюс Ольга. Родом з Ілова.
2. Прудюс Михайло. —»—
3. Химук Стефан.
4. Мендоха Стефан.
5. Мельникович Богдан.
6. Лашко Антоніна.
7. Максимчук Катерина — родом з Отиневич.
8. Крачковська Меланія.
9. Крачковський Йосип — із Загірочка.
10. Березюк Федір.

МОЛОДИНЧЕ

Загинули за волю України:

1. Хомусяк Антін Васильович, 1910 р.н., надрайоновий референт по пропаганді, загинув у бою з гестапо у 1943 р., похований в с. Підмихайлівці

у монастирі Василянок.

2. **Гесс Йосиф Якубович**, 1914 р.н., псевдо «Гонта», надрайоновий СБ, окружний ВПЖ (Військово-польова жандармерія), страчений через повішення у Ходорові (1944 р.)

3. **Коваль Михайло Васильович**, 1908 р.н.б член ОУН, командир боївки, загинув у 1945 р. в Антонівці.

4. **Коваль Григорій Іванович**, 1910 р.н., псевдо «Перепіл», член ОУН, провідник пропаганди району, загинув у 1945 р.

5. **Баран Стефан Филімонович**, 1919 р.н., загинув у бою в 1945 р.

6. **Бенець Михайло Петрович**, 1923 р.н., стрілець сотні «Сіроманці», загинув 1946 р.

7. **Гесс Едуард Якубович**, 1925 р.н., теренова сл. безпеки ОУН, загинув у 1946 році у Журові.

8. **Кузьмінський Іван Пилипович**, 1922 р.н., вояк УПА, загинув у Романівських лісах біля Львова у 1944 р.

9. **Кузьмінський Роман Пилипович**, 1923 р.н., стрілець боївки самооборони УПА, загинув героїськи у бою з гестапо у 1943 році на хуторі Слобода біля Підмихайлівців.

10. **Коцовський Іван Дмитрович**, 1923 р.н., стрілець самооборони кушової групи УПА «Тачанка», загинув у Черемхові в 1946 р. (5.02).

11. **Кухарський Іван Михайлович**, 1925 р.н., псевдо «Тачанка», стрілець пропагандивного відділу, загинув у 1946 р. в Черемхові.

12. **Олійник Микола Васильович**, 1926 р.н., працівник підпільної друкарні, загинув у Романівських лісах у 1945 р.

13. **Бенець Федь Дмитрович**, 1927 р.н., псевдо «Соловейко», працівник підпільної друкарні, загинув у 1945 році у Романівських лісах.

14. **Бенець Павло Пилипович**, 1922 р.н., стрілець сотні «Сіроманці» (відділ командира «Бистрого»), загинув у 1947 р. в с. Зажурин.

15. **Олійник Йосиф Трохимович**, 1927 р.н.б стрілець сотні «Сіроманці», псевдо «Шугай», загинув у 1946 році разом з сотником «Косачем».

16. **Левицький Стефан Іванович**, 1920 р.н., відділ пропаганди ОУН—УПА, загинув у Романівських лісах 1944 року.

17. **Олійник Петро Васильович**, 12 липня 1909—17 лютого 1946, псевдо «Еней», організатор УПА на південній Рівненщині та Кременеччині в 1943 р., член похідних груп у 1941 р., провідник Східного краю у 1944—1945 рр., полковник, нагороджений орденом «Золотий Хрест Бойової Заслуги».

18. **Коваль Стефан Васильович**, в УПА з 1942 р. псевдо «Косач», командир сотні «Сіроманці», загинув на Бережанщині 23.02.1946 р.

19. **Левицький Микола Васильович**, 1944—1945, псевдо «Юг», «Жабко», обласний референт пропаганди, один із засновників ОУН на Ходорівщині.

20. **Баран Йосиф Антонович**, 1914—1944, псевдо «Віхола», член крайового проводу ОУН—УПА.

21. **Баран Михайло Антонович**, 1908—1943, головний організаційний референт ОУН—УПА на Коломийщині, загинув у сутичці з німцями.

22. Хомусяк Павло Йосипович, 1913—1945, командир теренової боївки УПА
23. Левицький Іван Петрович, 1922—1947, псевдо «Чепурко», зв'язковий Головного Проводу УПА.
24. Шинальський Степан, псевдо «Птах», вояк УПА, мав відходити на схід, потрапив під засідку, коли йшов попрощатися з мамою (1946 р.).
25. Хомусяк Василь, мав йти на вишкіл у Карпати, загинув 14.10.1944 р. у Підністрирянах з 20-ма хлопцями.
26. Труш Василь, 1923 р. н., пс. «Дон», з куща «Рогача», загинув 23.05.1948 р. у рідному селі.
27. Коцовський Іван Петрович, 1918 р. н., пс. «Незнаний», учасник боївки «Тачанки», загинув 5.02.1949 р. у Бортниках.
28. Грабницький Ярослав, 1924 р. н., пс. «Мороз», готовий сотні «Полтавці», Сіроманського куреня, загинув у рідному селі, по смерті відтяли йому голову.
29. Бенець Роман Петрович.
30. Брик Іван Андрійович.
31. Брик Роман Михайлович.
32. Баран Степан Филімонович.
33. Коваль Микола Васильович.
34. Лялька Роман Михайлович.
35. Хомусяк Михайло Миколайович.
36. Хомусяк Мирон Йосипович.
37. Хомусяк Іван Олексійович.

Замучені енкаведистами у Молодинчу

38. Шидловський Антін
39. Вівчарський Федір
40. Сенишин Василь

Засуджені за співпрацю з УПА:

1. Баран Пилип — 1916 р. н.
2. Хомусяк Петро — 1919 р. н.
3. Левицький Роман — 1930 р. н.
4. Баковський Роман — 1929 р. н.
5. Пакольчук Михайло — 1930 р. н.
6. Кузьмінський Петро — 1905 р. н.
7. Крижанівський Микола — 1922 р. н.
8. Левицький Данило — 1930 р. н.

Вивезені в Сибір з сім'ями за співпрацю з УПА:

1. Бенець Пилип
2. Бенець Дмитро
3. Левицька Марія
4. Олійник Трохим
5. Баран Олекса
6. Бенець Петро
7. Олійник Юстина

8. Труш Михайло
9. Кухарський Михайло
10. Шинальський Іван
11. Коваль Михайло
12. Бенець Йосиф
13. Брик Катерина
14. Крижанівський Дмитро
15. Кузьмінський Стефан
16. Ворона Федь
17. Хомусяк Юстина

МОЛОТІВ

У селі похоронено 41 повстанець із сусідніх сіл
Зазнали катувань і засуджені:

1. Гук Василь, 1919 р. н., в'їманий енкаведистами під час облоги, засуджений на 25 років, загинув на каторзі.

2. Паньків Катерина Степанівна, 1925 р. н., була зв'язковою, засуджена на 20 років, не повернулася з каторги.

Вивезені у Сибір за співпрацю з ОУН-УПА:

1. Каїнський Михайло з дружиною Катериною і неповнолітніми синами Миколою, Василем та іваном. Ніхто з них не повернувся додому.

2. Паньків Степан з дружиною Марією.

НОВОСІЛЬЦІ

Загинули за волю України:

1. Березовський Михайло, 1922 р. н., пс. «Береза» з куша «Страшного».

2. Кадюк Петро Степанович, 1923 р. н., пс. «Борис», командир боївки СБ куша «Рогача», загинув 10.05. 1947 р. у Новосільцях.

3. Михашула Ярослав, 1925 р. н., пс. «Чайка», з куша «Страшного» («Хмурого»). Загинули у 1949 р. в с. Молодинчому.

4. Неїжмак Василь, 1924 р. н., пс. «Страшний», «Хмурий», «Омелян», кушовий, діяв на теренах Новострілищанського р-ну, загинув у вересні 1945 р. біля Підлісок.

5. Артим Степан Іванович, 1924 р. н.

6. Вишняк Федір, 1911 р. н., загинув у 1944 р.

7. Вишняк Іван Андрійович, 1923 р. н.

8. Дунька Михайло Дмитрович, 1923 р. н.

9. Жураківський Степан Миколайович, 1923 р. н., вояк сотні «Сіроманці», пс. «Рішучий».

10. Жураківський Онуфрій, 1910 р. н.

11. Жураківський Михайло, 1921 р. н., розстріляний німцями у Дрогобичі.

12. Кадюк Іван Степанович, 1927 р. н., загинув, 1944 р.

13. Кадюк Михайло Петрович, 1922 р. н., загинув у 1947 р.

14. Кулик Дмитро, 1913 р. н., загинув у 1944 р., член ОУН з 30-х років.
15. Михашула Євстахій, 1908 р. н.
16. Неїжмак Олекса Олексійович, 1915 р. н.
17. Неїжмак Михайло Васильович, 1908 р. н.
18. Романович Володимир Якович, 1921 р. н., загинув у 1944 р.
19. Олійник Михайло Дмитрович, 1923 р. н., вояк сотні «Сіроманці» пс. «Довбня».
20. Подвайцятник Степан, 1921 р. н., розстріляний німцями у Дрогобичі 1943 р.
21. Подвайцятник Степан, 1904 р. н.
22. Наконечна Тереза Йосипівна, 1921 р. н.
23. Сохан Федір Якимович, 1923 р. н., загинув у с. Підгірцях 1946 р.
24. Костишин Михайло Іванович, 1922 р. н.
25. Костишин Олекса Степанович, 1923 р. н.
26. Дунька Дмитро Іванович, 1920 р. н.
27. Труш Степан Федорович, 1923 р. н., вчився у Ходорівській гімназії, працював у підпільній друкарні Левицького, у підпіллі з 1943 р., працював у відділі пропаганди М. Лебеда, загинув при переході на Захід.
28. Труш Богдан Франкович, 1925 р. н.
29. Труш Якуб Петрович, 1910 р. н.
30. Українець Павло Іванович, 1922 р. н., загинув у 1943 р., пс. «Гнип», похований у Руді.
31. Старух Михайло Михайлович, 1923 р. н.
32. Штих Михайло, 1907 р. н.
33. Неїжмак Володимир Олексійович, 1928 р. н.
34. Кадюк Петро Дмитрович, 1896 р. н.
35. Кадюк Михайло Іванович

Загинули на каторзі у Сибіру:

1. Наконечний Йосиф, 1873 р. н.
2. Наконечна Катерина, 1875 р. н.
3. Кадюк Петро, 1910 р. н.
4. Березовський Федір, 1906 р. н.
5. Березовський Яків, 1902 р. н.
6. Березовська Марія, 1925 р. н.
7. Кадюк Іван, 1884 р. н.
8. Романович Яків, 1898 р. н.
9. Романович Юстина, 1907 р. н.
10. Романович Дем'ян, 1927 р. н.
11. Романович Євген, 1930 р. н.
12. Романович Богдан, 1938 р. н.
13. Романович Тарас, 1940 р. н.
14. Романович Мирон, 1943 р. н.
15. Артим Іван, 1901 р. н.
16. Костишин Євстахій, 1925 р. н.

17. Сохан Федір, 1904 р. н.
18. Сохан Анна, 1903 р. н.
19. Масич Дем'ян, 1926 р. н., був членом учнів підпільної організації у Ходорові «Юні месники», з куша «Хмурого».
20. Ониськів Степан, 1925 р. н.
21. Лисак Тереза, 1902 р.

ОТИНЕВИЧІ

Загинули за волю України:
Від рук німецьких фашистів:

1. Костик Петро
2. Стегніцький Тома
3. Завадовський Григорій
4. Завадовський Петро
5. Зелений Микола
6. Топчак Євстахій
7. Стегніцький Іван
8. Стегніцький Юліан
9. Стегніцька Анна
10. Стегніцька Олюська
11. Климович Йосип

Від рук комуністических завоювників:

1. Завадовський Андрій
2. Бусумак Михайло
3. о. Сярок Станіслав
4. Сярок Іван
5. Сярок Любомир
6. Костик Василь
7. Костик Йосип
8. Коцовський Ілля
9. Головчак Іларій
10. Коптюх Степан
11. Мигович Йосип
12. Мигович Михайло
13. Кравець Михайло
14. Кравець Семен
15. Гулей Микола
16. Гулей Ярослав
17. Гулей Григорій
18. Щуйко Володимир
19. Заборський Микола
20. Стегніцький Григорій
21. Климович Роман
22. Федоришин Ілля
23. Яскерський Петро

24. Пшик Михайло
25. Козакевич Євстахій
26. Бусумак Євстахій
27. Блюз Йосип
28. Бодак Василь
29. Яворський Роман
30. Солтан Йосип
31. Ревуцький Микола
32. Завадовський Йосип
33. Завадовський Степан
34. Завадовський Василь

35. Палінгер Петро
36. Балук Анна
37. Стегніцький Теодор
38. Климович Микола
39. Головчак Микола
40. Сохан Михайло
41. Шоробура Нестор
42. Куций Володимир
43. Мудрий Степан
44. Гаврон Володимир

ПІДГІРЦІ

Загинули за волю України:

1. **Вітровий Василь**, 1915 р. н., член ОУН з 30-х років, активний член культосвітніх гуртків та ОУН. З проголошенням Української Держави у 1941 р. йде на службу в українську поліцію. З 1943 р., як член ОУН, йде в підпілля, стає воїном УПА, відходить на Волинь, рейдував і в Карпатах, мав псевдо «Вітер», де загинув невідомо.

2. **Венчак Андрій**, 1923 р. н., дивізійник, загинув під Бродами у 1944 р.

3. **Коник Василь Миколайович**, 1921 р. н., з 1941 року в молодіжній організації «Українське юнацтво», по професії — коваль. Весною 1944 р. вступає в самооборонний кушовий відділ, пс. «Дуб», потім у спецвідділ для вишколення. Загинув на Покрову 1944 р. у Піддністряхах.

4. **Слабий Павло Степанович**, 1917 р., член ОУН з 1939 р., в УПА з 1943 р. н., кушова боївка СБ, смертельно поранений ножом рукою зрадника у Тужанівцях, помер у Підгірцях у 1947 р. мав псевдо «Байда».

5. **Озарко Микола Іванович**, 1924 р. н., у 1938 р. закінчує 7-класну школу у Берездівцях, бере активну участь у культурно-просвітницькій роботі «Просвіти», з 1941 р. стає членом організації «Українське Юнацтво», з липня 1944 р. вступає у СКВ (самооборонний кушовий відділ УПА), потім стає волосним пропагандистом ОУН, потім СБ, псевдо «Снігур», загинув 5.02. 1949 році у Бортниках, тіло забрали енкаведисти у Ходорів, поховання невідоме.

6. **Пундор Василь Іванович**, 1923 р.н., закінчив 7-класну школу у Берездівцях у 1938 році, активний член гуртків «Просвіти», з 1941 р. — член організації «Українське Юнацтво». З липня 1944 р. вступає у СКВ, псевдо «Хмара», до 1949 року діє на теренах Ходорівщини, дальша доля невідома. Є думка, що з останньою групою проривався на Захід. Лівий Василь (гром. с. Підгірці) був присутнім, коли «Хмара» прощався зі «Снігурем», з розмови складалося враження, що збирався на Захід.

7. **Мандрик Іван Прокопович**, 1916 р. н., член ОУН з 1938 року, активний член «Просвіти». З проголошенням Акту відновлення Української Держави у 1941 році вступає в українську поліцію (служить у Львові), під час переслідування гестапо членів ОУН, йде у підпілля, розшукується німецькою

жандармерією. З 1943 року стає членом УНСО (українська Національна Самооборона), що реформувалась в УПА-Захід. З липня 1944 р. — боївар куша, псевдо «Голуб». Легалізувався згідно рішення УГВР. Заарештований у 1947 р. Загинув у Томську 1952 р. під час повстання у таборі.

8. **Озарко Іван**, 1893 р.н., батько «Снигура», заарештований під час першої облави у Підгірцях 8.11.1944 р., загинув у Мурманську 1952 року.

9. **Паняк Стефан**, свідомий громадянин-патріот, свою домівку надавав у 30-х роках «Просвіті», потім у нього був український садок. Загинув восени 1944 року, виконуючи продовольче замовлення УПА (вбитий польською боївкою, біля села, коли повертався возом додому).

10. **Коник Михайло Миколайович**, брат Василя Коника, свідомий громадянин-українець, в його хаті була колись кооператива «Просвіті», якою завідував Мандрик Дмитро до 1937 року. Загинув восени 1944 року, виконуючи продовольче замовлення УПА (вбитий польською боївкою).

11. **Козак Василь** — загинув у 1945 р.

12. **Лівий Павло** — загинув у 1945 р.

13. **Медвецький Михайло** — загинув у 1945 р.

14. **Паняк Павло** — загинув у 1945 р.

15. **Пастернак Стефан** — загинув у 1945 р.

16. **Пук Стефан** — загинув у 1945 р.

17. **Пундор Яків** — загинув у 1945 р.

18. **Серединка Яким** — загинув у 1945 р.

19. **Слабий Андрій** — загинув у 1945 р.

Засуджені і депортовані у Сибір:

1. Родина **Лівого Василя**, 1947 року за співпрацю з УПА і релігійні погляди.
2. Родина **Лівого Михайла**, 1947 року за співпрацю з УПА і релігійні погляди.
3. Родина **Коцовського Йосифа**, 1947 року за співпрацю з УПА, в його хаті перебували повстанці, один з них загинув — **Сахан Федір** — «Чуприна» — у 1946 році.

4. **Пундор Анна**, засуджена у 1948 році.

5. **Пундор Іван**, батько «Хмари», 1947 р. вивезений у Сибір.

ПІДНІСТРЯНИ

Загинули за волю України:

1. **Шарабура Степан**, 1922 р.н., кушова боївка, загинув у 1944 р. у рідному селі.

2. **Пшик Михайло**, 1922 р.н., кушова боївка, загинув у 1944 р. у рідному селі.

3. **Смик Степан**, 1921 р.н., кушова боївка, загинув у 1944 р. у рідному селі.

4. **Олійник Іван**, 1921 р.н., поручник, командир боївки УПА, загинув у рідному селі в 1944 р.

5. **Дяків Микола**, 1914 р.н., кушова боївка, загинув у 1944 р. у рідному селі.

6. **Пастернак Іван**, 1921 р.н., станичний.

7. Шранк Володимир, 1914 р.н., член ОУН, був в українській поліції, потім з весни 1944 р. — в УПА, загинув у 1946 р.
8. Бухтяк Василь, 1914 р.н., член ОУН, псевдо «Вихор», боївка УПА, загинув у 1945 р. у с. Чорний Острів.
9. Бухтяк Василь, 1914 р.н., член ОУН, псевдо «Вихор», боївка УПА, загинув у 1945 р. у с. Чорний Острів.
9. Бухтяк Петро, 1922 р.н. (брат Василя), член ОУН, в УПА з 1943 р., загинув у 1950-х роках за Львовом.
10. Кравс Мирон, 1925 р.н., був у дивізії «Галичина», стрілець СКВ, загинув у липні 1945 р. біля Межиріччя.
11. Сомик Петро, 1926 р.н., псевдо «Змієнко», організатор нападу на охорону НКВД у 1945 р., загинув у 1951 р.
12. Олійник Василь, 1914 р.н., псевдо «Богун», агинув у 1948 р. на хуторі Олександрія.
13. Олійник Марія, 1921 р.н. (дружина Івана), загинула у 1944 р.
14. Пшик Василь Михайлович, 1912 р.н., член ОУН.
15. Пшик Василь Йосипович, 1917 р.н., з куща «Рогача», загинув у 1948 р. у Підністрирянах.
16. Підкович Василь, 192? р.н. з куща «Рогача», загинув у 1948 р. у Підністрирянах.
17. Гупало Петро, 1924 р.н., член ОУН, загинув у 1945 р. у Підністрирянах.
18. Ратич Микола, 1924 р.н., член ОУН.
19. Федіш Іван, 1926 р.н., член ОУН.

Засуджені за допомогу УПА:

1. Пашко Кирило, 1916 р.н.
2. Хомусяк Богдан, 1925 р.н.
3. Сомик Кость, 1922 р.н.
4. Сомик Роман, 1929 р.н. (брат Костя).
5. Король Григорій, 1911 р.н.
6. Хомут Петро, 1922 р.н.
7. Гринишин Ірина, 1930 р.н.
8. Хомусяк Адам, 1931 р.н.
9. Гладкий Василь.
11. Сливінський Іван, був станичним.
12. Сомик Василь, вчинив атентат на «уповноваженого» у 1946 р.

Вивезені у Сибір за співпрацю з УПА:

1. Сливінська Катениа, 1915 р.н.
2. Сливінська Гапка, 19? р.н.
3. Боднарук Ганна, 1933 р.н.
4. Боднарук Володимир, 1930 р.н.
5. Людкевич Софія, 1930 р.н.
6. Федіш Володимир, 1930 р.н.
7. Пашко Розалія, 1930 р.н.
8. Прокоп'як Василь, 1909 р.н.

ПІДЛІСКИ

Загинули за волю України:

1. **Карачевський Михайло** — пс. «Буйтур», повітовий господарчий референт, загинув у 1946 році (ліс Ясенів).
2. **Карачевський Іван** — 1925 р. н., член ОУН, брат Михайла, пропав безвісти.
4. **Мошончук Микола** — пс. «Бор», член ОУН, командир відділу УПА, член крайового проводу, загинув 1950 року на Перемишлянщині.
5. **Рак Микола** — член ОУН, районний провідник СБ, загинув у 1949 році, потрапивши на засідку у Гринівському лісі (біля Букавини).
6. **Драгомирецький Богдан** — член ОУН, стрілець СКВ, загинув у 1946 р. в Ясенівському лісі.
7. **Сохан Петро** — член ОУН, стрілець УПА, загинув у 1946 р.
8. **Катола Василь** — член ОУН, стрілець УПА, загинув у 1946 р.
9. **Сохан Степан** — 1923 р. н., пс. «В'юн» вбитий у липні 1947 р. стрийським сексотом «Микитою».
10. **Сохан Ярослав** — член ОУН, загинув у бою в липні 1949 р. у с. Лукавець.
11. **Давид Володимир** — пс. «Летун», член ОУН, загинув у липні 1949 р. у с. Лукавець.
12. **Сохан Михайло** — командир СКВ, у бою в 1946 році, був тяжко поранений, потрапив у полон, засуджений, помер на каторзі.
13. **Біловус Юрко** — симпатик ОУН, загинув у 1945 р. під час облави.
14. **Лисак Стефан** — член ОУН з 1943 р. станичний, брав участь у визволенні вояків сотні «Сіроманці», що потрапили у полон в с. Сугрів. 1947 року був заарештований і засуджений.
15. **Семен Юрко** — пс. «Грім» стрілець боївки «Зимного», загинув у с. Рогізно, похований у Жидачеві.
16. **Труш Василь** — 1923 р. н., пс. «Дон», рядовий боївки «Рогоча», заг. 21.09. 1947 р. у Підлісках.

РУДКІВЦІ

Загинули за волю України:

1. **Івах Микола**, 1919 р. н., стрілець УПА, загинув 1944 р. у Підністриях.
2. **Троцько Василь**, 1919 р. н., у підпіллі з 1942 р., стрілець УПА, псевдо «Орлик», загинув 1944 р. у Підністриях.
3. **Могильний Михайло**, 1923 р. н., кущовий . УПА, загинув від рук агента НКВД у 1946 р.
5. **Румінський Степан**, 1919 р. н., стрілець УПА, підірвався гранатою 1955 р.
6. **Коваль Семен**, 1921 р. н., стрілець УПА, закатований у тюрмі.
7. **Славінський Роман**, 1923 р. н., стрілець УПА, загинув у бою в 1945 р. на хуторі. Олександрія.
8. **Борак Степан**, 1914 р. н., стрілець УПА, убитий при облаві.
9. **Боднарчук Василь**, 1925 р. н., з куща «Зоряна», загинув 21.09.1949 р.

10. Боднарчук Стах, 1924 р. н., загинув 21.09. 1949 р.
11. Боднарчук Степанія, загинула 21. 09. 1949 р.
12. Троцько Павло, 1925 р. н., помер у тюрмі.
13. Мосецький Григорій, 1923 р. н., стрілець УПА, псевдо «Яструб», убитий у 1945 році під час облоги у Станківцях.
14. Крупак Григорій, 1923 р. н., стрілець УПА, псевдо «Довбуш» з групи «Рішучого», загинув 1949 року у Підністриях.
15. Колодій Катерина, 1924 р. н., зв'язкова, закатована у тюрмі.
16. Кіліян Володимир, 1922 р. н., убитий за селом у 1946 р.
17. Пундор Андрій, заарештований, пропав безвісти.
18. Васильків Степан, убитий енкаведистами.
19. Горин Василь
20. Гринькович Дмитро
21. Кіліян Михайло
22. Сомик Дмитро, пропав безвісти.
23. Троцько Іван, пропав безвісти.
24. Мандрик Іван, 1921 р. н., член ОУН, заарештований німцями у 1943 р., розстріляний весною 1944 року.

Засуджені за допомогу УПА:

1. Пашко Ольга, 1914 р. н.
2. Крупак Катерина
3. Оришин Дмитро
4. Сенчиця Микола
5. Пашко Кость, 1916 р. н.,
6. Крачковський Йосип, 1927 р. н.
7. Баглай Стефан, 1919 р. н.
8. Тихоліз Катерина, 1905 р. н.
9. Кіндирись Андрій, 1905 р. н.
10. Горин Анна, 1924 р. н.

Вивезені в Сибір у 1950 р.

1. Поглод Іван, 1931 р. н.
2. Пундор Стефан, 1929 р. н.
3. Сомик Іван, 1929 р. н.
4. Савула Марія, 1919 р. н.
5. Ковальчук Ярослав, 1934 р. н.
6. Сомик Марія, 1925 р. н.
7. Могильний Дмитро, 1931 р. н.
8. Колодій Володимир, 1922 р. н.
9. Сенчишин Ольга, 1922 р. н.
10. Чарчин Марія, 1930 р. н.
11. Троцько Євдокія, 1904 р. н.
12. Гладка Стефанія, 1913 р. н.
13. Гладкий Михайло, 1933 р. н.
14. Гладка Ровалія, 1935 р. н.

15. Троцько Марія, 1924 р. н.
16. Пшик Марія, 1924 р. н.
17. Грицик Петро — повернувся без ніг додому і помер.
18. Грицик Ілля — повернувся без ноги додому і помер.

СТАНКІВЦІ

Загинули за волю України

1. Чопак Олекса
2. Пундор Роман
3. Пундор Василь
4. Медведський Гавриїл, 1921 р. н., стрілець куша, загинув у 1946 р.
5. Щепний Василь, 1924 р. н., стрілець куша з 1944 р. Відзначився при знешкодженні більшовицьких уповноважених, що проводили агітацію. Потрапив у полон пораненим. Загинув у Норільську в 1955 р.
6. Головчак Дмитро
7. Островський Стефан
8. Кохан Василь
9. Пундор Стефан
10. Коник Михайло
11. Кохан Григорій
12. Івах Гавриїл
13. Швед Стефан
14. Вітровий Михайло, 1908 р. н., станичний, член ОУН, заарештований у 1945 р. Загинув.
15. Ковальський Григорій, загинув у 1944 р.
16. Млюзан Василь, Загинув у 1944 р.
17. Садовий Гавриїл, 1920 р. н., стрілець куша, псевдо «Булька», убивши командира опергрупи, застрелився 4. 12. 1947 р. у Станківцях.
18. Озарко Михайло. Не був повстанцем, у день смерті перебував у криївці з повстанцями, під час бою два таких, як він за дозволом повстанців здалися, а Михайло відмовився здаватися і залишився з повстанцями, поки не загинув. Це сталося 1945 р. у Станківцях.
19. Парадочин Іван. Також не був повстанцем, але відмовився здатися. Загинув разом з повстанцями у 1945 р. у Станківцях.
20. Озарко Стах, 1925 р. н., стрілець куша, загинув у Руді.
21. Мостецький Григорій, 1914 р. н., стрілець куша, загинув 4. 12. 1947 р. у Станківцях.

Засуджені і вислані у Сибір:

1. Хоманчук Степанія, 1926 р. н., вислава у Мордовію.
2. Хоманчук Михайло, 1924 р. н., висланий у Караганду.
3. Озарко Іван, 1903 р. н.
4. Пук Микола, 1908 р. н., станичний села з 1945 р., засуджений у 1947 р.

СУГРІВ

Загинули за волю України

За польської окупації:

1. Проців Василь — 1919 — 1939 — застрелений поляками за перехід
границі на допомогу Закарпатській Україні.
2. Закорчемний Петро — 1915 — 1939 — застрелений поляками за пере-
хід границі на допомогу Закарпатській Україні.

За німецької окупації:

1. Катола Іван Юркович — 1919 — 1944
2. Процікевич Микола Федорович — 1912 — 1944
3. Слобода Олекса Миколайович — 1912 — 1944
4. Печений Дмитро Миколайович — 1911 — 1944
5. Катола Петро Панькович — 1900 — 1944
6. Печений Олекса Миколайович — 1907 — 1944
7. Івашкевич Микола Степанович — 1892 — 1944

За більшовицької окупації:

1. Івашкевич Богдан М. — 1923 — 1944
2. Катола Степан Юркович — 1923 8 1944
3. Хрущ Володимир Антонович — 1920 — 1948
4. Качараль Іван — 1921 8 1944
5. Хрущ Микола Миколайович — 1927 — 1945
6. Лукавещький Іван — 1919 — 1945
7. Павлюк Михайло Лукович — 1926 — 1945
8. Процікевич Василь Федорович — 1920 — 1945
9. Карачевський Іван Тимкович — 1922 — 1945
10. Гула Іван Михайлович — 1907 — 1945
11. Базарко Іван Лук'янович — 1916 — 1945
12. Скорчинський Володимир — 1925 — 1945
13. Карась Володимир — 1914 — 1944
14. Слобода Павло Миколайович — 1921 — 1948

Загинули у Сибірі:

1. Кресан Павло — 1912 — 1946

Померли після сибірських тюрем:

1. Базарко Григорій Костянтинович — (1915 — 1974) був чотвим УПА,
потрапив у полон пораненим.
2. Кобрин Михайло — 1924 — 1983

ТУЖАНІВЦІ

Загинули за волю України:

1. Ратич Петро Васильович — 1919 р. н., загинув 1944 р. у Піддистриах.
2. Забавчук Степан — 1921 р. н., керівник кушової групи, пс. «Летун».
«Сойка», 3.03. 1951 р. у Тужанівцях.
3. Пундор Григорій — 1923 р. н., стрілець куша, загинув у Руді.
4. Івах Петро — 1924 р. н.

5. Івах Іван — 1925 р. н.
 6. Івах Микола — 1918 р. н. (стрий Петра та Івана), стрілець.
 7. Пундор Михайло — 1921 р. н. (брат Григорій), член ОУН, стрілець-кушак.
 8. Забавчук Василь — пс «Білий», заг. 19. 01. 1947 р. у Піданістр'янці.
Засуджені і вислані в Сибір:
 1. Коник Степан Михайлович — 1927 р. н., висланий у Норільськ.
 2. Гула Антоніна Іванівна — 1927 р. н., висланий у Норільськ.
 3. Млюзан Катерина — 1924 р. н., вислана у Норільськ.

м. ХОДОРІВ

Загинули за волю України В рядах УПА у бою з ворогом:

№ п.п.	Ім'я та прізвище	Рік народж.	Рік смерті
1.	Дунець Теодор	1921	1943
2.	Жураківський Онуфрій	1910	1944
3.	Чмир Зеновій	1925	1944
4.	Коцовський Володимир	1923	1944
5.	Калинець Іван	1921	1944
6.	Ференчак Тадей	1922	1944
7.	Климкович Ярослав	1923	1945
8.	Калинець Теофіль	1914	1945
9.	Калинець Мирон	1925	1945
10.	Демків Петро	1915	1945
11.	Бончинський Адам	1919	1945
12.	Калинець Юрій	1924	1946
13.	Кловак Михайло	1925	1946
14.	Олійник Володимир	1925	1946
15.	Скорчинський Володимир	1925	1946
16.	Тишкевич Євстахій	1917	1947
17.	Баран Микола	1912	1947
18.	Бончинський Богдан	1918	1948
19.	Абрагамович Володимир	1925	1950
20.	Калинець Володимир	1918	19?
21.	Тишкевич Тадей		
22.	Коцовський Михайло		
23.	Завойований Іван		
24.	Шийко		
25.	Лижник Степан	?	1943

Закатовані в НКВД:

1.	о. Долгий Яків	1883	1941
2.	Гошовський Пилип	1891	1941
3.	Головенко Дмитро	1895	1941
4.	Головенко Степан	1913	1941

	1921	1941
5. Головенко Ярослав	1903	1941
6. Струк Казимир	1902	1945
7. Труш Роман	1915	1941
8. Струк Франко	1918	1941
9. Кудлик Іван	1916	1941
10. Наконечний Василь	1915	1941
11. Сунак Михайло	1896	1948
12. Калинець Семен	?	1941
13. Ковалишин		

ЧЕРЕМХІВ

Загинули за волю України:

1. Олійник Григорій, псевдо «Грім», політвиховник сотні «Сіроманці» (командир сотні «Косач»), загинув 23 лютого 1946 р. на Бережанщині.
2. Сікорський Микола, 1924 р.н., псевдо «Червоний», бойовик з куща «Рогача», загинув 14.10.47 р. у Черемхові.
3. Стегній Іван Михайлович, псевдо «Шраменко».
4. Стегній Ярослав Михайлович.
5. Стегній Михайло Григорович, 1927 р.н., псевдо «Лис».
6. Труш Петро Пилипович, псевдо «Яструб».
7. Труш Ганна Пилипівна.
8. Бурштинський Юрій Михайлович.
9. Артим Йосафат, псевдо «Тютюнник».
10. Артим Сафрон, псевдо «Гонта».
11. Казимирів Григорій Данилович, 1919 р.н., псевдо «Клим».
12. Гуцало Михайло Васильович.
13. Гуцало Микола Васильович.
14. Гуцало Васильович, псевдо «Підбірний».
15. Буняк Степан Михайлович, 1924 р.н., «Граб».
16. Івахів Іван, 1910 р.н.
17. Нановська Анеля Іванівна.
18. Рипньовська Олеся Михайлівна.
19. Говзєр Іван.
20. Кузів Ольга Миколаївна.
21. Краївський Михайло Сидорович.
22. Грабницький Михайло Васильович.
23. Масльовський Дем'ян Іванович.
24. Дуда Михайло Ляркович.
25. Рипньовський Михайло.
26. Говзер Михайло, псевдо «Гамалій».
27. Михайлишин Катерина Григорівна.
28. Сокирко Богдан Степанович.
29. Дуда Михайло Іванович, псевдо «Граб».
30. Грабницький Ярослав Іванович, псевдо «Мороз».

Вивезені у Сибір:

1. Масловський Микола.
2. Микитин Дмитро.
3. Лушів Гриць
4. Масловський Іван
5. Гавзер Михайло.
6. Олійник Йосафат.
7. Рикавешь Микола.
8. Рикавешь Федір.
9. Земляк Іван.
10. Петрів Іван.
11. Стегній Михайло.

Були у тюрмах Сибіру:

1. Михайлишин Степан.
2. Зем'як Марія.
3. Венгринович Андрій.
4. Громницька Тетяна.
5. Масловська Ольга.
6. Коваль Марія.
7. Зем'як Іван.
8. Заставна Ганна.
9. Бурштинська, дочка Данила.
10. Лушів Іван.

ЧОРНИЙ ОСТРІВ

Загинули за волю України:

1. **Курчаба Леонід**, закінчив медицину, член ОУН з 30-х р. заарештований нім. гестапо 1941 р. загинув у концтаборі у Німеччині.
2. **Мисько Степан**, розстріляний гестапо у 1943 р. за перевезення зброї для УПА.
3. **Кобильник Микола**, загинув від рук гестапо у 1943 р. у Чорткові.
4. **Патик Михайло**, загинув від рук гестапо у 1943 р. у Чорткові.
5. **Король Володимир**, убитий калмиками, що воювали на стороні німців, у 1943 р. біля Дрохович.
6. **Бабій Володимир**, повішений прилюдно більшовиками у Новосільцях 1944 року.
7. **Бабій Федір**, 1908 р.н., станичний, псевдо «Ігор», загинув в 1950 р. у Рудківцях (Руді).
8. **Сокальчук Юрій**, смертельно поранений у бою під час засідки на енкаведистів біля Боринич у 1946 р., помер у хаті Костецького Семена у Чорному Острові.
9. **Скрутовський Петро**, вояк СБ, псевдо «Строгий», загинув 1948 р. в Лівських лісах.
10. **Федоришин Роман**, кущова боївка, загинув 1950 р. у Руді.

11. Кобильник Михайло, станичний села, загинув 27.03.1947 р. у рідному селі.

12. Паливода Василь, теренова боївка, загинув у бою 1946 р.

13. Мисько Іван, кушова боївка, загинув у бою 1946 року.

14. Бабак Пилип.

15. Бабій Григорій.

16. Бабій Іван.

17. Білий Федір.

18. Деркач Микола.

19. Костишин Михайло.

20. Лозинський Филімон.

21. Мінянич Йосип.

22. Павлів Ярослав.

23. Підкович Іван.

24. Рибак Михайло.

25. Стегній Михайло.

26. Тарасевич Микола.

27. Чайка Михайло.

Засуджені за допомогу УПА

1. Грищик Володимир.

2. Чорна Марія

3. Кобильник Григорій.

4. Камінський Василь.

5. Кіт Катерина.

6. Петрик Марія.

7. Бабій Ганна.

8. Заставна Марія.

9. Кобильник Ярослав.

10. Мудрий Богдан.

11. Трусь Марія.

12. Івах Ганна.

13. Бабан Микола.

14. Богдан Богдан.

15. Богдан Михайло.

16. Богдан Марія.

17. Гурський Семен (як член підпільної унівської організації «Юні месники» при СШ № 1 у Ходорові).

18. Івах Богдан.

19. Костецька Марія.

20. Костецький Володимир.

21. Костецький Семен.

22. Льонгер Атанас.

23. Льонгер Софія (дочка).

24. Скрутовський Микола.

25. Костецький Петро.
 26. Костецький Михайло.
 27. Костецький Євген (як зв'язковий ОУН-УПА на Нові Стрілиська, арештований у 1947 р.). Тепер проживає у Львові.

Кучменда Андрій з дружиною (с. Берездівці)

Володимир Гапій

Антін Николін
(с. Бородчиці)

Ганущак Петро
(с. Вовчатичі)

Ганущак Мирон
(с. Вовчатичі)

Сибірське житло виселених з України людей.
 Де наші біленькі хати? Вишневі садки?

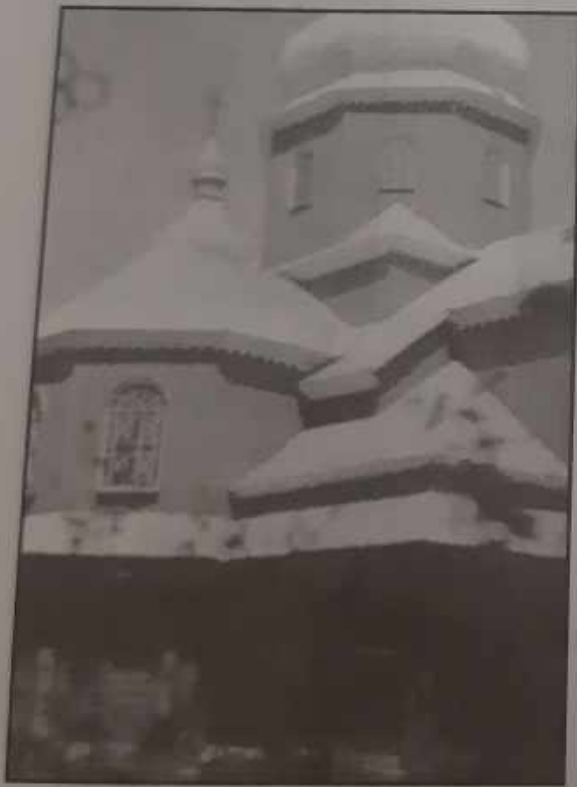
Іван Брик — мужній підпільник з Молодинчого, з тюрми йому вдалося передати записку і, «Все, що знаю, беру на себе і з тим умираю»

За 10 тис. км кинула імперія наших людей — аж на Колиму. Шпак Микола

Степан Труш з Новоселець

На високій горі с. Молотова стоїть ще з 18 ст. церква. Біля неї поховані 41 повстанець з сусідніх сіл

Буйно росте калина у Підгірцях на могилі повстанця з Новоселець Федора Сохана

Іван Мандрик (з гітарою), літо 1947 р.

о. Яків Долгий —
парох Ходорова

Ярослав Стегній і Петро Труш з Черемхова.
Отакі хлопці — «бандіти»?
Брешеш, людоморе!

Михайло Маланчук з
Дрохович, що поділився
спогадами про
повстанців-односельців

Пам'ятник загиблим у Берездівцях

ПОВСТАНЦІ

*Крізь ночей голубу каламуть
Крізь ранкові й вечірні багрянці
Ген з-за лісу до бою ідуть
Українські повстанці.*

*Наче рання весна — молоді,
Дужі й смілі, неначе спартанці,
День і ніч лиш на хлібі й воді
Українські повстанці.*

*І тремтять у шаленім бою
Вороги: брати-самозванці,
Бо повстали а землю свою
Українські повстанці.*

*І разносять ворожі кістки
Рідним краєм вовки-сіроманці;
Славно сотнями йдуть у віки
Українці повстанці.*

*Кров повстанська волає до нас,
Роси в лузі — неначе рум'янці —
Всі ми, мертві й живі, в грізний час —
Українські повстанці.*

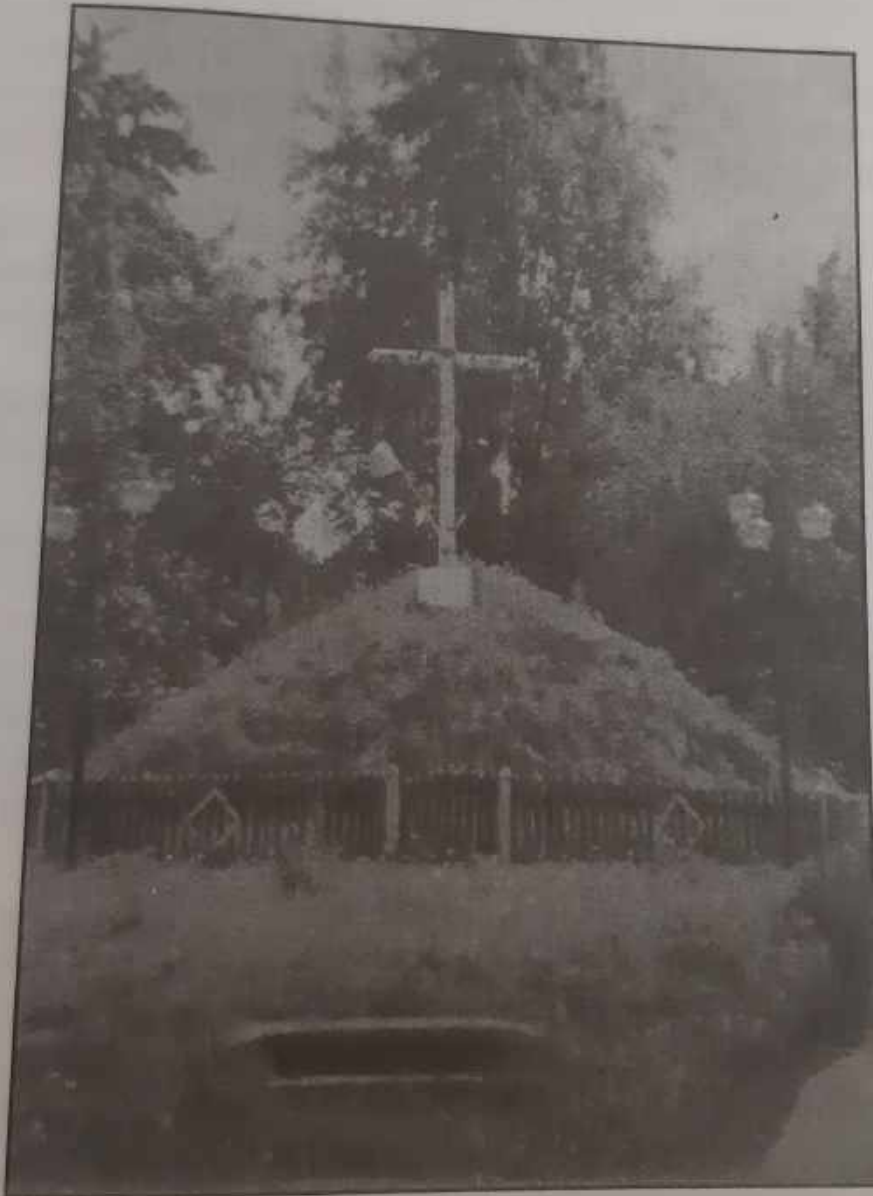
*Не відступим назад ні на п'ядь,
Давні воїни і новобранці.
Біля самого серця стоять
Українські повстанці.*

Віктор Романюк,
член Національної спілки письменників України, голова Стрийської письменницької
організації та ЛМО «Хвилі Стрия».

НАЩАДКИ ШАНУЮТЬ ГЕРОЇВ

Чим вищий п'єдестал вибудуємо
своім героям, тим дальше
падатиме світло пам'яті героїчної
нашої історії.

О. Теліга.

Це типова могила пам'яті з березовим хрестом на
вершині. Їх спокій оберігають смерічки, плакучі верби,
що з сумом опустили свої віття, кущі калини і сумні
берізки. Все це символи трагічної української історії.

Вони є у кожному селі і місті. А ця —
у маленькому Молотові над Дністром

Справді. Є батьківська могила — є пам'ять. Заростає могила бур'яном — заростає мохом безпам'ятства людська душа, людська пам'ять. Тому вороги, вдираючись на чужі землі, намагалися втоптати, знищити могили героїв завойованих народів. Так було і в нас. Ще пам'ятаємо, як комуномосковські бульдозери гусеницями рівняли поховання Українських Січових Стрільців, а їх пам'ятними хрестами викладали дороги та площі. Знаємо, як більшовицькі кати, знищивши героїв, закопували їх у невідомих місцях, щоб народ не знав, де покоїться прах українських патріотів, щоб люди не зводили могили... Бо могила — це пам'ять історії, бо неодмінно настає той час, коли юний нащадок спитає словами Великого Кобзаря:

...кого? коли? За що розпинали?

Бо цей юний нащадок також мусить бути готовим впасти, «як той сухий листок», коли покличуть обставини, коли покличе Україна...

Печально, що дванадцять років існує незалежна Україна, але посткомуністична влада нічого не зробила, щоб визнати українських повстанців, УПА воюючою стороною за волю України, щоб увіковічнити їх пам'ять. Навпаки, оберігають ідолів чужої, вже не існуючої держави, чужого режиму, чужої влади.

Але народ сам, не чекаючи вказівок зверху, вшановує своїх героїв. Любов не потребує наказів. Вона є або її нема. На щастя, вона у нас є. Тому й могили у кожному галицькому селі, в тому числі і на Ходорівщині, також є. Часто символічні, як пам'ять історії...

В ім'я цієї пам'яті зойком болю серця ходорівчанка **Анна Гошко-Кіт**, яка пізнала радість боротьби і неволю гулагів, від імені всіх нас волає до мистців:

Композитори! Створіть симфонію болю і нескореності!

Художники! Намалюйте героїчне полотно!

Скульптори! Виліпіть барельєф героя!

Поети! Напишіть поему безсмертя!

Віримо: все це буде у Незалежній Україні.

Анна Гошко-Кіт

м. Ходорів.

Поклонімся, любі друзи,

Хоч могила й заросте —

Тут цвіт нації з округи

Ліг у бою за святе.

Остап Лижник

Загірочко.

Так, поки що Ходорівщина гордо сумує біля могил героїв. Сумує з вірою у майбутню справедливість, сумує з вірою, що збереже пам'ять про героїв. Тому у Ходорові і навколишніх селах проводяться різноманітні заходи вшанування історичних подій, визначних діячів ОУН-УПА, виїжджають на терени славних боїв повстанців з окупантами, завмирають у скорботі біля місць захоронення повстанських героїв тощо.

І похвально, що ходорівчани роблять це спільно—партійні і громадські організації, товариства і спілки, знаходячи у всьому ділову підтримку місцевої влади. А це гарантія на успіх всіх заходів.

В останні роки Ходорів обирав собі доброго голову міста — пана Олега Коцовського, що не відокремлюється по-чиновницьки від народу, а вступає з мешканцями у ширі контакти, вміє по-діловому вирішувати міські і громадські справи, відзначається державною і національною принциповістю, і патріотизмом, скромністю, прямою. Відаючи про такі риси характеру свого голови, ходорівчани почувають себе впевнено при організації їхніх заходів. І голова — не просто пасивний спостерігач таких дійств, а й активний учасник їх.

Так спільними зусиллями вони разом будують, як каже Олена Теліга, «п'єдестал своїм героям». Бо слава і честь повстанців — звитяжців героїчної боротьби — не має пропасти! Їх горда самозреченість у круговерті війни має виховувати наступні покоління. І Ходорів дбає про це і вміє робити. Для цього має гарячих і небайдужих людей.

Цілеспрямовано працює відновлений на зорі незалежності України «Союз українок» (голова **Ірина Лозинська**). Навколо голови СУ гуртуються її вірні подруги: **Анізія Пушкар, Михайлина Зем'як, Галина Набитович, Юзефа Коцовська, О. Мельник, А. Баторик, Г. Гешко** та ін. Цим дружним ядром і сильний осередок «Союзу українок». Сьогодні не будемо говорити про широкий статутний аспект роботи СУ, а підкреслюємо лиш працю союзниць на вшанування пам'яті героїв років боротьби.

У співпраці з іншими національно-патріотичними товариствами і партіями проводили вечори пам'яті борців за волю, відзначення національних та державних свят, вшанування героїчних жінок-підпільниць та матерів-ходорівчанок, що виховали кількох синів, які віддали себе визвольній боротьбі. Це матері великого і мужнього серця, серед яких **Розалія Калинець, Анастасія Климкович, Михайлина Головенко.**

Олег Коцовський, міський голова, щойно склав присягу на вірність ходорівській громаді і Україні

Союзянки, як і колись сіють золоті зерна добра і любові до рідної землі, її людей, героїв і живлять їх своєю увагою та пошаною, як чистим і цілющим джерелом, що випливає з надр правічної землі ходорівської.

Про патріотизм союзянок від імені їх всіх гарно сказала у вірші Анізія Пушкар:

*Я горда тим, що галичанка
І корінна ходорівчанка,
Бо древо тут моє родинне,
Тут рідне небо і стежини.*

Ірина Лозинська,
голова «Союзу українок»

Міцне ядро має товариство політв'язнів, що нараховує 113 членів. Його очолює з 1992 року **Іван Зем'як**, що з дитинства пізнав «глибину сибирських руд». Плідно працювали у товаристві жінка високої культури і знань **Ольга Левицька** (нині покійна), **Оксана Барабаш-Кіт**, що була скарбником, опирається товариство на таких активних членів, як **Володимира Білінська**, **Петро Музичин**, **Іван Копій**, **Оксана Курик**, **Степан Баглай**. Разом з Братством ОУН-УПА (голова Ходорівської станиці — **Михайло Труш**) впорядковують могили УСС, УГА, УПА, проводять віча на місцях захоронення вояків УПА, відзначають Свята Героїв, започатковані ще на початку 30-х років ХХ ст. молодим Степаном

Бандерою та його побратимами.

Михайло Труш —
голова Братства
ОУН-УПА
Ходорівської станиці

Іван Зем'як —
голова
Спільки політв'язнів

У всіх патріотичних заходах бере участь міська організація Конгресу Українських Націоналістів (голова **Петро Гірняк**), Рух (голова **Олег Гулей**), «Просвіта» (голова **Михайло Вербовський**). Діловитістю і активністю відзначаються просвітяни **Леся Королюк** (лікар), **Галина Охоцька**, лікар і відома поетеса, вчитель-історик **Ярослав Януш**, працівник міської ради **Марія Носик**, **Левко Кудлик** — директор Народного дому, вчителька **Євгенія Плахцінська**, викладач історії

директор Народного дому, вчителька **Євгенія Плахцінська**, викладач історії

технічного коледжу **Ольга Дудин** та ін.
Ці вищепоіменовані люди, шановані у Ходорові (однак не всі згадані)..

Михайло Вербовський — голова «Просвіти»

організують пропам'ятні заходи, що славлять павших героїв. Це гарячим пульсом їх сердець живе пам'ять про героїв Ходорівщини. Віриться, що виразний ритм любові до рідного краю передається молодшим поколінням, які продовжать його у віках. Так мусить бути! Бо маємо жити не тільки хлібом одним!

Ухвалою Львівської обласної ради від 4 травня 1999 р. прийнято рішення щорічно відзначати Свято Героїв на території області у третю неділю травня із залученням до акції якнайширшого кола громадськості та державних установ. Про походження Свята героїв його святкування розповідає заступник голови Жидачівської райдержадміністрації п. **Марія Турченяк**.

— Відзначення цього свята має на меті належно вшанувати пам'ять героїв національно-визвольних змагань і сприяти вихованню нової генерації української молоді на прикладі героїчного чину борців, які полягли за волю і незалежність України.

Так склалося, що мусимо крок за кроком відвойовувати те, що повинно б прийти само собою із створенням вільної соборної держави. Мусимо кожного дня, кожної години відновлювати наші українські традиції вільного і волелюбного народу, який століттями був розділений, порізнений бездержавністю. На жаль, Свято Героїв відзначаємо тільки в Галичині, але я впевнена, що близький час, коли вся українська земля вклониться разом перед світлою пам'яттю загиблих за свободу України.

За ідею незалежності протягом століть пролито ріки крові, море сліз, які не були марними. Врешті-решт наприкінці ХХ століття ми здобули свою державу, визнану світом. І близький той час, коли здолаємо сьогоднішні біди і негаразди становлення нового й будемо житя гідно.

Історія України — це історія боротьби за волю і незалежність. І навіть будучи поневоленими ворогами, український народ не мириться зі своєю долею, любов до Вітчизни надавала сил для боротьби найслабшим. Саме тому ми повинні бути сильними, насамперед духом, щоб здолати тимчасові труднощі і незгоди.

Адже і нині недруги щоденно сіють між нами зневіру, нібито ми якісь не такі, як всі, що в нас нічого не вийде з отією незалежністю, бо ми за століття неволі навчилися жити тільки під командою чужинців, а самі не можемо навести в своєму домі ладу і повинен прийти хтось, щоб повернути нас до нормального життя. Вороги нашої незалежності знищили наших провідників Петлюру, Коновальця, Бандеру, Чорновола, але ставали і стають до лав тисячі нових борців.

Сьогодні маємо свою державу. Ще в минулому столітті Галичина скроплена кров'ю Січових Стрільців, які назавжди принесли нам, українцям, славу перемоги у травні 1915 року на горі Маківці. Вони мужньо захищали Львів, Стрий, Ходорів і Жидачів. Через роки ожили могили героїв Січових Стрільців. Юний Степан Бандера наприкінці 20-х і в 30-х роках разом із своїми побратимами запровадили в прекрасні травневі дні традицію освячення могил загиблих героїв. І наші краєни, наперекір завойовникам, відновлювали пам'ять про героїв, і виростали в кожному селі символи боротьби за незалежність. Не випадково, вже в наш час, хвиля відродження розпочалася саме із відновлення і освячення могил загиблим за волю України. Тому ці символи бойової слави не повинні заростати бур'яном забуття і байдужості.

Відзначення Свята Героїв — це свідчення нашої твердої волі йти накресленим героями шляхом боротьба до найвищої мети — міцної державної незалежності, могутності і слави України. В цей день ми відчуваємо єдність із княжими дружинами, козацтвом, гайдамаками, Січовими Стрільцями, героями Крут і Базару, націоналістами-підпільниками та повстанцями.

ПОВСТАНСЬКА СЛАВА ЖИТИМЕ ВІЧНО

У ті буремні 40-і роки таких нерівних боїв окремих загонів української повстанської армії і більшовицьких окупаційних військ на нашій багатостраждальній землі було чимало. Як правило, перемогу здобував краще озброєний і численний ворог, використовуючи підкуп і агентуру провокаторів. Але мужність і героїзм повстанців назавжди залишаться в пам'яті нашого народу.

Таким, ще живі окремі очевидці, пам'ятають бій на межі Рогатинського району Івано-Франківської області і нашого району між селами Григорів та Новосільці. Потрапивши у пастку енкаведистських загонів між навколишніми горбистими підвищеннями, вояки сотні «Сіроманці» і члени районного проводу ОУН однак не здалися ворогу, а боролися до останнього набою із мужністю і відвагою, яка вражала навіть ворога. Після завершення бою на його місці залишилося 19 загиблих, але нескорених воїнів УПА, 5 членів районного проводу ОУН і понад два десятки окупантів. Решта «Сіроманців» прорвалися

з кільця оточення.

І ось минулої неділі на найвищому пагорбі бою, відбулося відкриття Пам'ятного знака і Меморіальної таблиці героям. Їх спорудили на спільно зібрані кошти мешканці с. Григорове Рогатинського району і с. Новосільців — Жидачівського.

Напередодні урочистого відкриття і освячення Пам'ятного знака і Меморіальної таблиці в обох церквах с. Григорів і с. Новосільців було відправлено Служби Божі. Потім новосільчани і їх численні гості із навколишніх населених пунктів, Ходорова, Жидачева та інших міст Львівщини з церковними хоругвами, синьо-жовтими знаменами направилися до місцевої символічної могили Січовим Стрільцям. Тут отець Новосільцівської церкви відправив панахиду за невинно убієнних і освятив шойно встановлену Меморіальну дошку з іменами загиблих героїв у тодішньому бою з військами окупантів.

Відтак учасники події направилися до місця колишнього бою. Тут до Новосільцівської делегації приєдналися усі учасники такого ж заходу, який одночасно відбувався у с. Григорові Рогатинського району.

Біля Пам'ятного знака і Меморіальної таблиці героям парокси місцевих церков разом відправили молебень і окропили їх свяченою водою. Після цього першим слово взяв голова оргкомітету по спорудженню цих святинь, голова Ходорівського братства УПА **М. Труш**. Він підкреслив, що, відкриваючи пам'ятник полеглим у нерівному бою за незалежну Україну героям, вдячні земляки водночас вшановують пам'ять усіх синів і дочок свого народу, які полягли не лише у жорстоких і тяжких боях за рідну державу, але й зазнали нелюдських страждань, загинули у тюрмах або таборах Сибіру, Казахстану. Голова оргкомітету також подякував усім жителям навколишніх сіл, багатьом добродійним організаціям і мешканцям за внески на спорудження цього величного пам'ятника. А учням місцевих шкіл подарував книги «Історія УПА», в яких детально описано хід бою між безсмертними вояками загону «Сіроманців» і більшовицькими окупантами.

Про мужню боротьбу вояків УПА того дня також говорили голова районного проводу ОУН-УПА **Г. Дидина**, сільський голова Григорівської сільської ради Рогатинського району, інші учасники мітингу. Спеціаліст відділу внутрішньої політики Жидачівської РДА **І. Процан**, зокрема, наголосив, що добре буде,

Посвячення могили повстанців на місці бою між Новосільцями і Григоровим. У центрі — Михайло Труш, Ходорів

якщо надалі догляд за новоспорудженим пам'ятником візьмуть під свою опіку учні Григорівської і Новосільцівської основних шкіл. Це стане гідним продовженням справи, за яку віддали своє життя їхні діди і прадіди. Закінчився захід тематичним концертом. Його підготували учасники художньої самодіяльності і культпрацівники Молодинчецької сільської ради, учні Новосільцівської і Григорівської основних шкіл.

Яр. ТОЧ

В ОБОРОНІ ПАМ'ЯТИ

Є різні люди у ставленні до громадських справ, до національних питань, до історії України. Одні, як бенгальський вогонь, спалахнуть з тріскотінням, розсипаючи навколо себе іскри, і гаснуть назавжди. Інші, як велика церковна свічка, що горить довго, сіючи навколо себе світло, тепло, і їх тепле проміння розсовує темряву, приковує до себе погляд людей.

Ви звернули увагу, як переминюється душевний настрій людини, коли вона дивиться на вогонь, на полум'я свічки у церкві, на могилі? Та то ж не випадково так широко використовують свічки у Богослужіннях! Вони викликають якісь особливі роздуми, мимоволі людина задумується над сутністю свого буття, думає про щось велике, вічне... Така властивість свічки, що горить.

Я знаю багатьох людей, що подібні до свічки. Можливо, вони, як і свічки, не так яскраво горять (живуть!), як електричні лампочки (люди, що вміють себе афішувати), але вони дають духовну наснагу іншим, викликають позитивні думки, спонукають до дії.

От хоч би — **Зеновій ГОРІН** з Гранок-Кут тепер Миколаївського району.

Порівняно молодий чоловік. Його ровесники, в основному, мають проблему, як би веселіше провести час, випити чарку-другу, потеревенити про се та те, «пополітикувати»... І все! Вся їх громадська робота.

А чому йому, Зеновію, потрібно більше? Зачарочки з дивом говорять: до всього він носа пхає. А й справді! Що його штовхає «мотатися» по далеких теренах — Бережанщині, Рогатинщині, Ново-Стрілищанщині, побувати у багатьох селах Ходорівщини, Миколаївщини? Та це ж дороги, за які, між іншим, треба платити! А він їздить, розшукує потрібних людей, розпитує, записує... І все для того, щоб жила пам'ять, щоб жила наша гірка, але славна історія. Яку забувають, яку можуть забути назавжди люди нашого часу.

А цього не хоче допустити він, як кажуть, простий інженер — Зеновій Горін. З його подання я використав у цій книзі багато матеріалів про повстанський рух на теренах нашого регіону.

Зеновій Горін — дослідник історії УПА

А ось інше покоління — мої старші друзі — пан **Мирон БАРАБАШ**, його сестра пані **Оксана БАРАБАШ-КІТ**, мешканка Ходорова. Чому їм не байдужа доля рідного краю, рідного народу? Чому вони дбають, «щоби слава, слава не пропала»? Бо все життя горить вогонь любові до отчого краю, його людей. Он невтомний пан **Степан КРЕГЕМБІЛЬ** з Бортник. Скільки роботи він «перелопатив» за 12 років Незалежності України, щоб залишились завжди живими ті, що полягли за волю України! Він споруджує їм пам'ятники (як скульптор), створює музеї, малює картини, пише художні твори, публіцистичні статті, реставрує історичні пам'ятники — і все це для того, щоб жила... Пам'ять. Про нього ще — трохи далі.

А скільки праці вклав у створення шкільного музею історії Ходорова пан **Семен Пришляк**! І все це в основному своїми власними зусиллями і руками. Центральне місце в музеї займають експонати про виникнення ОУН на Ходорівщині, про провідників ОУН-УПА, вихідців з Ходорівщини, про збройну боротьбу проти польських, німецьких та більшовицьких окупантів. Догляд за музеєм — також його. Колись, в совєтські часи, ходила поговорка: не вноси пропозицій, бо сам будеш їх виконувати. Так і з паном Семеном — сам ініціював, сам робив і сам доглядає. Але ця робота не обтяжує його, навіть приносить задоволення, бо переконаний, що робить потрібну справу для людей, для історії, для життя Пам'яті.

Семен Пришляк — директор шкільного музею

Багато педагогів у школі, а Чин знайшов тільки його — Семена Йосиповича Пришляка. Бо добрі справи шукають добре серце.

Завершити цей маленький підрозділ хочу розповіддю про неспокійну душу (і долю!) пані **Анни Гошко-Кіт**, мешканки Ходорова.

Народилася у Бродах у батьків Марії і Миколи Гошка — сотника УГА з Ходорова, що брав участь у національно-визвольних змаганнях 1918 — 1920 роках, що був українським комендантом у Стрию 1919 року.

Батько і брат Володимир були розстріляні більшовиками на початку 40-х років, син у березні 1940, а батько — у січні 1941-го. У травні 1941 року п'ятнадцятилітня Анна разом з матір'ю була вивезена у Сибір, звідки по смерті матері втекла і перебувала у підпіллі. Потім, 1947 р. одружилася з Михайлом Котом. Будучи матір'ю трирічної Софійки, вагітною була заарештована у 1951 р. Народила сина Богдана у тюрмі на Лонцького у Львові, була засуджена на 25

років плюс 5 років позбавлення громадських прав. Перебувала у Мордовії. Повернулася 1956 року після викриття культу особи Сталіна.

Анна Гошко-Кіт — дослідник
повстанської історії

Такий шлях пройшла до тридцяти років життя Анна Гошко-Кіт. дочекалася Незалежної України, проте з чужою, не українською владою. Але раділа, як і всі — є синьо-жовтий прапор, є герб, є гімн «Ще не вмерла Україна», Чого ще? Можна було б спокійно жити, не завдавати собі турботи. Але серце пані Анни — не згаданий вище бенгальський вогонь, а тепле полум'я свічки, яке хоче зігріти всіх. Вона розуміє, що добре зерно збережене, тепер тільки треба проростити його. І вона пророщує його. Пам'яттю. У міру своїх сил. Дай, Боже, кожному!

Пані Анна знає, що робилося у селах Журавенщини, Ходорівщини, Ново-Стрілищанщини. І вона пише про них. Цілий ряд спогадів вона помістила у часописах «Новий час», «Шлях перемоги», ще багато матеріалів не опубліковано. А вона ще сьогодні ніби чує

батькові слова. «Ти для нас ще нічого не зробила, а ми не можемо загинути безслідно». І вона працює, допомагає іншим, підтримує тих, хто своєю працею вартий Пам'яті.

Розповідає пані Анна:

Невгомонні патріотки —
Катерина Іванців (зліва)
і Анна Гошко-Кіт

«Несміливо зайшла до мене в хату у Ходорові старша незнайома жінка. Назвала себе — **Катериною Іванців** з Городища Королівського. Тулила до грудней скручені листки паперу.

— Поможіть, — каже, — виконати мою обіцянку, яку ношу в серці ціле життя. Колись, зимою, сиділи хлопці-повстанці у кривій нашій хаті, розмовляли та журилися. «Ми всі, мабуть, загинемо у бою, не здамося ворогові у безвиході, але жаль, якщо ніхто не згадає про нас». Мене так заболіли їхні слова... І я присягнулася їм, що як залишуся живою, то обов'язково розкажу про них або напишу. І ось я прийшла до Вас...

І я поїхала з нею, продовжує пані Анна, у це прекрасне село...».

Тут зустрілися дві споріднені душі, яким не дає спокою Пам'ять. І появились у спогадах п. Анни нові імена повстанців та жертв більшовицького терору для... вічної Пам'яті.

І так було не раз.

До нас у хату в Ходорові 1992 року зайшов старший чоловік, ще з міцною сивою чуприною, розкішною бородою, наче купець. Представився — **Степан Шальвіра** з Бородчиць, 1925 року народження, тепер проживає в російському місті Омську. Вимушено. Ось сповідь його.

Колись, у 40-х роках ХХ стол. був повстанцем, під час одного відвідання (1947 р.) матері і сестер (сестра **Стефанія** також була станичною і зв'язковою) здрімався після гарячої вечери (О, не часто мали її повстанці! — М. М.), а тут наскочили озброєні людолови вивозити людей в Сибір. Затівати стрілянину, наражаючи матір і сестер на смерть не наважився та й фактично не встиг. Чужак — москаль дістав папір і прочитав, «Семья Марии Шальвира подлежит переселению в Сибирь за синов-бандеровцев. Сколько вас? Четыре! На сборы полчаса. Быстро!». Йому і в голову не приходило, що один з «бандеровцев» тут перед ним. Так і поїхав з рідними ділити сибірську долю. З цього часу там і проживаю.

Але серце рветься на Україну, на рідну землю. А ще у серці шем за бойових побратимів, яких випадково залишив і які згодом загинули. Як герої! Дав собі слово щось зробити для них щоб жила Пам'ять, жила історія. Бо він багато знав: хто, де, коли і як загинув.

З цього часу він майже кожен рік приїжджає на рідну землю, відновив імена повстанців з Букавини, Молотова, Демидова, Бородчиць, Залісок. Сам їздив у Новий Розділ шукати майстрів, щоб виготовили з нержавіючої сталі мемуарну дошку з іменами повстанців за його списком. Він став ініціатором спорядження у селах могли борцям за волю України. Своїми грішми оплачував всі потрібні роботи.

У черговий раз він кілька разів їздив у Самбір виробляти справжні метрики для двох чоловіків, що живуть також в Омську.

Це було далекого 1947 року. Із Самбора за сина і невістку була вивезена їх мала, бабуся двох внуків — семи і десяти років. По дорозі бабуся померла, а дітей взяли у дитячий будинок в Омську. Дали їм нові прізвища, записали приблизні роки народження і назвали «русскими». Так ціле життя й не були самі собою.

З проголошенням Незалежної України (їм не було куди повертатися) Степан Шальвіра таки добився справжніх метрик. Тепер радіють колишні хлопці, якщо і помруть на чужині, то-таки українцями і зі своїми справжніми прізвищами. Оце дух! Померти бодай українцями!

Іншим разом він їздить до Богородчан Івано-Франківської області за підтримкою (матеріально і морально) німецького колишнього повстанця, що також живе в Омську. І допоміг другові по боротьбі.

Отакий він, Степан Шальвіра, мій випадковий знайомий, завершує розповідь пані Анна, одержимий благородною метою — вберегти українство у чужому краю. Він є активним членом українського земляцтва, товариства «Просвіта» в Омську.

До мене, як автора цієї книжки, пані Анна звертається з проською (лист

від 12 листопада 2003 р.) згадати про цю людину з благородним серцем, бо заслуговує на повагу і пам'ять своєю працею як патріот України. З великим задоволенням це роблю, пані Анно.

На завершення, як крик душі, гіркої образи за байдужість багатьох людей до своєї історії поміщаю її статтю (часопис «Шлях перемоги», 1 липня 1998 р.) — «Де ви, люди?» У дописі є багато слухних докорів про забуту пам'ять, біль душі патріотки.

Зауважу тільки, що тоді (1998 р.) пані Анна не знала, що дошка на могилі у Молотові вже є. І квіти ростуть біля неї. Її, в основному, доглядає п. **Ольга Курилко-Брик**, щира патріотка. А внизу, у селі, з лівого боку від церкви, стоїть доглянута, впорядкована символічна могила борцям за волю України.

Анна ГОШКО-КІТ

ДЕ ВИ, ЛЮДИ?

На горі у липовому гаю красується прекрасна дерев'яна церква, колись збудована дбайливими господарями сіл Демидова, Букавина, Молотів Жидачівського району Львівської області. Біля підніжжя гори величаво пливе Дністер, слухає голоси молитви людей, повиває у свої хвилі і несе за собою.

Прийшли Зелені Свята. Відродилася традиція глибокої старовини — посвячення і поклоніння землі, віддання шани своїм предкам, тим, які працювали, боролись і загинули в лавах УПА за Волю. Були часи, коли провідниками церкви і «Просвіти» були священники, і за панської Польщі вся молодь зорганізовано йшла до Ходорова на могилу Січових Стрільців, котрі впали у боротьбі за Батьківщину. Стояли жандарми і пильно вдивлялися, щоби хтось не кинув терновий вінець на хрест. Однак завжди знаходились відважні і вміло кидали на хрест вінець. Тоді навіть жандарми не знімали з хреста вінця, відтак отці відправляли Службу Божу.

Сьогодні не стоять жандарми, у кожному селі є могила братів, які загинули в УПА за Волю України. В цей святковий день приїхали мої діти зі Львова віддати шану й подяку дідові й бабі, які виховували їх, коли ми, родичі, були політв'язнями. У церкві тривала відправа Служби Божої. Ми вирішили піти помолитися на могилу партизанів. Та де могила? Старий цвинтар зоріє травами (що роблять церковні братчики?). Тільки видно два маленькі прапорці, позшивані зі шматочків тканини дбайливою рукою **Ольги Брик**. Вони кликали нас: «Ми тут, у траві, у кропиві, земля забита, про нас забули!» (Могила кілька метрів від церкви). Мої діти рвуть руками траву, щоб хоч було видно, де могила, та ще партизанів! Я гірко заплакала. Так лежить уся Україна потоптана, і сили не має підвестися, знищена ще свіжа історія. А ми нарікаємо на когось. Ох селяни, мої українці, часом гірші ви від чужинців. Вам не болить серце за рідних, не шануєте і пам'ять. Вийшли люди з церкви, і ніхто й голови не повернув у бік могили.

З далекого Омська узимку приїздив **Степан Шальвіра**. Він сам замовив таблицю з написами його друзів, що полягли за Волю, в селах Демидові, Буковині, Молотові. Вже кілька місяців таблиця стоїть у шопі у Демидові у

Пероговського, а нема її на могилі. Чому? Може, здригнулося б чиясь серце, коли б побачив своє прізвище на таблиці. Та ж в усіх тече одинакова кров, тих, що полягли, і ваша, що так скоро про борців забули. Нарікають на бідну матір-Україну. Та хто може піднести її з колін, як рідні діти не дбають? Казав Т. Шевченко: «Хто матір забуває, того Бог карає». Ідуть сини на заробітки на чужину — віддають там силу, привозять хвороби, а тут плаче знедолена матір. Де наші просвітяни? Де праця священника, якого проповідь має бути духовно-моральною, просвітницько-національною? Чому допущено таке знущання в українському селі над історією України? А ви хочете добра? Де ви, люди?!

Ще один спомин пані Анни.

РОЗСТРІЛ ЗА СИНА

Блаженні ізгнанні правди ради, яко тіх єсть Царство Небесне.

Лежала я хвора, байдужа до земних клопотів, здавалося мені, що я десь в іншому світі — чорної нічної п'ятни. Стулила повіки і відчула, як холодний вітер блукає по кімнаті і чийсь сильні впевнені кроки — взад-вперед, взад-вперед. Чиясь присутність примусила мене відкрити очі і я побачила свого батька Миколу Гошка, який пропав 1940-го. Дивлюся в його сині зажурені очі, рівночас благальні, і не чую голосу, але розумію його. «Ти для нас ще нічого не зробила, ми не можемо зникнути безслідно».

Холодний вітер відійшов із стуком черевик і ставав все тихшим і тихшим. Я опритомніла і зрозуміла, що маю велике завдання — писати, шукати батька і брата. Пишу у Львівську прокуратуру, шукаю слідів. 9 червня 1992 року одержую листа від начальника СБУ: кримінальна справа № П-22753 на Гошка М. М., 1 том на 324 аркушах.

Боже мій! Це був 1940 рік — а вже 22753 чоловік в тюрмі, а як жорстоко ті слідчі батька били, що справа — на 324 аркуші. Страх морозить душу. Невдовзі дістаю листа. «Гошко Микола, народжений 1890 р., присудженений до розстрілу по ст. 54-2-КК УРСР, реабілітований з поверненням конфіскованого майна».

Іду в музей м. Стрия, віддаю батькову фотографію, документ, що батько був 1919 р. комендантом м. Стрия, довідку про розстріл... І так поставила пам'ятник батькові — Миколі Гошку, сотникові УГА.

Час йде, а я все неспокійна і вирішую, що повинна ознайомитися із справою батька. Іду у Львівську прокуратуру СБУ, в колишній будинок Лондського.

Микола Гошко — сотник УГА

Ведуть мене довгим коридором в одну із кімнат, яка є цілком подібна до тієї, де колись у мене брали зізнання. Стіни помальовано на коричнево-рожево. Стіл, два крісла. Ввічлива жінка-слідчий прийняла заяву, однак не запевнила мене, що я дістану дозвіл.

До місяця часу, я чекала на цей дозвіл. Липень 1994 р. Знову я у тому будинку Лонського — страшному домі терпіння, мук і сліз. Відчуваю, що моє тіло тремтить, на щастя, можу опертися на свою дочку Софію. У коридорі чекаємо на візу — дозвіл пройти в архів. За нами прийшов слідчий, повів коридором, з обох боків двері. Відтак повернув униз, в пивницю. Йшли ми стрімкими кам'яними сходами, стоптаними людським горем, вдарив запах затхлості, поту, крові. У мене перехопило дихання. Я згадую — в таких пивницях могла бути баня, а, може, тут гуркотіла машина, щоб не було чути стогону і крику? Запах, запах! Тільки в тюрмі є такий запах. Намагаюся оволодіти собою, мені причуваються безпомічні крики. Слідчий показав нам місце біля столу і сказав що справа є велика — на 59 чоловік — це 10 томів. З другої кімнати вніс перший том і розгорнув на тій сторінці, де починається справа батька.

30 березня 1940 р. вбитий Володимир Гошко — керівник розвідки Крайової Екзекутиви ОУН. Мені почорніло в очах — я стою над могилою брата, якого забили НКВДисти п'ятдесят чотири роки тому! Рідний мій брате! У тобі було так багато любові до України, ти так хотів своїми знаннями принести користь для народу. А тебе стяли — молоду гілку, яка пнялася вгору і за собою тягнула молоді пагінці до сонця, до Волі. Де твої кістки? Ніхто над тобою не заплакав, а глумилися вороги, ти нам лишив тягар на серці і останній погляд великих синіх очей, а в них — любов до України... і ненависть до ворогів. Подає мені слідчий конверт і висувається з нього знімок, на якому мама, сестра і я, ще зовсім юна дівчинка, та батькове свідоцтво про освіту. П'ятдесят чотири роки у стінах КГБ лежали ці документи і чекали сьогоднішнього дня, щоб я винесла їх звідти, з того пекла.

Торкнулася першого тому, — і як струм пройшов по тілі, перехрестилися ми з дочкою перед великим терпінням, і побачила 59 пар очей — синіх, чорних, переляканих, благальних, які дивляться на мене і говорять: «Ми так довго чекаємо, щоб хтось глянув на нас, пожалів, допоміг вийти звідси на волю, щоб ми розказали світові про страшну диявольську владу, і про прокурора Харитонову, і про суддів Пантакова і Яременка, які одним підписом позбавляли життя».

Читаю: «Гошко Микола Михайлович арештований 6, VIII. 1940 р. у Зимній Воді як такий, що мав намір перейти кордон». Зізнався: «Так, мені не подобалася радянська влада». Там я зустріла дві пари благальних очей, нещасні в болю і покорі. Прости їм, Господи, невинним слабким жертвам!

Та слідчого найбільше мучить те, що Микола Гошко є батьком страшного злочинця з ОУН — Володимира Гошка. Зізнання: «Мойого сина ще виховували церква і школа». Яка велика повага до церкви, до школи, до тих, хто зумів виховати справжнього патріота! Там, за столом, подають нам білі слідчого

руки все нові сторінки, а я вже боюся торкнутися того паперу залежаного, пожовклих болючих зізнань. На щастя, дочка Софія дещо випишує і все хреститься: «Боже, як страшно!»

Дев'ять місяців у тих мурах, які пили кров, сушили тіло, слідчі б'ють в голову, розчавлюють мозок. Нарешті суд — 18.01.1941 р. Розстріл за сина. 14.04.1941 р. вирок виконаний.

Хоч слідчий і не давав нам читати справи інших, однак вдалось мені глянути. **Шухевич Наталія**, псевдо «Шука» — член ОУН — в неї явочна квартира. **Микола Матвійчук, Роман Берест, Орест Булка** (18 літ — хлоп'я — студент медицини). Світловолоса **Галька Столяр**, я її пам'ятаю ще з Бродів, як вона гордо закидала голову, своє ясне волосся, а тут ті сумні очі, лице змарніле, де той радісний дівочий сміх?

Не дозволяв мені слідчий зустрічатися з вами, дорогі мученики. Ой, як ви втомилися. Так довго чекаєте, коли світ і справедливі судді зачитають людям про страшні злочини комуністичної партії, яка свідомо нищила цвіт української молоді. У тій же пивниці — архів — чверть кімнати закладена від самої підлоги до стелі, тут поскладані «дела». Скільки їх? Тисячі, десятки тисяч, більше?

Сльози прикривають мої очі. Чую: «Не плач, не смієш, дивися на нас, розкажи всім, що тут наше молоде життя закопано, що стіни і підлоги тут просякнуті нашою невинною кров'ю»....

...Останній том забрав у нас слідчий, дякуємо йому за поміч у пошуках. Піднімаємося тими кам'яними сходами вгору. Вже літнє полудневе сонце освітлює, ніби хоче загладити нашу кривду. Йдемо мовчки до трамваю, жаль душить горло. Чую — хтось розпачливо співає чи то молиться. Це була старша божевільна жінка з розтріпаним сивим волоссям — бігає і співає молитву: «О, Ісусе, Ісусе, спаси Україну». І Я повторюю: «О, Ісусе, спаси Україну».

Лев КУДЛИК

ПАМ'ЯТІ РОДИНИ ГОЛОВЕНКІВ З ХОДОРОВА

Сонце засвічує досвітні вогні, тепло огортає розбурхану днину, збуджує пам'ять, яка нагадує про криваві червневі дні війни. Рідне місто моє... Ти славне й нескорене тому, що були в ньому горожани, які жертвовно віддавали життя за велику українську ідею.

Серед тисяч городян жила своїм життям сім'я Головенків. З ранніх літ Дмитро Головенко відчув гніт і безправ'я нашого народу. Він знаходив у собі сили, мужність, щоб подолати неправду, прищеплював дітям національний дух, переконання необхідності боротьби за утвердження світла істини. Михайлина Головенко дарувала дітям все, що може дати рідна і ласкава матір, вчила їх любити рідну землю і людей.

У дружньому колі сім'ї виховувались і зростали чотири сини Степан, Ярослав, Юліан і Роман — верткі, допитливі, сльози ховали за одвірки, нікому не жалілись; дочка Марія — струнка красуня, туга коса, світло-голубі очі, шире серце, роботящі руки. У шкільні роки була аматором сцени, радуючи горожан

своїм талантом. У її грудях б'ється серце українки-патріотки. З дня в день гартувались діти, вбираючи материнську любов, силу батьківської мужності, мудрість і настанови вчителів. Крізь випробування вони пройшли до зрілого розуміння обов'язку, залишивши позаду юність.

Лев Кудлик —
директор Ходорівського
Народного дому

Всі діти Головенків у різний час стали членами ОУН. Інакше не могло бути! Неволя України кликала на боротьбу за свободу, і Головенки, як могли, працювали, щоб наблизити волю.

Дружна, скромна, релігійна і патріотична сім'я Головенків. Вони не відали, що їх життя обагриться кров'ю і візьме їх в обійми холод потойбіччя.

З приходом у 1939 р. «братів-визволителів» підняли голову людці, позбавлені гідності, які за тридцять срібняків догоджали тим, хто прийшов будувати «новий світ» на кістках українського народу, розпинаючи живе тіло української нації.

Першою жертвою у сім'ї Головенків став син Ярослав. Зраджений, він був арештований агентами НКВД у квітні 1940 р. Слід його життя згубився серед тисяч злочинів більшовизму. Сім'я мужньо переживала втрату, але не припиняла підпільної праці в ОУН.

Попереджений зв'язковою Ольгою Ференчак, Степан Головенко врятував від арешту багатьох своїх друзів-підпільників. Про себе не думав.

Перший день війни... Люди йшли до храму, над містом пронеслися «Юнкерси» із зловіщими чорними хрестами. Дмитро Головенко разом із сином Степаном увійшли до хати після нічної зміни. Поснідавши, присіли на лаву під яблунею, про щось гомоніли. Мати дивилась насторожено, щеміло серце, відчуваючи нову тривогу. Між хатами снували енкаведисти, шукаючи невинні жертви. Поширились чутки: хтось із сміливців розтרוщив погруддя Леніна на території ДЕПО.

У зловіщу неділю 22 червня 1941 р. розлючені більшовики арештували Головенка Дмитра, його сина Степана, горожанина Сунака Михайла, а згодом — Струка Казимира, Наконечного Василя. Після допитів їх посадили в дрезину і відправили у напрямку м. Стрия, огорнувши останню дорогу завісою таємничості і загадковості.

Поміркуймо разом про таємничість загибелі ходорівських патріотів. Жорстокий вирок винесла «трійка» в Ходорові, про що вже тоді знали ходорівчани. Чи доцільно було вести жертви до Стрия у час панічного відступу більшовиків? Німецьке командування зосередило велике військове угруповання у напрямку Дрогобицького нафтового басейну. Радянські війська поспішно відступали залізницею через Ходорів на Рогатин-Бережани.

Черговий залізничного поста стверджував, що дрезина за такий короткий час не могла доїхати до Стрия. Раптовий удар німецьких військ врятував життя в'язнів стрийської в'язниці. Один із них — Юревич Антін, повернувся у Ходорів, але він нічого не чув про ходорівських в'язнів.

Можливо, їх скинули у Дністер, хоч мало ймовірно: на вигонах паслася худоба, а пастухи — сторонні очі. Залишається Діброва і тих п'ять сосен, про які говорили і говорять люди. Смерть забрала у своє лоно невинні, але праведні душі мужніх підпільників.

Нескорене місто прожовжувало жити і боротися. Гинули батьки і старші діти, на їхню дорогу ступали молодші. Кожен патріот, що віддавав своє життя у боротьбі за волю України, знав: їх віра і нескрушний дух переллються у серця синів і дочок. У цьому невмирущість нашої нації.

При німецькій окупації молодші сини Головенків готувалися до збройної боротьби з ворогом. Вони стали членами Юнацької ОУН. У гімназії вчилися життя і боротьби.

Син Роман. Кремезна батькова постава, високе чоло, мамині завжди задумані проліскові очі, що випромінювали щирість і добро. Не залишився він на півдорозі. Його кликала до боротьби знедолена, закута, осквернена рідна земля. Він бачив сльози матері, чув сестрине благання, відлуння батькового прокляття катам.

Йому було 18, коли знову повернулися «брати» зі сходу, що знищили половину сім'ї Головенків ще у 1941 році. Не вагаючись, Роман взяв до рук зброю в час, коли приходилось вмирати заради живих або жити під іменем мертвих.

Спочатку йому було визначено роль командира юнацької спецбоївки, але тактика УПА змінилася, ради безпеки юнакам не дозволили брати зброю, давши їм інше завдання, а Роман став просто повстанцем.

У селі Бориничах він потрапив у пазурі яничар. Неважко здогадатися, які митарства, тортури переніс. Потім суд у Дрогобичі, вирок — і опинився у Тайшеті на лісоповалі.

У час хрущовської «відлиги» був звільнений після відбуття двох третин терміну ув'язнення.

Брат Юліан, щоб уникнути арешту, ще у 1945 році зі шкільної лави виїхав з Ходорова і влаштувався працювати на заводі у Чернівцях. Продовжує традицію Головенків — чесного життя для народу. З відкритими обіймами зустрів Романа, що повернувся з Сибіру. Допоміг «вписатися» у тодішнє життя, що не було прихильне до політв'язнів.

Сьогодні п. Роман Головенко, що проживає у Ходорові, пригадує засмучену матір біля рідної домівки у сніговій порослі і сказані ним слова: «Іду з терпкою мукою, що покидаю вас, але чистою совістю і молодечим запалом». Мати мовчала, лиш благословила сина, поклавши хрест на його груди, і цим додала снаги, та провожала у незвідану дорогу.

Відчинімо двері пам'яті, щоб не зітліли сторінки боротьби, мужності, величного і несокрушного духу, сплетені у вінок слави і шани. Увійдім у

Божий храм, щоб змовити молитву і проспівати «Вічна пам'ять» героям боротьби!

***

Між іншим, родина автора цієї статті про Головенків також заслуговує на пошану і добру пам'ять. Михайло Кудлик з дружиною Катериною (з роду Коцовських) народили і виховали вісім дітей, наділивши їх добрим серцем і любов'ю до рідного краю.

Найстарший син Теодор (1909 р.н.) здобув вищу освіту, ще студентом вступив до ОУН, став культурно-освітнім, політичним та кооперативним діячем у місті. У 1941 році організує у Ходорові Українське військо та наладжує його вишкіл (комендант вишколу — Федір Коцовський).

На еміграції (Англія) налагоджує зв'язки з ОУН, продовжує займатися великою патріотичною роботою серед української діаспори, відомий також як релігійний діяч. Залишив по собі добрі діла, книгу «Самоцвіти нації» та шанобливу пам'ять.

Молодший син Іван (1916 р.н.) за націоналістичну діяльність, як член ОУН, був заарештований більшовиками ще у 1939 році. Слід життя його згубився десь у Сибірі.

Син Микола (1927 р.н.) зовсім юним став вояком Першої Української Дивізії (1 УД), після війни проживає у Франції, також займається громадською політичною діяльністю у середовищі українців.

Син Дмитро (1925 р.н.) також виростає патріотом, 18-річним юнаком, разом з другими ходорівськими хлопцями, зголосився до дивізії «Галичина», але спіткала невдача — підвело здоров'я.

Наймолодший із синів Левко — мій ровесник і однокласник. Учнем шостого класу, щоб врятуватися від вивезення, тікає з Ходорова у Дрогобич до сестри. повернувся у рідне місто, коли минула лиха година і вже разом зі мною закінчує останній клас середньої школи (1950 р.) Став відомими футболістом «Цукровинка» і улюбленцем уболівальників футболу, а ще малює та любить писати вірші (для себе). Тепер — директор Народного Дому.

Таких родин у Ходорові та селах Ходорівщини немало. Вони чекають своєї книги.

Павло ШИНАЛЬСЬКИЙ

МЕНІ ВАЖЛИВО НЕ СКІЛЬКИ Я ПРОЖИВУ, А ЯК ПРОЖИВУ...

В історії нашої греко-католицької церкви завжди були люди, які залишили помітний слід на землі, серед них — священник-страдник о. Антоній Бучацький.

Людське життя... В одних воно — довге і безтурботне, в інших — коротке, наповнене глибоким змістом. Таким було життя отця Антонія Бучацького. Як скоро перестало битися його серце — добре співчутливе, сповнене великої любові до Бога й України. Він був сіячем зерен християнських чеснот, навертав людей до Бога. Заради віри йшов на тортури і смерть. На засланні, у далекому

Джеказгані, працюючи на залізнорудних шахтах, отець підтримував своїх товаришів. Ніяка жорстокість не зламала його віри в Бога, у перемогу добра над злом. Він говорив ворогові у вічі: «Терпіти і вмерти за Бога — це насолода для мене. Можете мені поламати руки, ноги, вирвати язик, але Бога не вирвете, бо він у моєму серці навіки».

Отець Антоній був священником за покликанням, і радість від того наповнювала його серце вдячністю до Бога. Праця приносила йому величезне задоволення. Завжди був життєрадісним, хоч мав дуже багато терпінь. Це була сильна духом людина, завжди говорив: «Мені важливо, не скільки я проживу, а як проживу». Він був Христовим воїном, що боровся зі злом і несправедливістю до кінця свого життя. Ніхто не знав, що в нього на душі, бо відкривав її тільки Богові. Девізом його життя були слова: «Господня сила, Господь — моя кріпость, моя радість».

Коли о. Антоній повернувся на свободу в рідний край, то з великими труднощами влаштувався на роботу землекопом у Новому Роздолі, а згодом — на завод пральних машин у Ходорові. Одночасно, з 1956 року до кінця свого життя підпільно працював на парафії у с. Бубнище у Карпатах, де славний Довбуш бував. Там відправляв Богослужіння, хрестив дітей, вінчав молодят, проводив в останню дорогу померлих. І все це робив підпільно, щоб не потрапити ворогам до рук.

Добирався на парафію дуже обережно: з Ходорова їхав у напрямку Сколе, а там — пішком, часом — конем, таємними стежками поміж гір. Село Бубнище — невелике, всього 120 хат серед чарівної природи. Доброзичливі та ширі люди допомагали священникові, безбожникам не вдалось вдруге арештувати його. Отець Антоній був патріотом своєї землі, щирим українцем і добрим сіячем на Христовій ниві.

Страднику Божий, отче Антонію, хоч у сні завітай з того світу до тих, хто ступив на шлях священництва і нагадай їм, що вони не заробітчани, а намісники Христа і слуги Божі.

Про всі добрі діла о. Антонія розповісти неможливо, отець ніколи не любив ними хвалитися. Тюрми, каторжні роботи і табори зламали його здоров'я. 9 липня 1987 року Господь покликав до себе свого вірного слугу. З болем у серці парафіяни Ходорова, Бубнища, Помонят і навколишніх сіл проводжали в останню дорогу о. Антонія. Рідна земля, яку так широко любив, пригорнула його у своїх обіймах. Небо раділо, бо збагатилося ще одним святцем, душа якого злетіла до Небесного Отця. Всещедрий Господь нагородить вінцем вічної слави о. Антонія у Царстві небесному. Отче, Ви завжди будете у наших серцях і наших молитвах.

Пройшли Ви, воістину,

Хресну дорогу

І випили чашу терпінь до

кінця.

Душею спочили навіки у Бога,

*А серцем — навіки у наших
серцях.
Хай мати небесна Вас
прийме, як сина,
Ви з нею терпіли і йшли за
Христом.
Хай Бог Вас вінчає у трійші
єдиній
Небесної слави лавровим
вінком.*

КІЛЬКА ТВОРЧИХ ІМЕН З ХОДОРІВЩИНИ

Ходорів і Ходорівщина славилась не тільки героїкою боротьби за Українську Державу. Тут зростало багато творчих талановитих людей.

Прославив Ходорівщину диригент, організатор багатьох хорів у селах ще у 30-х роках **Степан Прокоп'як** (1907—1975), виходець з Підністрян. В умовах переслідування українства пісня була чи не єдиною легальною силою виховання українського патріотизму, збудження українського духу, що цементував лави ОУН. Можна без перебільшення сказати: пісні Прокоп'яка сприяли розвитку повстанської боротьби.

Другу роль виконували пісні, які сів по Ходорівщині і н ш и й талановитий диригент — **Іван Ворона**

(уродженець Молодинчого). Були вже інші часи — після війни. Московська блекота розлилася по всій українській землі. Будучи художнім керівником і диригентом Ходорівської «Мрії», І. Ворона піснею зберігав Україну від московсько-більшовицького потопту, беріг рідний край від змосковщення і знищення нашої духовності. Цієї національної принциповості він набрався з рідного дому, від батька-матері, від довоєнної «Просвіти», діяльність якої добре пам'ятав, від старших хлопців-оунівців, яких у його рідному Молодинчому

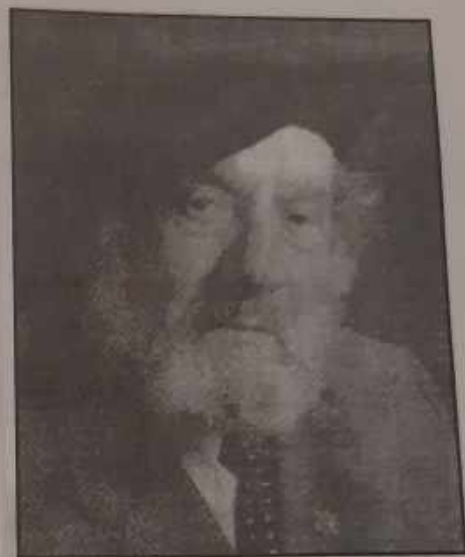
Степан Прокоп'як — організатор хорів на Ходорівщині

Іван Ворона з групою хористів із «Мрії»

було немало. Що не став він повстанцем, а борцем за життя української пісні, у свій час подбали провідники ОУН району. І Ворона Іван, заслужений діяч культури, оправдав їх сподівання і довіру. Піснею він щиро і чесно служив Україні.

Іншим видом мистецтва прославив Ходорівщину **Зеновій Кецало** (1919 р.н.), родом з Добрівлян, що поблизу Ходорова. Народний художник України пройшов нелегкий і складний шлях свого становлення як митця, як і його брат Богдан був пов'язаний з підпільною діяльністю ОУН. Перебуваючи на військовій службі, був арештований, бачив північне сяйво Заполяр'я, але повернувся, духовно змушненим і продовжував своїми творами славити наш український край. І зараз З. Кецало могутньо працює на славу України у своїй львівській майстерні. Частина творів його стала прикрасою Ходорівського Народного дому як пам'ять про рідний край.

Зеновій Кецало: «Малювати без почуття — не для мене»

Вже згадувалось у кінці першого розділу цієї книги про вихідців з Ходорова, «шістдесятників», що стали продовжувачами збройної боротьби, але іншими методами — **Ігоря Калинця, братів Горинів, Михайла і Богдана**. Вони гідно несуть повстанську честь Ходорова.

А скільки, так би мовити, «цивільних» видатних людей вийшло з Ходорівщини! Хоч їхній статус і час зовсім інший, але праця їх — теж внесок у побудову незалежної України.

А ще є професійний поет **Олесь Дудин**, що є перекладачем і має своїх кілька книг; є поетеса **Галина Охоцька**, що активно працює у «Просвіті» на ниві збереження героїчної пам'яті.

Але тут хочеться познайомити читача з новими іменами, творчість яких пов'язана з повстанською боротьбою і тепер засвідчує пам'ять про цей героїчний і трагічний час.

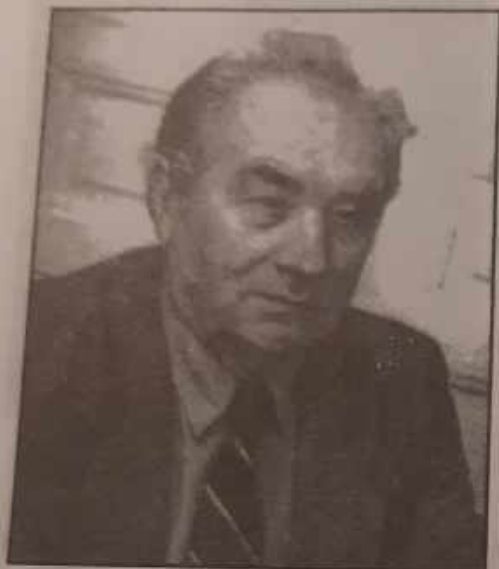
Остап Лижник — поет з Ходорівщини, проживає у приміському селі Загірочко. Очевидно, гора Стінка, з якою пов'язано багато легенд, створювала у мешканців села якусь поетичну ауру, тому люди любили народні легенди, перекази, оповіді, поважали книгу, з якої черпали мудрість життя, здобували національну свідомість, волю до боротьби за свободу і незалежність.

Саме про це говорять поетичні твори Остапа Лижника, які він видав за роки незалежності України. У них — твори різних років, навіть юнацькі. Деякі з них подаємо у цьому розділі, які стосується теми історичні пам'яті.

Остап Лижник — не професійний поет, не має філологічної освіти, але поетичні образи, створені ним, відображають народні погляди на ті чи інші події. У їх ширості не сумніваємось. Особливо переконливо вони звучать, у виконанні самого автора, який любить декламувати.

ГОЛОС МАТЕРІ

Соколи, соколи,
То синєє море,
Тут наші пливли байдаки,
Вони тут гуляли,
Братів визволяли —
То славні були козаки.

Остап Лижник —
поет із Загірочка

Соколи, соколи,
Не забудьте нікони:
Тут наші ходили діди,
Співали, орали,
Поля засівали —
Травою стежки поросли.

Високі могили
про все говорили —
А в кого немає вини?
Повстаньте, соколи,
І змініте долю,
За руки візьміться, сини.

Хай Мати радіє,
Дніпро не міліє
В джерелах — можуть землі.
Соколи, соколи,
Синочки на волі,
Злітайте на сильнім крилі.

НАКАЗ СОТЕННОГО

Хлопці за мною,
Хлопці, до бою,
Хлопці, рушайте вперед!
Взятись за зброю,
Підем до бою,
З нами Бандери портрет!

Здобудемо волю,
Здобудемо долю,
Згине імперська тля.
Ворог втікає,
Він добре знає,
Що то є наша земля.

Хлопці, стривайте,
Хлопці, сідайте,
Орли, зупиніться на мить
Буде в нас слава,
Буде держава,
Ворог додому збіжить!

ПАРТИЗАНСЬКА ПІСНЯ

Лісами, лісами,
Крутими стежками
Ходили всі разом у бій.
Стежками, стежками,
Щоби вечорами,
Дізнатись, де ворог, де свій.

А там роздивитись,
Не будем журитись —
Живемо у своїм краю.
Спокою не маєм,
Та все пам'ятаєм
Про землю, про матір свою.

Із серцем, душою
Вступаєм до бою,
Щоб воля для всіх нас прийшла:
Батькам і онукам,
синам і правнукам,
Щоб з нами повіки жила.

Лісами, лісами,
Своїми руками
Розтрошим ворожу орду!
За рідну Україну,
За нашу родину
Поборем прокляту чуму!

ЗА НАШ ЗВИЧАЙ

Вперед рушай,
Иди услід,
Життя віддай
За батьків рід.
Тут все твоє —
Воно живе.

І що тут є —
То все своє.

За край батьків,
За матерів,
Щоб з тих рядків
Почули спів!

Вперед рушай,
Дорога ця —
За наш звичай —
Вона свята.
Пройди, пройди —
Тобі пора!
Здолаєш все,
Хоч тут гора!

За край батьків,
За матерів,
Щоб з тих рядків
Почули спів!

Зруйнуй гору —
Цю перешкоду!
І не шукай в борні
Мілкого переброду.
Стремись вперед —
Лети неначе!
Борня судилася усім,
І не мине й тебе, юначе.

За край батьків,
За матерів,
Щоб з тих рядків
Почули спів!

СОТНЯ

Як по небі місяць котить,
Так по лісі сотник ходить,
Шукає зірок,
Робить крок за крок.
Розставляє, щоб світили,
Надає їм духу, сили,

робить тихий крок,
Щоб не був шумок.

Вже коли усі зійшлися,
Сказав: «Сотня, усміхнися!
Тримай добре крок,
Щоб не був шумок!
Там за лісом нас чатують,
Вони нюхом добре чують —
Наші вороги
Ходять навкруги.

Зайти в ліс вони бояться,
Бо ніколи їм не вдасться
Нас перемогти,
Нас перемогти.
Чи ви, хлопці, всі готові?
Мусим тихо, без розмови —
Йдемо в грізний бій!» —
Сказав сотник Рій.

Перший сам вступив до бою,
Крикнув: «Хлопці, всі за мною!
Ще напору мить —
Ворог побіжить!»
Всі з півслова зрозуміли,
Бо самі того хотіли,
Щоб вийти з яруг
Ген за річку Луг.

Дуже багато зробив для увіковічення історії свого села, повстанської слави **Степан Крегембіль** з відомого села Бортники. Вчитель середньої школи виявився багатогранним митцем, ширим українським патріотом. За що б не брався — видно добротну роботу, овіяну високою ідеєю, благородством і ширістю. Його всестороння діяльність захоплює, спонукає інших до дії.

Ось що створили золоті руки С. Крегембіля, вроджений талант та світла голова творця. А ще шире серце:

1. Зробив рисунки-портрети багатьох

Степан Крегембіль біля свого «дітища» — сквера Пам'яті

повстанців (деякі подаємо у цій книзі).

2. Написав кілька п'єс («Вир», «Диван», «Кольє», «Карб», «Сірома»), що деякі пов'язані з повстанським рухом — «Вир», «Карб».

3. Створив музей села Бортники, де багато експонатів — його роботи.

4. Намалював ряд великих картин, серед яких є тема окупації, багато з них мають глибокий філософський зміст. Картини С. Крегембіля виставлялися у Ходорові.

5. Виготовив погруддя легендарного командира УПА — «Енея» (бюст героя встановлено у його рідному селі — Молодинчому).

6. Написав ряд статей для часопису «Новий час» про національно-визвольну боротьбу краю: «Головні командири УПА», «Пам'ять про Віхолу», «Крутіж», «Нерозкритий дар», «Жертва провокацій», «Перший філіал «Просвіти» (у Бортниках) та ін.

7. За його авторством споруджено у Бортниках пам'ятник полеглим односельчанам у 40-х роках, де багато робіт виконував сам автор.

8. Як скульптор відновив зруйновану фігуру Матері Божої, впорядковано сквер.

9. Як скульптор відновив відомі чотири Бортницькі хрести.

10. Виготовив стелу про видатного провідника Львівського краю — Дмитра Слюзаря, яка встановлена біля школи, у Бортниках, що носить його ім'я.

11. Відновив могилу Д. Слюзаря.

12. Написав спогад про дружину провідника — Ірину Слюзар.

13. Є автором кількох пам'ятників на могилах повстанців.

Такий неповний перелік творчої праці Степана Крегембіля за 10 останніх років.

Автор цієї книжки користувався матеріалами С. Крегембіля про Д. Слюзаря під час написання біографій провідника (у IV розділі).

Крегембиль Степан

БАРЬ

П'єса на дві дії

Перша дія відбувається у 1993 р.

Друга дія відбувається у 1946 р.

Дійові особи:

Петро — дідусь 70 років, він же вояка УПА, 25 років.

Марія — 40 років, мати Петра (повстанця)..

Марта, 30 років — дочка старого Петра.

Іван, 35 років — зять Петра.

Назар, 10 років, онук Петра.

Дмитро, кличка Срібняк, 30 років, крайовий провідник ОУН-УПА.

Ірина, 25 років — дружина Дмитра.

Лейтенант КДБ, 35 років.

Сержант КДБ, 25 років.

Солдати КДБ.

ДІЯ-1

Кімната старої сільської хати, на стіні килим, образи, на вікнах штори, телевізор. За столом сидить дідусь Петро, читає книжку. По радіо передають українські пісні, звучить пісня «Повіяв вітер степовий...». Дідусь збільшує звук, прислухається до пісні. Входить Назар з м'ячем у руках. Дідусь: (зменшує звук). Набігався, сідай, дослухаємо пісню. Улюблена пісня мого тата, твого прадіда січового стрільця, який воював за волю України у 1919 році. Послухаємо її. (Збільшує звук. В кінці пісні входить зять Петра — Іван, помітно п'яний).

Іван: І не надоїло? (Виключив радіо). Нема вам чим зайнятись? З ранку до вечора слухали б одне і те ж, і все, як віяв вітер степовий... Де мама?

Назар: Ще з роботи не прийшла.

Іван: Вже повинна була прийти!

Дідусь: Може, в магазин зайшла або на роботі затрималася.

Іван: Причину завжди можна знайти, щоб виправдатися.

Дідусь: По собі судиш, зятьок?

Іван: Ладно, діду, не чіпайте мене (До Назара). Уроки вивчив?

Іван: Вивчив.

Іван: У щоденнику що тобі намалювали?

Назар: Нічого.

Іван: Як нічого? Ану покажи!

Дідусь: А навіщо тобі щоденник?

Іван: Хочу знати, як він вчиться. Вам що, не ясно?!

Дідусь: А тобі не все одно, як він вчиться і чи вчиться взагалі?

Іван: Діду, я щось тебе не розуміюб. Як ви виховуєте мого сина, що ви хочете з нього зробити?

Дідусь: Тільки не те, що зробили з тебе. Що з того, що ти десять років ходив до школи, ще й хвалишся, що добре вчився. Ти, напевно, вже забув, як букви пишуться, бо я не бачив, щоб ти коли-небудь щось читав або писав. Я тобі скажу, що каміння підбивати під рейки, як ти це робиш, можна і неграмотному.

Що ти добре вмієш, то по закону хімії самогонку гнати, а по закону Архімеда — блювати. Оце все твої знання, які ти засвоїв в радянській школі за десять років. Хоч твої батьки тебе того не вчили.

Іван: Діду, знаєте що, мене не інтересує ваша думка про мене, думайте, що хочете, але не принижуйте мене перед моїм сином. Якщо не хочете біди, що хочете, але не принижуйте мене перед моїм сином. Якщо не хочете біди, то замовчіть. (До Назара). Марш з хати! (Назар тулиться до дідуся). Я кому сказав? Марш з хати!

Дідусь: Не кричи! Твого п'яного крику ніхто не боїться, а син нехай слухає і знає правду! Не я тебе принижую перед сином, а ти сам себе зневажаєш пияцтвом.

Іван: Діду, не ображайте мене, я по доброму прошу вас, не доводіть мене до гріха, бо я як розізлюся, то не дай Бог що можу натворити!

Дідусь: Нічого ти не натвориш! Пияки не тільки брехуни і злодії, а й боягузи! Ех ви, горе України!

Іван: Діду, що ви сказали? Я злодій, я ворог України? Так?! Так?! А раз так, тоді розстріляйте мене. Ви, рухівці, озброюйтесь і розстрілюйте всіх, хто вип'є! Залишіться одні і то тільки половина, другу вашу половину розстріляєте, бо теж п'є!

Дідусь: Не кричи! Я ж говорив, пияки — боягузи. Якби в селі розстріляли хоч одного пияка, зразу б стали всі тверезі і ніхто б не крав.

Іван: Я зарплату не пропиваю, всі гроші, які заробляю, несуч додому.

Дідусь: А за що напиваєшся?

Іван: Не ваша справа.

Дідусь: На роботі, що можете, крадете і пропиваєте.

Іван: Не стільки пропиваємо, скільки людям допомагаємо, і то треба знати... Ви дуже святий..! Та я про вас таке знаю, якщо розказати, то волосся на голові шапку підніме.

Дідусь: А ти не мовчи, говори, тільки правду, не брешти і не переказуй те, що інші тобі набрехали.

Іван: Діду, ви думаете, що люди не пам'ятають, не знають, як такі, як ви, ходили по хатах, забирали, що можна було забрати, проїдали і пропивали, ховаючись по криївках. А якщо хтось проти вас щось сказав, того за шнурок і на вербу. Що скажете, не було так? Було, ви добре знаєте, так що не відпирайся. А хто вони тепер..? Герої, рухівці, вишиті сорочки..! Що, неправду кажу?! Я би вам ще щось нагадав, але...

Дідусь: Все те, що ти говориш, було. Ніхто того не приховує, і я про те знаю. Все це гірка правда, тільки вона не про мене і не про таких як я. Ти говориш про сексотів, бандитів, пияків, злодіїв і дезертирів, яких тоді було немало по нашій страждальній землі. Радянська пропаганда і радянська школа бандитські дії приписували лицарям святої визвольної боротьби. І ту брехню про нас вдовбували різними методами у ваші дитячі голови, а істину від вас приховували. Тих людей, які знали істину і відстоювали її, нищили різними репресіями. Не тільки відправляли на сибірську каторгу, а й мучили в тюрмах і просто розстрілювали. Попривозили в наш край своїх брехунів, і поки нас катували в сибірських тюрмах, їм удалось виховати таких рабів, як ти. З таких пластилінових, безвольних людей москаль надіявся ліпити, що захоче.

Так, дорогий пластиліновий зятю, ми організували Рух, щоб таким, як твій син, допомагати зрозуміти, де правда, а де брехня. Усвідомити, хто ми, що за народ? Бо таким, як ти, мозок яких розбавлений самогонкою, трудно щось зрозуміти. Я надіюсь, що такі, як твій син, зрозуміють, де правда, і підуть шляхом правди і культури. А ти або перестанеш пити і станеш людиною, або розлізешся, як пластилін під ходаком. сила правди і культури тебе роздавить.

Іван: Йой! Йой! Дід розбалакався як на трибуні. Цілу лекцію хоче мені прочитати про своє геройство. Діду, ви всі живете ще роками своєї молодості, яку вам більшовики перервали. Ви повернулись такими, якими вас забрали, а тут уже інше життя, інші люди, не подібні до вас. Ви ображені, що ваше

молоде життя промайнуло в сибірських таборах, і зводите злість на тих, які не були з вами. Ваша злоба на більшовиків зрозуміла, вони гноїли вас в тюрмах і таборах, а чому ви всім іншим не задоволені: Президентом, Верховною Радою і сільською теж. Мені здається, ви просто старієте.

Дідусь: Ти щось тут не зрозумів або не хочеш зрозуміти. Український народ буде незалежну державу. А я й мої однодумці незадоволені тим, що в наших керівних органах знаходиться місце для брехні, хабарництва, злочинства і кар'єризму. Будуючи нашу Українську самостійну державу, ми повинні керуватись високою культурою, великими знаннями, релігійністю і святою істиною. Невігластво несе нам смерть. Свята істина — вічність! Все те, що я тобі сказав, обдумай на тверезу голову, і не слухай ворогів нашого народу, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Іван: Добре, діду. Дуже добре! Я вас уважно вислухав, усе зрозумів, залишилось обдумати. Ворогів слухати не буду. Завтра перестаю пити, вступаю в рух, куди тільки скажеш, піду. Тільки відчепіться від мене, дайте мені спокій і замовкніть, краще назавжди. Ну що, діду, що ще від мене хочете? Ваші нотації уже мені надоїли.

Дідусь: Небагато хочу, щоб твої діти і всі люди гордились тобою.

Іван: Ну і зануда! Чао, діду! Піду думати. (Хоче вийти, заходить Марта).

Марта: О, як добре, всі вдома.

Іван: Тільки тебе кудись чорти носять!

Марта: Вже десь випив?

Іван: Менше балакай, я вже наслухався, давай щось їсти!

Марта: Якщо такий голодний, міг собі сам взяти. Де випити, знайшов сам, а закусувати прийшов додому!

(Марта пішла до кухні. Назар подає Іванові щоденник).

Назар: Мій щоденник.

Іван: Не треба. (курить. Марта подає їсти Іванові).

Марта: Їж, чого так дивишся на мене, наче рік не бачив?

Іван: Сто грамів.

Марта: Що? .. Тобі ще мало?

Іван: Я тебе не часто прошу. А зараз прошу, то давай!

Марта: Ні, і не надійся.

Іван: Даєш? Сто грамів, не більше.

Марта: Не даю, ні грама не дам.

Іван: (кинув ложку). Ти ще пожалієш! (вийшов з хати, гримнувши дверима).

Марта: Тату, я вас просила, коли він випив, не починайте з ним якісь розмови. Бачите самі, коли він тверезий, то нормальна людина, а коли хоч трохи вип'є, то стає якийсь розгнущаний.

Дідусь. А чому я повинен терпіти пияцтво і хамство? Може, він, коли п'яний, повинен не показуватися мені на очі? А ти куди збираєшся?

Марта: (Одягається). За ним, а то десь нап'ється і я буду мати з ним мороку всю ніч. (виходить).

Дідусь: От так, Назаре, придивляйся, прислухайся, вчися робити висновки.

а тата просто жалій. Тато твій по натурі добрий і здібний, але його вчили брехнею, невірою, навчили курити, пити, бо сп'янілими легше керувати. Я колись читав чи від когось чув таку притчу: бідний циган, щоб кінь тягнув віз, прив'язував в кінці дишля жмуток сіна. Кінь тягнувся до сіна і тягнув за собою віз. Колеса крутилися, віз рухався, а кінь до сіна дотягнутися не міг. Більшовики приблизно так оббріхували наш народ, нашу молодь. Говорили — он дивіться, на горизонті появилoся щасливе майбутнє, яке називається комуністичним раєм. Обдурені люди тягнулися до горизонту, як кінь до сіна, а горизонт віддалявся і віддалявся. Коли люди зрозуміли, що їх оббріхують, перестали вірити і брехунам, і порядним людям. Самі додуматися до чогось путнього не можуть, тому зараз ми так живемо.

Коли ти підростеш, а я буду ще живий, докладно тобі розповім про ту більшовицьку брехню...

А зараз, поки ми одні, я тобі розповім, як загинув наш крайовий провідник Срібняк і як мене пораненого забрали в район, де я перетерпів страшні тортури, потім судили і на 15 років в сибірські ліси запроторили...

Був я тоді молодий, сильний, витривалий. І мені, як чотарю Української Повстанської Армії, дали наказ з воїном УПА Іваном проводити крайового провідника Срібняка, таке його було псевдо, в село, де він мав зустрітися з дружиною. Вона працювала в школі учителькою і одночасно була нашою розвідницею... (Тихо спадає завіса).

Дія II

Та ж кімната, що і в першій дії, тільки без телевізора, килима, штор. Вікна й образи у вишиваних рушниках. На стіні портрет Т. Г. Шевченка. Біля дверей репродуктор.

Марія порається біля кухні. Входить Ірина.

Ірина: Добрий вечір! Я трохи затрималася (роздягається). Я вам допоможу. (Чистить картоплю).

Марія: Розповідай, як там у школі, як провела батьківські збори.

Ірина: Пані Маріє, я в захопленні як від учнів, так і від їхніх батьків. Прескрасні діти, такі допитливі, і у них велика тяга до наук, і батьки зацікавлені, щоб вони гарно вчилися... Я їх всіх люблю! Ви знаєте, мені здається, що діти і їхні батьки мене теж люблять, це велике щастя для вчителя відчувати таку любов.

Марія: Ірино, тебе не можна не любити.

Ірина: Все було б прекрасно, якби різні наглядачі з району не втручалися в нашу роботу. От і сьогодні якийсь приїжджав, дуже цікавився мною, задавав якісь загадкові запитання, Мені здається, що це був працівник НКВД. Коли згадую, мурашки бігають по спині, і задаю собі запитання: невже вислідили?..

Пані Маріє, а ті папери, які я вам дала, ви сховали в надійне місце?

Марія: Не переживай, ніхто їх не знайде!

Ірина: Не дай Боже, якби знайшли, то прощай школа, прощай рідний край.

Марія: Іринко, не тривожся, я їх надійно заховала. Включи радіо, Послухаємо, що сьогодні говорять.

Ірина: (Включає репродуктор, з якого лунає... Я другої такої країни не знаю, де так вольно дишуть люди! Я другої такої стр...». Ірина виключає репродуктор). Вони так себе вихваляють, що і слухати не хочеться, а їм навіть не соромно.

Марія: А ти не звертай на це уваги. Вчися і з неправди видобувати правду. Терпіння, терпіння, і це переживемо.

Ірина: Я то можу не звертати уваги, а діти? Якщо їх так вміло обманювати кожен день, то вони почнуть і брехню сприймати як правду і вірити в неї. (Стук у вікно). Пані Маріє, хтось стукає у вікно. Пані Маріє, ви чуєте?

Марія: Чую!.. (Ірина в тривозі, Марія прислухається. Характерний стук повторився). Я сама вийду! (Вийшла. Пауза. Входять Петро і Срібняк. Петро оглянув кімнату, зняв кашкет і пішов до кухні).

Ірина: (Впізнала свого чоловіка). Дмитре! (Обнялись з Срібняком).

Марія: (Ввійшла, побачила Петра, який виглянув з кухні). Синю! Петрусю! Синочку мій! (Петро цілує мамині руки). Де ти був? Ми думали, що ти загинув у Німеччині. Тато був би радий тебе побачити, не дочекався, загинув твій тато. Де ж ти був, сину мій дорогий?

Петро: Ой, мамо, мамо, колись я вам все розповім, Скажу тільки, що уже три роки я воюю з ворогами України.

Марія: Іринко, це мій син Петро, про якого я тобі говорила.

Ірина: А це мій чоловік Дмитро. (Дмитро вітається і цілує руку Марії).

Срібняк: Ірино, ми за тобою, збирайся швидко, бери тільки необхідне. На торбину, складай все туди. Не забудь папери, ми їх заберемо.

Марія: Ой, чого я стою? Діти мої дорогі, яви ж голодні? Я зараз швидко щось зготую.

Срібняк: Навкруги більшовики, нам небезпечно затримуватись. Якщо маєте хліб і можете дати, ми візьмемо і підемо.

Марія: Молока хоч напийтеся. (наливає, хлопці п'ють молоко).

Срібняк: Петре, Іван надійно нас охороняє?

Петро: Маю надію.

Срібняк: Добре, що надієшся, але піди перевір.

Петро: Іду (виходить).

Марія: Пане Дмитре, мій син завжди з вами?

Срібняк: Так, майже завжди. Гарний у вас син, чесний і сміливий. (надворі постріли, метушня).

Срібняк: (До Марії і Ірини). Ідіть у іншу кімнату і зачиніться, швидко! Хто б що не говорив, пам'ятайте одне: ви не знаєте нас, а ми не знаємо вас. Ідіть. (Марія і Ірина виходять. Надворі стрілянина. Срібняк готує зброю. Вбігає поранений Петро).

Петро: Нас видали! Кругом хати москалі! Іван вбитий! Я поранений! Мене, ой мамо... (Паде безпритомний. Срібняк бере автомат Петра, відчиняє двері і стріляє. Надворі крики, зойки. Срібняк зачиняє двері на гачок. Хочє допомогти Петрові, але у нього відсутні ознаки життя. Сильний стук у двері).

Лейтенант: Срібняк, открий! Сдавайся! Ми знаєм, ти в комнаті. Откривай,

тільки без фокусів, і ми с тобою спокійно поговорім! (Гримають у двері. Срібняк стріляє по дверях. За дверима крики).

Лейтенант: Ах ти, сволочь, здавайся, а не то хату забросаем гранатами і подожгьом! Сжарім тебе і всіх, хто в хаті! Ти слішишь мене?

Срібняк: Чую! Чую! Тепер мене слухай, москалю, не стріляй. Я зрозумів своє безвихідне становище. Якщо ви мені гарантуєте життя, я здамся і вийду до вас без фокусів.

Лейтенант: Ми согласни, не вздумай бежать, поймаю, кості переламаю!

Срібняк: Гаразд, Іду! Тільки закурю і зараз вийду, а то закурити не дасте! (В ті ж хвилини взяв гранату, до кінця якої прив'язав нитку, гранату приперезав ременем і прикрив піджаком).

Срібняк: Прощай, вірний побратиме! Прощай, люба Іринко! Прощайте усі! Віддаю своє життя за вашу волю! Слава Україні! (Взяв нитку, затиснув між зубами. Піднив руки, ногою відчинив двері і вийшов. Черед долю секунди, — сильний вибух. Надворі зойки, крики. До хати вривається лейтенант НКВД, підходить до Петра, бере його за руку!

Лейтенант: Мертвая сволочь! (Копает Петра ногою).

Сержанти: (Вбігає закривавлений). Товаріщ лейтенант, капітан скончался, старшина в тяжолом состояннї, остальные ранени, держатся сносно.

Лейтенант: Сволочь, кто би мог подумать, что он викинет такой фокус!

Разорвался в клочья! А как ты себя чувствуешь? Ты весь в крови!

Сержанти: Осколком зацепило. (Витирає обличчя). Это сумка капітана! (Дає сумку лейтенантові, який вийняв з неї якісь папери і розглядає їх. Сержанти побачив хліб на столі. Вхав і їсть).

Лейтенант: Да, Ирина Ивановна, придьются тобой заняться! (До сержанти). Посмотри в другую комнату, если там кто-то есть, веди сюда! Будь осторожный, там должна быть учительница!

(Сержанти вийшов. Лейтенант зняв з руки Петра годинник, який поклав собі в кишеню. Перевірив кишені Петра. Заглядає за образи, нишпорить в столі, ліжку, на полиці, щось примітне ховає в свої кишені. Зняв портрет Шевченка, шукав щось за його рамою, не знайшов, кинув портрет на Петра. Входять Марина, Ірина і сержанти).

Лейтенант: Здравствуйте! Ви хозяйка этого дома? Да? Бандитов скривали? Да? Да! Посмотрите, кто это такой?

Марія: Ой, Боже!

Лейтенант: Чего испугалась, мамаша, трупа не відела? А может быть, знакомый? Да? Да! А другой бандит, дурак, подорвался гранатой! Опознать его уже невозможно! (Ірина падає безпритомна. Марія приводить Ірину до тями). Что-то ты, баришня, близко к сердцу приняла весть о смерти бандита! Знаешь? Молчишь? Молчи, молчи, до пори, до времени. Ми ещю поговорім, только в другом месте і при других обстоятельствах. Ещю не такіе заговорілі, когда ми этого хотелі! Сержанти, а ти послал за подводами?

Сержанти: Так точно!

Лейтенант: Убитых і раненых на подводу і в район! Этого тоже заберите.

(Сержант виходить).

Что ж гражданочки, может, скажете, что делали в вашей хате еті два бандіта? Молчіте. Ладно, а ответіть все равно прідьотся, только в другом месте. Баришня, одевайся, поедешь с нами, Может, по дороге кое-что вспомнішь! Чего смотрішь? Одевайся і потеплее, я тебя не прошу, я тебе приказиваю. Судя по документам, которіе находятся в твоєй папочке, ти совсем не та, за которую себя видаешь. Одевайся бистрее! (Ірина одягається, Марія їй допомагає). А ти, мамаша, что скажешь? Ми знаєм, твой муж погіб на фронтє, а сина немци увезлі, і неізнєсно нікому, где он девался. А вот что делали бандіти в твоєй хате, ми не знаєм, но догадываемся, і на етот вопрос тебе рано ілі поздно прідьотся ответіть.

Петро: Ой! О-о-ой!

Сержант: Товаріщ лейтенант, он жівой! Добіть его, что лі?

Лейтенант: Он нам понадобітся жівой. В госпіталь его і охрану к нему.

(Петра виносять. Марія закрила обличчя руками). Что, бандіта жалко? Ілі всьо-такі ти знаєшь его? Я чувствую, что знаєшь, хорошо знаєшь. Ладно! (До Ірини). Оделась? Тогда пошли! А ти, мамаша, оставайся, еслі будет необходимость, і тебя заберьом, а пока вспомінай, кто еті бандіти. (До Ірини).

Пойдем, баришня.

Ірина: Прощавайте, пані Маріє. Я чесно любила свій народ і бажала йому щасливої долі. Хоч я ні в чому не провинилася перед народом, моє серце відчуває, що ми розлучаємося надовго. Прощавайте. (Обнялись).

Лейтенант. Іді, баришня, іді! Невіновних не забірают. (Виходять лейтенант та Ірина. Марія вийшла за ними в відразу повернулася, зачинила за собою двері, підійшла і впала на те місце, де лежав Петро, ридаючи).

Марія: Петрусю, синочку мій рідненький, кровиночко моя! (Впала, простелилася на долівці).

Кінець.

Картина С. Крегембія про безсмертя України

ІВАН СОЛОДКИЙ, СИН МИКОЛИ

Коли я вже майже закінчував писати цю книгу, то виявилось, що я ще не зустрічався з потрібною мені людиною. Не можу ніяк пригадати, хто мені

Іван Солодкий — студент

першим назвав ім'я Івана Солодкого з Букавини — чи то Михайло Олійник, уродженець Молодинчого, тепер мешканець Ходорова, чи то Степан Крегембіль з Бортник, чи уродженець Новосілець Зенон Кадюк із Львівського аграрного університету (в Дублянах) — не пам'ятаю. Я навіть знав, що він живе у Букавині, «за рікою» (колись, до спростування Дністра, ця частина села (хутір) була відділена рікою). Тому дуже легко його розшукав.

Акуратний, охайний, з благородними рисами лица, пан Іван знаходився на той час у саду. Познайомились, сказав про свою мету відвідання. У розмові швидко виявилось, що він має одну з моїх книжок — «Родина Барабашів зі Стрийщини». Несподівана приємність для мене — де Стрий, а де Букавина!

Це зблизило нас, викликало взаємне довір'я.

Скоро я зрозумів, що маю справу із знавцем повстанського руху у Придністровських селах, до яких належить і Букавина. Мене саме цікавили дані до розділу «Повстанський мартиролог Ходорівщини».

Час швидко за розмовою летів, але все-таки пан Іван встиг показати мені, що він пише. А писав вірші ще з юних літ, навіть до вступу у технікум плодовоовочівництва, що у Рудках нашої області. Які довгі роки і небезпечні часи були, але зберіг! Бо це частина його життя. Подаю тут деякі з них, що тематично пов'язані з моєю книгою. Автор не уник декларативності, але щирість непідробна.

Облава

*Прокинувсь ранок з-під совиного крила,
Вмивав домівки сірий дощик,
Облавникви-убивці лізли до села,
А з ними чапав і донощик.*

*Обгорнув село великий смуток, страх,
Слізьми вмивалась Божа днина,*

В той час мені здавалось ув очах,
Що білий світ зійшовся клином.

У хату три облаці увійшли
Озброєні — на грудях автомати,
Шинелі рвані, діри, мов зірки,
Не голені, не стрижені, патлаті.

Свій страх до нелюдів я вже згубив
Й не розгубився перед катом,
Хоч верещав до мене в сто зубів:
«Щенок, где спрятався твій папа!»

«Пішов він на війну, — сміливо відповів, —
Десь в славних горах, у Карпатах,
Там б'є лихих вкраїни ворогів —
Пішов народу волю здобувати».

«Когда ушел он на войну? Не вреш?» —
Прицілився на мене з автомата,
Та не сказав я правди ні на грош —
Дарма мене надумав залякати.

Із люттю вийшли з хати за поріг,
Розлізлися, мов демони рогаті
По всіх куточках у саду й дворі,
Дротами рили землю біля хати.

Мов скажені крутились у саду,
Як ті страшні рогаті типи,
Та до криївки тата збилися з сліду,
Бо вхід до неї був з старої липи.

І відійшли із люттю в пошуках розбою.
Ще довго не вгавав їх бридкий крик.
Брели немов з хмільного перепою,
І волочивсь за ними їхній шпик.

В боях у Карпатах

Сумно із вирію линуть лелеки,
В рідний край повертають із далини,
А мати в печалі із болем нелегким
Чекає на сина з війни.

Чекала в надії, що сина зустріне
Чекала із болем, в заломленні рук.
Не плач, а гордись сином, нене:
Боротись остався над річкою Прут.

Не йшов він з війною під стіни Берліна,
А клятву повстанця у серці беріг,
Боровся в Карпатах за волю України
В підніжжі Говерли героєм поліг.

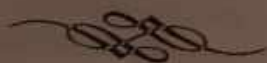
Час

У серці неспокій, час клинав в дорогу,
Долати крутизну розбурханих мрій.
Я вийшов у путь у буденних тривогах,
Крокую весь сповнений сил і надій.

Сміло ступаймо, браття, до бою,
Ніхто у єднанні не спинить наш хід.
Станьмо на ката вогнем і грозою —
Здобудемо волю з безодні століть.

Над рідним нам краєм воля яриться,
Іде із завзяттям України весь рід.
У дужому поступі разом борімся,
Звільняймося з імперського рабства і бід!

Нашадки ми тих, що боролись віками,
Від Бога нам дано угору іти...
Єднаймося у лавах за волю держави —
Соборній Україні, як саду цвісти!

ПАМ'ЯТАЙМО!

Ходорівчани йдуть до могил своїх героїв. 1990 р.

Похід парафії міста Ходорова у день Свята Героїв

Перезахоронення тлінних останків жертв НКВД. Панахиду правили о. Мирослав Німак та о. Степан Цибран. Справа 3-я — Марія Лозинська і 4-а — Зеновія Климкович сумують по брату Ярославу Климковичу

Відкриття майдану УПА в Ходорові. 1992 р.

Ангел-Хоронитель на Майдані УПА

Колишні воїни УПА під час відкриття Майдану УПА

Відкриття пам'ятника полеглим повстанцям 14.10.1944 р. у Підністрирянах.
Від прапора зліва — фундатор пам'ятника п. Олійник,
полковник США у відставці. 2001 р.

Відзначення 90-ліття Провідника ОУН Степана Бандери. У відзначенні брала
участь Народна хорова капела «Мрія» та колишні вояки УПА

Добрівляни. Споруджена ця ротонда
в честь незалежності України

МО
ВО
ПИ
ГРО
СЛ

СВ
СВ

ЖИ
ДИ
ІН
ВІ

ГО
ПО
ПР
ЗН
ВЧ
Й
ПА

З
В
ХО
ДЕ
ВО
ДО

ЗІ
КО
ПА
Л

ТА
ЯС

ВО
ЗА

ГА

І НА ЗАВЕРШЕННЯ

Песимісти (або ті, що хочуть посіяти серед нас песимізм) говорять: кому ті могили потрібні, вимре ваше покоління — та й стежки травою поростуть. Так питанні. Але невірмо скигліям, які не вміють (чи не хочуть) нічого робити для громадської справи, бо їхня професія — сіяти навколо себе нудьгу, як осінню слоту.

Як кожне покоління має своїх героїв боротьби, так кожне покоління має і своїх ініціаторів, організаторів добрих справ, патріотів, що пам'ятають історію свого народу.

Має добрих лідерів своєї громади і Жирівська сільська рада. Недавно жирівчани обрали собі головою людину, що керується гаслом «Не словом, а ділом», патріота, людину нового мислення — пана **Миколу Нагірняка**. Від ініціатив своїх громадян він не відмовляється, а відразу шукає однодумців для виконання пропозиції.

Так було і на цей раз. Виходець із села Йосип Давидів вийшов на нового голову з ініціативою організувати вшанування пам'яті полеглих, 60 років тому, повстанців села. І голова (а він не корінний мешканець Жирова) відразу проїнявся цією проблемою, хоч ще тільки приймав справи громади. Пан Микола знайшов однодумців у цій справі: це патріотично налаштовані мешканці села, вчитель історії **Михайло Лотот**, директор школи **І. Рібун**, парох церкви Св. Йосафата о. **Іван Барбуляк**. Активно підтримала ініціативу Городищенська парафія на чолі з о. **Василем**.

Провідна неділя стала для мешканців Жирова і Городища святом пам'яті. Зібралась чисельна і святкова громада двох сіл. Провели, як звичай велить, Великодні гаївки біля церкви, а потім великою процесією з церковними хоругвами і національними прапорами вирушили в похід до пам'ятної могили, де в урочищі «За чорною» у бою з енкаведистами поліг цвіт села — шість воїнів УПА. Літнім людям і гостям голова Микола Нагірняк організував підвіз до лісової стежини, що вела до могили.

Після панахиди, яку провели о.о. Іван та Василь, почались виступи. Охочих згадати цю давню нерівну боротьбу було багато — людей літніх і молодих, корінних мешканців і гостей. Виступи перемежувались повстанськими та патріотичними піснями хору «Повстанець» ім. ген. Чупринки, що приїхав зі Львова (дир. З. Кріль).

З великою увагою слухали присутні спів ансамблю літніх жінок з Городища та їх виступи, зокрема 83-літньої Нагірняк Катерини Павлівни, що відзначається ясним розумом та світлою пам'яттю.

Завершилось віче-реквієм подякою голови сільської ради Миколи Нагірняка всім присутнім за участь у панахиді, за пам'ять, за підтримку організованого заходу, за довіру до нього, як нового керівника великої сільської громади.

...А з-за кущів і дерев хвилями долітав весняний легіт, ніби доносив далеке гаряче дихання героїв, що тут полягли.

Спочивайте з Богом, хлопці!

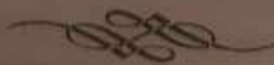
Неправда, що Вас забувають!

Ось і завершена книга, що має стати частинкою нашої історії. Хочеться нагадати слова нашого Великого Тараса, Батька і Пророка, про ставлення до своєї історії. Він вчив нас знати, берегти і пам'ятати її. Бо в історії — нема дрібниць. Бо з дрібних складаються великі справи і велика історія. Цілих півтора століття Шевченко просить нас, навіть теперішніх:

*Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? За що закуті?*

Ходорів-Стрий
2004 рік.

ПОДЯКА ЗА ДОПОМОГУ

Переважно під таким заголовком подають список, хто долучився до видання книги. Буду робити це і я, але не тільки. Щоб краще усвідомити вагу цих людей у цьому процесі, погляньмо на проблему трохи ширше.

Видавництво книги — завжди було справою непростою і важкою. В часи ще до першої світової війни у наших краях видавництво в основному трималося на допомозі добродійців, яких у ті далекі часи було, як не дивно, немало. Видавництво за комуністичного режиму (СРСР) повністю була підпорядкована комуністичній ідеології і взяте під жорстокий контроль. Це створювало для пристосуванців-авторів прекрасні умови: турбота такого автора полягала у намаганнях написати так, щоб не мала претензій політична цензура, а все інше — фінансування, тираж, розпродаж, гонорар брала на себе держава. Величина всього цього залежала від того, наскільки автор догодив ідеологічному апарату.

Інакомислячий автор не мав найменших перспектив видати свій твір, навіть за саму спробу мав шанси потрапити за колючий дріт гулагу. Згадаймо, яке «дантове пекло» пройшов В. Сосюра за свій вірш «Любись Україну». Тільки його авторитет в Україні врятував поета від цілковитої розправи. Не врятувався навіть перший секретар Компартії України Петро Шелест за свої симпатії до української історії і сів на довгі роки за непроглядний паркан «московської дачі».

Тепер в Україні справа видавництва книги має свої труднощі і важча за «шапку Мономаха». І не тому, що нема свободи слова і писання. Слава Богу, це маємо. Справа в тому, що теперішня держава, борсаючись у своїх негараздах, до яких штовхають її «доброчинці», не може приділити цьому питанню належної уваги, а ці ж «палкі прихильники України», користуючись ситуацією, взагалі доводять українське книговидавництво до краху. Успіху досягли, на жаль.

Тому надзвичайна вага тих, хто справді вболіває за долю української книги, хоче її появи, розуміє її значення для формування української свідомості. Але власне, у тому й то річ, що таких людей треба зі свічкою шукати. Ні, заможних людей в Україні є не менше, ніж в інших країнах. А от Семиренків, Терещенків, Чикаленків, Тарнавських народилось ще мало або навіть дуже мало. Тому теперішній автор, ходить до заможних людей і... пропонує — треба! І у цьому положенні прохача він, як каже Т. Шевченко, мов кошеня. Треба мати мужність, щоб писати! Бо книга тепер не продається, а роздається.

А якими грішми брязкали останні роки партії, депутати (і не депутати)! І все лише для того, щоб «засвітитися», бо до Верховної ради так і не допалися. І гроші марно «гавкнули».

Повторюю: заможних людей є багато, особливо вище села. Щось там кидають на місцевий чи регіональний конкурс красунь чи якийсь шоу — і все, але щоб підтримати видання книги — такого розуміння ще нема. Що там казати, коли цього питання не усвідомляють навіть деякі керівні особи, наприклад

керівництво Жидачівщини (колишнє і теперішнє), хоч події, описані в даній книзі, проходять саме на території їхнього району.

Тому виражаю особливу подяку тим, що допомогли видати цю книгу. Вони не вагались, а коротко лиш питали: скільки? А я вже сам переживав, щоб «не передати куті меду» для когось.

До цих широких людей належать:

Барабаш Мирон — громадсько-політичний діяч України зі Стрийщини

Василишин Михайло — голова Стрийської райдержадміністрації.

Грицак Ігор — директор Львівської філії банку «Мрія»

Дицьо Любомир — голова правління Стрийського райСТ.

Дмитришин Василь — міський голова м. Стрия.

Коцовський Олег — міський голова м. Ходорів.

Кухар Євген — попередній голова Стрийської райдержадміністрації.

Сюма Марія — виконавчий директор кредитової спілки «Вигода».

Федоришин Любов — підприємець зі Стрия.

Хай буде Вам, шановні друзі, як сказано у св. Письмі: хто дає — тому й додається.

Хочу подякувати також за співпрацю тим, хто допомагав творити цю книгу:
Це:

Зеновій Горін — інженер, дослідник повстанського руху
з Миколаївщини.

Анна Гошко-Кіт — з Ходорова.

Степан Крегембільд — з Бортник.

Степан Левицький — з Ходорова.

Левко Кудлик — з Ходорова.

Микола Гулей — з Городища.

Олекса Данилишин — з Гніздичева.

Богдан Пасічник — з Нових Стрелищ.

Петро Шинальський — з Ходорова.

Остап Лижник — з Загірочка.

Михайло Содкий — з Буковини.

Вдячний п. Любомирові Калинцю за його книгу «Місто над ставом», до якої також звертався, бо написана вона на глибокій науковій основі.

Тішуся, що знайшов у селах людей не байдужих до повстанської історії нашого краю, що допомагали мені своїми спогадами:

Євстахій Сигут — з Новоселець.

Богдан Стегній — з Черемхова.

Ольга Курилко — з Молотова.

Микола Маланчук — з Дрохович.

Євген Костецький — з Ч. Острова, проживає у Львові.

Зеновій Кадюк — проживає у Дублянах

Марія Руда — з Добрівлян.

Катерина Марушак — з Добрівлян.

Ірина Роман — з Вовчатич.

Марія Білоус-Лашко — з Бородчиць.
Василь Лівий — з Підгірець.
Степан Харів — з Бородчиць.
Йосиф Давидів — проживає в Оброшні.
Михайло Олійник — з Ходорова.

Щиро вдячним Братства УПА
Михайлові Трушу з Ходорова
Григорію Дидині з Жидачева.

Шаную працю редакції Жидачівського районного часопису «Новий час»,
який поміщав матеріали про повстанців з Ходорівщини.

Ціную тих, хто надав для ілюстрації книги світлини зі своїй колекцій (Р.
Папіровський з Червонограда, О. Гулей-Тимах з Мединич, Ір. Роман з Вовчатич,
Л. Кудлик з Ходорова, З. Горін з Гранок-Кут, Ю. Костур зі Львова, Й. Давидів
з Оброшина, М. Олійник з Ходорова).

Є люди, які нагадуть церковну свічку, що горить і сіє навколо себе тепло і
світло.

Тішуся, що працюючи над книгою, знайшов таких людей.

Автор.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Артим Фед. (УСС) — 90
 «Андрій», ком. спецзаг. — 149, 151,
 155, 165, 167
 Альбин Юстина — 325
 Абрамів Павло — 343
 Артим Степан — 361
 Артим Іван — 362
 Абрагамович Вол. — 371
 Артим Йос. «Тютюнник» — 372
 Артим Софрон «Гонта» — 372
- Болеслав Тройданович — 8,15
 Білас В. — 10, 267, 297
 Бандера С. — 11, 19, 20, 21, 111, 126,
 140, 231, 240, 280, 288, 291, 297, 384
 Борман, нацист — 18
 Берія Л. — 23,24
 Боднар Мих. — 28, 67
 Баран Вас. — 29, 31
 Барабаш Мир. — 33, 34, 37, 387, 424
 Барабаш Лар. — 37
 Барабаш Анд. — 37
 Барабаш Марія — 37
 Барабаш-Кіт Окс. — 382, 387
 Балацький Анд. — 39, 40, 107, 354
 Безкровний Гр., вч. — 43, 55, 56, 61, 67
 Борисовська Владзя — 56, 63, 64, 77
 Бриль Надія — 72
 Бриль Петро — 72
 Баранецька Надія — 72
 Баранецький Омел. — 72
 Біла М. — 72
 Бойко Марія — 72
 Бабич (дириг.) — 78
 Братунь Р. — 78
 Білинський Ол-др. — 89, 92, 324
 Березовський Ген. (арт.) — 92
 Бортнянський Дм. — 93
 Бутко Вас — 99
 Бартко Онуф. — 99
 Борщик Іван — 99
 Баковський Йос. — 100
- Баторик Кост. — 100
 Білий Григ. (заліз.) — 101
 Баковський Євг. — 101
 Баторик Меланія — 101
 Белов, л-т НАВД — 108
 Баран Йос. (ОУН) — 262, 264, 274,
 275, 359
 Баран Мих. (ОУН) — 111, 122, 274,
 275, 359
 Брик Ів. (ОУН) — 275, 376
 Барнась М. — 113
 Безп'ятий Вас. — 113
 Боднар Дм. — 116, 118, 163
 Боднар Роз. — 116
 Бобик Пилип — 119
 Бабуховський Пав. — 123
 Балук Вас. — 123
 Березовський Степ. — 123
 Бемко В., адв. — 123
 Баріляк Мик. — 262, 298, 311
 Білас Ів., к.ю.н. — 134, 184
 Брик Д. — 21
 Базик В. П. — 184
 Базик М. Д. — 184
 Бандера Бог. — 231, 291
 Бончинський Бог. — 239
 Бенець М. (друк.) — 241, 259
 Білик Ст. (друк.) — 241
 Білий Дмитро (Березд.) — 241, 340
 Балук Олекса — 262
 Біленко Марія — 274
 Благий Зен. «Шпак» — 289, 290
 Бережанський Ст. — 289
 Білоус Вас. з Жир. — 291, 354
 Березовський Арпад — 305
 Булка Орест — 305, 393
 Банук Дм. — 309
 Бабак Пил. — 309, 374
 Баглай Сиф. — 320
 Балук Анна — 325
 Брик Катер. — 325, 361
 Бабій Ганна — 325

- Білий Мих. — 340
 Бартковський Вол. — 342
 Бартковський Мих. — 262, 342
 Боднар Гр. — 342
 Боднар Мих. (Бортн.) — 342
 Боднар Ант. — 342
 Брик Іван (Буков.) — 343
 Баріляк Гр. — 346
 Байла Йос. — 346
 Білий Фед. — 346
 Білий Григ. (Ляш.) — 347
 Балацький Гр. — 347
 Балацький Йос. — 347
 Балас Ів. — 347
 Борах Ів. — 347
 Борах Г. — 347
 Бендик Мих. 346
 Балук Ст. — 348
 Балук Ол. — 348
 Балук Дм. — 348
 Баглай Пет. — 348
 Баглай Іван — 348
 Балук Гр. — 348
 Бучинський Ст. — 348
 Балук Мих. 349
 Баглай Мик. — 349
 Білий Мирон — 351
 Білинський Стан. (з Гр. - Кут) — 351
 Брик Теод. — 352
 Баріляк Мик. — 124, 353
 Баріляк Вас. — 298, 353
 Баріляк Іван — 353
 Баріляк Анна — 354
 Білоус Вас. (з Журавн.) — 354
 Бабій Федір — 355
 Бабій Мих. — 355
 Бойко Мих. — 356
 Боднарчук Вас. — 357
 Бенець Мих, Пет. — 359
 Бенець Федь Дм. — 359
 Бенець Пав. — 359
 Бенець Ром. П. — 360
 Брик Ром. — 360
 Баран Пилип — 360
 Бенець Пилип — 360
 Бенець Дмит. — 360
 Баран Олекса — 122
 Бенець Петро — 360
 Береговський Мих. — 361
 Березовський Фед. — 362
 Березовський Яків — 362
 Березовська Мар. — 362
 Басурмак Мих. — 113, 363
 Бусурмак Євст. — 364
 Блюз Йос. — 364
 Бодак Вас. — 364
 Балук Анна — 364
 Бухтяк Вас. — 366
 Бухтяк Петро — 366
 Боднарук Анна — 366
 Білоус Юрко — 367
 Баран Степ. — 367
 Боднарчук Вас. — 367
 Боднарчук Стах — 368
 Боднарук Степанія — 325, 368
 Баглай Стефан — 368, 382
 Базарко Іван — 370
 Базарко Григ. — 370
 Бончинський Богд. — 370
 Бурштинський Юр. — 372
 Бабій Волод. (повішений) — 373
 Бабій Федір «Ігор» — 373
 Бабій Григ. — 374
 Бабій Іван — 374
 Білий Федір — 374
 Бабій Галина — 325, 377
 Бабан Мик. — 374
 Богдан Богдан — 374
 Богдан Мих. — 374
 Богдан Марія — 325
 Баторик А. — 381
 Білінська Володимира — 382
 Баглай Стефа — 327
 Берест Ром. — 393
 о. Бучинський Антоній — 396, 397
 Боднар Михайло — 116, 117
 Боднар Дмитро — 115, 116, 117, 118, 163
 Бетховен — 35

- Бакадаров, кап. — 108
 Баран О. — 111
 Боднар Над. — 116
 Бушик Мик. — 134
 Бушик Ольга — 134
 «Борис», повст. — 154
 Баран Ст. (Кам'яне) — 155
 «Богун» (Підд.) — 163, 164, 165, 167
 Байда Вишневецький — 193
 Бульба Тарас — 193
 «Байда» (Слабий П.) — 208, 210, 259
 Баняс — «Бульбас» — 220
 о. Бандера Андр. — 231
 Білик, дир. гім. — 289, 360
 Баковський Ром. — 289, 360
 Будзиновський В. — 308
 Баран Марія (Обр.) — 312
 Білинська (доч. Ол-ра) — 324
 Балук Микита — 350
 «Бурун» Мирон — 350
 Березюк Федір — 358
 Брик Ів. П. — 360
 Боднарук Волод. — 366
 Борак Степ. — 367
 Буняк Ст. «Граб» — 372
 Бурштинська, доч. Дан. — 373
- Войцеховський С., през. П.** — 9
 Волошин Авг. — 11
 Винницький Дм. — 12
 Ворона Дм. — 30, 57, 58
 Вільде Ір. — 53, 241
 Вишняк Яр. — 75
 Волчкович Дм. — 85
 Вербовська Тек. — 89
 о. Винницький Ів. — 92
 Верес Анаст. — 94
 Верес Петро — 105, 174, 175, 177,
 178, 179, 180, 340, 350
 Верес Іван — 174, 350
 Васишин Михайло — 424
 Вовчук Іван (ст. УГА і УПА). 105,
 144, 145, 147, 246, 247, 271, — 274,
 302, 350
- Вербовський Дм. (с. Жир.) — 107, 108
 Ватутін, ген. — 269
 Ворона Ів. (дир.) — 112, 398
 Венчак Андр. — 116, 118
 Вітровий Вас. (Підгір.) — 118, 364
 Войцеховський Вол. — 118, 119
 Вишиваний Вас. — 123, 261, 262, 268, 277
 Верес Ромчик і Катруся — 175, 178
 Верес Марія — 175, 176, 177, 178
 Владичек (санітарка) — 229
 Веретченко О. (поет) — 239
 Вибранівський Гавр. «Бук» — 249, 346
 Воробець Фед. «Верещака» — 268
 Волошин Р. «Павленко» — 269
 Вовчук Григорій — 271
 Вовчук Микола Гр. — 272
 Вовчук Андрій Гр. — 272, 274
 Вовчук Марія — 274
 Ворона Іван (з Н. Стр.) — 300
 Ваврик Вас. — 306
 Вербовська Кат. — 320, 327, 349
 Вітрова Анна — 324, 334, 336, 340
 Василега Анна — 325
 Вітровий Павло — 340
 Вишняк Мик. — 344
 Василюк Пет. — 344
 Вовк Ів. — 346
 Васишин Мик. «Подачний» — 347
 Васишин Йос. — 347
 Вовчук Пет. 347
 Вербовський Гнат — 350
 Верес Григ. — 351
 Вербовський Мих. (з Жир.) — 355
 Волинський Мих. — 356
 Волинець Ром. — 356
 Волинець Остап — 357
 Винницький Марк. — 357
 Венчак Іван — 357
 Ворона Федь — 361
 Вишняк Ів. — 361
 Венгринович Андр. — 373
 Вербовський Мих. (Ходор.) — 382, 383
 Владислав III, кор. — 86
 Вахнянин Ан. — 99

- Вербицький, прокур. — 123
 Василик Ів. — 237
 Володимир (з сот. «Сіроманці») — 284
 Венецька (Заріцька) — 323
 Верес Микола — 340
 Верес Волод. — 340
 Войтович Ант. — 342
 «Ворон», повст. з охор. пров. — 350
 Вербовський Дм. — 354
 Вівчарський Фед. — 360
 Вітровий Мих. — 369
- Галлер, ген. — 9
 Грабський С. — 9
 Гітлер А. — 11, 12, 17, 18, 196 20, 126, 150, 223
 Гайдріх (СД, райх) — 17
 Герінг, райхсмарш. — 18
 Грушевський М., през. — 22, 310
 Гринько, артист — 23
 Гасин Ол. «Лицар» — 27, 35, 37, 149, 156, 268
 Гуга Ясько — 28
 Гулей Ольга (Тимах) — 42, 44, 50, 56, 60, 61, 63, 64, 65, 77, 78, 316
 Гулей Олег — 53, 65, 76
 Гулей Іван — 50, 53, 65, 76
 Гулей Мик. Йос. — 46, 47, 48, 49, 312— 316, 363
 Гулей Дм. (Отин.) — 4, 113, 124, 125, 126, 127, 140, 241, 261, 301, 307 — 310
 Гулей Гриць «Ворона» — 476 315, 348
 Головенко Ром. — 47, 193, 195, 393, 395
 Гурський Сем. «Степовик» — 47, 49, 374
 Громовой (слід.) — 232, 234
 о. Гапій Мик. — 51, 93, 95, 115, 161
 Головацька Неля — 54, 56, 63, 64
 Гієжик Єв. — 56
 Гамкало Гриць — 124, 125, 262, 309
 Глашкін Ів., комбат — 59
 Горська Алла — 71
 Гулей Дмит. Купр. (Город.) — 301, 308, 314
 Горинь Мих. — 77, 399
- Горинь Богд. — 77, 78, 399
 Гамкало Ів. (дириг.) — 78, 79
 Гусак (студ.) — 78
 Гошовський Пил. (вч.) — 87, 92
 Гаврилюк Ник. (УСС) — 90
 Галицький Дан. (кн.) — 93, 113
 Гапій Ольга і Олена — 93
 Гапій Осип — 94
 Гапій Ярослава — 93, 94, 95, 115, 116
 Горинь Іван (Береза) — 94
 Горинь Роз. — 94
 Гелер Ів. (вч.) — 99
 род. Ганушаків (Вовч.) — 102
 Герман Анд. — 102
 проф. Греков — 102
 Ганушак Пет. — 103, 344, 375
 Ганушак Степанія — 103, 323, 345
 Ганушак Мирон — 103, 289, 344, 375
 Ганушак Микола — 102, 103, 123
 Ганушак Іван — 103, 344
 Гамуляк Пав. (Гр. -Кути) — 105, 226
 Галаса Вас. (пров. ОУН) — 105, 225, 226, 227, 316, 317
 Гетьман М. (ОУН) — 111, 122
 Гесс Йос. «Гонта» — 64, 112, 158, 160, 161, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 196, 197, 198, 256, 262, 275, 291, 292, 293, 359
 Гамкало С. — 113
 Головчак Петро — 113
 Головчак Марко — 113
 Гуга, війт (Підгір.) — 114
 Гай-Головко А. — 125
 Горін Зен. — 144, 225, 231, 248, 271, 282, 310, 386
 Гапій Волод. — 158, 159, 161, 339, 375
 Гарапцьо Гр. — 183
 Гулій Теод. — 183, 273
 Горбаль Б. «Орський» — 218, 232
 Горбаль Петро (батько) — 219
 Грек Мик. — 262, 264
 Герич Ю. «Грізний» — 121, 219, 262, 277
 о. Граб — 226
 о. Гоза — 226
 Галаса Петрусь — 226, 230, 231

- Гамуляк Марія (доч. Павла), з Жирова — 231
 Галушинський Мих., УСС — 231
 Гвоздьов, л-т — 232, 233, 324
 Гошко Волод. — 262, 392
 Гураль Григ. — 262, 264
 Грабець Омел. «Батько» — 269
 Гошко Мик. сотн УГА — 305, 391, 392
 Галібей Ром. — 305
 Гарапцьо Мих. — 312
 Гарапцьо Кат. (з Г-К.) — 325, 351
 Горін Анна — 320, 326, 368
 Гарапцьо Кат. (з Ляшок) — 324, 347
 Гарбіль Софія — 324, 334, 340
 Гарбіль Франка — 324, 339
 Гарбіль Ганна — 325
 Гудз Антоніна — 325, 371
 Гошко-Кіт Анна — 110, 270, 305, 327, 380, 387, 388
 Гурман Марія — 328
 Гарячий Іван — 389
 Гарячий Матвій — 339
 Горбіль Іван — 340
 Горбіль Марія — 340
 Гарячий Волод. — 340
 Гоба Мих. — 342
 Гавгун Сем. — 342
 Гук Вас. — 343, 361
 Гаврун Євст. — 345
 Ганущак Онуф. — 102, 345
 Ганущак Андр. — 345
 Герман Анд. — 345
 Гаврун Мик. — 345
 Голуб Йос. — 347
 Гулей Мик. Фед. — 348
 Гулей Мик. Пилип. — 348
 Гулей Теод. Пилип. — 348
 Гамкало Мих. — 348
 Гамкало Мик. — 348, 350
 Гамкало Григ. — 125
 Гулей Марія — 350
 Гулей Андр. — 350
 Гулей Степ. — 350
 Гунців Григ. — 350
 Гарапцьо Пет. — 351
 Гарапцьо Мих. (з Гр. — Кут) — 351
 Годований Мих. — 351
 Грабницький Яр. — 360
 Горбіль Ганна — 351
 Горбіль Вас. — 351
 Герман Вас. — 354
 Галушак Йос. — 3555
 Ганущак Анд. Григ. — 356
 Ганущак Анд. Мик. — 356
 Гамзій Іван — 357
 Гесс Едуард — 292, 359
 Головчак Іларій — 363
 Гулей Яросл. — 363
 Головчак Микола — 364
 Гаврон Вол. — 364
 Гупало Петро — 366
 Гладкий Вас. — 366
 Горин Вас. — 368
 Гладка Степанія — 368
 Гринькович Дм. — 368
 Головенко Михайлина — 381, 193
 Гірняк Петро — 382
 Гулей Олег (Ходор.) — 382
 Головенко Дм. — 371, 393, 394
 Головенко Степ. — 326, 371, 393, 394
 Головенко Ярос. 372, 399, 394
 Головенко Юліан — 393, 395
 Головенко Марія — 393
 Гуга Петро — 67
 Гуга Волод. — 67
 Гладкий Мих. — 368
 Гладка Роз. — 368
 Грицик Пет. — 369
 Головчак Дм. — 369
 Гула Іван — 370
 Гуцало Мих. — 372
 Гуцало Мик. — 372
 Гуцало «Підбірний» — 372
 Говзер Іван — 372
 Грабницький Мих. — 372
 Говзер Мих. — 372, 373
 Грошницька Тет. — 373
 Гешко Г. — 381

- Грицак Ігор — 424
 Ганкевич В. — 99
 Ганущак Мих. — 102
 Ганущак Кінд. — 102
 Гуга Марія — 116
 Гімлер (нацист) — 126
 «Гайворон» (повст.) — 198, 199, 200, 201, 202, 203, 248
 Горновий Ос. — 227
 Герич Вол. (Дуліби) — 240
 Гесс Якуб — 292
 Гесс Катер. та Карол. — 292
 Гулій Євдок. — 303
 Геваницька-Слюзар Ір. — 305, 318, 320
 Гриник Мик. — 309
 Гулей Куприян (Гор.) — 313
 Гулей Йосип Куп. — 313
 Грица Надія — 336
 Гарасевич Мик. — 346
 Годована Роз. — 351
 Гулей Григ. (Отин) — 363
 Грищик Волод. — 374
- Дудин Олесь — 5, 399
 Данилишин Д., бойовик — 10, 267, 297
 Давидів Йос. Ст. — 39, 40, 41, 42, 61, 77, 296
 Давидів Дм. — 39, 106, 107
 Давидів Ст. — 41
 Дудин Зен. «Сич» — 47, 49, 193, 195
 Давидів Іван — 106, 354
 Дигтяренко (уповн.) — 70, 109
 Деркач Вол. — 72
 Деркач Гал. 72
 о. Долгий Як. — 87, 90, 92, 371, 377
 Дудин Олександр (УСС) — 90, 126
 Дидак Юр. — 94
 Дубовський Петро — 96, 126
 Дидак Юр. — 94
 Дубовський Петро — 96, 123
 Дубинський Іван — 113
 Дидишин Мик. — 352
 Підушицький Мик. — 99
 Дзендровський Анд. — 99
- Дзендровський Пет. (УСС) — 100
 Давидів Дмитро Дмитрович — 106
 Давидів Олександр — 106
 Давидів Йос. Дм. — 106, 107, 355
 Давидів Дм. Мих. — 107
 о. Дереш Мик. — 110
 Дмитришин Василь — 424
 Дунець Р. — 138, 139, 140, 141, 142
 Демків Пет. — 193, 195, 371
 Дунець Теодор — 196, 262, 371
 Деркач Мик. «Гайворон» — 204, 346, 374
 Дицьо Любом. — 424
 Дужий Петро — 240, 288, 306
 Дякон Дм. «Мирон» — 243, 278, 279
 Довбенко Ольга — 251 — 256
 Дронь Мик. — 262
 Дяків Осип — 305
 Домашівська Кат. — 324, 348
 Дубовський Іван — 341
 Долинський Вас. — 341
 Дубовський Йос. — 341
 Добрівлянський Вол. — 342
 Дубик Оксана — 342
 Дронь Мик. — 344
 Денєга Мих. — 344
 Данчевський Олекса — 344
 Дубаневич Вол. (Вовч.) — 345
 Дубанець Вас. — 345
 Дяків Йос. — 346
 Дяк Ст. — 348
 Дубовський Сем. — 357
 Дубовський Григ. — 357
 Дубовський Стеф. — 357
 Дубовський Мир. — 357
 Дяків Микола — 365
 Давид Вол. — 367
 Дуда Михайло Ів. «Габ» — 372
 Дуда Мих. Л. — 372
 Дудин Ольга — 383
 Дидина Гр. — 385
 Дмитришин М. (повст.) — 21
 Данилович Дм. — 99
 Дорошенко Д. — 120
 Дунець Яросл. — 238

Дякон Ярослав «Дмитро» — 306
Даньків Степ. — 340
Дзіндзюра М. — 347
Дмитрів М. — 347
Домашівський Дм. — 348
Делочко Мар. — 351
Дяків Григ. — 354
Дунька Мих. — 361

Жуков Г., марш. — 23, 24, 25
Жіляков Влад. вч. — 43, 54
Желехівський Марк — 99
Жевуський, граф — 112
Жигир В. М. (вч.) — 184
Женчук Мар'ян — 353
Жураківський Степ. — 361
Жураківський Онуфр. — 361, 371
Жураківський Мих. — 361
Жентичка Г. — 21
Жовнір Мих. — 58
«Жабко» (Левицький) — 224

Затонський, комун. — 23
Завадовський Мих. «Бережний» — 46
Злупко Вол. — 48
Заборський — Мих. — 65
Завадюк П. — 70, 109
о. Заяць Сем. — 88, 89
Забавчук Юр. — 84
Завадюк Мих. «Смерека» — 107
Зельонка Микола «Хитрий» — 107,
108, 355
Завадовський Ант. (Отин.) — 113
Завадовський Андр. (Отин.) — 113
Зельонка Фед. — 123
Закорчемний Пет. — 123, 370
Загоруйко Ром. — 131, 132
Затирка Марія — 268
Затовканюк Сильв. — 268
Зозуля Фед. — 347
Зарицька Кат. — 295, 321, 322
Заставна Марія — 325, 374
Зубрицький Мих. — 340
Зозуля Петро — 350

Зельока Дмитро — 355
Завадюк Яків — 355
Завойований Анд. — 356
Завойований Мих. — 356
Забавчук Ст. — 370
Завадюк Григ. — 358
Завадюк Мих. — 108, 354, 358
Завадюк Ст. — 357
Завадовський Пет. — 363
Зелений Микола — 363
Завадовський Андрій — 363
Заборський Микола (старший) — 363
Завадовський Йос. — 364
Завадовський Степ. — 364
Завадовський Вас. — 364
Забавчук Вас. «Білий» — 371
Завойований Іван — 371
Зем'як Іван — 373, 382
Зем'як Марія — 373
Заставна Галина — 373
Зем'як Михайлина — 381
Зінченко М., вчит. — 55
Зайченко В. — 60, 61
Зеленський, мін. — 93
Задоя (КГБ) — 133
Зеновій (вч.) Берез. — 245
Захарко Ів. — 311
Заборська-Гулей Марія — 314
Зарицький Богд. (син Кат.) — 321
Звозда Іван — 346
Завадовський Григ. — 363
Ілечко Орест — 47
Іваницький Йос. — 67, 72
Івасик Корнелій — 99
Іванців Вас. «Тур» — 107, 108, 355
Ільницький Ром. 126
Іваницький Андр. — 206
Іваницька Соф. — 226, 340
Іванців Кат. — 320, 326, 388
Іваницька Роз. — 324
Іваницька Михайлина — 324, 340
Ілечко Федір — 348
Ілечко Гнат — 348

Іванців Володимир — 348

Івасишин Мих. — 352

Іванців Іван — 350, 359

Іванців Мих. — 355

Івах Мик. — 367

Івах Гавр. — 369

Івашкевич Мик. — 370

Івашкевич Богд. — 370

Івах Петро — 370

Івах Іван — 371

Івах Микола — 371

Івахів Іван — 372

Івах Галина — 325, 374

Івах Богдан — 374

Іларіон, митр. — 280

Іжак Іван — 116

Іжак Анна — 116

Кіт Іван (Новосіл.) — 66, 75

Костик Йос. — 309

Кравець Сем. — 113

Кузів Ів. — 113

Кравець Дм. (с. Отин) — 113

о. Козяр (Підгір) — 115

Корецький Іван — 115

Корецький Олекса — 115

Коник Мик. (старший) — 115

Коник Мик. (мол.) — 67, 116

Коник Петро — 118

Коник Вас. — 116, 162, 364

Корецький Мих. — 116

Коник Іван — 116

Коцовський Йос. (Підг.) — 116, 365

Коцовський Пет. (Підг.) — 116

Коцовський Мих. (студ.) — 116, 118

Кухар Євген — 424

о. Курчаба Петро — 119

Курчаба Леон. Пет. — 119, 311, 373

Костецький Вол. 119

Костецький Йос. — 119

Капкан Вас. — 120

Кобрин Вол. 123

Катола Лев — 123

Кудлик Петро — 123

Кондрат М. — 123, 124, 263, 264, 299, 306

Климів Ів. «Легенда» — 125, 280

Кецало Богд. — 125, 261, 262, 309

Кецало Зен. (худ.) — 399

Коваль Гриць — 309, 359

Круглов, ген-п. СССР — 133

Кеніг Г., коменд. — 138, 140, 141

Кадюк Мих. (друк.) «Щерба» — 143, 220, 241, 242, 261, 262, 361

Клячке, нім. ком. — 151, 152

Крайц, л-т гестапо — 156

сім'я Карпенків — 184

сім'я Клименків — 184

Калинець Юр. — 193, 236, 239

Кобильник (з Ч. Ост.) — 205, 377

«Кубанець Вася» (кап.) — 207, 210

Кловак Степ. — 238

Карасьов, кап. — 212 — 215

Колісник Олена — 219, 289

Коцовський Пет. «Ігор» — 220

Кухарський Іван «Тачанка» — 220

Квятковський Іван — 226, 340

Кловак Мих. — 236, 238, 314

Климкович Яр. — 236, 350, 416

Кудлик Микола — 236, 238, 396

Корч Остап — 241

Кіт Мих. (Молотів) — 250

Краївський Вас. — 356

Ковалик Мих. (бойов.) — 278

Косач Василь — 283

Коваль Мих. Вас. — 359, 361

Костик Борис (син Вас.) — 154, 302, 318

Костик Леся (дочка Вас.) — 154, 302, 318

о. Кульчицький Антін — 303

Клячківський Дм. — 305

Козак Ірина — 306

Кашенко А. (пис.) — 308

Кобильник Мик. (з Ч. Ост.) — 373

Колодій Катер. — 325

Крупак Катер — 325, 368

Кіт Катерина — 325

Костецька Марія — 325

- Кибало Осипа — 328 — 330
 Кадюк Зенон — 39, 42, 43, 44, 55, 60, 61, 62, 66, 74, 75, 76, 77, 111,
 Коцовський Олег — 4, 79, 381, 423
 Казимир, кор. Пол. — 8
 Карл-Роберт Угорський — 8
 Крупа, повст. — 9
 Коновалець Є., пров. ОУН — 9, 19, 37, 120, 384
 Корінець Дм. — 12
 Куніцкі «Муха» — 14, 181, 182
 «Кацо» — 14, 181
 Кучма Л. — 15
 Карл X, кор. Шв. — 16
 Кейтель, марш Н. — 18
 Крушельницькі — 22
 Коссак З. — 22
 Курбас Л., реж. — 22
 Коцюбинський Ю. — 23
 Касюрак Вол. — 29
 Кравців Мих., інж. — 34, 35
 Кравців Марта — 34, 36, 37
 Кравців Мел. — 35, 37
 Кравців Дарія — 37
 Костик Вас. «Дніпроовий» — 46, 113, 124, 152, 153, 154, 165, 251, 263, 276, 277, 301, 315, 316, 317, 363
 Карачевський Мих. «Буй-Тур» — 46, 315, 367
 Копій Ів. — 47
 Калинець Зен. — 47, 241
 Костур Юрій — 51, 56, 73, 94
 Кудлик Лев — 52, 73, 194, 382, 394, 396
 Кучменда Ярослава — 55
 Костюк Марта (Костур) — 56, 63, 64, 73, 77
 Костюк Марія (Чіх) — 56, 63, 64, 77
 Камінська Стефа — 56, 63, 64, 77
 Калинець Ігор — 77, 78
 Коваль Ст. «Косач» — 111, 112, 122, 283, 284, 359
 Кушніренко (дириг.) — 78
 Котляревський Ів. — 78
 Калинець Любомир — 4, 84, 287, 288, 318
 о. Колодницький (с. Заг.) — 88
 Коцовський Теод. (Федір) — 88, 90
 Копитко Ос. — 89
 Кашинський Ол. — 89
 Климкович Степ. — 90
 Кудлик Анд. — 90
 Калинець Теод. — 90
 Крвавич Степанія — 92, 113, 308
 Костур Дм. — 93, 94
 Костур Вол. — 94
 Костур Мих. — 94
 Костур Марія — 94
 Костур Іван — 94
 Корецька Соф. — 94
 Кучер Дм. — 96, 123
 Кучер Гр. — 341
 Кіт Мик. — 357
 о. Кульчицький Ант. — 99, 303
 о. Красицький Р. — 100, 101
 дир. Кобилянський А. — 101
 Ковалишин Пет. — 102
 Корецький Мик., муз. — 105
 Корецький Мик. (вч.) — 118
 Кремер, цукр. з-д — 106
 Коношенко, НКВД — 108
 Кузик Мик. (с. Жир.) — 108
 Кіндириць Фед. — 109
 Климкевич Д. (с. Отин) — 113
 о. Крвавич О. (с. Отин) — 113, 308
 Коцовська Юзефа — 281
 Калинець Розалія — 381
 Климкович Анастасія — 381
 Копій Іван — 382
 Курик Оксана — 382
 Крегембільд Степан — 101, 111, 302, 318, 387, 403, 404, 411
 Курилко-Брик Ольга — 390
 Кудлик Мих. — 396
 Коцовський Федір, стор. УГА —
 Кудлик Дмитро — 396
 Калинець Ігор — 399
 Коник Микола — 116
 Козакевич Наталка — 105
 Корецька Марія — 116

- Корецький Микола (вч.) — 116
 Костецький Євген — 119
 Копач С. — 21
 Катерина II — 25
 Косенко, комп. — 35
 Костур Дарія — 74
 Костур Волод. — 74
 Костур Волод. Юр. — 74
 Кадюк Степ. — 74
 Кунда Кароля — 77
 Корділь, органіст — 95
 Калиновський Март. — 99
 Кухарський Дан — 101
 Косович, сотн. — 102
 Корецька Євд. — 116
 Коцовський Мик. — 115, 116, 117
 Кудлик Теодор — 126, 237, 396
 Кошарський, прокур. МВС — 183, 184
 Кода, майор — 238
 Кловак Анаст. — 238
 Кловак Ірина — 238
 Калинець Іван — 241, 242, 243, 371
 Калинець Мирон — 241, 243, 371
 Калинець Семен — 243
 Краївський Вас. — 261, 263
 Костюк Вас. — 276
 Коваль Василь — 283
 Коваль Степ. Вас. — 283
 Коваль Іван Вас. — 283
 Кондрат Марія — 299
 Кондрат Ігор Мих. — 299
 Кондрат Галина — 299
 Кондрат Мих. Мих. — 299
 Кобилянська Ольга — 308
 Кузишин Петро — 329
 Кучменда Анд. — 339, 375
 Король Микола — 341
 Коваль Теодор — 342
 Ковалишин Вол. — 345
 Корецький Вол. (Гр. -К.) — 351
 Корецька Степанія — 351
 Карпінський Мир. — 353
 Коритовський Пет. — 356
 Камінський Анд. — 356
 Кадюк Петро (заг. в Сиб.) — 362
 Кадюк Іван (загин. в Сиб.) — 362
 Катола Вас. — 367
 Коваль Семен — 367
 Качараль Іван — 370
 Кресан Павло — 370
 Краївський Мих. — 372
 Костецький Євген — 375
 Климкович Зеновія — 416
 Кухарський Мих. — 361
 Коваль Мих. — 361
 Крижаніський Дм. — 361
 Кузьмінський Стеф. — 361
 Кадюк Петро — 361, 362
 Кадюк Ів. Ст. — 361
 Кулик Дмит. — 362
 Костишин Мих. — 309, 362
 Костишин Олек. — 362
 Кадюк Мих. Пет. — 361
 Кадюк Петро Дм. — 362
 Кадюк Мих. Іван — 362
 Костишин Євст. — 362
 Костик Петро — 363
 Коцовський Ілля (Отин) — 363
 Костик Йос. — 363
 Коптюх Степ. — 363
 Кравець Мих. — 363
 Кравець Сем. — 363
 Климковч Ром. — 363
 Козакевич Євст. — 364
 Климкович Мик. — 364
 Куций Волод. — 364
 Кравс Мир. — 366
 Король Григор. — 366
 Карачевський Іван — 367, 370
 Крупак Григ. — 368
 Кіліян Мих. — 368
 Крупак Катер. — 368
 Крачковський Йос. — 368
 Кіндирись Анд. — 368
 Ковальчук Ярос. — 368
 Колодій Волод. — 368
 Кохан Вас. — 369
 Коних Мих. (Станк.) — 369

- Кохан Григ. — 369
Ковальський Григ. — 369
Катола Іван — 370
Катола Петро — 370
Катола Степан — 370
Карачевський Ів. — 370
Карась Вол. — 370
Кресан Павло — 370
Кобрин Мих. — 370
Коник Степан — 371
Коцовський Вол. — 371
Калинець Юрій — 239, 371
Калинець Волод. — 371
Коцовський Мих. — 371
Кудлик Іван — 371, 396
Калинець Семен — 372
Ковалишин — 372
Казимирів Григ. — 372
Кузів Ольга — 372
Коваль Марія — 373
Кобильник Мик. — 373
Король Волод. — 373
Кобильник Мих. — 374
Костишин Мих. — 374
Кобильник Григ. — 374
Камінський Вас. — 374
Кіт Кат. — 374
Кобильник Ярос. — 374
Костецька Марія — 374
Костецький Волод. — 374
Костецький Семен — 374
Костецький Петро — 375
Костецький Мих. — 375
Кулик Ксеня — 328
Кузнецов, слід. НКВД — 330
Козловський Петро — 339
Кравчук Мих. — 340
Кузь Омелян — 340
Качараба Вас. — 341, 343
Кучер Мик. — 341
Кисіль Мих. — 101, 342
Кисіль Петро — 342
Кисіль Ром. — 342
Коваль Ант. — 342
Кухарський Ром. — 342
Коткевич Ст. — 342
Качараба Вас. (Букав.)
Клапко Гавр. (Верб.) — 344
Кашин Іван — 344
Коваль Матв. — 345
Коваль Волод. — 345
Коцовський Сидор — 346
Коваль Тадей — 347
Коваль Сидор — 347
Колодій Г. — 247
Костецький І. (з Ляшок) — 347
Кузьмич І. — 348
Ковальчук Я. — 348
Ковальчук Ір. — 348
Коцовський Йос. — 348
Корецький Гр. — 348
Климкович Емман — 349
Климкович Осип — 349
Корпан Григ. — 350
Кутянський Мик. — 350
Климкович Степанія — 350
Кіт Мик. (Дем.) — 352
Кривий Григ. — 352
Калинець Андрій — 352
Кіт Мих. — (з Демид. — 352
Кіт Катер. — 353
Кіт Мар. — 353
Кіт Софія — 353
Каїнський Мик. — 353
Каїнський Мих. — 353, 361
Каїнська Орися — 353
Каїнський Вас. — 353
Кіндирись Мик. — 355
Клим Ілля — 355
Кутний Йос. — 356
Кутний Ром. — 356
Краївський Сем. — 356
Карпінський Волод. — 356
Кухарський Євг. — 356
Коритовський Мих. — 356
Кука Йос. — 357
Кравець Вас. — 357
Кремінський Мик. — 358

- Крачковська Мелан. — 358
 Крачковський Йос. — 358
 Коваль Григ. — 125
 Кузьмінський Ів. — 359
 Кузьмінський Ром. — 359
 Коцовський Ів. (Ход.) — 126
 Кухарський Ів. — 359
 Коцовський Ів. (Мол.) — 359, 370
 Коваль Мик. — 360
 Кузьмінський Пет. — 360
 Крижанівський Мик. — 360
- Лев Юрійович, кн. — 8, 93, 113
 Луцейко, повст. — 9
 Лемик М., бойовик ОУН — 11, 322
 Ламмерс, райхсмін. — 18
 Лівий Дм. Вас. — 29, 116, 118
 Лівий Вас. (коваль) — 115, 365
 Лижник Ост., поет) — 76, 235
 Лопушанський Ант. (вч.) — 86
 Латицький Дм. (УСС) — 90
 о. Лопушанський М. — 93
 Лисятинський Вас. та Ст. — 94
 Лашко Мик. — 341
 Лашко Сем. — 341
 о. Левицький Ром. — 99
 Логінов, нач. міл. — 108, 257
 Левицький Мик. (ОУН) — 111, 112, 122, 123, 133, 143, 218, 219, 220, 232, 240, 242, 243, 245, 261, 263, 275, 277, 285 — 290, 292, 297, 303, 306, 311, 316, 317, 359
 Левицький Гр. — 11, 286
 Ліва Марія — 115
 Лівий Гринько — 96, 116
 Лівий Дм. Іван. — 116, 118, 365
 Лівий Дм. Степ. — 116, 118
 Лівий Мих. Ів. — 116, 118, 365
 Лозинський Фил. — 119
 Лукавецький Ів. — 123, 370
 Лушпак Дм. — 123, 314
 Лисий В. — 125
 Лебедь Мик. — 125, 268, 277, 279, 311
 Леонтьев, генерал — НКВД — 133
- Люцке Вікт., нім. ген. — 150
 Липа Юрій — 152
 Левицький СТ. «Лента» — 218, 219, 220, 285, 359
 Любинецький Панько — 241
 Лівий Вас. Ів. — 246
 Литвинчук Ів. — 268
 Люзан Мик. (Гр. — Кути) — 273
 Ленишин Мих. — 273
 Левицький Вас. (Молод.) — 286
 Лисак Іван «Стефко» — 298
 Левкович Вас. — 306
 Лепкий Богд. — 308
 Лісна Магд. — 312, 325, 351
 Лучина Кат. — 323, 358
 Лашко Анна — 323, 358
 Любинецька -Возниця Ол. — 326
 Лашко Олекса — 108, 341
 Логущак Ант. — 342
 Логущак Мих. — 342
 Логущак Степанія — 342
 Левенець Йос. — 342
 Левицький Мих. (Буков.) — 344
 Левицький Мих. (с. Горіш.) — 347
 Лівий П. (війт з Ляшок) — 346, 348
 Левицький Мих. (Дем.) — 351
 Ленишин Анд. — 354
 Лускавець Анаст. — 354, 354
 Лалак Мих. — 357
 Левицький Ів. П. — 360
 Левицький Данило — 360
 Левицький Ром. — 360
 Левицька Мар. — 325, 360
 Лисак Тереза — 363
 Людкевич Соф. 366
 Луців Гринь — 373
 Луців Іван — 373
 Лозинський Филімон — 374
 Льонгер Анаст. — 374
 Льонгер Софія — 374
 Лозинська Ірина — 381, 382
 Левицька-Гавришків Ольга — 331, 332, 382
 Лівий Вас. Михайлович — 116
 Ліва Анна В. — 116

- Лявфман, гестапо — 21
 Любченко, комун. — 23
 Ліст, композ. — 35
 Лисенко — 35
 Левицька Г. (піан.) — 35
 Лопушанський Іван (Бер.) — 93, 94
 Лівий Іван Пан. — 115
 Любинецький Вол. — 122
 Лалак Дм. — 155
 Лосєв, ком. р. — 198
 Лівий Степ. — 260
 Лотоцьких сім'я (Гр. -Кути) — 272
 Левкович Вас. — 306
 Левицький І. Н. — 308
 Левицька-Москаль Євд. — 318
 Левицький Мих. — 344
 Лавренців Йос. 346
 Лісний Осип — 351
 Ленишин Мик. — 354
 Лялька Роман — 360
 Лисак Стеф. — 367
 Лижник Ст. — 371
 Лижник Ос. — 380, 399, 400
 Лозинська Марія — 416

 Мандрик Мих. — 4, 45, 48, 52, 60, 67, 77, 116
 Мазєпа І., гет. У. — 16
 Мандрик Ів. «Голуб» — 22, 116, 118, 258, 259, 364, 377
 Муравйов, кроміс. — 22
 Масляков О. (КВН) — 25
 Михась, вч. — 32, 33
 Масич Дем. «Орлик» — 47, 49, 363
 Міняйло С., дир. — 53, 54, 65, 74
 Макогін Дм. — 53, 66
 Микицей Ів. — 58
 Малиновська Люба — 63, 64, 77
 Мандрик Вас. — 28, 67, 116, 159, 260
 Мандрик Степ. — 96, 116, 118, 258
 Мандрик Мик. — 258, 259, 260
 Мандрик Макс. — 257, 258, 259
 Мандрик Ярослав — 257, 259
 Мандрик-Костко Кат. — 72, 331, 332

 Микитка Тар. — 78, 79
 Михайлечко Іржи (вч.) — 86
 Макітра Гр. (вч.) — 87
 Минко Іван (вч.) — 93
 Михайлишин Марія — 94
 Мартинів Пет. — 341
 род. Москалів — 102
 Мушкевич Ом. — 102
 Москаль іван — 103
 Мрук, кап. НКВД — 108
 Мода С. — 113
 Мода Д. — 113
 Мандрик Прокіп — 115, 257, 259
 Макогін Анна — 115
 Медвецький Пет. — 115
 Макогін Йос. — 116, 169
 Мандрик-Сохан Надія — 116, 117, 289
 Мандрик Дм. Пр. — 117
 Мазур Степ. — 123
 Мороз Н. — 125
 Мандрик Петро — 145
 Мулик Гр. — 184
 Мрук Ів. «Сергій» — 204, 205, 248, 249, 250, 298, 348
 Мельник Гр. (друк.) — 240
 Микитин (з Черемх.) — 251
 Москаль Євдок. — 288
 Маївський Дм. «Север» — 268, 288
 Млинко Мик. — 305
 Могильний Мих. — 315
 Макогін Роз. (з Ляшок) — 347
 Млюзан Кат. — 325, 371
 Михашула Стефа — 328
 Мазєпа Мих. — 339
 Мартинів Дм. — 339
 Михайлюк Іван (Березд.)
 Мартинів Петро (Бород.)
 Мамінський Мик. — 342
 Марущак Мик. — 342
 Малий Ів. — 343
 Малий Вас. — 343
 Марків Ів. — 343
 Марків Пет. — 343
 Москаль Іван — 344

- Москаль Волод. — 345
 Макогін І. — 348
 Михайлишин М. — 348
 Могильний В. — 348
 Мигович Степ. — 348
 Мисак Вас. — 351
 Мельничин Мик. — 353
 Мандрик Вол. — 257
 Мусій Марія — 352
 Мусій Фед. — 352
 Мусій Ірина — 352
 Міщук Мик. — 353
 Макогін Кат. — 354
 Масловський Стеф. — 356
 Макушевський Вас. — 356
 Могильний Фед. — 357
 Милінський Ром. — 357
 Мендоха Стеф. — 358
 Мельникович Богд. — 358
 Максимчук Катер. — 358
 Михашула Ярос. — 361
 Михашула Євст. — 362
 Мигович Йос. — 363
 Мигович Мих. — 363
 Мудрий Степ. — 364
 Мостецький Григ. (1923 р. н.),
 «Яструб», 369
 Мандрик Іван (з Руди) — 309, 368
 Медведський Гавр. — 369
 Млюзан Вас. — 369
 Мостецький Григ. (1914 р. н.) — 369
 Масловський Дем. — 372
 Масловський Мих. — 372
 Микитин Дм. — 373
 Масловський Ів. — 373
 Михайлишин Ст. — 373
 Масловська Ольга — 373
 Мисько Степан — 373
 Мінянич Йос. — 374
 Мудрий Богд. — 374
 Мельник О. (Ходор.) — 381
 Муличнин Петро — 382
 Мазепа Ярос. — 67, 116
 Мигович Анд. — 350
 Макогін Микола — 116
 Макогін Стефа — 116
 Молотов В. — 17
 Міняйло Олександр — 54
 Морозов Павл. — 57
 Макогін Ол. — 67
 Мигоцький, док. — 76
 о. Мельник (з Ляшок) — 115
 Медвецький Пет. — 116, 365
 Мазепа Ярос. — 116
 Мізенс (ж., влас. д.) — 140
 о. Монастирський — 249
 Мандрик Марія — 260
 Мандрик-Ганущак Іванна — 289
 Мединський Іван «Сич» — 298, 310, 311
 Мединський Петро і Павло — 310
 Мединський Мих. — 310
 Мединський Волод. — 310
 Мединський Степ. — 310
 Макогін Роз. — 323
 Михайлок Іван — 340
 Мартинів Григ. — 341
 Марків Вас. — 343
 Микитей Анд. — 350
 Могильний Мих. — 367
 Мисько Ів. — 374
 Маланчук Мих. — 377
 Новосадський Вол. — 52
 Ніч Іван — 58
 Нагірний Вас., арх. — 89
 о. Нижанківський Ост. — 90
 Николин Ст. — 96, 123
 Николин Ант. «Скала» — 96, 98, 108,
 123, 341, 375
 Николин Мих. — 96, 123, 341
 Ніколаєв, полк. — 98
 Новицька, поміщ. 18 100
 Нагірняк Мих. «Буй-Тур» — 124, 263,
 298, 311, 353
 Нагірняк Григ. «Мирон» — 249, 263,
 309, 353
 Наконечна Мар. — 312, 325, 351
 Николин Мик. — 341

Неїжмак Мих. — 344
Новак Йос. — 348
Николин Іван (Заліс.) — 357
Николин Іван (Кам'яне) — 358
Неїжмак Вас. — 361
Неїжмак Олек. — 362
Неїжмак Мих. — 362
Неїжмак Волод. — 362
Наконечний Йос. — 362
Наконечна Катер. — 362
Наконечний Вас. — 372, 394
Нановська Анеля — 372
Набитович Галина — 381
Носик Марія — 382
Наконечний Вас. (Ходор.) — 372
Ніцше Ф. — 132
Наливайко С. — 193
Николин Григ. — 341
Нагірняки (батьки Мих. і Гр.) — 354
Наконечна Тереза — 362
о. Німак Мирослав — 416
Нагірняк Микола — 422

о. Охримович Б. — 12
Охримовичі — 12
Охримович З. — 12
Орлик П., гет. У. — 16
Озарко Вас. — 28
Олійник Мих. Фед. — 30, 39, 42, 43,
44, 45, 52, 61, 66, 77, 79, 111
Олійник Федь — 31
Озарко Мик., «Снігур» — 45, 68, 69,
116, 162, 364
Озарко іван — 115, 365
Охендушко Вол. — 47
Олійник Ст. — 55, 66, 72, 74, 75
Олійник М. С. — 72
Олійник Петро «Еней» — 96, 111, 112,
122, 267, 268, 269, 270, 277, 286, 297, 359
Орач Данило — 72
Озарко Степан Ів. — 116
Особа (Гр. -Кути) — 173, 231
«Орський» (див. Горбаль Б.) —
Ольшанський Вас. (Березд.) . 226

Олійник Микола (друк.) — 241, 359
Олійник Іван з Піддн., сотн. — 251—
254, 291, 365
Олійник Вас. — 267, 366
Олійник Трох. — 267, 368
Олійник Ів. Вас. (з Молод.) — 267
Олійник Кат. — 267
Олійник Євд. — 267, 270
Олійник Параск. — 267
Ольшанська Соф. — 324, 340
Олійник Марія (с. Піддніс.) — 325, 366
Олійник Ольга (з Ляшок) — 324, 347
Онїм Катер. — 340
Олійник Мих. (з Ляшок) — 346
Олексин Богд. — 348
Озарків Теодор — 352
Озарків Єва — 352
Озарків Ольга — 352
Олійник Йос. — 359
Олійник Юстина — 360
Олійник Мих. Дм. (з Новосіл.) — 362
Ониськів Степ. — 363
Островський Ст. — 369
Озарко Мих. — 369
Озарко Стах — 369
Озарко Іван (Станк.) — 369
Олійник Григ. «Грім» — 372
Олійник Йос. — 373
Охоцька Галина — 382, 399
Озарко Йос. — 116
Озарко Марія — 116
Обертишев, л-т. — 47, 313
Озарко Вас. — 116
Ольховий І. — 125
Олійник Ганна — 223
Омелюк Ір. М. — 319
Олійник, полк. США у відет. — 418

П'єрацький Б., мін. П. —
Пеленська І. —
Петро І, ц. Р. — 120
Примаков В. — 23
Пілсудські, марш. — 9, 30, 33, 34
Пашко П. — 39, 256

- Пастернак Ів. (Станк.) — 39
 Пундор Вас. «Хмара» — 45, 68, 116, 364
 Пундор Вол. — 60, 77
 Пундор Іван — 116, 365
 Пундор Анна — 365
 Прокопів Богд. «Степан» — 46, 103, 107, 111, 112, 124, 139, 140, 142, 143, 250, 261, 264, 275 — 279, 287, 294, 303, 309, 316
 Патроник Волод. — 47
 Папірковський Ром. — 54, 58, 65, 75, 76, 77
 Процків Люба — 54, 56, 60, 64, 72, 77
 Павлюсь Мих. 69, 370
 Процев'ят Марія — 78
 о. Прийма Т. — 87, 89, 92, 276, 277
 Пеленський Фил. — 89
 Петлюра Сим. — 90, 384
 Пеленський Зен. — 91, 92
 Прокоп'як Ст. (дир.) — 92, 398
 Пилипів Юр. — 94
 Пухаль Г. — 96, 123, 349
 Пахтінгер Ром. — 99, 100
 Партицький Ом. — 99
 Приймак Сем. (УСС) — 100
 Проць Ю. (війт) — 100
 Пшеничний Ст. «Дніпровий» — 107, 108, 355
 Піріг П. — 108
 Паняк Макс — 115
 Паняк Йос. — 116
 Паняк Павло — 365
 Паняк Ярос. Пав. —
 Пастернак Гр. (Підг.) — 116, 118, 259
 Пундор Яків — 116
 Пастернак Осип (Ход.) — 122, 123
 Проців Вас. — 123, 263
 Пухаль Нест. — 123, 124, 263, 349
 Панчишин Мар'ян — 125
 Петрів В., генерал — 125
 Павликовський Й. — 125
 П'ясецький А. — 125
 Панчишин Вас. «Серник» — 204, 346
 Пасічник Б. — 424
 Полідович Мих. «Карпатський» — 240
 Подоляк Павло (з Верб.) — 261, 263
 Прокопів Дм., з Дул. — 276
 Прокопів Семен — 276
 Прокопів Зенко — 278
 Прокопів Славця — 278
 Прокопів Олег — 278
 Папірник Кат. — 285
 Пастух М. — 289
 Прокопів Текля — 294, 205, 296
 Пашко Ольга (Гр. — К.) — 325
 Пундор Анна — 325, 355
 Паньків Кат. — 361
 Петрик Марія — 325
 Пундор Петро — 539
 Пшик Вас. — 341
 Пастух Пет. — 342
 Приймак Пет. — 342
 Проць Ант. — 342
 Проць Мих. — 342
 Проць Юр. — 342
 Піняк Мих. — 343
 Пацевко Йос. — 343
 Паньків Ів. — 343
 Проців Вас. «Бескид» — 344
 Петрів М. (підп.) — 21
 Проців Федір — 344
 Проць Федір — 344
 Проців Степ. — 344
 Путята Вол. — 347
 Палега Пилип — 348
 Панчишин В. — 348
 Потурай Г. (станичний) — 348
 Прохира Кир. — 349
 Пундор Степ. — 349
 Партика Іван — 349
 Прохира Григ. — 349, 355
 Прохира Теод. — 348
 Пашко Павло — 351
 Підвірний Мик. — 352
 Підвірний Мих. — 352
 Підвірний Ів. — 352
 Підвірний Мих. Фед. — 352
 Підвірний Вас. — 352

- Підгірна Марія — 352
 Паньків Степан — 353, 361
 Паньків Марія — 353, 361
 Паньків Кат. — 326, 353
 Паньків Степанія — 353
 Пастернак Ант. — 253
 Пивовар Іван — 355
 Пундор Анна (з Жирова) — 354
 Пивовар Максим — 355
 Пшеничний Мих. — 355
 Пивовар Мих. — 356
 Проців Мих. — 356
 Польовий Ром. — 356
 Проців Іван — 356
 Проціневич Гр. — 356
 Пацевко Євст. — 357
 Пацевко Атанас — 357
 Переговський Богд. — 357
 Прудіус Ольга — 358
 Петрик Мар'ян — 374
 Прудіус Мих. — 358
 Покальчук Мих. — 360
 Подвайцятник Ст. (1921 р. н.) — 362
 Подвайцятник Ст. (1904 р. н.) — 362
 Паньків Кат. (Молот.) — 361
 Паньків Степ. (Молот.) — 361
 Пшик Мих. — 364, 365
 Палінгер Петро — 364
 Пастернак Стеф. — 365
 Паняк Стеф. — 365
 Пшик Вас. Мих. — 366
 Пшик Вас. Йос. — 366
 Підкович Вас. — 366
 Пашко Кирило — 366
 Пашко Розалія — 366
 Прокоп'як Вас. — 366
 Пундор Андр. — 368
 Пашко Ольга — 368
 Пашко Кость — 368
 Поглод Іван — 368
 Пундор Степан — 369
 Пшик Марія — 368
 Пундор Ром. — 369
 Пундор Вас. (Станк.) — 369
 Пундор Степан — 369
 Пук Мик. — 369
 Проців Вас. (Сугр.) — 370
 Парадочин Іван — 369
 Процікевич Микола — 370
 Печений Ол. — 370
 Печений Дм. — 370
 Павлюк Мих. — 370
 Процікевич Вас. — 370
 Пундор Григ — 370
 Пундор Мих. — 371
 Петрів Ів. — 373
 Патик Мих. — 373
 Павлів Ярослав. — 374
 Підкович Ів. — 374
 Пушкар Анізія — 381, 382
 Плахцінська Євг. — 382
 Процан І. — 385
 Пришляк Семен — 387
 Прокоп'як Степан — 231
 Пук Анна — 116
 Пундор Стефа — 116
 Побігущий Єв. — 125
 Петяков, серж. НКВД — 213
 «Полтава» (Федун) — 227
 Прокопів Ганна — 278
 Пухаль Микола (Гор.) — 279, 314
 Поташник Б. — 285
 Писаренко В. — 302
 Павловська Орися — 321
 Проць Григ. — 342
 Петрик Кир. — 348
 Пастернак Григ. (Кам.) — 358
 Пук Стефан — 365
 Пундор Яків — 365
 Пастернак Ів. — 365
 Паливода Вас. — 374
 Розенберг Арайх — 8, 18
 Равлик, чл. Пр. — 20, 125
 Рак Мих. «Зеник» — 47, 263, 296, 297, 315
 Романович Дем. «Яструб» — 47, 48, 49
 Рейнарович Люба — 56, 60, 4, 77
 Рак Мих. — 66, 296, 298

- Радельський Й. — 69
 Ратич Олек. — 94
 Ратич Анд. — 94
 Ратич Катер. — 94
 Ратич Настя — 94
 Русіник Сем. (УСС) — 100
 Рудий С. (УПА) — 107
 Ратич Ілько — 116
 Ромер, Геогр. — 9, 120
 Радкевич Олесь — 123, 124, 143, 231, 261, 263
 Радванський В. (дириг.) — 237
 Редька Григ. — 263, 344
 Рябока Марунька — 289
 Руминська Євд. — 320, 326
 Ретаровська Анна — 324, 347
 Романович Іван (Бортн.) — 342
 Романович Степан (Букав.) — 342
 Рудий Степан — 342
 Романович Вас. (Бук.) — 343
 Романович Степ. (Буков.) — 343
 Романович Мих. (Буков.) — 343
 Рак Петро — 344
 Роман Іван (Вовч.) — 345
 Рожило Гр. — 345
 Ревер Мих. — 346
 Рибак Мих. — 346, 374
 Ретаровська Анна —
 Рудий Іван — 353
 Ронський Іван — 357
 Ронський Вас. — 357
 Романович Вол. — 362
 Романович Яків — 362
 Романович Юст. — 362
 Романович Дем'ян — 362
 Романович Богд. — 362
 Романович Євген — 362
 Романович Тарас — 362
 Романович Мирон — 362
 Ревуцький Мик. — 364
 Ратич Микола — 366
 Румінський Степ. — 367
 Ратич Петро — 370
 Рипнівська Олеся — 372
 Рипнівський Мих. — 372
 Рикавець Федір — 373
 Рикавець Мик. — 373
 Ратич Марія — 116
 Ракоці, кн. — 16
 Ріббентроп — 17
 Романюк Вікт. — 378
 Ребет Лев — 125
 Рудий, слідч. — 295
 Рак Фед. — 296, 298
 Рак Кат. — 296
 Рак Анна — 296
 Рак Іван — 297
 Ретаровський Гр. — 346
 Сталін — 12, 13, 17, 222, 223
 Сабуров, ген. НКВД — 14, 181, 183
 Собесяк «Сатановський» — 14, 181, 182
 Стецько Я., Гол. Правл. — 19, 20, 34, 119, 125, 126, 140, 280
 Слабий Степан — 28, 38, 39, 67
 Середзянка, вч. — 29, 32
 Сагайдачний П., гет. — 33, 115
 Сахан Мих. (з Жир.) — 41
 Сохан Мих. (з Підл.) — 66
 Сохан Фед. (Новосіл.) — 362, 363, 376
 Сосюра В. — 43
 Старух Вол. — 47
 Стахів Мирон — 66, 67, 69, 70, 349
 Слабий Павло «Байда» — 68, 116, 118, 259, 260, 364
 Сохан Й. — 70, 109
 Стельмах Надія — 72
 Стельмах Богд. — 73, 129
 Сохан Ілько — 74
 Самбратович Й., мигр. — 87
 Стронціцький Ан., адв. — 89, 92
 Семигинівський Пил. — 89
 Сохан Ант. — 89, 237
 Саляк Ол. — 89
 Саляк Пил. — 90
 Саляк Пил. (Ход.) — 91
 о. Сенишин — 93, 95

Сенишин Юліан — 93
Сенишин Вол. — 93
Стецура Осип — 93
Совин Вас. — 94
о. Слозар Микита — 99
Сенів Фед. — 100
Слозар Дм. (пров. ОУН) — 101, 264,
265, 275, 302 — 307, 311, 316, 318,
319, 320, 342, 404
Саляк Петро — 102, 103
Саляк Микола — 102
Савчин Мар. «Марічка» — 105, 182,
225, 226, 270, 316, 317, 321
Сідоров, л-т НКВД — 108
«Старий» — 227
Сярок-Чорний Ів. — 113
о. Стеців М. (Підг.) — 114
Сліпий Йос., кард. — 115
Слаба Дарія — 116
Серединка Яким — 116, 365
Савчин Леся — 229
Слабий Мик. Ст. — 116, 118
Скрутовський Пет. — 119
Спас В. (з Гр—Кути) — 123, 311, 351
Сомик Я. — 123
Самокишин М. — 123
Стахів В. — 125,
Сохан Вол. (Ходор.) — 126
Сидор Мик. «Чорторийський» — 144,
246, 273, 279—282, 301, 318
Сидор Петро — 155, 156, 358
Сидор Григорій — 155, 156, 357
Сидор Іван — 155, 156, 279, 357
Сидор Галина «Сойка» — 156, 208,
209, 323, 358
Сидор Марія — 323
Стадник (Гр.—Кути) — 173
Сидоренко Б. — 183
Сімхе, слідч. — 187, 192
Свистак Ст. — 236, 238
Скорчинський Вол. — 236, 370
Слівінський Вол. — 236
Стеців Євст. — 240
Сосяк Мих. Ів. — 241

Сосяк Іван — 241
Сов'як Петро — 244
Стеців Вас. — 261, 263
Симоненко В. — 266
Сахан Вас. (з с. Коцури) — 278
Солодкий Іван — 412
Сюма Марія — 424
Солонинка Євс. «Неситий» — 291
Сидор Матій — 279, 301
Слозар Микита — 303
Слозар Йосиф — 303
Студинський Кир. — 304
Сороківський С. — 304
Світлик Богдана — 305
Стефаник Вас. — 308
Спас В. — 122
Сеньків Вас. — 311, 312, 351
Сеньків Йос. — 312, 351
Сеньків Марія — 312, 324, 351
Сунак Божена — 318, 324
Слиनावець Марія — 328
Спірін, слід. НКВД — 330
Сидорко Василь —
Самборський Мик. — 342
Стахів Мих. — 342, 350
Стахів Пет. — 342
Сташків Ів. Гр. — 345
Сташків Мих. Гр. — 345
Стрийчук Іван — 347
Спас Й. (сот. УПА з Доліш.) — 348
Спас І. — 348
Спас П. — 348
Спас М. — 341
Спас — Й. 348
Стеців Йос. — 348
Скавронський Йос. — 350
Стахів Мих. —
Сич Катер. — 351
Сич Мирон — 351
Сич Єфросинія — 335, 351
Сливка Мик. — 351
Сірачинський Вас. — 352
Сірачинський Богд. — 352
Стиранівський Ст. — 352

- Стиранівський Пет. — 352
 Стиранівський Мик. — 352
 Стиранівська Пел. — 352
 Стиранівська Ганна — 352
 Сірачинський Григ. — 352
 Сірачинська Ганна — 352
 Сірачинський Яросл. — 352
 Сірачинський Волод. — 352
 Сірачинський Євст. — 352
 Сірачинський Євген — 352
 Сливка Катер. — 352
 Сливка Богд. — 352
 Сливка Микола — 352
 Став'яж Волод.
 Свистак Андр. — 353
 Свистак Мих. — 353, 356
 Свистак Мик. — 353
 Стиранівський Гр. — 353
 Стиранівський Яр. — 353
 Садоха Волод. — 353
 Садоха Григ. — 353
 Садоха Мих. — 353
 Стиранівський Гнат. — 353
 Солонинка Волод. — 355
 Свистак Мих. (Загір.) —
 Салій Дм. — 357
 Салій Волод. 357
 Салій Ст. — 357
 Сомик Олек. — 357
 Салій Пет. — 357
 Сомик Вас. — 357
 Слобода Фед. — 357
 Сенишин Вас. — 360
 Старух Мих. — 362
 Сохан Анна — 363
 Стегніцький Іван — 363
 Стегніцький Тома — 363
 Стегніцький Юліан — 363
 Стегніцька Анна — 363
 Стегніцька Олюська — 363
 о. Сярок Станіслав — 363
 Сярок Іван — 363
 Сярок Любом. — 363
 Стегніцький Григ. — 363
 Солтан Йос. — 364
 Стегніцький Теодор — 364
 Сохан Мих. (з Отин.) — 364
 Сомик Петро — 366
 Сомик Кость — 366
 Сомик Ром. — 366
 Сливінський Іван — 366
 Сомик Василь — 366
 Сливінська Кат. — 366
 Сливінська Ганка — 366
 Сохан Степан «В'юн» — 367
 Сохан Ярослав — 367
 Сохан Мих., ком. СКВ — 367
 Семен Юрко «Грім» — 367
 Славінський Ром. — 367
 Сомик Дм. — 368
 Сенчиця Мих. — 368
 Сомик Іван — 368
 Савула Марія — 368
 Сомик Марія — 368
 Сенчишин Ольга — 368
 Садовий Гавр. «Булька» — 369
 Слобода Олекса — 370
 Скорчинський Вол. — 370
 Слобода Павло — 30
 Струк Казим. — 372, 394
 Струк Франко — 372
 Сікорський Мик. «Червоний» — 372
 Стегній Іван «Шраменко» — 372
 Стегній Ярослав — 272
 Стегній Мих., «Лис» — 372
 Сокирко Богд. — 372
 Стегній Мих. — 373
 Сакальчук Юрій — 373
 Стегній Мих. (Ч. Острів) — 374
 Скрутовський Мик. — 374
 Столяр Галька — 393
 Сунак Мих. — 394
 Серединка Марія — 27
 Садовий Вас. — 116
 Слаба Марія — 116
 Слабий Анд. — 117, 365
 Салаяк Володимира — 122
 «Сивенький» — 152, 154

- «Серник» (повст.) — 198, 199, 202, 203
 «Сергій» (повст.) — 200, 202
 «Сойка» (Сидор Ган.) — 208, 209
 «Сосонка» (Хрущ) — 220
 Сільченко Вол. (НКВД) — 253
 Сохан Іван Ф. — 289
 о. Сеньківський (Дул.) — 204
 Сич Марія — 298
 Слюзар Микола — 303
 Слюзар Григорій — 303
 Слюзар Вас. — 303
 Слюзар Нат. — 303
 Слюзар Марія — 303
 Скасків Ярослав — 305
 Сливінська Мар. — 326
 Сокирко В. — 338
 Сирота Йос. — 343
 Скавронський Йос. — 350
 Спас Мик. — 351
 Солонинка Євст. — 354
 Смик Степ. — 365
 Скрутовський Петро — 373
 Слюзар Ірина — 404 (див. Гаванецька)
- Темпл Данило — 37
 Темпл Христя — 37
 Пітко Ст. — 39
 Трач Юрко — 51, 56, 58, 77
 Троян К. — 92, 123
 Труш М. (Молод.) — 11, 122, 275
 о. Теліщук Діон. — 113
 Тимків Гр. — 113
 Торба Іван — 123
 Телішевський Вас. (Заліс.) — 123
 Телішевський Гринь (Кнісено) — 123
 Пітик Мик. — 123
 Трухим Пет. — 183
 Турчин Іван — 183
 Ткачів Микола «Кармелюк» — 346
 Першековець Zen. «Федір» — 227, 228, 318
 Пишкевич Євст. — 239
 Труш Мик. (друк.) — 241, 371
 о. Тарнавський Євг. — 91
 Томашівський Д. — 263, 349
- Токар М. «Босота» — 269
 Трусь Марія — 325
 Труш Розалія — 340
 Турчин Іван — 340
 Труш Ант. — 343
 Труш Мик. — 343
 Троцько Йос. — 354
 Троцько Мих. — 354
 Тітик Михайло — 355
 Тітик Петро — 354
 Тітик Роз. — 355
 Тихович Андр. — 357
 Труш Василь — 360
 Труш Мих. (Ходор.) — 382, 385
 Труш Степ. — 362, 376
 Труш Богд. — 362
 Труш Якуб — 362
 Топчак Євст. — 363
 Труш Вас. «Дон» — 367
 Троцько Вас. — 354, 367
 Троцько Павло — 368
 Троцько Іван — 368
 Тихоліз Катер. — 368
 Троцько Євдокія — 368
 Троцько Марія — 369
 Труш Ром. — 372
 Труш Петро «Яструб» — 372
 Тарасевич Мик. — 374
 Труш Ганна Пил. — 372
 Турченяк Марія — 383
 Точ Яр. — 386
 Турчак С., дир. — 78
 Тимах Гр. — 78
 Татомир Дм. — 90
 Турчин Пет. — 300
 Тертишник, майор — 312
 Тихоненко Мирослава — 330, 331
 Теліга Олена — 379, 381
- Ужвій Нат. — 78
 Убога Роз. — 94
 Убога Дар. — 94
 Убога Анна — 94
 Уленецький, суддя — 123

- Українець Павло Ів. — 263, 362
 Убогий Вас. — 347
 Убогий Йос. — 347
 Українець Іван — 352
 Ульянов — 79
 Убога Мар. — 94
- Феник Богд. — 47
 Федорович Й. 125
 Федорів Пет. — 183
 Ференчак Тад. — 193, 195, 261, 263, 326
 Федоришин Вол. — 238
 Федорів Мик. (Гр. -Кути) — 273
 Фелейман «Зеник» (з Івано-Фр.) — 278
 Франко Іван — 116, 232, 272, 308
 Ференчак Ольга — 325, 326
 Фуртас Іван — 343
 Фуртас Петро — 343
 Філіповський Мих. — 343
 Філіпчук Вас. — 343
 Філіповський Григ. — 343
 Франтик Вас. — 343
 Федоришин Ілля — 363
 Федиш Іван — 366
 Федиш Волод. — 366
 Федоришин Ром. — 373
 Фім'як О. — 21
 Федиш Лесь — 314
 Федун Петро «Полтава» — 321
- Харків Ол. худ. — 12
 Хмельницький Б., гет. — 16, 102, 112, 116, 120
 Хвиля, ком. — 23
 Хвильовий М., пис. — 23
 Хрущов М., ком. сек. — 24, 59, 183
 Ходорівський Ол. — 86
 Хоменко Павло — 100
 Хомусяк Павл. — 100, 298
 Хомусяк Ром. — 100
 Ходорівський Мартин — 110
 Хрущ Вол. «Сосонка» — 123, 231—235, 370
- Хрущ Богдан — 234
 Харченкова Т. (вчит.) — 184, 185
 Хомутник Вас. «Іскра» — 220
 Хома Михайлина — 226
 Хрущ Мирон — 234
 Хоманчук Стефанія — 298, 369
 Харків Вік. — 305
 Хомусяк Юстина — 325
 Харів Степ. — 342
 Хоменко Ант. — 343
 Хома Ганна — 252
 Хомут Андрій — 356
 Хомусяк (з Кам'ян) — 358
 Химук Стеф. — 357
 Хомусяк Пав. Йос. — 360
 Хомусяк Вас. — 360
 Хомусяк Мих. — 360
 Хомусяк Мирон — 360
 Хомусяк Ів. Ол. — 360
 Хомусяк Петро — 360
 Хомусяк Юст. — 361
 Хомусяк Богд. — 366
 Хомут Петро — 366
 Хомусяк Адам — 366
 Хоманчук Мих. 369
 Хрущ Мик. — 370
 Хом'як Ів. «Лис» — 21
 Ходорівський Ів. (Ход.) — 93
 Хомусяк Ант. (пров.) — 111, 112, 123, 124, 157, 158, 160, 161, 250, 256, 261, 263, 275, 287, 292, 293, 297, 298, 303, 311, 358
 Хрущ Антін — 231
 Хомушак Степанія — 325
 Ханас Андр. — 349
- Цвик Мир. — 47
 Цвик Ром. — 57
 Ціхівський Гр. — 90
 Ціхівський Теод. (Вовч.) — 102
 Цвик Ярослав — 236
 Цюра Йосип — 339
 Цюра Степ. — 339
 Цибуля Йос. — 357

- Цимбаляк В. — 21
 Ціховський Павло — 328
 о. Цибран Степан — 416
- Ч**
 Чіх Ром. — 51, 56, 94
 Чаниж Орест — 72
 Чаниж Іванна — 72
 Чайковський Ед. (вч.) — 86
 Чучкевич Р. (вч.) — 87
 Чорний Осип — 89
 Чопик Ілля (УСС) — 101
 Чопик, сотн. УГА — 102
 Чвак Д. — (Отин.) — 113
 Чепіль Сем. — 113
 Чепіль Фед. — 113
 Чаплиця Іван — 113
 Чмир Зін. — 236, 238, 371
 Чмир Мир. — 236, 238
 Чмир Іван (з Рогат.) — 300
 Чорна Марія — 325, 374
 Чапляк Теод. — 349
 Чапляк Андр. — 349
 Чад Ст. — 349
 Чад Мих. — 349
 Чад Йос. — 349
 Чайківський Ром. — 350
 Чорний Мик. — 358
 Чарчин Марія — 368
 Чопак Олекса — 369
 Чайка Мих. — 374
 Чорновіл В'яч. — 384
- Ш**
 Шеремета, повст. — 9
 Шевченко Т. — 11, 29, 50, 71, 72, 98, 110, 314, 420
 Шашкевич Мар. — 11, 92
 Шікенданц, нацист — 17
 Шуров, коміс. — 22
 Шкіль Феодосій, вч. — 43, 55, 71
 Шанковський («Гімаляйко»), вч. — 57
 Шперун Мих. — 72
 Шухевич Р. «Чупринка» — 125, 129, 268, 280, 281, 301, 321, 323
 Шпак Ів. — 94
 Шальвіра Олекса — 96, 123, 341
 Шальвіра Гр. і Мар. — 98, 341
 Шальвіра Іван — 98, 341
 Шальвіра Степан — 98, 389, 390
 Шальвіра Степанія (стан.) — 98, 389
 Шадловський А. (ОУН) — 111, 122, 360
 Штокало Іван, вч. — 112
 Шептицький Анд., митр. — 114, 308
 Шафран, прокур. — 123
 Шевців Макс. — 123
 Шелест Вас., полк. УПА — 256, 280
 Шоробура Йос. (Гор.) — 274
 Шимальський Пав. — 284, 396
 Шранк Вол. — 298, 366
 Шпак Мик. (Гр. -Кути) — 311, 335, 375
 Шаробура Ганна — 325
 Шпаргало Йос. — 539
 Шальвіра Вас. — 108, 357
 Шальвіра Пет. — 342
 Шаран Мих. — 346
 Шаробура Дм. — 346
 Шмендик Ів. — 347
 Шпак Степанія — 351
 Шранк Ярослав — 351
 Шидловський Ст. — 352
 Штрига Ів. — 352
 Шидловський Мик. — 352
 Шварський Мик. — 353
 Шаран Мик. — 356
 Штих Мих. — 356
 Шоробура Нест. — 364
 Шаробура Степ. — 365
 Швед Степан — 369
 Шийко — 371
 Шухевич Наталка — 393
 Шопен, комп. — 35
 «Шершень» (повст.) — 201, 202
 Шанько, підпол. — 238
 Шевців Марія — 241
 Шептицький Клим. — 308
 Шпак Вол. — 351
 Шальвіра Марія — 389

Щербатий Гр. «Гайовий» — 106, 107,
109, 354

Щербатий Вол. «Чорнота» — 47, 107,
108, 315, 355

Щербатий Дм. (УПА) — 109, 354

Щербатий Ів. — (УПА) — 109, 354

Щепний Мих. — (Чорн. Ос.) — 119, 123

Щербата Анна — 355

Щуйко Волод. — 363

Щепний Вас. — 369

Щепний Степан — 67

Щерба Сем. — 311

Щербатий Дм. (батько) — 355

Юзьків Мик. — 66, 67

Юревич Антін — 102, 103, 345

Юревич Марія — 102, 289

Юськів Мих. — 343

Юревич Вол. — 345

«Юрко» (повст.) — 200, 201

Яворський Ром. «Голуб» — 47, 49, 364

Яницька Ант. (вч.) — 87

Язвінський Ян. — 99

Язвінський Том. — 99

Януш Якуб — 100

Яворський Іван (Отин.) — 113

Яворський Купр. — 113

Яцик Петро — 310

Яремко Йос. — 349

Яремко Вас. — 349

Яворський Гр. — 349

Яворський Ром. — 349

Яремко Мих. — 350

Яремко Степ. — 349

Яскерський Петро — 363

Януш Ярослав — 382

о. Яцків Іван. — 237

Янкевич Ст. (охорона) — 243

ПРО АВТОРА

Михайло Мандрик 1931 року народження із с. Підгірці над Дністром колишнього Ходорівського району Львівської області у селянській родині. Батько та його чотири брати були членами «Просвіти», а потім — й членами ОУН. Дмитро Мандрик ще очолював місцеву кооперативу, а його син Михайло з шести років відвідував український садок, організований свідомими українцями села для своїх дітей. Вихователькою була безробітна вчителька з Бережан. Хлопець також залучався до художньої самодіяльності.

Середню школу закінчив у Ходорові, потім вчився у Дрогобицькому

педінституті та Львівському університеті ім. І. Франка.

Автор книги — вчитель середньої школи, відмінник освіти України, вчитель-методист, викладач вищої категорії з двома вузівськими дипломами 38 років працював рядовим вчителем через безпартійність та «націоналістичне походження».

Педагогічну працю починав у Ходорові, а потім вчителював у Сугрові, Берездівцях та Новому Роздолі.

З 1972 року живе у Стрию. Був одним з організаторів відродження Стрийщини (1988 — 1993 рр.), обирався заступником голови відновленої «Просвіти» (1988 — 1989), а потім двічі — головою цього Товариства (1990 та 1993 рр.). Був членом проводу міської організації Руху (1989 — 1990 та 1992 — 1993 рр.), потім працював директором Народного дому, який повернула собі українська громада міста.

М. Мандрик є автором десяти суспільно-політичних та краєзнавчих книг, зокрема «Стрийщина: шлях до волі», «Сторінки історії «Просвіти» Стрийщини», «Стрийський народний дім», «Стрийська бастилія», «Десять років служіння громаді» та ін. Написав кілька драматичних творів, які були поставлені на стрийській сцені: «Картка любові» (про перше кохання Ів. Франка), «Три удари долі» (про останні дні життя Б. Хмельницького), «Рішучий крок» (за творами Б. Лепкого про І. Мазепу), «Прощай, рідна земле» (про першу трудову еміграцію українців).

Ще працюючи вчителем, написав до 10-ти інсценізацій для шкільної самодіяльності («Князь Ігор» — до 800-річчя «Слово о полку Ігоревім», до ювілеїв Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Нечуя-Левицького та ін.). На сцені Народного дому поставив драму Лесі Українки «Бояриня», «Настоящі» О. Бобикевича та свої драми.

За час Незалежної України написав два десятки суспільно-політичних лекцій та прочитав ряд ґрунтовних та емоційних доповідей на різні теми.

З 1992 року — на пенсії, проживає у Стрию.

ЗМІСТ

В добру путь (напутнє слово).....	4
Замість прологу або Сіль на українські рани.....	7
Бунтарська юність.....	7
«Штуба протестує».....	27
«Піلسудський закашлявся».....	28
Тюрма і музика.....	33
«Міняю наган на ракетницю».....	34
«Юний зв'язківець».....	37
Пензель також може бути зброєю.....	39
«Юні месники» Ходорівської школи.....	42
Шкільні «вибрики» і не без політики.....	46
Рішучий чин.....	50
.....	65
Український життєпис Ходорівщини.....	81
Ходорів.....	85
Берездівці.....	92
Бородчиці.....	96
Бортники.....	98
Вовчатичі.....	101
Гранки-Кути.....	103
Жирова.....	105
Молодинче.....	109
Отиневичі.....	112
Підгірці.....	113
Чорний Острів.....	118
Збройні дії УПА на Ходорівщині або Невигадані повстанські історії.....	129
Прембула до розділу.....	131
Несподівана зустріч.....	135
Між молотом і ковадлом.....	144
Визволення провідника.....	156
Парашутисти.....	161
У Гранки виїхала повстанська сотня.....	169
Про провокації.....	180
«Карусель».....	185
Викрадення «Гонти».....	193
Зимова засідка 45-го року.....	198
Вася Кубанець.....	205
Обманна засідка у Станківцях.....	210
Гей гоп, босяки.....	218
Повстанське вінчання — у Брилинцях, а народження сина — у Гранки-Кутах.....	225
І один у полі воїн.....	231
Вони знамена волі пронесли крізь битв заграви.....	236

Робота підпільної друкарні.....	239
Упівські вишколи.....	245
Розвідувальна служба УПА на Ходорівщині	250
Заручини без нареченого.....	251
Фірман Логінова.....	257
Провід ОУН-УПА на Ходорівщині	260
Незвичайні біографії	265
Петро Олійник «Еней».....	267
Іван Вовчук «Бойко».....	271
Брати по крові і духу.....	274
Богдан Прокопів «Степан».....	275
Микола Сидор «Чорторійський».....	279
Степан Коваль «Косач».....	283
Микола Левицький «Жабко».....	285
Йосиф Гесс «Гонта».....	291
Текля Прокопів (Баглай).....	294
Микола Рак «Зенко».....	296
Михайло Кондрат «Скитан».....	299
Василь Костик «Дніпровий».....	301
Дмитро Слюзар «Арпад», «Золотар».....	302
Дмитро Гулей.....	307
Іван Мединський «Сич».....	310
Микола Гулей «Месник».....	312
Дружини провідників.....	316
Доля українських дівчат.....	320
Звенислава.....	328
Повстанський мартиролог Ходорівщини (по кожному селу окремо)	337
Нашадки шанують героїв	379
Кілька творчих імен	398
Пам'ятаймо!	421
Подяка за допомогу	423
Іменний покажчик	426
Про автора книги	450

Науково-популярне видання

МАНДРИК Михайло Дмитрович

ПОВСТАНСЬКА ХОДОРІВЩИНА

Для читацького загалу, учнівської та студентської молоді

Комп'ютерний набір *Н. Яцишин*

Верстка *С. Паровінчак*

Мандрик М.

М-23 Повстанська Ходорівщина

Стрий, в-во «Щедрик», 2006, 456 стор. з ілюстр.

ISBN 966-7378-51-9

«Повстанська Ходорівщина» — це огляд повстанського руху на теренах колишнього Ходорівського району. У книзі подано матеріали конкретних подій, збройних дій УПА на терені, списки впадших героїв та вшанування їх пам'яті.

Здано до набору 11.05.2005 р.

Підписано до друку 07.06.2006 р. Формат 70x100 1/16.

Папір офсетний. Друк офсетний. Друк. арк. 28,5.

Віддруковано в КП «Стрийська міська друкарня»

(82400, м. Стрий, вул. Б. Хмельницького, 34, 36)